AZ ORSZÁGOS SZÉCHÉNYI KÖNYVTÁR KIADVÁNYAI

LIII.

A FORRADALOM ÉS SZABADSÁGHARC LEVELESTÁRA

IV.

ÖSSZEÁLLÍTOTTA,
JEGYZETEKKEL ÉS BEVEZETÉSSEL ELLÁTTA:

V. WALDAPFEL ESZTER

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

GONDOLAT KIADÓ
BUDAPEST, 1965

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár
23.999/4
OROSZÁGOS SZÉCHÉNYI KÖNYVTÁR
Növedéknapló
1965 év A/1011 sz.
R 1965
R2

BEVEZETÉS

1849 tavaszának dicső fegyvertényei egész Európát megmozgatták. Voltak sokan, akik korábban közömbösen nézték a magyar forradalmat, talán nem is sokat tudtak az Ausztriával oly bonyolult közjogi kapcsolatban élő kis magyar nemzetről, de most az a hősies erőfeszítés, mellyel a hatalmas túlerővel szembeszállt, az a fölényes győzelem, amellyel kikerült a küzdelemből, világszerte csodálatot ébresztett iránta. Voltak szép számban olyanok is, akik a téli vereségek után már-már befejezettnek hitték a magyar, s ezzel együtt az annyira rettegett európai forradalmat is, de most a rendíthetetlen hazaszeretetnek, kitartásnak és bátorságnak eme példái félelemmel vegyes rokonszenvet ébresztettek a magyarság iránt. S végül nem lebecsülendő azoknak száma sem, akiknek elvi álláspontját nem változtatták meg a harc mezejéről diadalt diadalra halmozó hírek, de ezeknek a gyűlöletébe is az elismerés és csodálat hangjai rezdültek bele. Egész Európa fokozódó érdeklődéssel fordult az ismeretlenség homályából egyszerre kiemelkedő, szabadságáért mindenre elszánt, kifelé oly egységes erőt mutató nemzet felé. Soha Magyarország — s e hónapoknak talán ez a legnagyobb, mindenesetre legmaradandóbb eredménye — annyira nem állt az egész világ érdeklődésének középpontjában, mint 1849 tavaszától Világosig, a tragikus bukásig, sőt e hónapok eseményei nyomán az érdeklődés elkísérte a magyar nép legjobbjait az emigráció első esztendeiben is.

Budavár bevétele megrázta egész Európát, s sokan úgy vélték — óhajtották vagy rettegték —, hogy a főváros visszahódításával együtt a magyar szabadságharc soha nem látott csúcsokig emelkedő diadala következik.

Külföldön az ezt megelőző és közvetlenül követő hetekben, hónapokban, a legelterjedtebb és a magyarok győzelmeit mindig eltorzító bécsi hírek ellenére is, a sajtó a magyar nép dicsőségétől zengett; mellette vagy ellene, de minden diplomáciai testület is állásfoglalásra kényszerült, s úgy látszott, hogy akarva, nem akarva, de nem lehet egy nemzet kivívott szabadságát és függetlenségét meg nem történtté tenni.

Külföldön mind többen bíztak a forradalom sikerében, még többen megriadtak annak erejét látva. Befelé azonban már igen korán a bomlás jelei mutatkoznak. Egyre erősebbekké válnak azok a hangok,

melyek, hol a polgári vezetést, személyében Kossuthot, hol a katonait, a fővezér Görgeyt, okolják a hibákért, s mind többen és többen érzik, mind erőteljesebben hangoztatják a korábban csak suttogott véleményt: Budavár hosszú, hetekig tartó ostroma, az ellenség azonnali gyors üldözése és megsemmisítése helyett, súlyos stratégiai baklövés volt. Ki okozta ezt a késedelmet? Adott-e Kossuth valóban olyan utasítást, melyet Görgey — a kormány parancsait többnyire semmibevevő hadvezér — nem mert volna megszegni? Görgey tudatosan időzött-e Buda ostrománál oly sokáig? Az volt-e a szándéka, hogy Budavár bevétele s a Függetlenségi Nyilatkozat visszavonása után — mint maga később állította[1] — győzelmes hadserege élén, vonuljon az osztrák határra és tegye meg békeajánlatát? A sok ellentétes kérdésre egyértelműen csak az egykorú dokumentumok adhatnak választ. S e dokumentumok félreérthetetlenül azt bizonyítják, hogy Kossuth már a komáromi győzelem előestéjén is egészen határozottan a fáradt ellenség gyors üldözése mellett foglalt állást.[2]

---

[1] Görgey A.: *Életem és működésem Magyarországon az 1848 és 1849. években.* Bp. 1911. Franklin. II. 50–56. old.

[2] A Budavár alatti késlekedéssel kapcsolatban Klapka a következőket írja: „Vielfach wird diesem Zuge Görgeys Verrath untergelegt. ...so kann doch seinem Entschlusse kein anderes unlauteres Motiv untergeschoben werden. Die Grundursache ... könnte wohl vorzüglich darin aufgefunden werden dass Görgey durch Kossuth zum Kriegesminister berufen, die Armee nicht eher verlassen wollte, bevor er durch die Eroberung Ofens seinen Verdiensten die Krone nicht aufgesetzt, wohl wissend... [dass] in den Augen... des ungarischen Volkes seine Popularität vermehren und ihn, dem vielleicht schon damals gefassten Plane zur Diktatur näher führen musste." (Magyarul: „Ismételten szemére vetették Görgeynek ezen lépése miatt az árulás vádját ... mégis eme elhatározásának lehet kevésbé erkölcstelen indokot is adni. Feltételezhetőleg elhatározásának... alapoka lehetett az, hogy a Kossuth által a hadügyminiszterségre meghívott Görgey nem akarta addig elhagyni a seregét, míg Budavár elfoglalásával nem tette fel a koronát eddigi szolgálataira... jól tudván, hogy ez... a magyar nép előtt... a népszerűségét fokozni fogja s a feltételezhetően már ekkor megfogamzott gondolathoz, a diktatúrához közelebb viszi." (Klapka Gy.: *Memoiren.* Leipzig, 1880. O. Wigand 4. old., — továbbá: „Görgey endlich führte an der oberen Donau und vor Ofen das Commando ganz unabhängig von der Regierung und selbst von Kossuth." (Magyarul: „Görgei végül is a Felső-Dunánál és Buda ostrománál a parancsnokságot egészen önállóan vitte. Függetlenül a kormány, függetlenül magának Kossuthnak akaratától." Klapka: i.m. 17. old.) Maga Kossuth nem csupán utólagosan, a szabadságharc bukása után közvetlenül írta az európai hatalmakhoz intézett szózatában az ún. Widdini levélben: „a komáromi győzelem ... második marengói csata lehetett volna, ha Görgey Gáspárnak a színhelytől három órányira tétlenül álló hadtestét a csatába hívja, s ekként képessé teszi magát az ellenséget nyomatékkal üldözni. Bécs ekkor érett gyümölcsként, kardcsapás nélkül esett volna kezébe..." — nemcsupán az emigrációban írja, hogy utasításaival egyértelműen az ellenség szakadatlan üldözését sürgette: „amerre az ellenség megyen, önnek is arra kell mennie, űzve, üldözve, kergetve őt szakadatlan... ha az ellenség Ausztria felé vonulna vissza, akkor Ön Buda alá csak egy blocada corps-ot küldend..." (Kossuth: Irataim az emigrációból II. 278. old.), hanem már egyidejűleg

Súlyosbítja a belső hangulatot és nehezítette a kormány helyzetét az a körülmény, hogy ezekben a hetekben, Buda bevétele után, mind határozottabb körvonalakban bontakozik ki a cári invázió korábban csak rettegett réme. S ha határozott formában még nem is fogalmazódott meg Görgey árulása — vagy csak kevesek, a legélesebben látók adtak hangot e véleményüknek[3], — az egyre nyilvánvalóbbá vált, hogy a késlekedés — szándékosan vagy akaratlanul — oly előnyt biztosított az ellenségnek, amely lehetővé tette nemcsak a saját szétzilált erőinek rendezését, hanem a cári intervenció sikerének biztosítását, a cári csapatok felvonulását is.

A belső viszály — amely Debrecenben már igen korán élesen szembeállította az országgyűlés korábban többé-kevésbé egységesen fellépő, vagy csak árnyalati ellentétekben elkülönülő két szárnyát, a radikális flamingók és a megalkuvó békepárt képviselőit, Kossuth elgondolásainak lelkes híveit és a trónfosztás és a Függetlenségi Nyilatkozat után eleinte még csak saját soraiban suttogó, azonban mind gyakrabban Görgeyt politikai vezérként emlegető, egyre határozottabban a forradalommal szembeforduló pártot — május végére mind nyíltabbá váló elkeseredett harccá fejlődött. Kossuth maga is bizonyos fokig bizonytalanná vált. Az egységfront, amely mindvégig politikájának vezérelve maradt, visszatartotta attól, hogy erőszakkal lépjen fel. Még magának sem merte bevallani azt, hogy Görgey közt és közte oly feloldhatatlan ellentétek feszülnek, amelyeknek kiegyenlítése lehetetlen. Őt magát még tévedéseiben is mindig és minden körülmények között csak a nemzet, hazája, népe érdekei vezették, s sokáig a cáfolhatatlan tényeknek sem akart hinni akkor, amikor Görgeyben mind gyakrabban látnia kellett azokat az ellentmondásokat, amelyek egyre fokozódva, a császári főhadnagyból rövid idő alatt „forradalmi" tábornokká lett, önző, hiúságától és egyéni érdekeitől vezetett fővezért áruló módon az ellenséggel való alkudozásokhoz vezették.

Júniustól kezdve a hadiszerencse sem kedvezett a magyar csapatoknak.

„Vesztett csaták, csúfos futások"[4] között — mint 1848. év végének nehéz küzdelmeiben — csak egy-egy reménysugár: a komáromi[5]

és ismételten kifejezést adott rosszallásának, amiért, ahelyett, hogy a kifáradt ellenséget Bécsig üldözte volna, Budavár alatt annyi ideig vesztegelt. Ld.: Szeremley Samu: *Magyarország krónikája az 1848. és 1849. évi forradalom idejéből.* Pest 1867. II. k. 129–130 és 139–141. old. s az ott idézett dokumentumokat.

[3] Ld.: Nagy Sándor Vukovicshoz intézett 1849. július 26-án kelt 133. sz. levelét és a vonatkozó jegyz., valamint a 2. jegyzet elején közölt Klapka idézetet.

[4] Ld.: Petőfi ilyen című, 1848 december végén Debrecenben írt, életében meg nem jelent, költeményét.

[5] A csata részletes leírását ld.: Szalmay Antal szüleihez intézett levelében (95. sz. levél.), valamint a 163. és 166. sz. leveleket.

és a híres, Jelačićot az ország határának elhagyására kényszerítő hegyesi ütközet.[6]

Kötetünk június elejétől, a kormány Pestre való visszaköltözésétől kezdve, végigvezet bennünket szabadságharcunk ez utolsó szakaszán. Elvonultatja előttünk a harci eseményeket, a belpolitika változásait és azokat az erőfeszítéseket, melyeket itthon a kormány, Kossuthtal az élen, és kint külföldi megbízottaink, a párizsi diplomáciai központból Teleki László által irányítva, kifejtenek, hogy Európa lelkiismeretét felrázzák, felelősségtudatát felébresszék: az intervencióval szemben határozott állásfoglalásra késztessék.[7] Tarka, változó képekben mutatja meg a végső győzelem lehetőségének túlzott reményeit[8] és az adott pillanatban még indokolatlannak látszó kétségbeesett lemondást.[9] Megmutatják leveleink azokat a belső feszültségeket, versengést és féltékenykedést, mely a szabadságharc vezetői között mind jobban megerősödik.[10] Érzékeltetik azt az egyenes vonalat, mely e versengésen keresztül Világoshoz, Görgey nyílt árulásához vezetett. Éles reflektorfénnyel világítanak rá az eseményekre, s e levelek tükrében is le kell szögeznünk Görgey egész magatartásának áruló voltát. Meg kell állapítanunk, hogy egy-két becsületes, hű hazafitól eltekintve, aki ilyen aljasságot, a diadalt diadalra halmozó hős hadvezérről, a nemzet korábbani bálványáról, elképzelni sem tudott,[11] egykorúan mind többen és többen felismerik, már Világost megelőzőleg és a katasztrófa után közvetlenül, Görgey áruló magatartását, rádöbbennek a szörnyű tényre és súlyosan elítélik azt. De még a látszólag egyértelmű, határozottan Görgey mellett szóló állásfoglalásoknak a hátterében is ott van a kétség, s bár nem tudják, nem akarják elhinni az emberi alávalóság egyik legnagyobbikát, a nemzet hősi, önmagát felülmúló emberfeletti erőfeszítései közepette a

---

[6] Ld.: a 113. sz. levél 4. és 183 sz. levél 3. jegyz.

[7] Ld.: 37, 46, 79, 84, 118, 144, 184. sz. leveleket.

[8] Ld.: a 188. sz. levelet.

[9] Talán a legjellemzőbb erre Üchtritz Emilnek kötetünkben közölt első két, július elejéről kelt levele, melyekben a cári csapatokkal való első összecsapások, az első vereségek után a teljes lemondás hangján írt feleségének. (Ld. a 87. és 97. sz. leveleket.)

[10] Ld.: 87, 109, 134. és 153. sz. leveleket.

[11] Erre a legjellemzőbb Leiningennek önálló kötetben publikálásra került naplójegyzetei és levelei. (Ld.: Marczali Henrik: *Gróf Leiningen-Westerburg Károly honvéd-tábornok levelei és naplója.* Bp. 1909.) Szept. 27-én sógornőjének, Rohonczy Clairenek a következőket írja: „Ne írj nekem többet kétkedésről, bizalmatlanságról Görgey iránt, mert akkor bennem kételkedel. Hagyd meg hitemet e nagy férfiú jellemében. Én nem tántorodom meg benne, de fáj nekem, ha kedvezőtlent hallok felőle." (i.h. 219. old.) Naplójegyzeteiben ismételten megemlékezik Görgeyről, szept. 13-án.: „Görgeyről mondják, hogy Steierországba ment, Isten mentsen attól, hogy őt többé ne becsülhessem." (i.h. 239. old.); szept. 14-én: „Mondják, hogy Görgey Steierben van. Minő kétségek, de nem, nem..." (uo.)

magyar ügy elárulását, mégis ott van a *ha*... a *hátha* mégis igaz.[12] E kérdésnél teljesen közömbös, vajon pénzért, egyéni érdekekért, vagy gyávaságból, a császári hatalom bosszújától való félelmében, követte-e el Görgey szörnyű tettét, nem vitás, hogy sem a hazai, sem a külföldi egykorú közvélemény nem tudott napirendre térni a valóság fölött.[13] Megrendülve adnak leveleink hangot a megdöbbentő ténynek: Görgey, a hősnek vélt, bálványozott vezér, elárulta nemzetét s ezzel megcsúfolta dicső haditetteit is: „Görgey wäre der für ewige Zeiten gebrandmarkter Verräter und so mit 40, nicht 3 oder 4 Tausend Ungarn ergeben sich"[14] — írja a magyar kormány megbízásából Németországban időző, a magyarok számára annyi szolgálatot tett — bár nem mindig jól informált, sokszor megbízhatatlan híreket is közvetítő — Lichtenstein György Berlinből Pulszkynak. — „Bűnbakot kerestél gyalázatodnak, ura szerettél volna lenni nemzeted sorsának, de hiányzott a tehetség, a bátorság hozzá" — fakad ki menekülése órájában Irányi Dániel — „csak vágyaid voltak égetők, telhetetlenek. Nekem nem fog jutni hely az évkönyvekben, teneked jut, de nem irígylem azt."[15]

Csak évek múltán, a kiegyezés korának langymeleg levegőjében, a tények elferdítésével, tudatos meghamisításával, Kossuth nagy alakjának elhomályosításával, sokszor befeketítésével párhuzamosan keletkezett, a haladásellenes történetírásnak nagyonis kapóra jött, legenda, mely Görgeyt, a császári ház iránt a bukás után igen hamar, mindig a legmesszebbmenő lojalitást mutató „hős magyar tábornokot" a szabadságharc nagy alakjává, sőt a Habsburg dinasztia legádázabb ellenfelévé emelte. Ha a nyár elején Mednyánszkynak és Grubernek — Lipótvár bátor védőinek — kivégzésében nem tapasztalta volna Görgey azt a kiengesztelhetetlen gyűlöletet, mellyel a császári hatalom a korábban szolgálatában állott tisztekkel szemben viseltetett, bizonyára egészen közömbös lett volna számára — aki, mint fentebb láttuk Budaváránál még a Habsburgokkal való megegyezésre építi taktikáját —, hogy a cári, vagy a császári hadsereg előtt teszi-e le *feltétel nélkül* a fegyvert. E két hős katonának a kivégzése azonban világossá tette Görgey előtt, hogy adott esetben Haynaunál számára sincs kegyelem! Ez a Habsburgokkal szembeni „szilárd ellenállásának" egyszerű magyarázata.

Világos után egyre nyilvánvalóbbá válik a letagadhatatlan tény: Magyarország, s ezzel együtt az európai szabadság ügyének bukása, az

---

[12] Ld.: okt 3-án Leiningen naplóbejegyzését: „Görgey ellen vádak. Megvásárolták undok pénzen. Nem bírom és nem akarom elhinni és mégis aggaszt a gondolat." (i.h. 241. old.)

[13] Ld.: 193, 198, 209, 219, 224, 226, 234, 240. sz. leveleket.

[14] Ld.: 193. sz. levelet.

[15] Ld.: 240. sz. levelet.

„utolsó lámpafény" ellobanása.[16] De a sötétben is, a homályhoz oly nehezen szokó szemek előtt, a nagy sivárságban fel-felvillan egy kis világosság: a három erődítmény: Arad, Pétervárad és Komárom (mellettük a katonai szempontból jelentéktelen Munkácsvára) még áll, bár már megkísérti az árulását még társai csábításával is tetéző Görgey, nyilván az ellenségtől igérgetésekkel, úgy lehet anyagiakkal is megvesztegetve, megkísérli a három vár hős védőjét a feltétel nélküli megadásra rábeszélni.[17] Aradvár parancsnoka, a hős Damjanich tábornok és Pétervárade Kiss Pál ezredes személyében, úgylátszik — kétségtelenül Görgey leveleitől erősen befolyásolva — maguk is reménytelennek találják Világos után a további küzdelmet. Néhány nap még — az ellenállás nehéz órái —, s mindkét vár megadja magát. De nem Komárom hős katonái parancsnokukkal, Klapka Györggyel az élen: e vár még csaknem két hónapig ellenáll minden csábító befolyásnak, minden igérgetésnek, minden biztatásnak is. Ellentáll az ellenfél fenyegető szavainak is, s mikor már maga is látja, hogy vége mindennek, amikor már tudja, hogy amiért annyian életüket, vérüket, egész létüket, családjuk boldogulását adták, elbukott — a hazát már nem lehet megmenteni — legalább várőrségének becsületét, biztonságát, szabadságát menti meg, s ezzel az utolsó ellenállással meglobogtatja mégegyszer — hosszú időre utoljára — a magyar vitézség zászlaját. Még végső elkeseredettségében sem megy bele az oly szégyenteljes, feltétel nélküli megadásba. S a túlerő s az árulás folytán győzedelmeskedő ellenséges hatalom alkudozásra, s a feltétlen megadás helyett, Komárom vára feltételeinek elfogadására kényszerül.[18]

Klapka hősies ellenállásával szemben a kortársakban fölmerült a vád, hogy miért csak a komáromi kapitulánsoknak biztosította a szabad elvonulást, a személyi sértetlenséget.[19] Maga Marx is, jóval az

---

[16] Ld.: Klapka i.m. 3. oldalán található igen jellemző sorokat: „Görgey kezében nemcsak saját hazájának sorsa volt, de az Összmonarchiáé, sőt egész Európának sorsa is."

[17] A Kiss Pálhoz intézett ilyen tartalmú levelét jelen kötetünkben közöljük. (Ld.: 196. sz. levelet.) E levélben egyenes hivatkozás van a Klapkához írt levelére és a sorok között sejtteti, hogy Damjanichhoz is hasonló értelemben fordult. A Klapkához intézett levelet teljes szövegében ld.: Klapka i.m. 241–243. old.; a Damjanichhoz intézett levél közölve : Pach Zsigmond Pál: *Kiadatlan Görgey iratok 1849. augusztusából.* (Századok 1957. 210–212. old.) A további még harcoló várak és hadtestek parancsnokaihoz intézett levelekről és a vonatkozó irodalomról ld. u.o. 212–215. old.

[18] Tudvalévő, hogy Komáromban augusztus 20-án kezdődtek meg a tárgyalások a feltétel nélküli megadás alapján, e napon a várbeli haditanács azt visszautasította, másnap 14 napos fegyverszünetben egyeztek meg, ekkor indult meg tulajdonképpen az az alkudozás, mely végül csaknem hat hét után, a vár haditanácsa által jóváhagyott feltételek alapján, a kapitulációhoz vezetett.

[19] E hangok között a legmeglepőbb és csak a szörnyű katasztrófa okozta lelki-

események után, keményen bírálja ezért Klapkát.[20] Meggyőződésünk, hogy e vád alapja az a csodálat, amellyel ellenállását oly sokan remegő, aggódó reménykedéssel kísérték, alapja az a keserű csalódás, amely közvetlenül a vár megadása után bekövetkezett, s a szörnyű rémuralom, amely október elejétől, a kapitulációnak szinte első pillanatától kezdve, ráborult az országra, s melynek első, egész Európát megdöbbentő ténye, az aradi 13 hős tábornoknak a kivégzése volt. Oly sok ember várta remegve, kétségek és remények között ingadozva, a bukást követő hetekben Komárom felől a megszabadulását. Oly sokan bíztak abban, hogy a bújdosás keserű óráit a Komárom várában történt események fogják megszüntetni. A végső kétségbeesésében az utolsó szalmaszálba is kapaszkodó ember keserű csalódásának visszhangja az a sok felől feltörő szemrehányás, amely Klapka feltételeit fogadja. Maga Marx is, aki oly aggódó szemmel kísérte a magyar események hullámzását, aki kitűnő elemzésével az egész európai szabadságmozgalom középpontjába helyezte a magyar forradalmat, nyilván részben a fenti, külföldre is kisugárzó hangulat hatása alatt, részben az emigrációban minden reményüket elvesztett emigránsoknak, elsősorban talán Szemerének — s nem utolsó sorban a magyarokkal szemben a bukás után oly elfogult Lapinskinak[21] is — a befolyása alatt, ezek véleményének visszhangjaként, ítéli meg oly szigorúan Klapkát s a vár feladását megelőző eseményeket.

Ismerve azonban az adott körülményeket, ismerve a Habsburg-ház, az annyiszor megszalasztott, csúffátett és megfélemlített Kamarilla diadalmámorában bosszúért lihegő hangulatát, ismerve Haynau vérszomját, igazat kell adnunk Klapkának abban a meggyőződésében, hogy feltételei a maximumot jelentették, amit követelni lehetett. Kétségtelen, hogy az ellenfél részéről sok szempont sürgette a háború végleges befejezését, s e szempontok között bizonyára nem volt utolsó az sem, hogy a győztes császári hatalom hű kegyencének, Latournak megölését, s a bécsi forradalom, leverésében is dicsőséges, az osztrák kormányzatnak sok nehézséget okozó emlékét, az évfordulón akarta véres torral megünnepelni. De éppen az, hogy bosszújának lehetőségét feladva, általános kegyelemmel magát a célt semmisítse meg, aligha volt elképzelhető. Ezt a hely-

állapottal magyarázható Kossuth megnyilatkozása, aki az alkudozások hírének vételekor Klapkát leteszi a parancsnoki tisztéről és azt kívánja, hogy az őrség az alkudozások feltétcleként szabja meg az 1848-as alkotmány fenntartását, Anglia garanciája mellett, mindenképpen tartsa magát még 6 hónapig, s az egyezség megkötéséhez az ő aláírása kell — Widdinből! — ellenkező esetben a kapituláció hazaárulás. (Ld.: Hajnal István: *A Kossuth emigráció Törökországban.* I. 149 — 150. old. és a vonatkozó 1. sz. jegyz.)

[20] Marx Karl: *Herr Vogt.* Berlin 1958. Dietz. 243 — 246. old.

[21] Lapinski Teophil: *Der Feldzug der Ungarischen Hauptarmee im Jahre 1849.* Hamburg 1850. Hoffmann u. Campe. 252. old.

zetet Klapka belülről nyilván – ha október 6-a vérengzésére nem gondolhatott is előre – reálisabban tudta megítélni, mint azt kívülről, a hősi ellenállását bámuló csodavárók, s ennek hatása alatt utólag, s az emigráció annyira egészségtelen légkörében a magyarság legjobbjai által is tanúsított magatartás alapján maga Marx is – látták. A nagy remények, s a keserű csalódás, a terror s az üldözés borzalmainak ellentéte szülte azt a torzulást, amely a teljes fegyveres erő feltétel nélküli megadása után, egy kis vár védelmétől remélte az egész nemzet megújhodását.

Jelen kötetünkben közreadott leveleink között lapozgatva öt nagy csomópont köré tudjuk azokat csoportosítani.

A tavaszi hadjárat dicsőséges fegyvertényei után júniusban már csak egyszer-egyszer lángol fel a diadal tüze, harci eseményekkel foglalkozó leveleink inkább a veszteségekről számolnak be.[22] Ezek képezik leveleink első csoportját. Ismét találkozunk Üchtritz Emillel – Görgey lelkes hívével –, az idegen származású, de felesége révén magyarrá lett, a harc mezején kemény, bátor katonával, aki azonban az élet egyéb veszedelmei között már kevésbé állja meg a helyét, s a hadiszerencse ingadozása során azonnal, mint már korábban, a császári csapatok téli sikerei után is, feladva, ekkor még kellőleg nem indokoltan, minden reményt, hazája elhagyására gondol.[23] Levelei a családi gondok, bajok és nehézségek közepette, házi utasítások és intézkedések mellett színes képét adják azoknak a harci eseményeknek, melyekben mint Kmetty hadtestének egyik dandárparancsnoka, a nyár folyamán résztvett. Utolsó levele július végéről kelt, amikor a cári csapatok győzelmei már előrevetik a bukás árnyékát.[24] Leveleinek csüggedt hangjával szemben élénk ellentétet képeznek és mutatják írójának derűs, az élettel szemben bátor, mindig optimista életszemléletét Noisser Richárdnak levelei, aki Buda ostroma után Guyon mellé kerül szárnysegédnek, s aki még az ország határán menekülésre készen is bízik abban, hogy nincs minden elveszve, még Világos után is hisz a sors megfordulásának lehetőségében.[25] Régi ismerősünk Domahidi Ferenc is, aki atyjához írt hosszú, részletes beszámoló leveleiben[26] az erdélyi hadszintér eseményeit, csapatának, a Vilmos huszároknak bátor helytállását, Bem hadvezéri tekintélyét, személyes bátorságát rögzíti, írása mindig, a legnagyobb veszélyben, minden baj és nehézség között is azt a bizakodó hangulatot tükrözi, amely legtovább – távol Görgey demoralizáló hatásától, ellenkezőleg, Bem apó lelkesedésétől felvillanyozva – főleg Erdélyben élt a magyar csa-

[22] Ld.: 90. és 113. sz. leveleket.
[23] Ld.: 87, 97, 113, 134. sz. leveleket.
[24] Ld.: 134. sz. levelet.
[25] Ld.: 44, 56, 73, 95, 101, 176, 177, 178, 185, 186. sz. leveleket.
[26] Ld.: 75, 88, 93, 125, 197. sz. leveleket.

patok között. E levelek júniustól kezdve augusztusig az erdélyi hadszíntér csaknem minden eseményét megmutatják. Régi ismerőseink közül e csoportban szerepelnek még néhány darabbal Szalmay Antal[27] és Tersztyánszky Zsigmond is.[28]

Új és igen érdekes színfoltot jelentenek kötetünkben Ludvigh János kormánybiztos levelei,[29] azok az írások, melyek elsősorban szintén a hadieseményekről számolnak be, de míg az előbbiek az egyszerű katona, közvitéz, alacsonyabb vagy magasabb rangú tiszt szemszögéből nézik és írják le az eseményeket, addig Ludvigh János a felső vezetés tagja, Görgey serege mellett kormánybiztos, Kossuthnak hű embere, de emellett, ha olykor némi fönntartással is, Görgeynek is híve, s akit éppen ezért, bizalmatlansága fokozódásával váltat föl Kossuth június végén új kormánybiztossal, Bónis Sámuellel. Levelei a Komárom körül vívott csatákra, az Ács és Szőny körüli diadalokra vetnek fényt. S amikor a cári invázió réme június közepe-végétől kezdve már valósággá válik, s amidőn csapataink — először északon — mind gyakrabban ütköznek össze az eddig csak fenyegetésnek tartott cári csapatokkal[30], majd mikor az invázió előrenyomulásával az árnyékát már az első komoly összecsapásoknál előrevető katasztrófa kezd kibontakozni, a szomorú kimenetelű peredi és a végzetes vereséggel végződő zsigárdi ütközetekről is ő ad először részletes, a vereség okát is mélyrehatóan elemző leírást.[31] Emellett leveleiben a polgári és katonai vezetés hibái és ellentétei is meg-megjelennek.[32] Vesztett csaták, időnként dicső erőfeszítések, majd mind keservesebb vereségek következnek, de mindez még magában nem indokolja a bukást. A cári túlerő előretörése mellett sorsdöntően fékezte a hadmozdulatok sikerét az a súlyos és egyre súlyosabbá váló, egyre mélyülő ellentét, mely a felső vezetés egyenetlenkedésében júniusra már kibékíthetetlenné éleződik.[33] Ezek az egyre élesebbé váló ellentétek tükröződnek leveleink második csoportjában.

Ezeknek az ellentéteknek a középpontjában ismét Görgey áll, aki maga mellett senkit nem hajlandó a felső vezetésben megtűrni, még kevésbé fölötteseként elismerni. De nemcsak a hadvezetésben nincs számára tekintély, a kormánynak is, mint már egyszer hasonló súlyos helyzetben a főváros feladásakor tette,[34] nyíltan felmondja az engedelmessé-

---

[27] Ld.: 66. sz. levelet.

[28] Ld.: 40. és 70. sz. leveleket.

[29] Ld.: 12, 13, 29, 33, 50, 59, 62, 69. és 74. sz. leveleket.

[30] Ld.: 59. 62, 163. sz. leveleket.

[31] Ld.: 59. és 62. sz . leveleket.

[32] Különösen Üchtritz foglalkozik ismételten ezzel a kérdéssel, Görgey mellett foglalva állást.

[33] Ld.: 87. sz. levelet.

[34] Ld.: az 1848. január 5-én, a főváros feladása után kelt váci kiáltványt. Vö. még jelen kiadványunk III. k. 9-11. old.

get. Amikor Kossuth erre egyenes válaszként megfosztja őt a fővezérlettől,[35] attól sem riad vissza, hogy táborában tisztjeit – ezzel teljesen szétzüllesztve a fegyelmet – a kormányzat ellen lázítsa, szítsa közöttük az elégedetlenséget. Lichtenstein Lajos, az általunk leveleinek tükrében alább még részletesen megismerendő Lichtenstein György öccse, megdöbbenve számol be bátyjának a temesvári csatában szerzett ilyen irányú tapasztalatairól, a csata szomorú kimeneteléről: „mert az a gaz Görgey a kormány parancsolatjára nem hallgatván, egyáltalán nem akart a többi sereggel egyesülni!" – sőt amikor Lichtenstein Kossuth megbízásából őt táborában felkereste, még gúnnyal, a kormány gondjainak semmibevevésével tetézi engedetlenségét! „Mit csinál a kormány – szól a legnagyobb iróniával – fut, szökik? Hát szűkül már megint a kapca? Csak hadd szűküljön! Ha tud, vegye útját Debrecennek, de tőlem feleletet ne várjon" – írja.[36] Amikor hadtestparancsnokainak egyike, a derék Nagy Sándor, Kossuth kitartó híve, ellentáll Görgey bomlasztó tevékenységének, oly erőssé válnak az ellentétek, hogy Nagy Sándor és mások is szándékossággal vádolják Görgeyt, amikor ez őt katonáival együtt az ellenség támadásával szemben a szomorúvégű debreceni csatában végleg cserbenhagyja, kiszolgáltatja a cári csapatok túlerejének.[37] Debrecen július 3-án történt megszállása, s az ott szenvedett veszteségek számos levelünkben visszhangra találnak.[38]

Leveleink harmadik csoportjába soroljuk azokat, melyek a kormány erőfeszítéseit mutatják, azokat a kétségbeesett kísérleteket, melyekkel mind több belső feszültséggel és széthúzással szemben megpróbálja a belső rendet fenntartani, s a hadműveleteket irányítani.[39] Azok az ellentétek, melyek a hadseregben mutatkoznak, természetszerűleg már eleve nehezítik a kormány helyzetét. Nem csupán a hadügyi tárcá maradt, lényegében két-három hetet leszámítva, teljesen megoldatlanul vagy ideiglenes és éppen ezért nem sokat jelentő, minden koncepciót nélkülöző megoldásban, nem csupán a hadvezetésen belüli s a szinte talán hatásában még súlyosabb ellentétek a katonai és polgári vezetés között gátolják a kibontakozást, hanem e zilált állapotok magán a kormányon belül is súlyos szakadást idéznek elő.[40]

---

[35] Ld.: 113. sz. levelet.

[36] Ld.: 219. sz. levelet.

[37] A debreceni csatával kapcsolatban az egykorúak azzal vádolták Görgeyt, hogy szándékosan szolgáltatta ki Nagy Sándort katonáival együtt az ellenségnek.

[38] Ld.: 94, 104. sz. levelet.

[39] Ld.: 1, 16, 30, 71, 77, 109, 110, 133, 153. sz. leveleket.

[40] Görgey Kossuthtal szembeni helytelen magatartása már 1849. eleje, a híres január 5-i váci kiáltvány óta ismeretes. Az ellentétek azonban odáig fajultak, annyira elmérgesedtek és kiszélesedtek, hogy augusztus 9-én a legveszélyesebb órákban is két táborra szakadt a kormány, annak ellenére, hogy már július 25-én Szemere, aki pedig sok részletkérdésben ismételten Kossuthtal szemben foglalt állást, ekkor az

A közhangulatnak megfelelően a polgári felső vezetés is két táborra szakad, a miniszterek egyik része továbbra is a kormányzó, a vezér Kossuth mellett marad, másik része azonban mind határozottabban Görgey mellé áll, s amint a helyzet súlyosbodik, mindinkább Kossuthot okolják a bajokért. Különösen gyakran csendül ki leveleinkből az elkeseredettség azért, mert — amint azt sokan tudatosan terjesztik — a kormányzó túlzottan a „női kamarilla" befolyása alatt intézkedik[41]. A két tábor között egész sajátságos helyzetet elfoglalva áll — erről leveleink tükrében az alábbiakban még lesz szó — Szemere Bertalan[42], a kormányelnök s belügyminiszter, akinek magatartása talán soha annyira rokonszenves színben nem mutatkozott, mint éppen ezekben a vészfelhőkkel terhes órákban. Különös játéka a sorsnak, az emberi jellem és magatartás ingadozásának nehéz helyzetekben, hogy a bukás után ő az első, aki elárulja Kossuthot. Ő az első, aki az emigrációban — a kezdetek kezdetén — a sajtó nyilvánossága előtt, az egész magyar ügynek, Európa szabadsága kérdésének oly súlyosan ártva, igaztalanul megvádolja a népéért, hazájáért aggódó, érte tovább küzdő, és függetlenségéért a száműzetésben, Widdinben is széleskörű diplomáciai tevékenységet folytató, a magyar nép által egyedül vezérül elfogadott Kossuth nagy alakját.[43]

Szabadságharcunk jelen utolsó szakaszában ismét előtérbe kerül a nemzetiségek megbékélésének kérdése is. A belpolitika súlyos megoldatlan problémája maradt az egész szabadságharc alatt az agrárviszonyok rendezetlensége. Kossuth ugyan, érezve a parasztság elkedvetlenedésében fenyegető veszélyt, április második felétől kezdve megpróbál a helyzeten rendeleti úton segíteni, a törvény azonban nem készül el, s ez a tény a parasztság fokozódó elégedetlenségében, a

---

országgyűlés csaknem egységes hangulata, Görgey melletti állásfoglalása ellenére — megváltoztatva ezt a hangulatot — (Ld.: 153. sz. levelet) megakadályozta Görgey diktatúráját.

[41] Üchtritz Görgey július elejei leváltását is részben e női kamarillának tulajdonítja : „Er allein (ti. Perczel) machte die Cabalen und Intriguen mit General Lenkey und Görgey und Dembinski contra Görgey und der Guverneur *Kossuth* durch seine Weibsbilder bestürmt, die auch zur Cotterie gehören, war schwach genug dieser Cabale bei zu stimmen. " (Jelentése: „Ő egyedül szőtte az ármányt és intrikált Lenkey és Görgey és Görgey és Dembinski között és a kormányzó Kossuth, a kíséretét képező nőktől ostromolva, beleegyezett...") — írja július 26-án Üchtritz feleségének. (Ld. a 134. sz. levelet.)

[42] Ld.: az előző, 40. sz. jegyz.

[43] Alig érkezett meg Szemere Párizsba, a legsúlyosabb támadásokat intézte Kossuth ellen. (Ld. az OSZK-ban a Pulszky hagyatékban őrzött, elsősorban az 1850—51. években Teleki—Pulszky, Batthyány Kázmér — Szemere Bertalan között folyó levelezést.) Különösen a híres, ún. widdini levéllel kapcsolatban, a sajtó nyilvánossága előtt is, erősen támadta Kossuthot, ezzel súlyos károkat okozva az emigrációnak.

végső bukásban kétségtelenül komoly szerepet játszik. E problémakör leveleinkben alig tükröződik,[44] e korszak izgalmas egyéb kérdései, mindenekelőtt a fenyegető, majd véres valósággá váló invázió közepette bizonyára nem értek rá levélíróink ezzel foglalkozni. A parasztok köréből, akiknek ez a kérdés az eleven húsukba vágott, nincsenek e korszakból leveleink.

Annál nagyobb számban vannak képviselve — izgalmasnál izgalmasabb darabokat találunk e problémával kapcsolatban — a nemzetiségi kérdéssel foglalkozó levelek,[45] melyekhez szorosan kapcsolódik a keleti kérdés,[46] amely korszakunk harmadik nagy problémájaként jelentkezik.

Mind többen ismerik fel a Magyarország területén lakó, idegenajkú népekkel való összefogásban rejlő hatalmas erőt. A radikális baloldal, mely korábban időnként szintén a nemzetiségi mozgalmakkal szemben foglalt állást, egyre határozottabban emel szót az elnyomott, nemzeti függetlenségükért küzdő népek érdekében.[47] Teleki, aki már márciusban oly határozottan intette Kossuthot szűkkeblűsége miatt,[48] a legdemokratikusabb álláspontról küzd a teljes, minden fenntartás nélküli egyenjogúsításért.[49] A Duna-medence elnyomott, elárult, kijátszott népeinek legjobbjai maguk is mind világosabban ismerik fel az oktrojált alkotmány után a bécsi udvar ármányos játékát, s keresik a megbékélés útját. Leveleinkben ezek a tendenciák mindkét részről a legerősebben a románsággal való kapcsolataiban mutatkoznak. De találkozunk leveleinkben a horvátoknál jelentkező hasonló hangulattal, sőt a szlovákok ilyen irányú törekvéseivel is.[50]

Emlékezhetünk rá, hogy május folyamán a Kossuth által kezdeményezett kísérletek, Dragos János közvetítése — magyar részről történt hibák következtében — nemcsak meghiúsult, de véres események szomorú forrásává vált.[51] Most új utakon keresik a megbékélés módját.

---

[44] Ld. a 24. és 36. sz. leveleket.

[45] Ld.: 46, 89, 142, 143, 144. és 168. sz. leveleket.

[46] Ld.: 37, 46, 79, 91, 195. és 206. sz. leveleket.

[47] A radikális Március 15. feltehetőleg szintén Teleki befolyása alatt, mind gyakrabban és hevesebben követelte a nemzetiségekkel való megbékélést.

[48] Ld.: Teleki Kossuthhoz 1849. március 7-én intézett levelét. (O.L. — Kossuth Gyűjtemény II. V. 1-b. 315—316. old. — Kiadva: H. F. I. k. 429—436. old.)

[49] Teleki május közepén Pulszkyt áthívta Párizsba, hogy részt vegyen azon a Czartoryski lakásán tartott értekezleten, melyen Rieger František Wladislávval, a kremsieri parlament legmagyarellenesebb képviselőjével, megegyeznek a Magyarországon élő idegenajkú népek, mindenekelőtt a szlovákok itteni helyzetével kapcsolatban. Az értekezlet kitudódott, komoly zavart és félelmet keltve az azon résztvevők körében, ezzel kapcsolatban is közlünk kötetünkben néhány érdekes levelet. (Ld.: 228, 231, 241. sz. leveleket és a vonatkozó jegyzeteket.)

[50] Ld. 48, 89, 143, 144. sz. levelet.

[51] Ld.: III. k. 237. sz. levelet és a vonatkozó 2. jegyzetét, valamint a Függelék 53. sz. levelet és vonatkozó jegyz.

Maga Kossuth ez alkalommal, bár nem kezdeményezően, de kétségtelenül a korábbiaknál több megértéssel fogadja e kísérleteket, sajnos azonban túl későn. Mintahogy Jancu, a románság vezére, egyik üzenetében mondja, „ami volt, volt, most már minden késő"[52], s a felajánlott fegyveres összefogás helyett néhány héttel később — a július 28-i nemzetiségi törvényben bízva — legfeljebb semlegességét ígérheti meg.[53]

Az idegenajkú népek megbékélését Szemere szorgalmazza a legerősebben. Világosan felismeri, s a törvény indokolásában ki is fejti, hogy csak az országban élő valamennyi népnek az összefogása jelenthet oly erőt, mely szembe tud nézni az abszolút hatalmak összefogásában rejlő túlerővel. Szemere Kossuth távollétében az utolsó szegedi országgyűlésen keresztül erőszakolja a törvényt,[54] a demokratikus haladás egyik legszebb, legtömörebb megfogalmazását.

Ő maga gondoskodik a törvény szövegének gyors terjesztéséről, július 29-én Török Gábor kormánybiztoshoz intézett levelében annak jelentőségéről nyilatkozik: „Jónak tartom, ezzel ha fellép roppant hatást gyakorolhat a népre. Mint próféta és szabadító jelenhet meg."[55] Még ugyanazon a napon Fülepphez, a lugosi kormánybiztoshoz is elküldi a szöveget terjesztésre. „Én e határozatban új politikát véltem megállapítani, nemcsak Magyarországon, hanem Európában. A népiség kérdése most van és lesz igazi alapjaira fektetve. De nekünk e hitvalláson kívül más célul is szükségünk volt: béke kell minden áron a belső lakosok részéről."[56]

A nemzetiségi kérdés igen sok szállal kapcsolódik Konstantinápolyhoz, ahol Kelet és Nyugat ütközőpontján a nagy létszámú diplomáciai testületben a legkülönbözőbb tendenciák érvényesülnek. E pillanatban úgy látszik a magyar helyzet kulcsa is Konstantinápolyban van, Czartoryski herceg, a lengyel emigráció arisztokrata szárnyának vezére, aki azonban a nemzetiségi kérdésben, a lengyel nép felszabadulása érdekében a legmesszebbmenően képviseli a teljes egyenjogúság demokratikus követelését, Konstantinápolyban meghatalmazottján, Czaykovskin keresztül a tehetetlen Divánt próbálja megmozgatni, s a magyarok melletti állásfoglalásra rávenni. Ugyanakkor megbízottjai szerte az országban egyrészt a magyar kormányt igyekeznek a nemzetiségi kérdés-

---

[52] Ld.: Simonffy ezredes július 3-án Kossuthhoz intézett 89. sz. levelét.

[53] Ld.: Ugyancsak Simonffy közvetítésére Jancu augusztus 3-án írt levelét. (Vö. Deák Imre: *1848. Ahogyan a kortársak látták*. Bp. é.n. Sirály. 409. old.)

[54] Szemere maga ismételten hivatkozott arra, hogy szándékosan használta föl a törvényjavaslat keresztülhajszolására Kossuth távollétét, aki ekkor Nagyváradon tartózkodott, ahol Bemmel találkozott és folytatott, elsősorban a hadviselés további menetére vonatkozó, jelentős tárgyalásokat.

[55] Ld. 143. sz. levelet

[56] Ld.: 144. sz. levelet.

ben jobb belátásra bírni, másrészt a nemzetiségek felé a megbékülés és összefogás szükségességét hírdetik.[57] Ez a széleskörű és szerteágazó diplomáciai harc is igen érdekesen tükröződik leveleinkben.[58] „A magyar diplomácia szempontjából a legfontosabb pont Törökország" — írja Teleki Párizsból a magyar kormány ideiglenes megbízottjának, Browne őrnagynak ... „Pártállásra való különbség nélkül mindenki csodálkozik, hogy megkötötték a Balta-Limáni egyezséget." Teleki — abban a meggyőződésben, hogy Anglia és Franciaország egyáltalán nem venné rossznéven, ha ezt a szerződést megszegnék — bíztatja Brownet, hogy ebben az irányban működjék. „A töröknek nincs mitől félnie, hiszen nekünk is van erre az esetre 200 000 emberünk, akik Törökországot segítenék."[59]

Eme leveleinkhez szorosan kapcsolódnak a negyedik csoportba sorolt, külföldi diplomatáink küzdelmeit tükröző levelek is: júniusra a nemzetközi diplomácia erővonalai már egészen világosan kibontakoznak, a vezetést mind határozottabban Anglia külügyminisztere, Palmerston ragadja magához. Ezzel párhuzamosan nő Pulszky Ferenc londoni tevékenységének jelentősége is. Időközben megkapta hazulról a hivatalos megerősítést is; május közepéig munkáját erősen gátolta az a tény, hogy Kossuth — aki az országból való menekülését rossz néven vette — hallani sem akart követi megbízásáról.[60] Bár ez kétségtelenül jogállásának tisztázását jelentette, s így a hazulról kapott erkölcsi támogatás helyzetét megszilárdította, barátai tanácsára hivatalosan nem élt vele. Félő volt, hogy a „rebellis" kormány hivatalos megbízottja előtt még azok az ajtók is bezárulnak, amelyek a széles műveltségű, európai látó-

[57] Ezeknek a törekvéseknek az eredménye Bălcescu magyarországi tevékenysége is, amely tárgyalásoknak emlékét a havasalföldi mozgalmak e kimagasló alakjának néhány szép levele őrzi. (Ld. I. Tóth Zoltán: *Bălcescu válogatott írásai.* Bp. 1950. Hungaria. 175–199. old.)

[58] Ld.: 37, 46, 79, 162, 196, 206. sz. leveleket.

[59] Ld.: 46. sz. levelet.

[60] Ld.: Méreyné Bikkessy Konstanca levelében (a 81. sz. levél): „Nicht nur dass ich es war, die als mir der Präsident, unter den Aufträgen die er mir nach Paris gab, einen sehr kränkenden an Pulszky übergab, die ihm so lange zusprach und *bat* dies nicht zu thun, bis er seine Ansichten milderte, sondern auch jetzt, — habe ich mit Energie von Pulszky's Verdiensten in England gesprochen — von seinem Eifer uns zu dienen, kurz es ist keine Einzelnheit, die ich vor Kossuth nicht erhob, zuerst mündlich und dann *schriftlich.* Die Folge war dass den zweiten Tag darauf die *Credit Briefe* für Pulszky anbefohlen wurden". (Jelentése: „Nem csak az, hogy én voltam az, aki — amikor a kormányzó a párizsi utamra átadott megbízások között, egy igen kínosat adott Pulszky számára is — addig beszéltem a lelkére és kértem, hogy ne tegye ezt, míg enyhített álláspontján... de most is nagy súllyal beszéltem Pulszky angliai eredményeiről, arról az igyekezetéről, hogy használjon nekünk, — röviden nem volt olyan apróság, amit fel ne hoztam volna Kossuth előtt, előbb szóban, azután írásban. Az eredmény az volt, hogy két nap múlva készen volt a megbízó levele.") Ld. még Waldapfel i.m. 122–127. old.

körű tudós előtt már megnyíltak.[61] Az a széles körű agitációs munka, mely Londonban Pulszky nevéhez fűződik, végső eredménytelenségében is igen jelentős. Az Országos Széchényi Könyvtár Kézirattárában őrzött Pulszky-hagyaték, melynek legérdekesebb, több—működésének eddig ismeretlen vonását feltáró — darabját kötetünkben közreadjuk,[62] mutatja, hogy milyen kiterjedt és sokrétű volt Pulszky londoni tevékenysége. S bár Palmerstont ez sem tudta az intervencióval szembeni állásfoglalásra rábírni, érdekes megfigyelni, hogy a hivatalos állásponttal szemben milyen lelkes érdeklődés, milyen határozott segíteniakarás élt soksok, az angol közéletben szerepet játszó, a társadalom különböző rétegeihez tartozó polgárban, sőt néhány angol arisztokratában is.[63]

Mi sem természetesebb, minthogy az európai szabadságért folytatott küzdelmet zászlajára író chartisták — bár éppen a magyar szabadságharc tetőpontja és a bukás közötti időben kényszerültek visszavonulásra — az angol politikában jelentős tényezőként harcoltak a sajtón keresztül a magyar nép jogaiért. Lapjukban, a The Northern Star-ban, már 1849 februárjától kezdve ismételten jelentek meg cikkek, melyek egyre hevesebben követelték a brit kormánytól Magyarországnak, ha kell, fegyveres erővel történő megsegítését, függetlenségének elismerését.[64] Julian Harney, a chartista mozgalom nemzetközi hírű vezetője is szívesen kereste volna — mint az az egyik Pulszkyhoz intézett, augusztus 3-án kelt leveléből kitűnik — a londoni magyar megbízottal a személyes érintkezést.[65]

Sajnos Pulszky — s ez is mutatja, hogy nem volt igazi forradalmár, és sok vonatkozásban politikailag értetlen volt — amint ezt maga is később hangoztatta,[66] nem akart a baloldallal kapcsolatba kerülni. Legjobb tudomásunk szerint Julian Harney kötetünkben közölt levelére nem is válaszolt.[67]

---

[61] Ld.: Pulszky: i.m. 497. old.

[62] A korábbi februártól júniusig keltezett leveleket a III. kötetben közöltük. (Ld.: III. k. 54, 66, 67, 74–77, 82–83, 89, 91, 95, 97–100, 105–106, 115, 117, 119–120, 128, 135, 138–139, 143–145, 149, 152–156, 158–159, 165, 170, 172, 175, 177, 183–185, 189–191, 194–195, 197, 205, 209–210, 214–215, 218, 220–221, 223, 225–227, 232–233, 235–236, 238–240, 242, 244–248, 250, 253–255, 259. sz. leveleket.)

[63] Legjellemzőbb erre széleskörű kapcsolata Dudley Stuart lorddal, a felsőház liberális szellemű tagjával. Az általa Pulszkyhoz intézett levelekből — maguk a levelek igen rövidek, általában intézkedő jellegűek — csak néhányat közlünk. (ld. 5. és 10. sz. leveleket).

[64] Ld.: Haraszti Éva: *Az angol külpolitika a magyar szabadságharc ellen.* Bp. 1951. 101–103. old.

[65] Ld: a 161. sz. levelet.

[66] Ld: Pulszky i.m. 490, 497. l.

[67] Ld: Beck Wilhelmine: *Memoiren einer Dame* während des letzten Unabhängigkeitskrieges in Ungarn, (London, 1850. I-II. k.) c. emlékirat. II. k. 274. old.

Míg Pulszky Angliában működött és ért el Magyarország megismertetésében is figyelemreméltó eredményeket,[68] addig Czartoryskival, a lengyel vezérrel, és legtöbbnyire rajta keresztül, de közvetlenül is, a Kelettel: a Konstantinápolyban működő magyar megbízottakkal, Browne-nal és Splényivel, majd július közepétől kezdve Andrássyval, elsősorban Teleki László, szabadságharcunk külpolitikájának legkimagaslóbb alakja áll továbbra is összeköttetésben.

Az izgalmasnál izgalmasabb eseményekről, a török birodalom állásfoglalásáról, a török kormányzat belső és a cári hatalommal vívott küzdelmeiről Telekinek vannak mindig friss értesülései: [69] „Éppen most kaptam meg Browne és Splényi depeseit — írja Teleki június 20-án Pulszkynak. — Dolgoznunk kell a török honra nézve, Te különösen sokat tehetsz Angolhonra nézve. A török ugyan kívánná integritását megóvni, tanácskoztak Puchner lefegyverzése fölött a Divánban, de alig reménylek... kívánatos eredményt, legalább teljeset nem, ha Stratford Canning erős instrukciókat nem kap Palmerstontól, mert a Porta gyűlöli az oroszt, de retteg egyszersmind tőle."[70]

Az angliai megbízott, bízva abban, hogy Anglia érdekeit Keleten a cári aspirációk, az egyre erősbödő hatalmi előretörés veszélyeztetik e híreket fentvázolt tevékenységéhez felhasználva, az invázió hírének erősbödésével mind hatékonyabban akar a londoni közvéleményre nyomást gyakorolni, s a magyar üggyel amúgyis rokonszenvező liberális angol barátai körében igyekszik az intervencióval szemben minél több hangot megszólaltatni.[71] Arról, hogy Palmerstont a magyarok ügyében egyértelmű állásfoglalásra bírja, nagyon hamar le kell mondania.[72]

Valóságos propagandahadjáratot indít az angol sajtó magyarbarát cikkekkel való elárasztására, barátai, a jónevű angol ügyvéd, Vipan, Kemble a történész, Birckbeck ügyvéd és Banfield újságíró felhasználnak minden eseményt, minden tényt, minden kis mozzanatot, ami a magyar ügy mellett szólhat, ami a közvéleményen keresztül az angol kormányt is a magyar ügy támogatására indíthatja. Különösen komoly tevékenységet fejtenek ki július folyamán, bíznak a július 21-re tervezett interpellációban. Ez időpontban az érdeklődés középpontjába azoknak a kereskedelmi kapcsolatoknak lehetőségét állítják, amelyeket Kossuth

---

[68] Ld. a 60. és 63. sz. jegyzeteken kívül még a 18, 39, 114, 119, 121, 161, 210. és 218. sz. leveleket.

[69] Ld.: 37, 46, 79, 118, 206. és 222. sz. leveleket.

[70] Ld.: 46. sz. levelet.

[71] Ld.: 17, 41, 68, 111. sz. leveleket.

[72] Palmerston — amint arra Pulszky: *Életem és korom* c. emlékiratában ismételten hivatkozik, — mindjárt az első találkozásukkor kifejtette, hogy Ausztria egysége az európai egyensúly nélkülözhetetlen bástyája, melyet minden áron fent akar és fent kell tartani. (Pulszky i.m. 490, 497. old.)

már május közepén fölvetett,[73] s amelyekre az utasítást Pulszky nyilván június közepetáján, Batthyány levele útján, vette kézhez.[74] Kossuthék jó diplomáciai érzékét, Pulszkynak és barátainak sikeres agitációját mutatja, hogy leveleink között sok van olyan, melyek vagy e kapcsolatok jelentőségét méltatják, vagy maguk is ilyen kapcsolatok kiépítésére, esetleg új fegyverek szállítására tesznek ajánlatot.[75] Ha Pulszky veleszületett, sokszor a felelőtlenségig menő felületességéből kivetkőzni nem is tud,[76] úgylátszik módszerein — barátainak sürgetésére — változtatott. Komolyabban, több lelkiismeretességgel foglalkozik a magyar ügyekkel, cikkeket ír és cikkeket írat, s ha nem is mindig pontos időben, de szállítja a megrendelt cikkeket, s egy percig sem lankadva fáradhatatlanul tevékenykedik annak érdekében, hogy ez oly jelentős időszakban szinte napról-napra, a londoni sajtó legkülönbözőbb irányú orgánumaiban a magyar szabadságharcról, annak hőseiről, s ellenpólusként sokszor ellenségeiről is — mindig a magyar ügy érdekében — cikkek jelenhessenek meg.[77] Amikor a magát álnevében magyarnak nevező ismeretlen — valószínűleg Széchen Antal — áruló tollából Kossuthot gyalázó cikk jelenik meg, mely Kossuth állítólagos ifjúkori botlásait boncolgatva, a külföld előtt is a magyar ügy legnagyszerűbb képviselőjének tekintett Kossuth jellemét támadja meg, nem habozik tollat ragadni, hogy írásával megcáfolja és nevetségessé tegye e vádakat.[78]

Ez általunk közölt külföldi diplomáciai levelezés középpontjában Pulszky és Teleki levélváltása mellett Vipan és Pulszky levelezése áll. Vipan, aki a korábbi kötetből is régi ismerősünk, a magyarbarát propaganda egyik legtevékenyebb, legharcosabb képviselője. A tőle és Pulszky tollából származó, egymáshoz szinte napról-napra írt levelek mutatják, hogy lényegében Vipan mozgat mindent. Ő tervezi és ő szervezi az angol közvélemény irányítását, ő szerzi meg azokat a kapcsolatokat, amelyeken keresztül Pulszky — korábbi barátja Lansdown lordon ki-

---

[73] Hasonló kezdeményezésre mennek nyilván vissza már igen korán, még a Batthyány kormány idején a Blackwell konzulságával kapcsolatos 1848. áprilisában Pozsonyban felmerült elgondolások. (Ld.: Waldapfel Eszter: *A független magyar külpolitika 1848–1849.* Bp. 1962. 40–41. old. és az ott található vonatkozó jegyzetek.) Adatunk van arra is — maga a levél ismeretlen —, hogy áprilisban Beöthy Ödönnek a Bukarestbe szánt magyar konzulnak is küld Kossuth egy diplomáciai iratot: „Az Angliával kötendő kereskedelmi szerződés tárgyában." (Ld. Barta i.m. XV. 354 .old. 3. sz. jegyz.)

[74] Kossuth megbízásából Batthyány már május 19-én ilyértelmű utasítást adott Pulszkynak, illetőleg ily értelemben írt Kossuth és a minisztertanács megbízásából Palmerstonnak. (Ld. Pulszky i.m. I. 541–542. old., valamint Barta István: *Kossuth összes munkái.* Bp. 1955. XV. 350–351. old.)

[75] Ld: 2, 4, 9. és 111. sz. leveleket.

[76] Ld: III. k. 33. l.

[77] Ld: 42, 43, 49, 52, 68, 84. és 106. sz. leveleket.

[78] Ld: 106. sz. levelet.

vül is — a felsőbb körök képviselői közül számosat megnyerhet a magyar ügynek.[79] A magyar ügy e barátai közül ki kell emelnünk Osborne Ralph képviselőt, aki a cári intervenció ügyében július 21-én az angol parlamentben a legélesebb hangon interpellált.[80] Az interpelláción, amint azt az éppen Londonban időző Teleki levele mutatja,[81] Pulszky és Teleki is résztvettek.

Nem hiányoznak e levelek közül Lord Dudley Stuartnak, a lengyelek nagy barátjának, levelei sem,[82] valamint a levelek hátteréből Urquartnak és Cobdennek, a szabadkereskedelem képviselőjének, alakja is előtűnik.[83]

Teleki későbbi, a bukás utáni leveleiből különösen azokat kell kiemelnünk, amelyek mutatják, hogy az ő bizalma Kossuthban egy percre sem rendült meg. (Csak később, már Kossuth nyugatra érkezése után kerül vele ellentétbe.) Keblét összezúzza Görgey árulása és a bukás ténye maga, de ez nem ingatja meg Kossuthba vetett bizalmát.[84] És nemcsak a múltra nézve bízik Kossuthban, de bízik benne a jelenben, s elsősorban a jövőben is, várja a nagy vezér megérkezését, bízva abban, hogy az erők összefogásával, az ő vezérlete alatt, az európai forradalmak új fellángolása Magyarország felemelkedését fogja biztosítani.

Honnan tudhatták volna Teleki és társai, honnan tudhatta volna Kossuth s vele az emigráció többi kitűnő képviselője, hogy Európa megváltozott gazdasági arculata, az a prosperitás, amely már 48 nyarán bekövetkezett, s amelyik az egész európai reakció megerősödését, az ellenforradalom előretörését magyarázza, hosszú évekre lehetetlenné tette egy újabb európai forradalmi mozgalom kirobbanását.

Külföldi diplomáciai törekvéseinket tükröző leveleink csoportjában Szarvady, Browne, Carosini és Kiss Miklós mellett[85] még két részben új, korábbi köteteinkből nem ismert levélíróról kell megemlékeznünk. Az egyik Lichtenstein György, aki névtelen leveleiben és jelen-

---

[79] Júniusban másod-harmadnaponként vált Pulszky levelet Vipannal, s ez a levelezés, amelyet ugyancsak a Pulszky -hagyaték őrzött meg számunkra, hű tükörképe azoknak az erőfeszítéseknek, melyekkel a közvéleményt és azon keresztül az angol kormányt próbálták a magyar ügy számára megnyerni, Magyarország függetlenségének elismerésére rávenni és a cári intervenció elleni fellépésre bírni. Ld.: 8, 23, 34, 35, 38, 41, 42, 43, 46, 49, 52, 67 és 137. sz. leveleket.

[80] Az interpelláció, melyben pedig a követség tagjai annyira bíztak, eredménytelen maradt, Palmerston a tőle megszokott ügyességgel tért ki minden kényes kérdés elől. (Ld.: Waldapfel i.m. 308–311. old.)

[81] Ld.: a 118. sz. levelet.

[82] Ld.: 5, 10. sz. levelet.

[83] Ld.: 38. sz. levelet.

[84] Ld.: Teleki Pulszkyhoz intézett szeptember 2-án kelt levelét (kiadva: Pulszky i.m. I. k. 538–39. old.), valamint kötetünk időrendben utolsó, 255. sz. levelét.

[85] Ld.: 91, 181, 206, 207, 222, 224, 227, és 242. sz. leveleket.

téseiben hétről-hétre, sokszor sűrűbben is, közvetíti a híreket a magyar kormány és londoni megbízottja, Pulszky Ferenc között. Ez utóbbihoz intézett leveleit — bizonyára korábban megbeszélt Andrews George álnévre, de Pulszky lakására címezi, s sűrűn tájékoztatja a párizsi és londoni követségeket a magyar, a német s olykor a bécsi helyzet alakulásáról is. Lichtenstein Györgyöt a magyar kormány még májusban küldte ki e célból Berlinbe, részben megfigyelőként, részben futári minőségben. Sajnos azokról a levelekről, melyeket ő a magyar kormány felé közvetített, nem sokat tudunk. De Pulszkyhoz és Telekihez intézett levelei rendkívül izgalmasan, bár igen sok esetben nem elég megbízhatóan számolnak be azokról a hírekről, melyeket közvetlenül, vagy Bécs közvetítésével — s ez utóbbi hírei legtöbbnyire nem fedik a valóságot — Magyarországról kapott. A németországi viszonyokkal kapcsolatban saját tapasztalatait és értesüléseit közli.[85] E levelekhez sokszor kapcsolódnak Wimmer Gottlieb Ágost, Felsőlövő, általunk már ismert,[87] német anyanyelvű, de magyar érzésű, öreg papjának levelei,[88] akit Kossuthtal előre megtárgyalva, Teleki irányít Berlinbe,[89] hogy ott elsősorban egyházi kapcsolatai révén a porosz uralkodót, IV. Frigyes Vilmost, a magyar ügynek megnyerje. Wimmer működése már júliusra esik, amikor a magyar katasztrófa mind élesebben előreveti árnyékát, s a német reakció minden vonalon felülkerekedett. Ekkor már csak átmenetileg hathat zavaróan Palmerstonnak az a felszólítása, melyben a porosz kormányt is a magyar ügy kiegyenlítése érdekében az általa Schwarzenbergnél kezdeményezett közreműködésre hívja fel.[90] A porosz kormány az angol külügyminiszternek hetekig nem ad választ. Wimmert viszont ezekben a napokban előbb kiutasítja, majd átmenetileg megengedi ugyan berlini tartózkodását, de a porosz uralkodónak azzal a kijelentésével, hogy nem hajlandó a magyar rebellis kormány képviselőjével tárgyalásokba bocsátkozni.[91]

Méltán fakad ki egyik jelentésében Liechtenstin, mondván, hogy ezek is addig várnak, „amíg a magyar események jobbra vagy balra eldőlnek, siker esetén majd sietnek a segítségünkre", de hiszen akkorra e segítségre nemzetünknek már nem lesz szüksége.[92] A világosi katasztrófa hírének Berlinbe érkezésének napján — augusztus 27-én — küldi

---

[86] Ld.: 99, 120, 128, 137, 145, 163, 183, 188, 193, 194, 202, 203, 209, és 219. sz. leveleket.

[87] Ld.: III. k. 225. és 233. sz. leveleket és az utóbbi 2. jegyzetét.

[88] Ld.: 138. és 189. sz. leveleket.

[89] Ld.: III. k. 225. és 233. sz. leveleket.

[90] Ld.: Haraszti Éva i.m. 151. sz. levél. (A kérdésre ld. még Waldapfel i.m. 311–312, 319. old. és vonatkozó jegyz.)

[91] Ld.: 189. sz. levelet.

[92] Ld.: 163. sz. levelet.

el a porosz külügyminiszter válaszát Palmerstonnak, mely szerint a porosz uralkodó a felvetett kérdésben való közreműködést nem tartja időszerűnek.[93] Ezekben a napokban kapja meg Wimmer is végleges kiutasítását.[94]

A szabadságharc utolsó szakaszának az intervenció elleni beavatkozásért vívott diplomáciai küzdelmei, azok az erőfeszítések, melyeket itthon és a külföldön vívtak hazánk legjobbjai a magyar nép szabadságáért, alapjában eredménytelenek maradtak: nem sikerült sem Angliát, sem Franciaországot a közvéleménynek — különösen Londonban — egyre erősödő nyomása ellenére sem rábírni arra, hogy Magyarország függetlenségét elismerjék és a cári intervenció ellen tiltakozzanak. A Porta magárahagyva, nem csak nem segítve, de ellenkezőleg, a semlegesség látszata mögött Palmerston által a cári törekvések támogatására ösztökélve, szintén tehetetlen.

Szólnunk kell még — bár hatásukban nem jelentősek — azokról a törekvésekről is, melyek a Tengerentúl is ébren tartották az érdeklődést Magyarország hősi erőfeszítései iránt. Elsősorban idegenbe szakadt hazánkfiait ragadják meg a magyarországi nagyszerű erőfeszítések,[95] de született amerikaiak is aggódva figyelik a magyarországi eseményeket.[96] A magyar kormány részéről tett lépések abba az irányba, hogy az Amerikai Egyesült Államokban is képviseltesse magát —Breisach Lipót professzor levelein kívül[97]— George Sumner Párizsban élő újságírónak — Charles Sumner amerikai szenátor öccsének — két levelében kapnak hangot.[98]

És mégsem tekinthetjük ezeket az erőfeszítéseket a maguk egészében hiábavaló, eredménytelen kísérleteknek. Ezt bizonyítják kötetünknek azon, legtöbbnyire baráti jellegű levelei, melyek — már a bukás után — augusztus végétől szeptember—októberben keletkeztek.[99] Ezekben már a nagyhatalmak késlekedő, kétszínű magatartását, a Porta tehetetlenségét és gyávaságát panaszoló, keserű szemrehányás mellett, hangot kapnak e politikusoknak — mindenekelőtt Palmerstonnak — azok a törekvései is, mellyel a bújdosó magyarok sorsának könnyítéséért, Kossuth és társai életének a megmentéséért szót emelnek. Érvényesülnek azok a törekvések is, melyek a török birodalmon belül a Divánban, s azonkívül a diplomáciai testület különböző tagjai között a kiadatás kérdése körül bontakoznak ki. Palmerston már nem fél a magyar

[93] Ld.: Haraszti i.m. 151. sz. levelet.
[94] Ld.: 189. sz. levelet.
[95] Ld.: 72, 107, 112, 132, sz. leveleket.
[96] Ld.: 135. és 198. sz. leveleket.
[97] Ld.: a 132. sz. levelet.
[98] Ld.: a 173. és 182. sz. leveleket.
[99] Ld.: 206, 207, 214, 215, 220, 222, 224, 228, 241, és 242. sz. leveleket.

forradalomtól, attól az ereje teljében egész Európát bámulatba ejtő, a haladás híveit reménnyel és bizalommal eltöltő, a reakciót megreszkettető „kísértettől", mely megelevenedve, a chartisták mozgalmaiban testet öltve esetleg Angliát is „fenyegette". E veszély elmúltával, a tragikus bukás után, mely egész Európát, sőt a Tengerentúlt is megrendítette, felülkerekedik Palmerstonban is a „civilizáció humán" szempontja: ez a hangulat tükröződik Stratford Canning Kossuthhoz, szeptember 20-án intézett levelében is.[100] A törökországi emigráció első időszakának létbizonytalansága, keserűsége, reménykedései, a kiadatás és renegálás veszélyei éppen úgy hangot kapnak szeptember—októberi leveleinkben, mint ahogy az itthoni szomorú állapotok, a szörnyű levertség, a kevésbé állhatatosak kapkodása, politikai szín változása,[101] s a bujdosás és menekülés minden keserve híven tükröződik.[102]

Ez utóbbiak közül régi ismerőseink: Bulyovszky Gyula feleségével[103] folytatott levelezése mellett elsősorban azokat a leveleket kell kiemelnünk, melyeket Jókai és felesége, Laborfalvi Róza intéztek különböző álnéven, különböző közvetítésekkel egymáshoz.[104] E levelek nem csupán azért érdekesek, mert szereplőik Jókai és Laborfalvi Róza a magyar kultúrának, irodalomnak és művészetnek kimagasló alakjai, de történeti szempontból is jelentősek: mutatják a forradalom szereplőinek Világos utáni sorsát.

Meghatóan szép példája a férfi és a honfiú keservének Irányi Dánielnek szerelméhez, Szentpáli Jankához, szeptember 29-én, menekülésének órájában írt fennkölt, valóban költői magaslatokig emelkedő levele.[105]

A legszomorúbb, utolsó csoportot azok a levelek alkotják, melyeket a magyar szabadságharc vértanúi haláluk előtt írtak, s melyekben barátaiktól, hozzátartozóiktól, feleségtől és gyermektől búcsúzkodnak.[106] Leiningen feleségéhez, testvéréhez írt, meghatóan szép leveleit most nem publikáljuk. Ezeket már korábban önálló kötetben kiadták.[107] De közöljük Damjanichnak a fogságban Leiningenhez, fogolytársához intézett, keserű iróniával írt sorait,[108] Pöltenberg[109] és Lázár

---

[100] Ld.: a 214. sz. levelet.
[101] Ld.: 110, 167, és 180. sz. leveleket.
[102] Ld.: 225, 234, és 240. sz. leveleket.
[103] Ld.: 129. 152, 179, 191, 204, 211, 212. és 235. sz. leveleket.
[104] Ld.: 217, 221, 245. és 246. sz. leveleket.
[105] Ld.: 240. sz. levelet.
[106] Ld.: 247, 248, 249, 251, 252, 253. és 254. sz. leveleket.
[107] Ld.: Marczali Henrik: *Leiningen-Westerburg Károly honvédtábornok levelei és naplója 1848/49.* (Bp. 1909. 223—224. old.)
[108] Ld.: 236. és 243. sz. leveleket.
[109] Ld.: 247. sz. levelet.

Vilmos leveleit[110] feleségeikhez, Simonyi Győző levelét[111] anyjához, Csányiét nevelt fiához, Schmidegg Kálmánhoz[112] és jó barátjához Csorba Sándorhoz,[113] s az október végén, már az első vérgőzös napok elmúltával mártírhalált szenvedett Perényi Zsigmondnak jószágigazgatójához intézett levelét.[114] E levelek mindegyike azt bizonyítja, hogy vértanúink a magyar ügy igazságába vetett hitben küzdötték végig harcukat, s abban a tudatban indultak a halálba, hogy kegyetlen bosszú áldozataiként, ártatlanul halnak meg, s a szebb jövő biztos hitével vállalták hősi lélekkel a mártíromságot.

A szabadságharc bukását követő nehéz esztendőkben hiába várta Európa ezt a szebb jövőt biztosító forradalmat. Újabb és újabb próbálkozások, a különböző európai mozgalmakhoz való csatlakozás, az adott történelmi helyzetben csak újabb kudarcot, újabb csalódásokat eredményezett. Csaknem három emberöltő múlt el anélkül, hogy a szabadság egéről a felhők elvonultak, s a népek várva-várt szabadsága elkövetkezett volna. Kossuth több mint két évtizede nyugodott már előbb idegenben, majd a honi temetőben, amikor ismét felkelt a szabadság napja, amikor a keleti ég alján pirkadt a hajnal.

Hazánkban az első rövid, de dicső hajnalhasadás után a reakció sötét fellegei még sűrűbben borították el az eget, s újabb emberöltő telt el, mire Kossuth nagy eszménye, a szabadság, a világszabadság gondolata hazánkban, s Európa földjének jelentős részén megvalósulhatott, s mi nyiltan vállalhatjuk a polgári forradalom célkitűzéseiért küzdő Kossuth és hosszú időn át hű szövetségesei, a radikális baloldal forradalmi célkitűzéseit, azt az egész magyar nép felemelkedéséért vívott harcot, mely napjainkban, szocializmust építő hazánkban az 1848–49-es forradalom igazi, meghamisítatlan örökségét megőrizve és továbbépítve, a szocialista forradalom eszméinek teljes megvalósítását, a kommunizmus felépítését tűzte zászlójára.

*

A forradalom és szabadságharc levelestárának negyedik kötetével kiadványunk végére érkeztünk. E négy kötet végigvitt bennünket a forradalmat előkészítő 1846/47-es esztendő néhány rendkívül értékes darabjától kezdve a márciusi napok forradalmi izgalmain, a szabadságharc hősi erőfeszítésein, e küzdelmek nagyjainak emberi hibáit és történelmi nagyságát megmutató izgalmas eseményein keresztül az árulás

[110] Ld.: 248–249. sz. leveleket.
[111] Ld.: 251. sz. levelet.
[112] Ld.: 252. sz. levelet.
[113] Ld.: 253. sz. levelet.
[114] Ld.: 254. sz. levelet.

és bukás keserű napjaiig. Utolsó levelünkben, melyet október végén Kossuth Telekihez intézett, s mely a vérpadra induló mártírjaink szívbemarkoló s a bátorság és hősiesség, az igazságba vetett rendíthetetlen hit megrázó és mégis felemelő példáját mutató búcsúlevelei után következik, mégegyszer utoljára egy új forradalom reménysugára csillant előttünk fel.

Köteteink nemcsak az itthoni, a harc mezején s az íróasztal mellett vívott küzdelmeket mutatták meg, azokat a csatákat, melyeket a szabadság és függetlenség biztosításáért vívott a nemzet, de azokat az erőfeszítéseket is, amelyeket külföldön fejtettek ki a magyar ügy hivatalos és félhivatalos lelkes ügyvivői, s a magyar szabadságharc eszméit magukévá tevő, azért küzdő barátaik.

Jelen kötetünk Függelékében néhányat hozunk — a legérdekesebbeket — azokból a levelekből, melyeknek jórésze vidéki levéltárakban, kutatásaink kezdetén még többé-kevésbé rendezetlen állagokban, hozzáférhetetlenek voltak, vagy melyeket azóta gyűjtöttek be. E levelekben ugyanazokat a küzdelmeket, eseményeket és emberi vívódásokat, helyzeteket és állásfoglalásokat látjuk, melyeket korábbi három kötetünk, s jelen negyedik kötetünk anyagában megismerhettünk. E most Függelékben közölt leveleknek — melyeket igyekeztünk az ország egész területéről, minél több levéltárból összeválogatni — külön érdekessége, hogy legtöbbje a helyi viszonyokra, a nagy országos események területi kisugárzására és tükröződésére vetnek különösen élénk világot. Ez a vidéki anyag jelentősége.

Ugyancsak a Függelékben adjuk azokat a budapesti intézményekben őrzött darabokat, melyek vagy azóta kerültek innen-onnan elő, vagy váltak újabb rendezések során hozzáférhetőkké, valamint azokat is — igen kis számban —, melyek valamely más okból kerülték el korábban figyelmüket. Néhány külföldi levéltárnak (Bécs, Krakkó, Párizs, Róma, Velence) gyűjteményeiből is bemutatunk 1—2 érdekes darabot, melyek elsősorban a magyar kormány diplomáciai erőfeszítéseire és szabadságharcunk európai visszhangjára vetnek világot. Két levelünk — Bemnek és Kossuthnak Fuad effendihez címzett levelei (Függelék 37, 39.) — másolatban, külföldi levéltárakból került elő. Mindkettő eredetije az Országos Honvédelmi Bizottmány 1849-es iratai között van iktatva, maguk a levelek azonban hiányoznak s éppen ezért mindeddig szövegükben ismeretlenek voltak.

E Függelék a három kötetben foglalt csaknem másfél esztendős, eseményekben annyira gazdag és változatos korszak ugyanabból az időből származó kiegészítő anyaga, az egész korszakon belül, 1848 koratavaszától 1849 júniusáig, jelen kötetünk kezdetéig, összesűrítve ugyanúgy időrendben rendezve kerül publikálásra, mint a négy kötetnek egyéb, folyamatos anyaga.

Gyűjtőmunkánk kötetünk befejezéséig több mint 17 esztendőre nyúlik vissza, első kötetünk megjelenése óta több mint tízennégy esztendő telt el. Ez idő alatt a magyar történettudomány szemléletben és módszerekben óriási fejlődésen ment keresztül. Maguk a publikációs módszerek is, bár e kérdés elvi síkon teljesen még ma sincs lezárva, óriásit fejlődtek. Természetesen e fejlődés — annak ellenére, hogy ahol csak lehetett, igyekeztünk a négy kötet formai egységét megőrizni — kiadványunk színvonalán és módszerein is megmutatkozik. Bár a külső formát nagyjában megtartottuk, elsősorban a forrásközlés módszereinek változásai nyomán kellett nekünk is az indulástól a befejezésig eltelt hosszú évek során a négy kötetben publikációs módszereinkben ismételten változtatni. Az első kötetben még a betűhív közlésre törekedtünk, időközben azonban e kérdés már egyértelműen tisztázódott: korszakunkban hasonló természetű és a széles olvasó rétegek számára is szánt publikációban még a kiadvány forrásértékű jellege mellett is, a betűhű közléshez való merev ragaszkodás, a szöveg élvezhetőségét rontja anélkül, hogy a tudományos kutatás számára jelentőséggel bírna. Éppen ezért a további kötetekben már a ortográfiánál ott, ahol az egykorú írás egyértelműen változott és ment át a mai helyesírásba (pl. ez, ame*ll*y, o*ll*y, i*ll*y stb. erő*ss*en, szíve*ss*en stb.) egyöntetűen a modern helyesírást alkalmaztuk, s csak ott tartottuk meg az eredetit, ahol az a levél írójára jellemző, vagy helyi, kiejtésbeli differenciákat mutat. Ugyancsak a mai helyesírás szerint alkalmaztuk a 2. kötettől kezdve a kis- és nagybetűket, valamint értelemszerűen változtattunk az egykorú interpunkción is. Az első kötettől eltérően a használhatóság, célszerűség, de a gazdaságosság szempontjait is figyelembevéve a jegyzetelésben változtattunk azon a módszeren, mely szerint valamennyi szereplő személy rövid biográfiáját az első előfordulás jegyzetében adtuk, s a továbbiakban mindig utaltunk rá. A további kötetekben ugyanis a szereplő személyekkel kapcsolatban az első előfordulásnál csak a szöveg megértéséhez nélkülözhetetlenül szükséges esetekben, az ottani ténykedésével való összefüggésekre utaltunk, s a rövid életrajzi adatokat hátul a név- és tárgymutatóban adtuk. Ezzel, úgy gondoljuk, kötetünket bizonyos fölösleges jegyzetanyagtól mentesítettük, ugyanakkor az állandó visszakeresés helyett az indexben való egyszeri előfordulással könnyebben használhatóvá tettük kötetünket.

Eredeti célkitűzésünknek megfelelően kiadványunkban csak az eddig ismeretlen, publikálatlan leveleket adtuk közre. Ettől csak abban az esetben tértünk el (elsősorban a 3. kötetben a Teleki—Pulszky leveleknél), ha a korábbi publikáció teljesen hozzáférhetetlen volt, vagy ha a levél csak csonkán, vagy hibásan került a maga idejében publikálásra. Miután 3. kötetünk megjelenése óta az e szempontból elsősorban szóbakerülhető, Telekinek Pulszkyhoz intézett levelei a Pulszky Ferenc:

Életem és korom című memoárnak új megjelentetése során ismét kiadásra kerültek és így hozzáférhetővé váltak,[115] jelen kötetünkben már egyetlen levéltől eltekintve, amelynél nemcsak annak érdekessége, de egy fontos részletében való hiányossága miatt is eltértünk ettől — az Országos Széchényi Könyvtár Pulszky-hagyatékában megtalálható levelekből csak azokat adjuk kötetünkben, amelyek a fenti kiadványban nem kerültek közlésre. Egyértelmű célkitűzésünk ellenére sem volt elkerülhető azonban az, hogy egy-két esetben, valamely kevésbé ismert kiadványban való megjelenés, különösen az első köteteknél elkerülje figyelmünket. Több esetben megtörtént az is, hogy a kötetünkben már korábban megjelent levelek időközben más kiadványokban is, vagy a napi sajtóban közlésre kerültek.

A legnagyobb nehézséget, legtöbb gondot a célkitűzésünkben szereplő „magánjellegű misszilisek" szigorú fogalmi elhatárolása jelentette: az a probléma, hogy mi e magánjellegnek egyértelmű kritériuma. Az iktatást semmiképpen nem tekinthetjük közlésünk szempontjából olyan aktusnak, mely feltétlenül a hivatalos jelleget biztosítja, hiszen tudjuk jól, még napjaink sokkal kötöttebb gyakorlatából is, hogy esetenként magánlevél is bekerülhet az iktatott akták sorába, s válhat formailag *hivatalossá*, anélkül, hogy ezzel *a mi célkitűzéseink* szempontjából korábbi *magánjellegét* elvesztette volna. S megfordítva, bizonyos körülmények között — így pl. korszakunkban is a harci események során — sok *hivatalos irat* nem került iktatás alá.

Ezért igyekeztünk e formai szempont figyelmen kívül hagyásával a válogatásnál elsősorban a tartalmi szempontokat és jegyeket a maguk összességében vizsgálni, s elsősorban azt nézni, hogy a levél írója milyen tárgyban, milyen célból és milyen hangnemben fordul a címzetthez, illetőleg alá- vagy fölérendeltség esetén e funkciójában ad-e hivatalos utasítást, tesz jelentést, vagy közléseket.

Természetesen még a leggondosabb vizsgálódásnál is adódtak szélsőséges esetek, melyekben elsősorban a levél hangneme és tartalmának érdekessége döntötte el a besorolás vagy mellőzés kérdését.

Ami bizonyos eseményeknek időközben történt, s mai felfogásunkkal egyező átértékeléseit illeti, ezeket a jelen negyedik kötetünk végén az egész kiadványra vonatkozó összefoglaló név- és tárgymutatóban adott jellemzésekben próbáljuk érvényesíteni, vagy amennyiben ez események jelen kötetünkben ismét előfordulnának, úgy e helyen, a korábbi hibás jegyzetekre nem utalva, adjuk az új értékeléseket.

Negyedik kötetünk gyűjtési kör szempontjából, mint említettük, lényegesen eltér, jelentősen bővül a korábbi kötetekkel szemben. Előbbieknél csak egy-két esetben közöltünk vidéki gyűjtemények állomá-

[115] Pulszky Ferenc: Életem és korom. (I-II. k. Bp. 1958.)

nyában levő leveleket. Ezek között elsősorban az akkor még a Borsod—Miskolci Múzeumban őrzött Szemere-hagyatékot kell megemlíteni, amely azóta teljes egészében a Miskolci Állami Levéltárba került. Szerepelnek még korábbi köteteinkben a Debreceni Református Kollégium Kézirattárának 48/49-es levelei is.

Ebben a kötetben széleskörű gyűjtés alapján igyekeztünk valamennyi állami levéltár anyagát felkutatni, s ahol sikerült ilyen magánlevelet felderíteni, azoknak legszebb, legérdekesebb darabjait közöljük is. A vidéki anyagból, melyek valamennyie elsősorban a helyi viszonyokra, a megyei mozgalmakra, az ott megnyilvánuló, haladó és reakciós tendenciákra vet élénk fényt, külön ki kell emelnünk a Szekszárdi Állami Levéltár gazdag anyagát, melynek íly nagy számban történt felderítését a Levéltár vezetője és munkatársai áldozatkész munkájának köszönhetem, akik kutatásaim számára a még addig rendezetlen, 1950 után begyűjtött családi levéltárak rendezésével tették az anyagot hozzáférhetővé, s bocsátották e leveleket rendelkezésemre. E szekszárdi anyagból gazdagsága miatt valóban gondos válogatás után csak a legszebb, legérdekesebb darabokat tudtam ez alkalommal közzétenni. Ki kell emelnünk belőle az egész Tolna megye mozgalmaira, a Bezerédy családra, magára Bezerédy Istvánra vonatkozó, valamint az Apponyi György e korbeli magatartására és birtokviszonyaira érdekes fényt vető leveleket. Utoljára, de nem utolsó sorban szeretném megemlíteni azokat a Perczel Miklóshoz intézett leveleket, köztük bátyjának Perczel Mórnak leveleit is — mely utóbbiak a szabadságharc e sok belső nyugtalansággal küzdő és kifelé is sok elégedetlenséget, viszályt okozó, de kétségtelenül jellemében és hősiességében egyik nagy, de máig sem kellőleg tisztázott alakját mutatja be a maga valóságában, sok kiemelkedő vonással, de fogyatékosságaival egyetemben.

A Függelék anyagából ki kell még emelnünk a legelső darabokat, — köztük — Madarász László, Pozsonyban március 3-án kelt levelét — melyek a márciusi napok előzményeire és magának március 15-ének hazai és külföldi hatására és visszhangjára vet izgalmasan érdekes, sok mozzanatában újszerű fényt.

Két levelünk — a Függelék 3. és 4. számú darabjai — Bécsből keltek, s a bécsi forradalom legizgalmasabb napjairól számolnak be. Különösen ki kell emelnünk annak a magyar diáknak — vezetéknevét nem ismerjük, csak keresztneve: Günther, szerepel a levélen — részletes beszámolóját, mely a március 13-án kirobbant forradalom izzó napjait, elsősorban az egyetemi ifjúságnak abban vitt szerepét világítja meg. Alig találunk forrást, mely íly részletesen, ennyire szemléletesen és ennyi lelkesedéssel írná le a bécsi egyetemi ifjúság követeléseit, eredményeit, az utcai nyílt harcokban, s az egyetem falai között vívott küzdelmeit. E harcok hátterében már megjelenik a bécsi proletariátus is.

Forradalmi megmozdulásait az ifjúság zöme nagy rokonszenvvel kíséri, a diákság követeléseivel egyetértő, azokat képviselő professzorok zöme azonban nemcsak elítéli, de önmagukat is vádolja ezeknek a „romboló" tevékenységéért, a véres utcai harcokért, gyárak lerombolásáért, miáltal „a gyárosokat, de önönmagukat is kenyerüktől fosztotta meg a munkásság."

Első három kötetünkben a következő gyűjtemények magánleveleit közöltük:

1. Országos Széchényi Könyvtár Kézirattára Levelestár, Analecta gyűjtemény és a Pulszky-levelezés, valamint a néhány e korbeli kötetes levélgyűjtemények.

2. Országos Levéltár, Budapest,

1848/49-es gyűjtemény — melyet kutatásaink óta számos új állagra osztva, illetőleg darabjait korábbi állagokba beosztva találhatjuk meg; —

Az Országos Honvédelmi Bizottmány 1848 és 49-es iratai,
Vörös A. gyűjtemény, — ugyancsak azóta újra szétosztva,
Kossuth Lajos iratai, — szintén szétosztva,
Kossuth-Miscellanea,
Szemere Bertalan személyi iratai,
a király személye körüli minisztérium levéltára,
Batthyány Kázmér külügyminiszteri iratai,
Büm. rendőrségi,
Büm. elnöki,

a családi iratok közül: Balassa, Eszterházy, Forgách, Mándy, Nádasdy és a Széchényi család levéltárai,

3. a Honvéd Levéltár 1848/49-es anyaga,

4. a Debreceni Református Kollégium Kézirattárának és

5. a Borsod—Miskolci Múzeum Levéltárának a Borsod—Miskolci Múzeum. 1848/49-es iratok. Szemere hagyaték c. anyaga.

6. A Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára Kézirattárának gyűjtésünk szempontjából számbajöhető teljes anyagát.

7. Felhasználtuk továbbá az azóta már ugyancsak az OL. család levéltárai között őrzött keszthelyi Festetich Levéltár, illetőleg a Helikon Könyvtár gyűjtésünk szempontjából számbajöhető leveleit, valamint a Károlyi Levéltár anyagát.

Jelen negyedik kötetünkhöz fentieken kívül

a Budapesti és a Pest- és Nógrád megyei, Debreceni, Esztergomi, Győri, Kaposvári, Pécsi, Soproni, Szegedi, Szekszárdi, Szolnoki, Szombathelyi és Zalaegerszegi Állami Levéltárak anyagát használtam föl.

A többi Állami Levéltárban folytatott kutatásaim negatív eredménnyel zárultak, nem találtam korszakunkból közölhető misszíliseket. A Dunántúli Református Egyházkerület pápai levéltárából szín-

tén közöljük az ott található, szempontunkból egyedül számításba vehető egyetlen darabot.

Befejezésül köszönetet szeretnék mondani mindazoknak, akik munkámban segítségemre voltak. Így elsősorban az Országos Levéltár és az Országos Széchényi Könyvtár fentebb felsorolt állagait gondozó munkatársainak, valamint az Állami Levéltárak vezetőinek és munkatársainak, a Debreceni és Pápai Református Kollégium, illetőleg Levéltár illetékes munkatársainak.

Kedves kötelességem köszönetet mondani lektoraimnak, dr. Barta Istvánnak, az MTA Történettudományi Intézete munkatársának, a történettudomány doktorának, valamint dr. Karácsonyi Béla egyetemi tanszékvezető docensnek, akik munkám során tanácsaikkal, bírálataikkal segítettek.

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

1.

Vetter Antal — Kossuth Lajoshoz

Görgey hadügyminiszter felkereste őt és megbízta, hogy vegye át a bács-bánáti sereg főparancsnokságát.

A szabadságharc megkezdése óta, teljes lélekkel szolgálta ezt az ügyet. Hogy vajon becsülettel-e, azt a kormányzó ítéletére bízza. Büszke volt a kormányzó bizalmára, mely az egész sereg fővezérévé nevezte ki. Hadműveletei bebizonyították talán, hogy van tehetsége egy hadsereget győzelemre vezetni. Sajnos, súlyos beteg lett; úgy gondolja, hogy ez nem bűn. Meggyógyult, de a hadseregnél már nélkülözhetővé vált.

Kéri, igazolja őt Kossuth a képviselőház, az egész nemzet előtt, miért nem főparancsnoka ő többé a seregnek. Nem akarja, hogy árulónak vagy tudatlannak higgyék. Vizsgálják meg összes tetteit a forradalom kezdete óta, azután ítéljenek. Csak ha nyilvános elégtételt kapott, hajlandó újra szolgálatba állni.

Hochverehrtester Herr Landes-Gouverneur!

Herr Feld-Marschall-Leutnant Kriegsminister Görgey hat mich hier besucht und mir bei dieser Gelegenheit erwähnt – das Ober-Commando der vereinigten Bácska und Banater Armee zu übernehmen.[1]

Von dem ersten Augenblicke an, als der Freiheitskampf für unser Vaterland begann, habe ich mit ganzer Seele, dieser schönen Aufgabe mich geweiht. Ob ich meinen Platz mit Ehren ausgefüllt, mögen Sie, Herr Gouverneur, selbst entscheiden. Genehmigen Sie aber, bevor ich dem neuen Ansinnen des Herrn Kriegsministers folge, eine Bitte – von

[1] Amikor Kossuth Dembinskit március 8-án Tiszafüreden leváltotta, Vettert bízta meg a fővezérlettel. Azonban ő e tisztet a Tiszafüredről kiinduló hadműveletek során szerzett betegsége miatt betölteni nem tudta, s így ideiglenesen Görgey vette át a fővezérletet. Felgyógyulása után Kossuth nem akarta őt a fővezérségben megerősíteni, s az ekkor diadalt diadalra halmozó Görgey sem szívesen adta volna át a helyét. Vetter ismételt sürgetése ellenére, a kérdés csak június közepén oldódott meg, mikor is Görgey hivatalosan a Közlönyben ismerte el Vetter érdemeit, s miután Bem Erdélybe távozott, s Perczel a fővezérletről lemondott, a bács-bánáti seregek főparancsnokává nevezte őt ki Kossuth.

deren Erfüllung die künftige Richtung meiner Dienstleistung bedingt wird.

Stolz war ich auf das grosse Vertrauen, welches Sie Herr Gouverneur und der Reichstag in mich setzten, indem man mich zum Ober-Commandanten der Armee ernannte. Es ist dies die höchste, schönste Stelle, die ein Soldat, besonders unter gegenwärtigen Verhältnissen erstreben kann. Meine ersten Operationen an dem ausgearbeiteten Plan, glaube ich, haben bewiesen, dass ich vielleicht das Talent besitze, eine Armee zum Siege und Ruhme zu führen. Leider wurde ich schwer krank. Das, sollte man glauben, ist kein Verbrechen! Ich wurde wieder gesund, scheine aber schon bei der Armee entbehrlich. Aber darum habe ich bis jetzt meine Ansprüche nicht aufgegeben.

Nun meine Bitte! Rechtfertigen Sie mich, Herr Präsident! vor dem Repräsentanten-Hause, ja vor der ganzen Nation, warum ich die Armee-Commando-Stelle nicht mehr bekleide; denn bei Gott, als Verräter oder Ignorant will ich nicht erscheinen. Man möge meine Handlungen alle einer strengen Prüfung seit der Revolutions-Zeit unterziehen und dann urteilen.

Nur nachdem ich diese öffentliche Genugtuung erlangte, bin ich bereit, fernere Dienste dem Staate zu leisten, oder — wenn ich überflüssig bin — mich in den Ruhestand zurückzuziehen.

Genehmigen Sie, Herr Gouverneur, den Ausdruck vorzüglicher Hochachtung, mit welcher ich mich zeichne,

hochdero ergebenster

Pest 1^{t} Juny 1849. *Vetter* FmLt.

(O. L. Kossuth – Miscellanen. 102.)

2.

Lamont William — Pulszky Ferenchez

A levélírót lord Dudley Stuart irányította Pulszkyhoz, mint a magyar kormány londoni képviselőjéhez. Lamont meg van győződve arról, hogy Magyarországon jó piac nyílik az angol áruk számára. Különféle vasipari cikkekre vonatkozó árajánlata viszont megmutathatja, hogy a szabadkereskedelem Angliával magyar szempontból is előnyös. Lamont készséggel felajánlja szolgálatait az angol – magyar kereskedelmi kapcsolatok fejlesztése érdekében. Ezért lépett érintkezésbe Dudley Stuarttal, még ekkor nem tudván Pulszkyról, s ezért írt e tárgyban Bemnek is kérve őt, hogy levelét illetékes kezekhez juttassa. Ugyanezt kéri Pulszkytól is.

Örülne, ha Pulszky válaszában utalna arra, hogy Magyarország kész az angol hajók befogadására. Kéri, küldjön neki a hajózható folyókról egy tervvázlatot. Végül felajánlja, hogy vállalná Glasgowban a magyar konzuli hivatalt.

1 June 1849.

Sir

I am favored with a letter from My Lord Dudley Stuart, in which he tells me that he has placed my communication to his Lordship, in your hands, as the Agent or representative of the Hungarian Government resident in London. I feel truly obliged to his Lordship for this spontaneous act of kindness.

May I sollicite your consideration of same and your remarks thereon at your convenience.

I feel persuaded that Hungary offers a field for British manufactures, and I fondly trust, facilities may now be opened up for their introduction into your country, unfettered by restrictions hitherto imposed by Austrian rule. The quotations in my letter to Lord D. Stuart, of prices of different kinds of iron indicate the advantages to be gained by a free trade in commerce with us.[1]

It will at all times afford me pleasure to furnish information as to Scottish manufactured articles suitable for the Hungarian trade or to be placed in the position to communicate with any responsible party connected with Hungary. That might lead to a gradually extending intercourse in commerce, and your influence thereto may prove very useful. So satisfied am I of the mutual and relative advantages dependant on the opening of Hungary as a market for British articles, that previous to placeing myself in communication with My Lord Stuart not knowing at the time of your residence in London — that I sent a letter on the subject to the noble General Bem.[2] I know his efforts are first to settle the independence of Hungary, and there after consolidate the interests of Hungary on a sure, solid basis of justice and freedom and in both as respects religions and civil liberty, the natural palladium of the Hungarian nation as it is of my own happy country. God speed the right.

I requested of General Bem to place my letter in such hands as would consider its import, and let me know the issue.

It will oblige much your following up the same in your official intercourse.

In kindly replying to my note, be pleased to say the readiest access to Hungary for British ships and like now, or hereafter, the draft of water in rivers for vessels etc.

---

[1] Június közepétől kezdve Pulszky és londoni magyarbarát fegyvertársai erős propagandát fejtettek ki abban az irányban, hogy Magyarország jelentőségét az Angliával kapcsolatos kereskedelmi összeköttetések lehetőségével is fokozzák. Nyilván ezeknek a törekvéseknek egyik láncszeme William Lamont közeledése is.

[2] Bemnek korábbi évekből számos angol és francia kapcsolata volt, melyek felhasználásával a magyar diplomáciában jelentős szerepet játszott.

In prospect of trade, I may be permitted in good time to tender my services as Consul for Glasgow. I am, Sir, yours faithfully

William Lamont

(O. Sz. K. Kézirattár – Pulszky-levelezés)

3.

Kővári László — Szemere Bertalanhoz

Tisztelt Miniszterelnök és Belügyminiszter Úr!

Jövök hódolatomat letenni Miniszter Úrnak. Széles Magyarországban kinek hódolhatnék nagyobb lelki örömmel? Mert a hon és szabadság megmentésében elől ment, azért a legmélyebb tisztelet; s mert engemet egy éve, kéretlen nevezett ki,[1] azért a legmélyebb hála érzetével járulok.

Jelenleg az erdélyi hadnál, a honvédelmi bizottmány rendeletéből, mint történetjegyző működök. Utasításom, hogy koronként a honvédelmi bizottmányt némelyekről tudósítsam: megszünvén a kormány, parancsoljon Miniszter Úr, hová küldjem tudósításaimat?

Utasításom azon pontját, mely a hadjárat története megírását rendeli, úgy intézem, hogy a múltakra tábornok Czetz Úrral felolvasásokat tartatok magamnak; ezentúl is, hol jelen nem lehetek, hiteles egyének által értesíttetem. A múlt év történetének nem harci oldalát, megvallom, sokkal érdekesebbnek tartva, több gond és fáradsággal búvárkodom. És annyira vagyok, hogy ha békénk lesz, kidolgozásához kezdhetek. Én, mint aki Erdély történetét írni kezdettem volt, örömmel jegyzem le e napokat. De Fejérvár leendő bevételénél az Uniót befejezve, Erdélyt mint országot eltöröltetve látom,[2] azon percen túl, kérem Miniszter Urat, mentsen fel e kiküldetéstől, hogy írhassam meg Erdély végnapjai történetét, s kiérdemelhessem azt, hogy Magyarhon függetlenség-

[1] Az 1848-ban Fényes Elek vezetése alatt életre hívott Statisztikai Hivatal egyik fogalmazójává nevezte ki Szemere Kővári Lászlót, de már 1849. március 11-én külön megbízással, mint az ekkor kinevezett 6 hadtörténész egyikét, a kormány Erdélybe, Bem mellé rendelte.

[2] Az osztrák csapatok által megszállva tartott Gyulafehérvár ellen Stein ezredes vezetése alatt május végén, június elején heves támadásokat intéztek a magyar csapatok. Az egyik legjelentősebb támadás június 24-én történt, majd ismételt heves és változó eredményekkel végződő összecsapás után Gyulafehérvár osztrák őrsége visszaverte a magyar ostromló csapatot, s ezzel augusztus 1-én Gyulafehérvár a magyar ostromzár alól felszabadult.

harcán én is dolgozhassam. Fejérvár bevételén túl véteknek tartanám Erdélyről, mint külön testről, bár egy sort is írni.

Jelenteni kívánom, miképpen e napokat statisztikai adatok gyűjtésére is használom. Nagy része a kincstáriakat érdekli, ha szükség lenne rájok, felküldöm. Hanem hogy tovább folytathassam jelenteni kívánom, miképp vannak itt még oly schwarzgelbek, hogy a Berde kormánybiztos rendeletére az adatokat velem nem közlik. Kérném alázattal Miniszter Urat, méltóztat egy nyílt rendeletet küldeni nekem, mely kötelezzen minden nyilvános, hivatalos levéltárt a nekem leendő megnyitásra.

Engedje meg Miniszter Úr, hogy fájdalmamat jelentsem ki az iránt, hogy a statisztikai hivatal működésben nincs.[3] Én e hivatalt a jelenkor historikusának tartom, s mint ilyennek nem működését, minél tovább búvárkodom itten, annál mélyebben érezem. E hivatal segélye nélkül napjaink története, csak folytatása lesz históriánk régi modorának, hol meg lesz írva, mi történt a harctéren, de az átalakulás belélete kísérve nem lesz. Mennyire én felfogom ez ügyet, három egyén segíthetne e hiányon. Gondolom főnökünk kiszabadult rabláncaiból, akkor jó kezekben van. Egyébiránt hogy hivatalunk nem működik az a fatum és a mi hibánk, mert rajtam kívül egy tagja se volt Debrecenben a hivatalnak.

Mit csekély eszünk ma gondol, az más percben már kezünk között van a Közlönyben mint Rendelet. Mégis bátor vagyok Miniszterelnök Úrnak figyelmébe ajánlani, hogy a muszkák elleni felkeléskor jó lenne véres kardot hordoztatni; itt legalább históriai emlékének nagy hatása volna. Más mit óhajtanék az, hogy hintenők el útját a muszkának lázító proklamációkkal mindenfelé általak érthető nyelven. Ez rémítené zsarnok cárját, ha egyéb jót nem is szülne. Én ha itt ránk törnek, ajánlani fogom eddig is az itteni vezérségnek mire nézve a Közlöny 44[ik] számában tőlem megjelent muszkákról írt cikk szellemében a proklamációt meg is írtam.[4] Lefordítására van muszkánk, lengyelünk.

Innen a generalcommando és az oláh komité irományaiból sok érdekes felment. Ha béke lesz, ezek tanulmányozására engedelmet fogok kérni. De sok érdekes maradt és hányódik ide alant azok összeszedésére, legcélszerűbb lenne, nekem egy rendeletet bocsátani. Én magam is sokat tudok magán egyéneknél, de nincs semmi, minél fogva átvehessem. Mások nem igen veszik számba.

---

[3] Bár a Statisztikai Hivatal tevékenységét a kormány elköltözése természetesen gátolta, működésének nyomaival az egész szabadságharc alatt találkozunk.

[4] A cári invázió hírére a magyar kormány komoly erőfeszítéseket tett, hogy részben orosz és lengyel, részben a Magyarországon lakó nem magyar ajkú népek között anyanyelvükön írt proklamációkban ismertessék az igazságot. Ezek egyike Kővári említett proklamációja. A levélben említett cikk 1849. március 7-én, a Közlöny 46. számában jelent meg.

Végül nem tehetem, hogy a Dózsa Dani kineveztetéséért[5] én is ne hálálkodjam. Mert nem kereste, ő elfogadja. De mint aki több éveken át, mint iktató, aljegyző, közelebbről mint rendőrségi elnök s jelenleg főjegyző működött, ki szerkesztő volt, s ki a székely ügyeket annyira alaposan ismeri: a fogalmazói állásban inkább csak el lesz temetve. Se ő, se a közjó nem nyert e cserében.

Parancsát méltóztat Miniszter Úr Marosvásárhelyre utalni, onnan kezemhez jő. A legmélyebb tisztelettel maradtam Miniszterelnök Úrnak

leghívebb tisztelője

Kővári László

Statisztikai hivatal rendes tagja.

Marosvásárhely jún. 4. 1849

(O. L. Büm. eln. 166. sz.)

4.

Lamont William — Kossuth Lajoshoz[1]

„Semmiféle cím nem emelné ezt a nevet: Kossuth, az Ön neve a nemzeté, éppen úgy mint Bemé. Mind a kettő össze van fűzve Magyarország függetlenségével. Isten adjon Önöknek még többet, mint amennyit kívánnak."

Bem régi barátjától, Lord Dudley Stuarttól kapott Lamont levelet. Lord Stuart írt Pulszkynak is, azzal a közléssel, hogy Lamont hajlandó mindenféle fajtájú vasat Skóciából Magyarországra szállítani.

Lamont azóta Bemnek és Pulszkynak is írt e tárgyban.

Nagyon szívesen gondol erre az ügyre, mert Magyarország túl sokáig, túl sokat fizetett mindenféle vasért az osztrák vám miatt. Szabad kereskedelem Angliával majd összeköti testvéri egyetértésben és barátságban a két országot. Felajánlja a szolgálatait ő, az angol vaskereskedő, hogy együttműködjék a magyar kormány ügynökeivel, akár mint konzul is. Ajánlja, küldjenek értelmes magyar ifjakat Angliába tanulni, egyet ő is szívesen elvállalna.

20th. Enoch Square. Glasgow. June the 5. 1849.

„Kossuth".

Sire, no titles invalidates a Name. Yours is National as „Bems"! Both are coupled side by side with the independence of Hungary. God grant you more than you want for!

I am favored with a letter from General Bems old personal friend Lord Dudley Counts. [?] Stuart dated London 2 th. June. Pulski, Agent there of your Country, received from this nobleman, at his own hand a

[5] Dózsa Dánielt Szemere az új belügyminisztériumba nevezte ki fogalmazónak.

[1] Ld.: a 2. sz. levelet.

communication from myself, respecting the introduction of all Kinds of Iron from Scotland into Hungary.[2]

I used the freedom of writing a letter to Pesth and I addressed it to General Bem. Not well knowing to whom I should do so. Since them I have also writen Mr. Pulski on the same subject.[3]

I feel very lively in this matter, because your country has too long, paid too much for all Kinds of Iron *through Austrian duties.* And a free trade with Britain will go far to *bind* both countries in fraternal intercourse and amity.

I hope and trust your representative *Pulski* will submit to the Hungarian Government my letter addressed to himself as Agent thereof. — And I renew my services as a British Iron Merchant, to act in concert with any of your Agents in London to carry out honorably your views and wishes. Either as *Consul* or otherwise.

Might I suggest that ere long, it would prove a National benefit, your selecting a few young men of intellectual parts, and send them over *here,* for education in the arts and sciences, in *engineering* etc. etc.

One of such I would be happy to guide and direct here. As I did, years ago for Mehemid this the soi-disant Pacha of Egypt. — In such a casc, a more direct and closer communication would exist between you and this quarter of the world and it may lead to great things in Commerce.

With the greatest respect I am Sire your most obedient servant

Will. Lamont.

(Másolat. — O. SZ. K. Kézirattár — Pulszky-levelezés.)

5.

Stuart Dudley — Pulszky Ferenchez[1]

Dudley Stuart ajánlólevele Pulszkyhoz, melyben az olasz Bottone grófot ajánlja a címzett figyelmébe.

34 St James's Place Tuesday June 5th 1849.

Dear Mr. Pulszky,

I beg leave by this note to introduce to you Count Bottone the Italian gentleman mentioned to you this morning.[2]

I am, dear Mr. Pulszky, your's truly

Dudley Stuart

(O. Sz. K. Levelestár — Pulszky-levelezés.)

---

[2] Ld.: uo. az 1. jegyzetet.
[3] Ld.: a 2. sz. levelet.
[1] Ld.: III. k. 175. sz. levelet.
[2] Ld.: 7. sz. levelet.

6.

Pulszky Ferenc — Vipan D. J.-hez[1]

Pulszky személyes hírekkel kezdi levelét. Új lakása minden szempontból megfelel. Beválasztották őt a Reform Clubba, stb. E héten cikket kell írnia Stratimirovičről az Examinernek, Guyonról az Observernek, egy további cikket a Standard of Freedomnak, s egyet az önkormányzatról a Spectatornak, s végül előszót az Auerbachhoz Taylor számára.

Vipannak viszont írnia kellene arról: nem igaz, hogy Magyarországon kikiáltották a köztársaságot, s az sem, hogy ott a lengyeleknek nagy befolyásuk van. Ellenkezőleg, a mozgalom teljesen magyar, csak a bécsi udvar terjeszt Európaszerte ilyen rágalmakat.

A továbbiakban Pulszky egy angol vállalkozóról ír, akinek Magyarországon, Gömör megyében kobaltbányái vannak. Felvilágosítást ad a magyar választási rendszerről, mely szerint általában 30 000 lakosra jut egy képviselő, de egyes városok, így Besztercebánya, s más bányavárosok is, ha a lélekszámuk nem éri is el ezt, képviselettel bírnak az országgyűlésen. Horvátországnak és a határőrvidéknek 44 képviselője van.

A múlt év augusztusában Mitterpacher századost, akit Fehértemplomnak a Mayerhoffer alezredes parancsára támadó szerbek elleni bátor védelméért a magyar kormány őrnagyi előléptetésre ajánlott, a császár alezredesnek nevezett ki. Mayerhoffer belgrádi konzult viszont a magyarok ellen folyó szerb háborúban tanúsított vitéz magatartásáért léptette elő ezredessé.

Tuesday 5 June 1849.
122 Jermyn Street.

My dear Vipan

The lodging I find exceedingly well fit for all purpose, at the Reform Club I was elected, the article for refutation of the weekly lies was yesterday in the Daily News, and the first meeting with Kemble and Birkbeck took place.[2]

I shall write this week the biography of Stratimirovich for the Examiner, of Guyon for the Observer, an article for the Standard of Freedom, one about the selfgovernment for the Spectator and the preface to Auerbach for Taylor. Plenty to do.

You should write an article that it is untrue that the republic was proclaimed in Hungary,[3] and that the Polish have great influence in

---

[1] Ez, valamint a további, kötetünkben közlésre kerülő, Pulszkytól Vipanhoz intézett levelek eredetiek. Ismeretlen úton kerültek vissza a levél írójához.

[2] Június elejétől kezdve az intervencióról szóló hírek hatására, hogy az angol közvéleményt kedvezően befolyásolják, s ezen keresztül a kormányt határozott fellépésre bírják, Pulszky barátaival szervezetten értekezleteket tartott, amelyeken hétről hétre, időnként szinte napról-napra, a legsürgősebb teendőket megbeszélték, s a magyar ügy melletti propagandahadjáratot megszervezték.

[3] Anglia közvéleményére, amely mindig monarchikus érzelmű volt, zavarólag hatottak azok a hírek, melyek Szemere kormányt-alakító beszéde nyomán a köz-

Hungary,[4] – that it is entirely a Hungarian movement, but that it is in the interest of the court to spread such calomnies through Europe.

The English tradesman of Blackwood is as I think Mr. Evary from Birmingham, who has cobaltmines in Hungary in the county Gömör. The representation is 1 representant to 30 000 habitants, but as the interests of some towns, as Neusohl and the other mining towns have separated interests, they have allso, not having 30 000 habitants, a representant in the diet, Croatia and the frontier has 44 and the Croatian Diet shall make the repartition of them.

But Croatia was won for the Archduchess and this point was without effect. In the month of August the Captain Mitterpacher was proposed to the rank of major by the Hungarian government for the gallant defense of Weisskirchen, attacked by the Servians, under Lieutenant Colonel Mayerhofer, the emperor did name him a week after this time. Lieut. Colonel Mayerhofer (consul at Belgrad) is promoted to the rank of Colonel for his gallant behaviour in the Servian war against the Hungarian's.

Yours sincerly
Pulszky

(O. Sz. K. Kézirattár – Pulszky-levelezés)

7.

Bottone Emilio — Stuart Dudley-hoz

Találmányát kínálja fel és kívánja bemutatni. Ha Pulszky látja majd egy puska hatását, könnyen elképzelheti, milyen lehet egy ágyúé. Tűztengert tud árasztani, borzalmasan pusztító és megfélemlítő hatással. Mihelyt mintái teljesen elkészülnek, jelentkezik. Teleki grófnak is írt Párizsba, de nem kapott választ. Lehet, hogy a francia rendőrség nem juttatta kézhez a levelet.

13. Nassau Street. Middlen Hosp.
June the 6.th 1849.

My Lord

I beg to return my best thanks for your kind introduction to Mr Pulszky.[1] I shall wait upon him as soon as possible, but I wish

---

társaság kikiáltásáról szóltak. Miután a párizsi magyar követség hazulról határozottan cáfoló híreket kapott, szükségesnek látszott az angol közvéleményt is ilyen irányban tájékoztatni.

[4] A reakciós osztrák lapok ismételten megkísérelték a magyar szabadságharcot úgy tüntetni föl, mintha az elsősorban lengyel érdekekért, lengyel fegyverekkel folyna. Ezt a hírt külföldön ismételten cáfolni kellett.

[1] Ld.: az 5. sz. levelet.

first to prepare a few specimens of my invention, in order to convince him at once by a trial of the importance of it. When he has seen the effects from a musket, he will easily conceive that with cannons and *obusiers* I shall be able to pour out, wherever I like continuous torrents of fire, most terrific in appearance, and most destructive in effect. As soon as my specimens are ready I shall invite you and him to witness my experiments, but as the specimens must be well dried, I do not think they can be ready before saturday or monday net.

Meanwhile I beg you will request Mr. Pulszky to write to Count Teleki informing him that I have addressed a letter to him dated May 26, th in which I spoke to him of this invention, but as I did not know his address I wrote to Count Ladislas Teleki, Hungarian Chargé d'Affaires à Paris. In order that the Count should claim that letter and that it should not be seen, is possible by the french police.

In writing to Count Teleki Mr. Pulszky had better to avoid mentioning the invention itself, but ascertain only whether he has recived my letter unopen, and tell him that I have now been introduced to him.

I have the honour to be
My Lord your most obt. Servant
Emilio Bottone

(O. Sz. K. Kézirattár – Pulszky-levelezés)

8.

Pulszky Ferenc — Vipan D. J.-hez[1]

Helyesbíti lakcímét, melyet Vipannal nem pontosan közöltek. A kívánt cikkek elkészültek: Guyonról, egy másik a Standard of Freedom számára, továbbá Stratimirovičról s az önkormányzatról. A két utóbbi, minthogy Vipan és Kemble is készen vannak feladataikkal, a következő hétre marad; helyes, hogy legyenek kész cikkek tartalékban. Taylor részére is kész a hosszú bevezetés, a Reform Clubbal kapcsolatban nincs minden rendben, a francia újságok csak délben érkeznek, s a németek egy nappal később kerülnek hozzájuk, mint a gyalázatos „Cigar Divan"-ba. Az angol kormánynak rossz információi vannak. Palmerston azt hiszi, hogy Eszterházy hercegnek vagy Pálffy grófnak befolyása van Magyarországon. Palmerston nem látja a népet, csak az arisztokráciát.

122 Jermyn Street
the 7 June 1849.

My dear Vipan

I begin with the rectification of an important point of statistics, the true number of my lodging this is hundred twenty two not 124 as

[1] Ld. a 6. sz. levelet.

Georg¢[2] said it to you and Kemble. The articles wanted are all ready, Guyon, and the other for the Standard of Freedom, Stratimirovich and the Selfgovernment, but as Kemble and you made also ready your task, these two remain for the next week. It is good to have a stock of ready articles, – even the preface for Taylor is made and a long one, – so that we have at present more time and leisure next week for visits. – Do not fear that we manage not well our doings, all is in order. But the Reform Club is not in the best order, the French papers arrive there only at noon, and the German papers, a whol [!] day later as in the infernal Cigar Divan.

The address I wrote you was extremely unpunctual, pater, peccavi, mea culpa, mea maxima culpa[3]. Do not shold me to [!] much. – I hope your health is improving. –

Your cabinet has bad informations. L. Palmerston thinks, that Prince Eszterházy[4] or the Count Pálffy[5] have an influence in Hungary, – he do not see the people, allways only the aristocracy.

Yours sincerely
Pulszky

(O. Sz. K. Kézirattár – Pulszky-levelezés)

9.

Lamont William — Pulszky Ferenchez[1]

Lamont hangsúlyozván mennyire kívánja az angol-magyar áruk szabad kereskedelmi forgalmát, megküldi annak a levélnek a másolatát, amelyet Pulszky javaslatára e tárgyban Fox Maulé-hoz intézett.

Kossuth és Bem az angol áruk számára Magyarországon szabad piacot biztosítottak, ez indítja a levélírót arra, hogy a kormányhoz forduljon. Nyilvánvaló, hogy az ő kötelessége segíteni mindenféle kereskedelem megindítását és Palmerston lord előrelátása, noha jelenleg a Havasalföldön oroszok vannak, ezt már biztosította is.

Lamont végül Pulszkyhoz írt levele utóiratként megjegyzi, ha Pulszky úgy találja, hogy helyesebb volna nem közvetlenül, hanem egy képviselő útján kérni Palmerstontól e kérdésben választ, e közvetítésre – melyet azonban a maga részéről fölöslegesenek tart – Dudley Stuartot kérhetné föl.

20th. Enoch Square. Glasgow
7 June 1849.

---

[2] Sumner George, Pulszkyék barátja.

[3] Jelentése: Atyám vétkeztem, én bűnös vagyok, én igen bűnös vagyok.

[4] Eszterházy Pál, az első magyar felelős minisztérium tagja, korábban londoni követ.

[5] Pálffy Fidél reakciós főúr, 1837–1839. bécsi magyar kancellár.

[1] Ld.: a 2. és 4. sz. leveleket és a vonatkozó jegyzeteket.

Sir, I am favored with your able and very intelligent note 4 th inst. and feel most obliged to you. Acting out your suggestion, I addressed the Right Honourable Fox Maule, my countryman, who is Secretary at War, the subjoined letter, which I submit to you, and his answer, on its receipt I'll also send to you. Being most desirous of a free inlet and outlet for British merchandise and Hungarian produce, to and from your Country.

The Honourable Fox Maule. London.

Glasgow June 7 th 1849.

Sir, suffer the writer to enquire of the British Government warrants the peaceable mercantile intercourse, guaranteed by treaty in the Turkish East Russian provinces of Moldavia and Walachia i. e. for British merchant wessels and cargo through the Danube to New Orsova.

Free trade for British manufactures into Hungary being recognised by *Kossuth* and *Bem*, those struggling Patriots for their Countrys independence, enduces my enquiry. Obviously, its duty to avail of every opening for our commerce and My Lord Palmerston's shrewd foresight may have it already secured. Notwithstanding the Russians are at present in Walachia!

Your reply will greatly oblige, Sir. Yours etc. etc. etc.

Will. Lamont

Note. If you deem it irregular to obtain an answer other than by enquiry at My Lord Palmerston in due form through an M. P. I'll solicite Lord Dudley Stuart to do so, but I trust this may be unnecessary.

Interim, Sir, with respect I am yours

Will. Lamont

To the representatives of Hungarian Government, London.

(O. Sz. K. Kézirattár – Pulszky-levelezés)

10.

Stuart Dudley — Pulszky Ferenchez[1]

Stuart meglátogatta Nordhampton Lordot, felkérte, hogy vállalja el egy Magyarország érdekében tartandó népgyűlés elnökségét. A Lord ilyen esetekben kéretni szokta magát. Jó lenne, ha másnap Pulszky is felkeresné ez ügyben. Számukra ő volna a legmegfelelőbb elnök. Igen kedvelt, kellemes ember, s amellett, hogy a királyi Akadémia elnöke, kiváló, jelentős egyéniség.

[1] Ld.: az 5. sz. levelet és az 1. jegyz.

The Friday. June 8th 1849.

Dear Mr. Pulszky

I called on Lord Northampton this morning and asked him to take the chair at a meeting for Hungary.[2] Il s'est fait prier, but thus always do, like young ladies asked for a song, or other things, but since he would consider. I think it would be of great use if you would call on him. Half past 10 in the morning is the best time and I would recommand you to pay your visit tomorrow that it may precede his decision. He would be the best chairman we are likely to get. His opinions are moderate, he is personally liked and is obnoxious to none, as having filled the office of president of the Royal Society. He has importance, irrespective of his high rank. Moreover he is a most amiable, excellent man.

Believe me, dear Mr. Pulszky, your's truly

Dudley Stuart

(O. Sz. K. Kézirattár — Pulszky-levelezés)

11.

Bezerédy István — Sztankovánszky Imréhez

Pest, junius 8. 1849.

Édes Imrém!

Már három rendbéli, Debrecenbüli indulásunkkor és innen Fiáth[1] és Béla[2] által Hozzád intézett leveleimre várjuk NEHEZEN a választ. De már mielőtt venném, mégis irok, azért is csak, hogy tudjad miért harmadnapja nem írtam.

Tegnap Hegyessy[3] és Stan[4] jöttek igazolni magokat, némileg non petita excusationak[5] is látszik és Fiáth mindenesetre maga is végezhetett volna — de már csak mégis pártul fogjuk ügyöket — és Gyuri hivatalban lévén, én jártam már és kell még járnom vélök ide s tova. Fiáth

---

[2] Az első meetingeket Magyarország érdekében augusztus elején tartották. Június—júliusban a cári intervenció ellen még a sajtó útján küzdöttek Pulszky és fegyvertársai az angol közvélemény megnyeréséért, s ezen keresztül Palmerston politikájának befolyásolásáért. Dudley Stuart azonban, mint a levél bizonyítja, már júniusban felvetette a meetingek tartásának gondolatát.

[1] Fiáth István 1849. április 29. óta Tolna megye kormánybiztosa.

[2] Perczel Béla, Tolna megye alispánja.

[3] Hegyessy, Tolna megye főjegyzője.

[4] Stan Ferenc, az 1841-ben alapított szekszárdi kaszinó első jegyzője.

[5] Jelentése: senkitől nem kívánt mentegetődzés.

nem ír általok, Béla írt röviden, csak kivált Rólad, átalán nem igen értem a mostani működésnek ott-mint értesülök – rendét, módját, célzatát.

Szeretnék hazamenni keddre. Azonban nehezen tehetem szerét és a tisztválasztás tekintetében úgyis már talán későn is volna. Irok Néked még holnap is és ha nem megyek, holnapután is Szekszárdra.

Egészségesek vagyunk mindhárman, Etelka[6] hála Isten igen jó színben, sok mindenféle foglalatossága szállásnézésben is, melyet alkalmasint a Tiedhez igen közel a Bálvány utcának azon során a Zrinyi utca szegletén felüli második házban fogadunk Bartallal, kinek hivatala miánt már több hely kell. Ő igen örvendi szép hatáskörét, min én is azután örülök, annál inkább, hogy jól be fogja ő tölteni.[7] Sopronból, Kőszegről, Pozsonyból sincsenek híreink.

Itt még csak minden készülőben, függőben, alakulóban van.

A hadseregekről jó hírek. Bemre nézve is megnyugtató az az eredmény, mellyel Vukovich tegnap visszajött.[8] Móric[9] ismét háborog, de majd ismét kiegyenlődik arra nézve is a dolog. Az oroszok alakja inkább halványul, ellenök pedig ingerlődik a dolog. A külföld is irányukban némileg biztatón mutatkozik, azonban csak önmagunkra támaszkodjunk és egész ügyünkre und so soll man nach den eigenen suchen.[10]

Édes Imrém! Igen vágylak látni! El legalább ne kerüljük ám egymást, én menetelünk napját még nem írhatom.

A hivataloskodásra nézve csak repetálhatnám, mit írtam, így nem is érintem, hanem ölellek Tiéiddel együtt, úgymint Etelka. Isten hozzátok, áldjon, őrizzen

Pista

---

[6] Bezerédy István második felesége, Bezerédy Etelka.

[7] Bartal György Pincehely (Tolna m.) képviselője, Szemere minisztériumában a pénzügyi osztály főnöke.

[8] Kossuth Vukovicsot június elején azzal a megbízással küldte Bemhez – aki minden áron vissza akart menni Erdélybe –, hogy rávegye őt arra, hogy a minisztertanács határozata értelmében a délvidéki seregből mintegy 12–16 000 ember, lehetőleg Bem vezérletével, a Duna mentén vonuljon a főváros felé, hogy ott a főssereggel egyesüljenek. Bem ezt vonakodott megtenni, de seregét hajlandó volt Perczel vezérlete alá bocsátani, hogy a koncentrációt ez utóbbi hajtsa végre. Vukovics ez ügyben, mivel Bem időközben visszatért Erdélybe, Péterváradon Perczellel tárgyalt, aki különböző valódi és vélt sérelmeire hivatkozva, továbbá, mert Jelačić újabb mozgolódásai miatt veszélyesnek tartotta ennyi embert a Délvidékről elvonni, előbb lemondott a vezérletről, majd vállalta mégis, hogy a kívánt sereget felvezeti. Utóbb meggondolta magát s továbbra is a Délvidéken maradt. Végül is Vetter vette át e seregrész parancsnokságát, s hajtotta végre Kossuth utasítását.

[9] Perczel Móricz. (Ld. az előző jegyz.)

[10] Jelentése: és így csak a saját [erőnk] után kutassunk.

8. d. u. Hegyessyvel és Stannal hamarább sikerült az eszközlés mint gondoltam és ők még ma indulnak haza, így általok küldöm e levelet, ámbár Hegyessy állítása szerint Te ma vagy holnap itt fogsz lenni — ó be örülnék!

Lila ma kapott levelet Tőled, de 2-án mit sem írsz rólunk vagy jöveteledrül. Ő Vincét holnapután várja.

Ha most az amnesztia, mint nevezik in proprio s rehabilitáció forog fenn, úgye csak történjék valami, a forma s szoros konzekvenciára nézve crimina benigne interpretes.[11]

Hegyessytől értem hogy Te nem resignáltál, pedig úgy írtad. Ezt tudván másképp alakult volna a dolog előttem, sed tamen[12] még misem késett.

Isten Hozzád Édesem! Havas[13] van itt, ki búsongna szegény és szerető bátyjáért könyörög ő is. Hív barátod.

(Szekszárdi Állami Levéltár — Sztankovánszky család iratai)

12.

Ludvigh János — Kossuth Lajoshoz[1]

Édes barátom!

Naszvadnál a Nyitrán át és Gutánál mind a Vágon mind Vág-Dunán át hidak készülnek, a nyitrai reggelre kész leend. Itt Esztergomban a sáncolás kedden veendi kezdetét. Minthogy a Vágon fa most az ellenség miatt nem szállíttathatik, hidépítésre sincs annyi fa mennyi kellene, és e miatt itt a kanonokok lakjainak 2-dik emelete sem pallóztathatik ki oly gyorsan katonai kórháznak, mint kellene.

A fogoly tisztek elleni perirományok még kezeimhez nem adattak, mivel a törvényszék ezeket elébb rendbe szedni kívánja. De most úgy értesültem, hogy Király nevezetű fogoly tiszt tőlünk az előőrsön az ellenséghez átszökött, s a pénztárt is átvitte. Erre nézve, ha az amnesztia iránti miniszterrendelet megérkezendik,[2] azon véleményben vagyok, hogy íly szökevényt a katonai törvényszéknek kell átszolgáltatnom, mert az

[11] Jelentése: a vétket jóindulatúan magyarázod.
[12] Jelentése: de mégis.
[13] Havas Ignácz az áruló Havas Józsefnek, a budai császári biztosnak öccse.
[1] Vö. III. k. 130. sz. levelet.
[2] Valószínűleg azon liptói foglyok ügyéről van szó, akiket Görgey küldött Debrecenbe, anélkül azonban, hogy ellenük vádat emeltek volna. E foglyok május 25-én szabadonbocsátásukat kérték, de azt a választ kapták, hogy előbb meg kell érkeznie a Liptó megyénél elrendelt vizsgálatnak.

amnesztia politikai számításon alapul, íly csaló szökevény pedig politikai számításon kívül van.

Jó szerencsét bölcs intézkedéseidnek!

Esztergom Junius 8-kán 1849.

leghűbb barátod

Ludvigh János s.k.

U.I. Asbóth Sándor ellen azért hogy a harmadik érdemjellel feldiszíttetett[3] nagy felingerlést tapasztaltam egy pár tisztnél, kik őtet gyávának mondják és nem akarják eltűrni hogy e jelt viselhesse, most pedig miután, nem tudom ki által, megtudták, hogy neked adjutánsnak és hadügyi referensnek van ajánlva, ellene nagyon kikelnek, sőt Görgeynek is e szempillanatban ellene íratott. Én Asbóthot mint katonát nem esmerem, de esmerem mint polgárt és esmerek benne egy kitünő mérnököt, milyen kevés van, de bátor katona-e vagy sem, azt nem tudom. E részben testvére is, az ezredes, különféleképpen megitéltetik.[4] Asbóth mellett én is szólottam, de ha bebizonyulna, hogy Klapka csupa kedvezésből tűzte melyére az érdemjelt, őtet adjutánsnak magad mellé már nehezebben vehetnéd.

(O. L. – OHB. 1849. 7796.).

13.

Ludvigh János — Kossuth Lajoshoz[1]

Édes barátom!

A fogoly tisztek elleni perirományok kezeimhez jutván, annak hogy amnesztiáért folyamodtam csak örvendenem lehet[2]. Ha az amnesztia ki lesz mondva egész Európa előtt a magyar kormány nagylelkűsége – minthogy az amnesztia nagylelkűségnek vétetendik – méltánylást nyerend, míg ellenkező esetben, ha a törvényszék szigorú és a törvényt betü szerint követi, valóságos gyilkossá leendett, ha pedig lelkiismeretes, a formális eljárás a jó benyomást nem teendette. E perbeli irományokból látható, hogy az alkotmányrai eskütétel egy gyalázatos komédia volt, a tisztek az eskütétel előtt az esküt úgy magyarázták, hogy az

[3] Asbóth Sándor 1849. június 10-én Görgey és Klapka ajánlása alapján átvette a kormányzó katonai irodájának vezetését. Ebből az alkalomból érte az a vád is, hogy csupán Klapka kedvezéséből nyerte el a III. osztályú vitézségi érmet.

[4] Asbóth Lajos ezredes.

[1] Ld.: az előző levelet.

[2] Ld.: az előző levél 2. jegyz.

osztrák alkotmányra tétetik le, mely még akkor nem oktrojiroztatott.[3] Király és Nikolicsra nézve azon jelentés tétetvén, hogy az előőrsökről szöktek át az ellenséghez, a körülmények megvizsgálását ide érkezett tanúk miatt rögtön megrendelni kelletvén, mint katonaszökevényeket a katonai törvényszéknek adattam át.[4]

A pénzügyminiszter úr nekem minapában mondá, hogy a hadügyek körében eső költségek kivetését, pénzkezelést, számadást egészen a hadügyminisztériumhoz utasítandja. Ez minden országban így van és elvileg ellene észrevétele senkinek sem lehet. De én ezt még sem tenném mert állapotunk nem normális, és én különösen három oknál fogva inkább az elvbeli követezetességet és rendszert áldoznám fel s megtartanám a fennálló rendszertelenséget.

1-ször mivel a katonák sem gazdálkodni, sem számolni nem szeretnek.

2-szor mivel a kormány kezében más hatalom úgysincs, mint a pénzről rendelkezés feletti hatalom.

3-szor mivel a pénzkezelés több katonai egyénnek alkalmaztatását igényli és könnyen oda juthatunk, hogy a bureau emberek csatatérre, a jó katonák pedig bureauba jutnak.

Bővebben nézetemet motiválni nem akarom. A pénzügyminiszter a katonai dolgoknak ideiglen egy külön pénzkezelő osztályt, mely alatta álljon, rendelhet. Míg a háború tart, tartasd fenn az eddigi kezelés módját, melybe rend szintén behozható. Ki ne add kezedből a „nervus rerum gerendarum"-ot.[5] Az hogy a pénzügyminiszter adja ki a hadügyinek a pénzt, állapotunkban nem elég biztosíték. Ha a rendszer egyszer életbe léptetik, nehéz a visszalépés. Mi nálunk nagy szerencse, hogy vezérekkel nem kell változtatni, mint változtatnak a németek, de e szerencse által magunkat még el ne áltassuk, mert p.o. essék el Görgey harcban, s mi tapasztalni fogjuk hogy a szoldateszkai szellem és uralomvágy másokban nagyobb mértékben meg van mint Görgeyben, csak hogy más azt nem tudja oly ügyesen kiparirozni. A hosszabb háború a hazafiúságnak is más típust ad, s változatlan csak a nép által kebeléből adott közhonvédeknél marad.

Én most több katonatiszteknél az elégedetlenségnek és levertségnek bizonyos meg nem magyarázható nemét veszem észre. Görgeynek saját emberei is megelégedetlenek azért, hogy ő mint vezérük Pesten van,[6] holott ma csata vívatik, mely viszonyainkra némileg döntőleg is

[3] A március 4-én kiadott oktrojált alkotmánnyal szembe állítva az 1848-as osztrák alkotmány.

[4] Ld.: az előző levelet.

[5] Szószerint: „az ügyek intézésének idege", ti. a pénz.

[6] Görgey, miután Debrecenben június 2-án átvette a hadügyminisztérium vezetését, a kormánnyal Pestre jött, s június 17-ig személyesen intézte a minisztérium ügyeit.

hathat.[7] Egyébiránt lehet más ok is melyet, ha tudnám, írnék Görgeynek. De őtet esmervén, szükségesnek tartom addig, míg maga itt nem lesz, a dolgot tökéletesen ignorálni.

Szerencsés sikert hazánk feletti virasztásaidnak. Esztergom Junius 9-kén 1849.

leghűbb barátod

Ludvigh János s. k.

(O. L. – OHB. 1849. 7802.)

14.

Orosz József — Pulszky Ferenchez

Párizs, jun. 9. 1849.

Szeretve tisztelt Barátom!

Héthavi gyötrelmek után, melyek részletei személyes összejövetelünkre fentartvák, sikerült végre elhagyhatnom minden policiai felvigyázat dacára a világnak legszolgaibb, legspiclisebb városát,[1] ide sietvén, csekély tehetségeimet ismét hazámnak szentelendő, vízen és szárazon, légben és föld alatt, a pokolban is, ha szükséges. Országunk elnökének e tárgyú nyilatkozásaira emlékezve, s a külföldre, leginkább Németországra tekintve, nem gondolhatom, hogy munkát ne találjak, s hogy jelen lépésem hazánk nagy emberének jóváhagyását ne nyerje. S miután Ragályi s Hetyei által eziránt többeket izentem neki, Kegyed pedig később indult el hazánkból,[2] lehet hogy a mindenre ügyelő nagy férfi irántam is valamit rendelt azon esetre, ha Damoklés kardja[3] alul felmentve a külföldre eljutnék. Gróf Teleki,[4] ki szíves fogadása által lelkem elbágyadt rugóit némileg felélesztette, eziránt tanácskozásunkat szük-

---

[7] A semptei ütközet a Vág mellett, Máriássy ezredes vezérlete alatt. Az egyébként jelentéktelen csata egyetlen eredménye, hogy Wohlgemuth tábornok elővédét Patáról visszaverték.

[1] Ti. Bécset.

[2] Pulszky 1848 végén, december utolsó napjaiban indult el, a kormány tudta, Kossuth beleegyezése nélkül, szökve Magyarországról.

[3] Ókori történeti anekdota szerint Dionysios szirakuzai tyrannus a hatalmát megirígyelő Damoklest úgy leckéztette meg, hogy trónusát átadta neki, feje fölé azonban vékony szálon kardot függesztett, mire az megértve a példázatot, a hatalomról lemondott.

[4] Teleki László, a magyar kormány megbízásából a párizsi magyar diplomáciai misszió feje.

ségesnek tartván, kegyed választására hagyja a helynek és időnek elhatározását; s azért barátságos válaszát, ardente Ucalegone[5] minél előbb elvárja, mit én is ezennel kérvén, a véghetlen mondandókat ezen alkalomra hagyom.

Végre még csak arról tudósítom Önt, hogy bécsi rokonait jó egészségben hagytam el,[6] napa asszonyát pedig különösen oly providentiában és circumspectioban találtam, hogy valódi mintául szolgálhat status férfi rokonának. Azonban nem szeretnék oly együgyű lenni, milyennek ez érdemdús asszonyságtól tartatni látszatom. De ezekről is szóval, midőn barátságos kézszorítással megmondandom kegyednek, hogy meg nem szünendek lenni legigazabb tisztelő barátja

Orosz

(O. Sz. K. Kézirattár – Pulszky-levelezés)

15.

Gámán Zsigmond — Szilágyi Sándorhoz

Kolozsvár jún. 9-kén 1849.

Barátom Sándor!

Ma vett leveledre Dózsa Dani[1] útján sietek válaszolni. Ő holnap reggel indul, küldöm tőle a vígjátékodat, melyet az ellenség által feldúlt szerkesztői szállás romjaiból megmentém. (Az ellenségnek sem kellett.) No ne nevess, csak viccelek.

A Buriánnál lévő holmidra nézve ide mellékelem a választ. Ha nem kellene anyámat is részeltetnem az oly roppantnak hirdetett hadnagyi gázsiból, helyette portékádat küldeném. Igy bocsáss meg.

A Pestre menetelből mi sem lesz: noha, ha van még valami kivánni valóm, csak ez egy az. Azon felül szeretnék már veled veszekedni, hisz oly rég nem tehetém! De ezért ne jöjj Kolozsvárra. Engem hivatalom ide kötött, hogy sorsom mindig következetes legyen. Eddig legalább soha örömet nem nyujta, hogy valami által ne ellensúlyozná! De sebaj!

Akiket tisztelsz, – igen ritkán láthatom – ‚alig van időm e levelet írni, s nem tudom háborítás nélkül bevégezhetem-e?

---

[5] Szószerint: „már égvén Ucalegon" (ti. Ucalegon háza). Utalás Vergilius Aeneisére; „Iam proximus ardet Ucalegon"„már a szomszédban ég Ucalegon háza."

[6] Pulszky felesége, Walter Teréz a gazdag bécsi bankárnak, Walter Ágostonnak volt a leánya.

[1] Vö. 3. sz. levél 5. jegyzetét.

Egyedül élek a pompás Józsikaház közép emeletén: ott hol hajdan a kamarilla egyik ördöge tanyázott![2] Körül vagyok véve minden nap új meg új arcok s hivatalos foglalatosságok által. Szóval elememben élek.

A lapba már küldtem egy levelet.[3] Nem tudom kiadtátok-e? A szám feltevésében, ha jól emlékszem, hibáztam, 3000 oláhot írván 30.000 helyett. Jegyezzétek meg, hogy tudósításaim a legelső forrásból erednek, tehát lehet rá építeni.

Sokat nem fogok írni, — azonban alkalmilag igen. Irni csak akkor tudok, ha van miről, — szót szaporítani, tudod, nem szeretek.

Szigethi, mint hallám, készül Székelyföldre.

Józsa Tordán van. Kővári[4] Besztercén búvárkodik. Tilos lapot akar szerkeszteni, mire külömben nagy szükség is van, mert e „Honvéd"[5] hont nem véd.

Mindezek után isten áldjon. Irj gyakran, — s gondolj rám: s én Pestre gondolok, Pestben pedig te is ott vagy.

barátod

Sigo

(O. Sz. K. Kézirattár — Szilágyi-levelezés)

16.

Perczel Mór — Perczel Miklóshoz

Verbász Junius 9-kén 1849.

Édes Miklósom!

Kamianczi hősies csatám alatt vevék már jelentést, hogy Jelačić nagy erővel betört a Csajkás kerületbe. Ez volt fő oka, hogy nem merem tartani az elfoglalt sáncokat.

---

[2] Jósika Samu, volt erdélyi főkancellár.

[3] Valószínűleg a Pesti Hírlapba, bár annak ekkor már nem Szilágyi Sándor, hanem — május elseje óta — ismét Jókai a szerkesztője.

[4] Kővári László. Ld.: a 3. sz. levelet.

[5] Kolozsvárott 1848. december 28. — 1849. augusztus 14. magyar és német nyelven megjelenő napilap.

[1] Perczel, noha Vukoviccsal folytatott tárgyalási során (Ld. 11. sz. levél 8. jgyz.) vállalta, hogy csapatait a Kossuth által tervbevett északi koncentrációhoz felvezeti a főváros alá, utóbb, elsősorban Jelačić újabb támadásaira hivatkozva meggondolta magát. Június 4-én Kamenicnél ő támadta meg Jelačićot, azonban átmeneti győzelem után visszavonulni kényszerült.

SZÉCHÉNYI KÖNYVTÁR

Június 7-kén elejbe sieték és Vác—Zsablya közt megtámadám;[2] reggel 4—8 óráig ütközék; kétszer már meg is nyomám, de ötszörös számú lovassága és főleg az én silány újonc tüzéreim ellenében hatalmasan működő artilleriája miatt vissza kelle vonulnom. Mi is legnagyobb rendben történt, bár néműveszteséggel. De ez mint már most valósul igen csekély; miután azon 3—400 elfogottnak hitt is szerte csatangol a megyében és már nagy része visszatér.

Ágyút, lobogót, lőszekeret egyet sem tudtak elfogni. Június 8-án megtámadtak újvidéki táboromban de én nem várva be egy sikeres oldalmozgalommal visszariasztám; és nyomban Piroson át Petrovácra sietve terveit végképp megsemmisítém.[3] Ugyanis ő Újvidéket cernirozni, engem elzárni, és a Dunáig terjeszkedni sietvén, egy erős lovasdandárt egész Petrovácig tolt; ezt én tüstént megszalasztám és számos vadászt elfoglalék, kik mind hozzám álltak szolgálatba.

Több szerb ulánust is elfogánk.

A kormány és Görgey gazsága nem kis vészt idéze elő. De majd segítünk, hozzám 6000 csapatot gyűjtök, és így 2—3 nap alatt vagy 12 000 emberrel újra előnyomulandok.

Lovaid most kissé vészes lenne kihozni. Azért maradjanak. Téged azonban elvárlak mielőbb táboromba.

Sok gazember örült már a hazug hírekre; de tudod sorsom; most le, aztán meg feljebb.

Isten veled

Móric

Népem tegnap 10 órakor indítám ide; gondolhatod minő fáradtság; és mégis rendes és jó lelkületű.

(Szekszárdi Állami Levéltár — Perczel Miklóshoz írt levelek)

17.

Pulszky Ferenc — Vipan D. J.-hez[1]

Az új választók számát nem tudja pontosan, a „régi" nemességet nem fosztották meg választójogától. Mindenkinek, akinek volt választójoga a reform előtt, megtartja azt élete végéig, bár az új törvény nem minősítette választónak.

---

[2] Június 7-én a titeli főnnsík előtt a kátyi erdőben támadta meg ismét Perczel Jelačićot, a véres veszteséggel záruló ütközetben Perczel csapatai egészen Újvidékig visszavonulásra kényszerültek.

[3] Perczel, nehogy Újvidéken rekedjen, már másnap, június 8-án a Ferenc csatorna túlsó oldalára vonult és az óbecse-zombor-bezdáni vonalon helyezkedett el.

[1] Ld.: 8. sz. levél.1. jegyz.

Az Oroszországról szóló cikk tárgya lehetne, hogy mindenki békét akar, csak az önkényuralom nem tud békében maradni. Németország is komoly zavartkeltés forrása. Ha Kelet-Európa ügyeit rendeznék, azáltal, hogy Magyarországon segítenek, meg lehetne a békét őrizni.

Ausztriában mindenütt feudális uralom van. Magyarországon sajtószabadság, ott tilalom – itt szabadkereskedelem. Galíciában az oroszok átvették a rendőrség és a posta adminisztrációját, mert az osztrák kormány nem elég erős a béke fenntartására. A nép fenn tudja tartani a békét.

London 10 June 1849
122 Jermyn Street

My dear Vipan,

I received both your letters. The characteristics of Szemere, Vukovich shall follow. The number of new electory is not perfectly known, but the late nobles are not disfranchised by the new laws, every one who had before the reform the right of voting retains it for lifetime, allthough he is not qualified by the new law as elector. As to the programm of the article about Russia I think it could be. Every one wishes the peace, England, France etc.

But the absolute powers can not keep peace, as we see it in Italy, Germany, Hungary, it is a series of long distourbances.

If oriental Europe would be settled by helping Hungary, these could keep peace.

In Austria everywhere state of siege, in Hungary liberty of the press, there prohibition, here freetrade, in Galizia the Russians have taken the administration of the police and post in their hands, because they found that the Austrian government is not strong enough for the maintenance of the peace. The peoples can keep the peace.

Stratomirovich [!] and selfgovernment are ready and worked up. – I go this evening to Paris, for 24 hours.

The 16th I hope I see you.

Yours sincerely

Pulszky

(O. Sz. K. Kézirattár – Pulszky-levelezés)

18.

Pasini Valentino — Teleki Lászlóhoz

Pasini, velencei követségi megbízott, kéri Telekit, hogy csatlakozzék olyan kölcsön tárgyalásához, amely Magyarország számára Angliában nyílnék meg.

Ők hajlandók garanciát adni, amit magyar részről is várnak. Az ügy további elintézése a két kormány hatáskörébe tartozik.

Paris 10 Juin 1849

Monsieur le Comte

Je m' empresse, M[r] le Comte, de vous exprimer par écrit la prière de vous associer aux ouvertures d'un emprunt que la Hongrie negocierait en Angleterre.[1] Nous sommes disposés à donner notre garantie pour vous, comme vous êtes disposés à donner la votre pour nous. Pour le partage de l'emprunt entre vous et nous, et pour les conditions relatives vis-à-vis des prêteurs, c' est à nos Gouvernement respectifs qu' il appartiendra de les approuver definitivement.

Agréez, M[r] le Comte, l'expression de ma haute considération

le Chargé d'affaires de Venise
Valentin Pasini

A Monsieur le Comte Ladislas Teleki Envoyé de l'Hongrie
à Paris

(O. Sz. K. Kézirattár – Levelestár)

19.

Ludvigh János — Kossuth Lajoshoz[1]

Édes barátom!

Bécsből azon hír van hogy Welden nagyon beteg, talán mellőztetése miatt.[2] Cordon helyébe Gyulai lett hadügyminiszter, Erdélybe pedig Clam neveztetett ki Malkovszki helyébe és Pozsonyba Hauslab küldetett. Linzben a Mihál-ezrednek két legénye főbe lövetett, mivel kísérletet tőn társaival hazájukba jönni. Windischgrätz ugyanott nagyszerű macskazenével megtiszteltetett, melynek következtében polgárok

[1] A velencei kormány ezekben a hetekben mindenképpen kereste az összeköttetést a magyar kormánnyal. Mint az Anconában június 3-án megkötött szerződés is mutatja, Magyarország részéről komoly anyagi segítséget is reméltek. Ezeknek a lépéseknek egyike nyilvánvalóan az Angliában közösen nyitandó kölcsön is.

[1] Ld.: a 13. sz. levelet.

[2] Május végén Weldent leváltják a magyarországi hadak fővezérletéről, helyébe Haynau, a „bresciai hiéna" lép.

bezárattak. A linzvidéki parasztok az ausztriai bankjegyekért nem igen akarják termesztményeiket áruba bocsátani.

Tegnap este vagy inkább már ma reggel tudósítások érkeztek, hogy Sempte vidékén ágyúzás 9 órakor hallatszott[3]. Nagy Sándortól azonban mind e pillanatig egy betűnyi tudósítás sem jött.

A Nádorhuszárokróli örvendetes hírt és rögtöni győzelmüket már tudod.[4] Eleget kelle szegényeknek kiállani, de még is igen szerencsések voltak.

Isten veled

Június 10-kén

leghűbb barátod

Ludvigh János

(O. L. – OHB. 1849. 7815.)

20.

Nagy Ferenc — Földváry Pálhoz

Cibakházán Júni. 10-én 1849.

Tekintetes Elnök Úr, Nagykegyű jó Uram!

Nagyon sajnálom, hogy minden szorgalmam, melyeket a zavaros napokba, a nemzetség jószága megtartására fordítottam, Tekintetes Elnök Úr előtt ösmeretlen, amidőn a legnagyobb zavarokba, majd csak éltem árával, s minden szorgalmat elkövetve, mind külső határait, mind belső földeit egy talpalni elfoglalástul megmentettem.

Igaz ugyan, hogy jelentésemmel elkéstem, de nem rossz szándékból, sem restségből, mit Elnök Úr tészen fel felőlem; hanem még tisztára nem maradt a város katonaságtúl, úgy a pósta járása is bizonytalan volt, a híd miről leginkább akart bizonyosat tudni Elnök Úr, nem írhattam, míg Debrecenből a térparancsnok meg nem érkezett, mert márciusba április 7-ig szabadon járt minden utas vám nélkül a hídon, azon bizodalommal hogy az álladalom javíttatta ki a hidat. Április 7-én kezdtem meg a vámolást, akkoron érkezett alulrul azon parancsolat, hogy minden utas vámot fizessen a hídon a nemzetség részére, akkoron oda rendeltem egy írástudó egyént, ki napontai utasok neveit és jövedelmét a

[3] Ld.: 13. sz. levél 7. jegyzetét.

[4] A Nádor huszárok egy százada, mely Itáliába szállítása közben hazaszökött, június 9-én érkezett Kőszegre.

hídnak feljegyezze és heti jövedelmet minden szombaton nékem írás szerint általadni köteles, mi jövedelemről heti könyvecskét vezetek, úgy még egy más embert is, ki a hídpallókra, és egyéb hídfáira felvigyáz, amannak 10 pf., ennek 5 pf. havonkinti fizetésök: — az ilyenek késztettek el, mert míg bizonyosat, s környülállásosat nem írhattam, addig Elnök Urat nem tudósítottam.

Ami a kárpótlást illeti június 2-án kaptam meg, mit már június harmadikán útnak bocsájtott levelembe Elnök Urat tudósítottam, mennyiségét, úgy hová helyeztetését. Így, Tekintetes Elnök Úr, ezt sem használtam fel magamnak, sem másnak ki nem osztottam, tehát ezt sem írhattam meg addig Elnök Úrnak, míg meg nem kaptam.

A nemzetség házánál ami ezelőtt volt, most is egy darabig megvan, kevéssé a faeszközök elrongálva és az ágyneműek elpiszkolva, három lepedő hibázik, mit a szolnoki csatába[1] sérültekre kötöztek, szét hasogattak; úgy a székekből 20 a szentesi kórházba vivődött, de én azt a múlt héten hazahoztam.

Faeszközök találtatnak a nemzetség házánál: nagy asztal fenyőből 5, kisebb fenyő asztal 3, nyoszolya 6, karszék diófából 42.

Ágynemű:

Matrac 3, paplan 3, vánkus 6, lepedő 3, éjjeli edény 1, másik eltört lavór 1, findzsa 1, gyertyatartó 1.

A Mezőváros Kunszentmártoni bírónak szóló levelet kézbesítettem, de bíz az a postán soká hevert, de annak tartalma ott már készre talált.

Úgy a cibakházi előljárókat ismét felszólítottam az árenda eránt, de válasz csak az, hogy nincs pénz.

Én pedig parancsára T. Elnök Úrnak folyó hó 18-ára meg fogok jelenni, minden számadásommal és nálam levő pénzzel, mely jelentéseim után Tekintetes Elnök Úrnak Istentől áldást s egészséget kívánva maradok

legalázatosabb szolgája

Nagy Ferenc

uradalmi ispán

(2. sz. Állami Levéltár — Földváry cs. iratai 93/a.)

[1] Március 5-én, a második szolnoki ütközetben — noha a magyarok győztek — a győzelem igen komoly véráldozatot követelt.

21.

Szabó Lajos — Kossuth Lajoshoz

1849. június 10.

Mélyen tisztelt Kormányzó Úr!

Azon roppant elfoglaltatás között, melyet a Magyarok Istene Kormányzó Úr vállaira tett, hogy, mint Mózes hajdan az Izraelt, vezetné az üldözött nemzetet a szabadság és boldogság, a nemzeti nagyság igéret földére, jut talán egy perc, egy igénytelen, de mindég hű magyar polgár fölterjesztése, illetőleg panasza kegyes meghallgatására.

Beöthy Ödön volt erdélyi kormánybiztos úr szabadcsapatok felállítása iránt intézkedett Erdély visszavétele első napjaiban,[1] hogy míg rendezett seregünk az osztrák sereggel küzd, a szabadcsapatok a fegyveres lázadó népet megzabolázzák, és ne engedjék, hogy mint landsturm az osztrák sereggel kapcsolhassák magukat, vagy a fegyvertelen magyarokat pokoli terv szerént elfogdosván leöldöshessék; hogy a gyilkosokat, rablókat, és bujtogatókat megbüntessék. Én is egy íly csapat alakítónak küldettem ki felső Torda megyébe, éppen akkor érkezvén meg Magyarhonból, hová üldözött családommal együtt, az ellenség dühe ellen Erdélyből menekültem volt. Elvállaltam, ámbár nem katona, hanem azelőtt ügyvéd voltam, és a legveszélyesebb időben, mikor egyfelől Bem generál az ellenség túlnyomó ereje előtt hátrálni kénytelen volt,[2] másfelől Urbán becsapott s előre haladott, életveszély között elhagytam Kolosvár falait, s meleg szobáit, s jöttem azon földön keresztül, hol még a lázadó oláh faj táborozott — összeszedtem a kevés letiport magyar elemet, s alkottam egy 5—6 száz főből álló gyalog és lovas csapatot, mellyel utasítás szerint február, március, és ápril havaiban, kivált a két elsőben, a lázadók megzabolására kivánt sikerrel működtem.

Ezt mint egy előkészületnek tekintettem arra nézve, hogy imádott magyar nemzetemnek nagyobbszerű szolgálatára a szabad csapatot honvéd zászlóaljjá átalakíthassam.

Éppen az idő tájt ápril végén jött Erdélybe ezredes Ormai úr, kinek fölhívására részint szabadcsapatom meglevő, és felhívásomra to-

---

[1] A Honvédelmi Bizottmány Kolozsvár eleste után Vay Miklós helyébe december 19-én nevezte ki Beöthy Ödönt Erdélybe teljhatalmú kormánybiztossá. A guerilla csapatok felállítása iránt Kossuth december 16-án intézkedik.

[2] Bem tábornokot és seregét e nagyszebeni, január 21-én végbement csatán kívül, komoly vereségek nem érték 1849 telén. Ha egy-egy összecsapásnál időnként vissza is kellett vonulnia, adott esetben néhány napra, s ha az osztrák csapatoknak voltak is átmeneti kisebb sikerei, március közepére Bem megtisztította Erdélyt az ellenségtől.

vábbra ajánlkozott egyénei, részint toborzott újoncokkal Ormai ezredes úr honvéd vadászezredei egyikéhez csatlakoztam[3]. Remélvén, hogy nemzetünk szent harcában én is ezered magammal, úgy amint elszánva voltam, tettleges részt vehetendek. Csalatkoztam:

A magyar nemzeten históriai átokul sűlyosodott egyenetlenség és ellenszenv a honvéd vadászezredeknek itt Erdélyben annyi ellenséget támasztott,[4] mint a por, melyet a római Grachus hajdan elhintett[5]; ott lett belőle nép... itt pedig az egyenetlenség és kimondhatatlan fájdalom! az egymás közti gyűlölködés ördögei. Ez a sikert nem csak már is kockáztatta, mert volt szuronyos fegyvereit is elszedé jobb érzésű másfajok közülis önkéntesen összegyűlt, velek lett megértetésünk után vetélkedvén a buzgalomban lemoshatni a bűnösök által elkövetett bűnöket, az ellenség ellen tettlegesen harcolva — az ifjú sereget lehangolta, lelkesedését nagy részt kihűtötte. Ez minden esetre nagy rossz, melynek a magyar ármádiábani elharapódzását meg kell gátolni, mielőbb nagyobbra terjedne. Könyörgök érette mélyen tisztelt Kormányzó Úrnak!

Az ellenszenv kihatott a szabadcsapatokból alakult honvéd vadászosztályok egyes egyéneire is. A katonák és a környező nép ingereltetnek ellenünk, kik őket a honvéd vadászezredekbe vezettük. Így igénytelen személyem ellen is, habár nem egyenesen, de csapatom egyes tagjai kihágása miatt valahol vád emeltetett — pedig az ily kihágások generál Bem táborában is megtörténtek, és történnek.

E miatt egyfelől, másfelől a siker kockáztatása miatt visszaléptem polgári pályámra, különben is megroncsolt egészséggel.

Ha Isten és ember előtt tisztán nem állanék; ha becsületemet 35 éves és négy gyermekes apa koromig szennytelenül meg nem őriztem volna; ha nemzetem szabadságának akkoris, mikor az aljasság hízelgett a Habsburgok kegyenceinek, s most már mint a szélvitorla, más szerepet játszik, most is kényelmesebb végét fogván; ha nem tűrtem volna a Habsburgok zsarnok kormánya alatt mind azon üldöztetést, melyről bizonyságot tehet egész Erdély (: tűrtem békével azért, mert egy jobb jövőben hittem:) — úgy Magyarhon nagy Kormányzóját,

---

[3] Ormai december 21-én bocsátotta ki a kormánytól nyert felhatalmazás alapján vadászezred felállítása érdekében felszólítását. Ettől kezdve vadászezredei az egész szabadságharc alatt szerepeltek. Bár Kossuth helyeselte e vadászezredek szaporítását, az ezredek tisztei közötti rendetlenségek, szabálytalanságok ellen ismételten fellépett.

[4] Ld.: az előző jegyz.

[5] A két Grachus testvér, Cajus és Tiberius Grachus Rómában i. e. a 2 században a parasztság számára földet követelt, mint néptribunok földreformot követeltek; mindkettő ellen a szenátus fellépett és meggyilkolta őket, illetőleg Tiberiust, aki nem akart ellenfelei kezébe kerülni, öngyilkosságba kergette. A plebejusok kegyelettel őrizték emléküket.

kinek elveihez, nézeteihez akkor is hű voltam, mikor rá a gonoszok „feszítsd meget" kiáltottak – nem búsítnám panaszommal.

Így vegye kegyesen igaz fölterjesztésemet és azon panaszt, mely minden pontban igaz.

Már most egyfelől becsületem némelyek által kétségbe hozva – másfelől családapa létemre a szent harcban tettlegesen részt venni kívánás miatt szeretett családom köréből száműzni kész lévén magamat, családomnak a legnagyobb romlást okoztam, midőn ezen időben (a bukott dinasztia alatt nem is hivataloskodtam, nem is kívántam) a megyei hivataloktól is, melyek főbbjeivel megkínálva voltam, elmaradtam.

Ez nagy méltatlanság, valamint nagy rossz, a honvédvadászok irányábani ellenszenv.

Ami engemet illet, polgári pályán maradok elrejtve, ismeretlenül; csak nemzetünk szent ügye dicsőüljön fel, boldognak érezvén magamat.

Mély tisztelettel őrködvén mélyen tisztelt Kormányzó Úrnak

hű szolgája

Szabó Lajos

fölajánlva volt honvédvadász őrnagy.

(O. L. Kossuth – Miscellanen. 23.)

22.

Gámán Zsigmond — Szilágyi Sándorhoz[1]

Kolozsvárt, jun. 11-kén 1849

F. hó 16-káról szóló s csak ma vett leveledre im itt a válasz:

Burián, mint írtam, pénz nélkül semmidet sem akarta kiadni – míg végre úgy segíték a dolgon, hogy bútoraid, melyeknek hasznát úgy sem fogod venni, eladásra felhatalmaztam, ha ez nem tetszenék, úgy sajátomból kell neked visszafizetnem a bútorok árát.

Ennek folytán könyveidet, s mindent mit kívánsz, várhatod a legelső alkalomtól, mely Pestre megy és pedig egy csomóban ruháiddal együtt. Ha vártál mostanig, egypár napot tűrj.

Az esti és pesti lapot köszönöm. Mint már tudósítálak, írni fogok mikor tárgy és időm lesz. Az örökség című vígjátékodat Dózsa viszi.

Isten áldjon. A pékek elkopott viccét ne várand!

barátod

Sigo

[1] Ld. a 15. sz. levelet.

U. i.: A havasokban nagyban foly az operació.[2] Nemsoká eredményt írok. Bemet Kolozsvárra várják.[3]

(O. Sz. K. Kézirattár – Szilágyi levelezés)

23.

Pulszky Ferenc — Vipan D. J.-hez[1]

Küldi Szemere és Vukovics életrajzát. Az Examiner és Spectator részére készen áll két cikk Stratimirovič-ról és az önkormányzatról. Vipan cikke jó lesz az Examiner számára.

122 Jermyn Street
the 11 June 1849

My dear Vipan,

I send you the characteristics of Szemere and Vukovich[2]. I must today go at Paris but I returnin two or three days. Stratimirovich and Selfgo ernment are ready for the Examiner and Spectator, your articlevcan also serve for the Examiner; for the Observer I make another[3]. Banfield wrote last week an article about free trade in the Morning Journal.

I send you 4 o'clock also the article upon selfgovernment, Kemble had not the time to work it up.

Yours sincerely
Pulszky

(O. Sz. K. Kézirattár – Pulszky-levelezés)

---

[2] Június első felében Jancu és Axente ismételt támadást intéztek Kemény Farkas csapatai ellen, melyeket Bem tábornok június 3-án indított el Dévától a havasi románság ellen. Abrudbánya – ahová Kemény június 8-án érkezik meg – lesz az összecsapások fő színhelye.

[3] Bem június elején, odahagyta a délvidéki sereget, ahelyett, hogy – Kossuth utasítása szerint – a Duna mentén Budapestre vonult volna nélkülözhető csapataival. Seregét hátrahagyva Erdélybe tért vissza.

[1] Ld.: 17. sz. levelet és 1. jegyz.

[2] Ld.: 17. sz. levelet.

[3] Ld.: 8. sz. levelet.

24.

Mándy Péter — Kossuth Lajoshoz

Országkormányzó Elnök Úr!

A nép új forrongás küszöbén áll; amely vágyak ez előtt néhány hetekkel még mérsékelhetők s szelídebb természetűek valának, ma már vulkánná kezdenek fajulni, mely szikrát egy muszkabetörés, Madarászféle izgatás, ügyvédek nyerészkedése, sőt képviselők botor fölbiztatása könnyen lángba boríthat.

Ennek oka nem annyira az arisztokrácia telhetetlenségébe rejlik, mely egy határt vonó törvénynek alázatosan hódolt volna. Mert még a túlságosan kifogott Szathmárban sem hiszek földcsurat, ki ha tiltótörvény létezik? — ha az ideiglenes, bár olcsó egyezkedés lélek szerént eszközöltetik? nem pedig lehetlenné tétetik? az elátkozott és sikertelen robot után kácsingózott volna.

A törvényhozatal elmulasztásának, amaz vétkes halogatásnak kell tulajdonítani, mely Márc. 92-ik számában említtetik;[1] miszerént az elkésett törvény a feleket immár ki nem elégíthetvén, a megfogamzott kommunizmus vágya a kormányt a középút kerekvágásából kirugandja, mely a visszatorlás legsúlyosabb eszközeivel se lehetend képes a felduzzadt habokat mederbe szorítani.

A cél szent, és üdves — mennél kevesebb pórokat létesíteni — de vajon az eszköz eredményre vezet-é? kétséges. — Amely munkás család még csak tavaly is kész vala 3—4 szer csekélyebb bérért napszámot tenni: ma a legszorgosabb munkanapokon henyél, hivalkodik, nincsen ár, mely a munkatételre felgerjessze. Hovatovább saját munkáját is jobban el fogja az hanyagolni.[2] Nem nagy jósló lélek kell azon szomorú következésnek megjövendölésére, miszerént ez országban ez után nem fogyni, de sőt nőttön nevekedni fog a pór proletáriusok száma. Ezeknél fogva

Valóban tartózkodok közzétenni azon előérzetemet, s baljóslatomat, mellyel az átmenetel stádiuma iránt aggódok.

---

[1] A Március Tizenötödike május 31-ére Debrecenben megjelenő 92. száma élesen állást foglal a „hűbéri viszonyok megszüntetése és az úrbériségek kárpótlása iránt előterjesztendő törvényjavaslat" késedelme következtében beállt bizonytalansággal kapcsolatban: A nép várja, igen nehezen várja a törvényt, mellyel az országgyűlés minden áldozatkövetéskor megújított igéretét beváltandja.

[2] A levél egész hangja tükrözi azt a rosszindulatot, mellyel a konzervatív birtokos nemesség a parasztság helyzetének javítását célzó intézkedéseket szemlélte, melyeket Kossuth addig is, míg a kérdést végleg rendező törvény megjelenik 1849. április—június között elrendelt. Szatmárban különösen rossz volt a helyzet, a reakciós nagybirtokosok egyik fő képviselője id. Mándy Péter,

Még egyet. — Én a minisztériumnak bevallott kormányelveit nem tartom ellenkezőknek azon vegyülettel, mely eddig a mi álladalmunk szellemében másformákban fennállott, s azt állandósítani képes vala. Monárcha volt. Ma vagyon más névvel kormányzó; mindegy pedig a dolog lényegére consul vagy presidens, avagy más néven hivattassék az. Arisztokrácia volt. A tulajdonnak kisebb-nagyobb osztályban meghagyatni kellettvén, némi módosítással ez is összeférkeztethető. Demokrácia volt. Mert a megyei hatóságok megannyi szabad státusok s kantonoknak tekinthetők. Midőn a megyék a parlamentáris kormányzattal egyesíthetők, nem látszik ok mért ezek is félretétessenek. Sőt véleményem az, hogy mint a kormányzó lehető visszaéléseinek ellenóvószere az országgyűlés, úgy a minisztérium deszpotizmusát legcélszerűbben a hatósági jól elrendelt szerkezet korlátolhatja.

Jól ismervén középszerűségemet, ezen eszméket én nem valami preciosa gyanánt — mind azáltal honomnak használni kívánt tiszta szándékból közleni jónak találtam.

Kelt Mikolában Jun. 12-én 1849

id. *Mándi Péter*

(O.L. – OHB. 1849. 8388.)

25.

Lugossy József — Kossuth Lajoshoz

Esedezem türelemért magános átolvasásra.

Uram!

Őrültnek vagy tolakodó gaznak ne vélj. Szegény szobaember vagyok, ki az élet tengerén elmerülőfélben lévén, ügyetlenül bár, de a fuldokló kétségbeesésével kap ugyanazon mentő kéz után, mely hatalmas egy nemzetet tartani fenn a süllyedéstől. E kéznek nem szabad tőlem megvonatni: Isten most nem hagyott fenn más menekülést számomra. De tudnod kell: ki és mit akar tőled?

Nevem alant meg van írva: 37 éves vagyok; MSzigeten négy, aztán Debrecenben is négy évig tanár s könyvtárnok voltam, és hol némelyek jól gyűjteni képesek, én egyedül tanulmányaimnak élve, jövedelmecskémből csak hazafiúi kötelességimet teljesíteni s takarékosan megélni, de azt sokszorozni nem tudtam. Múlt 1848-dik évi június 13-dikán kineveztettem protestáns létemre a pesti egyetemhez könyvtárőrnek, talán mert szabad lelkületem még a nehéz időkből, s némi szakjártasságom ismeretes volt az illetőknél; magamat pedig, a szerény fizetés dacára, a helyzet iránti szeretetem s a pesti lakhatás varázsa

nyert meg, úgy hogy debreceni hivatalomról még múlt nyáron lemondtam, s kiléptem. Azonban főiskolánk ópénzgyűjteményének rendezését már akkor megkezdvén, fájlaltam azt távozásommal több mint félszázados zűrzavarába visszaejteni, s ezért Pestről engedélyt nyerék októberig helyt maradhatni, mikorra azt lehetőségig be is végeztem. S véled-é, Uram! hogy az októberi napokban lehetne békés időket igénylő hivatalba beülni férfinak, ki fegyvert bír emelni hazája mellett? tehát én is menék Pest helyett előbb a debreceniekkel Aradra,[1] onnan Urbán rémszakában Nagybányára.[2] Új évben Debrecenbe visszakerülvén, éppen — már 3 hó óta összepakolt holmicskámmal — el valahára Pestre, hová sürgetve vártak, valék indulandó, midőn ím a fővárosbéli távozástok[3] engem is visszakényszerített. Összetett kevés pénzecskémet, mellyel Pestre többízben felmehettem s magamat elhelyeztethettem volna, azótai hányatásaink és kivált január óta drága bérlakom s élelmezésem nem emésztették volna fel annyira, hogy segélyre kelljen szorulnom, ha közelebb (a főváros lövöldöztetése alatt) pesti utamban, hova szállásom körülnézése, s ha kell, a gyásznapokban hivatali kötelességem teljesítése végett rándulék fel, szerencsétlenül véletlen *kettős nagy veszteség* nem ér, mellyel, Uram! nem untatva, csak annyit jegyzek meg, hogy miatta szárazra vetett halhoz levék hasonlóvá, s takarékos számításomba irtóztató hézag vágatott, annyival keservesebben, mert rögtön halállal kimúlt Péczely tiszttársamat, kivel biztosításomat eszközlő viszonyokban álltam, visszatértemkor már eltemetve kelle találnom. Így beállott pénzzavarom. Uram! holnap egy éve kineveztetésemnek, s képzeld mi kín, midőn anyagi szükség sorvasztja le csak gondolatomat is, arra, mire kevéssel ez előtt oly hazafiúi örömmel sieték, hivatalos állomásom elfoglalására! Mert bizonyos pénzösszeg nélkül, meggyaláztatás terhe alatt Debrecenből nem szabadulhatok; távoztommal sok fizetés, aztán szállítási, úti költség s végre Pesten is elhelyezkedési költségek várván reám, — s ime már jelen levél postabére utolsóbb filléreim közé tartozik. S én jártam így, ki még kevés hetek előtt vagyonkámmali szépen kijöhetésemben méltán bíztam, — s azon is örvendettem, hogy álladalmunkat nem terheltem, mint sokak azzal, hogy száműzetésünk nehéz ideje alatt önhibán kívül nem folytathatott hivatalért járó fizetés iránt folyamodjam. Ki kell mondanom: nekem 700 ezüst forintra van szükségem, vagy.....! Még csöndes minden; közbe-

[1] Arad városát védő Berger parancsnoksága alatt a várat hónapokon át ostromzár alatt tartó Máriássy őrnagy mellett a legkitartóbban a békési és debreceni önkéntes nemzetőrök harcoltak.

[2] Az 1848-i őszi erdélyi hadjárat alatt Urbán, később császári főparancsnok, akkor őrnagy, a naszódi ezred parancsnoka vezette a magyarok ellení támadásokat.

[3] A magyar kormány Windischgrätz előrenyomuló csapatai elől 1849. január elején, föladva a fővárost, Debrecenbe költözött.

csülés és szeretet öveznek még körül, mert becsületes voltam éltemben, s becsületes ügyetlenség sodort le most is; még nem tud s nem képzel senki semmit, s nem gyanítja a bent nyilongó iszonyú mélységet, melyet rémesen mosolygó arccal s társas kedv erőltetett külszínével takargatok, s időntúli itt mulatásom tisztes ürügye az, hogy szállásom Pesten még nincs eligazítva: holott lelkem már borzasztó jövendő sötétével volt eltelve, s martalékul esve rút kétségbecsésnek, midőn egy isteni gondolat előzé kárhozatát keblemnek, a gondolat reád, Uram! Te megmentesz, te megváltasz engemet! Uram! fizettess nekem 700 pengőforintot a helybeli harmincados hivatalnál.

„*Csekélység!*" mondja talán emberszerető szíved „s miért épen nekem a túlterheltnek s nagy hivatásúnak alkalmatlankodni ilyesmivel, mit mások is megadhatnak". — Uram! hiszed-é hogy ezt tevém vala mielőtt a lehető módokat óvatosan kitapogattam volna? fájdalom! minden útmód kimerítve, s előttem csak extrémumok maradtak fenn. E nehéz időben nem tudok egész körzetemben ennyi summát, sőt kevesebbet sem, előteremteni; az embereket most bizonytalan jövendők rémalakjai teszik pénzök iránt inkább, mint valaha, visszatartózkodottakká, s kiknek jó akaratuk van, nincs pár forintjok sem, nélkülözhető. És e *csekélység* ellenébe alternativául vajmi nem csekélység van vetve sorsom mérlegszelencéjébe: *pusztulása* egy becsületes, és tán — ha munkálkodásim fölébe kedvező ég derülendne — édes hazámra nézve sem egészen haszonnélküli életnek. Ez az én sorsom segélyed nélkül. És mivel bizonyosan meg kell ez összeget 6 nap alatt kapnom, vagy visszahozhatatlanul pusztulnom: tehát nem is tehetek többé kísérleteket, hanem egyenesen ahhoz kell folyamodnom, kinél a magas lélek önként jóságosan enyésztet el előre minden szemrehányást, eloszlat minden kifogást, milyenek a közlelkeket megakasztják a cselekvésben; ki nem nézi például a lépés szokatlan voltát, a kérő és kérelem kisszerűségét a megkeresettnek magas személyességéhez képest s a haza jelen nagy ügyeiben, hanem mint a Gondviselés kiterjeszti áldó kezét a kicsinyére is; nem latolja a világismerethiányt, nem űz gúnyt az ügyetlenségből, mely egész eljárásomat tagadhatatlanul bélyegzi elkezdve pénzügyi gondatlanságom egész e kalandos modorú, követelő hangú, illemetlen tolakodású levélig. Uram! bocsáss meg, ez a fuldoklónak nádszála: elzúzható, de ne zúzd el; de te nem fogod elzúzni!

Vagy ellenben azt mondod tán: Alamizsnának *sok* ez jelenben, midőn millió fontosb költség vár. Uram! hallgass meg. Nem alamizsnát, hanem szíves előlegezést kérek tőled. Az én évi fizetésem Pesten szálláson kívül 700 pengő forint, és én ennyit kérek tőled *kölcsön;* láthatod, hogy legrosszabb esetben is 7 év alatt kamatostul le lehet fizetnem, s neked nem kell fekvő jószág lekötése, mely nélkül községi pénztárhoz folyamodni nem lehet; igen, minden évi 13-k júniusban 100

pengő forintot az illető kamatokkal hálásan visszafizetend híved, s most esdekelve kér, hogy míg általad segítve Pestre fölmehetne, elégedjél meg addig e levéllel formás kötelezvény helyett. S miért nem kérnék én kétségbeesés szélén Kossuth Lajostól, mint ország kormányzójától is; attól, kiről meg vagyok győződve, hogy nagy lelke vissza bír emlékezni a gond és fény tetőpontjáról is a múlt időkre, midőn hangyaként s ismeretlenül vivé kérő is morzsácskáját a kegyelet azon gyűjteményéhez, mely a haza legnagyobb fiát megküzdeni segíté a nehéz körülményekkel a szükség perceiben, s fenntartani magát a haza számára. Kossuth Lajostól, kit nem tisztelnék én oly mély ihlettel, sőt megsértettnek tartanék, ha föltenném róla, hogy lelke e visszaemlékezés által kedvetlenül van érintve, s azt egy haldoklótól gyöngédtelenség s szerénytelenségnek veszi. Úgy képzellek én téged, mint ki fél világ istenítése közt is éppen emberségedben, tiszta, magasztos emberségedben találod büszkeségedet, ember voltodat vallandod mint Jézus Krisztus; s épen emberséged tökélye teend nem soká elsővé az emberek közt, mint tiszta hazafiságod elsővé emelt a hazafiak közt.

Méltánytalan volnék eszerint magas humanitásod iránt, ha fölöslegesnek nem vélném azon esedezni, hogy kíméld meg titkát szerencsétlen helyzetemnek s irányodban gyermeki bizodalmam ime az egész merész eljárásának. Ha azonban attól tartanál, hogy csekély nevemet aljas csaló használta fel: írásomat ismerik Pesten többek közt Bajza, Toldy, Hanák, Török. De neked erre nincs szükséged, mert lehetetlen nem érezned, hogy e levél szív s pedig igen is meztelen szív, nem pedig álarc szózata szívhez; s ugyanez érzet ne engedje percig is késni várt segélyedet, ha tán a hideg okosság nálad, elébb viszonyaim felőli bővebb tudomás szerzése iránt tenné is indítványát. Én elsüllyednék az alatt: te pedig célt nem érnél, mert saját erszényem deficitjéről, melyet midőn először észrevevék, magam is alig hittem, tudomása senkinek nincs, sőt éppen ennek fölfedeztetésének megelőzésére, mely pusztulásomat vonná maga után, hív fel alázatos esdeklésem. Uram! a megszégyenülés e neme ismeretlen előttem, s érzem hogy túl nem élném. Éhezni, nélkülözni tudok: de fizetésre képtelennek nyilatkozni, s mint csalórabló tűnni fel: ez nem vállaimnak való súly. Lehet, hogy a világ könnyű véralkatú fia épen az ilyest föl sem venné, s tán sokképp segítne magán: én előttem, kit csöndes hivatalkodás táplált, ez meglábolhatatlan örvény, melyből a becsületes kölcsönön kívül nincs más menekvés; s tudja az ég, minő küzdelmembe került, s mint húzám halasztám körömre égésig ez iránt hozzád, mint vég reményhez folyamodnom. Te nem utasítasz el mert jó szívű vagy, s mivel teheted, kínhalálomat elfordítod. El, Isten engem úgy segéljen! S szép gyűjtött adataim, könyveim, kezdett munkáim nem fognak gazdátlanul elpusztulni, te lábra állítasz, mint voltam ennekelőtte, s velök együtt fölsegítesz Pestre. Hála neked érte.

S hálám mi lesz? érzem, de nem tudom. Bizalmam íly szabály-szer-és cégtelen: hálám sem lesz másnemű, s íly hálaérzet nem engedi magát formulázni. Annyit előtted tartozom bevallani, hogy lelkem becsületes, forró, s kissé excentrikus; — igénytelen vagyok s elvonulóbb tán mint kellene, s az élet zajos országútján kisé nehézkes és döcögős; de ha int a nemtő olykor, annál merészb röptet vált lelkem, s láng-villám-legtisztább fényben tör ki a korlátok közöl. A te homlokodat, Uram! dicsőség nimbusza, de vészek felhői is körítik: ha kitörésök percei beállnának, számolj éltemre, melyet most megadsz; csak nyomorúságos okon fáj őt elvesztegetni: eredményes áldozatul s érted sápadás nélkül adja oda magát. De ím hova tévedtem: ismételnem kell: őrültnek ne vélj vagy kitanult vastagbőrű gazembernek! E két hiedelem bármelyike is kezedet visszatartaná tőlem, s elkövetnéd a bűnt, mely jóvá tehetetlen volna. A rendkívüliség ez egész cselekményemben és soraimban félre ne értessék tőled. Higgy annak, ami vagyok, kevés segítséggel partra vonható, vízbe esett gyámoltalannak, ki különben még használni képes valamit; úszni tudó menekülne százszor, én ki tán a tüzet kiállanám, itt bele veszek. Hitvány hínárba fúlni gyáva s keserves vég.

Megbocsáss elrablott perceidért: tudom én azok rubinbecsét, de másképp nem tehetek. Megbocsáss az egészért. Tudok én s akarok szent személyednek legmélyebb tisztelettel adózni. Most hat nap alatt nyugton elvárom pár szóból álló felhatalmazásodat. Védjen az emberiség, szabadság s haza Istene! 1849. jún. 12. híved

Lugossy József
egyetemi könyvtárőr

(jelenleg Debrecenbe Csapó utca 7-k szám emelet)

(OL. – OHB. 1849. 8204.)

26.

Kalocsa Antal — Szemere Bertalanhoz

Hont vmegye Felsőtúr
Junius 12-kén 849.

Tisztelt Miniszterelnök Úr!

Eddig, elég mostohául ápolt nemzetőrség kezelését, Miniszter Úr vévén által,[1] szokott erélyessége, s minden jóra, üdvösre kiterjedő buz-

[1] Az újonnan megalakult ideiglenes minisztérium május 2.-án tartott első ülésén az egyes minisztériumok hatáskörét is elhatárolta. E határozat értelmében:

gósága, kétségen kívül helyezi, mondom, pangott ügynek is, oly irányt kijelölni, melyből nagyszerű feladat, a lehető tökéletesedésig fejlődve, honunk tettleges megmentésére üdülhessen; csupán e nézetből indulva, hazafiúi tisztemnek vélem, önnel, e tárgy körül szerzett némely fogalmimat tudatni.

Az egész ország összes nemzetőrség főparancsnokául neveztessen egy alkalmas tekintélyes népszerű egyén, ki tud, akar is tenni.

Foglalkozási köre egyedül e fontos ügy.

Lakása Budapest.

Kerületenként légyen egy főparancsnok, legalább ezredesi címmel s illetménnyel, teendői szigorúan körüliratván.

Amely őrnagy, jelennen nem arra való, és fájdalom számok légió, el velök —.

A tisztválasztások, mint a korteskedések romlott maradványai, eltöröltessenek.

A nemzetőri főparancsnok, a kerületi ezredesek, s őrnagyok befolyásával, alkalmazzanak szakértőket, éspedig a rendes hadseregből, természetesen előléptetéssel, még is kellő figyelemmel, az eddigi, oly nemzetőri egyénekre, kik valóban alkalmasak.

Úgy a tisztek, mint köznemzetőrök rendes fizetést nyerjenek, ugyanoly minőségbe, a rendes hadseregnél is, előmenetelek el zárva ne legyen. A megyei hatóság alól végképp kiveendők.

Mondassék ki törvény által: hogy minden 50 lélek után egy gyalog, minden 400 lélek után egy lovas nemzetőr álljon ki, magokat ön sajátjokból a szükségesekkel felszerelve, mégis az egyformaságért, a törzstisztek felelőssége mellett.

Kiket a törvény nemzetőri kvalifikációra érdemesít, vagy magát felajánlotta, tartozzon bizonyos mennyiséget, e mozgó nemzetőrök ellátására adózni.

Úgy szinte, azon háládatlan népfajok, kik eddig, igazságos ügyünk melletti becsületes hajlamokat nem tanúsíták, így nemzetőrökül nem is használhatók, kétszeresen megrovassanak.

Csak így, s ennél még célszerűbb rendezésel felelhet a nemzetőrség azon magasztos eszmének, mely általános követi jelentésünkbe, és méltán, annyira kiemelve volt, és ha, a nemzetőrség kellően rendeződik, minek biztos reményel néz elébe, úgy benne roppant hazafiúi erő rejlik, és Miniszterelnök Úr, minden sok teendői, fáradalmai közepette, úgy saját páratlan belátása, mint több alapos felszólamlások folytán-,

---

„A nemzetőrség, mint a polgári szabadság s a közbátorság bizosítéka s ekképpen a belügynek egyik leghatályosabb igazgatási eszköze, ezen minisztériumhoz akképpen csatoltatik, mint az első minisztérium idejében csatolva volt." A honvédelem érdekében mozgó alakulatok azonban a hadügyminisztériumnak vannak alárendelve.

ki tudja irtani gyökeresen, a feltünedezett hiányokat, s imígy a haza melleti szerzett dús érdemeihez, azon becses öntudatot, mellékelni: hogy sok felől szorongatott hazánknak egy erős, minden veszéllyel dacoló vitéz hadsereget teremt elő, és pedig az álladalom minden terheltetése nélkül.

Tisztelt Miniszterelnök Úr, igaz tisztelője

Kalocsa Antal

(O. L. — Szemere B. min. eln. iratai. 498.)

27.

Jávorik József — Szemere Bertalanhoz

Igen tisztelt Miniszterelnök Úr!

Tavaly a szabadságot vettem magamnak igen tisztelt Miniszterelnök urat Krassómegye aggodalmat gerjesztő állapotjára figyelmeztetni; jövendölésem rövid idő múlva teljesedésbe ment, mert a tisztikar múltja miatt a népben támaszt nem találván az első ellenséges lökésnél tökéletes diszolucióba jött. Most örömmel üdvezeltem a tisztelt kormány azon lépését, miszerint Krassómegye reorganizációjánál a tiszti karba egynehány oly kapacitás felvétetett, ki a tisztelt kormány magasztos elveitől áthatva, azon biztosítékot nyújt, hogy ezen elveket zsinórmértékül véve, neki sikerülend a nép bizalmát megnyerni és benne az alapot egy állandó ragaszkodáshoz szabad intézményeinkhez vetni. Mivel örvendetesebbek ezen személyválasztások, melyek most az ország politikai testületekhez egymásra követnek, annál szomorítóbb azok, melyek a pénzügyminisztériumból kifolynak, s a hazafi szíve agállyal eltelik, midőn látja, hogy a tisztelt pénzügyminiszter úr körébe oly egyéneket felvesz, kik kétszínűségükről, sőt ellenséges indulatokról fiatal szabadságunk irányában ismeretesek. Attól tartván, hogy így a közigazgatás egy igen fontos ágát egy haszonleső önzésteli kotéria, ki semmi eszköztől nem borzad vissza ármányfonalaival az ország legnagyobb kárára körülhálózza, kötelességemnek tartom Önt erre figyelmeztetni.

Hazánk legfontosabb iparága, a bányászat is, mely különösen az osztrák bürokráciának zsarnoksága alatt nyögött, a szabadság felkelő napját örömkönyekkel üdvözelte, s számos derék tisztviselő, ki hazaszeretetét eltitkolni bűnnek tartván és azért a zsarnokság eszközeitől üldöztetve, kárhoztatva volt búteli napokat élni, azon reménnyel kecsegtett magának, hogy számára is jobb napok bekövetkezendnek.

Gränzenstein főnökké[1] lett kinevezése a bányászati osztályhoz azonban ezen szép álomnak egyszerre véget vetett, s az, ki Gränzensteint úgy ismeri, mint én, nem lehet kétségben a felett, mihez ő a kezébe adott hatalmat használni fogja. Lesznek olyanok kik, Gränzensteint közelebbről nem ismerve, őt nagy hazafinak tartják, azt gondolván hogy ő azért oravicai állomását elhagyta, mivel az ellenség alatt szolgálni nem akart; de nekem, ki láttam, míly komoly készületeket tőn Oravicára-i visszatérésére március elején, mikor szabadságharcunk kimenetele még kétes volt, ezen könnyű hiszékenységen mosolyognom kell. Határtalan önzése ezen alkalommal egész undokságában mutatkozott, mert meg nem elégedve avval hogy ő a hazának, igazságos ügyének hátát fordítani magában feltevén, még minden álokoskodásait kimerítette, hogy másokat is lehangoljon és magával ragadjon. Hogy ezt, amit itten felhoztam mások is tudják, bizonyítja azon tény, hogy Gränzensteint a pénzügyminiszter úr a bányászat-reorganizációval Erdélyben megbízván, őt az akkori kormánybiztos Csányi László úr el nem fogadta. De Ön, igen tisztelt Miniszterelnök Úr, méltán azon ellenvetést teheti, hogy Gränzenstein azért mivel elég jellemszilárdsággal nem bírt ahhoz kenyerét kockáztatni, még jó hivatalnok lehet. Ez nem is az ok, miből ellene kifogást teszek; a valódi ok az, hogy Gränzenstein jellemében a kitűnő vonás az uralomvágy, melynél fogva ő annak, ki ennek hízelkedik, játékszerré válik, s hizelkedői által kiáltó igazságtalanságok elkövetéséhez magát használtatja; míg ellenben a derék ember irányában, ki becsének érzetében nem bír neki hizelkedni, ellenszenvvel viseltetik, s ezt vele minden alkalommal érezteti, szóval ő egy az osztrák bürokrácia iskolájából kikerült, leghidegebb zsarnok, ki most a hatalom tetőpontján nem az ügyességgel párosult hazafiságot és egyéb becses tulajdonokat pártolandja, hanem szüntelenül arra gondolni fog a méltányosság félretételével régi szolgalelkű kreaturjait felmagasztalni, hogy ezekben kész segítőkre az ő szűkkeblű tervei kivitelében találjon. Hogy aggodalmam nem alaptalan, bizonyítja azon tény, hogy immár egy kreaturáját, egy undok jezsuitát a védelmi eszközök kiállításában ránk nézve oly fontos resicai vasgyárhoz igazgatónak kinevezte, egy embert ki nem egyszer előttem, s mások előtt elégületlenségét megszabadulásunkkal az osztrák járomtól elárulta, egy embert, ki előtt nincs semmi oly szent, mit elárulni képes nem volna. Ily kezdet után nem kétlem hogy azon gaz tisztviselők, kik a bánsági bányakerületben a népet félrevezették, rossz hírek koholásában fáradhatlanok voltak és a császári haramiabiztos előtt földig hajlongva, megelőző készséggel parancsait

[1] Gränzenstein Gusztávot, korábban az oravicai bányák igazgatóját, Krassó Szörény vármegye alispánját, a májusban újjáalakult pénzügyminisztérium bányászati osztályának vezetőjévé nevezték ki.

végrehajtották, nem csak hivatalaikból ki nem mozdíttatandnak, sőt bár megátalkodottságuk, amint biztos kútfőből tudom, folyvást tart, minthogy többen közülök Gränzenstein különösen pártolt kegyencei, még kitüntetésekben részesülendnek, míg a tűzpróbát kiállott hazafi, ki mindenét elvesztvén, magát szerencsésnek tarthatja, ha előbbi állomásába mint koldus visszatérhet. Ez nem túlzás, ez csak visszhangja azon keserű panaszoknak, melyeket pár nap előtt egy derék honfitól erre vonatkozólag hallottam, s kik engemet, kinek Isten hála Gränzenstein s alávaló hízelkedőivel semmi dolgom nincsen többé, arra bírtak, ezen alattomban fiatal szabadságunk megmérgezésén munkálkodó árományt felfedezni.

Ha a tisztelt kormány a leghőbb rokonszenvvel hozzá ragaszkodó hazafiak elhidegedését nem kívánja, úgy el nem mulaszthatja a pénzügyminiszter urat arra figyelmeztetni, hogy a mai időben a közvélemény irányában figyelemmel nem viseltetni annyi, mint szántszándékkal a kormány állását aláásni; a kétes jellemű emberek alkalmazása már egyszer tavaly a hazát a végveszély örvényének széléhez vitte, óvakodjunk, hogy ez még egyszer ne történjen. Fordulhatnak esetek elő, hol a tisztelt pénzügyminiszter úr védelmezésének egy a közvélemény által elítélt egyénnek kétségbe vonhatlan bizonyságok elébe tétethetnek, ilyen botrány az egész kormányra homályt vetne. Fennmaradásunk és legdrágább kincsünk, szabadságunk megtartása éppen attól feltételezve van, hogy a tisztelt minisztérium a megbukott kormányrendszer[nek] éppen az ellenkezőjét kövesse oly annyira, hogy az erény, a szigorú, becsületesség, az utolsó hivatalszolgában is feltűnjék.

Egyébiránt hajlandó volnék Gränzenstein nagy gyarlóságait elfelejteni, ha őt mint kitűnően ügyes és tevékeny hivatalnokot ösmerném. Az ügyességet nem lehet ugyan tőle egészen eltagadni, de a tevékenységre nézve nincs nála boldogtalanabb ember, erről a bánsági bányaigazgatóság lomha hivataloskodása, mely gyakran az elviselhetetlenségbe kifajult tanúságot tesz, és én jövendölni bátorkodom, hogy a bányászat Gränzenstein vezénylete alatt még nagyobb hanyatlásnak, mint az osztrák járom alatt, indulni fog.

Hazafiúi üdvözlettel maradok Önnek igen tisztelt Miniszterelnök Úr

Kelt Ó-Aradon Junius 12^{kén} 849-ben.

őszinte tisztelője
Jávorik József
ideiglenes hadipénztárnok.

(O. L. – Szemere B. min. eln. iratai 503.)

28.

Ludvigh János — Kossuth Lajoshoz

Édes Barátom!

Egy katonatiszt tegnap Mailandból levelet kapott, mely szerint az osztrák hadsereg Lombardiából kitakarodott. A levélben sem az nem mondatik hova, és miért takarodott ki, sem az ottani állapotok meg nem érintetnek és így Lombardia odahagyása rejtély marad.[1]

A triesti volt tanácsosnak, Waldstein Jánosnak elfogott naplójából — mely egy érdekes hieroglif vegyülék — némely kiírt adatokat, melyek bennünket az ellenség tanácsadóival megesmertetnek, mellékletben közlöm.[2]

Megfoghatlan hogy az ellenség meg nem előzte Kmetyt ki már Pápán van és Klapkával tökéletesen egyesült.[3]

Vas vármegyében a nép felkelt és a Répcét őrzi. A felföldi népet a processziók egészen megzavarták, de hiszem, hogy a félelem meg fog szűnni[4]. A besorozott lengyel foglyok a lengyel legióból szöknek, nem ugyan át az ellenséghez, hanem hazai tűzhelyeikhez, csak az új zászlóalj, mely Miskolcon íly foglyokból állíttatott, ugyanazt ne tegye[5]. Mint hallom Dembinski a vezérséget Vysockinak, kivel 24 óráig konferált, át nem adta,[6] és a vezéri ujjhúzás már a honvédekre is átmenni készül, mert a honvédek s lengyelek közt kis demonstrációk mutatkoznak. Én ugyan nem tudom, de tán Vysocki megint szerénykedett és nem fogott erélyesen a parancsnokság átvételéhez. Dembinski örömest arról beszél hogy a jégmedvénél egy kis látogatást teend.[7] Ily beszéd igen jó, ha csak beszéd marad, mert a muszkát önmagára fogja figyelmeztetni.

---

[1] Lombardiával ezekben a hetekben az osztrák kormány nevében Bruck miniszter folytatott tárgyalásokat. E tárgyalásokat sürgette az a körülmény, hogy ha az osztrák csapatok felszabadultak volna Itáliában úgy a császári haderőket mind Magyarország ellen lehetett volna irányítani.

[2] Waldstein János szóbanforgó naplóját nem ismerjük.

[3] A hír kissé korai. Kmety György ezredes a levél keltének napján verte meg Csornánál az ellenséget. Ugyanakkor Klapka Pöltenberggel, Győrből kiindulva, Öttevény felé támadott.

[4] A minisztertanács előterjesztésére május 18-án a kormányzó május 27-től kezdődőleg 3 héten át tartó böjtöket, körmeneteket s a harangok félreverését rendelte el.

[5] Az orosz betörés hírére igen sok lengyel szökött át a határon. Miskolcon a fogságba esett lengyel származású császáriakból önálló lengyel zászlóalj alakult.

[6] Dembinski megneheztelve, amiért Kossuth a korábban helyeselt galiciai betörést az új külpolitikai helyzetben — a cári invázió hírének hatása alatt — letiltotta, május végén lemondott az északi hadtest vezérletéről. Ténylegesen azonban csak június 17-én adta át Vysockinak a hatalmat.

[7] Célzás a galíciai betörés tervére.

A Vág mellett a németek egy molnárt a tulsó partra magokkal vittek. Őreink távoztával a molnár felesége a Vágon átszállott és németeknek mondá hogy a magyar katonaság eltávozott, heten a molnárral átjöttek, de alig ültek le lakmározni, őreink oda érkeztek és a hét legényt elfogták.

Perczel Újvidéken be van kerítve, s mint hallik, a vezérséget nem akarja átadni.[8] Perczelnek is eljövend az ideje, melyben a hazának jó szolgálatokat fog tehetni, nekem úgy látszik ő a dolgot oda akarja erőltetni, hová még erőltetni sem nem lehet, sem nem kell, s hogy ezen erőltetéssel a németeknek, kik át kezdik látni, hogy szakadást előidéző eszközeikhez kell folyamodniok, nem akarva malmukra hajtja a vizet.

Görgey a hadügyminisztériumot a Károly kaszárnyába akarja áttenni[9], helyreállításával Zubert alezredest megbízta, kit a felállítandó térparancsnokok chefjévé akar nevezni. Ha térparancsnokoknak rokkant tisztek fognak kineveztetni jó lesz, mert a hadi dolgok gyors vitelére most főtekintetet kell fordítani.

Néha nekem is kémekre volna szükség, de miután Vukovics kémek kiküldésével felhagyott, s így e dolog egészen katonakézben van, bajos azt visszaállítani, úgy is Görgey az én s te kémeidre azt mondja, hogy azok valót nem hoznak. De akár hogy legyen, ha a költséget nem sajnáljátok, néha néha küldenék én is kémeket, kik megfordulnának ott, hol a katonai kémek meg nem fordulnak. Egyszer-kétszer eddig is tettem, de úgy, hogy mennél kevesebbet költsek.[10]

Áldjon meg az ég.

Esztergom Junius 13-kán

leghűbb barátod

Ludvigh János

(O. L. – OHB. 1849. 7833.)

---

[8] Perczelt június 13-án váltják le – ismételt lemondása és a június 7-én hozott határozat (ld. 11. sz. levél 8. jegyz.) alapján – a délvidéki egyesült seregek főparancsnokságáról. A határozat után, noha Vukovicsnak megigérte, hogy 12 000 emberrel végrehajtja a Kossuth által kívánt koncentrációt, ehelyett ismételten megtámadta a Jelačić csapatait (ld. a 16. sz. levél 1–3. jegyz.).

[9] A Károly kaszárnyával – melynek egy jelentős részét Kossuth kórházi célokra rendelte – a magyar kormány különböző tagjainak, úgy látszik, különböző elgondolásai voltak. (Ld. 30. sz. levél vonatkozó részét és a 2. jegyz.)

[10] A magyar kormánynak számtalan polgári kém is teljesített szolgálatot. Hogy csak a legismertebbeket említsük: Wanszky, Roskovics és Beck Vilma bárónő neveit emeljük ki. Ludvigh előtt Vukovics volt a főkém kormánybiztosa.

29.

Bay Ferenc — Finta Mártonnak

Kedves Márton Bátyám!

Ezen levelemmel eleibe küldöm Gergely Imre nevű madai kis bírót, kit mint két éves gyermeket hozott el az apja Komoróból, s 19-éve hogy Madán lakik, jelenleg az én kezem alatt cespitalis telkemen.[1] Én nem akarom hinni, hogy ő Komoróért katona tartozna lenni, de a komoróiak reá tették a célt. Kedves bátyám is azt mondá nékem, hogy bolondok volnánk, ha kiadnánk. Azért, ha még is volna jussa hozzá Komorónak, úgy hiszem, csak akkor lehetne az is, ha előbb a 19 és 20 évesekből nem telne. Egyéb éránt a fiú azt mondja, hogy ha katonának kell lennie, inkább én adjam őt be katonának. Én Budaházy Pista öcsém helyett, ha be lehetne úgy adni, hogy Pista többet sorshúzás alá ne jöjjön – mert már kétszer húztak reá Sámsonban, azon cespitalis telkemet ígértem neki, melyen a szülei laknak. De ha itthon maradhatna, legjobban szeretném, s különösen óhajtanám, hogy a komoróiaknak és Irinyinek ne sikerülne – a komorói gazdák fiainak felmentésére – egy másutt lakó szegény ember gyermekit magok helyett betolni.

NKálló, június 13. 1849.

tisztelő rokona
Bay Ferenc

(Nyíregyházai Állami Levéltár. – Finta újoncozási korm. bizt. iratai.)

30.

Kossuth Zsuzsa — Kossuth Lajoshoz

(1849. junius 13.)

Kedves Bátyám!

Midőn hivatalom igénytelen buzgósággal és minden utasítás nélkül átvettem, nem véltem míly nagy fontosságúvá válhatik azáltal, hogy oly

[1] Cespitalis telek, „pázsitos zsellértelek": a falu körül fekvő legelőből kihasított, a földesúr (birtokos nemes) által zsellérének házépítés céljára átengedett területrész (telek).

[2] Az újoncállítási törvény szerint a honvédsereg utánpótlásához, ill. fejlesztéséhez szükséges újonckeretet a hadügyminisztérium törvényhatóságonként vetette ki,

igen nagy bajokat és visszaéléseket kellend elhárítania.[1] Most azonban látván, hogy talán ha isten erőt ad, sok és nem csekély szolgálatot tehetek a honnak és hű fiainak, kérlek ruháztass fel az illetők által egy hatáskörrel, melyben szabadon mozoghassak és melyet betölteni ernyedetlen hűséggel törekszendem, míg csak rongált életerőm végképp el nem hagy.

Most oly sok a parancsoló, például tényt hozok fel. Te rendeletet adtál a Károly-laktanyának kórházzá leendő átalakítása eránt[2], én az elhagyott rongált épületet forszirt szorgalommal javíttattam. A hadügyminisztérium a szekerészkart oda rendelé, s ez elfoglalja a tisztázott teremeket. A fennmaradott osztályokban tovább rendelkezem a kórház részére. A hadügyminisztérium tegnap hivatalosan utasítja a kórházi főparancsnokságot, miszerint ma 300 egynehány beteg szállíttatik a Károly-laktanyába; felvételéről illető úton gondoskodtunk, s ma reggel bejő a miniszterelnök maga, és szóval azt mondja, egy beteget sem szabad felvenni, mert ez nem lesz kórház. Ehhez nem kell többet szólani, mindenki beláthatja, hogy rend nem lehet.

Kérlek, küldj ki egy orvosi bizottmányt vizsgálja meg középületeinket, melyek közül választani lehet — és állandósíttatok kórházakat, mert íly intézkedések mellett a halandóság és a költség borzasztó.

Balassa elismert és *független* tekintély — ő mindenben egyetért velem, kérlek hívasd magadhoz, hallgasd ki és intézkedj!![3]

Még egyet, az apácák, kiket mellém rendeltél, igen ügyesek, cselekvő kis körükben ti., ha állandóan ápolhatnának egy osztályt vagy házat. Utazásban mit sem használnak, mert rendezői cselekvés színvonalára fel emelkedni nem tudnak és az álladalomnak előfogaton kívül, havonként 120 pftjába kerülnek. Az asszonyi avatkozás ellen úgy

---

s ezek állapították meg, hogy a keretből egy-egy helységre hány újonc jut. Az állítást a 19 éveseknél kellett kezdeni, s csak akkor, ha belőlük a kellő szám ki nem telt, jöttek sorra a 20 évesek, majd ugyanígy a 21 évesek. Ha az állításkötelesek száma a kiállítandókét meghaladta, úgy az utóbbiakat sorshúzással kellett kiválasztani. Bár a törvény eredetileg a helyettesítést nem engedte meg, leveleinkben sok hasonló esettel találkoznak.

[1] Kossuth 1849. április 16-án nevezte ki húgát — Meszlényiné, Kossuth Zsuzsát — az összes magyarországi tábori kórházak főápolónőjévé. Bár hatásköre pontosan körvonalazva nem volt, nagyjában a kórházak látogatása és ellenőrzése (ápolás, élelmezés, rend és tisztaság szempontjából), valamint a kórházak céljaira pénzadomány gyűjtése volt a feladata.

[2] Kossuth már 1848. végén a Károly kaszárnya jelentős részét kórházi célokra rendelte. Amint a kormány visszatért a fővárosba, Kossuth Zsuzsa hozzá is látott a kaszárnya ily célra történő átalakításához. Június 13-án Szemere, aki az épületben közhivatalokat akart volna elhelyezni, valóban megtiltotta a betegek fölvételét. (Ld. még a 28. sz. levél 9. jegyz. és a vonatkozó részt.)

[3] Balassa János sebész professzor orvoskari dékán, akinek hivatalból a katonakórházakhoz semmi köze nem volt.

is sok az ellenszenv, engem tűrnek, mert hugod vagyok — nálok ez az eset nincs — azért jónak látnám őket köszönettel haza bocsájtani. De mivel a szerzet valóban szent, céljában és rendszabályaiban leírhatlan jótékonyságú, óhajtanám — igen óhajtanám, más haszontalan szerzetek eltörlése által alapot nyerni ezen megbecsülhetlen szerzetnek a terjesztésére. Természetesen annak idejében!

Kérlek, mivel én igen beteg vagyok, s nem vagyok képes órákig várni a bejuthatásra, légy szíves nekem időt és órát rendelni, melyben az ideiglenes hadügyminiszternek jelenlétedben szóbeli felvilágosításokkal szolgáljak.

Isten veled.

hálás hű

Zsuzsa

(O. L. Kossuth – Miscellanen 9.)

31.

Szabó Lajos — Kossuth Lajoshoz[1]

Vásárhelyt 1849. jun. 14-kén.

Mélyen tisztelt Kormányzó Úr!

Őrnagy Sebessi úrtól két levelet bátorkodtam mélyen tisztelt Kormányzó Úrhoz írni. Egyiket katonaságomróli lemondásomkor, másikat altábornagy Bem Úr általi letartóztatásom legkeserűbb, legzavartabb pillanataiban.

Ezekre hivatkozva, nincs szándokom terhelni a magas figyelmet, nem is vagyok abban az állapotban, hogy írni kedvem, erőm volna.

Csupán annyiért esedezem, hogy miután a hazaárulók is szabadon bocsáttatnak, hogy magokat menthetjék —én, aki azért zárattam el, mert a hazaárulók, gyilkosok, és rablók ellen kellett kiküldetési kötelességem szerint működnöm, és mert működtem a legkritikusabb időben, mikor igen sok más bujkált, és veszni hagyta a szerencsétlen országrészt, melyben még most is simogatják a bizonyos ellenséget, nem annyira az oláhban, mint a hazaáruló, ármányos szászokban — akkor legalább annyi, amennyit azon hazaárulók nyernek, nekem is engedtessék meg.

[1] Ld.: a 21. sz. levelet és a vonatkozó jegyz.

És miután már nem katona, hanem egyszerű polgár vagyok, és a bizonytalan vád, mely csapatom ellen emeltetett, egy megyei volt szabad csapat ellen tétetik, melyet polgári előljárók kormányoztak, láttassék törvény az illető polgári bíróság előtt, ha még is lenne e szerencsétlen országrészben, ki ellenem az iránt föllépni tud, hogy valamely gaztettet követtem volna el.

Minden hibám abban áll, hogy csapatommal miért csatlakoztam a honvédvadászok közé Ormai Norbert ezredes Úrhoz.[2]

Ha ez bűn? és ha bűn az, hogy minden csekélységem mellett hű és munkás tagja voltam imádott nemzetemnek, míg igen sokan bújkáltak, kétszínkedtek, és még is most övék a világ, míg a magamszerű honpolgárok sokat szenvednek — ha az említettek bűnök? úgy kiűrítem az üröm poharát, vesszen becsületem, mindenem. Ne lássam a napot, a legszentebbet, nemzetünk feldicsőülése nagy napját!

De ha nem bűnök? Úgy mentsen meg gyalázat — és kínteljes helyzetemtől mélyen tisztelt Kormányzó Úr! oly helyzetbe tevén, hogy a vád ellen, — ha lesz — illető bíráim előtt szabadon védhessem magamat.[1]

Mély tisztelettel örökölvén[3] mélyen tisztelt Kormányzó Úr

hű szolgája

Szabó Lajos

(O. L. Kossuth – Miscellanen. 64. cs. d. a.)

32.

Ágoston József — Kossuth Lajoshoz

Pest június 14-én 1849.

Kedves Barátom!

Bocsánat, hogy tollat fogtam, három ízben kísértém meg személyes látogatásodat, hogy üdvözöljelek, de a szerencse nem kedvezett, a tolakodást pedig a szemérem és tartozó kímélet érzete tiltotta.[1]

---

[2] Ld.: a 21. sz. levél 3. jegyz.

[3] Jelentése: örökké maradván.

[1] Az 1848. július 5-én megnyíló országgyűlésen a dédesi kerület képviselője volt Ágoston József. Kossuth baráti köréhez tartozott, 1837-ben védője is volt. Debrecenbe nem követte a kormányt s távollétét sem igazolta.

Soraim egyébiránt, s lehető végszavam, nem a kormányzóhoz, hanem Kossuth Lajoshoz, az atyához, s ösmért emberbaráthoz intézvék; — igen is, — mert négy gyermekeknek attyok vagyok, elégtelen az ártatlanok nevelésének költségét, még szűk markúlag is fedezni, mert Pesten a táblai ügyvédség kenyeret talán még évekig sem adhat, s ősi csekély örökségem 3/4 részben úrbériség volt[2], — s így bár életemben alkalmazást, *soha és senkitől* sem kértem, most az atyai kötelesség parancsolja, hogy kísértsek meg mindent, mi a becsülettel egybefér.

Igaz, — én magam mellett érdemet nem hozhatok fel, de azt kérhetem, hogy midőn másoknak érdemeik mérlegeltetnek, méltóztassál mellettem, részedről a jó remény, részemről az igyekezet s tiszta lelkű eljárás és becsületesség szent ígéretének súlyát vetni a mérlegbe nyomatékul.

Áldjon meg Isten a jóknak áldásával! s őrködjön feletted, mint őrködösz intézkedéseid s nemzetünk felett bölcsen s csudásan, — én holnap elhagyom Pestet, s talán örökre hagyom el, hanemha Te, adandó alkalommal megemlékeznél őszintén tisztelő

szerencsétlen barátodról

Ágoston Józsefről

(O.L.Kossuth – Miscellanen. 29.)

33.

Ludvigh János — Kossuth Lajoshoz[1]

Édes barátom!

Kmety Csornánál, Zambély pedig Kónynál az ellenséget tegnap megverte. Pöltenberg látszó támadást Öttevény felé tett és e támadást követte Kmety és Zambély támadása, kik az ellenséget megfutamították[2]. Wyss tábornok elesett, Salm herceg el van fogva, Bombeles őrnagy elesett és vele még több ellenséges tiszt. Legtöbben estek el az ellenség dzsidásaiból. Kmety hadteste oroszlánként vívott, ő maga pedig ismét megmutatta, hogy mily hazafi, oly vitéz s oly jó demokrata tábornok is.

---

[2] Az 1848. áprilisában szentesített törvények értelmében az úrbéri földek a felszabadult parasztság tulajdonába mentek át.

[1] Ld. a 28. sz. levelet.

[2] Június 13-án Kmety ezredes csapatai Wyss tábornokot – Üchtritz alezredest Faradra rendelve – körülzárják és döntő csapást mérnek csapataira. Zambelly ezredes ugyanekkor Kónyból űzi ki a császári csapatokat.

Hadsereg élén becsületesebb hazafi, s bátrabb vezér nem állhat. Mi is e győzelmet áldozattal vásárlottuk, mert több jeleseink estek el, jelesül Dessewffy, Münster és Zdvonkovski kapitányok s Mikovinyi őrnagy megsebesült. Kezünkbe ötven hadi fogoly esett, az ellenségnek igen sok halottja van. Győzelmünk szép, az ellenség a támadást ki nem állhatván, vad szaladásban keresett menekülést. De e szép győzelem még sem hozhat nekünk annyi hasznot, mint ha újoncaink már ki volnának állítva és puskapor miatt nem kellene aggódni.[3] A győzelemnek csak nagyszerűségével dicsekedhetünk, nem pedig hasznos következményeivel. Seregünk Csákóházára előre nyomult.

Újoncokat és ismét újoncokat, mert hadedzett vitézeink elhullván, megint csak újonc hadseregünk leend.

Árvából az oroszok elfogott nemzetőröket és lesből megtámadott s elfogott guerillákat vittek magokkal. Szmrecsányi, Pécsi Imrével[4] mint hallom Spitkovicán az oroszoknál vannak.

Esztergom Junius 14-kén 1849.

Ludvigh János

(O. L. – OHB. 1849. 7834.)

34.

Vipan D. J. — Pulszky Ferenchez[1]

Az Edinburgh-cikk második kefelenyomatát várja; a kiadó azért tartja vissza, hogy hozhassa az események legújabb fordulatait is. Meg van rémülve, hogy John Palgrave Simpson-t látják Pulszkyval. Reméli, hogy Pulszky tudja, kivel van dolga és diplomatikusan ki tudja játszani őt és főnökét Reeve-t. Vipan jól ismeri Simpsont, iskolatársa volt. Ő szerelmes lesz egy jól szabott kabátba, tisztel egy grófot és imád egy herceget. Nagy barátja Konstantin nagyhercegnek. De egy ember lehet szamár és mégis nagyon veszedelmes.

Jó volna cikket küldeni a Service Journal-ba, minden katona és tengerész olvassa azt.

Természetesen, nem volt várható, hogy Palmerston most gondoljon Magyarország elismerésére. A megbeszélés előnye az lett volna, meggyőzni őt a magyarok erejéről, erőforrásairól és Ausztria gyengeségéről. De a tény az, hogy az angol kormányt megbénítja a félelem Cobdentől és pártjától (Ti. a békepárttól, – *W. E.*). Többet lehet most várni a politikai helyzet változásától Franciaországban.

---

[3] Szabadságharcunk e szakaszában az újoncok kiállítása és a fegyverek beszerzése okozta a kormánynak a legégetőbb gondot.

[4] Sáros megye reakciós tisztikarának két képviselője, utóbbi a 16 szepesi város császári adminisztrátora. (Vő. 3. k. 58. levelét és a vonatkozó jegyzetet.)

[1] Ld.: III. k. 95, 138, 145, 152, 159, 172, 185, 190, 194, 220, 221, 226, 232, 244, 245, 248. sz. leveleket.

2 Berkeley Place
Tunbridge Wells
14 th June/49

Dear Pulszky

My stay here is uncertain: if Donne does not come to town with the Second Proofs of the Edinburgh Article, I shall remain here at any rate till Thursday 21st. I dare say I shall know to-morrow. Empson the Editor of the Edinburgh will hold back the Article as long as he can, in order to put it in the most recent turn of things.

I find our set are frightened at seeing John Palgrave Simpson with you. I suppose you know what you are about and can out-diplomatize him and his chief (Reeve). But fore-warned is fore-armed. A man may be an Asinus and yet very dangerous. I know Simpson. I was at school, at College and at Munich with him: He falls in love with a well cut coat, venerates a Count and worships a Prince. He was a great friend of the Grand Duke Konstantine[2] (strange to say for one would have thought Konstantine would have liked something more manly).

It would be to late to send anything to the united Service Journal, this month: but I think it might be thought of for next month. It is read by all Military and Naval men.

Of course it could not have been expected that Palmerston would think of recognition at present.

The advantage of an Interwiew would have been to impress him with a notion of the strength and resources of Hungarians, and of the weakness of Austria. But the fact is our Cabinet is paralized by the dread of Cobden and his party. At present I believe more is to be hoped from a change of policy in France.

Yours sincerely

D. J. Vipan

(O. Sz. K. Kézirattár – Pulszky-levelezés)

35.

Vipan D. J. — Pulszky Ferenchez[1]

Közli, hogy Crosse Londonba ment. Bizonyos statisztikai adatokat közöl s igéri, hogy továbbiakat is fog küldeni. Pulszky programjának megfelelő cikket is

[2] Konstantin nagyherceg, Miklós cár fia: egyike a magyar trónjelölteknek.
[1] Ld. az előző levél 1. sz. jegyz.

küldött Birckbecknek. Crosse megkapta az önkormányzatról szóló cikket és remélhetőleg következő héten készen lesz a fordításával.

Baj, hogy a párizsi felkelést leverték. Utóiratában közli, hogy helyesnek tartaná, ha a lehetőség szerint valamennyi lapban közölnének beszámolókat a magyar hadseregről.

2 Berkeley Place
Tunbridge Wells
15 th June 1849

Dear Pulszky

I remain here till the 21 th. (next Thursday) at any rate. Crosse left yesterday for London. I send some statistics and shall by degrees send more, which ought to kept at Jermyn St. ready for anybodys use. I sent an article to Birckbeck according to your Programme. Crosse has got the Self-Government, and will get it ready, I hope by next week.

It is a bad thing that the Insurrection at Paris is put down[2].

Yours sincerely
D. J. Vipan

I think it would be well to bring out the account of the Hungarian Army as soon as possible in all the papers.

(O. Sz. K. Kézirattár. – Pulszky-levelezés)

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

36.

Stakucha N. — Majláth Györgyhöz

Borotha őrnagy két nappal ezelőtt Pécs ellen indult, de arra a hírre, hogy 8000 ember van a városban, visszavonult. Talán éppen e napon meg tudja szállni a várost, hiszen olvasta Majláth leveléből, hogy csak nyomorult csőcselék van ott. Sajnálja, hogy Borotha kósza hírekre elvonult.

Előző nap kapott Stakucha, Neustädter tábornoktól 3 ágyút, ezeket azonnal Borothával küldte el. Lovasságra volna szüksége. A Maximilián könnyű lovasezredből szeretne egy századot kapni, ezeket a derék katonákat Erdélyből ismeri. Nincsen szó arról, hogy a vármegyét feladják, hiszen a dolgok jól állnak. Ő maga felsőbb utasításra Siklóst akarja tartani. Értesítéseket kér. Magának mindig van bőven közölni valója.

---

[2] 1849. június 13-án Ledru-Rollin pártja, a Hegypárt, tüntetést szervezett Róma bombázása miatt. A reakció a tüntetést leverte, a Hegypártot teljes visszavonulásra, a vezetőket emigrációba kényszerítette. Ledru-Rollin Angliába emigrált.

Euer Hochwohlgeboren!

Schönen Dank für die Zeitung, und sonstige Mitteilungen: —

Major Borotha war Vorgestern früh gegen Fünfkirchen,[1] kam jedoch bald zurück auf das Gerücht, dass gegen 8000 Mann in der Stadt sich befindeten: — Heute früh ist er wieder dahin, jedoch wieder mit Zurücklassung der Offiziers-Bagage:

Diesmal durfte er Fünfkirchen doch besetzen, denn Er hat Ihr Schreiben von 14ten d. Ms. noch vor dem Ausbrechen gelesen, und entnahm, dass bloss elendes Gesindel die blühende Stadt beherrscht.

Schade, dass unsere Garnison auf blosse wage Gerüchte abgezogen war.

Der H. General Br. Neustädter hat mir gestern 3 Canonen geschenket, welche ich allsogleich bespannen, und mit dem Major Borotha abgehen liess, dagegen habe ich ihn Lieut. Raduly mit 3 Canonen hier behalten, Cavallerie habe ich keine mehr, ich brauche auch nur einen Zug. Gut wäre es, wenn man nach Fünfkirchen 1. Escadron von Maximilian cheveaux-legers werfen wollte. Ich kenne diese brave Cavallerie aus Siebenbürgen her.

Ich gehe so eben nach Czun, um Pferde zu requirieren, die ich zur Bespannung und als Ersatz benöthige, Gestern freute ich mich vergebens auf Ihre Ankunft.

Hier ist Alles ruhig, und seit der letzten Lection regt sich kein Bauer mehr.[2] Er ist froh einen Anlass zum Nichtgehen bekommen zu haben.

Von einem Aufgeben dieses Comitats ist nicht wohl die Rede, besonders jetzt, wo unsere Sachen gut stehen, und nach Ihrem Schreiben selbst, nach Vorwärts gehen.[3]

Ich habe den Major Borotha heute nicht gesprochen. Er wird wohl Fünfkirchen scheuen, denn er las, wie gesagt, Ihren Brief. Ich für meinen Teil habe keinen anderen Plan, als nach der höheren Weisung Siklos zu behaupten, Major Borotha hat auch seine Instruction: wir haben bloss

---

[1] Június 15-én reggel Pécset, ahol a baranyai népfelkelők magukat eltorla szolták, Borotha őrnagy 1 zászlóaljjal és 5 ágyúval megrohanja s két órai ágyúztatá után szuronyrohammal elfoglalja. A Kossa Dániel által szervezett baranyai népfel kelők közül sokat elfogtak és kivégeztek.

[2] 1849. tavaszán a ki nem elégített parasztság mozgalmai erősödtek, a balolda ezen a téren, a parasztság jogos követeléseinek kielégítése terén, nem tudott komoly eredményeket elérni, sőt június 12-én Szemere az egy évvel korábban ugyancsak általa bevezetett statárium évfordulóján e mozgalmak fellángolása esetére még súlyosabb büntetés alkalmazására utasítja a megyéket. Ez természetesen elkeseredést szült, melynek következtében a legtöbb megyében a népfelkelésre való mozgósítás nem járt kellő eredménnyel.

[3] Baranya megye nagy része ekkor már a császáriak kezén volt.

gegenseitiges Einhermachen aber keinen Einfluss in die gegenseitige Brauchungsweise.

Schreiben sie mir ich bitte, auch fernershin, denn man hat heut zu Tage *leider* nur zu viel Stoff hiezu, Ich bitte auch um Zeitungen, denn die meinige kommt aus Bélavár immer zu spät:

Ich zeichne mich mit aller Achtung ergebener Diener und Freund

Siklós am 15. Juni. 1849.

Stakucha Major

(O. L. Múzeumi Törzsanyag. da. – Korábban 1848/49-es iratok.)

37.

Teleki László — Browne Francis Williamhoz

Teleki, a hírlapok tudósításaira utalva, nyilvánvalóan a június 13-i balsikerű tüntetésekre céloz. Nem tud a miniszterhez férni, mivel az a belügyekkel van elfoglalva. Megígérte ugyan, hogy mihelyt a vörösöktől hozzájut, foglalkozni fog az intervencióval, de íme a vörösök leverve, és mégsem történik semmi. Most a közvélemény sem ér rá őt meghallgatni. Föl kell függesztenie tevékenységét és mintegy nyolc napon belül semmit sem tehet. A reakció és a demokraták egyaránt gátolják munkájában, pedig az invázió itt van a nyakunkon.

A francia miniszterek Odillon Barrot, és Tocqueville rendes emberek, de tehetetlenek a reakció árjával szemben. Hogy a közvéleményre hatni lehessen, pénzre volna szükség, nekik pedig már csak 25 000 frankjuk van összesen, s kölcsönt szerezni idekint szinte lehetetlen. Kéri Browne-t, hogy próbáljon Kossuthnál számukra pénzt kieszközölni – ő maga is kérni fog. A hivatalos megbízóleveleket maga és Pulszky számára sürgeti. Kéri, a már oly sokszor sürgetett leváltását. Felhívja Browne figyelmét, hogy hasson a török kormányra oly irányban, hogy álljanak ellent az orosznak, s szegjék meg a balta–limáni egyezséget. E ténykedésüket az angol és francia hatalmak nem fogják rossznéven venni. Magyarországnak is van 200 000 katonája, akik szükség esetén segíteni fogják őket, ha a cár ellenük támadna.

Mon chèr ami! Je suis aux abois – il m'est impossible de vous détailler tout ce qui se passe ici. Nous marchons autant que nous le pouvons. – Vous lirez les journaux. Et bien jugez de má position. Il m'est impossible de parler au ministre, attendu qu'il ne s'occupe maintenant que des affaires intérieures du pays![1] On m'a promis de s'occuper des affaires étrangères et de l'intervention Russe aussitôt qu'on pourra le faire et aussitôt qu'on ne sera pas gené par les rouges; eh! bien les rouges se trouvent maintenant écrasé, je leur rappellerai la

[1] Nyilván célzás a Párizsban június 13-án lezajlott eseményekre. (Ld.: 35. sz levél 2. jegyz.)

parole qu'il m'ont donné.[2] — Il m'a fallu suspendre toutes mes publications, l'opinion publique n'a pas encore le temps de m'écouter;[3] je ne pourrai guère agir que dans huit jour d'ici voilá ce qui est bien fâcheux, toutes ses partis réactionnaires et démocratiques me font perdre du temps. Il est cependent bien important, de n'en pas perdre lorsque l'on a les barbares sur le bras. Je viens d'écrire a M. Kossuth pour le mettre a même de juger de ma position, j'ai envoyé un courrier par l'Allemagne[4] mais il faudrait aussi que vous lui fassiez part de ces peu de lignes pour le cas ou ma depêche serait interceptée. Odilon Barrot et Tocqueville sont d'honêtes gens, ils portent beaucoup d'intérêt à la cause hongroise, ils feront tout leur possible pour empêcher l'intervention Russe de se prolonger, mais Dieu sait s'ils ne seront pas emportés par le torrent reactionnaire.[5]

C'est en eux que je place tout mon espoir. Tous les Journaux nous sont favorables, excepté le Journal L'Assemblée Nationale. Mais pour agir sur l'opinion publique, il nous faut de l'argent, pour vivre il nous faut de l'argent. Il ne nous reste pas plus que 25000 francs pour tous nos frais et avec cela nous ne ferons pas la conquête du Monde, nous pourrons même être réduit a la misère dans peu de jours d'ici. Veuillez bien en écrire a M. Kossuth qu'il se hâte de nous faire envoyer quelques fonds. Il est impossible de négocier un emprunt par le temps qu'il fait, nous le tenterons cependant, mais avec peu de chances de réussite. Ce qu'il nous faut encore ce sont des lettres de créance bien rédigées d'aprés Martens,[6] dont j'ai déja envoyé un exemplaire ainsi qu'a notre ami Pulsky. Car il arrive souvent qu'une question de formalité[7] arrête les affaires les plus sérieuses. Ce qu'il me faut encore à moi, c'est un successeur, je ne cesse à le démander de mon gouvernement dépuis 6 mois.[8] Je suis bien désireux de le voir enfin débarquer, et c'est a une

---

[2] A fenti jegyzetben jelzett események Franciaország belpolitikájában óriási változásokat hoztak. Az uralmat szinte egyik napról a másikra a reakció ragadja magához.

[3] Teleki László első, 1848. október 26-ikán kelt memoranduma óta számtalan memorandumot, kiáltványt, a magyar helyzet fejtegetését tartalmazó iratot nyújtott át az azóta immár harmadszor változott külügyminiszternek anélkül, hogy azokra egyszer is egyértelmű, hivatalos választ kapott volna.

[4] Nemeskéri Kiss Miklóst, akinek azonban nem sikerült bejutnia Magyarországba.

[5] A francia kormány, s annak változó külügyminiszterei valóban magánbeszélgetések során számtalanszor kifejezést adtak Magyarország iránti szimpátiájuknak, anélkül azonban, hogy valamit is tettek volna Magyarország érdekében.

[6] Martens: Manuel de la diplomatie c. munkája.

[7] Különösen Pulszkynak volt nehéz helyzete a tradíciókhoz és formákhoz annyira ragaszkodó angolok között.

[8] Teleki itt bizonyára 1849. március 7-i, Kossuthoz intézett levelére céloz, melyben ismét kéri a leváltást. Ilyen irányú óhaját azonban már hónapokkal korábban, az 1848. október 6-i, majd 10-i levelében is megemlíti.

cause, que je perd le boire et le mangér. Le point le plus important de notre diplomatie hongroise c'est la Turquie.[9] J'ai grand espoir, que vous réussirez à ferrer la mule. Il est bien étonnant qu'on ait laissé conclure le traité de Balta-liman[10], ici tout le monde se recrie la dessus sans différence de parti. – Je suis intimement convaincu, que la France et l'Angleterre n'abandonneront pas la Porte en cas de rupture avec la Russie. Pulsky a la même conviction. Nous avons 200,000 hommes au service de la Turquie pour ce cas là. La Turquie n'a donc rien a craindre – oh si vous pouviez parvenir à lui faire adopter une politique plus energique.

Paris 16. Juin 1849.

Tout a vous –

(Signé) *Teleki*

(Másolat. O. L. – 1849-iki külügymin. irattára – Iktatatlan iratok)

38.

Vipan D. J. — Pulszky Ferenchez[1]

Az éppen megjelent Revue des deux Mondes azt írja, hogy a magyarok a szláv fajt nem kezelték úgy, mint egyenrángúakat. Ha Pulszky bármilyen érvet tud ezen cikkek írójának jelleme ellen felhozni, mondja meg Kemblenek, és kérje, hogy írja ezt meg Donne-nak.

Mint látja, az újságok kezdenek az orosz vámok megváltoztatásáról írni. Hogy mennyire ért már velük egyet Cobden stb., azt lehetetlen megmondani. Ami Angliát illeti, a fő dolog, Vipan véleménye szerint, Cobdent megnyerni. Cobden hiú ember, bár első pillanatra ez nem látszik, s így kis ügyes hízelgés olyan formában, hogy adnak a véleményére, hatásos lehetne.

Kéri, hogy ha ideje engedi, küldjön számára Horváth Mihályról és Batthyány Kázmérről jellemrajzokat.

2 Berkeley Place
Tunbridge Wells
Monday Morning
18 th June/49

---

[9] Nyugaton a cári intervenció ellen a Magyarország megsegítésének kérdésében a leghathatósabb támogatást Törökországtól remélték, amelynek szuverenitását is veszélyeztette a cári hatalom terjeszkedése.

[10] 1849. május 1-én Törökország Oroszországgal Balta-Limánban magára nézve igen kedvezőtlen szerződést kötött, melynek értelmében gyakorlatilag Törökország a korábbi állapotok látszólagos fenntartása mellett, még erősebben függő helyzetbe került.

[1] Ld. : a 35. sz. levelet és az 1. jegyz.

Dear Pulszky!

The *Revue des deux Mondes*[2] just published says p 879 at bottom, that the Hungarians have not placed the Slavic races on an equal footing with themselves.

If you can bring forward any thing against the character of the writers of those Articles in the *R. des deux Mondes*, will you tell Kemble[3] and ask him to write about it to Donne.

You see the papers are now beginning to speak of a modification of the Russian Tariff.[4] How far Cobden etc. are already *einverstanden*, it is impossible to say. But I think the chief thing at present, as far as England is concerned, is to gain over Cobden, if possible. He is a vain man, though his vanity does not show itself on the surface, and a little adroit flattery administered in the shape of deference to his opinions, might have effect.

Yours sincerely

D. J. Vipan

When you have time you should put down characteristics of Horváth[5] and Count Casimir Batthyány.

I can read your German, it is only when I had to translate against time, that I found it hard work to get through.[6]

(O.Sz.K. Kézirattár. – Pulszky-levelezés)

39.

Marioni U. — Pulszky Ferenchez

A következő napon – írja Marioni Pulszkynak – látni fogja a Daily News tudósításában, hogy barátai nagyszámú résztvevővel nagyszerű gyűlést rendeztek

---

[2] A Revue des deux Mondes Franciaország egyik legtekintélyesebb, erősen szlávbarát folyóirata, amelyik hosszú ideig uszított Magyarország ellen, ezzel is nehezítve Telekiék helyzetét Párizsban.

[3] Vipan is, Kemble is tagja – ez utóbbi titkára is volt annak a körnek, amelyik szervezetten kézbe vette a londoni sajtót, hogy Magyarország szabadságharca mellé hangolja az angol közvéleményt. Donne az egyik jelentős londoni sajtóorganumnak a feje. (Ld.: 6. sz. levél 2. jegyz.)

[4] Cobden Richard a szabad kereskedelem híve, korábban oroszbarát politikus, aki azonban az invázió hírének hatására erősen szembekerül az oroszok terjeszkedési politikájával és felismerve céljaikat, még a számukra adandó esetleges kereskedelmi kölcsönök ellen is tiltakozott a parlamentben.

[5] Horváth Mihály az ideiglenes magyar kormány vallás- és közoktatásügyi minisztere.

[6] Pulszky németül írt cikkeit részben Vipan, részben Banfield nevű munkatársa fordították angolra.

Bradfordban. Marioninak csak Rómáról kellett volna szólani, de megengedték, hogy Magyarországról is beszéljen, amit meg is tett, mégpedig nagy hévvel. Folytatja a gyűlések összehívását vidéken, különösen Yorkshire és Lancashireben. Ha elérheti, hogy Itáliáról beszéljen, mindig fog a magyarokról is szólani, a két nép szent szövetsége értelmében.

Kéri Pulszkyt, használja fel minden befolyását és kérje hozzá gróf Teleki támogatását is, hogy Londonban is tarthassanak gyűléseket a szent szövetségük érdekében.

1849. jun. 18.

Signor Pulszky, amico carissimo!

Domani edopo domani vedrete riportato nel „Daily News" un Eccellente Meeting procuratouri da miei amici di Bradford, ed a cui io medesimo assissei.

Doveo solamente parlarsi di Roma ma io ottenni che si parlasse egualmente dell' Ungheria e fu fatto, come vedrete, con molto colore.

Io continuo ad adoperarmi per avene Meetings dapertutto in provincia specialmente in Yorkshire et Lancashire.

Dovunque io potro ottenerli si parlera sempre per gli Italiani egualmente che per gli Ungaresi, onde la nostra Santa Alleanze e gio indisolubilmente conclusa.

Vi prego dunque ad usare di tutta la vostra energia e pregare il Conte Telecky ad usare la sua perche possiamo avere anche in London un Gran Meeting, per la nostra Santa Alleanza, prima che il parlamento si sciogliesse.

Vi prego scrivermi una parola e dirmi quali speranze abbiate e di credermi

Il vostro Affino

U. Marioni

(O. Sz. K. Kézirattár. — Levelestár)

40.

Tersztyánszky Zsigmond — Feleségéhez, Balázs Izabellához

Nádudvar 849 év juni 18.

Kedves Édes Bellám!

Már több napok óta nem tudok rólatok mit sem, nem kapok tudósítást, és aggódni kezdek, talán bajod van. És ím én már nem Böszörményből, de Nádudvarról értesítlek, hogy mi tökéletesen felszerelve

sietünk a rácok elleni táborba, még pedig 1só juliusba már Szegeden leszünk; azért is igen kérlek, ha teheted, oda írjál, hogy halljak és tudjak valamit s aggodalmam szűnjön. Én végheteten nehezen váltam e vidéktül, mert kis idő alatt annyi jó emberre és nőre tettem itt szert, hogy magam is csudálkozok, és nem csak Böszörménybe, de a környéken is, és főképp Debrecenbe, csak gondold meg Gyürki Sándornéval, Zubovits Málcsikával is összejöttem; megösmerkedtem a debreceniek által egyátalán elösmert legszebb asszonnyal, és ekkor ki ne válna azután el nehezen. No de ma már a 2dik állomáson vagyunk, s meggyőződve lévén arrul, hogy mindenek elmúlnak, s mi is, megnyugszunk az isteni végzésbe. Bezzeg, ha Pisti látná most a századomat, ő maga is mindjárt felcsapna, mert ilyen legényeket, nem minden bokorba látni, gyönyörű szép gyerekek, egész örömem van bennek.

Csak már most az Isten segítene, és engedné, hogy dicsőségre vezethetném őket. Perczelt megverték, és azért sietünk mi megerősítésére,[1] pedig inkább akár hova mentem volna, mint e cudarok ellen, mert ezek mindúntalan esküsznek hűséget, és orozva még is megölik az embert. Én oly örömmel társalognék még e sorokba véled édes Bellám, de oly roppant sok dolgom van, hogy az éjjel aludnom sem lehet, és holnap reggel 4 órakkor már lovon köll ülni. Azért ismételve kérésemet, hogy Szegedre írjál, tapasztalt jó szívedbe zárt, amidőn mindnyájatokat szívembül ölellek vagyok, még élek

Téged forrón szerető
Zsigád

(O. L. – Múzeumi Törzsanyag. d. a. – Korábban 1848/49-es iratok.)

41.

Pulszky Ferenc — Vipan D. J.-hez[1]

A levél keltének napján jött meg Párizsból. A következő héten ismert lesz a francia kormány politikája. Nem tartja lehetetlennek, hogy háborút kezdenek Ausztria ellen.

Vipan cikke Oroszországról kitűnő volt. Oroszország mindig területet és befolyást keres a keleti részeken.

Ausztria Oroszország természetes gátja, mivel Ausztriának érdekeltsége van Törökországban és Keleten. Oroszország érdeke az osztrák erők elpusztítása, hogy gyengévé és alárendeltté tegyék. Magyarország elpusztítása után, Ausztria túl

[1] Ld.: 16. sz. levél 1. jegyz.
[1] Ld.: a 23. sz. levelet és 1. jegyzetét.

gyenge lesz minden beavatkozásra. Lehet, hogy Cattarót ígérték az osztrákok az oroszoknak, ami rendkívüli fontosságú, mert egész közel van Montenegróhoz, és lehetőséget ad az oroszoknak hadihajókat tartani az Adriai- és Földközi-tengeren.

Monday the 18th June 1849
122 Jermyn Street

My dear Vipan!

I returned today from Paris, the politics of the French government shall be known next week, it is not impossible that a war arises against Austria.

The programm we settled just together for you, as your first article upon Russia has so good an effect.

Russia covets allways influence and territorial extension in the eastern parts.

The „barrière of Russia" is naturally Austria, as Austria has the same interests in Turkey and in the East.

Russia's politics are to destroy the Austrian forces and to make it week and subservient to herself.

Hungary was the force of Austria, Russia made all possible that no-arrangement shall take place between Austria and Hungary, that Hungary shall be put down, and that Austria shall remain too week as to interfere in the Turkish question.

Possibly Austria will give to the Russians as reward for the intervention the port of Cattaro in the Adriatic, of no use for Austria, as cut off from Dalmatia by a piece of Albanese territory, but for the Russians of the highest importance, as in the closest immediate neighbourhood of Montenegro and giving the possibility to have a fleet in the Adriatic and Mediterranean.

The characteristics of Batthyány and bishop Horváth you shall have tomorrow.

A characteristic of Langdorf I can also give for Donne.

Yours sincerely
F. Pulszky

(O. Sz. K. Kézirattár. – Pulszky-levelezés.)

42.

Pulszky Ferenc — Vipan D. J.-hez[1]

Küldi a Horváth Mihály-életrajzot, másnapra ígéri Batthyány Kázmérét is kéri, hogy cikkét a Standard of Freedomba helyezze el. A tegnapi cikket a Globe-ban

[1] Ld.: 38. sz. levelet és az 1. jegyz.

Sumner írta, a Times-ban megjelentet Reeve. Banfield a szabadkereskedelemről fog cikket írni.

122 Jermyn Street
19/6. 1849

My dear Vipan!

I send you the biography of M. Horváth,[2] tomorrow this of C. Batthyány, the Standard of Freedom gave my article. — The article in the yesterday Globe is written by Sumners, the Times article by Reeve. M. Kiss went away. I have no communication more with Palgrave Simpson,[3] and I am not desirous to continue the acquaintance. Banfield writes upon free trade.

Yours sincerely

Pulszky

(O. Sz. K. Kézirattár. — Pulszky-levelezés).

43.

Vipan D. J. — Pulszky Ferenchez[1]

Tetszik neki Pulszky megküldött programja, átküldi kellő időben Birckbecknek. Kéri, mondja meg, melyik a legjobb út, olyan egyén számára, aki a magyarokhoz akar csatlakozni. De ne beszéljen erről senkinek, mert lehet, hogy csak ábránd az egész.

A Times előző napi számában megjelent cikket kétségkívül Metternich sugalmazta. „Félek, hogy a mi kormányunk helyesli azt, mert ugyanazt akarja, amit ők erős Ausztriának hívnak. Nincs elég eszük, hogy erős Németországot óhajtsanak. Mégis, ha Franciaország Ausztria ellen nyilatkoznék, azt hiszem a legkisebb akadályt sem tennénk útjába."

2 Berkeley Place
Tunbridge Wells
19 th June/49

Dear Pulszky!

I like the Programme you have sent me. I shall send the article to Birckbeck in proper time.

Please to return me the enclosed, and tell me what is the best route for any one wishing to join the Hungarians. You had better

[2] Vipan előző napi levelében (Ld.: 38. sz. levelet) kérte ezt a két cikket Pulszkytól.

[3] Ld.: 34. sz. levelet.

[1] Ld.: a 38. sz. levelet és 1. jegyzetét.

not say any thing about it to any one, either to Crosse or any one else, for it may end in smoke. I have written to Crosse to say that he could write to or call upon you, but that I would write to you to ask about the best route etc. in general terms.

You might also let me know if you have any time when you are likely to be found at the Reform Club, or at Jermyn str.[2]

The Article in the Times yesterday was evidently the inspiration of Metternich, and I am afraid, approved of by our Cabinet, who want to have what they call *a strong* Austria.

They have not sense enough to wish for or think of a strong Germany. Still if France were to declare against Austria, I think we should not put the least hindrance in her way. I shall remain here till Saturday next the 23 rd perhaps till Monday 25th.

Yours sincerely

D. J. Vipan

The name is Henry Stanley, son of Lord Eddisbury. Molesworth's weak side is metaphysics, of which he knows nothing except the materialism of Hobbes.[3]

He is however a most useful man to have on one's side, Cobden and his set are very much afraid of him.

(O. Sz. K. Kézirattár. – Pulszky-levelezés.)

44.

Noisser Richárd — Anyjához[1]

Előző nap érkezett Pestre és mindenekelőtt sietett Kmety Vikit megvígasztalni, hogy bátyjának semmi baja nem fog történni. Volt a vésztörvényszéknél, ahol olyan feketesárga pecsovics bírák vannak, mint sehol máshol a világon. Ezen a napon egy Joannovics és Nagy Pál nevű ember állt a törvényszék előtt. Joannovicsot, aki Szentendre jegyzője volt, fegyveresen fogták el egy fellázadt rác csapat élén. Az utóbbi egy hírhedt katolikus politikai lapnak, a Magyar Őr-nek szerkesztője, egy fickó, aki többet és alávalóbban írt a magyarok ellen, mint az összes bécsi és zágrábi szennylapok és ezt a két kutyát elengedik. Kmety Ignác bolondnak tetteti magát. Noisser gúnyosan jegyzi meg, hogy „bizonyára jó állást (ti. börtönt) és pár ezer forintot kap a kezére" (ti. bilincseket). Ami őt magát illeti jobbnál jobb katonai beosztást kínálnak neki, de ő nem tud közülük választani. Guyon tábornok atyailag jó hozzá, még sem tud mellette sem dönteni.

---

[2] A Jermyn streeten volt Pulszky lakása.

[3] Hobbes, Thomas XVI. századi materialista filozófus. Tőle származik a „bellum omnium contra omnes", azaz mindenki mindenki ellen filozófiai tétel.

[1] Ld.: II. k. 110, III. k. 164, 193, és 206. sz. leveleket.

Pesth König von Ungarn 3. Stock № 74.
Samstag 5 Uhr Abends.

Liebe gute teuere einzige Mutter!

Gestern Abends 1/2 11 Uhr bin ich mit dem Dampfer Friedrich hier angekommen. Haffner und ich warteten von 9 Uhr früh bis Nachmittag am Ufer, und als das Schiff noch immer nicht kam, hatten wir schon Lates'Wagen einspannen lassen, als doch endlich das Tschinakl heran kam.

Vor allem trösste die Kmety Wiki dass ihrem Bruder Nátzi gewiss nichts geschehen wird.[2] Ich war heute beim vésztörvényszék, aber so schwarzgelbe Pecsovics táblabíró Viehkerln wie diese Richter sind, findet man auf der ganzen Welt nicht. Heute standen Joannovics und später Nagy Pál vor Gericht; ersterer ist Notair von Sz. André, der mit bewaffneter Hand an der Spitze eines raitzischen Volksaufstandes gefangen genommen wurde, — leztzerer ist Redacteur des berüchtigten katolisch politischen Blattes: Magyar Őr; ein Kerl, der mehr und niederträchtiger gegen uns schrieb als alle Wiener- und Agramer schwarzgelbe Saublätter[3] und beiden diesen Hunden geschieht Nichts — !!! Kmety Nátzi stellt sich närrisch, soll einen rothen Frack und nur *einen* Stiefel anhaben; gibt verkehrte Antworten, und hat während des Verhörs ein lateinisches Betbuch in der Hand, aus dem er, wenn er gefragt wird, laut zum beten anfängt! Montag ist sein Schicksal entschieden, hoffentlich bekommt er eine gute Anstellung und ein paar tausend Gulden auf die Hand!!![4]

Heute früh überraschte mich Dein liebes Schreiben nebst dem Entschluss von General Guyon der heute zu Mittag auch hier ankam. Mit dem „Stern" ist es noch immer Nichts, ich habe zwischen 5 sehr annehmbaren und brillanten Bedienstungen zu wählen und sonderbarer Weise kann ich mich nicht jetzt, wo ich doch sonst so leicht und schnell entschlossen bin, zu Nichts entschliessen. Eine eigene Dummheit lähmt mein Gehirn, es ist, als wenn ich vernagelt wäre. Montag tue ich aber doch etwas, obgleich ich überzeugt bin dass ich das dümmste von Allen wählen werde. Hätte ich nur Dich immer bei mir, aber so muss ich mich schon selbst entschliessen. Graf Guyon ist so freundlich und liebevoll gegen mich wie ein Vater zu seinem Sohn, und doch weiss ich nicht was ich thun soll! Aber Montag muss es sich jedenfalls entscheiden.

---

[2] Levélirónk reményei nem váltak be. Kmety Ignácot hazaárulás vádjával állították törvényszék elé, s mivel a vád rábizonyult, felakasztották.

[3] A bécsi és zágrábi reakciós lapok az egész szabadságharc alatt Magyarország ellen uszítottak, rágalmat rágalomra halmoztak.

[4] Ti. lecsukják és bilincsbeverik.

Pest ist unendlich lebhaft aber eine Hitze herrscht hier zum Umfallen, wenn nur ein gutes Gewitter käme. Lebt alle recht wohl; dich meine gottvolle Mutter küsse ich millionenmale

R[ichárd]

Ich glaube dass ich ziemlich fleissig im Schreiben bin! Wenn der Viki ein fescher Kerl ist, so kommt er herab zum Csányi; f 2400 – Gehalt und f 600 – Quartiergeld können ihm gar nicht entgehen und dann ist er allen Plakereien enthoben. Ihr kommt dann Alle mit und wir leben hier ein zufriedenes glückliches Leben

(O. Sz. K. – Kézirattár. Levelestár.)

45.

Hajnik Pál — Szemere Bertalanhoz

Miniszterelnök Úr!

A Károly laktanyát ma két ízben is akartuk Láng tanácsossal megnézni, de annak felügyelőjét nem találtuk hon.[1]

Megüzentük neki, hogy holnap reggeli 9 órára várjon be, majd megnézzük; azután személyesen teendem tudósításomat. Utána leszek, hogy a tervet is megkaphassam.

A könyvek s íratok iránt intézkedtem, plakátot is bocsájtottam ki. Sereginél nincsenek ilyetén könyvek. Egynémelyiknek még a múlt napokban jöttem birtokába, azokat ezennel megküldöm.

Kausernek megüzentem a szállás iránt.[2]

Az Orczy féle házban (Úri utca) egy igen csinos lakás volna Miniszterelnök Úr számára, ez iránt Láng már értesítette is miniszter urat.

A kis lámpa iránt intézkedtem.

A lánchídi jegyek iránt is szóltam Kovács Lajossal, ő addig, míg Csányi miniszter úr haza nem érkezik[3] e részben nem akar intézkedni.[4]

A német hivatalos hírdetményt utóljára is csak a Pester Zeitungnak kell adnunk, legtöbb olvasója is van; a többi német lap közt mégis a legkitűnőbb.

---

[1] A Károlyi laktanyával kapcsolatos tervekre ld.: 30. sz. levél 2. jegyz.

[2] Kauser pesti építész volt megbízva a kormányzói szállás számára kijelölt Grassalkovich-ház helyreállítási munkálataival.

[3] Csányi e napokban Kossuthtal Nagyváradon tartózkodott, ahol Bemmel elsősorban a fővezérlet kérdéseiről tanácskoztak.

[4] Kossuth mihelyt a kormányzat visszatért a fővárosba, szorgalmazta az éppen befejezés előtt álló Lánchíd megnyitását.

Kacskovics újdonsült miniszteri tanácsos holnap teendi személyes tiszteletét reggel 9 órakor.[5] Igen meg volt lepetve kineveztetésén.

Kmetyt — egy ismeretes schwarzgelb ifjú: a vésztörvény halálra ítélvén, ma esti 9 órakor fog az új épületben agyon lövetni.[6]

Pest Juli [junius] 19. 1849.

Hajnik Pál

(O. L. Szemere B. min. elnöki iratai.)

46.

Teleki László — Pulszky Ferenchez[1]

Kedves Barátom!

Éppen most kaptam meg Browne és Splényi depecheit![2] Dolgoznunk kell török honra nézve. Te különösen sokat tehetsz Angolhonban. A török ugyan kívánná integritását megóvni! Tanácskoztak Puchner lefegyverezése fölött a Divánban,[3] de alig reményl Browne és Splényi kívánatos eredményt, legalább teljeset nem, ha Stratford Canning[4] erős instrukciót nem kap Palmerstontól. Mert a Porta gyűlöli az oroszt de retteg egyszersmind tőle!! Istenért tegyetek valamit. Nekem kezeim kötvék!

Perczel a szerbeknek jó ajánlatot tett vojvodina és vajda és belkormányzás.[5] A szerbek, úgy látszik, meg vannak elégedve.

---

[5] Kacskovics Lajost, korábban városi tanácsjegyzőt, az új belügyminisztériumhoz miniszteri tanácsosnak nevezték ki.

[6] Ld.: az előző levél 2. jegyz.

[1] Ld.: III. k. 119, 128, 139, 149, 165, 170, 183, 184, 197, 214, 215, 225, 233, 238, 246, 253, 254. sz. leveleket.

[2] Splényitől nem ismerünk ilyen tudósításokat, Browne-tól azonban a Pulszky hagyatékban több is fennmaradt, ezekből a legérdekesebbeket magunk is közöljük. (Ld.: III. k. 259. sz. és jelen k. 206., valamint Függelék 64. sz. leveleit.)

[3] Puchner, amikor Bem csapatai Erdélyből a császári sereget kiűzték, a Törökország szuverénitása alá tartozó Moldvába menekült. Maga Bem, majd értesítése nyomán a magyar kormány is tiltakozik Fuad effendihez, a török katonai főbiztoshoz intézett levelében az ellen, hogy ezek a csapatok az ország határán fegyveresen állomásozva, tovább veszélyeztessék az országot, s ezért azonnali lefegyverzésüket követelték.

[4] Stratford Canning a Konstantinápolyban székelő és az ottani diplomáciai testületben igen fontos szerepet vivő angol követ.

[5] A felkelő szerbek legfőbb követelései, melyeket a magyar kormány s mindenekelőtt Kossuth jogtalanoknak, s a magyar államhatalom „integritását veszélyeztető" engedményeknek tekintett. Perczel egyike volt azoknak, akik e kérdésben is

Részletesebben csak majd holnap. Az új hírlapokban volt Puchner lefegyverzéséről egy cikk, de nem egészen igaz és hiteles a forrás, melyből jött — amint valószínű, hogy Puchner munícióit lefoglaltatta a török!

Isten veled! Kérd meg Bikkessyt,[6] ha találkozol vele, hogy (amit már egyszer kértem tőle) a magyar honi fegyveres erő iránti adatokat közöljön velem![7]

Itt félek a reakció elragadja a kormányt, nehéz a folyam ellen úszni, a folyam pedig reakcionárius.[8] Angolhonnak kellene impulzust adni.

Párizs 20. junius 1849.

Hív barátod
Teleki

(O. Sz. K. — Kézirattár. Pulszky-levelezés. — Részben kiadva: Pulszky: Életem és korom c. kiadvány I. k. 526. o.)

47.

Újházy László — Szemere Bertalanhoz

Köszönöm barátom, becses irántami figyelmetöket.[1]

De nekem sohase volt hajlamom, egy oly, bármi testület tagjának lenni, melynek mindig egyformán mozogni kell. Az én terem, az elevenebb és néha változékony mozgalomnak mezeje s a természet inkább a politikus mint a törvénykezési pályára teremtett.

Ha meghagytok most főispánnak, — maradok.[2]

Egyre lenne némi kívánatom kiterjesztve, t.i. követséget viselhetni egy ideig más nemzetnél, — de azt is nem királyi udvarnál, hanem szabad népnél p. o. Helvéciában. Tudván franciául, ennek meg felelhetnék.

---

messzemenően demokratikus álláspontón voltak, s a tárgyalás során hajlandó volt ezeket a követeléseket elfogadni. E kérdés is egyike volt azon ütközőpontoknak, melyek Kossuth és Perczel között állandó ellentéteket okoztak.

[6] Bikkessyt azzal a megbízással küldte Kossuth Londonba, hogy Palmerstonnak a Függetlenségi Nyilatkozatot adja át és világosítsa fel a magyarországi helyzetről.

[7] Vipan szorgalmazott Pulszkynál egy cikket a magyar fegyveres erőkről. (Ld.: 35. sz. levelet.)

[8] A párizsi proletariátus 1848 júniusában történt leveretése után Franciaországban az ellenforradalom erői egyre növekedtek. Csaknem egy évvel később, június 13-án végleg leverik utcai harcokban az ekkor a balszárnyat jelentő hegypárt képviselőit. (Ld.: 35. sz. levél 2. jegyz.)

[1] Kossuth Újházynak az átszervezett pesti főtörvényszéknél szánt komolyabb szerepet.

[2] Újházy Komáromban mint kormánybiztos tevékenykedett, a polgári életben azonban, megszállásáig, mint Sáros megye főispánja működött.

Azonban ezt is csak akkor, ha hazánk már túl lesz a veszedelmen. Addig tőletek, s innen el nem távozom.

Üdvözlet s testvériséggel

Komáromban 20/VI 1849 híved

Újházi László

U. I. A követség iránti gondolatomat mondd meg Kossuthnak. Hát Bemnek erdélyi szózata, mely némely lapokban megjelent, való-e?[3] És ha való, lehet-é azt tűrni, hogy a hatalmak összezavartassanak, — és hogy a katonai, a polgári s illetőleg egész kormány fölibe kerekedjék?[4]

(Miskolci Állami Levéltár. Borsod–Miskolci Múzeum anyaga. Szemere-hagyaték.)

48.

Kreitsir Károly — Pulszky Ferenchez

Boston 20-dik Júniusban 1849.

Kedves Földim!

Felette sajnálom, hogy körülményeim meg nem engedték Kegyedet Schönbrunnban, múlt ősz havában meglátogatni.[1] Egyrészről elő nem láthattam, akkori tudósításaim szerént, hogy édes magyaraink oly dicsőségesen felébredendenek, másrészről pedig ide való köteleségeim parancsolólag visszatérésre kényszerítettek. Másként Európába maradtam volna.

Kegyednek kifejezése, hogy „a Magyar el nem vesz" Mózest vezető tűzoszlopja (si fabula vera)[2] gyanánt mindég lelkem előtt égett és reménységemet fenntartotta.

Kedves hazánknak nagy tettei visszamenetelemet ismét csak ugyan parancsolják, de pénzügyem és foglalatosságaim még akaratomnak végbezvitelét nem engedik meg.

---

[3] Bem, amikor június közepén visszatért Erdélybe, első dolga volt, hogy proklamációkban és rendeletekben intézkedjék Erdély teljesen szétzilált, maga Kossuth által is e hetekben tabula rasanak nevezett helyzetében.

[4] Bemmel éppen azért került Kossuth oly sokszor ellentétbe, mert az öreg lengyel tábornok – időnként teljesen megfeledkezve arról, hogy őt csak a katonai műveletek irányításával bízta meg a magyar kormány – ismételten önhatalmúlag a polgári és közigazgatási kérdésekben is magához ragadja a kezdeményező szerepet.

[1] Pulszky 1848-ban mint a Bécsben székelő király személye körüli minisztérium államtitkára Bécs környékén, Schönbrunn közelében, Penzingben lakott.

[2] Jelentése: „Ha igaz a mese".

Ha valamiképpen hasznos lehetnék kedves hazánk ügyének, tessen velem parancsolni; mivel készen vagyok, tehetségem szerént, neki szolgálni. Az amerikai nép igen nagy részvételt mutat a magyar szent üggyel; hanem mivel többnyire a londoni Times és Chronicle[3] ellenséges cikkelyeik szerént ítél róla, nagyon kívánatos, hogy helyesebben tudósíthasson. Kérem tehát, hogy ha Kegyed sikeresnek ítéli, annyi és olyan tudósításokat által küldeni, amennyi és amilyen ezen célhoz vezethetnének, tegye meg azt minél hamarabb.

Egy ifjú amerikánus, Mayne Reid, aki a mexikói háborúban[4] szolgált, iparkodik egy magyarokbúl, németekbül, amerikánusokból sat. álló sereget összegyűjteni, amellyel segítségünkre menni kíván.[5]

A NewYorkban lévő magyarok (többnyire zsidók) nemzeti zászlót Kossuthnak küldeni készülnek.[6] A washingtoni kormány fegyveres avatkozást a külföldön alig fogja megengedni, de fegyveretlen kimenetelt meg nem gátolhat. Ezen önkénytiek majd Európában (talán Franciaországban) felfegyverkezni akarnak.

A küleredetű polgárok a magyar, római etc. új kormányok megösmerése végett egynéhány napokba deputációt Taylorhoz[7] küldeni készülnek. Hiába való dolog, mivel a kormány inkább a muszkát kedvelni látszik, mint a szabad európai népeket. A népnek szíve pedig a mi oldalunkra hajlik.

Már tizenkilenc esztendő óta magyar nyelvvel alig éltem.[8] Azért is Kegyednek engedelmét kérem a sok s mindenféle hibákért, amelyeket ezen levélbe talál.

Written in haste on board of the Steamer America, which leaves today for Liverpool.[9] Legnagyobb tisztelettel maradok

Kegyednek alázatos szolgája

---

[3] A Times, a Morning Chronicle és az itt nem említett Morning Post voltak azok az angol sajtó organumok, melyek a leghevesebben támadták a magyar szabadságharcot. E három lap kivételével mindegyik lap kapcsolatban állt Pulszkyékkal és szívesen közölt magyarbarát cikkeket is.

[4] Mexikó történetében a spanyol gyarmatosítók 1829-ben történt kiűzése után, 2 évtized állandó kül- és belháborúk sorozata. Valószínűleg az 1846 májusában kezdődő hadi eseményekről van szó, amikoris az Egyesült Államok megtámadta a mexikói köztársaságot. E két évig tartó, Mexikó számára súlyos veszteséggel végződő háborúskodásnak az 1848-ban Guadelupehidalgónál megkötött béke vetett véget.

[5] Amerikában valóban voltak ilyen mozgalmak (ld. 72. sz. levelet) azonban Világos bekövetkeztével e tervekből nem lett semmi.

[6] Ld.: az előző jegyzetet.

[7] Taylor Zachary, az Észak-Amerikai Egyesült Államok elnöke.

[8] Kreitsir Károly 1832-ben a párizsi lengyel bizottság tagjaként tartott utoljára Magyarországgal kapcsolatot.

[9] Jelentése: „Ezt a levelet sietve, az Amerikai gőzös fedélzetén írom, melyen ma Liverpoolba utazom."

P. s. Please to direct, if you should honor me with a reply.[10]

(O. Sz. K. – Kézirattár. Pulszky-levelezés.)

49.

Vipan D. J. — Pulszky Ferenchez[1]

A Batthyány cikk nem sürgős. Ha csak nincs valami különös mondanivalója, nem is fontos, hogy megírja.

Sajnálja, hogy a vámtarifát nem publikálták: ha Banfield azt hiszi, hogy diplomáciai tárgyalások útján tehet valamit, úgy erősen túlbecsüli a maga jelentőségét. E pillanatban Angliában sokkal többet lehet tenni a sajtó útján, mint személyes tárgyalások révén. Pulszky nem tudja befolyásolni az angol kormányt, az csak a saját ügynökeitől kapott információkra hallgat és túlságosan félti a maga bársonyszékét, semhogy valamilyen bátor lépést tegyen. Ha azonban Franciaország beavatkoznék, az angol kormány is tenne valamit a magyarokért, s bizonyára nem Franciaország, hanem Oroszország ellen lépnének fel.

Ha viszont Cobdent meg lehetne nyerni, az nagyon jó volna, de erre Banfield nem alkalmas. Ő túl hiszékeny és optimista. Jellemző, hogy valósággal meglepődött azon, hogy Palmerston azonnal el nem ismerte Magyarországot.

Az ipari körökre Taylornak és Sandfordnak sokkal nagyobb befolyása van. Reeve kapcsolatai a Times-szal nagyon meggyengültek. – Vipan örül a hírnek, hogy Teleki Londonba jön, itt jó hatást fog gyakorolni az, ha megtudják, hogy a mostani magyar kormánynak grófok is állnak a szolgálatában.

2 Berkeley Place
Tunbridge Wells
20 June/49.

Dear Pulszky!

Do not hurry yourself about sending me Batthány etc.[2] I only wanted them, as you might have an opportunity and leisure to write, and do not suppose it necessary to write to me, unless you have something particular to say, as your time ought to be pretty well engaged.

I must say I am sorry that the Tarif is not published: if Banfield thinks that he can do anything by diplomatic negotiation, he much overrates his own importance and deceives himself.

---

[10] Jelentése: „Ha ön válaszával meg akar tisztelni, kérem, hogy azt közvetlen dr. Charles Kreitsir, Boston névre, Samuel Putnom címén küldje."

[1] Ld.: 43. sz. levelet és az 1. jegyzetet.

[2] Ld.: 42. sz. levelet.

Much more is to be done through the press at this moment in England than through any private negotiations. I speak most advisedly when I say that nothing which you can bring forward, will have any influence upon our Cabinet. They only trust to the information received from their own agents, and are too much afraid of losing their own seats to take any bold step whatever. If, indeed France were to act, our Ministers might do something in favour of the Hungarians. A warlike movement on the part of France would force them to do something and whatever they did would be *not* against France but against Russia.

On the other hand if Cobden could be gained over, it would be a great thing. But Banfield is not the man to do it: if he does not receive a decided negative answer, he always believes that this views are accepted. He is certainly the most sanguine man alive. He seemed quite surprised that Lord Palmerston would not recognise Hungary at once.

He is much more likely to be made a tool of by Porter, Mac Culloch and that set, than to gain them over.

Both Sandford and John Taylor have far more influence wort our manufacturing people. Sandford also is more connected with Phi ter, and stands far better with him than Banfield does: for Banfieldislooked upon by Porter and his set as a man to be feared, mistrusted and made use of for their own purposes.

But surely it is a bad plan, that a document of such importance should be given to any one person.

Simpson may perhaps be made use and Reeve[3] too. Reeves influence with the Times has very much gone down. This I know from certain authority.

Fleming at whose house Crosse saw Stanley is very intimate with the Lovelaces.

I remain here till Saturday. I am glad to hear *Count* Teleki is coming:[4] it will do good if it is known that the present Government has Counts to dispose of.

Yours sincerely

D. J. Vipan

(O. Sz. K. Kézirattár. – Pulszky-levelezés.)

---

[3] Ld.: a 34. sz. levelet.

[4] Teleki június végétől egy hónapot töltött Londonban, ez alkalommal nemcsak Pulszky liberális barátaival ismerkedett meg, hanem alkalma volt magával Palmerstonnal is találkozni.

50.

Ludvigh János — Szemere Bertalanhoz

Édes barátom!

A kormányzó úrnak a mai csatáról,[1] melynek eredménye jó, de melyről már az egész vidék Komárommal rémülésbe hozatott, sietve ezt írtam:[2]

„Ha a Károlyi huszárok azon hírterjesztése, hogy a magyar tábor fut, mivel ők lóhalálában futnak s Komáromig meg sem állnak, ha lovaik alattok ki is dőlnek, elébb érkezik Pestre mint futárom csak azt a tapasztalást nyújtja, hogy a futároknál is jobb futók vannak."

Asbóth és Knézich hadteste ma győzött, az ellenség Zsigárdból, Királyrévből és Peredből, hol magát legmakacsabban védte, kiveretett.

Szombati nem sikerült előnyomulásunk[3] következtében megírám, hogy Görgeynek a hadsereghez kell jönnie.[4] Ő tegnap szokása szerint, éjszaka jött a táborba s reggeli két órakor a tábor már megindult Zsigárd és Királyrév felé. Az ágyúzás három negyed hétre kezdődött. A fővezér a pozsonyi Dunaág partján a fűbe lehevérészett és elaludt. Nyolc óra után az ágyúzás megszűnik és ő mint a molnár, ki akkor ébred fel, mikor az őrlő malom megáll, az ágyúzási szünetre azzal kel fel fekvő helyéből, hogy az ellenség hátrál.[5] Azonban félóra múlva az ágyúk gyorsabban dördülnek, s Görgey környezetéhez fordulván azt mondá,

---

[1] A peredi csata 1849. június 20–21-én megy végbe. Ez az első komoly összecsapás a cári csapatokkal, s ha voltak is a magyar stratégiai elgondolásokban hibák, nem vitás, hogy a csata elvesztésében jelentős szerepet játszott Paniutin cári tábornok váratlan beavatkozása is. Kétségtelen azonban az is, hogy a vereség, melyben az Aszód felől a harctérre érkező 2. hadtestet alkotó Károlyi huszárok gyávaságának is része volt, nem volt oly sorsdöntő, mint ahogy azt az első rémület mutatta. Súlyos hiba volt Görgeytől – amint azt már a kortársak is megállapították –, hogy puszta hiúságból erőszakolta az első nap sikerei után ugyanazon a helyen az eleve reménytelennek látszó, végleges győzelmet.

[2] A levél ismeretlen.

[3] A négy nappal korábbi, ugyancsak a magyarok vereségével végződő június 16-án végbement zsigárdi ütközet.

[4] Görgey június 2-án átvette a hadügyminisztérium vezetését. Itt vette a zsigárdi csatavesztés hírét, s csak ezután, június 19-én tért ismét vissza a hadseregbez.

[5] Hasonló esettel találkozunk Görgeynél az isaszegi csata (1849. április 6.) alatt, amikoris a kókai temetődombon heverészett. Most, amint azt Horváth Mihály, történetíró is munkájában megerősíti, az aszódi hídnál egy árnyas erdőben aludta át a csatakezdést. Megérkeztéig viszont – parancs szerint – nem volt szabad a magyar seregnek támadni.

az ellenség segélyt kapott, most a mieinknek is kell segélyt adni, s világos veres blúzát felöltvén néhány tisztjével hadseregünk felé vágtatott. Az ellenség Pereden vőn állást, de alighogy Görgey a felállított magyar hadak előtt elnyargalt, ezek előre, még előrenyomultak és az ellenséget szuronyszegezve kedvező állásából kiverték. Az ellenség Deákira húzódott, a mieink Pereden túl vettek állást. Kezeinkbe valami 70 fogoly esett.

Az ellenségnek Zsigárdon volt hadát Pott tábornok vezénylette, Királyréven Theissing tábornok volt, Pereden pedig Herczinger tábornok, ki mindjárt a támadás kezdetével Alsó-Sellye felé vonult. A szombaton nem sikerült támadásra seregeinkről azt mondák, hogy már most őket ti. az ellenséget, nem merendik megtámadni, de majd ők lesznek a támadók. Pereden kivonulásunk előtt az orosz segítséggel, mely már tegnap Pozsonyból Nagyszombatba érkezett, vigasztalták magokat.[6]

A Károlyi huszárok mind azokról, mik a pozsonyi Dunaág balpartján történtek, mit sem tudtak, hanem az Aszód melletti híd fedezetére voltak kiállítva, de egyszerre és pedig már a túlparton kivívott győzelem után, az éjjeli tábor helyen, ahol a Károlyi huszárok kiállíttattak, s hol a hadsereg élelmi szekerei voltak, lárma támad, hogy jön az ellenség, s anélkül, hogy valaki meg tudná mondani, miféle ellenség volt, mindenki szaladt, merre szaladni tudott. Találkoztak, kik lovaikat a szekerekből kifogván, a lovakkal kerestek menekülést s a szekereket a jó sorsra bízták. Vitt-e el az ellenség valamit vagy semmit, senki sem tudja, sőt azt sem tudja senki vajon a táborhelyéig jött-e ellenség, vagy sem?

Ha az ellenségnek szándéka lett volna Guta felé jönni, legnagyobb teendője leendett hidunkat lerontani, de a híd felé senki sem nézett, sőt a futás által hidászaink is megzavartattak, s ők magok kezdték a hidat felbontani, de csakhamar eszökre jöttek.

Ezeket, a rémülést csillapítandó, sietve közölvén mély tisztelettel vagyok

Pereden Junius 20 kán

igaz tisztelő barátod

Ludvigh János

(O. L. Büm. eln. 332. sz. – *Részben kiadva: Steier Lajos: Kossuth és Görgey c. művében.(*

[6] A peredi csata másnapján, 21-én (Ld.: az 1. sz. jegyzetet) már segítséget is nyújtottak Paniutin csapatai a császáriaknak.

51.

Pap Endre — Szemere Bertalanhoz

[június 20. k.]

Miniszterelnök Úr!

Engedje meg, hogy az *egészségi ügy* rendezése előtt egy pár eszmét papírra tegyek; személyes elbeszélésével több idejét rablanám el önnek, mint e sorok elolvasásával.

Zlamál Vilmos állatgyógyintézeti tanár e napokban itt lévén, tőle tudom, hogy az egészségi ügy rendezése körül ön a pesti előkelőbb orvosokat meghallgatja. Meglehet, hogy ön fog venni badar terveket, miként mi vevénk a közoktatásnál; egy országos orvoskart akartak általunk létrehozatni; melynek minden orvos és sebész tagja lett volna; s lett volna elnöke, igazgató választmánya, kis- és közgyűlései, s ezeket az ország fizette volna, s ezek aztán kezelték volna azt, ami csak orvosi cím alá jön, iskolában, és életben. Egy kis orvosi köztársaság.

Szerencsétlen összezavarása a szerepeknek, mely kivált onnan eredt, hogy Stáhly egy személyben az egyetemi orvoskar igazgatója és elnöke, és az ország fizikusa volt, s mint ilyen a volt helytartótanácsnál az egészségi ügyet képviselte.[1]

E tárgyban tehát a szerepeket vonalozni, és minden igényt maga helyére utasítani ideje volt, s ezért még múlt évben egy rendeletet szerkesztettem, melyet Szász Károly a honvédelmi bizottmány elnökének terjeszte föl megerősítés végett; de az elmaradt az idők viszontagságaiban. S emiatt az eszmezavar e tárgyak rendezése körül még mindig uralkodik, főleg azon orvosoknál, kik az egyetemi orvoskarhoz nem tartoznak.

Pedig a dolog maga egyszerű. Mi azt mondók mindig: az egyetem és abban az orvoskar bírja a *közoktatás* határát; az egészségügyi osztály (akkor még a kereskedelmi tárcánál) bírja az *ország orvosi ügyeit;* azon törekvések pedig, miket sub titulo: országos orvoskar terveztek, utasíttatnak az *egyleti térre*, hol a tudorok szinte nagyokat tehetnek, s habár nem közvetlen hatalmat, mindenesetre sok hatást gyakorolhatnak ez úton is mind az orvosi közoktatásra, mind az országos egészségi ügyre.

---

[1] Az egészségügy kérdésének rendezetlensége csaknem az egész szabadságharc alatt sok nehézséget okozott a magyar kormánynak. Részben e rendezetlenség okozta személyi súrlódások fokozták az e téren mutatkozó bajokat. Különösen kiéleződött az a kérdés, hogy mi legyen az orvostudományi egyetemnek a viszonya az általános közegészségügyhöz. Előbbi természetszerűleg a közoktatásügyi minisztériumhoz, melyben Pap Endre mint tanácsos vitt szerepet, utóbbi az ipar és kereskedelem és földművelési minisztérium önálló egészségi osztálya alá tartozott.

Nem tettek semmit.

Hanem amint a kereskedelmi tárcánál az egészségi osztály megalakult, ismét kezde a régi zavar ismét forrani; azoknak a kormányférfiaknak nem ment a fejébe, hogy miképp lehessen, hogy ők az orvosi közoktatást ne abszorbeálják.

Mi nem engedtünk; de nem is foglaltunk; sőt mivel az egyetemnél is Zlamál mindig az *egészségi ügy* kalászai után nyújtogatta kezét, határozottan tudtára adók: hogy működésének, mint tanárnak s az állatgyógyiskola igazgatójának, azon vonalakon túl menni nem szabad, melyek az orvosi közoktatást és az országos egészségi ügyet, mint külön kormánytárgyakat, elválasztják.

Magunk határán tartottuk magunkat.

Önnek, miniszterelnök úr, most kezében van a hatalom ezen ügyet tisztába hozni, vonalozni[2].

Azok az orvosok csak úgy az irritabile genus[3]-hoz tartoznak, mint a vatesek.[4] S én nyugodtan vagyok, hogy ön nem veendi rossz néven, ha egy nem-orvos a dolgok jelen állásáról értesíté.

Változatlan tisztelettel!

Önnek hív tisztelője

Pap Endre

(O. L. – Büm. eln. 306. sz.)

52.

Pulszky Ferenc — Vipan D. J.-hez[1]

Küldi neki a Batthyány Kázmérról szóló cikket és pontosan leírja, hogyan juthat egy angol ember a forradalom alatt Magyarországba. Háromféle utat ajánl, de a legbiztosabb Konstantinápolyon keresztül Galac és Orsovára — ebben az esetben a Dunát Belgrádnál keresztezi —, ahonnan könnyen elérheti Pancsovát.

122 Jermyn Street
London 20 June 1849.

Dear Vipan!

I send you „Casimir Batthyány",[2] and I am satisfied that you like

[2] Az újonnan alakult belügyminisztériumban május végén önálló egészségügyi osztály alakult. Az orvosképzés továbbra is a vallás- és közoktatásügyi tárca keretében maradt.

[3] Jelentése: ingerlékeny fajta.

[4] vates – jós, költő; itt valószínűleg az utóbbi értelemben.

[1] Ld.: 42. sz. levelet és 1. jegyzetét.

[2] Ld.: 49. sz. levél 2. jegyzetét.

the programm we sent to you, it was my idea. For the next week I hope you will be satisfied with the new programm.

The *next way* to Hungary is for an Englishmann, Berlin, Vienne, Gracz, Fürstenfeld, Körmend, Pest. The Passport must be for. Germany and Turkey, – on the road to Triest, you make a trip to the watering place of Gleichenberg, and to scape through Fürstenfeld and Körmend. It is possible also to quit the railroad at Wiener Neustadt, and to crosse the frontier at Kirschlag, proceeding to Günz and Steinamanger [Szombathely] but here you find the austrian and perhaps the outpost of the hungarian army, this is anoying. We like distinguished volunteery. The longer but surer way is through Konstantinoples and Galacz till Orsova, where you cross the Danube or to Belgrad, from where it is not difficult to reach Pancsova.[3]

I am every day at home from 3 till 6 p.m. – 122 Jermyn Street, as I have a confortable apartment. I am more at home as before.

God by. Yours sincerely

Pulszky

(O. Sz. K. Kézirattár. – Pulszky-levelezés.)

53.

Repeczky Ferenc — Szemere Bertalanhoz

(Indult Losoncró
június 21-én 1849. estéli 8 ¾ órakor

Tisztelt Barátom!

Itt az idő Nógrádról gondoskodni, Nem azért esett – szakadt le egy időre e megye a haza szívéről, mintha itt nem lett volna elegendő jó elem, de azért, mert *nem volt vezető*.[1]

Nógrádnak leigáztatási múltjáról én csupán ez egy vonást tapasztaltam, csupán ezen egy fájdalmat hallottam minden oldalról; ez sújthatja a januári kormányt a fő és alispánokat: és én magam is azt

[3] Ld.: 43. sz. levelet.

[1] Nógrád megye 1849 elején, amikor a császári csapatok megszállták, semmi ellenállást nem tanúsított, teljesen behódolt az ellenségnek. A császári csapatok visszaszorítása után, április 4-én utasította Kossuth Repeczkyt, aki Heves megye kormánybiztosa volt, hogy működési körét ugyanolyan hatáskörrel, mint Hevesben, Nógrádra is terjessze ki.

hiszem, mert ha itt van, ki a dolgoknak élire áll, ez a szép jellemű megye oly gyalázatosan soha el nem esik.

Arról, kit óhajtanának főispánul, egy betűt sem tudok, gondom sem volt reá. Én nem adtam irányt, miből kifejlhetett volna, magától pedig sehonnan, tudtomra sem fejledezett ki semmi.

Azon szimpátiát Ráday,[2] mellyel a januári napok előtt bírt, azzal hogy Debrecenben nem volt, itt nem nevelte,[3] mert ezt is tudják a megyében. A leigáztatás ideje alatt tőle e megyébe csak egy biztató, lelkesítő szó sem érkezett, ezt is tudják. Hallottam panaszokat, hogy e megyét elhagyta a kormány, elhagyta a főispán, elhagyták az alispánok, nem volt csoda, hogy elesett.

Ezekből áll hű sora a dolgok itteni állásának a főispánság irányában; magánvéleményem röviden következőkből áll:

a.) Ráday, mivel kedve van főispánságát folytatni, erélyes tevékenységet fejthetend ki, s lehet jó főispán. A felett Magad bírod az adatokat, tett-é valamit Pest megyében a németek mellett, mit szemére vethetnének. Ha tett, az baj, ha nem tett, úgy minden rendben van.

b.) Feltarthatja-é magát vagy sem, azt nem tudom, érette jót nem állhatok. A nógrádiak között becsületes, független és erélyes ember, ki a régi pecsovics elemet, mely itt elég mértékben létezik, háttérbe tudja s fogja szorítani, állandóul meg maradhat és csak ilyen ember kívántatik.

c.) Próbálj gondolkozni Kubinyi Ferencről is. Ha ez nem megy, tegyél, mit jónak látsz, Ráday itt most közönyösségben áll, sem jobbra, sem balra nem beszélnek róla az emberek, tehát ő is lehet főispán.

Baráti soraidnak csekély személyemet is illeti egy része. Te lásd, mit tevél — Te lásd, és lássa Lajos, mit teendetek. Én nem vártam semmit (mert nem vezetett ész), írom most is, pedig határozottan: elégítsetek másokat, hogy nyugalom legyen. Én megmaradok hivatal nélkül is a forradalom embere, ha szintén csak hárman maradnánk is. Azt mondtam, azt írtam Lajosnak: reám és barátomra, Fráter Pálra[4] ne számoljon hivatalt vagy ingadozást soha, de számoljon hazafiságot, szilárdságot, hivatal nélkül is.

Nógrádból szabadulva bemegyek hozzád Pestre.

Üdvözöllek helyeden, hol Isten tartson meg.

Barátod

Repeczky Ferenc

(O. L. — Szemere B. min. eln. iratai. 623.)

---

[2] Ráday Gedeon, Nógrád megye főispánja, egyidejűleg a Nemzeti Színház igazgatója is volt, s mint ilyen igen keveset tartózkodott megyéjében.

[3] Ráday Gedeon nem követte a kormányt Debrecenbe, viszont hivatalát sem látta el, ez idő alatt Pesten a Nemzeti Színházat Erdélyi János igazgatta.

[4] Fráter Pál, Madách Imre sógora, Nógrád megyei birtokos.

·54.

Vadnay Lajos — Vadnay Károlyhoz[1]

Édes Fiam!

Hadnagyságodon örülök, mert kebled óhaját látom teljesülve, s szüléknek mi lehetne annál kedvesebb. Tiszta örömélvezetet azonban csak az fog nyújthatni, ha a szép, de síkos hadnagyi pályát is dicséretesen megfutandod; addig boldogítva éltet a remény, hogy a fogékony lelkedbe csepegtetett elvek, leveleidből kitűnő edzettebb gondolkozásod módja, s dicséretes takarékosságod elsiklani nem engedendnek. A hadnagyság ifjaknál út a magasra és mélyre egyiránt; vészteljes szirttömeg, melyen sokaknak az indulat szelétől megkapott élethajója szokott megtörni, gyakran végképp el is merülni. Szerencsés, ki ifjú ésszel is átlátja hogy az eszköz nem cél; s bármi rangnak is fényt egyedül a személy kölcsönözhet. Naponkint látunk gyermekies pöffeszkedéssel üres kardcsörtető utcahősöket, kikről gúnymosoly kíséretében hallom suttogni: „annak sincs esze, ki gyermekeket teszen hadnagyokká." Sokak előtt talán közönyösen hangzanak el az ily szavak; rám nézve kínosan égetők, mert a szép rangot látom megalacsonyítva a személyben, ki hibás nevelésből, vagy hígeszűségből a célt téveszti az eszközzel, a rangot — a dics útját, magával a dicsőséggel. Csak kevés napok előtt magam valék szemtanúja ily botrányos fonákságnak: két fiatal honvédhadnagy — szerencsére ismeretlen — veresdolmányos cigányok harsogó trombitái mellett tántorgott föl s alá a város utcáin, még a pecemelléki helyeket is bekalandozva közmegütközésére a lakosoknak; s itt levő műveltebb szellemű lengyeleknek. De hagyjuk mások botorságait, rosszak azok úgyis; jók csak, mennyiben belőlük okulhatunk. Saját állapotod, s nyert előléptetésed most sokkal komolyabb teendőket jelölt előmbe, semhogy azokat egyebekért mellőznöm szabad volna. Te hadnagy vagy; ez ugyan magában tekintve vajmi csekély, még csak kezdő lépcső; de erkölcsi belvilágodra nézve annyival magasztosabb és fontosb, mert általa élted folyamának azon jelentékeny fordulati időszakát érted el, melyben többé nem vezettetned, hanem immár vezetned kell, vagyis némileg önállásúvá levél. Azon pontra jutottál, hol az atya ezután inkább csak leghűbb tanácsoló barátoddá válik; hol multadat s neveltetésedet okaival s elveivel átgondolva, magadnak kell biztos irányt választani jövődre, szerencsédre. Hogy ezeket alaposan tehesd, s számotvetve tenmagaddal neveltetésed körüli eljárásomról, tanácsaimról, s bánásom módjáról elfogulatlanul ítélhess, egyszersmind pedig követendő elveidet

[1] Ld.: II. k. 239. sz. III. k. 87, 125, 173. sz. leveleket.

azok szerint gondosan megválaszthasd; azon őszinteségnél fogva, melyel szülék és gyermekek egymásnak kölcsönösen tartoznak, itt az idő előtted nyíltan fölfedezni neveltetésed rendszerét, s okaimát, melyeket szigorúan követni, s megtartani egyéniségednél fogva boldogságod igényelt. Aki gyermekének a szó teljes értelmében atyja, és így boldogítója is akar lenni; annak legfőbb feladata, s kötelessége gyermeke indulatait, uralkodó szenvedélyeit, vérmérsékletét, a minden testi és szellemi tehetségeit kitanulni; a nevelést azokhoz idomítani; ébreszteni a jó, irtogatni a káros hajlamokat, különben vesztve a siker, s elvégre is a botlásaiból későn eszmélő gyermek a jó atya engedékenységét fogja kárhoztatni, s gyakran nem is ok nélkül. Már zsenge korodban fejledező hajlamaidat s természetedet alaposan kiösmérni vala minden törekvésem; egyedüli célom, boldogságod. Éjeket virraszték át, gondolkozva az eszközökről, hogy a ferde irányt kikerüljem. Meggyőződtem, hogy általános nevelési rendszer jó nem létezhetik, minden hiba onnét származik, a mindenki egyéniségéhez alkalmazandót eltalálni pedig nagy mesterség. Okom volt tehát virrasztani. Élénk s tüzes véralkatod, a tárgyak körüli éber figyelmed, gyermekben meglepő kérdéseid, fogékony elmetehetséget sejdíttettek benned; azon készség, mellyel szegény s rongyos gyermekeket mindened odaadásával is, ha engedők vala, fölsegíteni könnyezve siettél; azon érzékeny megindulás, mellyel némely állatkínzók ellen gyermeki hévvel kikeltél, jó szívet gyaníttattak. Örültünk, s így a tanulási kedvet s tudvágyat benned mindenképpen éleszteni; a jószívűséget pedig erősíteni, de a túlságos adakozási készséget, nehogy időddel öregbedve, érdemtelenek irányában is magad rongálásával káros pazarlássá fajulhasson, gondosan mérsékelni; a pénzt, hogy az éppen oly rút fösvénység, mint könnyelmű tékozlás hajlama benned valamiképp föl ne gerjedhessen, ellenben a mellőzhetetlen, s erényes takarékosságra irányt nyerhess, veled csak szükséges és gondosan megbecsülendő eszköz, nem pedig cél gyanánt tekintetni jókor igyekeztünk. Nem kevés aggodalmat okozott ellenben némi makacsság — s a dacra hajló természeted, időnkint fölmerült szeszélyességed, másokon kikapni s elménckedni szeretés, s nyílt, gyakran sértő bírálgatása mások, s nagyobbak tetteinek; mindannyi kútfők, ha azok ifjúban elharapóznak, a világi botlásokra, megférhetetlenségre, végül megutáltatásra. Ezeket úgy mérsékelni, mennyiben határt tartva ezekben szinte a legszebb erények: a nyíltság, őszinteség, igazságszeretet, bátorság, s kíméletes egyenesség csírái rejlenek, hogy önálló lehess egykor makacsság, vidám s eleven, kíméletlenség, nyílt és őszinte gyöngédtelenség nélkül; s hozzá egyéniségedhez a kellő eszközöket megválasztani vala legnehezebb hivatásom. Sokakat megkísérték. A szelíd s nyájas szóra keveset hajtottál, föl kellett vele hagynom, de nem általában, hogy rajtam is ki ne kapj; testi fegy, mint különben is aljas s csak legrendkívülibb esetekben használ-

ható, tapasztalám, még inkább makacsított, s így nem vala egyéb, mint állandó komolysággal, mogorva következetlenséggel, s nyomós tekintéllyel, atyai szeretetet titkolva, szünetlenül oly elvekre s erkölcsi szabályokra oktatni, melyek ifjú lelkedben gyökeret vervén, később magaddal s a világgal megférhetővé tegyenek. Eddigi tapasztalatom után, édes megvallhatnom, hogy e részben sem volt sikertelen működésem; ámbár néha még most is tűnnek föl jelei a ki nem forrt tűznek, némely tettben, s kifejezéseidben, de amelyeket reménylem eltöröl az idő, s a tapasztalat és nyomor iskolája. Leckében volt részed. Fusd végig emlékezetedben, megérdemli. Tartsd meg belőle ami jó, a többit megadja a kor, s az uralkodó ész. Sokszor panaszlám jó anyádnak, ki ritka okos tapintattal segíté nézeteimet, mennyire fáj, hogy míg szelíd, s érzékeny testvéred iránt a legnagyobb gyöngédséggel viseltethetém, neked még csak nyájas atyai csókommal sem lehetett keblem égő szerelmét nyilvánítani személyességednél fogva, tenboldogságodért; mert tapasztalám, hogy egy nyájasabb szó s pillantat által is mindjárt, a kellő tartalék alól fölszabadítottnak hívéd magadat. Íme nyílt levélként áll előtted követett nevelési rendszerem, okaim s elveim; s tán igazolva eljárásom is. Kötelességemnek véltem föltárni előtted a tükröt, hogy múltadat abban végigtekintve, atyai szíves tanácsaim újra átgondolásával, biztos irányt szabhass jövődnek. Ezt parancsolja állásod, melyre emeltettél. Az ifjúnak immár önkénytelenül is komoly férfiúvá kell lennie, ki függ is, parancsol is; ami az eddiginél nehezebb állás, s érettebb megfontolást igényel; mert okosan és igazságosan parancsolni tudni alattvalóknak nem kisebb lelki erőt kíván, mint egyszersmind függni s engedelmeskedni a felsőbbeknek, állásodban pedig mindkettő válhatatlan kapcsolatban van egymással; míg az egyik engedelmes alattvalóid szeretetét s tiszteletét, addig a másik felsőbbséged becsülését vívja ki számodra, s eszközli további előmeneteledet s dicsőségedet. Erkölcs s emberiség legyen föltételeidben a vezérelv; szándokaidnak jó és rossz oldalát fontold meg előbb, semmint életbe léptetnéd azokat; kerüld a bort, kártyát és rossz társaságot, mint az ifjú ártatlanság romboló mételyeit, ha elegendő lelkierőd lesz mindig követni ezeket, úgy legszebb jutalmad leend a nyugtató öntudat, összezsugorodik ellenedben az irigység s rágalom nyelve, s szétporlik előtted minden akadály. Ezzel bevégzem tanácsadásimat, befejezem azon levelezési modort is, melyet eddigelé követni erkölcsi s természeti kötelességem volt. Polgári s katonai állásod kiemelt a kiskorúság alól, s ezután csak akkor foglak tanácsolni, ha fölkérendesz. Isten áldása kísérje gondolkozásodat, s tetteidet.

Utassy százados, ha iránted kissé netalán szigorúbb volt is, teljes kibékülést érdemel. Tanulj feledni, s kiengesztelődni. Hűteni lehet a nemes szívet, nem nemes az, mely örökké égni tud. Melyik az, aki soha sem botlik? Légy igazságos, avagy nem hibáztál-e te is? s mint gyaní-

tom, B. F.[2] ösztönzéséből. Ő mindenesetre jóakaród és pártfogód. Híven teljesíté a távolban is, nekem tett ígéretét, hogy tőle kitelhetőleg hadnagyságodat eszközlendi, s ez esetben, ha szükség, pénzzel is segítend. Szavát tartá, becsületes és tiszteletreméltó ember; pedig hidd-el, az ilyen többet ér, s többet használ, mint sok szembemosolygó engedékeny barát. Fiúi gyöngédségedet, miszerint az ajánlott kölcsönt belenyugvásomig el nem fogadtad, nagyrabecsülöm. Lelkemet megragadó szép erkölcsi jellemvonás. Óvd is magadat általában minden kölcsönzéstől; alapköve az, minden további botlások s bukásoknak. Nem is lesz rá semmi szükséged; mert a mostani fölszereltetésed után, fizetésed máris olyan, hogy, aki annyival meg nem éri, semmire sem méltó. Gazdálkodjál, és légy takarékos, hogy meg ne szorulj, mert ne legyen titok előtted, hogy jelen körülményekben, minden keresetünk csaknem teljesen megcsökkenvén, s csekély jószágunk haszonbére is a szenvedett javadalmi veszteségek által leolvadván, igen szorított ház és cselédtartás mellett is, a tetemes adó, katonatartás, s közköltségek miatt csak nehezen tengünk. Most azonban rajtad segíteni kötelesség. Add át ezen idezárt levelet Utassy százados úrnak, írd alá majd azon levelet te is, hogy a 80 pengő forintot tőle valósággal fölvetted, s köszöneted mellett tartsa meg azt kötelezvényem gyanánt. Kicsinálván az összeget, első adandó biztos alkalommal megküldendem neki.

Benkő Flóri nálunk is megfordulván, említé, hogy neked Miskólczy Péterrel is volt némi összeütközésed. Magad írod, hogy iránta sokban hálával tartozol; fájna igen, ha meg tudnád sérteni.

A kolera itt e napokban erősen dúlt, s igen sokan estek áldozatul, hanem már szűnni kezd. Szívrázó csapás volt Lengyel József úr hirtelen, kimulása, annyi szegény árvát hagyva maga után. Ily leverő események megrengetik a keblet, és mégis csüggedni nem szabad.

Hír szerint a muszkák a galiciai határon átkelve, Sárosba csakugyan becsaptak.[3] Sokan hiszik, miszerint a muszka beavatkozni talán nem fog, s csupán félelemgerjesztésül mutatkozik. De szerintem, ez alkalmasint nagyon vérmes hiedelem. Annyi bizonyos, hogy az itt összegyűlt lengyel-seregek sietős parancsra folytában vonulnak Eperjes felé.[4] Mikor lesz vége a sok bajnak?

Istennek hála, mindnyájan egészségesek vagyunk. Vigyázz, menynyire csak lehet, te is egészségedre, kivált a hashűtésre, mely jelenleg

---

[2] Bizonyára a címzett katonapajtása és jó barátja Benkő Flóri. (Ld.: III. k. 125. sz. levelet.)

[3] E levél írásakor ment végbe Perednél az első összecsapás a magyar főserég és Paniutin cári csapatai között. (Ld.: 50. sz. levél 2. és 6. jegyzetét.)

[4] Vysocki előőrsei Bártfa mellett Paszkievics előhadaival június 19-én, tehát 2 nappal e levél kelte előtt, csapnak össze először.

anyaga a veszélynek. Édes Anyád, Erzsi, Fazekas csókolunk, ismerőseid, kikről leveledben emlékeztél, köszöntnek, s ölelve vagyok

Miskolcon 21/VI 1849. szerető atyád

Vadnay Lajos

(O. L. – Múzeumi Törzsanyag d. a. – Korábban: 1848/49-es iratok.)

55.

Krizsány János — Walther Lászlóhoz[1]

Pest Június 21. estve 6 ½ óra 849

Felejthetetlen kedves Barátom!

Talán kétségbe esnék: ha tőled is ellökve és az édes baráti szeretet élésétől eltiltva tapasztalni szerencsétlenségem lenne. De már, bármit ád Istenem, csak így írok, míg lehet, és elfogadod. Hív baráti kebledbe, kit a sírontúli életben fogok csak nyugodtan ölelhetni, teszem le búmnak, jaj bizony naponként újuló, s szaporodó búmnak rajzát; ömledező szívem dagályát magam se bírom. Elítéltetésem után ily hosszas letartóztatásom okairól elmélkedve, sejtelemnek látszik előttem: mintha a halálos szentenciának reám nem lett kimondását fájlalva, ügyem újólagi tárgyalását óhajtná vádolóm. Azonban mások velem hasonlólag elítéltek, és a köztörvényre utasítottak azzal ijesztetnek: mit sejték. Ennél fogva kimondák reám nézve is nézeteiket.

Kedves édes Barátom! most tehát kérlek tégy mindent, amit lehet egy ember, egy 33 éves jó s igaz barátért keresztény létedre tenni. Menj Kornishoz[2], adj 10 pfrt nékie a pöriratok kiadásáért; vagy keress egy jólelkű ügyvédet p.o. Paksit, ki egy védencét ma lelkesen védte. Nem ismérem őt, de a hallottak után jó lelkűnek tartom, küld hozzám, hogy véle tanácskozhassak, mert Ábrahám felém se néz, több napoktól fogva. A feljebb írt 10. pfrot, mivel van, azonnal megfizetem. Az Istenre kérlek e kínos, kétes állapotból szabadíts meg. A Jézus legyen kegyelmes mindnyájunknak! Lelkemre mondom amelyre üdvözülni akarok, nem voltam, nem akartam lázító lenni! és ha meghalnom kell: bűntelen vagyok.

---

[1] Ld.: III. k. 171, 228, 243. és 252. sz. leveleket és a vonatkozó jegyz.
[2] Kornis Károly, az országos rögtönítélő bíróságnál közvádló.

Ne késsél a Jézusra kérlek! Felelj, és vigasztalj ha lehet, haladatlan. Otthon is szaporodnak bajaim. Uram Jézus légy velem. Amen.

Szerencsétlen barátod

Kr. János

(O. Sz. K. – Levelestár.)

56.

Noisser Richárd — Anyjához[1]

Kmety Ignác pörét és kivégzését írja le. Gazember volt: találtak nála, egy Wirkner udvari tanácsostól származó köriratot 25 Pest megyei, hevesi és Bács megyei plébánoshoz, azzal a rendelkezéssel, hogy kövessék Kmety utasításait. Metell Ožegović ajánlólevele is nála volt, amelyben úgy mutatják be minden hivatalnak, mint nagyon alkalmas személyt, főleg arra, hogy az északi vármegyéket fellázítsa a magyar kormány ellen. Gróf Szirmay megbízása is nála volt, hogy toborozzon fiatal, intelligens tiszteket csapatába. Két külön útlevele is volt. Azt is bevallotta, hogy embereket jelentett fel és sokszor kémkedett. A régi törvényszéknél megszabadult volna, de a nép zúgolódott, hogy mindenkit felmentenek, bármilyen bűnös is, s így a törvényszék újjá szerveződött, s ez megérdemletten halálra ítélte, minden komédiázása ellenére.

Pest 21. Juni. 1849.

Liebe gute teuere Mutter!

Mein letztes Schreiben vom Samstag[2] hast Du hoffentlich erhalten und da ich Dir versprochen habe fleissig zu schreiben, so löse ich mein gegebenes Wort, und hier hast Du wieder einen Brief von mir.

Ich bin recht gesund, nur will sich mein Arm trotz schmieren und Donaubäder noch immer nicht bessern, ja es scheint als ob er mir weher täte als früher, wo ich gar nichts gebrauchte. Ich habe schon mehrere hiesige Doctors gefragt, aber sie geben mir auch keinen anderen Rat, als schmieren und Donaubäder und so muss ich schon geduldig warten was weiter geschieht.

Vorgestern ist Kmety Názi erschossen worden.[3] Ich war bei der Verurteilung und der ganzen Prozedur dabei, und obgleich ich in der Meinung war ich sei für solche Sachen gänzlich abgestumpft, so habe ich doch noch immer Bauchspringen und Knieschlottern so oft ich an diesen Eckel denke – und ich denke täglich tausendmal an ihn. Kmety

[1] Ld. a 44. sz. levelet és az 1. jegyz.
[2] Ld. a 44. sz. levelet.
[3] Ld.: a 44. sz. levél 3. jegyz.

Názi ist ein eingefleischter Halunke gewesen; man fand bei ihm: 1. ein Circular von Hofrath Wirkner[4] in lateinischer Sprache in welchem bei 25 Pfarrer in Pester, Heveser und Batscher Comitat aufgefordert werden das zu tun was ihnen Názi auftragen wird, und Názi war bei allen diesen Geistlichen. 2. Ein Empfehlungsschreiben von Metell Ozegovich[5] in deutscher Sprache in welcher Názi als ein äusserst taugliches Individuum allen Behörden anempfohlen wird und zwar mit dem Bemerken: er sei hauptsächlich zur Aufwiegelung der oberen Comitate gegen die ungarische Regierung gut zu verwenden. 3. Einen schriftlichen Auftrag vom Grafen Szirmay[6] in welchem Názi aufgefordert wird für das Szirmaysche Corps junge intelligente Leute zu Officieren zu werben, was er auch tat. 4. Zwei extraordinaire Pässe mit welchen einer Nazi in Olmütz,[7] und mit dem anderen bei dem Fürsten Jablonovsky im Batscher Comitat war.[8] Er gesteht ferner dass er zwei Personen angegeben habe und dass er öfter Spionsdienste getan und den Raitzen Gewehre zugeführt habe. Und doch wäre er unter dem vorigen Gericht nicht erschossen worden, da hatte aber sein unglückseliger Anwalt den Gedanken: Názi für närrisch auszugeben und sich 4 Tage Zeit zu erbitten um dieses durch Zeugen beweisen zu können. Während diesen 4 Tagen wurde der Präsident des Standrechtes und ein Beisitzer zu einem andern Amte versetzt, und zwei neue heutige Prinzen kamen an ihre Stelle. Das Volk murrte schon, dass alle die Angeklagten, selbst wenn sie noch so schuldig seien, frei gesprochen würden, der neue Törvényszék[9] wollte zeigen, dass er Haare auf den Zähnen habe, — und Kmety fiel! — Hätte er seine Verteidigungsrede nicht gar so geschickt und

---

[4] Wirkner Lajos udvari tanácsos, az osztrák reakció egyik legsötétebb képviselője, 1848 szeptemberében látszólag visszavonult a közélettől és emlékiratai szerint, mindaddig, amíg a forradalom leverve nincs — elsősorban Magyarországon lakó rokonai érdekében — nem is kívánt ismét bekapcsolódni a politikai életbe. E levél is világosan mutatja, hogy a háttérből folytatta forradalomellenes, úszító tevékenységét.

[5] Ožegović Metell, a magyarellenes horvát nemzeti mozgalom egyik képviselője.

[6] Szirmay István Pozsonyban, főleg szlovákokból, szabad csapatot alakított, s azt az uralkodónak ajánlva fel, tiszteket toborzott a magyar arisztokraták és nemesek között.

[7] Nyilván valami politikai megbízással járt az Olmützben tartózkodó udvarnál.

[8] Hg. Jablonovszky Félix, császári altábornagy.

[9] Minthogy a rendes bírósági szervezet működése a rendkívüli viszonyok között nem volt kielégítő, a magyar kormány a belső reakció leküzdésére 1849 elején különleges jogszolgáltatási szerveket, ún. rögtönítélő katonai s polgári vegyes bíróságokat hozott létre. E vésztörvényszéknek is nevezett új bíróságok egyes nagyobb városokban s a hadseregparancsnokságok mellett működtek. Ítélkezésük az árulás, az ellenséggel összejátszás s a hadrakelt magyar sereg érdekeit veszélyeztető cselekményekre terjedt ki, s ily estekben katonákkal és polgári személyekkel szemben egyformán eljárhattak.

wirklich mit so vielem Scharfsinn und logischer Consequenz, obgleich mit vielen handgreiflichen Lügen geschick geführt, hätte er nur ein bischen zum rappeln angefangen, er wäre freigesprochen worden, so aber wurde er erschossen. Es ist aber kein Schade um ihn da er früher oder später doch dem Galgen verfallen wäre, da er ein durch und durch elender Kerl, bekannter Betrüger, Dieb und charakterloser Schuft war. Eine Stunde vor seinem Tod holte er aus seiner Brusttasche ein Fläschchen hervor, und trank es bevor es gehindert werden konnte zur hälfte aus. Befragt was es enthalte, und von wem er es bekommen, hatte der Schuft noch die Keckheit zu behaupten dass es Gift sei, und als man es untersuchte fand man dass es ein Mittel gegen eine venerische Krankheit sei. Er ist sehr gut aufgehoben.

Holzer Nikerl und ein anderer Kaufmann Namens Hoffer sind auch auf ihrer Reise nach Wien in Oedenburg festgehalten und eingesperrt worden, man glaubt in Wien jetzt allgemein, dass alle Ungarn die nach Oesterreich gehen Hussarenverführer sind. Haust du meine Juden, hau' ich deine Juden!!!

Den Wagner Szepi habe ich mit keinem Auge gesehen; ich weiss nicht ob er noch hier ist, oder ob er schon in Raab angekommen. Alexander Schmied und Müller lassen sich besonders den Windischschen[10] sehr freundlich empfehlen, eben so Náray der sich an die kleine Fanny so lebhaft erinnert, und noch eine Menge Sprücheln von der Armen auswendig weiss.

Lebt alle, alle recht wohl

R[ichárd]

Wels sammt Frau und Mayer Betti sind heute früh nach Erlau zurück gereist, Sie sind alle gesund, wären aber viel lieber in Raab als dort.

(O. Sz. K. Kézirattár. – Levelestár.)

57.

Császár Ferenc — Szemere Bertalanhoz

Kedves jó Bercim!

Mindig jön valami akadály közbe, hogy Nálad személyesen nem tisztelkedhetem; de aztán dolgod is sok, időd a hazára drága, mért lopnám azt?

[10] Windisch pozsonyi család, Noisser Richárd rokonai.

Nem kérek hivatalt; hisz Vukovich tudja, mit tegyen, s mit teend velem. Adja vissza méltatlanul elvett becsületemet a nemzet előtt, ezzel tartozik.[1]

Úgy hallom, nincs osztályfőnököd a fordítói szakban? ha jobbat nem találsz nálamnál, ám jussak eszedbe? Talán nem azért tanultam, vesződtem, szolgáltam becsülettel 21 évig, hogy elvégre kapálni menjek? de ha kell, ezt is megteendem a hazáért.

Csak egy kérésem van, kérlek, hallgasd meg azt. Hatalmadban van, segíts rajtam.

Éjjeli s nappali húsz évi fáradságom csekély gyümölcsét könyvekbe raktam. Szép gyűjteményem különösen nagy a külföldi történeti, közgazdászati s belletrisztikai könyvekben. Nekem sok ezrekbe kerültek, sok párakba csak a kötések! Tedd, kedves jó Bercim, hogy valamely intézet vagy mi számára megvétessék. Olcsón adom, igen olcsón! A Katalógusaim Emich Gusztáv pesti könyvárusnál vannak; de ha talán parancsolnád én magam is hozzád termek, Hajnik Pál intésére.

Kérlek, tégy valamit e részben, különben kénytelen leszek szép gyűjteményemet darabonként elpazarolni. Voltam a kultuszminiszternél, de neki nincs egypár ezer forintja jó könyvekre az állodalom részéről, mikor sok ezer, sokszor oly mal à propos megyen ki!

Sok dolgod, temérdek teendőd közt juttassa régi barátságunk emléke eszedbe

tisztelő hívedet

Császár Ferit

Pest, 849. jun. 21-d.

Ui. A múlt szomorú téli hónapokban egy olasz republikánus regényt — Jacopo Ortis utolsó levelei — híres neves olasz munkát fordítottam.[2] Az egész 8—10 ívnyi lenne. Nem tudom eladni; nem kiadni — hiszen három hónap óta nincs fizetésem, nincs semmi keresetem — mert nincs költségem. Nem volna-e jó a Respublicába,[3] feuilleton gyanánt? 120—150 pftért szívesen átengedném. De Erdélyi azt mondá, most nincs rá szüksége. Talán te édes Bercim tehetnél valamit, hogy segítve lenne rajtam. Isten áldjon meg!

(Miskolci Állami Levéltár. — Borsod—Miskolci Múzeum anyaga. Szemere-hagyaték.)

---

[1] Császár Ferenc, midőn a kormány Debrecenbe ment, Pesten maradt és 1849 áprilisáig ott a hétszemélyes táblánál viselt bírói tisztét is megtartotta.

[2] Császár Ferenc ezen fordítása tudomásunk szerint nem jelent meg, de számos egyéb olaszból fordított műve igen.

[3] A Respublica Szemere irányítása alatt álló — mint már a neve is mutatja — szélső köztársasági irányzatú, politikai napilap (1849. június 17—júl. 9.). Július 5-ig szerk. Erdélyi János, utána Szokolai István.

58.

Ludvigh János — Szemere Bertalanhoz[1]

Édes barátom!

Az újságokat többnyire csak egy példányban kaphatom és így azokat bár kötelességemben áll, neked azért nem küldhetem, mivel a kormányzó úrnak küldeni szoktam. Ő most nem lévén hon,[2] neked küldöm.

A futár tegnapi levelemmel el nem mehetett, mivel a Károlyi huszárfutás miatt az Aszód melletti híd is felszedetett,[3] éjjel pedig Komáromon át nem mehetett. Rettentő rémülést okoztak e szaladók. Ővelök futott és szaladt mindenki, s az alatt a hadsereg, melynek élelme Aszód mellett volt a Károlyiak őrizete alatt, szintén elszállíttatott, tán éhezett.

Isten veled.

Tatán Junius 21^{kén} 1849.

igaz tisztelő barátod

Ludvigh János

(O. L. – Büm. eln. 332. sz.)

59.

Ludvigh János — Szemere Bertalanhoz[1]

Édes barátom!

Peredi levelem kiegészítéseül írom,[2] hogy Görgey egy hátráló zászlóaljnak két futó tisztjét lesújtván, a zászlóalj a falu bevételéig meg sem állott többé. Zsigárdon a vasasok egy zászlóaljunkat körül fogván, azt tisztjeinek leölésére felszólíták, de a honvédek puskaszóval feleltek a vasasoknak és ezek tanácsosabbnak találták az ill a berek nád a kert.[3] Be jó volna, ha a mi tisztjeink a német tisztektől ezt eltanulnák, a hon-

---

[1] Ld.: az 50. sz. levelet és az 1. jegyz.

[2] Kossuth e napokban Nagyváradon Bemmel találkozott, hogy vele a sereg koncentrációjának, s általában a küszöbön álló hadműveleteknek a kérdését megbeszélje.

[3] Ld.: az 50. sz. levelet és vonatkozó jegyzeteit.

[1] Ld.: az előző levelet.

[2] Ld.: az 50. sz. levelet és a vonatkozó jegyzeteket.

[3] Ld. az 50. sz. levél 3. jegyz.

védek már tudják hogy kell felelni, s hogy kérdezni. A tegnapi foglyok közt 13 tiszt is van.

Egy hozzánk átjött orosz közlegény Litvániából, ki már hat év óta szolgál, nekem azt vallotta, hogy az orosz katonaságtól oly nagyon tartani éppen nem kell. Morvaországon át négy gyalogezred jött be Magyarországba, de nem a normális 4500 főből álló számmal, hanem csak 2000[rel]. A Pozsonyban volt két ezredből öt nap alatt 500 halt meg s azonkívül tömvék a kórházak beteg oroszokkal, kiket e végett Bazin és Nagyszombat vidékére szállítottak. A gyalogság Paniutin és Kobiakov tábornokok alatt áll. A lovasság vezére Rüdiger, ki azonban még be nem jött és csak az osztrákok hirdetik bejövetelét négy lovas ezreddel. Az orosz két század huszárság az osztrákok közé soroztatott. Az orosz katona, ha meg tudja, hogy mi őtet nem kancsukázzuk és nem akasztjuk, örömest álland be hozzánk.[4] Az isten áldjon meg.

Tatán Junius 21[kén] 1849.

igaz tisztelő barátod

Ludvigh János

U. I. Ma a csata Deáki vidékén foly,[5] mihelyt munkám itt végezve leend,[6] ismét a helyszínére megyek.

(O. L. – Büm. eln. 332. sz.)

60.

Szilágyi Béla — Szilágyi Pálhoz

Pest Jún. 22. 1849.

Szeretett Atyám!

Komáromba másnap reggel úgy 9 óra tájban értünk be, a várba szállásoltak, mely oly erős, hogy csak árulás által lehet bevenni, a vidé-

---

[4] Ha Ludwigh ezen adata némileg túlzott is, annyi bizonyos, hogy sok esetet ismerünk, amikor a cári seregből közkatonák, sok esetben tisztek is átálltak a magyarokhoz.

[5] A peredi csata második szakasza június 21-én vereséggel végződött (ld. 50. sz. levelet és a vonatkozó jegyzeteket). Az első napon Asbóth Pott osztrák vezérőrnagy csapatát kergeti Deáki községbe.

[6] A főhadiszállás Tatán volt, s mint kormánybiztosnak voltak itt Ludvighnak teendői.

kek igen szépek, de a falukon, melyeket utunkban értünk, mindenütt fehér zászló volt kitűzve, mintha most is a császáriak bírnák a helyet. Komáromban nem találtam az ismerősöket, mert Schumayer a táborba ment, Zofcsák pedig még Pesten van, az ágyúzás roppantul hallatszik, a magyarok hír szerint visszavonultak,[1] s ezért minket visznek segítségökre, még ma indulunk Győrbe. Komáromban minden drágább, mint Pesten, itt egy itce bor 20 xr, ami Pesten 12, egy fél meszely tej 2 garas, egy kos tök 2 fr. pengő. Anyámat tisztelem, Lillát csókolom,[2] Bulyovszkyt[3] szinte tisztelem, kérem közölje velök levelemet, most ne küldjenek semmit, mert megyünk, de ha Győrben leszek, akkor majd írok. A színészeket tisztelem. Igaz Komárom városa úgy össze van rongálva, hogy most Albertfalvához sem hasonlít. A Szűzről, mely fügét mutat, csak annyi igaz, hogy a vár egyik szögletén van egy hölgy kőből faragva, mely bal kezét mellére teszi, a jobb kezét pedig kinyújtja és egy koszorút mutat. A várban oly kevés az erősség, hogy csak mi és a IV. század tüzérség van itt. Klapka tegnapelőtt ment a táborba. Maradok mindenkor szeretett fia

Szilágyi Béla

(O. Sz. K. Kézirattár — Szilágyi-levelezés.)

61.

Rakodczay Pál — Rakodczay Andorhoz[1]

Tata 849 június 22-ikén

Édes jó Andor öcsém!

Tudom napról-napra várod pestrei jövetelemet. Minapi utazásom szerencsésen elvégzém, Sáros megyében, Eperjesen valék. Futár lévén, rövidebb utat kellett vennem Vác felé, s ez oka, hogy visszajöttömmel nem látogathattalák meg.

A főhadiszállás jelenleg Tatán van.

Én holnap a főhadiszállást elhagyom, visszakövetelnek a zászlóaljhoz, melynél azonban hosszabb időig nem akarok szolgálni.

Részedre letisztázott naplómat alkalmilag elküldöm.

---

[1] Ld.: az 50. sz. levél vonatkozó jegyzeteit.
[2] Testvére, Bulyovszkyné Szilágyi Lilla.
[3] Sógora, Bulyovszky Gyula.
[1] Ld.: I. k. 209. sz., II. k. 176. 202. és 224. sz. leveleket.

Ferkót üdvözlöm. Mihelyt Győrre jövök, azonnal írok bővebben, addig is Isten veled édes jó öcsém

igaz véred
Pál

(O. Sz. K. Kézirattár. – Quart. Hung. 2191.)

62.

Ludvigh János — Szemere Bertalanhoz[1]

Édes barátom!

A junius 21[ki] csatának szerencsés eredményét semmivé tette a következő nap.[2] Szilágyi ugyan igazat írt, hogy 22[kén] is seregünk előnyomult, de ez a csata kezdete volt, eredménye pedig, hogy a kivívott csatatért veszteséggel el kelle hagyni és a 19[kei] állomásokra visszavonulni. Asbóthtól a vezénylet elvétetett, s Görgey az ő hadtestét, mely demoralizálva van, a többi közé akarja felosztani. A csatavesztés onnan eredt, hogy Asbóth, akkor, mikor nem kellett, parancs nélkül visszavonult, s mikor hibáját helyrehozandó előrenyomult, ugyan e műtételt Knézich is produkálta. Szegény Damjanich seregével még ily mal à propos nem történt. Knézichben, kit annyira magasztalt, csalatkozott, én benne sohasem kerestem annyit, mennyit Damjanich feltalálni vélt. Túlbecsülte őtet, mint Gáspárt Görgey.[3] Pozsonyban volnánk, ha Görgey 16[kán] itt lett volna, de azóta az ellenség a Duna s Vág között nagyon szaporodik. Budetin tájáról 4000 gyalog s 1000 lovas 30 ágyúval Nagyszombatba jött és ez ellenséges had 21[kén] d.u. a csatában hihetőleg már részt vett. Galgócról is 21[kén] reggeli 2 órakor a német tábor a Vágon átkelt és a hidat maga után felszedte, hogy a 20[kai] győzelem eredményét tán más taktikával paralizálja. És még is a már kétszer kezeinkben volt állásokban kell előrenyomulni.

Szükséges, hogy a mi seregünk is azon arányban növekedjék mint az ellenségé nevekedett.

---

[1] Ld.: 59. sz. levél 1. jegyz.

[2] Ld.: az 50. sz. levél 2. és 6. sz. jegyz.

[3] Gáspár András Görgey bizalmas embere. 1849. április 2-án a hatvani ütközetben tanúsított vitézségéért tábornoki rangot nyert. A Függetlenségi Nyilatkozat után otthagyta a katonai szolgálatot.

Gróf Klobusiczky ulánus kapitány elfogatott. Áldjon meg az ég.

Tata Junius 23kán reggel

igaz tisztelő barátod
Ludvigh János

(O. L. – Büm. eln. 370. sz.)

63.

Nagy Pál — Gyömörey Gáspárhoz

Kedves Bátyám!

Egypár heti távollétem után hosztóti javak megtekintésére fiatali legrövidebb úton egynapot csak lopni kinteleníttettem, bocsánat, hogy bé nem mehettem; egyébberánt is bizton hiszem levele érkezteig együtt létünket. A vizsgálatot nem csak a bizottmányi kitűzött záros üdő, hanem Kormánybiztos Úr sürgőlése miatt is elhalasztani nem lehetett, egyébberánt a jövő hetekre is már minden napom le foglalva, kiküldöttek mindnyájan megjelentek korábban későbben, úgy hogy csak 11 órakor kezdhettük meg a vizsgálatot; melynek esperes úrra az a szomorú eredménye, hogy a szószékből, s úton útfélen az osztrák kormányt s különösen Ferenc Józsefet ki emelő, híveit részére túlbuzgólag buzdító, ellenben a magyar kormányt s különösen Kossuthot alávaló, az ország kárára törekvő becstelennek, úgy környező társait is semmirekellőknek, az ország pénzit, koronáját, ékszereit elrablónak, azzal elszökőnek jósolta. Kossuth s az ő kormánya nyeresége esetében még a keresztény római hitet is általok eltörlendőnek számos tanúk vallásai szerint, hívei közt hirdetvén; mely lépteit s tetteit, csakugyan hazaárulási bűnnek, s különösen a vésztörvények C pontja alá tartozónak (ki, az ellenség rendeleteit, intézkedéseit, s csábító felhívásait ellenállhatatlan kényszerítés közbenjötte nélkül foganatba veszi, s terjesztgeti) kijelenteni kényteleníttetvén, őt sajnálkodva bár tisztességes felügyelet alá vettük a vésztörvényszék elejbe állítandót. – Több foglalatosságaim, különösen a jelentés s tanúvizsgálatok feltételével elfoglaltságom miatt, körülményesebb tudósítást nem adhatok – különösen terhelő még reá azon vád is, hogy Windisgrätz plakátját midőn túlbuzgó, s unalmat okozó, majd minden kitételeit hosszúsággal magyarázgatná, a népség megunván, zúgolódva számosabban hívei közül a templombul kimennének; az egyházfiát a szószékből fennhangon utasította, menjen utánok, jegyezze meg, kik nem akarják oktatását hallgatni, s több ehhez hasonló körülmények. Az esperes folyamodását, a jelentéshez

záródót, méltóztasson megküldeni, hogy holnap beküldhessem. Búcsúra meghívását tisztölettel veszem, sajnálom, hogy nagyra böcsült társaságjukban részt nem vehetek; miután egypár ívre terjedő vizsgálat feltételével, s írásával kelletik vesződnöm s még mai nap Sümegre aláírásra átküldenem. A ttes Asszonyságnak kézcsókomat jelentve nagyon becses hajlamiba ajánlva tisztölettel vagyok

Mihályfalva 24 juni 1849.

tisztölő atyafiszolgája
Nagy Pál

(Zalaegerszegi Állami Levéltár.)

64.

Vizer István — Ismeretlenhez

Egy újság szerkesztőjéhez intézett levél. Igyekezni fog a szerkesztő szándéka szerint ezekben a borzasztó és végzetes időkben az új időket szolgálni, a lázadás, a kommunizmus és az anarchia ellen.

Mindenekelőtt kiáltványt kíván intézni a jóindulatú, királyához és hazájához hű magyar nemzethez. Nehány komoly szava lesz a császári kormányhoz, nehogy megint a régi, megbízhatatlan módon érdemes tudós embereket háttérbe szorítsanak. Jól kell kiválasztani, a kevés helyesen gondolkozó férfiak közül azokat, akik nem kaméleon módjára változnak — mint Pázmándy és társai — a hadiszerencse forgása szerint.

Az oktrojált alkotmány szellemében óhajt lényegében magyar elemekkel, törvényeket kodifikáltatni, hogy a császári sereg előrenyomulásakor, a visszafoglalt provinciákban rend uralkodjék. A katolikus vallást is védeni kell, „minden álnok forradalmi propaganda és fanatizmus ellen" a szerénység fegyvereivel a XIX. század szellemének megfelelően kell harcolni azért, hogy a „magyar állam jövendő jólétét és boldogulását megteremtsék".

A trón legitimitását is védeni fogja az ország jogaival együtt, s e kettő egyeztetésében a pragmatica sanctió a fő és egyetlen lényeges támasza a trónnak és a dinasztiának.

Nagyképűen kéri, hogy cikkeiből semmit ki ne hagyjanak, legfeljebb a helyesírási hibákat javítsák ki. Nevét azonban ne írják ki. Most, amikor a hűségesek nevében kíván a kormányhoz felhívást intézni, nem kell a közönségnek azt ismernie. De ha a császári kormány tudni óhajtja kilétét, kéri tudassák azt azonnal. Hangsúlyozza még, hogy az új korszak szellemének megfelelően, érdekesen akar írni.

A levél többi részében fizetéséről ír. Hajlandó Pozsonyban, a fele fizetésért dolgozni, mint amennyit Pesten kapott. Sajnálja, hogy a császárhoz intézett hőskölteményét — ami ezekben az időkben ritka jelenség — nem nyugtázták. Még több száz példánya van ebből a műből, ezeket — a nemes célra — kész minden anyagi igény nélkül felajánlani.

Címében — jellemző módon az egész levél hangjából visszacsendülő nagyképűséggel — magát magyar nemes lovagnak, számos megye táblabírójának, a matematika tudomány doktorának, számos tudós társaság tagjának nevezi.

Pressburg, Grosse *Spitals-Gasse H 590.*
in 2 St. den 24 Juny 849

Hochverehrtester Herr!
Hochverehrter Herr Redacteur!

Ich hatte die Ehre, Ihr geschätztes Schreiben vom 19. d. zu erhalten und Ihrer gütigen Aufforderung zu folgen, werde nicht ermangeln — in diesen verhängnisvollen *furchtbaren Zeit* der zu erschaffenden neuen Aera — mit aller moralischen Kraft aufzutreten um die inconsequenten Elemente der Rebellion, des Kommunismus, und der Anarchie zu bekämpfen.

Wie ich schon versprach, zu allererst werde ich einen energischen *Aufruf an die Ungarische Nation* — mit Geist, und Kraft an diese kriegerische, mutige aber auch gutmütige, *dem Könige, und dem Vaterlande mit Leben und Blut attachirte Nation richten!* —

Dann 2.tens will ich auch einige *Worte in Ernst* und Ehren an die K. K. Regierung — als gut gesinnten Ritter, und Edle vom Lande — als ungeschminkte Aufschreiben nachstellend senden, damit nicht auch dem alten Schlendrian, dem manche Hofleute, und dann listige Protectionen die braven wissenschaftlichen, und verdienstvollen Männer wider hintangesetzt werden sollen.

Jetzt ist in der Zeit dass die Regierung biedere, arbeitsame, edel, und getreu denkende Männer richtig zu wählen weiss, von jenen wenigen, gutgesinnten, die nicht in Geheim der Rebellion huldigend — nicht *à la Pázmándy et Compagnie*[1] — Chameleonartig sich metamorphosierend, bald mit geheuchelter Wärme, und Attachemens sich an die Regierung schmiegen, bald wieder — wenn die Kriegsaction der Rebellen Sich etwas bessert — sich sogleich an die Rebellion verräterisch anschliessen, sondern die — *gleich jenen starken, Jahrhunderten trotzenden Granitfelsen unter Meeresflute* — mit unerschütterlicher Treue und Ausdauer stets Consequent in seinen biederen Grundsätzen und solidären Gelehrsamkeit, die unsere Treue gegen Monarchen, und Vaterland mit tugendhaften Taten, und nützlichen Arbeiten bewährt, an den Tag gelegt — und in Ehren bewiesen haben!

Dann 3 tens wünsche ich *im Geiste der octroyirten Verfassung*[2] bei

[1] Ifj. Pázmándy Dénes valóban az egész szabadságharc alatt kétkulacsos politikát folytatott. 1848 májusában a magyar kormány egyik megbízottja volt Frankfurtban, majd a Pesten megnyíló országgyűlésen a képviselőház elnöke. Januárban nem ment el Debrecenbe, sőt önként Pestre ment és Windischgrätznek ajánlotta fel szolgálatait, Ghiczy Kálmánnal együtt emlékiratot dolgoztak ki Magyarország újjárendezésére. Ezért a magyar kormány perbe fogta, de régi érdemeire való tekintettel felmentette. Július 5-én, tehát alig két héttel e levél kelte után, a császáriak fogták el.

[2] A március 4-én Olmützben kiadott ún. oktrojált alkotmány, mely a magyar közjogot semmibe véve, Magyarországot a Habsburg birodalom tartományai közé sorolta.

einem neu zu organisirenden königlich–ungarischen Regierungs Codificierung für Ungarn mit essentielen Elementen, teilzunehmen, dass bey Vorrückung der k.k. Armée in den reoccupierten Königreichs Provinzen bald Ordnung, und im Geist des Gesetzes Zweckmässige Massregeln gegründet werden – und im Sinne der zu begründenden Regierung, und im Geiste der katolischen Religion – die neuen jetzt aufrechtzuerhalten, und als Regierungshaupt Religion beschützen muss *wider alle hinterlistige Propaganda der Rebellion, und Fanatismus* – mit Waffen der Bescheidenheit, und dem Zeitgeiste des 19. Jahrhunderts angemessen – mit unserer Kultur, und den Gesetzen huldigend, mit gerechten, mit gemachten Handlungen, teils durch Strenge des Gesetzes, teils durch Wagnisse... das künftige Wohl, und Glück des ungarischen Staates zu begründen! –

Dann 4^{ens} werde ich mit dem starken Grundsatze: Eine Legitimitas des Thrones – aber auch die Rechten des Landes zu verteidigen – und im Einklange beides zu vereinigen wissen, wobei die *Pragmatische Sanction* als *sine qua non*, als Hauptstütze des Thrones, und des künftigen Wohls der Dynastie, als einzige, und essentiele Stütze zu behaupten!

Indem ich dann über mehrere wichtige Fragen, die teils noch in Keime der neu zu erschaffenden Aera liegen, Abhandlungen zu liefern, und vielleicht *alle 8 Tage mit neueren, und interessanteren Elemente der mit Spannung erwarteten Zukunt*, der Zeit, und Umständen angemessen *aufzutreten wünsche* – bitte alle meine Argumente und den ganzen Inhalt *ohne Verkürzung oder Auslassung einiger Stellen* dann getreu zu geben; meinen Namen aber, – sollte ich nicht unterschreiben, oder nur mit einem Buschstaben, oder Zeichen nur angeben, *so, wie ich dem Aufsatz senden werde, zu geben*, nur allein die vielleicht unterlassene Schreib- und ortographische Fehlern auszubessern – flehe.

In Hinsicht meines Namens muss ich berühren: dass ich jetzt, wo ich besonders Anfangs den Aufruf an die Ung. Nation im Namen mehreren gutgesinnten – sowie auch den *Aufruf an die Regierung* im Namen mehreren getreudenkenden zu geben wünsche, braucht das Publicum nicht zu wissen, ich rechne genug zu sein, wenn Euer Wohlgebohren es wissen – und wenn die k.k. Regierung zu wissen wünschet – *bitte ohne weiteres dann meinen Namen wer der Verfasser wäre? anzugeben.* Da ich stets alles gute, und redliche uns zum a.h. Wohle des Monarchen, und des Staates zum begründenden Glücke reichen wird, zu liefern, bemüht sein werde!

Auch ihre geehrte Frage – unter welchen Bedingungen ich mich ihrem geschätzten Journale als *bleibender Mitarbeiter*, im *Correspondenz* anzuschliessen gesonnen sei? – muss ich Ihnen revidieren, dass ich in Pest für eine *Orig. Arbeiten*, für Leitartikel per Bogen mit 12

Dukaten in Gold, und mit 60, und 80 f.c.m. Baknoten honoriert war.

Ich glaube aber: dass ich Ihnen in dieser neuen Aera mit gediegenen Abhandlungen *dem Zeitgeiste angemessen — wichtigere Ansichten versichern, und interessierende Lektüre* für das hochgebildete Publicum in ihr Journal liefern, und sei es sowohl publico-politische, wie auch vielleicht diesmahl seltener erwünschte wissenschaftliche Abhandlungen, gerne empfangend, Ihre financielle Lage nicht drücken, und Ihnen zur Last nicht fallen wird: wenn ich nur die Hälfte meines früheren Honorars, *per Bogen 6 Ducaten in Gold verlange!*

Ich glaube dass ich Ihnen hindurch eine kleine patriotische Bereitwilligkeit an den Tag lege, da ich mich für das Wohl aller wirken will!

Bitte aber mir sogleich Ihre geehrten Blätter — *Ihren Courier vom 1ten Juni zu senden*, damit ich auch die darin erschienenen Arbeiten bald alle durchlättern kann — und mich nach diesen zu orientieren im Stande bin. *Ihr Journal also*, und *ihre Abend-Blätter* bitte mir als *Correspondencen* ad honores gratis auf der Post, unter meinem Namen, bald, und je eher zu senden unter folgende Adresse:

á Monsieur *Etienne Chevalier de Vizer*, noble hongrois Asseseur de plusieurs Comitats, Dr.Mathem.et membre de plusieurs Societäts erudits á *Presbourg* Spitallgasse H.590 in 2 St.

Ich muss übrigens bedauern, dass Sie mein an S.Majestät unterbreitetes Helden-Gedicht „*Trophaeum Gloriae immortali Sacrum*" als Epos heroicum, in diesen Zeiten *seltenes phaenomen* welches ich durch H.Doctor v. Wildner in 1 Exemplar — *unter Ihrem würdigen Namen* — zu übersenden, und in dessen Brief, dem ich geschrieben, dem Hr. Wildner, einzuschliessen die Ehre hatte, noch nicht erhalten haben! Bitte bei Tit. Herrn v. Wildner in meinem Namen anzufragen, und zu verlangen.

Von diesem Epos macht Hr.Wildner in *Ihrem Courier H 140* eine kurze Erwähnung unter dem Aufschrift *Aus der Literarischen Welt.*

Wünschen Sie übrigens hievon dann eine Erwähnung weiteres noch zu nehmen, so bitte mich zu verständigen, da ich Ihnen angeben muss: es in viel hundert Exemplaren, die ich noch *für die heilige Zwecke anspruchlos gewidmet habe* mit Hochachtung habe die Ehre zu sein.

Eurer Wolgebohren ergebenster

St v Vizer

P.S. Ihr geehrtes Schreiben, und Ihr Journal bitte bald, und je eher mir zu senden, damit ich Ihnen meine Opera alsogeich übermachen kann —

(O. Sz. K. Kézirattár. — Levelestár.)

65.

Jablonczay — Szemere Bertalanhoz

Nagy-Megyer melletti táborban
június 24-én 1849.

Kedves Bertim!

Parancsolatod ellenére jöttem ide: de nemes hajlamaim miatt, te rám nem neheztelhetsz. Leszesz pedig egy szorgalmas és lelkes katona iránt annyi szívességgel, hogy a köztünk fennforgó kérdésre választ írandasz. E ponton ütközethez van remény:[1] ha meghalok, gondolkozz néha rám. Egy bizarr eszmét adok, mely miatt mély lelked érdemesítend.

Mitől függ európai béke vagy háború?

Göröghont pestis pusztította. Ödipus a becsületes, jó és bölcs király, a mindentudóságot kérdezte meg azokért és a gyógymódért e szörnyű állapotra nézve.[2] Ti, vallásos, szép, jó és bölcs kormány ne vessétek meg szavaimat; Te barátom kérdezted is azokat, mondván „ha jó eszméd lesz: írd meg nekem".

Forradalom, forradalmak borítják Európát. Nyugtalan a föld érző rendszere: az emberiség.

Nyugtalanok a népek. Azok is, melyek zsarnokság alatt nyögnek, azok is melyek a szabadság diadalát már poétai nagyszerűségekkel ünnepelték.

Sok alakban jár a nagy „lex subtractor, mathematica substancialis" vulgo halál. Egy elv haragszik egy tárgyra, s e tárgy az emberiség.

Mit cselekvék neked ó haragnak elve, mit cselekvék az emberiség, hogy falvaiban, városaiban, békés gunyhóiban pusztulnia kell?

Felidézed a vészt ellene, oly tömegben, melynek eleje már a régenbe hatott, vége pedig még nem látható.

És ki vagy te?

Az ég lelke vagy?

Vagy a földé?

---

[1] Knézics hadtestének egy része a peredi csata végső kimenetele előtt (ld.: 50 sz. levél 2. és 6. sz. jegyzeteit) visszahúzódik Nagymegyerre és onnan kísérli meg – sikertelenül – elterelő mozdulataival a Vág-vonaltól elvonni az ellenség erejének egy részét.

[2] A görög mitológia szerint az idegenben nevelkedett Ödipusz, Theba királya, ismeretlen atyját megölve saját anyját vette feleségül. A várost pusztító járvány okát megtudandó, Apollon jóshelyére Delphoiba küld tanácsért. A válasz indítja el a tragédiát: valaki vérbűnnel terhelten él a városban s Laiosz halála is bosszulatlan maradt. A csapást csak a gyilkos megölése háríthatja el – mondja a jóslat.

A földé talán!

Fogjuk fel az eszmét, hisz a földön vagyunk, vonzó erőkkel ehhez láncolvák.

Talán rosszul szolgáljuk őt, urunkat? asszonyunkat és anyánkat!!

Ó műszer a föld.

Ó neki van fiziológiája.

Vannak törvényei, miknek normális hatását úgy nevezik egészség.

E törvények közül ismerünk is talán egy kettőt: elektricitás és magnetizmus emberi nevezetük.

Vajon e törvények normális hatását a vasutak nem föltételezik? ó igen!

Ha a föld orgán?

Ha a föld érző orgán?

A vasutak miatt ez orgán beteg.

A földnek ott, hol a vasutak végződnek szurásai vannak.

A föld nem fog nyugodni.

A föld nem szenvedi meg a vasutakat.

Nem szenvedi meg e mai folyton folyó rendszerben.[3]

Egy hatalmas ember felfogandja ez eszmét: és leend kedvencévé az elvnek, mely haragudni tud, haragudni és átokkal és vésszel tetézni, tehát áldani is tetézve bőven.

Pusztítsd barátom a vasutakat s hol építtetsz, helyenként izoláltasd.

Jablonczay

70-d honvéd zászlóaljbeli százados a Nagy-Megyeri táborban. Írhatsz, Klapkához utasítván levelemet vagy Kosztolányihoz.

(Miskolci Állami Levéltár. — Borsod – Miskolci Múzeum anyaga. Szemere-hagyaték.)

---

[3] Jablonczay százados egyébként is meglehetősen zavaros levele ezen a ponton mutatja a legjobban levélírójának szinte nevetséges konzervativizmusát, mely itt a technika vívmányaival helyezkedik szembe. A kor haladó felfogására e kérdésben minden szónál többet mond, ha Petőfi 1847 decemberében írt versének két szakaszát idézzük: „Száz vasutat, ezret! Csináljatok, csináljatok! Hadd fussák be a világot, mint a testet az erek. Ezek a föld erei, bennük árad a műveltség. Ezek által ömlenek szét az életnek a nedvei."

66.

Szalmay Antal — Szüleihez[1]

Szeretett kedves szüleim!

Komáromból, már rég kiköltöztünk, de igen véletlen történt a kiköltözködés, tehát nem tudósíthattam Kedves Szüleimet, de éppen most van alkalmam írni, most vagyunk a Nagymegyeri táborban, a Csallóközben, nem messze Komáromtúl. Már a muszkákkal is voltunk csatába,[2] itt vannak 15 ezeren a Duna mellett, és sok német, voltunk már 1 héttül fogva 4 csatában, kétszer győztünk, s 2er futottunk.[3] Én most gróf Eszterházy vezérlete alatt vagyok, a dandár parancsnokunk gróf Zichy Ottó. Tábornokunk pedig Klapka. Görgey is itt van.

A múlt napokban voltam mint futár 2 ízben Győrben, beszéltem ott a Kolosváry fiskális úrral, a Klapkához vittem levelet, személyesen beszéltem vele, egy futárnak járandóságát kifizette, mely 40 pfra rúgott.

A nadrágot, melyet küldött, megbőröztettem, megvarrattam, szép órát és mellényt, nyakravalót, gyolcs zsebbevalókat, kesztyűt, és még csákót is vettem, pénzem is maradt még s.a.t.

Múltkori levelében Kedves Atyám kérdezi, hogy voltunk-e a tábornok úrnál? Elmentünk volna, de nem ért rá az őrnagy úr. Hála Isten semmi bajom nincs, jó dolgom van.

Magamat tovább is kedves szüleim szeretetébe ajánlom, Lotti tantot, Eleket, Gyulát, k. testvéreimet csókolom.

Vagyok kézcsókoló fiúk

Szalmay Antal

őrmester

Kelt nagymegyeri táborban.
Jún. 25^{én} 1849.

(O. L. – Múzeumi Törzsanyag d. a. – Korábban: 1848/49-es iratok.)

---

[1] Ld.: az I. k. 153., II. k. 102, 145. sz. leveleket.

[2] Ld.: 50. sz. levél 2. és 6. sz. jegyzetét.

[3] A június 13-i Szopornya és Pata közötti ütközet, melyben visszaszorítják az osztrák csapatokat, a 16-i zsigárdi, vereséggel végződő csata (ld.: 50. sz. levél 3. sz. jegyzetét) és a 20–21-i két peredi ütközet (ld.: 50. sz. levél 2. és 6. jegyzetét), mely utóbbinál az első nap győzelemmel, a második vereséggel zárult.

67.

Vipan D. J. — Pulszky Ferenchez[1]

Kizárólag Pulszkynak szólnak közlései. Nem szabad tartalmára még célozn sem, sem újságban, sem senki előtt. „Bármennyire feleljen is meg az igazságnak és a tényeknek, kormányunk véleményét és elgondolását érdemes megismerni.

Miklós cár arról beszél, hogy 200 000 főnyi segítő csapatot küld az ország belsejéből Magyarország ellen, olyan utasítással, mintha a sivatagba mennének. Válaszolva a mi kormányunk ellenvetéseire, szemtelenül arra utal, hogy ő sem avatkozott be Indiában. Kormányunk dühös, de fél a háborútól, nincs pénzünk flottára: fél a békepárttal összefogó, nem liberálisan gondolkodók többségétől.."

Tudja a kormány, hogy titkos szerződés van Ausztria és Oroszország között és félnek attól, hogy valami rosszabbat is tartalmaz, mint Cattaro átadása. Például olyat, mint átadni Oroszországnak Ausztria bizonyos területeit és részt kapni Törökországból. Ez háborús ok volna és Lord Palmerston módot keres, megtudni a titkos szerződés tartalmát: egy osztrák hivatalnok szép kerek összeget kaphatna a szerződés másolatáért.

Tudott dolog, hogy Ausztria először elutasította a feltételeket, mint túl kedvezőtleneket, azután beleegyezett.

Lord John Russell nem akarja Magyarország elismerését, mert Ausztria Anglia régi szövetségese. A francia kormánynak otthon kell a katonaság, háborúra nincs embere.

41 Bedford Pl.
Kensington
26 June/49

Dear Pulszky!

Will you answer me the questions on the other paper, and send back as soon as possible?

What follow is *privatissime*. No allusion to be made to it in any Newspaper, or to any one *here*. Whatever may be the correctness as facts, the opinions and believ of our Cabinet are worth knowing.

Nicholas talks of bringing 200 000 additional troops from the interior against Hungary, to have a comissariat as if they were going into a desert.

In answer to the remonstrances of our Cabinet he had the insolence to talk of his non-intervention in India.

Our Cabinet is furious, but they are afraid of war: they have *no money* for a fleet: and they are afraid of a majority being against them of the peace party joining with the illiberals.

(In this respect I hope something may be done in breaking up this expected majority).

---

[1] Ld.: 49. sz. levél 1. jegyzetét.

They know that there is a secret treaty between Austria and Russia, and they suspect that it contains something much worse, than the cession of Cataro[2] something for instance of this sort, Austria to give up to Russia certain portions of her territory and to receive in turn, some portion of *Turkey*.

This would be a *casus belli:* and Lord P. is looking out for some means to get at the secret treaty: An Austrian employé who would give up a copy of this treaty, would be sure of a good round sum.

It is known that Austria refused the terms at first, as being too bad, but afterwards consented.

Lord John Russell does not like a recognition of Hungary also because „Austria is our ancient ally.[3]

The French Government wants the army to garrison the French towns, and would find a difficulty in sparing a sufficient number of men for a war.

Yours ever

D.J.V.

I think a list of the Aristocrats (something like what was formerly in the Spectator) would be good for the Morning Herald, which is a fashionable paper.

(O. Sz. K. Kézirattár. — Pulszky-levelezés.)

68.

Pulszky Ferenc — Vipan D. J.-hez[1]

Küldi a Schwarzenberg-cikket. Erős, és ha Vipan úgy gondolja, hogy ebben a formában nem felel meg, változtasson rajta kedvére. Úgy látszik Aulich jól halad előre.

122 Jermyn Street
Tuesday 26 June 1849
11 o'clock

My dear Vipan!

I hope you are quite well. I send the Schwarzenberg article, it is

[2] Ld.: 41. sz. levelet.

[1] Ld.: 52. sz. levelet és 1. jegyzetét.

[3] Russel lord Magyarország függetlensége elismerésének egyik leghevesebb ellenzője, aki ebben a kérdésben állandóan az Ausztriával fennálló régi szövetségre hivatkozott.

strong. If you think, that it would not do in this shape, make such modifications as you like.

Good recovering.
Yours sincerely
Pulszky

It seems that Aulich advancing well.

(O. Sz. K. Kézirattár – Pulszky-levelezés.)

69.

Ludvigh János — Kossuth Lajoshoz[1]

Édes barátom!

Ma Győr vidékéről ágyúzást hallottunk, azonban lehet hogy a Csalóközben volt a csak kevés percig tartott ágyúzás. Az ellenség a Duna jobb partján 30 000 emberrel Győr felé bennünket megtámadni készül s tán már holnap ott heves csatánk lesz.[2] Kmety ellenében a csata szerencsétlen kimenetelétől nem kell tartani.

Az ember csak később jut néha olyanok nyomába, hogy szeme szája eláll generálisaink vitézségeire. Egy Knézichről bizonyos, hogy sem a szolnoki csatában,[3] sem a Komárom mellettiben, melyért az érdemjeleket és tábornokságot kapta részt nem vett. A szolnoki csata napján Várkonyban hasfájást kapott, de midőn meghallotta, miként vívott az ő ezrede, Damjanichhoz sietett, hogy vitézségét elbeszélje, s Damjanich, ki a hasfájást nem gyanította, azt hitte és hiszi mai napig, hogy Knézich vezette Szolnoknál az ezredet. Komárom mellett a derék had a sáncoknak ment, a vezér pedig a hídfőnél szépen megállott és aratta az ezred vitézségének babérjait. Azoktól, kik tudják mi történik a veszély perceiben megértem, hogy Podovszki és Mayerből jeles vezérek válnának, kikkel kevés tábornok mérkőzhetnék. Görgey már reájok figyelmeztetett, s fog még figyelmeztetni. Ilyen emberek babérjait mások ragadják el.

A Szent-Mártoni tót árulókról, kik felkapott saját fegyvereinkkel

---

[1] Ld. a 33. sz. levél 1. jegyz.

[2] Június 28-án a győri ütközetben döntő csatát nyernek Haynau csapatai a magára hagyatott Pöltenberg erejével szemben. Ez ütközet után Görgey is, Ludvigh is szükségesnek tartják Pest feladását, mint amely ezek után nem védhető többé.

[3] A szolnoki csata 1849. március 5-én, az első döntő Komárom melletti csata április 26-án ment végbe. Knézics tábornok kinevezése 1849. május 6-ról kelt.

lőttek[4] hihetőleg már értesítve vagy. Az oroszok Szentmártonban egy Bocskai-huszárt, ki a kozákoktól körülfogatván, közülök többet levágott, felakasztottak, egy Miklós-huszárt pedig, ki maga négy kozákot levágott miután lova alatta lelövetett, elfogván, agyonlőttek. Ezután tán minekünk sem kellene már sok foglyot tenni. Igaz, hogy az ellenség, ha tudja hogy bántalma nem lesz, könnyebben megadja magát, de ha tudja hogy öletik, könnyebben is szalad, különösen pedig a tiszt vakmerőségével kissé felhagyna, ha látná hogy csak szaladásban van menekülés.

A 27kei csatában a 3dik hadtest egyes csapatai oroszlánokként víwtak[5]. A Vasa ezred századja a peredi temetőnél az oroszokat kétszer verte vissza s csak akkor hátrált, mikor már minden ágyúink és társzekereink Peredről elvitettek. A temetőtől nem messze egy árok mellett egy demontírozott ágyúnk felfordultan feküdt. Leiningen az ágyút megpillantván, legközelebb álló csapataihoz fordulván azt mondá, az ott levő ágyút el kell hozni, kin van a sor és egy Ditl nevű fiatal honvédtiszt kiáll, hogy rajta van a sor és ő századjával kiáll, azt felében Plänklerekre felosztja, s visszatartóztatja a tízszerte nagyobb ellenséget, míg az ágyút el nem viteti. A Hannover-huszárok 4 századja kétszer 4 divizió ellenséges lovasságba bevágott. A tüzérek egy ágyút három órányi távolságra magok húztak, mivel valamennyi ágyús ló lelövetett. Ily vitézség következménye volt, hogy a 3dik hadtest egyetlenegy ágyút és szekeret sem vesztett el. Egy muníciósszekérnek mind a négy kereke kilövetett, de a tüzérek e szekeret sem hagyták elébb vissza, mint a muníciót kivették és más szekérre rakták. Ezen hadtestnek hidászai is csudavitézséget tanúsítottak. És ily páratlan vitézeknek vezére egy gyáva horvát volt! Ezt, fájdalom, későn írom, de vedd pro nota. Ezt megemlíteni sem kell egyébiránt, mert mind Damjanich, mind Görgey az által óvatosabbak leendnek. Tudom hogy Knézich kinevezése nem a te míved, s hogy a jóváhagyást leginkább béke kedvéért adtad, mert két legjelesebb tábornokunk kívánsága s tette forgott fenn.

Előőrsi jelentés szerint az ellenség a Vág jobbpartjától erejét Pozsonyba s Galgócon vonja össze. Ezt öt paraszt által a négyesdi pap izente.

Isten veled.

Tata Június 27kén 1849. leghűbb barátod

Ludvigh János

(O. L. – Kossuth – Miscellanen. 105.)

---

[4] Turócszentmárton utcáin június 22-én a visszavonuló magyarok Grabbe üldöző katonáit megtámadják, de vereséget szenvednek. A cári csapatok ekkor 46 embert foglyul ejtenek, s az utcán és magánházakban számos embert megölnek.

[5] Nyilván elírás; a peredi csata második szakaszáról 21-ről, van szó. (Ld.: 50. sz. levél 2. és 6. jegyz.)

70.

Tersztyánszky Zsigmond — Feleségéhez, Balázs Izabellához[1]

Hódmezővásárhely
849 június 27 én

Kedves jó Bellám!

Hála az Égnek mi idáig szerencsésen elértünk és ma már csupán három mérföldre állunk Szegedtől, s holnapután már ott leszünk.[2] Hová menünk onnan, azt nem tudjuk, annyi bizonyos, hogy az alsó táborba leszünk, miként azonban meg tudjuk további utunkat, azonnal tudósítani nem mulasztlak, bár utolsó levelem következtében Szegeden kedves soraiddal találkozhatnék, vajmi örvendne lelkem!

Csak gondold el — amint ide érve a Fő téren felállítódtunk, észrevettem, hogy egy férfi mindég rám néz és örvendve mosolyg; de én erre mit sem ügyelve, hazamenvén szállásomra rögtön az öltözködéshez fogtam, mert igen izzadtam, s amint az inget veszem magamra, ki nyitja be ajtómat, Lovász, a pap, ki Huszáréknál volt, képzelheted mennyire megörültem; elmentem vele azonnal gróf Vécseyhez, a főnökihöz, ki igen szívesen látott, és az egész napot a pappal töltém. Este felé éppen, midőn mindnyájan együtt voltunk, jöttek Eperjesrül megfutamodottak, akik beszélék, miként a muszkák mintegy 50 000 bétörtek, és már Kassáig előre nyomultak, és többször csatáztak a magyarokkal,[3] képzelheted mennyire elkedvetlenített a hír. Azonban mégis este a fogadóba összejövén mulattunk és mitsem gondoltunk a muszkákkal, mert csak azt reményljük; él a magyarok istene! Mi már most bizonyos, hogy a rácok ellen menünk, mert ott is roppant erő van ellenünk; én azonban bízok, hogy a jó Isten a ti kéréseteket meghallgatja és engem megsegít, ha pedig elveszek hazámért, nyugtat az öntudat, nyugtat, mert nőm és gyermekim forró fohászai és könnyei kísérendnek a túlvilágra, nyugtat, mert becsületesen éltem és úgy is enyészek el. Ha netalán a gaz ellenség felétek nyomulna, menjetek Sipekre és hajtsátok a marhát is el, mert ezek mindent megemésztenek útjokban. Hiszem, ezek még nem utolsó soraim, addig is tehát, míg a következők elérkeznek, szívembül ölelve benneteket, vagyok míg élek

Titeket forrón szerető
Zsigátok

E jelenleg kedves dalomat küldöm néked.[4]

(O. L. Múzeumi Törzsanyag d. a. — Korábban: 1848/49-es iratok.)

[1] Ld.: a 40. sz. levelet.
[2] Ld.: a 40. sz. június 18-án még Bihar megyében, Nádudvaron kelt levelet.
[3] Wysockinak a cári csapatokkal Bártfa melletti első összecsapásáról ld. 54. sz. levelet és a vonatkozó 4. jegyzetet.
[4] Nincs a levélhez mellékelve.

71.

Szemere Bertalan — Görgey Arturhoz

Barátom,

Temesvár nem a mienk, Arad sem.[1] Erről holnap bizonyosat tudunk. Tótot Jellasich megverte, azaz, visszanyomta, ki Haczfeldre vonult.[2] Bem Désen van.[3] Wysocki Gödöllőnek tart; de még Miskolcon van, vagy túl rajta.[4]

Ennyi felé szakadtunk, és mindenütt gyengébbek. Így megvernek, mert a nép gyáva. A népfelkelésnek vezérei nincsenek. Elemeit sem ismeri a nép a hadviselésnek. Csak sáncot vetne legalább, csak tudna elvonulni a hegyekbe, s hátulról háborgatni az ellenséget.

Minden terv megment, minden tervtelenség elveszt. Értem a tervet, mely összpontosít.[5]

Határozz, érett tanácskozás után, és gyorsan cselekedjél. Véletlen, hirtelen, váratlan fordulat menthet meg. Hívd össze Bemet, Vettert, Wisockyt seregeikkel. Nemsokára késő lehet. És akkor, ha győzünk, tudjuk, mit csinálunk, s előre végezzük el, merre vonulunk, ha vesztünk.

De ez titok legyen, még a miniszterek mindenike se tudja. A minap egy szót ejtél ki, és már elrepült. Lajost figyelmeztettem a titok szükségére. *Talán a sereg* nem is követne. Fanatizálni kell a hadat, *ezen* esetre nézve, valami vággyal, mely ne engedjen neki meggondolást, mely töltse el akár a szabadság, akár a kincs, akár a kalandvágy poézisével.

---

[1] Az Aradvár parancsnokával június 3-án kezdett alkudozásait Vécsey tábornok június 27-én befejezte. Berger várparancsnok július 1-én 1400 főnyi lefegyverzett őrséggel, magyar kíséret mellett, Stájerba vonult, azzal az igérettel, hogy katonái 6 hónapig nem harcolnak a magyarok ellen. Mintegy 600 ember a honvédek soraiba lépett. Temesvár elfoglalása azonban ismételt kísérletek ellenére sem sikerült.

[2] Tóth Ágoston június 25-én jelentéktelen csatát vesztett Óbecse körül Jelačić csapataival szemben.

[3] Bem tábornok Nagyváradról visszatértében (ld.: 58. sz. levél 2. jegyz.) Kolozsvárott vette az orosz csapatok betörésének a hírét. Désre siet (június 24-én), hogy személyes megjelenésével megfékezze a betörés hírére kelt pánikot.

[4] Wysocki az első összecsapások után gyors menetben indult el, hogy egyesüljön a főseregggel. Kossuth figyelmeztetésére volt szükség, hogy visszavonulását fékezze, nehogy a gyors, harc nélküli visszavonulás következtében a cári csapatok előnyomulása meggyorsuljon.

[5] Kossuth stratégiai elgondolásai szerint a magyar csapatokat a Tisza táján kellett volna összpontosítani, s az így nyert erőnek egyesülve, szétzúzni az ellenfél erejét. Sem Bem, sem Görgey, de többi vezérei sem segítették őt ezen tervek megvalósításában.

Ezenkívül szedd össze a katonai minden erőt. Alázd meg magad Bemnek, Perczelnek, — magasb leszesz ez okosságod által. Azaz, használd fel őket, látszólagosan engedvén nekik, és még is a te akaratod teljesítvén. A had tüzét szítsd a lángig, s részegségig.

Terv, összehangzó, országos. *Sietve* vidd ki, lassan főzd ki, titokban tartsd, legfölebb öt emberen kívül.

Tisztelőd

Szemere

Budapest, $\frac{28}{VI}$ 1849.

A népfelkelést katonailag rendeztesd, azaz, adj ügyes vezért egy megyének.

(O. L. — Görgey cs. görgői levéltára. Görgey Artúr iratai 6. — Korábban: 1848/49-es iratok.)

72.

Breisach Leopold Richárd — Pulszky Ferenchez

Már három éve van távol szeretett magyar hazájától, s így nem jutott osztályrészéül az a boldogság, hogy 1849-ben magyar katona legyen. Már gyermekkora óta táplált vágyát követve Amerikába ment, a politikai szabadság hazájába. Most tanár ott kint egy kollégiumban. A távolból is megkísérelte mégis hazájának amennyire lehet használni. A New Yorkban levő 15—20 magyart rávette küldjenek haza honfitársaiknak egy zászlót. Azt is szerette volna, hogy együtt forduljanak az elnökhöz és kérjék Magyarország függetlenségének elismerését. Ezt a többiek nem vállalták. Ő maga fordult az Egyesült Államok elnökéhez, Taylor tábornokhoz és az államtitkárhoz John Claytonhoz. „Mivel ez — a köztársaság szokása szerint — az újságok által hamarosan nyilvánosságra jutott és az én kívánságom különösen az itt élő németek között élénk visszhangra talált", a mai nappal elment Washingtonba a kérvény, amelybe belefoglalták az összes Európában most alakuló országokat is.

Befejezésül megemlíti, hogy személyesen ismerte Pulszkyt.

An das verdienstreiche Mitglied an der Gründung Europaischer Freiheit, dem grossen Bürger der Ungarischen Republik Herrn F. Pulsky, Geschäftsträger der ungarischen Republik in London.

Mein Herr! Obschon ich seit ungefähr drei Jahren von meinem Vaterland Ungarn (ich bin in Eisenstadt geboren) getrennt bin, und seit zwei Jahren in einer Entfernung von Circa 1300 geogr. Meilen lebe, so habe ich doch an dem Geschicke Ungarns an seinem wundervollen

Grosstaten so warmen Anteil genommen, als irgend einer in der Heimat selbst. Leider war mir das grosse Glück nicht gegönnt in Vaterlande selbst an den Befreiungskriegs persönlich Teil zu nehmen, und die unsterbliche Ehre zu erwerben im Jahre 1849 ungarischer Soldat gewesen zu sein.

Ein im Knabenalter schon genährter Wunsch das vielgerühmte Land der politischen Freiheit kennen zu lernen, brachte mich nach Amerika und die Gestaltung meiner Verhältnisse da, verhinderten mich im vorigen Jahr an die Rückreise nach Ungarn. Ich war hier anfänglich ein Stück von einem Professor in einem katholischen Collegium und gebe seit langer Zeit Privat – unterricht bei dem man zuweile Gelegenheit findet sich darüber selbst zu unterrichten, dass die Einnahmen nicht hinreichen um Herzensneigungen folge zu leisten.

Indessen suchte ich dem Vaterlande hier so viel möglich, nützlich zu sein. Ich hatte nähmlich die 15 – bis 20 Ungarn hier zu vermögen gesucht, dass nebst der Sendung einer Fahne und Adresse an unsere Landsleute jenseits des Oceans mir vorzüglich und bittschriftlich an die hiesige Regierung uns wenden sollten, damit Ungarn als ein selbstständiges Staat von Amerika anerkannt wärde. Ich konnte mit letzterem nicht durchdringen, die Nebensache wurde bei ihnen zur Hauptsache und die Sendung einer Fahne absorbirte allein ihr Interesse fürs Vaterland, und so habe ich mich dann selbst und allein Anfangs dieses Monats, an den Präsidenten der Vereinigten Staaten von Amerika, General Taylor mit meinem kräftigen Bittgesuch gewendet, alle Gründe darin vorbringend die die Sache unterstützen.

Kurz darauf schrieb ich auch an den Staatsecretar Mr. John M. Clayton, meine Bitte durch ihn erneuernd dessen Bescheid ich nun abwärte.

Da dies Vorgänge nach republikanischer Weise hier gleich durch die Zeitungen an die Öffentlichkeit übergingen, so finden meine Vorschläge, nahmentlich unter den deutschen Anklang und ein Bittgesuch ist schon heutigen Tages (auf alle neu entstehende Regierungen in Europa sich ausdehnend) von sehr einflussreichen Männern nach Washington abgegangen, worin mein Vorschlag unterstützt wird.

Ich glaube Ihnen davon Kenntnis geben zu müssen, um zu veranstalten, was an der Seite Ungarns im Entgegenkommen für nötig machen werden sollte.

Schliesslich bemerke ich, dass ich die grosse Ehre habe, von Ihnen gekannt zu sein – in Baden war ich vor 8 bis 9 Jahre zurück im Schachspiel Ihr Gegner, später habe ich als Techniker einen gewissen Grad vortheilhaften Bekanntheit in Deutschland erhalten, durch meine mehrjährige Arbeiten um Central Deutschland durch das schwarze und caspische Meer mit Central Asien zu verbinden.

Ich habe die Ehre mit ausgezeichneter Hochachtung zu zeichnen des hochverdienten Partioten ganz ergebener Diener.

New York am 28 Juny 849.

Leop. Richard Breisach

Durch Übertragungen güngstiger Berichte über Ungarn ins Englische suche ich das Interesse hier wach zu halten.

(O. Sz. K. Kézirattár. – Pulszky-levelezés.)

73.

Noisser Richárd — Anyjához[1]

Bizonyára értesült már arról – írja Noisser anyjának –, hogy Guyon tábornok mellett van, jó zsolddal állandóan a tábornok személye körül. Az elfoglaltsága sem túlzottan fárasztó, s remélhetőleg az egész hadjárat kedvező kimenetelű lesz. A tábornok rendkívül szeretetre méltó, művelt ember. Előreláthatólag még a levél irásának napján Temesvár felé táborba szállnak, ahol a tábornok az 5. hadtest parancsnokságát fogja átvenni.

Szegedin Donnerstag 28. Juni 1849.
In Dampfschiffs Bureau des Hügel Mukerl.

Liebe gute teuere einzige Mutter!

Vom Janko, oder sonstigen Raabern wirst Du schon erfahren haben, dass ich bei H. General Guyon bin, die Anstellung sehr angenehm, die Gage gut, die Arbeit nicht zu viel, bin nur immer um die Person des Herrn General. Essen, trinken, schlafen zusammen, habe Geld, Uniform, Säbel und noch keine Gräfin, um ganz vollkommener Officier zu sein. Die Strapatzen sind nicht so arg, und das Ganze wird hoffentlich gut ausgehen. Der General ist ein höchst liebenswürdiger, gebildeter Mann, und wir stehen auf einem angenehmen Fusse.

Heute noch wahrscheinlich um 5 Uhr fahren wir gegen Temesvár in das Lager ab, wo der H. General das Comando des 5'. Armee Corps übernimmt.[2] ich schreibe Dir jedenfalls so oft ich kann, Zeit habe und eine Post geht. In meinem nächsten Brief werde ich Dir auch meine Adresse, wenn es noch möglich sein wird, mitteilen, oder wenigstens anzeigen wo mich Briefe von Dir treffen. In kurzer Zeit bin ich Rittmei-

[1] Ld.: 56. sz. levél 1. jegyzet.

[2] Június végén Guyon az eredeti tervvel szemben a IV. hadtest parancsnokságát vette át.

ster, dann besuche ich Euch — wenn mich nicht früher eine Courierreise deren jede regelmässig alle 48 Stunde und öfter, auch noch früher, an das Ministerium nach Pest abgeht. Die Hügel lässt sich vielmals empfehlen: ich küsse Euch Alle, Dich meine liebe einzige Mutter aber tausendmal.

Richárd

Lieutenant im 8'. Hussaren Regiment zugleich bei der 5' Armée Corps Operations Canzlei d.H.Grl. Guyon

(O. Sz. K. Kézirattár. — Levelestár.)

74.

Ludvigh János — Kossuth Lajoshoz[1]

Édes Barátom!

Győrbe menetelem előtt tudósítlak, hogy az ellenség a Rábcán is tegnap áttört.[2] Görgey ez éjjel jött s még éjjel el is indult Győrbe. Ma, ha lehet, csatát kerülendünk, míg a balparti segítség megérkezik.

Ha védelmünk a tiszán- és dunántúli vidékre fog szoríttatni, akkor e két vidék közt közlekedés nem leend, s dunántúli seregünk a kormánytól el lesz zárva. De azért kormánynak itt is kell lennie és a nemzeti gyülés első teendője leend vagy magának a kormánynak a Dunántúli vidékre kormánykomitét kinevezni. A tábori kormánybiztosnak köre az eddigi, a hadsereg körében, a komité pedig magát a kormányt fogja képviselni és nevében rendelkezni.[3] E komitét hitelnyitási hatalommal kell felruházni vagy is felhatalmazni, hogy százmillió erejéig assignátákat kiadhasson. Ha Szeremleit külföldre nem küldöd, assignáták vagy bankjegyek csinálására fogná a tábor fordíthatni. Pénz kell, nélküle háborút nem viselhetünk.

A komité kiküldésnek igen általánosnak kellene lennie, hogy az ellenség abból tervünket, hogy a Tiszán és Dunántúli vidékre akarjuk operációinkat szorítani meg ne tudja. A Duna őrzésére legalább 15.000

---

[1] Ld.: 69. sz. levél 1. jegyz.

[2] Ld.: uo. 2. jegyz.

[3] Az országgyűlés megnyitása július 2-án megtörtént, azonban még ezen az ülésen elhatározták, hogy az országgyűlés az ellenség támadásai, a cári csapatok betörése miatt máshová teszi át — követve a kormányt — a székhelyét. Így e különleges jogkörrel felhatalmazott kormánybiztosok kinevezése sem történhetett meg.

ember kellene, melyet nemzetőrökből nehéz lesz folyvást pótolni, azért a nemzetgyűlésnek rögtön új újoncokat kell szavazni, hogy a tiszántúli sereg ott és a dunántúli tábor itt magán segíthessen. A Dunát megőrizvén, legalább kaszaforgatásban fognak begyakoroltathatni.

Isten veled.

Tatán Junius 28^{kán} reggeli 4 órakor

leghűbb barátod

Ludvigh János

(O. L. – Kossuth–Miscellanen 106.)

75.

Domahidi Ferenc — Domahidi Menyhérthez[1]

Csikszereda 1849. 29. Juni.

Kedves atyám!

Három hete hogy hazulról eltávoztam, s kedves atyámat bizonytalan sorsunk miatt még ez ideig nem tudósíthattam. Eljövetelem után a Bánátba megérkezvén, századomnak egy része az őrnagyunkkal már bément Erdélybe, s csak kevés része maradt ott s nékem bé kellett jönni Erdélybe, 81 mérföld megtétele, s két heti út után, beérkeztem napján a muszkák is a császáriakkal egyesülve beütöttek két oldalról Beszterce felől, és Brassón felül Tömösnél;[2] s minket útnak indítottak ellenek, s jelenleg itt vagyunk borzasztó fenyvesek s havasok közt. A táborunk 2 órányira van innen, Háromszék szélén, s holnap reggel véle egyesülünk. Háromszék megye, amely a télen egyedül tartotta fent magát az ellenség ellen, most a Barczaság nagyobb részével az ellenség kezébe. S mint mondják igen nagy erejek van, különösen a muszka lovasság felette sok, amint halljuk, Besztercénél ez előtt két nappal Bem generál az ellent megverte[3] s tudósítást küldött ide a székely táborba, hogy ha lehet hétfőig azaz holnaputánig késsünk az ütközettel, akkorra

[1] Ld. a II. k. 198, III. k. 6. és 27. sz. leveleket.

[2] A cári csapatok egy része a Tömösi szoroson keresztül június 19-én Lüders tábornok, más része 20-án Engelhardt tábornok vezérlete alatt a Törcsvári szoroson tört be Erdélybe.

[3] Június 27-én Bem altábornagy Besztercéről előrenyomulva Jád és Borgó-Rusz között összecsapott Grotenhjelm összpontosított csapataival. Az összeütközés döntetlenül végződött. Éjszaka Bem Beszterce felé, Grotenhjelm Borgó-Ruszra visszahúzódik.

a maga vezérlete alatt hoz segélyt, bár hozná az Isten minél elébb táborunkba. Maga személye többezer emberrel ér fel, lelkesedést öntve belénk jelenlétével. Mint halljuk, Fehérvár is bé van véve, de ezt levelem kapásakor bizonyosan jobban fogja tudni hírből édes atyám. Állásunk kevéssé veszedelmes lesz, mert a huszárság, a részünkről ami itt van, igen kevés, de azok is csaknem haszon vehetetlen gyávák, a székely huszárok és Mátyás huszárok, s így az egész veszély rajtunk, mi pedig a csalódást még meg nem tanultuk. Holnapután bizonyosan ütközetünk lesz, s azután, ha az Isten életben megtart, sokkal több bizonyost írhatok, s fogok is. Most mivel semmi több bizonyosat nem tudok, nem is írok pletykákat, különben is időm kevés, mert itt is keresztül vonulunk. Egyéberánt jövő levelem környülállásosabb fog lenni. Kedves atyámat tisztelve, Maróti is igen tiszteli

s vagyok
holtig tisztelő fia
Domahidi Ferenc

(O. L. – Múzeumi Törzsanyag d. a. – Korábban: 1848/49-es iratok.)

76.

Perényi Zsigmond — Szemere Bertalanhoz

Pest 29. 6. 1849

Tisztelt Barátom!

Hogy a felsőház jelen modorbani állása az egyenlőség elveivel egybe nem fér,[1] erről senki sem kétkedik, én legkevésbé; ezért halasztgattam mindeddig a főrendek igazolási kérdésnek befejezését is, mint olyas tárgyat, mely említése meggyőződésemtől fogva célnélküli.

A kérdés csak oda megy ki, vajon meg kell-e a felsőházat egyszerűen szüntetni? avagy újabb elrendezéséről gondolkodni?

Hazánk forradalma példanélküli, nálunk a nép nem küzdött az arisztokraták ellen, hanem ezek korábban a néppel küzdöttek és küzdenek jelenleg is az abszolutizmus ellen, nálunk a törvényhozási gyűlés

[1] A felsőház kérdése már 1848. július 6-án konkrét formában felvetődött, amikor is maga a felsőtábla mondta ki, hogy a „maga reformáltatását szükségesnek vallja". Ezt megelőzőleg a június 4-én tartott előülésen Beöthy Ödön tett erre vonatkozólag indítványt. A háborús események elodázták a kérdést. Kossuth, nem akarva szembe kerülni az arisztokrácia viszonylag haladó elemeivel, halogatta, Szemere sürgette a kérdés megoldását.

egyetértőleg vívta ki 1848 szabadabb institucióját — és a törvényhozásnak arisztokratikus része egyetértőleg a képviselői házzal tevé a nemzet függetlensége okadattali nyilvánítását, aminek — kivált a néptömegre — minden bizonnyal a legjobb hatása vala — a Főtáblának tehát még jelen modorában is megvan a maga érdeme.

Engem egy jól rendezett national convent[2] elvileg teljesen kielégítene ugyan, de hazám és nemzetem sajátságait tekintve, a két kamara szisztémájának vagyok barátja, választási alapra, nem hivatal és születési jogra fektetve.

A felsőház megmaradhatása elleni kitöréseket a journalisztikában nem helyeselhetem; először azért, mert merőben szükségtelen vala, minthogy annak minden egyes tagja belátta elkerülhetetlen szükségét a változtatásnak, másodszor azért, mert némileg még is kedélyingerlők valának az ellen, amitől hazánkban, kivált pedig jelen körülményeiben inkább óvakodni kelle vala.

A felsőház megszüntetésének jobb módjai volnának — egyike, ha a képviselői ház tettleg szüntetné meg azáltal, hogy véle semmit sem közölne — másika lenne, ha magát magától alkotmányozó háznak nyilvánítaná — én egyikét sem javasolhatnám, az első nem lenne komoly férfiakhoz illő, a másik mód erőltetés lenne, ami jelen állásunkban óvatosan kikerülendő.

A harmadik mód lehetne, ha a felsőház önmagát jelen elrendezési modorban incompatibilisnek nyilvánítaná a kimondott egyenlőség elveivel, s üléseit megszüntetné, ennek is azonban illő komolysággal és ünnepélyesen némely formák megtartása mellett kellene, nézetem szerint, történnie.

Ennek módja a következő lehetne: Többen a felsőház tagjai közül, részint hivatalnokok, részint születési regalisták, egy formulázott indítványt adnának be az első ülésben, melyben kifejtetnék az incompatibilitás s kimondatnék, hogy a képviselőházat alkotmányozó testületnek elösmerik s a többi. Nem kétlem ezek elfogadása határozattá válna, akkor egy bizottmány választatnék a felsőház ünnepélyes nyilatkozata formulázására, mely a kormánynak és a képviselőháznak lenne alá küldendő, a második ülésbeni meghitelesítése után, a harmadik ülésében pedig fel lenne olvasandó a kormány és képviselőház felelete — s ezzel a Felsőház magát szétoszlottnak nyilvánítván, ülését bérekesztené.

A kormányon ülő férfiak legjobban ösmervén a haza körülményeit, legjobban beláthatják a részbeni reform behozatalának szükségét, s idejét; én csak annyit vagyok bátor megjegyezni — hogy vajon egy alkotmányozó testület fogalmával megegyeztethető-é a képviselőháznak jelen állása, melynek egyharmad része hivatalnokokból áll? felfogásom sze-

[2] Nemzetgyűlés (ti. egy kamarás).

rént a hivatalnokok serege még national conventben is mellőzendő lenne.

Általános észrevételem e tárgyban hazánk jelen kritikus körülményeihez képest az, hogy a reformok behozatalával és életbeléptetésekkel igen óvatosakká kell lenni — p.o. a felsőház eddigi együttmaradása által sokan moraliter valának mintegy kényszerülve a közügyhözi csatlakozásra, ezek most legkevesebbet mondva semlegessé fognak válani. A képviselőháznak jelen állásában, midőn annyi hivatalnokkal van megtömve, alkotmányozói testületté való átalakulását aligha a közvélemény pártolandja.

Becses felhívása következtiben a fentebbiekben van szerencsém nézeteimet közleni.

Hazafi tisztelettel
polgártársad

Perényi

(Miskolci Állami Levéltár. — Borsod—Miskolci anyag. Szemere-hagyaték.)

77.

Bezerédy István — Sztankovánszky Imréhez

Pest, június 29. 849.

Kedves Barátom!

Tegnapelőtt későn érvén csak ide s tegnap reggel nem lévén szerencsés a találkozásokban, csak ma írhatok, ma is pedig csak soványon, miután azonkívül, miket a lapok közölnek, nem igen tudnak egyebet és ezeknek valóságukról sincsen másnemű bizonyságuk a kormánynál, a privát források pedig szintén némileg beheggedten mutatják magokat. Wodianernek[1] courierja p. o. a múlt ősz óta most, mint mondja, először maradt el, több napok óta várja azt. Így tehát béketűréssel kell e részben lennünk, talán holnap vagy holnaputáni levelem többet vihet hírül.

A tegnapi Közlöny[2] felriasztott újra titeket is, Csapó Vilmos, ki holnapután leszen Nálatok, szóval e részben bővebben értekezendik Véletök — és én addig is, azt jegyzem csak meg, amit egyébaránt Maga-

[1] A Wodianer és fia bécsi bankházzal a magyar kormány az egész szabadságharc alatt kapcsolatban állt, futárjai szabadon közlekedtek.

[2] Június 27-iki kelettel június 28-án jelent meg a Közlönyben a kormány felhívása, mely a június 26-iki minisztertanácsi határozat értelmében figyelmezteti a lakosságot az invázió veszélyére és általános népfelkelést hirdet.

tok is el fogtatok gondolni, hogy a népfölkelésre nézve *nálunk* most még csak tervet előre, szerep és működési rend és személyzet meghatározását kell tennetek, a népet pedig további kifejlésig a jelen legsürgősb munka mellett meghagynotok. Reménylem, megadja Isten, hogy reánk tolnaiakra nem is kerül a népfelkelés sora, ha igen, az ozorai emlékek[3] oktatók, buzdítók és sikert biztosítók leendnek. Tudósítsatok kérlek e részben.

A nemzeti gyűlés tagjai eddig csak gyéren mutatkoznak, még előre alig lehet kiszámítani az állásokat és mozgalmak folyamát. Móric itt van, még nem láttam őtet, sajnosan értem többektűl, hogy a minisztérium ellen szándékozik kikelni, talán csak többet beszélnek felőle, mint valóság van a dologban.[4] Összejővén vele, igyekezni fogok őt JELENLEG elvonni az efféle erőpazarlástúl, csak lehessen hatni reá, mit azonban Ti is próbáljatok meg pro optimo posse.[5] Palit sem láttam, mondják Tihanyba vannak rendelve az eszéki tisztek. Béla újítsa nála felszólítását, hogy mostan quietálásra ne gondoljon.

A Curiának volt tagjai közt[6] is elégületlenség, aprehenziók, de csak most tudják az ilyeket fékezni. A kedély, a kedély — bizony egyik főfaktor az emberi dolgokban — és oly kevéssé volt az eddigelé fölfogva s mérlegezve.

Ti kedves Tolnánkban azon jó hangulatot, melyet találtam és élveztem, csak tartsátok fönn, ápoljátok és gyümölcsöztessétek és vigyétek hatásba az egész hazára nézve, a megyék mutassák ismét meg, mi lakik bennök és mit tudnak ők — a központ is példát, erősséget, éltetést vihessen ut actis factis ac scriptis verbisve vestris[7] — ez a feladat édes Imrém, vere dignum te.[8]

---

[3] Ozoránál 1848 okt. 7-én Csapó Vilmos vezérlete alatt álló tolnai nemzetőrök megadásra kényszerítik a Roth és Philippović cs. tábornokok vezérlete alatt álló horvát csapatokat.

[4] Perczel Mór és Kossuth között a viszony ismét — mint már annyiszor — kiéleződött. Június 7-én a kormányzó, ismételt engedetlenkedése miatt Vetterrel leváltatja a délvidéki sereg fővezérletétől. Bár még július első napjaiban is súlyos összecsapásra került a sor, a bizalom csakhamar helyre állt, Kossuth már július 7-én intézkedik Perczel újonnan, Cegléd körül szervezett hadtestének ellátásáról.

[5] Jelentése: „A legjobb cél érdekében."

[6] Mivel a pesti főtörvényszékek — a királyi kúriát alkotó felsőbíróságok — nem követték a kormányt Debrecenbe, sőt Pest felszabadítása után sem tettek hűségnyilatkozatot a Függetlenségi Nyilatkozattal kapcsolatban, nyilvánvalóvá vált, hogy elveszítették kapcsolataikat a magyar néppel, s ezért meg kellett szüntetni őket. A május végén újjászervezett felsőbíróságok — kir. tábla helyére lépő országos törvényszék s a hétszemélyes tábla helyett felállított országos legfőbb törvényszék — június 20-án kezdte meg működését. Előbbinek elnöke Perényi Zsigmond, az utóbbinak Nagy Károly, korábban igazságügyi osztályfőnök lett.

[7] Jelentése: mint a ti, szóban és írásban tett cselekedetek, tevékenységetek által.

[8] Jelentése: valóban méltó hozzád.

Madarász L. ellen a perbefogó parancs ki van adva a pestvárosi hatóságnak.[9] Azt mondják igen súlyos próbák vannak ellene. S ha védelmével nem sikerül megerőtlenítenie – baja lesz.

Mi egészségesek vagyunk, mégis én nem teljes frissességben, úgy mint voltam odahaza.

Sopron, Vas, Zalára nézve jó híreink – az elsőben csekély az ellenség ereje – a másikban még kisebb – a harmadikban semmi. És a Fertő s Hanságon innen, a Győr fölött állóval, el van már vágva a kommunikációja Csornánál, mely a miénk.

Isten hozzátok – írjatok – szeretettel

Pista

(Szekszárdi Állami Levéltár.)

78.

Meredith George — Pulszky Ferenchez

Meredith hangsúlyozván mély rokonszenvét a magyar ügy s a magyar nép iránt, utal a Daily Newsban olvasott hírre, mely szerint Itáliában 59 magyar katona megszökött az osztrák hadseregből, és Bolognába érkezett. A francia követ utasítására egy angol hajó Folkestoneba viszi őket. Meredith felveti, fognak-e róluk Angliában megfelelően gondoskodni? Gyűjtést javasol, melyhez saját szerény hozzájárulását is felajánlja. Lord Dudley Stuart és Lansdowne bizonyára élen fognak járni megsegítésükben. Ha Aulich tábornok elfoglalja Fiumét, könnyen lehet majd pénzt, felszerelést s az említett katonákat odaküldeni.

Szeretné meglátogatni Pulszkyt, hogy tájékoztatást kapjon tőle a hadihelyzetről, minthogy a Wiener Zeitung hamis hírei állandó izgalomban tartják, s Kossuth-ról is szeretne kérdezősködni, vajon csak a távolság állítja-e az ő alakját olyan dicsfénybe?

7 Upper Ebury Street
Pimlics 30 June 1849

Sir,

The very great sympathy which I feel to the cause and towards the people of Hungary, leads me to take this liberty of thus addressing you.

I read in the Daily News of yesterday 29 June that "a body of fifty nine Hungarian Soldiers escaped from the Austrian army in Italy, had arrived at Bologne and were by order of the French Minister to be

[9] Madarász László ellen a békepárt részéről indított gyémántper néven ismert gyalázatos hajsza nem zárult le. Az ellene megindított peres eljárást csak a harci események gátolták meg.

shipped in the South Eastern Companies Steamer "Princess Colombine" for Folkestone.[1]

Now I wish to ask, – on these poor fellows arriving in England – whether any lodgment, place of abode, money or friends will be ready to meet them? And if not? The sympathy of our countrymen to their nation is sufficiently strong, to induce me to propose a subscription, to which I would most heartily give my mite. Lord Dudley Stuart and Mr. M. S. Lansdowne would, I should imagine, be the first to hear so noble a charity or call it not charity, free offering and breaking of bread from brother to brother, I should rather say. For myself I am rather too poor and too unknown to begin such a thing as this, otherwise I would instantly set it afloat. If General Aulich should occupy Fiume,[2] we could easily transmit money and stores besides these gallant soldiers to him.

I should be very glad to call on you, if your time is not too occupied and gain some little intelligence as to the campaign, as the Wiener Zeitung from its false reports, is a continual source of irritation to me and besides I wish to learn many things about Kossuth and to know whether it is distance only which gives him the halo.

Trusting however you will let me know how far, (if any) arrangements have been made etc. etc.

I have the honor to be Sir
With much respect and esteem
Your obedient Servant

George Meredit

(O. Sz.K. Kézirattár. – Pulszky-levelezés.)

---

[1] Amikor Radetzky Carlo Alberto lemondása után megkötötte a piemontiakkal a békeszerződést, ennek egyik paragrafusa értelmében a császári seregtől megszökött és a piemontiakhoz csatlakozott magyar katonákat (ld.: III. k. 103. levelt és vonatkozó jegyzeteit, valamint a 149. levél 6. sz. jegyzetét) ki kellett volna szolgáltatni Radetzkynak. Ezeknek sikerült ugyan Türr vezetésével megszökni, s így az átadást elkerülni, azonban Franciaország nem fogadta őket be, s így a 95 magyar kénytelen volt Türr Istvánnal együtt Angliába menekülni, ahol rövid időre a Londontól nem messze fekvő Folkestone fogadta be őket. Innen nagy nehézségek árán nagy részüknek sikerült Konstantinápolyon keresztül hazajutnia. Maga Türr néhány emberével a bádeni felkelőkhöz csatlakozott és ott harcolt tovább az európai szabadságért.

[2] Téves értesülés. A meg nem valósult tervek szerint egyébként Bem foglalta volna el Fiumét. (Ld.: III. k. 225. levél 4. sz. jegyzetét.)

79.

Teleki László — Pulszky Ferenchez[1]

Párizs 30-ik *Junius.*

Kedves Barátom!

Az események sürgetők, minden levélben azt írják, hogy Konstantinápolyban az orosz befolyás naponta növekedik.[2] A porta egyenesen azzal védi magát, hogy Angol- és Frankhon nem segíti, azt mondják nekik — *vous avez raison mais c'est votre affaire, nous n'avons pas ce nous en mêler.*[3] Ez iszonyú macchiavelizmus! Pedig Frankhon csak azon esetre teend erélyes lépést, ha arra Angolhon is el lesz határózva. Azt mondják itt, az orosz intervenció meggátlására akart föllépni az itteni kormány ez előtt néhány hóval, de az angol akadályoztatta meg, azt mondva, hogy ő nem teend semmit.[4] Igaz-é ez? Mindenestre Európa sorsa most Konstantinápolytól függ! Francia ágens küldetésére agitálok itt Czartoryskival együtt. Ez iránt is jó volna Palmerstonnal szólni. Fegyvereket lehet küldeni, nyílt a kommunikáció[a] Magyarhon és Törökország közt.[a] Most venni kellene, de mivel? Nincs pénz. A kölcsön lehető-é?[a] Egy igen derék angollal vagyok levelezésben. Neve *Henningsen.*[5] *Adressze* Hamilton Úrnál N. 2. Landbroke road Nottinghill. Jeles ember, sokat tehet ügyünk mellett. Sok összeköttetései vannak, keresd föl ha lehet, és fogadd jól ha hozzád jön. Bizonyosan meg lesz veled elégedve — (megírtam neki is adresszedet[a6]) Kiss Niki írt Münchenből.[7] Eötvös, Trefort Salzburgban vannak —!!!! Meg vagy-é elégedve az irományokkal, mellyeket tegnap küldtem? Gondolom igen

---

[1] Ld.: 46. sz. levél 1. jegyz.

[2] A cári hatalomnak a balta-limáni szerződésben biztosított befolyása valóban megbénította a török birodalom önálló cselekvőképességét. Fokozta ezt a tehetetlenséget az a körülmény is, hogy a nyugati nagyhatalmak, első sorban Anglia, mindenható külügyminisztere, Palmerston befolyása alatt, teljesen magára hagyták a cári elnyomás alatt vergődő Törökországot.

[3] Jelentése: Igazatok van, de ez a Ti ügyetek, mi nem avatkozhatunk bele.

[4] A francia külügyminiszter, Drouyn de L'Huys ebben az értelemben foglalt május 12-én a francia parlamentben elhangzott interpellációra adott válaszában állást, de az orosz és angol részről történő lépések hatása alatt ő is visszavonult.

[5] Teleki és Pulszky Henningsent július végén, augusztus elején indítják útnak Kossuthoz. A közbejött fegyverletétel miatt ugyan már elkésve érkezett Magyarországra, de folytatta útját és szeptember közepe táján Widdinben megtalálta Kossuthot. Itt az emigráció első hónapjaiban fontos szerepet töltött be.

[6] Az a — a közötti részek a már kiadott szövegben nem szerepelnek.

[7] Kiss Miklós június 24-én Münchenből kelt levele — melyet nyilván Teleki küldött el Pulszkynak — az OSZK kézirattárában a Pulszky-hagyatékban feltalálható.

Batthyány azt kívánja, hogy *Csernátonyt* dépêchekkel küldjük haza, de küld Párizson át, mert én is szeretnék vele értekeződni. Isten veled.!

Barátod

Teleki

Néhány nap alatt látlak — s aztán megyek — lehetlen itt maradnom átlátod magad is, ha a dépêcheket olvastad. De ne mondj róla senkinek is, különben még elfognak.

Batthyány Kázmér arra kér, hogy mentül több angol passzusokat küldjünk be a hazába, a végett, hogy azokkal aztán futárokat lehessen utaztatni. A francia passzus nem igen használ, de szerzek még is. Úgy-e te is? Kommisszióm van ezt neked megírni.

(O. Sz. K. Kézirattár. — Pulszky-levelezés. Részben kiadva: Pulszky: Életem és korom. I. 532. old.)

80.

Zsófia főhercegnő — Ferdinánd Max főherceghez

A boldogító és megható hírt, — írja a bécsi kamarilla legtevékenyebb tagja — hogyan vonultak be a császári csapatok Győrbe, sok emberrel közölte. Mindenki örül, hogy Győrt bevették, de reszket a császár életéért. Bécsben az emberek csoportokban állnak és beszélnek arról, hogy mennyire aggódnak a császárért. Hihetetlen örömmel fogadták Győr bevételének hírét. Mindenütt nagy elismeréssel fogadják, hogy a császár a harctérre ment.

Schönbrunn Samstag d.30.Juni 1849.

Mein guter Maxi!

Herzlich danke ich Dir für Deine drei Briefe vom 27.ten und vom 29.ten. Die beiden letzteren vom 29.ten erhielt ich diesen Morgen beim Erwachen. Wohl der willkommenste Morgengruss der mir werden konnte. Die so sehr wohltuende aber auch ergreifende Beschreibung von dem Einzug in Raab[1] habe ich vielen mitgeteilt, unter anderen im Garten wo ich mit Papa, mein Journal ihm vorlesend, spazieren ging dem Soré den seine drei jüngeren Töchter begleiteten und Kaltenbruck bei Curt. Alles jubelt über die Einnahme Raabs aber zittert für das Leben des Kaisers.[2] In Wien standen gestern die Leute Gruppenweise

[1] Ld.: a 69. sz. levél 2. jegyzetét.

[2] I. Ferenc József osztrák császár részt vett személyesen a győri csatában. Csak július 11-én a komáromi csata után (melynél szintén jelen volt) tért vissza Bécsbe.

in den Strassen beisammen um sich ihre Angst für den Kaiser mitzuteilen, bei Domayer rief gestern abends die Bestätigung der Einnahme Raabs im Wiener Abendblatte einen ungeheuren Jubel hervor. Das Gotterhalte wurde gesungen und „Hurra" geschrien. Gott beschütze Euch beide – liebe gute Kinder – mir ist bange auf die Nachrichten des heutigen Tages; doch der liebe Gott wird barmherzig und gnädig sein. Die gute alte Marner ist davon überzeugt, sie hat gestern abends die Chambords[3] nach Wien begleitet von wo sie, er in ein norddeutsches Seebad und sie nach Ems gereist sind. Heute morgens kam die Marner zu mir und rührte mich wieder sehr durch ihre innige Teilnahme und die grosse Wärme mit welcher sie sich über des Kaisers Ausziehen ins Feld und die Anerkennung die er überall findet, freute und darüber, dass Du ihn begleitest; das machte sie ganz glücklich. Sie tat mir wahrhaft wohl. Um 4 Uhr fährt sie von Wien aus wo sie bei Eszterházys wohnt, nach Frohsdorf zurück. Ich habe gestern nach einem kurzen Spaziergang beim Auhof u. beim Wampacher[4] mit Karl Zubi, Joseph Schönborn u. Fritzi das Gouter eingenommen und fand zu meinen grossen Schrecken eine grosse Menge Menschen dort, welche die Schankgerechtigkeit,[5] die Wampacher während 14 Tagen im Jahr ausüben darf, dort versammelt hatte, ich musste mich mitten unter ihnen niederlassen, da auch die Scheuer mit Landleuten überfüllt war, die mir gar herzlich gute Nacht zuriefen, als wir gegen 9 Uhr abpaschten aber auch die Leute auf der Wiese waren freundlich, manche sprachen eifrig, vermutlich über die Ereignisse des Tages, die natürlich die unbedeutendsten Menschen beschäftigende. Sophie erzählte mir gestern abends lachend, dass sie von ihrem Kämmerlein aus eine politische Conversation mitangehört, zwischen dem Tafeldecker, der Silberbüscherin u. Gatterbauer, über die sie am Ende laut lachen musste. Die Silberbüscherin perorierte wie ein General über die Kriegsereignisse in Ungarn und versicherte in ihrer Weisheit, sie hätte schon im Winter eingesehen, dass man hätte so vorgehen sollen wie es jetzt geschieht! Die Approbation seiner Silberbüscherin muss den Kaiser sehr beglücken und in seinem Vorgehen bestärken. Der Tafeldecker setzte einen schönen Plan auseinander, wie er Kossuth zu Tode martiren möchte!! Wie doch die jeztige Zeit die Menschen leicht grausam macht, es ist schauderhaft. Die Hundsgeschichten beide nicht schön mein Kind, aber Deiner Treue wegen vergebe ich sie Dir. Lebe wohl mit inniger Liebe drücke ich Euch beide an mein Herz – Jungen u.

[3] Chambord Henrik Károly Ferdinánd Mária, Dieudonné, Artois grófja, a legitimista párt által megválasztott, valójában azonban nem uralkodott V. Henrik.

[4] Wampacher híres bécsi vendéglő.

[5] Italmérési jog, melyet az uralkodó 1–1 vendéglősnek bizonyos meghatározott időre engedélyezett.

Brüder küssen Euch, entkommend von der Gefahr die ihr bestanden vorgestern.

Sophie

(O. L. – Múzeumi Törzsanyag d. a. – Korábban: 1848/49-es iratok.

81.

Mérey Mórné, Bikkessy Konstanza — Kossuth Lajoshoz

A levél írója betegségről panaszkodik, melyet az emberek gonoszsága okozott és vágyódik Kossuth hűséges, baráti szíve után. Férje ügye – írja – napok alatt tisztázódik. Pulszkyval szemben úgy járt el, ahogy kevés ember tette volna. Tudvalevő, hogy ő volt az, aki addig könyörgött Kossuthnak, míg az véleményét enyhítette és a Pulszkynak küldendő nagyon sértő levelet nem küldte el – s bár kockáztatta, hogy mindenekfelett szeretett bátyjának árt vele –, mégis visszatérve Párizsból, erőteljesen beszélt Pulszky Angliában tanúsított érdemeiről. Ennek eredménye volt, hogy két nappal később megbízólevelet küldtek Pulszkynak. De megérkezett most a felesége Debrecenbe és Constance-ot – a levél írójáét – szidja, ahol csak tudja. Pulszky Teréz jó, nemes természetű – annak tartja őt a közvélemény –, annál jobban elkeseríti a levél írójáét eljárása.

Deb. den 30ten juni.

Lieber Lajos!

Kaum bin ich vor Schwäche im Stande die Feder zu führen, so schwer krank war ich und würden Sie mich sehen, Sie würden erschrecken, dass so wenig Tage mich so verändern konnten! Aber es war auch zu viel, was ein böses Schicksal, nein ich irre, was böse Menschen über mich verhängten! – Ó Lajos – wie sehne ich mich nach Ihrem treuen geraden unveränderlichen Freundesherzen, wie hoch werde ich es jetzt um so mehr zu schätzen wissen, als ich mit Schaudern und Verachtung in die eklen Tiefen geblickt habe, die man Menschen*seelen* nennt! Moritzens Angelegenheit wird in Kurzen *vollkommen* und *eclatant* ins Reine gebracht werden.[1] Vukovics ist der Einzige der sich sehr seiner annimt. Zu zwei oder drei Tagen ist dies hoffentlich in Ordnung. Wegen seiner Anstellung weiss ich noch nicht, was geschehen wird. Ich glaube wir werden Samstag von hier fortreisen. Ó Louis ich wiederhole es Ihnen nochmals aus dem Grund meines Herzens, ich *sehne* mich nach Ihnen. Gegen Pulszky habe ich – das darf ich mit

[1] A hírhedt gyémántperben (Ld.: III. k. 140. sz. levél 4. jegyz.) Mérey Mórt, Madarász László közvetlen munkatársát, a belügyminisztérium rendőri osztályának egyébként nem mindenben rokonszenves tanácsosát is, – ártatlanul – megvádolták.

vollem Recht sagen, gehandelt wie sehr wenig Menschen es getan haben.[2] Nicht nur dass ich es war, die als mir der Präsident, unter den Aufträgen die er mir nach Paris gab – einen sehr kränkenden an Pulszky übergab,[3] die ihm so lange zusprach und *bat* dies nicht zu tun, bis er seine Ansichten milderte, sondern auch jetzt, wo ich riskirte, meinen Bruder den ich über Alles liebe, grossen Schaden zu verursachen[4] – habe ich mit Energie von Pulszky's Verdiensten in England gesprochen – von seinem Eifer, uns zu dienen. Kurz es ist keine Einzelnheit, die ich vor Kossuth nicht erhob, zuerst mündlich und dann *schriftlich*. Die Folge war dass den zweiten Tag darauf die *Credit Briefe* für Pulszky anbefohlen wurden[5]. Was es für Folgen für meinen Bruder haben wird, weiss ich nicht, aber ich habe meine Pflicht getan, und bin stolz darauf es so vollwichtig getan zu haben! Aber Lajos! Seine Frau kommt hier an, und spricht gegen mich wo und wie sie kann![6] Habe ich denn das verdient? Sind denn lauter Hyänen in die Menschen gekrochen oder war ich früher blind, taub, wahnsinnig, sie für gut und liebend zu halten? Therese Pulszky ist gut, ist edel von Natur aus, ich hielt sie immer dafür, was habe ich getan? Ó ich bin so verbittert gegen die ganze Welt, dass ich mir die Ruhe des Grabes als eine unendliche Wohlthat denke!

Gehen Sie nicht weg von Pest,[7] Lajos, ich beschwöre Sie Ihr Anblick wird mir so wohl tun. Ihr ehrlicher, offener Blick wird mir

---

[2] Pulszky Ferenc 1848. december végén arra a hírre, hogy Windischgrätz csapataival Pest felé közeledik, titokban, engedelem nélkül elhagyta a fővárost. Előbb Párizsba ment Telekihez, majd onnan baráti összeköttetéseiben bízva, 1849. február végén Londonba hajózott, ahol az első hónapokban hivatalos megbízás nélkül fejtett ki diplomáciai tevékenységet. Méreynének végre májusban, visszatérve Párizsból sikerült, a Pulszkyra nagyon neheztelő Kossuthot, arra rábeszélni, hogy Batthyány mint külügyminiszter diplomáciai megbízást küldjön neki. Maga Kossuth azonban egészen az emigrációig nem lépett vele közvetlenül érintkezésbe, maga addig soha nem levelezett vele.

[3] Ld.: az előző és a következő jegyzetet.

[4] Kossuth Méreyné fivérét, Bikessy Alajost szándékozott, mint megbízottat, Londonba küldeni. Méreyné rábeszélésére, aki korábbi látogatásaiból ismerte Pulszky tevékenységét (Ld.: a 2. jegyz.), azonban elállt ettől a szándékától, s Bikessy csupán a Függetlenségi Nyilatkozat átadására és Palmertson ad hoc tájékoztatására kap megbízást.

[5] Pulszky első megbízó levele, melyet Batthyány írt alá, május 14-én kelt.

[6] Pulszkyné Walter Teréz, mint tudjuk, hosszú hónapokon keresztül nem tudta követni férjét Londonba. Pulszkyról közben mindenféle hírek jártak, az országgyűlés március végén – világos bizonyítékaként, hogy nem a magyar kormány megbízásából hagyta el az országot – nem is igazolta távollétét. Hogy Pulszkyné pontosan miért és mivel támadta meg Méreynét, arra vonatkozólag nincsenek adataink.

[7] A június 28-i győri csatavesztés után nyilvánvaló volt, hogy Pest nem tartható többé. Június 30-án a magyar kormány hivatalosan is jelezte annak lehetőségét, hogy „a hadi munkálatokra való tekintetből, melyek a fontosabb közigazgatási érdekeket is áldozatul veszik" elhagyja a fővárost.

eine Erhaltung sein! Leben Sie wohl! Gott erhalte uns Ihr Herz! *ein* Freund im Leben ist zu viel!

Es grüsst Sie von ganzer Seele Ihre

Constance

(O. L. – Újkori gyűjtemény. Személyek szerinti iratok. – Mellette részletes tájékoztatás az április 14-e utáni eseményekről külföld számára.)

82.

A Kölnische Zeitung Szerkesztősége[1] — Pulszky Ferenchez

Mind Pulszkytól, mind más magyar íróktól közöltek cikkeket, amennyiben az elveikkel összeegyeztethető volt. Ami Pulszkytól, és feltételezhetőleg az ő körétől származott, mindig közölték. „Bevalljuk, hogy Magyarországgal s ezzel együtt Önnel is különös viszonyban állunk és nem tudjuk magunkat rászánni a Kossuth Lajos vezetése alatt álló magyar köztársaság védelmére, bármilyen nagyon ellenszenves is nekünk az osztrák politika. Viszont határozott ellenségei vagyunk ezek hazug hadijelentéseinek és minden siralmas eszköznek, amelyet Ausztria alkalmaz, hogy a lázadókat a köteles engedelmességre szorítsa." Szívesen látnak azonban cikkeket, például arról a kísérletről, hogy Ausztria számára szabadcsapatokat állítsanak fel. Az a véleményük, hogy mind a lapnak, mind saját maguknak a legnagyobb szolgálatot tennék, ha Pulszky a főhadiszállásról hiteles és pártatlan jelentéseket szerezne nekik. Fontos a gyors hírszolgálat. Ha nem is tudnak teljesen a magyarok pártjára állni, az igazságot, az osztrákok mindenféle hazugságával szemben, védeni fogják és megvan az eszközük ezt egész Németországban megtenni

Köln 30. Juni 1849..

Geehrter Herr!

Es sind uns von Ihnen und sonst ungarischer Seite her mehrmals Artikel übersandt worden, die wir aufgenommen haben, wo es sich irgend mit unseren Prinzipien vereinigen liess. Mit den von London, und wahrscheinlich aus Ihrer Nähe ausgegangenen, ist dies bisher immer geschehen. Wir gestehen es Ihnen offen, wir stehen zu Ungarn und damit zu Ihnen in einem eigentümlichen Verhältniss und können uns trotz alles Widerwillens gegen die österreichische Politik nicht zu einer Verteidigung der ungarischen Republik unter Ludwig Kossuth entschliessen. Wir sind indes doch die entschiedensten Feinde dieser österreichischen Lügenbulletins und aller der jammervollen Mittel,

[1] Az 1802-ben alapított Kölnische Zeitung c. napilap egy időben a katolikus egyház védelmezője volt a Poroszországban uralkodó protestantizmussal szemben. 1848/49-ben a porosz liberális burzsoázia gyáva, megalkuvó áruló politikájának hű tükörképe, Marxék Neue Rheinische Zeitungjának következetes ellenfele.

die Österreich anwendet, um die Rebellenschar zum schuldigen Gehorsam zurückzuführen. Insofern werden uns Beiträge wie B. die über die versuchte Bildung von Freischarenkorps für Österreich und dergleichen[2] stets willkommen sein. Wir glauben aber, dass Ihnen sowohl als uns, nochmehr damit genügt sein würde, wenn Sie die Güte hätten, uns authentische und möglichst unparteiische Berichte aus dem ungarischen Hauptquartier, durch Ihre Vermittlung zu verschaffen. Sie wissen es eben so gut wie wir, dass schon das Datum des Briefes für eine Zeitung und ebenso für die Sache selbst, von höchster Bedeutung ist. Sie können dabei überzeugt sein, dass wir, wenn wir auch nicht für Ihre Sache ganz unbedingt Partei nehmen können, die Wahrheit von Ihrer Seite gegen alle Lügen der Österreicher in Schutz nehmen werden, und dass wir die Mittel haben alles für ganz Deutschland mit Erfolg zu tun.

Mit allergrösster Hochachtung die
Redaktion d. Kölnischen Zeitung

(O. Sz. K. Kézirattár. – Pulszky-levelezés.)

83.

Erdőházy Lajos — Pulszky Ferenchez [?]

Forster John, az Examiner című lap szerkesztője megbízásából akart Erdőházy, Bikessy ezredessel beszélni. Betegsége miatt ez a találkozás elmaradt. De megtudta, hogy a levél címzettje ugyanabban a házban lakik, s így igyekezett hozzá – de mindhiába – bejutni. Fáj, hogy nem fogadták. Nagy szolgálatot tudna tenni hazájának, olyan robbantószer birtokában van, amely óriási pusztításokat tudna végbevinni.

Minister!

Obgleich Ungar des Trentsény'er Comitates, bin ich fast aller europaeischen Sprachen bey Weitem mächtiger, als der magyarischen, da ich (in Wien erzogen, und meist im Auslande), selbst bey meinen kurzen Anwesenheiten im Vaterlande aber mehr latein oder slovakisch hörte, wie solches, – leider – der Fluch der alten Erziehung mit sich brachte. Deshalb mögen Sie mich für ein eben so kräftiges Ungarherz halten, obschon ich Ihnen deutsch schreibe!

Ihr Geschäftsführer, Herr Smith, wird Ihnen eine, bey seiner Frau im Hause von mir hinterlassene Note vorweisen, welche ergibt, dass

[2] A már felállított Szirmay István-féle szabad csapatba (ld.: 56. sz. levél 6. jegyzetét) állandóan toboroztak „önkénteseket" a császáriak által megszállott területeken.

mich Herr Forster, Redacteur des Examiner's[1] einlud, den Bürger Oberst Békessy,[2] aufzusuchen! Doch erhielt ich, Krankheitshalber diese Aufforderung zu spät: als ich gestern eintraf, war der Oberst bereits abgereiset, und ich so des Rathes eines Landsmannes beraubt!

Hörend, dass Sie im Hause wohnen, hätte ich mich freylich gefreut, Sie begrüssen zu können, und, mag sein, dass ich Ihnen ein Unbekannter seie. Sit memor Aulae Viennensis![3] Da aber der Zutritt zu Ihnen so unendlich schwierig ist, und Sie selbst Zwar sollten zu Hause bleiben, so muss ich schon auf dieses Vergnügen zu verzichten wissen, und zwar um so mehr, als Ihre Hausleute bereits das Thor zum Vorzimmer machen, und ich alles antichambriren fliehe!

Meine Mitteilungen würden sicher nicht ohne Interesse für Sie (und mein Vaterland noch weniger?) geblieben sein, denn Sie würden neue, bisher ganz unbekannte Zerstörungsmittel noch so grosser Massen vorfinden erfahren haben, und ich hätte die Freude genossen einen, seiner Leistungen in so vielseitigen Fächern willen, verehrten Landsmann zu sehen, habe aber das Unmögliche entbehren gelernt!

Magyar ön [!] vagyokk, tiszta haza szív! – und spreche offen, wie ich denke!

Es hat mir wehe gethan, dann zu sehen, dass Sie physice zu Hause, und nur moraliter, – für mich abwesend waren! und ferne bleibe es von mir, wann immer durch Zudringlichkeit zu stören! Dieses Ihnen zu versichern, ist der Zweck dieses Schreibens, so wie ich auch sicher mich Ihrem Hause, ohne der vorbesagten Aufforderung Herrn Forsters, nie genähert hätte! Und so wollen Sie mich auch entschuldigen, dass ich Sie mit dem Lesen vorliegenden Schreibens belästigte! Aber ich wohne weit bin ungewiss, Sie je zu treffen, und wollte nur dieses, dass Sie wissen, wer und warum? – Ihnen seinen Besuch abstatten wollte!

Temporara [!] mutantur, et nos mutamur in illis![4] – So lange aber *mein* Herz nicht im Tode erstarrt ist, so wird es freudig aufschlagen bey jeder Annäherung eines Ungars, und *meine* Arme werden stets dem Ungarbruder offen sein!

Ich grüsse Sie in herzlicher Achtung, und Ihr und meines Vaterlandes Heil wünschend, stets in Treue und Liebe

dr. Jász-Nügér de Erdőházy Lajos
jur. utriusque et philos.

London, am 30. Junius 1849.

(O. Sz. K. Kézirattár. – Levelestár.)

---

[1] Examiner liberális hetilap (1808–1881) szerkesztője John Forster, Dickens életrajzírója.

[2] Bikessy Alajos (ld.: 91. levél 4. jegyzetét).

[3] Jelentése: Emlékezzék a bécsi aulára!

[4] Latin közmondás, jelentése: változnak az idők, változnak az emberek.

84.

Pulszky Ferenc — Vipan D. J.-hez[1]

Wimmer cikkét küldi és megemlíti, hogy az Observer című lap nem hozta Vipan „Auerbach Bécse" című cikkét. A következő hétre két cikket ajánl:

Az egyik vázlataként felsorolja a Habsburgok összes, valaha is bírt országait és felteszi a kérdést, mit tettek ők az emberiségért, vallásért, haladásért, civilizációért. Mindenütt felborították a közszellemet és a szabadelvű régi intézményeket, II. Fülöp Spanyolországban, II. Rudolf Csehországban, II. Ferdinánd Németországban és I. Lipót Magyarországon.

A Habsburgok uralma mindenütt lázadást okozott és annak véres politikai és vallási megtorlását a vérpadon.

Mindenütt meghal országaikban a kereskedelem, elpusztul a gyáripar, mely Angliába vagy Amerikába megy át.

Az irodalom, művészet nem növekszik. Nem Bécs, hanem Weimar a német irodalom középpontja. Hollandia azonnal emelkedett, mihelyt szabaddá lett.

A protestantizmust mindenütt leverik, a földmívelést elhanyagolják.

A másik cikk tárgya lehetne: Rudolf, II. Ferdinánd és I. Lipót uralma és a velük szemben vívott magyar szabadságharcok.

Pulszky Lord Lansdowne-nál járt, aki azt mondta: „Mi megadtuk jótanácsainkat Ausztriának, ők ezeket nem fogadták el, elégedetlenek, hogy mi nem helyeseljük politikájukat; jelenleg semmit sem tehetünk, mert ők nem kérik a mi közbelépésünket." Az orosz tábornokot, Sasst megverték a magyar csapatok.

122 Jermyn Street
Sunday evening [Julius]

My dear Vipan!

I send you Mr. Wimmers article. I think it is worth to work it up. Your review of Auerbachs Vienna did not appear in the Observer. I do not know why. — For the next week I think you should, if you have the time, make one of the two articles here proposed:

The house of Habsburg ruled over Spain and America, Belgium, the German empire, Hungary, Milan, Bohemia, what did it for the humanity, for religion, freedom, progress, civilisation?

Everywhere the public spirit, the liberal old institutions were overthrown, Philip II. in Spain, Rudolf II. in Bohemia, Ferdinand II. in Germany, these and Leopold I. in Hungary.

Everywhere the reign of the Habsburgs produced rebellions and revolutions: Portugal, Holland, the thirty years war, the insurrections of Bocskay, Bethlen, the Rákoczy's, Thököly's. Political and religious scaffolds, Egmont, Padilla, the Bohemian and Austrian patriots, Paumgarten and Tsernembl the slaughtery of Caraffa at Eperies etc. etc.

[1] Ld.: 68. sz. levelet és 1. jegyz.

Everywhere the commerce dies, Spain, Belgium, the manufactures are extinguished, the manufactories go to England, America.

The literature, the arts do not increase, not Vienna but Weimar is the centre of German civilisation, the great "seventy" of Holland rises, as the land is free.

Protestantism everywhere defeated by the Austrian, agriculture neglected etc., etc.

And this house is the trually of the free, progressive England?

The other: Reminiscences of the reign of Rudolf II., Bocskay, Ferdinand II., Bethlen, Leopold I., Thököly, Caraffa, Rákóczy, Heister.

One or the other would do.

Your articles in the Examiner put together made here a very good impression. Sandford is obligated. Sumner went away to Paris. Yesterday I was by Lord Landsdowne, he said: „We gave our good advices to Austria, they did not accept them, they were dissatisfied, that we did not approve their politics. At present we can do nothing, as they do not apply for our mediation."

The Russian general Sass was beaten by us. The postway from Eperjes to Vienna through Galicia is somewhere interrupted, the post did not arrive since 5 days, this I know by a letter from the G. B. [?] About the meeting our friends speak much and do nothing.

Yours sincerely

Pulszky

(O. Sz. K. Kézirattár. – Pulszky-levelezés.)

85.

Teleki László — Pulszky Ferenchez[1]

Kedves Barátom!

Tegnap akartalak tudósítani a magyarok sorsa felől[2] – de nem bírtam már tovább írni. Defaure azt mondja, hogy semmit nem követtek el. Én nem tudom mit költhetett rájuk a francia kormány – csak azt tudom, hogy azzal együtt, mit Türr kapitánynak adtam volt, 3300

[1] Ld.: 79. sz. levelet és az 1. sz. jegyz.
[2] Ld.: 78. sz. levél 1. sz. jegyz.

frankomba kerültek. A ministre de l'interiuerből kaptam ez iránt notát, melyben én envoyé de Hongrie[3]-nek vagyok címezve.

Isten veled

Párizs 1. Július 849.

barátod

Teleki László

(O. Sz. K. Kézirattár. — Pulszky-levelezés.)

86.

Náray Imre — Bajza Józsefhez

Arad Jul. 1. napján 1849

Az aradi vár, 9 egész hónapi zsarnoksága után, megadta magát.[1] Az alkudozás s parlamentírozás három hétig, az összeírás s átvétel három napig tartott; utolsó percig kétségeskedtünk, mert bizony már sokat csalódtunk. A várőrség: két tábornok, (Berger, Sziliák) 3 törs-, 43 főtiszt, 1223 gyalog; egy szakasz ulánus, 170 szekérre rakott podgyásszal ma reggeli 3 órától 11 óráig fegyveresen, két ágyúval vonult ki a várból, az Aradon őrködött 36. honvéd zászlóalj zenekara, s egy század kíséretében; a bástyákon 11 órakor tüzettek ki a nemzeti nagylobogók, minek megpillantása, a Maros két partján kíváncsian hemzsegett nép „éljen a hon, éljen Kossuth" harsogása hasítá a borús eget, és szívből fakadt kiáltásai közt, hogy má- most nem félvén a várbeli ágyúk dörgésétől, nyugodtan járhat dolga után, s bátran teheti le fáradt testét nyugalomra, a nagy esőt örömkönnyeinek záporával szaporítá. Igaz, az okozott lelki nyugtalanság, milliónyi kárra, szívesebben vette volna az ígért számolást, de az aradi mívelt lakosság mindenkor nagyobbnak tartván a haza közérdekét, mint egyesekét, az adott magyar szót — miszerint a magokat megadott várbeliek bántalom nélkül kivonulhatnak — bosszús demonstrációval megszentségteleníteni nem akarta, azért csak egyes zúgolódás hallatszott itt-ott a nép tömegből. A kivonult várőrség Új-Aradon túl a szokott ünnepéllyel a 36. zászlóalj által lefegyvereztetvén, Gálfi békésmegyei lovas nemzetőri őrnagy s egy honvéd század

[3] Telekit a francia kormány — noha még elindulása előtt De Gerando Ágostonon keresztül kilátásba helyezte ezt — a politikai viszonyok változása következtében hivatalosan nem ismerte el követnek. Ezért volt jelentősége annak, hogy — éppen a cári inváziő idején — a kormány egyik tagja őt hivatalosan magyar követnek címezte.

[1] Ld.: 71. sz. levél 1. jegyz.

kíséretében Pécskának tovább indíttatott. Lefegyverzés után egy tiszt, két főtüzér azonnal köztünk maradt, az aradi hajóhídnál pedig 569 karánsebesi határőr megtagadván az engedelmességet, egy 15 éves szinte határőr felkiáltására „jertek utánam" — Új-Aradra visszaszöktek, és ott kijelenték, hogy ők a császáriakkal tovább menni nem akarnak; mint mondatik, holnap reggel a függetlenségre feleskettetvén, szabad akaratukra hagyatik, azonnal szolgálatba állni, vagy hazamenni. Már Pécskárul is szökdösnek vissza a Rukovinák. Hisszük, Berger Uram nem sok legénnyel fog vándorolni Stiriába. A tisztség megátalkodott feketesárga, pedig a pubicsászártól[2] többek példájára, aligha egyéb vár rájok golyó- és kötélnél. A feladási feltételeket, minthogy egész bizonyossággal nem tudom, az illetők hivatalos jelentésére bízom. Hiteltérdemlők után, e várral birtokunkba esett: mintegy 2000 mázsa lőpor, tömérdek ágyúgolyó, kartács s puskatöltés; 64 db felszerelt kisebb nagyobb ágyú; 2 60fontos, 3 30fontos bombaüst; 500 töltött kisebb-nagyobb bomba, gránát; sok töltetlen; 15-1600 db lőfegyver; 16 dob, mintegy 1500 tölténytartó, s szuronyok, 30—35 igen szép jó ló, ugyanannyi ulánus fegyverzet. Mindez a várral nagy nyereség.

Temesvárról érkezett 29. zászlóaljbeli főhadnagy beszéli: miszerint a temesvári vár eddig parlamenterünket el sem fogadta, a ma beküldöttet két tábornok fogadván, a válasz holnapra ígértetett. Bárcsak Temesvár is azt tenné, mit Arad volt kénytelen tenni![3]

Jun [július] 2án. A vár feladására tömegestül költözködnek vissza a menekültek, főtéren a boltok előtt volt gerendabarrikádok leszedetnek; a Maros megnyílván, városunk visszanyeri régi kereskedését, és a drágaság csökkenni fog, vasárnap péter-páli országos vásárunk,[4] reméljük, az itt megjelenni szokott nagykereskedőink egy egész évi pihenés után, találkozni fognak; a törvénykezések megindíttatnak sat.

Városunk mai közgyűlésében: Boczkó Dániel teljhatalmú kormánybiztosnak, kinek a vár feladása körül, úgy feb. 8án,[5] minthogy a kivonuló katonaságot lelkesítvén, ő hozta vissza, és mindenütt elől, botjával kezében, az ellenség kiverésére vezette — városunk megmentésében is legnagyobb az érdeme, egyesakarattal határozatilag hő köszö-

---

[2] Célzás a 18 éves uralkodó, I. Ferenc József, ifjú voltára.

[3] Temesvár nem adta meg magát. (Ld.: az 1. sz. jegyzetben idézett utalás 2. részét).

[4] A levél kelte július 1. vasárnap; bizonyára a háborús események miatt történt, hogy nem a Péter-Pált (ez évben péntek) követő szokásos első, hanem csak a második vasárnap tartották meg a vásárt.

[5] 1849. február 8-án a várat Ó-Arad felől ostromzár alatt tartó magyar csapatokat a szerb felkelők, Gläser osztrák altábornagy csapataival összefogva, megtámadták, s már majdnem kiűzték állomáshelyükről, amikor Asztalos százados Boczkó Dániel kormánybiztostól buzdítva, a városból kimenekült lakosokat harcra lelkesítve, az ellenséget a Maroson túlra szorította.

netet szavazván, azt egy 14 tagból álló küldöttség által tudtára adandja. Boczkó szerény, becsületes hazafi, nem kíván semmi elismerést, öntudatja leginkább kielégíti.

Csütörtökön nagyszerű Te Deum tartatik a csatatéren, melyre Arad megye hatósága is meghívatik.

A várparancsnokság igen csiklandós dolog lévén, a kormány figyelmét Aradra kiterjesztetni kéri, felír, minthogy igen sokat fáradt az aradi nemzetőrök közül, s jelenleg az alsó táborban nagy érdemeket szerzett, Gál László ezredest is ajánlja.[6]

Egy képviselő indítványozta, hogy — miután a vár, városunknak mindig csak kárára lesz, kéressék meg az ország kormánya annak lerombolására — új főkapitányunk válasza után: miszerint a független, de a honnak felelős kormányunk, kinek a város bizodalmat és hódolatot nyilatkozott, fogja tudni, e vár hasznos-e vagy káros az országban, és aszerint fog intézkedni. Képviselő úr indítványa szó nélkül elhangzott.

A nemzetőrség leggyorsabb rendezésére, s törvény értelmében tisztikara új választására határidő tüzetett.

Arad megye, mint mondják már kiállítá újoncait, Arad város még hatvannal tartozik; mentségül hozta fel P.P. tanácsnok úr, hogy nem lehet kiállítani, mert a pernyárai külvárosi legények mind Új-Aradon állnak be pénzért. Ezzel a hon meg nem elégszik; egy kis erélyesség és pontosság még a pernyáraiakat is katonának állíthatná. Ne késsünk uraim, mert a felelősség az illetőket éri.

Náray Imre

(O. Sz. K. Kéziratt ár. — Levelestár.)

87.

Üchtritz Emil — Feleségéhez, Amadé Dominikához[1]

Az orosz betörés híre Üchtritzben hasonló kétségbeesett hangulatot ébreszt, mint amilyenben január 2-án — a főváros feladásakor — volt. Különböző Franciaországból származó hírekkel — melyeket azonban maga sem nagyon hisz — biztatja magát. Állítólag Bonaparte Louis Napóleon uralma megbukott, s ő maga vagy meghalt, vagy fogságba esett; a franciák 150 000 emberrel Itáliába törtek!

Ezek után saját magánügyeire tér. Tanácsokat ad feleségének az ellenség előretörése s a teljes összeomlás esetére. Pápai házának bérletét az ügyvéddel mondassa fel, ha Marcaltőt el kell hagynia, oda vonuljon vissza a gyerekekkel.

Írassa össze valamennyi, Marcaltőn fellelhető ingóságát. Arra az esetre, ha

---

[6] Aradvár parancsnoki tisztével a kormány ideiglenesen Perczel Miklóst, Perczel Mór tábornok öccsét bízta meg; az aradi várparancsnok Damjanich lett.

[1] Ld.: II. k. 113, 119, 120, 125, 134, 142, 146, 155, 163, 168, 174, 185, 188, 251; III. k. 124, 142, 147, 187. sz. leveleket.

a levéltárat megsemmisítenék, azonnal érvényesíttesse az ügyvéddel a még érvényben levő kötelezvényeket, a parasztokkal a bérleti szerződéseket újíttassa meg. Ha a pincét nem törték fel, nyittassa fel és óvatosan vigye ki az ott elrejtett ezüstöt, a bort pedig adja el, de el ne pocsékolja.

Figyelmeztesse testvérét, Albertet, hogy amennyiben ő maga megmenekül, atyai örökségére Gebhardsdorfba vonul vissza, ne csodálkozzék tehát, ha egy szép nap levelet kap, melyben felszólítja őt, hogy odautazzék hozzá.

Ha netalán a birtokot el akarnák kobozni, ne engedje, hiszen az Amádé birtok, tehát a feleségéé és a gyerekeké, neki pedig, ti. az asszonynak nincs semmi vétke.

Levele végén közli a friss hírt: Görgeyt ármányos módon megfosztották a fővezérségtől és azt az öreg Mészárosra ruházták.

Stuhlweissenburg am 2ten July 1849
N.M. 5. Uhr.

Liebe teure Engels Domy!

Ich hoffe mit Zuversicht dass Dir diese Zeilen durch die Frau von Markus zukommen werden; wir sind in dem Stadium des 2*ten* Januar[2] jedoch jetzt nur durch die Übermacht der Russen!! Gott wird helfen wie er einst geholfen hat und ich hoffe auf bessere Zeiten!!! Ledru Rollin soll [ab]gesagt haben, Louis Bonaparte gestürzt und entweder todt oder Gefangen[3] und die franzosen sollen in Italien mit 150,000 M. einbrechen[4]. Gott gebe es, ich glaube es aber nicht!

Nun zu Geschäfften, da ich nicht weiss wann wir uns wieder sehen werden.

1° Durch den Fiskal Tóth Lajos lass *sogleich* das Haus, welches du in Pápa besitzest *kündigen*, damit es Herr Fiskal Pápai bis Michaelis[5] räumen, du es einigermassen einrichten und ausputzen lassen kannst und dann zu Anfang Oktober es zu bewohnen, da Marcaltő unbewohnbar sein wird. Da kannst du den Winter zubringen. Ich hoffe H. Pápai wird für dein Unglück so viel Rücksicht haben und womöglich noch vor Michaelis das Haus zu räumen.

2° Da im Falle unser Archiv geplündert worden, auch alle Schriften daraus gestohlen und mithin auch die Aktiv Obligationen bei Teufel sind, so lass solche sofort durch Tóth Lajos amortisiren, so wie auch die Bauern zu die Kontractual Felder durch den Stuhlrichter

---

[2] 1849 január 7-én – a főváros feladása után – Üchtritz hasonló hangulatának ad kifejezést egyik feleségéhez intézett levelében. (Ld.: II. k. 251. sz. levelet.)

[3] Egyike a felelőtlenül felröppenő álhíreknek. A levél keltekor Ledru Rollin a június 13-i kudarc után Párizsból elmenekülve, Londonba tartózkodik. Nyilván a fenti felkeléssel kapcsolatban terjedt el ez a hír.

[4] Magyarországon a nemzetközi erőviszonyokat kellőleg nem ismerve, egyre várták, hogy az itáliai eseményekbe Franciaország, a forradalmi Itália oldalán be fog avatkozni. Nyilván nem tudták, hogy a francia külpolitika a római expedícióval s Róma bombázásával 1849 májusában már nyíltan az ellenforradalom oldalára állt.

[5] Régebben bérletet csak szeptemberre, Szent Mihály napjára lehetett felmondani.

admoniren und neue Kontracte aufsetzen besonders wegen das Hugoter Kontractes und der Malomsoker Felder – dazu lass den Hofrichter kommen.

3° Durch die Beamten lass, so wie ein wenig Ruhe ist, d.h. mit Stettina, Concha und Kinda sogleich eine Conscription *aller* vorhandenen Gegenstände vornehmen.

4° Ist der Keller nicht eingebrochen so lass denselben so wie es ruhig ist aufmachen, das Silber herausnehmen und die Weine *verkaufen* jedoch nicht *verschleudern.*

5° Das Haus in Pápa lass sauber herstellen und richte dich so confortabel als möglich ein.

6° An Albert schreibe wegen Gebhardtsdorf[6] und sage ihm dass wenn hier alles *schlecht* gehen sollte und wenn ich mit dem Leben davon komme, ich mich dahin flüchten werde, er also nicht erstaunt, wenn er einen Brief von mir erhält, worin ich ihn auffordere dahin zu mir zu kommen. Über diesen Artikel schreibe aber *nicht gleich* nach Wien und wenn du schreibst, so tue es mit Vorsicht und per Madame Ilse.

7° Das Silber, wenn du solches noch finden solltest, lass in den Keller durch Furtos Mihal und Sebastian im Pápaer Haus eingraben, damit niemand etwas davon weiss.

8° An Zappi schreibe wegen des Geldes.

9° Im Falle dir die Güter sequestrirt werden sollten, so protestire in deinem und deiner unmündigen Kinder und deiner Schwester Celin dagegen, da es Amadeische Güter sind und *Dir*, nicht *mir* gehören, du aber *nichts* verschuldet hast.

10° Wenn du kannst mit Moritz Szabadhegyi sprechen, so wende dich an ihn und bespreche dich mit ihm. Noch lieber wäre es mir, wenn Albert auf ein paar Wochen, oder Tage, zu Dir käme, mit dem kannst du à coeur ouvert[7] sprechen.

Adieu, ich muss schliessen und zu meinen Vorposten nach Sreth rückkehren. Gott der Allmächtige nehme dich in seine väterliche Huld und beschütze dich, die Kinder und unser armes Vaterland!! erziehe die Kinder zu braven Bürgern – bleibe treu deinem Emil – behalte ihn lieb und bete für seine Seele, wenn er nicht mehr sein sollte!! Küsse und grüsse meine alte Mutter, meine Schwester, Albert und Sigmund. Albert soll dir mit Rat und Tat beistehen, dies die letzte Bitte seines Bruders, lebe noch einmal wohl

dein dich herzlich liebender

Emil

---

[6] Ugyanúgy, mint a fentebb idézett, január 7-i levelében, most is atyai örökségére Gebhardtsdorfba akart visszahúzódni Üchtritz.

[7] Jelentése: nyíltan, őszintén.

Meinen Siegelring gib Emil, wenn er gross sein wird; dem Zsiga werde ich durch Ferenc meine goldene Uhr schicken und du behältst mein Andenken! Verzeihe und vergib mir Alles was ich dir leides getan habe in unser Ehe! ich habe dich lieb, sehr lieb.

Soeben erhalten wir die Nachricht dass durch Cabale dem Generalen Görgey das Oberkommando genommen und selbes der alte F.M. L. Mészáros erhalten hat![8] Ich glaube sie wollen uns zu Grunde richten. Diesen Brief siegle ich mit meinem eignem Pettschaft.

(O. L. – Amadé család levéltára. Üchtritz levelek.)

88.

Domahidi Ferenc — Domahidi Menyhérthez[1]

Maksa Juli. 2^{án} 849
esteli 9 óra

Kedves atyám!

Ezen levelemet nagy nap után írom, mai nap igen nagy csatánk volt a muszkákkal Háromszék földjén. A csatánk kezdődött az ellenség támadásával reggeli 8^{kor} Uzonnál,[2] a Székelyhatárszéltől befelé mintegy másfél mérföldnyire. Mikor mi kimentünk a csatába, már a székely és Kossuth-huszárok szaladtak, s utánuk az ágyuk és kintlévő gyalogság, nékünk kard vágásokkal is alig sikerült őket visszatéríteni, mert ezeknél gyalázatosabb és futóbb népet az Isten nem teremtett, kivált a huszárságnál. A visszatérítettek egyrészét magunk közé vettük, de a tisztjeik mind elszaladtak. Ekkor megkezdődvén a csata az ágyúkkal a mi fedezetünk alatt és én fél századdal – azaz 50 emberrel, minthogy mindössze százan vagyunk jelen – kint lévén plenkbe,[3] elkezdettük az ellenség roppant számát vissza fele nyomni. Kivált lovassága oly temérdek s több ezerekre menő, amennyit én még egy rakáson soha se láttam, úgy hogy a balszárnyon az egész tért elborította s délutáni három

[8] Görgey június 30-án Komáromból levelet írt Kossuthnak, melyben kijelentette, hogy ha kell, a kormány egyenes utasítása ellenére is, hadműveleteit, Haynau seregének megsemmisítését, Komáromból akarja végrehajtani. Ezen Kossuth annyira felháborodott, hogy július 1-én haditanácsot hívott egybe, mely Görgeyt visszahívta és a fővezérséget Mészáros Lázárra ruházta.

[1] Ld.: a 75. sz. levelet és 1. sz. jegyz.

[2] Július 2-án a kökösi hídnál táborozó Gál Sándor ezredest a cári csapatok megtámadták és Uzonig visszaszorították. A csatában a híres ágyúöntő Gábor Áron elesett.

[3] Plenk = tüzelés egyes lövésekkel (nem össztűzzel) s a rendszerint így harcoló elővéd. Itt az utóbbit jelenti. Plenkler (plenker) egyes, becélzott lövésekkel tüzelő katona, lövész; plenkler-lánc = lövész-lánc.

órakor már ki voltak a székelyföldről verve. De a határ szélen a kükösi hídnál ágyúi el lévén sáncolva s Brassó felől a gyalogság roppant tömegekbe érkezvén segítségül, minket visszanyomott egészen addig, ahol reggel a csatánk kezdődött. Jelenleg a táborunk Uzonnál fekszik, az ellenségé Kükösnél, amit visszavonulásunk alkalmával az ellenség felgyújtott, s így szembe fekszik a miénkkel 1/2 mérföld távolságnyira. A csatát, bár kevesen valánk, egészen mi firoltuk; mind az előnyomulás, mind a visszavonuláskor huszáraink csudákat tettek, úgy hogy itt bennünket megváltóknak tekintenek. Valamint megérkezésünkkor is oly lelkesedéssel és éljenzésekkel fogadtak mindenütt, ahol csak keresztüljöttünk, még a tábor is, aminél nagyobb nem lehet. Még az ezredes, Gál Sándor fővezér is, beszéddel fogadott, szegények azt hitték, hogy mi ily kevesen képesek vagyunk őket megmenteni. Mert az itt jelenlévő katonaság egészen székelységből állván, magoknak nincs hozzájok bizodalmak, de nem is lehet, mert a székelység[!], ha tisztjei rosszak s mástól példát nem vehetnek, gyávább nép nincs, — ellenkező esetben pedig, ha tisztjei jók s másat lát maga előtt, mint a téli csatákba volt a magyarországiakkal, nékirohant mint a vak veréb. — Még a magyarországi csatázásokba huszárság nem hiszem, hogy jobban és nagyobb maga feláldozásával viselte volna magát, mint mi, úgy hogy én most is csudálkozom, hogy oly roppant számú lovasa bennünket semmivé nem tett s minden ágyúnkat el nem foglalta. Én fél századdal legelől voltam a jobbszárnyon plenkbe, s az ellenség lovasaival folytonos tüzelést folytattunk, midőn a határszélig visszavertük őket; én legényeimmel a vízen átgázoltatva az ellenség azon részét visszanyomtam, s plenkler láncomat a vízen túl állítottam fel. Ekkor kaptam a parancsolatot, hogy vonuljak vissza, mert a miéink reterálnak. Én lassan vonulván visszafelé, legalább négy annyi száma reánk rohant, én ezt észrevévén legényeimet visszafordítottam, s oly határozott bátorsággal rohantunk rájok, hogy rohanásunkat ki nem állhatván, visszavetettek, s ezen tetteinkért minket, minthogy igen fáradtak valánk, ide vissza hoztak, magunkat kipihenni. Mit hoz a holnapi nap, Isten kezében van! A mai nap, bár a halál szele minden szempillanatban körültem lengett, egészen elszánt voltam, annyira mint még egy csatában sem. Bem generált lélekszakadva várjuk a segítséggel együtt, mert ezen néppel csatázni nem lehet, magokba, magyarországiak nélkül; itt a magyarországiakat úgy tekintik magok a katonák is, mint Isten angyalát. Veszteségünk számra nézve kevés, az ellenségé sokkal több, közülünk is csak három sebesült, de mégis több, mintha egy egész zászlóaljat a székelyek közül elvesztettünk volna. A téli harcokban Háromszék megtartója, a derék Gábor Áron tűzérőrnagy elesett s néhány percek alatt meghalt. Azon ember, aki az egész népbe lelkesedést öntve, megváltóként tekénteték, s a vész perceiben el nem csüggedve midőn semmi

hadieszközeik nem voltak, gyárakat állított fel, ágyúkat öntött, mindössze 64-et, muníciót készített. A mai nap első részébeni szerencséjét is egyedül néki és nekünk lehet tulajdonítani, mert ő mindenütt ott volt, ahol a halál, s darab ideig dacolva véle, utoljára általa csakugyan meggyőzetett. Béke poraira. S a reterálásunkat is az ő halála okozta egyrészt, mert ő elesvén, az ágyúk tüstént kezdettek visszavonulni, a székelység egy része pedig futni, s teméntelenek szökdöstek el; ezen egy ember volt, akibe legnagyobb bizodalmok volt. Szabó Nándor alezredes is elég bátran viselte magát, de a fővezért, Gál Sándort keveset láttam, a többi tisztek pedig nem érdemlik, hogy a levegőt szívják. Hiszem, hogy holnap az ellenség nyomul utánunk, mert ezen nép már annyira meg van ijedve, hogy ezzel többé jelenleg, míg segély nem érkezik, az ellenséggel szembeszállni nem lehet. S e szerint meleg napunk lesz. A Szeben felől felnyomult erőnk felől semmit sem hallunk, hihetőleg azt is visszanyomták, mert a jelenségek úgy mutatkoznak. Néhány nap múlva ismét levelem veszi kedves atyám, ha pedig nem, jele hogy élni megszűntem.

tisztelő fia

Domahidi Ferenc

még egy más őrnagy is nehéz sebet kapott.

U.i. Gábor Áronnak – bár csak most esmerkedtem meg vele – halálára mint gyermek könnyeztem, mert párja a hazában nincs, benne a tudomány a becsületességel párosult.

(O. L.– Múzeumi Törzsanyag. d.a. – Korábban: 1848/49-es iratok.)

89.

Simonffy József — Kossuth Lajoshoz

Kelt Nagyváradon Július 3. 1849.

Nagyon tisztelt Országkormányzó Úrhoz!

Minden alázattal jelentem, hogy azon kémem, kit adtam Jankuhoz, Topánfalvára kiküldöttem, tegnapi napon visszaérkezett, ki is az utolsó felszólításomra Jankutól csak azon szóbeli választot hozott: *Ami volt, volt, már késü.*[1]

[1] Simonffy ezredes júliusban, saját kezdeményezéséből, kapcsolatot keresett Jancu Ávrámmal, a román forradalmi mozgalmak egyik vezérével. E kezdeményezéssel elvileg Kossuth is egyetértett. Jancu, aki néhány héttel később az érintkezések során hajlandó volt semlegességet ígérni – többet az előnyomuló cári invázió miatt már nem tehetett –, úgy látszik, elvileg már július elején sem zárkózott el a megbékélés elől.

Továbbá előadá azon kémem, hogy Janku haza jövén, tüstént lovas mócokat falvakra kiküldette, azon rendelettel, mimódon egészséges, és fiatal oláh fegyveresen összegyülekeznének; oka? amint más oláhoktul hallotta, hogy Janku először Kolozs-, vagy Károly-Fejérvár felé, később pedig Bihar felé operálni akarna.[2]

Halmágy-völgyen mócok aratnak, kiket más oláh fegyveres erő biztosítja — kár volt ezen völgyet ottan hagyni, és áldozatul engedni.

Hírek szerint, mintha móc vezérek között egyenetlenség kiütött volna és mintha Janku helyet Axentit vezérül választották volna?[3]

Inczédy alezredes, minthogy vezényletem alatt lévő 700 embereimet, minek utána Halmagyi völgyet ott hagyta, tőlem elvitte, és parancsnoksága alá önkéntesen helyeztette volna, továbbá, minthogy én ezen mostoha környülállások között Jankuval semmi eredménynek végre nem jöhettem, ottand hagyván erdélyi vonalt N. Váradra mai napon érkeztem, hol is, ha mócok által ereszkedni merészelnének, nemzetőrökkel, vagy népfelkeléssel ellenük indulni szándékozok, megvárván elébb Tisztelt Kormányzó Úrnak kegyes felhatalmazását.

Egy utilevelet, melyet Janku kémemnek adott, ittend minden alázattal hozzá csatolom.

Simonffy József alezredes

(O. L. — Kossuth-Miscellanen. 124.)

90.

Szalmay Antal — Szüleihez[1]

Szeretett kedves szüleim!

Légyen szabad először is szeretett k. szüleimet hollétemről tudósítani. Komáromból kiköltöztünk már az elébb, de ismét visszajöttünk és most is itt vagyunk a monostori sáncokon. Jul. 2-án irtóztató csatában voltunk,[2] milyet még ember nem is látott, a német 30—40 ezer főnyi erővel megtámadta Komáromot és sturmolta fél napig, az a rettentő kartács, halomra dönté őket, és már annyira vitték dolgukat, hogy a külső sáncok ormán már lobogott a schvarzgelb zászló, de Gör-

[2] Bizalmatlanságát mégis — a fentiekkel ellentétben — mutatja a fegyverkezés folytatása.

[3] Axente Sever a havasi románság egyik vezére.

[1] Ld.: a 66. sz. levelet és 1. sz. jegyz.

[2] Az Ácsi-erdőben és Ó-Szőny alatt július 2-án végbement ún. második komáromi ütközet, melyben az oroszok váratlan megjelenése mentette meg az osztrák csapatokat a véres vereségtől.

gey a mi futó népünk után kartácsolva,[3] ismét visszajött, és kivertük őket, temérdek vesztesége van, nekünk is van elég, mellettem egy Janovits nevű fiatal hadnagy adá vissza testét a földnek, kit egy 6 fontos golyó izzé zúzott, nekem nem esett semmi bajom. Beszéltem a Rakovszky őrnagy úrral, Jelenik Eduarddal és Gusztival. Itt vannak Komáromban. A Jelenik Eduard a Károlyi huszároknál van, a bal szeme mellett kapott kardszúrást, de már gyógyul. Szegény Kövesi Sándort egy kis puskagolyó földre terítette. Junius 16-tól fogva ki vagyok nevezve valóságos őrmesternek, és napi fizetésem 30 kr.p. és koszt, hála Isten jó dolgom van, az arany gyűrűm kétfelé törött, ahol összeforrasztották. Fizettem az ötvösnek 3 forint pengőt és más formára, sokkal szebbre megcsinálta, veres kővel. Szép órám is van, mellényt, zsebbevalókat szép fehéreket vettem. Csókolom szeretett kedves szüleimet, aki most is és mindig igaz fia marad.

Szalmay Antal őrmester

Kelt Komáromban Jul. 5-én 1849.

(L. O. – 1848/49-es iratok. Kibontott iratok.)

91.

Carossini Giuseppe — Pulszky Ferenchez[1]

Batthyány körlevelét küldi el Pulszkynak, s egyszersmind közli, hogy az oroszok két oldalról betörtek Erdélybe. Az első csapatok Bemmel kerültek szembe, aki szétszórta őket és Bukovinába szorította vissza. A másik csapat Brassóba tört be, de gyors és ügyes hadmozdulattal ezeket is kiűzte Bem a városból és Havasalföldre vetette vissza. Arad megadta magát.

Az egyesült orosz—osztrák seregek megszállták Győrt, de – a levél írójának véleménye szerint – a koncentráció érdekében való stratégiai lépés a magyarok részéről az, hogy a városból visszavonultak.

A sajtó tele van hazug hírekkel, éppen ezért fontos, hogy Pulszkyék ismerjék az igazságot, s ezért ő is rendszeresen fogja őket tájékoztatni.

Belgrade ce 6 Juillet 1849.

Monsieur,

Monsieur le Comte Batthyany vient de m'envoyer le circulaire ci incluse pour Vous.[2]

---

[3] Ebben a csatában történt, hogy Görgey látva a hátrálókat, parancsot adott a kartácstűzre. Erre ezek megfordultak és szembeszálltak az ellenséggel.

[1] Az utolsó mondatoktól eltekintve (ld. a 7. sz. jegyzetet) azonos szöveggel ment levél Szalaynak is „envoyé de la Hongrie" címzéssel, hogy hová, az a levélből nem állapítható meg.

[2] A melléklet nincs e levélhez csatolva, de minden bizonnyal a június 10-én kelt „Körlevél minden diplomatikai ügynökeinkhez és a határszélen levő katona

En vous l'envoyant j'ai l'honneur de Vous faire connaître, que les Russes étaient entrés par deux points en Transylvanie l'un du coté de la Bukovine, l'autre de la Moldavie.[3] Le premier de ces corps fu remontré par le Genéral Bem, qui le dispersa et l'obligea, a se retirer par la Bukovine. L'autre s'était emparé de Cronstadt; mais le géneral Bem par une marche habilement concentré fondit inopinement sur lui, le fit sortir de la ville et le réfoula de nouveau en Valachie.[4]

Un autre fait interessant est la capitulation d'*Arad* [5]où on a trouvé une quantité de fusils.

Vous savez déja par le journeaux de Vienne, que l'armée combinée Austro—Russe est entrée le 28 à Raab,[6] mais comme ils auront altéré les circonstance de ce fait d'armes, ja m'empresse de vous prévenir qu'il n'y a pas eu de pertes d'hommes du coté des Hongrois et que l'évacuation de Raab n'est qu'un mouvement stratégique de concentration.

Je lis[7] d'ici les mensonges sans nombre qui debitent les journeaux autrichien sur notre compte ainsi que les gazettes étrangères salariées.

Á mesure que la position devient plus grave, il est aussi plus urgent que vous seriez tenu au courrent de ce qui se passe, ce que je me propose de faire.

J'ai suis avec la plus haute considération
Votre serviteur très humble
Carossini

(O. Sz. K. Kézirattár. — Pulszky-levelezés.)

92.

Ismeretlen — Ismeretlenhez

Az ismeretlen levélíró közli Brüsszelből, hogy kb. 24-ig akar ott tartózkodni, mivel a kolerajárvány miatt nem akar Boroszlóba menni. Találkozott Szirmay gróffal, akit még Bécsből ismer. Szirmay ott Kossuth ügyvivőjeként szerepelt, jóban volt Pulszkyval, akiről ugyanakkor úgy beszélt, mint egy gyenge emberről, aki Ausztria felé hajlik.

---

parancsnokokhoz" című iratról van szó, melyben elsősorban a Magyarországon élő idegen ajkú népekkel kötendő szerződésnek (egy esetleges offenzív és defenzív szövetségnek) irányelveit fekteti le a magyar kormány.

[3] A cári csapatok erdélyi betörésére ld. 75. sz. levél 2. sz. jegyzetét.

[4] A cári csapatokkal szövetkezett Puchner Havasalföldre menekülése újabb diplomáciai bonyodalmat eredményezett, mivel a divánban is voltak, akik a semleges magatartás érdekében lefegyverzését követelték.

[5] Ld.: 71. sz. levél 1. jegyzetét.

[6] Ld.: 69. sz. levél 2. jegyzetét.

[7] Innen kezdve végig, az udvariassági záróformuláig, a Szalayhoz címzett levélből hiányzik a következő két bekezdés.

Az októberi forradalom előestéjén együtt hagyták el Bécset, Szirmay Pestre, állítólag Pulszky sürgönyével, a levél írója Lembergbe utazott, 7 vagy 8 nappal később visszatérve Bécsbe, ismét találkoztak.

A forradalom bukása után Szirmayt a „Zur Stadt Frankfurt" nevű hotelben elfogták. Röviddel ezután megindult ellene a suttogás, hogy nagybátyja saját költségén csapatot állított fel Ausztria védelmére. „S íme kiszabadulva a bécsi fogságból, most itt találkozom vele."

Állítása szerint az orosz tábornok által kiállított útlevéllel érkezett Galíciából, Debrecent június 1-én hagyta el és a kormányhoz Angliába hoz sürgönyöket.

Azt állítja, hogy a magyar kormánytól Pulszkynak nincs megbízatása és csak saját szakállára működik.

Szirmayt a levél írója kémnek tartja.

Bruxelles le 6 Juillet 1849

(Traduction du Polonais.)

„Depuis demy semaines je suis à Bruxelles ou je sejournerai jusqu'au 24, — parce que je ne voudrais pas faire l'aimable rencontre du Cholera morbus à Breslau, d'où je me rendrai probablement dans le Duché pour y rester jusqu'à ce que quelque chose se fasse chez nous. Aujourd'hui, en me promenant dans le parc j'ai rencontrai le comte Szirmay,[1] dont j'ai fait la connaîssance à Vienne, lorsque les envoyés du Conseil national de la Galicie et de l'association qui s'était formée à Vienne, prenaient des renseignements sur les relations de Kossuth à Vienne.[2] Szirmay y passait pour agent de Kossuth et s'entendait avec Pulszky, de qui cependant il parlait comme d'un homme faible et penchant vers l'Autriche.[3] — Szirmay et moi nous avons quitté Vienne ensemble la veille de la revolution d'Octobre, — moi à Lemberg, lui à Pest par le chemin de fer sur Pressburg avec des depêches, disait-il, de Pulszky.[4] — Sept ou huit jours après j'arrive à Cracovie pour retourner à Vienne en qualité de délegué de la part du Conseil National auprès de la partion revolutionnaire de la Diète, qui y demeurait encore, et voila qu'à Myslowice je rencontre encore mon Szirmay au chemin de fer, qui venait alors en toute hâte de Pest par Dukla pour retourner à

---

[1] Szirmay Pál, Sáros megyei földbirtokos, képviselő, korábban a kormány bécsi ügynöke, 1849 tavaszán a cári udvarral keresi, Batthyány külügyminiszter megbízásából, a kapcsolatokat.

[2] Bár ilyen szervezett társulásról nincs tudomásunk, annyi bizonyos, hogy Kossuthnak az első perctől kezdve igen nagy szerepe volt a bécsi forradalmi mozgalmakban.

[3] E vádnak ilyen formában semmi alapja nincs. Mint tudjuk, Pulszkynak — akinek magatartása egyéb vonatkozásokban sok kívánnivalót hagyott hátra — igen komoly, közvetlen szerepe volt a bécsi októberi forradalom előkészítésében.

[4] Szirmayt Pulszky, levéltári dokumentumainak bizonysága szerint, valóban felhasználta futárszolgálatokra és a jelzett időben is ilyen minőségben járt a fővárosban.

Vienne.[5] — Là il reste pendant tout le temps que durait la revolution, — et après que cette Capitale a été prise, il fut arrêté à l'hotel *zur Stadt Frankfurt*,[6] en face de ma demeure. — Quoi qu'il soit, plus tard nos deputés à Cracovie commencaient à murmurer contre Szirmay. — Son oncle, le comte Szirmay forme à ses propres frais un corps-franc pour l' Autriche[7] — et voilà que je rencontre encore ce même homme ici à Bruxelles. — Elargis de la prison de Vienne, quoi que collègue de Pulszky et de Tausenau Président de la Société „Wiener Ver...er". Il n'a dit qu'il arrive de la Galicie *avec un passeport délivré par les généraux russes*,[8] *qu'il a quitté Debreczin le 1 er Juin, et qu'il est porteur des depéches pour le Gouvernement Anglais*.[9] — Il vient de passer par Berlin et Hamburg, et dans un couple de jours il sera à Londres. — Au sujet de Pulszky il soutient qu'il n'a point d'autorisation de la par du gouvernement hongrois,[10] et qu'il n'agit que pour son propre compte, — J'attire votre attention, sur cet individu, qui me paraît être un espion. — Après tout ce que je viens de vous dire de lui, vous avouerez que mes soupçons ne sont pas sans fondement. — Szirmay parle allemand avec un accent hongrois, et en Polonais avec un accent slovaque. Il porte la barbe, est petit de taille et commence à grisonner. — Croyant avoir fait mon devoir je vous salute..."

Tout cela me paraît être une mistification de la part de Szirmay, mais pourquoi mistifier un Polonais, surtout en Belgique, c'est ce que je ne comprends pas. Et surtout que ce Polonais lui est connu homme sûr. — Ce que je puis vous guarantir c'est que le Polonais est vérédique dans tout ce qu'il dit, c'est-á-dire qu'il rapporte religieusement tout ce que Szirmay lui a dit.

(O. Sz. K. Kézirattár. — Pulszky-levelezés.)

---

[5] Szirmay az októberi forradalom alatt hetekig Bécsben tartózkodott, a forradalom leverése után elfogták, de csakhamar kiengedték a fogságból.

[6] A magyarok által kedvelt bécsi szálloda.

[7] Ld.: a 56. sz. levél 6. és 82. sz. levél 2. jegyz.

[8] Május végén a magyar kormány Szirmayt Thunesz Adolf kíséretében a cári udvarhoz küldte, hogy meggyőzze az orosz kormányt a magyar szabadságharc igazságáról és hogy megkísérelje az intervenciót elhárítani. Megbízása szerint — ha az adott helyzet úgy diktálta volna — a magyar koronát is felajánlotta volna a cár veje, Leuchtenberg herceg számára. Útjáról nincsenek pontos adataink, annyi azonban bizonyos, hogy nem jutott el Szent Pétervárra.

[9] E megbízására egyéb forrásból nincsenek adataink.

[10] Ld.: 81. sz. levél 2. jegyz.

93.

Domahidi Ferenc — Domahidi Menyhérthez[1]

Csikszereda 1849. 6. Juli.

Kedves atyám!

Amit a mult levelemben írtam,[1] s előre megjövendöltem, keserűen beteljesedett. A julius 2-iki ütközet[2] után visszavonulván Maksára, 4-ikbe a tábor átköltözött Sepsiszentgyörgyre, Brassótól egy stációra. Én mihelyt a hely fekvését láttam, előérzetem mindjárt sejteté vélem a veszélyt, ami érni fog, s már délután az ellenség mozgalmait észrevevők, a táborunk csatarendbe állott, de támadás nem történt akkor éjjel. Kint hálván lágerben, hajnalban meghallók az ellenség ágyúinak dörgését, amellyel a szomszéd faluban lévő forspontjainkat lövöldözé. Ezredes Gál Sándor fővezér a tábort oly kevés műértéssel rendezé, hogy egy bakancsos káplár is különben teendé, s midőn már az ellenség a nyakunkon volt, még akkor se volt felállítva.[3] Néhány ágyúinkkal elkezdettek lövöldözni, századunk fel lévén osztva, én mintegy 25 legénnyel a jobbszárnyon voltam leginkább előre nyomulva, midőn az ellenség lovassága — bár ágyúink erősen tüzeltek — rohamba elé tört, három oldalról egészen bekeríteni igyekezvén bennünket. Ily szép és nagyszerű rohamot életemben nem láttam; rohamba lehetett a három oldalról mintegy 2000 lovas, kétezer lovas. [!] Hátul ismét roppant tartalék lovascsapatai s gyalogságával pedig elöntve a tér, oly roppant masszákba nyomultak előre. Én a jelenet nagyszerűségén elbámulva, kissé felejtkeztem — a veszély nagyszerűségét átlátva — életbeni maradásomról gondolkozni. A gyáva gyalogságunk — bár lehetett mintegy ötezertől hatezerig — különben is rendetlenségben lévén, a rohamot meglátva, nem gondolva semmivel, lelketlen futásnak eredt a búza közé, valamint az ágyúk is, 5 ágyú, amelyek tüzeltek, legkésőbben indulván futásnak, s a töltésen kelletvén keresztül menni, a két oldalon lévő árkokon nehezen hatolhatván keresztül, a kozákoktól meglepetetve, én eleinte néhány legényeimmel siettem megmentésekre, de látván, hogy már a baloldalról az ellenség plenkerjei túlszárnyaltak, s így körül vagyok véve, s kü-

[1] Ld.: a 88. sz. levelet és az 1. jegyzetét.

[2] Ld.: 88. sz. levél 2. jegyzetét.

[3] Az Uzon környékén végbement második csata vereségének valóban egyik főoka Gál Sándor erélytelen, fegyelmet nem tartó magatartása volt. Bem a csatavesztés után hetekkel, július 21-én kiadott napiparancsa ellenére, melyben a rendetlen megfutamodásokért felelős vezérek felelősségre vonását emlegeti, Gál Sándort nem váltja le, ellenkezőleg, ő maga adja át neki Moldvába vonulása előtt a vezérletet.

lönben is ily roppant számmal mérkőzni esztelenség lenne, neki vágtunk a plenkereknek, az öt ágyút az egész személyzettel az ellenség martalékául kénytelenítvén hagyni, s magunkat két ember veszteséggel szerencsésen keresztülvágtuk. De az egyik veszélytől menekedve a másik állott előttünk, egy oldalról ugyan kivágunk [!] magunkat, de három oldalról körül voltunk véve, s amely oldalról szabadulhattunk, a mélybe az Olt vize folyt. Választás nem lehetett: ezen oldalról legalább kis remény táplált, ha maradunk, veszve vagyunk. A meredek hegyen lefelé menni pillanat műve volt, s azon a helyen, amire egyébkor borzadva tekéntene az ember s hihetetlennek képzelné, hogy ló járhasson, többen szerencsésen lementünk. A szegény ló szinte érezte a veszély nagyságát, s hihetetlen ügyességet fejte ki és erőmegfeszítést a lemászásban egész a vízpartig. Többen pedig a meredek hegy oldaláról, lovaik megtántorodván, lovastól együtt forgottak alá s zuhantak a zúgó folyamba. A parttól a víz színe mintegy ölnyi mélységben feküdt alant, s időnk még a gondolkozásra se volt, mert már a kozákok fent a domb élén lévén, kezdettek reánk lődözni, s nekünk a folyamba szöktetni pillanat műve volt. Azon megható jelenetet leírni nem tudom, mert ha reá gondolok is, elszorul a szívem: felülről a golyózápor omlott reánk, a vízben emberek és lovak vergődései s a vízárral küzdései s a jajveszékelések s a segélyért kiabálása a már-már majd elhalónak, midőn mindnyájunknak hasonlólag a legnagyobb veszedelembe forgott életünk s lett volna szükségünk segélyre. De a Vilmos huszár itt is megmutatta, hogy ahol a veszély legnagyobb, s a férfiúi bátorság leginkább igényeltetik, élete feláldozásával barátját s bajtársát ott nem hagyja. Bár felettünk zúgtak a halál sipító szárnyasai, alant a vízárral kelle küzdenünk, de embert közülünk, egyet kivéve, senkit ott nem hagytunk, akit szabadítanunk lehetetlen volt. Több lovaink beledöglöttek. Két század gyalogságot, akik plenkbe voltak, egytől egyik elfogtak, a többiek közül is igen sokat. Még az ágyú veszteségünket bizonyosan nem tudjuk, de 7 vagy 8 bizonyos. Mi, amint az Olt vizén keresztül menekültünk, néhány ágyú egymás után szabadulván, midőn az Oltnak egy más ágán menne keresztül, a híd vele leszakadott s a folyamba zuhant 4 közülük. Ezt mi meghallván, visszamentünk, s vagy 50-re menő gyalog katonát a bátrabbjai közül halállal fenyegetve visszavervén, a 4 ágyút, amely már ott volt hagyva, kivettük s szerencsésen megmentettük. Ezen futás valami borzasztó volt, s még a désinél[4] is gyalázatosabb volt. Gyalogságunk egészen szétverve, s nagyobbára hazaszökdösve, s elfogva, 500-at ezen pillanatban sem lehetne még összeszedni a 6000-ből. S ami még

[4] Az 1848. november 25-i dési csatánál, mely a vezérlet – elsősorban Katona Miklós őrnagy – tehetetlensége folytán oly csúfos vereséggel végződött, a Vilmos huszároknak nagy részük volt abban, hogy legalább az ágyúkat megmenthették.

nem történt, a Vilmos huszár is rendetlenül szaladt, anélkül, hogy valamit tehetne, s ki-ki élete mentéséről gondolkozva, eddigelé még 18 hibázik közülünk, de reméljük, hogy még sokan előkerülnek. Amint kissé bátorságban éreztük magunkat, megállottunk, s magunkat összeszedvén, a még megmaradt ágyúkat, mintegy 22-őt fedezetünk alá vévén, még aznap kihoztuk Tusnádra. Gál Sándor főparancsnok ott meg akarván állani, s a csiki szorost védelmezni, a többi törzstisztek ellene mondottak, nem akarván az ágyúkat veszélyeztetni, minthogy a gyalogságban bízni egy cseppet sem lehet, mi pedig már alig vagyunk 70-en, minthogy betegeink is vannak, s a fővezérséget átadták Szabó Nándor alezredesnek, Gál Sándor pedig még egy napig csakugyan megmarad a poziciót védeni. Most itt vagyunk Csikszeredában. Nem tudom, vonulunk-e még hátrább Udvarhelynek, vagy itt maradunk. Amint hallom, Besztercénél Bemet is szétverték.[5] S így, ha el nem fognak, két hét alatt könnyen megeshetik, hogy kivül leszünk Erdély határain, s Erdély az ellenség kezébe, ha csak segély nem érkezik. Az Erdélyben lévő ellenség száma 40 000, s ebből 8 000 lovas.

Az ezutáni eseményekről is, amik velünk itt Erdélyben fognak történni, kedves atyámat tudósítani el nem mulasztja

tisztelő fia
Domahidi Ferenc

(O. L. – Múzeumi Törzsanyag d. a. – Korábban: 1848/49-es iratok.)

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

94.

Pálfiné — Fiához, Pálfi Alberthez

Édes kedves Gyermekeim!

Ezen levelemnek az a fő célja, hogy Pistának kötelességibe tegyem, hogy Tóni nekem minden hónapba írjon és most így 25 juli előtt, mert másképp ki nem kapom a penzióját, ezért kedves Édes Bertikám ad által ezen levelet Pistának had olvassa és legyen gondja a fenttebb kértekre. Hála a Szent Istennek még élünk – egészségünk rossz. Lola nagy beteg volt, Rózával ketten egyszerre feküdtünk, hanem bezzeg meggyó-

[5] E hír téves. Bem még tartja Besztercét, sőt július 5-én igen bizakodó hangú kiáltványt bocsát ki, melyben Erdély és Magyarország mielőbbi megtisztítását helyezi kilátásba.

gyultunk, mikor a debreceni több ezrek álló férfiak Váradra rohantak.[1] Itt a muszka — felugrottunk fej nékül, ész nélkül kapkodtunk, pakoltunk, a lakosok mind kiköltöztek falukra-hegyekre —, egyikünknek csak egyszerre az jutott eszibe, hát mink hová megyünk? Csak akkor láttam hogy milyen el hagyatva vagyok a világon. A háziak is mind elmentek, csak én három leányomal kitéve a muszka dühinek betegen. Nincs férjem, nincs gyámolom, nincs pártfogóm. Hat fiút adtam a hazának és most egy sincs, aki leányokat védné, mióta a világon, kétségbeesve nem voltam, csak tegnap. Már ma halál csend van a városba, a váradiak egyesültek a többiekkel és sokezer Bihar alatt táboroznak, csak a leányokat tudnák hová dugni.

ölel lelkiképpen

a te *Szülő Anyád*

Isten áldjon Berti, Pista, Tóni, Isten veletek, Sándor, Franci, Jani.

Julius 6 1849.

(O. Sz. K. Kézirattár. — Levelestár.)

95.

Noisser Richárd — Anyjához[1]

Kedves humorral írja le tábori életüket, milyen vidámak, hogy kényeztetik őket a hölgyek. Komoly veszélyben csak akkor volt, mikor tábornokával együtt túl közelről akarták megnézni a temesvári erődöt. A szerbek több mint 200 malmot elpusztítottak a Tiszán és több mint 1000 magyar család van hajléktalanul a folyó partján, akiknek a szerbek mindenüket elvették. Óriási az elkeseredés ellenük, és hogy mi lesz a szerb foglyokkal, ha az oroszok jönnek, még csak el sem tudja képzelni.

Hauptquartier am jenseitigen Ufer der
Teiss bei Török-Becse am 6. Juli 1849.

Liebe gute teuere einzige Mutter!

Meine 2 Briefe von Szegedin aus wirst Du hoffentlich erhalten haben: jetzt schreibe ich Dir den 3ᵗᵉ seit unserer Reise und quer aus dem Lager. Bis jetzt hatten wir noch immer Quartier — wie es gerade kam,

[1] Cseodajev tábornok július 3-án Hadház felől megszállta Debrecent, s három napi ott tartózkodás alatt kegyetlenül sanyargatta a város lakosságát. A debreceni népfölkelők egy része kiszorítva a városból, Nagyváradra vonult.

[1] Ld. a 73. sz. levelet és az 1. jegyz.

bald gutes, bald schlechtes, aber jetzt geht die Comödie an, und wir sind unter Lauben unter Gottes freien Himmel. Bis jetzt ist alles wunderschön, regnet es, so werden wir nur sehr wenig nass und ist das Wetter schön, so haben wir tausend und tausend kleine Unterhaltungen von denen sich Städte- oder selbst Landbewohner sich nicht einmal was träumen lassen können. Früh um 4 Uhr wird aufgestanden, und mit dem Generalen ein Ritt gemacht, um 6 Uhr ist das Frühstück wozu bis 7. eine türkische Rande spielt: von 7–9 wird geschrieben, von 9–12 auf die faule Haut gelegt und commodisirt, um 12 Uhr aufgestanden und zum Lever zum Generalen gegangen – von dort die Wachparade angesehen, dann zum Speisen wozu wieder die türkische Musik spielt: nach dem Essen versammelt man sich auf ein Stündchen bei dem Generalen, schaut dann ob der Feind die Kanzlei noch nicht fortgetragen hat, macht dann einen gesunden derben Schlaf, der für die eigentliche Nacht gilt, geht dann mit den zur Visite gekommenen Török-Becsenern und ihren Damen im Walde, wo das Lager recht schön und romantisch liegt *spaziren.* (Windisch Tóni wird diesen Witz kennen:) dann ist man zu Abends, dann ist grosser Ball der von der Mannschaft angefangen und von uns fortgesetzt und zu Ende gebracht wird, dann sucht man seine Hüte auf, schaut noch was die Rösser machen, legt sich nieder und schläft bis um 4 Uhr dicht vor meinem Palais das melodische: Tra tam, ta ta ra ti ti tra tam ertönet. Das Frühstück, Mittag und Nachtmahl mit schwarzem Caffée und Wein mit Sauer-Wasser so viel man trinken will, und sich unter Tags auch soviel geben lassen kann als man will kostet täglich 1 Fl CM. Das Frühstück besteht aus Caffée mit einem prächtigen Obers, Mittagmal aus 5 – Nachtmal aus 3 Speisen – wer Gefrorenes essen will zahlt um 10 Kr mehr, jedoch ist das Gefrorenes nicht sehr gut. Der General[2] ist ein lieber, guter Mensch, sehr leutselig und freundschaftlich: ich habe mit ihm erst einen einzigen Anstand und zwar in Arad gehabt, weil ich wegen schlechtem Wetter nicht zu ihm ging und mich 24 Stund nicht sehen liess. Ich sagte ihm freilich dass ich 3 mal dort war ihn aber nicht zu Hause traf, worauf er mir zur Antwort gab: finden Sie mik nikt auf 3 mal kommen Sie auf 4 mal! das war das Ganze. Bin ich recht fleissig, das heisst: bin ich recht oft um „seinen Person" dann sind wir recht gut zusammen. Der General kann recht gut deutsch, spricht es aber mit einem englischen Accent.[3] z. B. u uaren Sie? (:wo waren Sie?:) auch ungarisch spricht er geläufig. Er ist ungeheuer thätig und den ganzen Tag und Nacht beschäftigt sonst Homöoppath.

---

[2] Guyon Richárd.

[3] Guyon beszédén erősen érezhető volt angol származása, magyarul is, németül is rosszul beszélt.

Was die Officiererei so verstehe ich selbe bis auf das Fundament, nur das Reiten ist noch eine schwache Seite: der General meint freilich dass ich das Reiten so gut verstehe dass es ganz an der Zeit wäre darüber ein Werk heraus zu geben, worauf er auch pränumeriren werde, denn so reiten wie ich, habe er in seinem ganzen Leben nicht gesehen! aber ich glaube dass er mich nur foppen will. Sind wir auf dem Marsch und ich in einem anderen Quartir als der General, so muss ich zur Nacht- oder Mittagsmal — wann er geladen ist, mitgehen: speist er aber im Gasthause so ist es beinahe Befehl mit ihm zu essen. Gräfinnen werden durchaus keine geduldet — erst vor 3 Tagen musste ein Hauptmann wegen eines solchen Anhängsels Knall und Fall fort. Auch ist jedes Kartenspiel, hauptsächlich aber Maccao, unendlich streng verboten. Was auch sehr interessant ist, ist der Marsch, und all die Komödien mit den Einquartirungen. Ich habe einen Takt zum Küssen erlangt. Ist die Hausfrau jung und schön so küsse ich ihr die Hand, sage Euer Gnaden oder Nagysád, oder goldene schöne Gnädige, oder imádott szép Nagysád — oder sonst irgend eine Flatuse zu ihr: ist sie dagegen alt, so wird blos artig gesprochen, aber nicht die Hände geküsst: für die Kinder im Hause, besonders für die kleinen Mädchen, habe ich immer Zuckerln im Sack, und bei Gott, mir haben diese Zuckerln schon tausendfache Interessen getragen. Erst unlängst in N. St. Miklós hat ein 4 Jähriges Mädchen, Namens Mathild, wie ein Kalb gebällt, weil ihre Eltern es nicht erlaubten dass sie mit dem tiszt bácsi nicht ins Tábor fahren dürfe. Dann erst die Weiber! die gehen auf einen rothen Csákó und grünen Attila! es ist beinahe schauderös, sie wären Alle dabei ins Tábor zu marschieren! Das einzige schlechte Quartier hatte ich in Arad, wo ich in einer Schupfe auf einer Bank schlief. Freilich trug zu dieser Schweinerei auch der Umstand viel bei, dass wir Nachts 12 Uhr ankamen und es in Strömen regnete — aber diese Nacht von 30 Juni auf dem 1. Juli werde ich doch lange nicht vergessen! In Szegedin wohnte ich wie ein junger Gott 2 Parquettierte Zimmer, fürstliche Betten und eine noch ziemlich recht erhaltene Wirtschafterin eines H. v. Labusz, die mir bei der zweiten Minute unseres beisammensein erzählte: wie sie ihre schönsten Jahre an der Seite eines alten kranken Krüppels verleben müsste! Ich trösstete sie so viel ich konnte und meinte dass die Lage der Dinge doch bald anders gestalten müsste — aber sie wäre auch gerne ins Lager gekommen! Auch in Béba war es nicht schlecht, eben so in Temesvárer Lager, nur schade dass uns die H. H. Feinde nicht die Festung besichtigen lassen wollten und auf einen kleinen Rundritt, den wir um die Stadt machten, gerade als wir in der Josephstadt waren, wahrscheinlich uns zu Ehren, eine Batterie 6 Pfunder abschossen, in der Eile aber die Kugel aus dem Rohr zu nehmen vergassen, wodurch leicht ein grosses Unglück entstehen hätte können. Wir

besannen uns eines Besseren und ritten schnell weiter. Als ich Temesvár sah fiel mir 100 mal H. Alexander Schmied ein, ich konnte nie begreifen wie ein Mensch von gesunder Vernunft einen solchen Narrenweg mit einer so bedeutenden Gesellschaft machen konnte. Es ist schauerlich weil nun dort Höcher. [?!]

Ich gäbe viel dafür könnte ich autentisch wissen was eigentlich an den Kampf zu Raab daran ist:[4] Hier erzählt man die Sache so: die Östreicher hätten Pöltenberg herausgedrängt, und wären 16 Stunden lang im Besitz der Stadt gewesen, hierauf seien aber die Ungarn vorgedrungen, haben die Östreicher geschlagen, deren Viele auf die Flucht von hajóslegénys, Fleischhauer und Lederergesellen gefangen worden sein sollen, man gibt den Verlust der Östreicher auf 1500 an. Ich weiss freilich nicht wie das gute, conservative, Gott erhälte, schwarzgelbe Raab nur solche Fleischhauer und Lederer haben kann, die so etwas nur denken können. Wahrscheinlich ist das Ganze nur eine Erfindung von Rebellenhorden, ausgefunden um die guten, loyalen Untertanen zu ärgern. Schreiben kannst Du mir nicht, einzige Mutter, da ich doch selbst nicht weiss wo ich morgen hin mich in Bewegung setzen muss: heute ist gerade Wäsche im Lager 1 Hemd 21×1 Gathya 21×1 Blouse 42×1 Pantalon 30×1 Paar Socken 6×Sacktuch 6×1 Handtuch 6× und so fort Summa meiner heutige Wäsche f 7. 6× WWg – dann soll der Mensch sparen und reich werden können!!! – In Arad ist ein sehr hübsches Theater 2 Stock hoch. Der junge Huthloss ist beim Cernirungscorps in Temesvár und ist gesund. Makó hat ein schönes Comitatshaus. Die Osztrovszky Familie in Szegedin lässt sich Euch unbekannter Weise empfehlen! Vorgestern Abends waren wir in Tápé auf eine Visite bei einem Huszaren Bivouac auf Stirler, es waren aber auch Ganseln und Aschelbrudel da. Wir speisten in einem von den Raizen ausgebrannten Haus ohne Türe, Fenster ganz durchsichtig – und das ist das Quartier des Obersten! Auf der Teiss sind vieleicht 200 Mühlen von den Raizen ruinirt, und vieleicht 1000 ungarische Familien denen die Raizen alles genommen liegen an den Ufern fromm und schauen sich eines das andere an. Die Erbitterung gegen die Raizen ist ungeheuer – was mit den Gefangenen geschehen wird, wenn die Russen vordringen – weiss ich nicht, mag auch nicht dran denken. Frankreich soll an Österreich den Krieg erklärt haben – Pressburg soll in den Händen der Unsrigen sein.[5] In unseren Lager gibt's Gelsen so gross wie ein junges Schaf, dagegen im Orte Török-Becse im jeden Zimmer 20 Millionen Fliegen. Ich habe einen prächtigen Appetit, und bin bis auf

[4] Ld. a 69. sz. levél 2. jegyz.
[5] A táborban felröppenő, ellenőrizhetetlen eredetű, álhírek.

mein Hühnerauge, dass sich meinen neuen Stiefeln schwer gewöhnen will sehr gesund.

Wenn *eine* Mutter auf den ganzen weiten Erdboden existirt, die einen lieben, guten, schönen, fleissig schreibenden Sohn hat, so bist es *Du* – wenn dagegen ein Sohn existirt der eine fesche, liebe charmante Mutter hat, so bin es

Ich der Euch Millionen mal küsst

[Richárd]

Von Kriegs- und Heldentaten nächstens.

(O. Sz. K. Kézirattár. – Levelestár.)

96.

Sümeghy Gáspár — Pálfi Alberthez

Tisztelt Polgártárs!

Egy esméretlen, de hű támasza kegyed szilárd elveinek, nem tartózhatá tovább magát, hogy oly eszközhez folyamodjék, mely becsületes nevén nevezve galádságnak neveztetik.

Még a boldogabb időkből, egy tót család vetemedett ide Pestre, egy ingbe, mezétláb, itt több ideig instruktoroskoda, utóbb a városnál hivatalt kapott, ahol gazul a szegény polgárok vérén meghízva, most pedig pozsonyi főnemes, a *császár kegyence.*

Ami ugyan nem tartozik a dologra, de hagyott ezen féreg még egy sociust itt, nevezetesen testvért, aki igen jól ért az 50- és 100 forintos kamatok Geschäftjéhez, ha jól emlékezem Havasnak[1] nevezik.

Ezen úri nem ember tegnap estve *(ha jól emlékezem, tudja kegyed, hogy a kormány elugrott, de ismét visszajött s motoz folyvást)*[2], tegnap este, amint mondám egészen nyilvános helyen többek hallatára azt mondá, a poltron kormány meg szökött, vagyis az általa kinevezett fő fő ülnöke a váltó főtörvényszéknek, *gondolom Lebniczky úr, aki* egyszersmind gondoka volt a Batthyány összeírt javainak, tehát én visszafoglaltam, azt mondá neki, egy tisztelettel teljes konziliárius, de hogy lehet ez Barátom, a minisztérium ismét itt van, azt feleli, nem soká ural-

[1] Feltételezhetőleg Havas Józsefre céloz, aki a főváros megszállása alatt császári biztos volt.

[2] A kormány, székhelyét Szegedre téve át, július 7-én hagyta el a fővárost, kétségtelenül nem egyszerre.

kodnak, én denikve via falsa visszafoglaltam, s hiszem ez ellentény ilyesmit sem szoktunk publice hazudni. Ön karunkba?

Már Uram, Polgártárs uram, ha ez úgy van, mondaná meg kegyed minő esmértető jelet viseljen a becsületes ember, hogy magát azon ilyféle privilégizált gazemberektől megkülönböztethesse — mert különben nem nagy dicsőség lesz becsületes embernek lenni, ha mindezek szabadon járnak köztünk.

Kegyes tisztelője

Sümeghy Gáspár

Pesten VII.7. 1849.

Engedelmet uram, de egy sötét folyosón a fogpiszkáló szebben nem írhat.

(O. Sz. K. Kézirattár. — Levelestár.)

97.

Üchtritz Emil — Feleségéhez, Amadé Dominikához[1]

Testileg jól érzi magát, de erkölcsileg össze van törve. Végtelen fájdalommal tölti el a tudat, hogy családját: imádott feleségét és gyermekeit ő tette tönkre. Számítva arra az eshetőségre, hogy levelét felesége nem kapta meg, megismételte az abban foglaltakat (ld.: 87. sz. levelet).

Levele végén néhány politikai hírről számol be feleségének: aznap éjjel át fognak kelni a Dunán, hogy Becskereknél Vetter seregéhez csatlakozva Jelačić és a szerbek ellen menjenek. Wysocki még Miskolcnál áll 24 000 emberrel, vele szemben azonban 40 000 orosz áll — Komáromnál hétfőn — július 2-án — erős összecsapás volt, melyben az ellenséget visszavertük. Görgey súlyos fejsebet kapott, állítólag elvették tőle a fővezérletet. Perczel, Guyon és Lenkey ármánya folytán Dembinski viszi azt Mészáros neve alatt. Mindannyian dühösek vagyunk, hogy ez az annyira szeretett fővezér nem áll az élen.

Paks am 7ten July 1849.

Liebe und gute Engels Domy!

Ich ergreife die Gelegenheit um dir ein paar Worte durch István,[2] der nach Veszprém geht, zuzuschicken, um dir zu sagen dass ich mich *physisch* recht wohl befinde bis auf meine Kopfwunden und besonders das Auge, welches durch die Hitze stark entzunden sind und mich unendlich leiden machen. Moralisch bin ich sehr herunter gestimmt, namentlich wenn ich an dich du Engel und an die lieben Kinder denke; eine unendliche Wehmuth ergreift mich, wenn ich denke, dass ihr alles verloren habt, dass du, wenn auch ruhig und gefasst, doch allein mit

[1] Ld. a 87. sz. levelet és 1. jegyz.
[2] Üchtritz lovásza.

deinen beiden unmündigen Kindern dastehst, ohne irgend eine männliche Stütze, Rat und Hilfe, dass ich, der ich Euer einziger wahrer und rechtmässiger Ratgeber bin, entfernt von Euch nicht einmal Kunde von Euch haben kann – Gott wird mir meine Schwäche vergeben, und die Tränen, die mir bei diesen Gedanken den Augen entstürtzen. Ja meine gute Domy, du bist keine gewöhnliche Frau, du bist ein starker fester Karacter, der *ruhig* und gefasst dastehst in den Stürmen die dich umgeben, habe Dank dafür mein gutes, liebes Weib und glaube mir dass meine Liebe und meine Achtung zu und vor dir, wenn sie gesteigert werden könnten, durch dein Benehmen gesteigert werden müssen. Gott stärke und helfe dir in deinem Verfahren auch fernerhin und erhalte dich deinen Kindern, denen du jetzt *beide* Eltern ersetzen musst.

Ich weiss nicht ob du durch die Frau Hofräthin Markus einen Brief nebst Einschluss von A. an seine Frau vom 3ten July erhalten hast?[3] Im Falle du nicht erhalten hättest wiederhole ich dir die darin enthaltenen Geschäftsnumern, damit du dich darnach richten kannst:

1° Durch den H Fiskalen Tóth Lajos (den du so bald möglich zu dir hinauskommen lassen kannst) sogleich alle Aktiv Obligationen gerichtlich amortisiren lassen im Falle das Archiv durch die Österreicher geplündert sein sollte.

2° Gleichfalls durch Tóth gerichtlich die bis jetzt bestandenen Kontracte aufnehmen lassen wegen der Arendalfelder von Marcaltő und Malomsok, namentlich der grossen Hugother Kontractes u. s. w. jedoch in Einverständniss mit dem Hofrichter.

3° Den Hofrichter Kinda gleichfalls noch zu dir bestellen um mit ihm dich zu besprechen, was jetzt mit der Wirtschaft zu machen ist – durch Stettina Concha und Demy *alles* was an Gerätschaften und Vieh kurzum *alles* conscribiren lassen.

4° Mit Kinda dies überhaupt beraten und auch dem Moritz Szabadhegyi dazu nehmen, wenn der Schaden einigermassen gut zu machen ist.

5° In deinem und der Kinder Nahmen so wie in dem Nahmen deiner Mutter und Celin Nahmen gegen eine etwaige Güter Confiscation protestiren da die Güter *dein* und nicht *mein* sind, und du für die politischen Ansichten deines Mannes nicht gut stehen kannst, derselbe sich auch deswegen ganz von dir getrennt habe, überhaupt ein brutaler, gewaltsamer Mensch sei und bei seiner letzten Anwesenheit zu Hause, wo er mit den Kmetyschen Armée Corps dort kommandirt, dich gezwungen habe sie alle zu beherbergen, du auch deshalb mit den Kindern weggereist seiest.

6° An die Mutter und an Albert schreibe – den letzteren aber sage

[3] Ld. a 87. sz. levelet.

den letzten Wunsch seines letzten Bruders, er möge dich und die Kinder nicht verlassen und Euch jetzt gleich (wenn auch nur auf ein paar Tage) heimsuchen und dir mit Rat und Tat an die Hand gehen, besonders wird er dir wegen der Wirtschaft dem Archive und s.w. und der Obligationen von grossem Nutzen sein. Lasse nur wenn Fürtös todt oder krank sein sollte jemanden verlässlichen in's Schloss *wegen des Archives wenn es noch besteht und des vermauerten Kellers.* —

7° Durch Tóth Lajos lasse *gleich* dein Pápaer Haus daselbst bis zu Michaelis dem Fiskal Pápai kündigen und lasse dasselbe dann so gut wie möglich einrichten; ich glaube du tust am besten dort den Winter zuzubringen und hoffe, dass die jetztigen Umstände wohl einen kürzeren Kündigungsfrist erlauben, und H. Pápai darauf Rücksicht nehmen wird. Lasse das Haus *gut sauber* aber *einfach* und *comod* für dich einrichten und behelfe dich so gut es geht; jetzt ist es ein wahrer Schweinestall.

8° An Zappi schreibe und lasse auch durch Albert schreiben und ich bitte nur ein wenig energisch aber artig mit Schilderung der österreichischen Soldateska.

9° Meine Mutter grüsse vielmals von mir, so wie Henriette, sie sollen alles ergreifen: an deine Mutter schreibe dass jetzt von Geldschicken keine Rede sein kann, da wir selbst nichts haben.

10° Die in Faryfeld von mir bei Franz verstekten 2 Schimmeln soll der Hofrichter wieder nach Hause nehmen wenn Ruhe ist.

11° Oberartzt Glück hat die in Veszprém auf N° 8 in Stingel Wirthshaus eine mit Silber beschlagene Spanische Pistole von mir gegeben, die auf den Kasten oben rechts bei der Tür gelegt wurde, hast du sie so bewahre sie gut auf.

12° Lass also Tóth Lajos, Kinda und Albert kommen, grüsse sie alle warm und besonders aber letzteren und bitte sie alle, auch in *meinem Nahmen*, sich deiner und der Kinder anzunehmen.

Politisches weiss ich gar nichts, als dass wir heute Nacht die Donau passiren und uns an die Armée des General Vetter gegen Becskerek anschliessen sollen gegen Jelačić und die Raitzen. General Wysocki steht noch bei Miskolc mit einer 25/m ihm gegenüber aber 40/m Russen. Bei Komorn war am Montag ein starkes Treffen wo der Feind stark zurückgeworfen wurde;[4] Görgey bekam eine Stichwunde[5] am Kopfe, das Armée Oberkommando soll ihm abgenommen worden sein??!![6]

---

[4] Komárom alatt Ács és Ó-Szőny között változó szerencsével folyt július 2-án a heves küzdelem. Haynaunak végül is Panjutin nyújtott segítséget, s az így egyesült orosz–osztrák csapatok Pöltenberget visszavonulásra késztették.

[5] E csatában történt, hogy Görgeyn – nem lehet tudni, hogy valóban az ellenség-e vagy valaki saját katonái közül – hátulról kardjával mély vágást ejtett.

[6] Ld. a 87. sz. levél 8. jegyz.

Kabale von *Perczel, Guyon* und *Lenkey* Dembinski soll das Oberkommando führen unter dem Titel des alten Mészáros, wir sind *Alle* hier wütend dass dieser geliebter Obergeneral Görgey nicht mehr an unserer Spitze sein soll, doch gewisses wissen wir nicht. Nun lebe wohl gib dem Istvan 2 Fl CMze, wenn er dir den Brief bringt, *ich* habe ihm schon 5 Fl CMze geschenkt.

Lebe wohl, ich muss schliessen, ich habe über 50 Menschen vor der Türe, lebe wohl meine einziggeliebte Domy, lebe recht recht wohl, gib Acht auf dich und die Kinder, schliesse mich in dein Gebet und sei überzeugt dass mein *erster* und *letzter* Gedanke ihr 3 Lieben sein werdet.

Lebe wohl du guter schwarzäugiger Engel.

dein

Emil

Wie du kannst verkaufe die 4 Schimmel. Meine Briefe siegle ich mit *meinem* Siegel!

Kinda Laci befindet sich wohl, *dies* dem Hofrichter.

(O. L. Amadé család levéltára. – Üchtritz levelek.)

98.

Balogh Dávid[1] — Pulszky Ferenchez

Kegyelmes és Nagyságos Úr!
Atyai kegyes pártfogó Urunk!

Minden ügyefogyottaknak és szűkölködőknek oda kell folyamodni, ahol az Atyai Irgalom osztatik, azért mi is alul megnevezett négy őrmesterek a legmélyebb alázatossággal folyamodunk, hogy ha irgalmas és szánakodott szívének terhére nem lenne esedezésünket meghallgatni, minden altisztnek kérelme által, vajmi számos időkig húzván németnek rabláncait, de még sem érezvén oly szükséget, mint itt Angolhonban, mi bőven tudjuk, hogy virágzó Magyar hazánkért érezzük, de vagyon bizodalmunk, hogy ezen esedezésünknek lészen sikere.

Nagyságos Urunk 18, az az tizennyolc xár ezüst pénzbül sinylődő a mi életünk.

[1] Balogh Dávid azon kis – Radetzky seregéből a piemontiakhoz átpártolt, s így a békeszerződés értelmében Radetzkynek átadandó csapatnak a vezetője – amelynek sikerült Angliába eljutnia. (Ld.: 78. sz. levél 1. jegyz.)

Nincs atya, nincs anya, kiben helyeztessük bizodalmunkat, egyedül a Nagyságos Úrban, hogy ezen szegény négy őrmesternek és három káplároknak valami csekélységgel méltóztatna zsoldunkat meg jobbítani, hogy legalább ruhánk tisztításábul például tehessünk alattavalóink eránt, méltóztasson esedezésünket szívére venni, melyért a fölöttünk lévő égbeli Istenünktül várhatja bő áldásait.

Vannak, vannak ösztöneink, vannak erős indító okaink, melyek ily érzékeny gerjedelmekre tüzesítik szíveinket, mert érezvén Nagyságodnak szánakodását reménységünk nékünk is eránt unk való irgalmasságát [!]

Mely alázatos esedezésünk után maradunk porunkig legalázatosabb fejhajtó szolgái

Július 7-én 849.

Balogh Dávid
Tóth
Varga őrmester
Károly írnok őrmester

(O. Sz. K. Kézirattár. — Pulszky-levelezés.)

99.

Lichtenstein György — Pulszky Ferenchez[1]

Berlin Jul. 8. 49.

Tisztelt követ úr!

Ma vettem az első levelet Pestről Jún. 21.-ről. — Tehát mégis lehető leend így depescheket expediálni, ha egy-kettő el is vész. Atyám írja e levelet, de nehány előbbenit említ meg, melyekben mindenről tudósít, de e levelek birtokában nem jutottam még. Reménylem hogy e napokban megkapom. Újságul azt írja hogy a kormányzó elnök óránkint váratik vissza *Erdélyországból*,[2] s ezen visszajöveteltől sokat várnak.

[1] A levél nincs aláírva, de a további ezzel azonos kéztől származó és tartalmából is azonosítható levelek egyike alapján állapítottuk meg íróját.

[2] Kossuth június 16-án Bemmel találkozott Nagyváradon, mely alkalommal a legsürgősebb hadi operációkat beszélték meg. Ennek értelmében Bem a havasi románok leverése után 8—10 nappal ismét a Bánságba megy Jelačić megsemmisítésére. Az ősz tábornok külön kikötése volt, hogy őt nem rendelik Görgey vezérlete alá. Útjáról június 22-én tért vissza Pestre.

Írja továbbá, hogy mi alkalmasint tudni fogjuk már hogy Csorna és Mosony mellett erősen megvertük az oroszokat s osztrákokat,[3] 11 ágyút elfoglaltunk és több törzstisztet fogollyá tettünk. Jelačićról ezt írja: Als Jelačić in Neusatz einrükte, hat er mit Zuziehung Neusatzer Raitzen die dortwohnenden Ung.-Deutsche und Juden plündern lassen. Die unsrigen haben daher Neusatz bombardirt, verbrant, haben einen Ausfall gemacht[4] plünderten wieder die Raitzen und machten vom Jelačićen Corps gegen 2000 nieder. Pulszky wirst du doch wohl schon unterrichtet haben, dass seine Frau hinauskommen wird.[5] Die Raitzen und die Wallachen bereiten uns neuerdings Schwirigkeiten.[6]

Eddig a levél. Nem sok, de megelégszem, hogy öcsém a Párizsból írt levelekkel már Jun. 19. szerencsésen Pestre érkezett, s hogy mindannyi leveleink expediáltattak lefelé. Ilyen körülmények közt ez is szerencse.

Tessék tehát az irandókat nekem „An die Frau Wittwe Lorenz, Linden No. 54. 55. 2 Treppen." Adresse alatt ide küldeni, rajta leendek hogy bejussanak.

Az én itt lételem sok bajjal van összekötve, már 2-szor küldték utilevelemet, hogy menjek el, s csak emléktani tanításaimnak fogom köszönhetni, ha nem háborgatnak többé, tehát nolens volens tanítgatnom s sok időt vesztegetnem kell. De úgy látom, hogy nem fog ártani, ha itt maradok.

Ui. Az egész Alföld — 1 és félmillió ember — felkél az oroszok ellen. Úgy látszik, hogy kormányunk — ha Pesten nem maradhat — Szegedre menend át.[7]

Tisztelettel.

(O. Sz. K. Kézirattár. — Levelestár.)

---

[3] E hír ilyen formában nem felel meg a valóságnak. A Csorna mellett június 13-án végbement ütközet döntetlen volt, Mosonynál nem volt csata.

[4] Június első felében Pétervárad védői ismételten kitörtek a várból és támadták Jelačić csapatait.

[5] Hosszú hónapok után, július elején valóban sikerül Pulszkyné Walter Teréznek, igen nehéz körülmények között, a férje után Londonba kiutaznia.

[6] Jelentése: „Amikor Jelačić Újvidékre vonult, a helybeli szerbek bevonásával az ott lakó magyarokat, németeket és zsidókat kifosztotta. Ezért a mieink Újvidéket bombázták, felégették, egy kitörést rendeztek, majd a szerbeket fosztották ki és Jelačić hadtestéből mintegy 2000 főt leöltek. Pulszkyt remélhetőleg már értesítetted, hogy felesége rövidesen kijut. A szerbek és románok számunkra újabb nehézségeket készítenek elő."

[7] Ld.: 96. sz. levél 2. jegyz.

100.

Olszevszky — Pulszky Ferenchez

Az általános, sok reményt nyújtó felkelések után, sok nemzetet elnyomott az önkény. Itália újra Ausztria hatalmába került, Róma a szabadság vértanúja. Badennek és Pfalznak egy része még harcol e pillanatban, de sajnos, ezek nem tudják ellensúlyozni a poroszok és az egyesült császárság erejét.

Németország küzdő része 60 000 embert jelent, akik készek harcolni és meghalni, de sajnos egyedül vannak és az a veszély fenyegeti őket, hogy legyőzve, megtizedelve, a megmaradtakat beállítják a porosz hadseregbe és kényszerülnek ellenünk harcolni.

Hosszas gondolkodás után arra az elhatározásra jutott, hogy kellene egy tökéletesen megbízható embert Baden és Pfalz ideiglenes kormányához küldeni és azt ajánlani hogy: összegyűjtve a rendelkezésre álló csapatok közül a legjobbakat, törjenek utat Magyarországra. Ha csak 20 000 ember jut át, a csapatok fizikai ereje növekszik és az erkölcsi hatás óriási volna.

Két út volna lehetséges: a svájci határ mentén, Tirolon keresztül, vagy Szilézián.

Kéri a magyar csapatok helyzetének pontos leírását, értesítést azon vidékek lakosságának többé-kevésbé kedvező hangulatáról, ahol a csapatoknak át kellene haladniok és az ellenség stratégiai helyzetének vázolását. Könyörögve kér gyors választ.

Paris, le 9. Juillet 1849.

Monsieur,

Après une révolution générale qui nous a donné beaucou à ésperer, plusieurs peuples ont succombés sous les coups du despotisme. Ainsi, l'Italie après des efforts innouis est retombée au pouvoir de l'Autriche.[1] Rome expire martyre de la liberté[2]. L'Allemagne a fremi.[3] Le grand duché de Bade et une partie du Palatinat combattent, en ce moment, pour le grand principe.[4] Mais malheureusement, ils ne pourront jamais opposer une assistence assez formidable, pour contre-balancer les forces de la Prusse et des armées de l'Empire réuniés.

Cette portion de l'Allemagne compte 60 mille combattants, prèts à

[1] Június végén az itáliai forradalom főereje: Piemont és Ausztria között létrejött a megegyezés, magát a békeszerződést azonban csak augusztus 5-én írták alá Milánóban. E béke megkötése a reakció újabb győzelmét jelentette.

[2] Róma ellen 1849 áprilisában a francia ellenforradalmi erők által IX. Pius pápa védelmében indított expedíció, s Róma május 8-i és június 11-i bombázása megbénította Róma forradalmi erejét, néhány hetes ellenállás után kénytelen volt megadni magát.

[3] A frankfurti parlament, mely egyáltalán nem töltötte be hivatását, júniusban feloszlott, a csonka, már csak a baloldalt képviselő stuttgarti parlamentet a porosz ellenforradalmi erők júliusban széjjel verték.

[4] A badeni és pfalzi felkelés volt az utolsó azon megmozdulások sorában, melyekben a német nép a német egységért, az egységes német alkotmányért harcolt. Közvetlen felszításában Marx és Engels is részt vettek. Engels fegyveresen is harcolt a felkelők sorai között. A reakciós porosz túlerő a felkelést júliusban leverte.

vaincre ou mourir, pour la cause sacrée de la liberté des peuples. Mais hélas! isolés, trop faibles, ils sont exposés a succomber, puis décimés, et le reste, a être incorporé sous l'étendard du même despote, qu'ils combattent maintenant avec tant de rigueur, – et malgré leurs meilleurs intention une fois soldat du roi de Prusse, fascinés par une obéissance passive et par la crainte d'être condamnés à passer par les armes, ils seront forcés d'être contre nous et nous aurons 60 mille d'ennemis a combattre de plus.[5]

Ayant refléchi mûrement et longuement et après avoir contrebalancé les chances de succès ainsi qu'approffondi les périls, je me suis arrêté sur le plan que j'ai l'honneur de vous soumettre, persuadé qu'il sera apprecié à sa juste valeur par un homme de vos merites.

Ce plan consiste, vu le cas pressant et la très fausse position ou se trouvent le grand duché de Bade et le Palatinat, à faire diriger sur le champ et sans perdre un seul jour, une personne de tout confiance auprès du gouvernement provisoire de Bade et du Palatinat, afin de lui soumettre le proposition suivante:

„Rassembler toutes les troupes disponibles, faire choix des hommes le mieux, aguérir, et se frayer un passage pour faire jonction avec les Hongrois. Supposant que 20 mille hommes seulement y parviennent on obtiendra double avantage: augmentation de nos forces phisiques, et l'effet moral d'une immense porteé."

Pour arriver à ce résultat, on a deux chemins à prendre: en longeant la frontière Suisse par le Tirol – ou se diriger par la Silesie.

Je m'offre pour l'éxecution de ce plan.

Il m'est materiellement impossible en ce moment, d'arrêter mon plan de campagne car cela c'est praticable qu'auprès des renseignements positifs sur la position de l'armée hongroise, sur le difficultés du terrain et sur les dispositions plus ou moins favorables des habitants des contrées qu'il faudrait traverser – et enfin sur les dispositions stratégiques de nos ennemis. Tous ces renseignemens sont d'autant indispensables, que nous ne nous proposons pas de faire jamais la guerre séparément, mais de nous joindre dans le plus bref d'elai à notre grande armée hongroise.

Telles sont mes vues et mon plan, Monsieur. Veuillez bien, je vous prie les apprécier à leur valeur pratique, mais de grâce, par d'hésitation dans votre jugement; car ce qui est clair, bon à net et exécutable aujourd'hui, ne le serait plus dans huit, ou dans trois jours, peut-être même demain.

---

[5] Az európai felkelések leverése, a forradalmi erők béklyóba szorítása természetesen növelte a nemzetközi ellenforradalom Magyarország ellen irányuló támadásainak erejét.

En reitérant ma prière pour la plus prompte réponse possible, j'ai l'honneur de vous présenter de nouveau l'assurance de mon respect avec lequel je suis

Votre dévoué

Olszevszky

(O. Sz. K. Kézirattár. – Levelestár.)

101.

Noisser Richárd — Anyjához[1]

Bében tartózkodott először, onnan Temesváron keresztül Aradra ment és részt vett a vár átadásánál. Úgy hallja, hogy otthon édesanyjáéknál nagy harc volt: nagy utcai harcok, a város elfoglalása és visszafoglalása, sok veszteség.

Szegedin 9 Juli 1849.

Meine liebe gute teuere Mutter!

Nimm eine Landkarte zur Hand, schaue von Szegedin herab und Du wirst Béba finden, wo ich am 28. v. M. zum ersten Male als Einquartierung lag. Mein Hausherr war ein Beamter, zuvorkommender, freundlicher Mann, gute, herrliche Speisen, feine Weine, ausgezeichnete Betten mit Pölstern von welchen Schmiseln und Kreseln von Grenadine, Tull anglais und Pekinet herabhingen. Von dort ging es nach Nagy Szent Miklós, wo wir ebenfalls bei einem Beamten ein herrliches Gabelfrühstück einnahmen, und von da über Lovrin und Bilet unter die Mauern von Temesvár, wo wir Abends am 29. 7 Uhr ankamen. Des anderen Tages mussten wir anderseitigen Bestimmungen zu Folge Nachmittag abreisen und gingen nach Arad und zwar über Hünendsdorf, kamen Nachts 12 Uhr wie Ratten gebadet und bis auf die Haut nass an. Ich schlief in einem Lusthaus auf einer Bank so süss und angenehm wie schon lange nicht, und blieb bei der Übergabe der Festung noch dort und Montag früh 2 Uhr ging es nach Szegedin über Pécska, und Makó und so war ich wieder bei Hügel.

Bis jetzt ist das Leben recht angenehm und bunt. Regen ist das schlechteste was Einem treffen kann. Appetit habe ich wie eine Löwe, Schlaf einen prächtigen, gar kein Catharr, wenig Armweh, dafür aber zerrissenen Stiefeln, und heute zog ich mein letztes reines Hemd an. Morgen gehen wir mit dem Dampfschiff nach Obecse. Lebt Alle recht wohl

geküsst von Eueren liebenden

R[ichárd]

[1] Ld.: a 95. sz. levelet és 1. sz. jegyzetét.

Hügel Ottó ist tüzérkáplár.

Bei Euch soll es am verflossenen Donnerstag derb herab gegangen[2] sein. Man erzählt von einem wütenden Strassenkampf, von einer Eroberung und Wiedereroberung, von 1500 Gefallenen hauptsächlich von der Cavallerie, überhaupt von einem ungeheueren Spektakel! Schöne Geschichten!

Behüte Euch Gott.

(O.Sz.K. Kézirattár. – Levelestár.)

102.

Tolnay Antal — Szalay Imréhez

Cenk Julius 9-én 1849.

Tekintetes Főorvos Úr,

Különösen Tisztelt Uram!

Örömmel tudatom Tekintetes Úrral, hogy a járvány epekór dühéből már nagyon sokat vesztett, s ha némelyeknél jelentkezik is, sokkal szelídebb alakban mutatja magát, kámforos borlék és teák által igen könnyen gyógyítható, azért bátorkodom könyörögni, ha kámforos spirituszt – chamomillát, – meliste? – és bodzateát méltóztatnék még küldeni. Ugyan ez alkalommal Tekintetes Úrnak kegyeibe ajánlom Balaskó Istvánnét, kit 10-dik júniusban 1 ft. 5 xr-ral tetszett betegek mellé felfogadni, igen ügyesen, teljes készséggel s szorgalommal ápolta a betegeket, valóban megérdemli hogy minél előbb jutalmát elvegye. Nagyra becsült szíves úri hajlamaiba ajánlott vagyok

Tekintetes Úrnak

alázatos szolgája

Tolnai Antal mk

Plébános

(Soproni Állami Levéltár – Megyehatósági iratok 1356/1849.)

103.

Vachott Sándor — Feleségéhez

Mariska az én angyalom!

Kifejtődve meleg öleléseidből, lelkemben véve kedves hangodat, mely búcsúzáskor a „pá" szót oly felejthetetlenül szépen zengé, baj

[2] A győri csatára ld.: a 69. sz. levél 2. jegyzetét.

nélkül Ceglédre juték. Innen még az nap este az angol,[1] Zalár[2] és én, egy százados s egy más úri ember társaságában, Körösre értünk. A tanácsteremben százan háltunk, mert a város el volt katonaságunkkal lepve. Hajnalban Kecskemétre jöttünk, hol szíves házigazdánk és aszszonyunk a legjobban fogadtak. Zalár még most is búsúl, hogy velem nem lehetett Pesten.

Az én öreg házigazdámhoz engem a jó sors vezérle. Neki közel Szegedhez, hova fia lovain ma délután indulunk, két tanyája is van: Csongrád megye szélén. Ha Szegedet véletlenül veszély fenyegetné, ismeretségünk kisegíthet a bajból. Értem azáltal, mivel mindnyájan biztos menhelyet találhatunk. Ez 4—5 órányira van Szegeden innen: Pusztaszer a neve. Itt szerzé Árpád Magyarország első törvényeit. Ezen tanyás helyen egy pár hetet a dolgok legjobb folyása mellett is szándékozom megpihenni Zalárral együtt. Házigazdám fiainak vannak lovai, melyeken Szegedre be és ki, minden időben járhatunk. Úgye-e angyalkám, szerencse? Kedves levélkéidet, mikre annál nagyobb örömmel várok, minthogy óránként féltelek benneteket, miszerint már ellenség kezében vagytok — küld poste-restante Szegedre. Ha tanyán volnánk is, veendek alkalmat a postát gyakran megnézni.

Vörösmarty és Bajzával tegnap este a kecskeméti cukrász előtt találkoztam először. Ők kocsi vétellel bajlódtak, tán holnap szinte Szegedre indulandók. Kedve van Vörösmartynak Aradra is rándulni, hová, kivált ha Sárosy[3] ott leszen, meglehet magam is letekintek. Sárosyval találkoztam a vaspályán, Pestről jövet. Ő is Szegedre tartott egyelőre.

Vigyázz édesem jó és szép magadra. Egyik se légy kevésbbé .... Mindenből úgy látom, hogy Isten, ki e nehéz időket reánk hozta, gonddal is lesz reánk. Eddigi jele gondviselésének, hogy oly jó barát ügyel reátok, mint Arday.

A napamat kérem szinte írjon. Közölje Ardayval a gazdasági dolgainkat. Ne mulasszon el semmit, mi javatok, s mindnyájunk javára szolgálhatand. Különösen arra kérem hogy váratlan nehéz, meglepő körülményekben is lehetőleg *higgadt* maradjon. Ijedséggel nem segít magán, sem másokon az ember. Szóval, legyen bátor, erős és vigyázó.

Csak az ellenség első megjelenésén, ha valóban be jönne Pestre, túl legyetek. Csak akkor ne hagyjon el benneteket jó szellemetek, akkor viseljétek magatokat amazónilag.[4]

---

[1] A levélhez — melyet az Országos Széchényi Könyvtárban őrzött leveles könyvéből közöljük — Vachottné e pontnál a következő megjegyzést teszi: „Nevét elfelejtettem e kitűnő férfiúnak, ki az egész forradalom alatt a magyar ügy mellett küzdött, s férjemnek soká bújdosó társa volt Zalárral együtt.

[2] Zalár József, Vachott költőtársa és barátja.

[3] Sárosy Gyula, az Aranytrombita című forradalmi költemény szerzője.

[4] Két nappal később, július 11-én Ramberg hadtestének egy része, Wussin őrnagy vezérlete alatt minden ellenállás nélkül megkezdi a főváros megszállását.

Én bízom, igen bízom jó tapintatokban. Hiszem, hogy álhírekre, fecsegésekre nem fogtok hajtani. Hetekig igen zavarosak lehetnek a körülmények, de arra nyugodt kedéllyel kell gondolnotok, a baj, a rossz, találjon készen benneteket.

Néhány óra múlva indulunk északra, Pusztaszerre. Kossuth a Tiszán át, már Szegedre ment, vagy ma alkalmasint ott lesz.[5]

Az újonc mindenfelől özönlik. Az alvidéki magyar nép jó szellemű. Fegyvert is kapunk Orsova felől.[6] Isten megsegít.

Áldalak, szeretlek édes Marim. Áldjon, szeressen minden, mi környez! Áldjon a Mindenható, hogy mielőbb köröddben s egész családom s mind azok körében, kik minket szeretnek, tűrhetnek, hálásan emlékeztessen a kemény napokra, mint olyanokra, melyekből a hazának diadalma s családi örömeink új szép időszaka fejlett ki!.

Éjből fejlik ki a nap, ne feledd ezt, ha éj lesz körülötted . . .

Isten veled és mindnyájatokkal!

Július 10-kén, 1849.
(Nagy nap ez nekünk.[7])

Sírjáig szerető férjed
Sándor

(O. Sz. K. Kézirattár — Quart. Hung. 1954.)

104.

Kovács Kedves — Ismeretlenhez

T. c. Kormánybiztos Úr!

Folyó hó 8-án Veres százados kapitány barátommal találkozván, kinek röviden elbeszélém, mik történtek édes hazánk különböző vidékein, s merre vonult a vadon száguldozó, s romboló muszka sereg, miket egy igen becsületes, s szabadságra vágyó lengyel huszár tiszttől tudék — térképen — mind ezeket kimutatván. Im elbeszélése következő: Oroszország belsejéből 6 hónap előtt indultak az osztrák ármánytól felszólítva a pokoli szövetséget bébizonyítandók, s tettleg is kimutaták

[5] Kossuth július 12-én érkezett Szegedre.

[6] Az orsovai katonai parancsnoksággal sikerült olyan jó kapcsolatokat teremteni, hogy a Konstantinápolyban szerzett fegyverek beszállítása minden akadály nélkül megindulhatott. Azonban az akció annyira a kezdetén volt, hogy az így nyert fegyverek száma — ha ténylegesen jött is be valami — elenyésző volt.

[7] Vachottné sajátkezű bejegyzése (Ld.: 1 sz. jegyz.) „esküvőnk napjának évnapja".

már mely békét jöttek ők készíteni, békét, síri csendet, mely a szabadság éltető fényének, s melegének helyette egy rideg, s borzalmas mélysége legyen nemzeti sír gyanánt, hol a temetkezés felett egy szabadságra termett nemzet, s ország vérben;[1] de a lelkes lengyel jó reménnyel, — mit Istenben, karunk s ügyünkben helyezve, én sem vesztek el — bíztatva azt mondá, hogy kedves honunkba négy corps vonult be. Állítása szerint egy egész corps-ban kellene lenni, mintegy 55 ezernek, de mint mondá szinte 40 ezerig leszállott a száma; két corps jött be Árva, s Szepes közti Gácsból honunkba benyúló csúcsnál, s Kassánál megvárta a Bereg, s Sároson tóduló 3-ik corps-ot; a negyedik Bukovinán keresztül, s Mármaros végén — s ezért vonult vissza Zurics Husztig — nem a székelységnek, hanem rézsutosan a Besztercei kerületnek tartottak, de, ezen corps-sal hír szerint, — valamint a Brassó felé bevonultakkal is az osztrákot és oroszt rettegető Bem tátink jól elbánt.[2] Tervök volt a Kassaiból még egy corps-ot Erdélyt békeríteni, de hallván akkoron Váradon állomásozó kis seregünket, ösmerve a hősnek[3] a furfangos bűbájolással határos gyorsaságát, mihez nehány nap mulva járult Aradvár részünkrei feladása[4], tervöket megváltoztatva Kassáról, sietve, — mert éheztek a vérebek, két corps Pest felé[5] 8 nappal előbb, hogy Debrecenbe beértek[6] — tartott; a hátra maradt egy corps nagyobb része Miskolc felé Dembinski ellen,[7] a másik Tokaj, s Rakamazon keresztül Nyiregyháza, s Debrecennek tartott,[8] Tokajnál a Tiszán vert hídfő őrizetére néhány ezernyi sereget hagyva magok után. Az elszánt lengyel engem kért, vezessem őt ki a magyar táborba, — voltak nála lengyel felszólítások is — de mivel Debrecenből még a nemzetőrségből is sok eltakarodott, én nemtudván bizonyosan, vajon kivezethetendettem volna-e? haszonnal, mert sem magyarul, sem németül nem tudott, én keveset értvén tótul, ő ismét latinul, földabrosz, — de leginkább egy lengyel születésű, jó érzelmű ifjú — Robel Lipót — segítségével annyit tudtam néki megmondani, hogy a lelkes magyar tábor nem lehet messze, majd ezek egyszer rést nyitandanak, könnyebben a magyar, s ezzel len-

---

[1] Célzás Vörösmarty Szózatának soraira: „Hol a temetkezés felett egy ország vérben áll."

[2] Június 27-én és 28-án a székelyeket Beszterce körül Grotenhjelm megverte. Csak Bem váratlan megjelenése változtatta meg a csata mentét. Ekkor az ellenséget Szeretfalváig üldözték.

[3] Ti. Bem tábornok.

[4] Ld.: 71. sz. levél 1. jegyz.

[5] Debrecent Cseodajev csapatai július 3-án, Pestet Wussin őrnagy és Adlerberg katonái július 11. és 12-én szállták meg.

[6] Ld.: az előző jegyz.

[7] Időközben Dembinski is ott hagyta korábbi állomáshelyét, hogy elfoglalja a Kossuth által számára kijelölt táborkari főnökséget, a fővezér, Mészáros mellett.

[8] Ld.: a 6. sz. jegyz.

gyel ügyet előmozdíthatandjuk, addig pedig, kivéve, kiket becsület s valódi honszeretet kötött hozzája, mindenkivel meg ne közölje, mert így többet árthatna, mint használna a jó ügynek, s ő szentül igére. Többen jöttek aztán hozzám, a szabadság utáni vágyokat, mivel ezeket németül, s franciául törve beszélték, hő szavakba fejezték keblök meleg érzelmét, s kijelenték, hogy orosz Lengyelhon szinte forrong,[9], miért ott az orosznak sok katonaságra van szüksége; hogy ők a szabadság emberei, hogy midőn Gács szélén voltak, többnyire a nálunk vívó s küzdő lengyelek által tudósíttattak, s valójában a főbb vezérek neveit, s azok vezénylete alatt részünkre jól kiütött csatákat többnyire tudták. Ezek tehát kijelentették a legelőször megösmert fiatal lengyel kapitánnyal együtt, hogy a csata hevében átjövendnek a magyarokhoz, s oly lelkesen szólottak égbe emelt szemekkel, s karokkal, hogy szívem örömében repesve, nem mérsékelhetvén tüzem, mint annyi szabadság hőseit, s talán leendő vértanúit is megölelém; s ezek mint megmondák megtörtént, ti. ha csak ki csatát vesztend a levert, a lehangolt muszka sereg valahol megveretik, futand Miskolc, s Tokaj felé a Tiszán ütött hidat keresve keresve. Futand mondám, mint a bokorból megugratott nyúl, s csakugyan, úgy történt, mert már 7-én öt órakor a toronyból hült helyét láttam a cudaroknak. Már 5-én kellett tudniok a szőnyi csatáról,[10] mert nagyon futkároztak a kozákokból felütött futárok, mindgyárt mondám a jó érzelmű lengyeleknek: kutya van a kertben, s már ők örömmel jelenték, hogy a 8—10 ezerből álló oroszok csak 4 ezeren vannak. Hullottak a kolerában mint a legyek, itt ezeren felül van a dögrováson, köztük több tiszt, az sajnos, hogy néhány jó érzelmű lengyel is. Nyiregyházán a nagy éji esőben eldöglött többnyire kozák, és orosz 1500, mióta táboroznak elhullott 11—12 ezerig; de nem is csoda, látta volna tisztelt Kormánybiztos úr! mint ették a moslékot, mint falták a lóherét, zöld uborkát, minden fűszer nélkül zöld babot, s több disznóságot. A többi között egy kurlandi orosz-német tiszt, ki megösmervén hogy őszintén szólok az emberiség részére, sokat kiböffentett sorsuk állásáról. A többi között, hogy fölső Magyarországon mit sem kaptak, hogy azért rohantak s omoltak oly hirtelen a magyar vidékre, én mondám miért jöttek, mondá a békét helyreállítani, azt mondom hagyja azt mireánk, majd végezünk mi a cudar osztrák ármánnyal, igaz úgymond ezt mondák seregünkből sokan, miért bántjuk mi a vitéz, szuronyt szegző magyarokat, hisz ők nem orosz tartományban laknak. Elhiszem, mondám, mert mi nem szoktunk a 7. parancs tilalmára orozni.[11] Azt is

[9] Ezekben a hetekben igen sok hasonló hír keringett az országban. Maga Kossuth a Közlöny 1849. május 10. számában hasonló eseményről ad hírt.

[10] Ld.: a 90. sz. levél 2. jegyz.

[11] A tízparancsolat 7. pontja: ne lopj!

mondám neki Magyarország rossz levegőjű, tehát majd úgy járnak, – ha ki nem takarodnak, s az osztrákot helyettünk nem pacskolják, mert azok zaklatták fel a szunnyadó oroszlánt, s annak áldásthozó békéjét Magyarországban, mint járt Napóleon seregével e század elején Muszkahonban;[12] és ő erősíté, hogy igazam van, sőt megköszönte reá nézve üdvös észrevételeimet. Elválva tőlem kezét nyújtá mondván: Leben sie wohl,[13] én viszonzám néki, de hozzá adva, hogy nem a szabad Magyarhonban, hanem vissza mehet cárjától Muszkaországban. A jó lengyel tiszteknek köszönheti Debrecen, hogy fel nem pörzsöltetett, legtöbbet szenvedett a város szélső része, ha elhajtott marhát, több nagyobb, kisebb lopásokat, s fuvaros kocsik elmaradását vesszük, körülbelől 7–8 száz ezerig megy a kár,[14] egy kissé ugyan nem Debrecennek, mert sok becsületes ember után következnek a büdös maradiak nagy száma,[15] ennyit tájékozásul, ma már nemzeti zászlók lobognak a feketesárgává festett városban.

Debrecen f. hó Jun. [július] 11. 1849.
tisztelt Kormánybiztos Úrnak legmélyebb tisztelője

Kovács Kedves
kegyesrendi tanár

(O. L. Büm. elnöki. 558. sz.)

105.

Balogh Dávid — Pulszky Ferenchez[1]

Nagyságos Báró, Kegyelmes Urunk!

Minek utána Londonból visszaérkeztem, azon szomorú esetet katonáinknak, kik szegények majd éhen halnak meg, elbeszéltem: hogy az országunk követe mely szavakkal illetett mindnyájunkat, hogy pénzt

[12] Bonaparte Napóleon rendíthetetlennek vélt erejére az első súlyos csapást oroszországi hadjárata jelentette 1812-ben. E hadjárat, a kezdeti sikerek után súlyos kudarccal végződött. A cári hadsereg erején túl, a szörnyű hideg is hozzájárult ahhoz, hogy nagy ármádiájának jelentéktelen töredékével jutott csak haza. Ekkor küldte híressé vált sürgönyét: „a sereg elveszett, de a császár él".

[13] Búcsúköszöntés, jelentése: Éljen boldogul.

[14] Ld.: 94. sz. levél 1. jegyz.

[15] Kétségtelen, hogy Debrecenben igen sokan voltak maradiak. A forradalmi kormányt munkájában erősen gátolta a város Pesthez viszonyítva konzervatívabb, részben reakciós szelleme.

[1] Ld.: a 98. sz. levelet és a vonatkozó jegyzeteket.

nem adhat, Istenem! (a szegény katonák kiáltának) szegény szerencsétlen hazánk parancsára mindent megtevén e messze földre jutottunk, ahol éhen meg kell halni, holott itt országunk képviselőjétől ily szavakkal illetődünk, hogy vezérünk miért mén hozzá panaszra, szerencsétlen sorsunk végett.[2] Hogy ha már az ország képviselője bennünket meg nem szán, s kegyelembe nem vesz, hogy vegyenek a külföldi polgárok s urak?

Nem ezt várták ám azon szerencsétlen honfiak, kik itt sinylődnek, kik ennyi földön sok hideget, s meleget étlen és szomjúság közt a hazának dicső szent parancsára megtettek, kik a haza végveszélyét hallván, s azt védeni igyekeznek, ott hagyván a német zászlóját. Mely szerencsétlenség, mely ínség, mely szívfájdalom, mely szomorúság, és mely reménytelen sors fenyíti szegény elhagyatott hazánkfiainak szíveiket!!! Vannak: vannak ösztöneink, vannak erős indító okaink, melyek ily érzékeny gerjedelmekre tüzesítik a hős magyar szíveket, nincs gyám! nincs védő! Kibe helyheztetem bizodalmamat, szegény fegyvertársaim végett, mint Nagyságodba.

Nyúljon szívére, a velő eránt fognak nékié vércseppjei lenni, vonásaimat nem bocsájthatom, mert testem körül magyar vér lakozik. Kinek kinek a felettünk lévő alkotó Úr legyen pártfogója. Minek előtte bezárnám soraimat és áldásomat adnám, vagyok

Dávid Balogh

magyarszerető hősfi

Folkestone 11/7. 849.

(O. Sz. K. Kézirattár. – Pulszky-levelezés.)

106.

Vipan D. J. — Pulszky Ferenchez[1]

Az előző napon, csütörtökön a Timesben „Hungarian" aláírással megjelent cikkre Vipan a leghelyesebbnek azt tartaná, ha Teleki felelne. Ha a Times visszautasítaná, bármely másik újság boldogan közölni fogja. Ez a legjobb megoldás: jelentkezik egy valódi gróf és a „Hungarian" álláspontja elveszti erejét.

Bps. Stratford
11 July/49

[2] E sorok háttere nem egészen világos. Annyit tudunk saját leveleiből, hogy Teleki viszonylag nagy anyagi áldozatot hozott a Piemontból szökve menekült, s Angliában Folkstoneban állomásozó magyar katonák érdekében. Pulszky magatartásával kapcsolatban ez ügyben nincsenek határozott ismereteink, de az, amit a levél írója ecsetel, nagyon hasonlít Pulszky későbbi, már az emigráció alatt anyagi segítségért hozzáforduló honfitársaival kapcsolatos, konkrét adatokkal igazolható, magatartásához.

[1] Ld.: 67. sz. levelet és az 1. sz. jegyz.

Dear Pulszky!

The Letter of a „Hungarian" in yesterdays Times[2] (Tuesdays) must be answered. I think it would be a very good plan if Count Teleki were to answer it in his own name, send his answer to the Times (keeping a copy). The Times would hardly dare to refuse to insert it: and might be influenced by it. (The Times is half-ready to turn round see the article on Sicilian matters), if it should refuse, the other Newspapers would only be too glad to insert it. I think this would tell more than anything. A Real Count coming forward. And the „Hungarian" gives many weak points. —

But if it is done, it would be done immediately.

I almost suspect it is done on purpose to invite an answer. At all events it may be made excellent an of.

No one has told me anything about the meeting.

Yours sincerely

D. J. Vipan

(O. Sz. K. Kézirattár. – Pulszky-levelezés.)

107.

Breisach Leopold Richárd — Pulszky Ferenchez

23 más magyarral együtt készülnek egy zászlót küldeni, amelyet az amerikai függetlenség napjának ünnepén, július 4-én nyilvános menetben végigvittek. Ennél azonban fontosabb volt számára a gondolat, hogy az amerikai kormánytól a magyar kormány elismerését kérje. Írt az amerikai elnöknek, Taylor tábornoknak és később John M. Clayton államtitkárnak. A kérvényt, valamint a válaszokat küldi betűhív másolatban.

A magyar szabadságharcról New Yorkban olyan ellentétes hírek keringenek, hogy kéri Pulszkyt, küldjön megbízható értesítéseket, ő mint az amerikai lapok munkatársa, közölné azokat.

Breisach engedélyt kért, hogy a kormány válaszát közölhesse, mert érdekli nagyon Magyarország felszabadítása és szívesen látná, ha a kormány minél előbb, sőt azonnal küldene követet Magyarországba. Minden újság ilyen értelemben ír.

Breisach közli az amerikai elnökhöz írt levelének másolatát.

Alázatos kéréssel fordult az elnökhöz, mint magyar születésű ember. Elmondja, hogy a kisszámú amerikai magyar gyűlést tartott és zászlót küldött haza, rokonszenvének jeléül. Tudomására jutott, hogy a magyar nemzet kinyilvánította függetlenségét. Ezért kéri az elnököt, küldjön követet Magyarországra. Sok példa mutatta meg, hogy mindig Amerika volt az első, aki elismerte a szabadságukért küzdő

[2] A Times július 10-i számában „Hungarian" aláírással egy, a magyar szabadságharcot, elsősorban Kossuthot gyalázó cikk jelent meg, minden valószínűség szerint a reakciós magyar főúr, Széchen Antal tollából. A cikket végül is Pulszky cáfolta. Barátai örömére a cikkre nem jött semmi felelet.

népek függetlenségét. Óriási erkölcsi tőke volna a magyaroknak egy született amerikai követ megjelenése és függetlenségük elismerése.

Breisach, küldi továbbá Clayton államtitkárhoz írt levelének másolatát. Közli, hogy kérvénnyel fordult az Egyesült Államok elnökéhez. Boldogan figyeli, mennyire kedvező a közvélemény a magyarok iránt. Amerikai küldöttség akar az elnökhöz menni, Breisach kérvényét támogatva. A legújabb hírek szerint Magyarország az orosz zsarnok manifesztumára úgy felelt, hogy kikiáltotta a köztársaságot. Reméli a zsarnokság végleges bukását.

An das Hochverdiente Mitglied zur Gründung der Freiheit Europas.

Herr F. Pulszky!

Geschäftsträger der Ungarischen Republik in London.

Mein hochverehrter Herr!

Ich hatte die Ehre mit frühere Dampfbooten von 27 Juny und 3 July zu schreiben,[1] und gedruckte Riporte beizulegen, was ich allein, und was in Verein mit den 23 Ungarn hier unternommen habe. Wir Ungarn, insgesamt senden eine Fahne, die beinahe fertig ist, nur am Unabhängigkeitstag 4 July[2] öffentlich in einer Procession herumgetragen wurde, wir senden diese Fahne an unsere Landsleute in der Heimat als Zeichen der Simpathie. In meinen Augen wichtiger war der Gedanke, den ich lange hatte, um Anerkennung der Ungarischen Regierung bei der Amerikanischen zu bitten. Der Gedanke mit den Vorschlag fand *keinen Beifall* bei den hiesigen Ungarn, und so ging ich hierin meiner Weg allein. Ich habe an den Presidenten der Vereinnigten Staaten, General Taylor und später an den Staatssekretär John M. Clayton mein Bittgesuch gesandt, und von der *Regierung folgende Antwort erhalten*, die ich wortgetrau so wie Bittschriften Ihnen vorzulegen (in Copie) so frei bin, ergebenst bittend, mich Ihre Ansicht darüber geneigtest so bald möglich wissen zu lassen. Derselbe Bitte mit Zusendung der Copien erlaube ich mir heute an den Herrn Grafen L. v. Teleki in Paris [3] zu richten.

Über den ganzen Freiheitskrieg in Ungarn, so wie über Alles was damit in Verbindung steht hört man hier durch Zeitungen so Widersprechendes, dass ich in Unkenntnis darüber war ob Sie selber noch in London sind, daher erlaubte ich mir auf den Brief von 27 Juny in der Addresse zu bemerken, der Redacteur der Londoner deutsche Zeitung werde doch ihre Wohnung angeben können was ich voraussetzte, da er über Ungarn mehr zu wissen schien, und ich dachte durch Ihnen

[1] Ld.: 72. sz. levelet és 1. jegyz.

[2] 1776-ban, július 4-én fogadta el a philadelphiai kongresszus a Washington által szerkesztett függetlenségi nyilatkozatot.

[3] Teleki László, a magyar kormány párizsi megbízottja, aki külügyminiszteri hatáskörrel volt felruházva és Párizsban mint a magyar diplomáciai központ feje működött.

richtige Aufschlüsse über die Vorgänge in Vaterlande wurden hier mir Hochdieselben, auch aus dem Schreiben der Regierung zu ersehen belieben mit warmer Teilnahme gelesen. Wollten mich damit beehren, so würde ich sie als Mitarbeiter an english-amerikanische und deutsche Zeitungen mit Dank veröffentlichen.

Ich habe die Ehre mit aller Hochachtung zu verbleiben des Hochverdienten Bürger der Ungarischen Republik ganz ergebenster Diener.

New York 11 July 849.

Leopold Richard Breisach
40 Hudsonstreet New York

Meine Addresse dierecte: Prof. L. R. Breisach 40 Hudsonstreet (oder indirecte: Care of Messrs Creagh and Heydeker New York City.)

Copie von Antwortsbriefen.

Sauthers District of New York
US District Attorney Office 3 July 1849

L. R. Breisach Esqu.
40 Hudsonstreet.

Dear Sir. The inclosed communication to Your address was received from Washington under covert to the Attorney of the District and would have been forwarded to me but for his absence from the City.

Yours very respectfully
W. M. Everets

Antwort des Presidenten durch den Staatssecretär. Copie Nr. 1.

Department of State
Washington 25th Juny 1849.
L. R. Breisach Esqu.
40 Hudsonstreet New York

Sir! I am requested by the President to acknowledge the recipt of Your letter to him of the 9th instant, and the printed account of the proceedings of the Meeting of the Hungarians and other in New York. These proceedings has not escape attention.

The Government and people of this Country are profoundly interested in the events, which are now passing in Hungary, and all information to throw light on the present struggle between that country and Austria and Russia cannot fail to be welcome.

It is the policy and practice of the United States to recognise all Governments, which exhibit to the World convincing proofs of their power to maintain themselves. If Hungary surtains herself in this unequal consist, there is no reason why we should not recognise her Independence.[4]

Congress it is believed would sanction such a measure and this Government would be most happy in thet event to enter into commercial as well as Diplomatic relations with Independent Hungary.

I am Sir respectfully Your obedient Servant

John M. Clayton.

Ich habe nachgesucht diese Antwort der Regierung publizieren zu dürfen, weil sich die amerikanische Bevölkerung ungemein für die Befreiung Ungarns interessiert und es mit Freuden sehen wärde, wenn die Regierung bald, *noch lieber gleich* einen Gesandten nach Ungarn senden würde. Alle Zeitungen sprechen sich in diesem Sinne aus. — Ich warte Antwort. —

Copie Nr 2.

To his Excellency the President of United States of America.

Dear Sir!

I take the liberty Sir to present this humble petition to Your Excellency, a petition which is dedicated by pure patriotisme to me as Hungarian by birth, to me who have lived a foreigner since two years in this happy country of America, and who admires the principles by which this great republic is ruled. We a very small numbre of Hungarians residing at New York united two weeks ago in congratulations of the glorious victories of our countrymen in the old world, and we agreed to send to our home a flag as a token of sympathy. — At this time the Declaration of Independence of the Hungarians was noticed by me,

[4] Az Északamerikai Egyesült Államok kormányzata ismételten azt a kijelentést tette, hogy ha Magyarország bebizonyítja, hogy függetlenségi harcában meg tudja állni a helyét, úgy készségesen elismerik önálló államnak. Ezzel a megbízással indították útra Dudley Mannt is.

and as all Europain papers authenticated this fact. I offered in our Secour Meeting the following proposition to my country men:

„As it is notorious to the whole world, that the Hungarian Nation has declared itself free and independent,[5] the Hungarian of this Meeting ought to petition the President of the United States, that the American Government does take into consideration the propriety of sending an Ambassador to the Government of Hungary, which no doubt would be happy to make commercial treaties with the United States, which would open the American vessels the commodious seaport of *Fiume*[6]*:*

And as the discussion for an Ambassador has to pass the Congress, I altered my proposition to petition that a diplomatic Agent be sent.

But as my countrymen here perhaps more experimented in such affairs, then I am are not under the impressions — of the commanding urgency of such a petition. I think it to be my duty to present to Your Excellency this humble petition. I am flattering myself with success, as the policy of the United States in foreign affairs has hither to proved by inconfestable facts the recognition of every Government which any where has been able to establish itself. The United States were the first to recognise Don Miguel[7] they were the first to recognise Texas after the battle of St. Jacinto[8]: they were too the first who recognised the french republic. Hungary (in population and extension in the same rank with Prussia) stood in relation to Austria, similar to that in which the United States stood to England, and will therefore be happy to make commercial treaties make favorable to the United States, then ever to England, to this same England, who now remains indifferent to the violation of the law of nation by the Russian Emperor. —

As in this great moment, the moral impression on my countrymen, to see a native American come and offer them their recognition of the United States will be deep and everlasting I solicit Your Excellency to take into consideration my humble petition, which in my part is not influenced by any personal interest.

---

[5] A magyar Függetlenségi Nyilatkozatot Kossuth 1849. április 19-én deklarálta Debrecenben.

[6] Nem lehet véletlen, hogy Fiume mint a kereskedelmi szempontból jelentős kikötő, az angolokkal való tárgyalások során is szerepelt.

[7] Don Miguel portugál trónkövetelő, VI. János portugál király fia. János halála után a trón, annak legidősebb fiára, Don Pedróra szállt, ez azonban — a braziliai császárságot tartván meg, — Portugáliáról kiskorú leánya javára lemondott, akit Don Miguellel eljegyzett, úgy hogy kiskorúsága idején Don Miguel vigye a kormányt. Utóbbi azonban 1828. jún. 30-án államcsinnyel királlyá proklamáltatta magát. Az ebből credő polgárháborúban legyőzetett, s 1834-ben trónigényeiről lemondani és Portugáliát elhagyni kényszerült.

[8] Texas — amelyik addig, Mexikóhoz tartozott — függetlenségét 1836-ban vívta ki, a San Jacinto-i csata után, melyben Mexikó diktátor elnökét, Santa Annát is elfogták. 1846-ban az Egyesült Államok kebelezte be.

I remain with the highest respect of Your Excellency Your most humble and obedient servant

New York 9 th June 1849.

L. R. Breisach
40 Hudsonstreet New York City

Copie Nr 3.

To the Honourable John M Clayton Secretary of State.

Dear Sir!

I had the honour, to petition the President of the United States of America by the letter dated New York 9 th instant, to take into consideration the propriety of sending a diplomatic Agent to my native country Hungary. Since that time I was happy to remark that the public opinion here becomes daily more and more favorable to my task, even to do a high degree as I understand that a deputation of American Citizen is already comitted to go to Washington for the support of petition on a more extended scale. My hopes for success are also much nourished by the very latest news from Europe, which informs me that Hungary has answered to the ill renowed Manifests of the Russian Despot by declaring itself a Republick. A Republick[9] I dare say, so imposing by the Genioses of its leaders, by its magnanimity, oldromain determination and power, that tyrany in all Eastern Europe will sooner or latter sucomb to it. This now huffiny tyrany will after his last efforts (as I hope to Gov) have expired for ever. –

Travelling as Civil Engineer for a period of three years from south to north Russia, this empire is not a *terra incognita* for me, and the resources of the bitter enemy of my fatherland, will and can not frighten my countrymen, whose brilliant success is almost certain.

For this reason and many others likeswise I thoughs it proper to renew my petition to his Excellency the President through You Sir, and I take the liberty to do it in this forms.

Very respectfully I am Sir Your most obedient servant

New York 18 th June 1849

L. R. Breisach
40 Hudsonstreet

[9] Tudvalevőleg Szemere – mint az ideiglenes magyar kormány elnöke – 1849. május 6-án programbeszédében kijelentette, hogy Magyarország kormányformája köztársasági, irányzata demokratikus lesz.

Auf diese beiden Bittgesuch kam vorstehend Kopirte Antwort 25 Juni die es jedoch erst am 4 Juli durch das Attorney Office erhielt.[10]

Nb.: Ich schreibe auch an den Herrn Grafen Ladislaus Teleki nach Paris.

[A csatolt újságkivágás szövege:] *Hungarian meeting.* A regular meeting of the Hungarian residents in New York was held at the Shakespeare Hotel, on Wednesday evening. [Itt ceruzával beírva: 27 th June.] — The flag provided for at a previous meeting, was announced to be completed, and it was decided that it should be publicly displayed in the Park on Wednesday next, the 4 th of July. It was agreed that the Hungarians should not send a separate address to the Liberator Kossuth, but that they would join in that which the Germans of the City are about to forward him. The subject of attempting to procure from the United States Government a recognition of the new Government of Hungary was introduced by Mr. Breisach and discussed. It was understood that a memorial in relation to the general subject of recognizing new Government was about to be addressed to President Taylor, and the meeting accordingly conclused to join in that.

We understand, however, that Mr. Breisach has addressed to Washington a private memorial on the recognition of Hungary.

(O. Sz. K. Kézirattár. — Pulszky-levelezés.)

108.

Károlyi György — Bártfay Lászlóhoz

Vettem éppen most 9-ről szóló sorait. Úgy látszik a nagy Drámának utolsó felvonását fogjuk most látni. Tudja Isten hogy fog reánk nézve kiütni. A magyar sereg úgy látszik Esztergomnál ment át a Dunán és Vác felé tart, különben nem szedték volna ki a lánchidat.[1] Midőn e sorokat írom talán a császári sereg már Budát elfoglalta.[2] Pestet pedig

---

[10] Mellékelve egy újságkivágás, mely hírt ad a New-Yorkban letelepedett magyarok gyűléséről, melyet június 26-án a Shakespeare Hotelben tartottak, amelyben Kossuthot üdvözölték. Elhatározták, hogy a számára elküldendő zászlót előbb ünnepélyesen, a szabadság ünnepén, nyilvános parkban körülhordják, s felkérik — Breisach javaslatára — Taylor elnököt, hogy Magyarország függetlenségét és az új magyar kormányt ismerjék el.

[1] Amikor július 11-én a császári csapatok bevonultak a fővárosba, semmi ellenállással nem találkoztak; csupán a Lánchíd fapallója volt mintegy 25 m hosszúságban fölszedve, valamint a Szolnoki-vasútvonal síneit rongálták meg.

[2] Az osztrák seregek először Pestet szállták meg, s csak másnap merészkedett át Ramberg Budára.

minthogy a kormány és a sereg eltávozott,[3] talán csak nem fogják újra összelövetni. Ybel viszi ezen levelet, nem tudom ha beér e még Pestre Hausknechtet minden esetre fogadni kell, itt nincs arra való. Sőt a múlt levelében azt írta, hogy még egy másik segédet fel kellene venni hogy a ház üresen ne maradjon, azt sem ellenzem, sőt ezennel kegyedet fölhatalmazom hogy mindent, amit a házban, és annak szükségeire vélend, azt tegye meg, mert én bizonyosan az erre fordított költségeket dificultálni nem fogom.

Ha a császári sereg Pestre is bevonul, és talán más részrül a muszkák is jönnek,[4] tudom már előre, hogy az egész ház szállásolással meg lesz telve. Azért a grófné is a komornáját próbálja beküldeni, hogy amit csak lehet az almáriomokbul kirakodjon, és vagy a gardrobba vagy más biztos helyre eltegye. Reménylem, a komornyik az én ruhatárommal is már hasonlót tett. Mert én igen sejdítem hogy őfelsége Ferenc József fog ott lakni, az esetben pedig csakugyan az egész házat át kell engedni, és örülhetünk, hogy egy pár szobát holminknak megtarthatunk. Küldöm szinte az íróasztalom kulcsát nem lesz felesleg, ha mindent, ami benne van, úgy szinte, ami annak átellenébe az iromány almáriumba van, összepakolják egy kis ferslagba, és a pénztárszobába elzárják. — A főhadszállás tegnap még Tatán volt, ő Felsége a kastélyban lakott. Ha tehát a sereggel Pestre jön, úgy minden bizonnyal az én házomban fog lakni.[5]

Mórott már vasárnap óta a császáriak vannak. Ide még nem jöttek, se Fehérvárra.

Egyéberánt nem rabolnak, sőt igen becsületesen viselik magokat és fegyelmet tartanak.

Ily körülmények közt most innét nem távozhatok, de igazság szerint mit is csináljak Pesten? A csurgói gyapjú iránt — majd szólok Dsidással. — Innét Bécs felé, úgy hiszem, nemsokára nyitva lesz a közlekedés.

Debrecent a muszkák, úgy hallom megszállották, és egy egész nap raboltak.[6] Tudom lesz rémülés Szabolcsba, Szatmárba. Még a Nagykárolyi vidék is megérzi a háború iszonyait. Hátha még a szatmári oláhság megbomlik. Borzasztó gondolat, ha az erdélyi scénák[7] azon

---

[3] A magyar kormány 7-én hagyta el a fővárost.

[4] 1—2 nappal később valóban a cári csapatok is bevonultak a fővárosba.

[5] Januárban a megszálló csapatok főparancsnoka foglalta le a Károlyi palotát, mint egyikét a legkényelmesebben berendezett főúri épületnek az Egyetem (Károlyi Mihály) utcában, ma a Petőfi Irodalmi Múzeum van benne elhelyezve.

[6] Ld.: 94. sz. levél 1. jegyzetét.

[7] A bécsi udvar által fellázított, s a magyar *urakkal* szemben méltán elkeseredett románok 1848 őszén, majd 1849 tavaszán szörnyű vérengzést vittek végbe a magyar lakosság között.

a vidéken ismételtetnek. Szegény magyar Haza, mi lesz még belőled. Isten Önnel, vigyázzon egészségére

Csurgó július 11kén 1849.

G. K.

Mauks a nemzetőri szolgálatra jelentkezett, szívesen aplaudálom, nem tudtam hogy sokáig fogja nemzetőri szolgálatját tenni.

(O. L. – Károlyi cs. levéltára.)

109.

Ujházy László — Szemere Bertalanhoz

Kedves Barátom!

Valahára bizonyos fordulatot vettek a dolgok.

Ma délelőtt állapodtak meg a vezérek, hogy a várőrizeten kívüli sereg megyen a kormány által kijelölt összpontosítási helyre, — s megyen a Duna balpartján.

Indulnak az éjjel mintegy 35.000.

Várőrizetül megmarad a miniszteri tanács által rendelt 18.000.

A seregnek ezen indulása mutatja, hogy a pártoskodás felett győzött az egység s engedelmesség szelleme.[1]

Klapkának igen sokat köszönhetni.

Csak fájdalom, hogy a júliusi 2-iki csatától[2] számítva 10 napot veszített a haza és a tegnapi ütközetben[3] holtak és sebesültekben 800 embert. És amit veszíténk eredmény nélkül, kénytelenek voltak a volt állásba ti. a komáromi külső erősségek alá visszatérni.

---

[1] Az elsősorban Kossuth, a polgári hatalom és Görgey, a katonai hatalom képviselői között egyre inkább feszülő ellentétek július elejére a végsőkig kiéleződtek. Görgey Kossuth összpontosító terveivel szemben megtagadta az engedelmességet (ld.: 87. sz. levél 7. jegyz.), mire Kossuth Görgeyt megfosztotta a fővezérségtől, s helyébe Mészárost nevezte ki. Mivel főtisztjei, különösen a 3. és 7. hadtestekben, nagyon hevesen és követelően Görgey mellett foglaltak állást, Kossuth már július 5-én hozzájárult ahhoz, hogy Görgey a főseregnél maradjon, de napokon keresztül Görgey, Mészáros és az ez utóbbi táborkari főnökéül rendelt Dembinski a legellentétesebb parancsokat kapják és hajtják részben keresztül-kasul, végre.

[2] Ld.: 90. sz. levél 2. jegyz.

[3] Július 11-én végbement komáromi csata célja az volt, hogy Klapka az 1., 3. és 7. hadtesttel kitörjön és a magyar kormány utasítása szerint létrehozza a Marosvonal mentén összpontosított sereggel az összeköttetést. A kitörést Haynau, Bechtold és Paniutin egyesült osztrák-orosz csapatai visszaverték.

A csatahely éppen az volt, mi a minapi, a Duna jobbpartján félkörbe Komárom alatt.

Az ellenségnek hasonló vesztesége volt.

E csata által meggyőződtek a vezérek, hogy a jobbparti oldalon az ellenségen keresztül törni lehetetlen, igen nagy számmal lévén itt, mintegy 60—70, 000. Ily számot mondanak tisztjeink, meg lehet némileg nagyítva van.

Bónis tegnap megjött, s így megyen a táborral.[4]

Isten hozzátok, ha engem még valaha megláttok, a haza mentve leend; mert ha Komárom mégegyszer fölszabadul, győzelmünk nem lesz többé múlékony. Tehát vagy szabadon vagy többé együtt nem leszünk.

Komárom 12/VII 1849 este.

híved

Ujházy

(Miskolci Állami Levéltár. — Borsod—Miskolci Múzeum. Szemere-hagyaték.)

110.

Bezerédy István — Sztankovánszky Imréhez[1]

Szeged, július 13. 849.

Édes Imrém!

Tegnap ideérvén találtam leveledet 8-rul, igen sajnosan lepett meg Bélának lemondása[2] mind magában, mint a formára nézve és az előzmények után. Nem teszek le a reményről, hogy Te s a többiek jobb szándékra fogjátok bírni őt, és azért nem is írok a dolog eránt, mint melyet megtörténtnek elfogadnék. Hiszen igen hamar el leszen dülve jobbra-balra a dolog, de addig bizony kár zavarni, akár az egészet illető, akár részletesb tekéntetekben. Ha a mi szavunk valamit tehetne, a legnagyobb mértékben nem helyeslőleg küldjük azt és tanácslólag, kérőleg,

---

[4] Július 1-én, amikor a kormány megfosztotta Görgeyt a fővezérségtől, egyszersmind Ludvigh kormánybiztost is visszahívta, helyére Bónis Samut küldte azzal a meghagyással, hogy a jövőben minden haditanácson vegyen részt.

[1] Ld.: 11. sz. levelet.

[2] Bezerédi a kormánnyal érkezett Pestről Szegedre. Perczel Béla, P. Mór öccse, ebben az időben Tolna vm. alispánja.

hogy vegye vissza vagy módosítsa a Te belátásod szerént — rezignációjára nézve.

Itt a kilátások némileg világosodni látszanak és a reménység éled, és az elszántság dolgunk kivívására öregbedik. E hó 21-én fogja az ország gyűlése itt folytatólag megkezdeni üléseit, addig, bármily igen óhajtanám, Pestre visszarándulni — non videtur de tempore et de re[3] — hanem itt tenni, mire mód és alkalom nyílik, et juxta horam ingenuam[4] kirándulásokat irányozni ide s tova erit nostra vacatio,[5] mely közben írunk természetesen többször s Tőled is várunk leveleket. Elég számosan vagyunk már képviselők, Simon Rudolf is köztünk. Vetter előrehalad, Kmetyveli egyesülése megtörtént,[6] amint Ti is tudni fogjátok. Kohlmann tábornok a Dunánál,[7] Perczel a Tiszánál őrködik,[8] Görgey Komáromnál[9] van, Nagy Sándor is véle.[10] Alkalmasint bármint légyen a forma, felici consilio egit,[11] annál inkább, hogy az oroszok Komárom és Vác felé látszatnak irányozni vonultokat.[12] Ki tudja, a julius 16-áról prófécia acht Tag auf oder ab,[13] mint az öreg Somogyi Ferenc mondotta, nem fog-e még teljesedni, csak most még kitűrés! Olaszországra nézve Belgrádból, a szardiniai konzultól igen jó hírek érkeztek,[14] melyek szerént Ausztria s Piemont közt a béketraktátus félbeszakadt, Velence az ostromtul megmentve, Róma erősen tartja magát és Alessandriát Radeczky elhagyni volt kénytelen,[15] adja Isten, való légyen mindez, a mi állapotunkra nézve is nagy befolyással leend, csak kitűrés ismételten

---

[3] Jelentése: nem látszik időszerűnek és alkalmasnak.

[4] Jelentése: „és a megfelelő időben".

[5] Jelentése: „lesz a mi pihenésünk".

[6] Július 14-én a hegyesi csatában, mely Jelačić súlyos vereségével végződött, egyszerre támadtak Vetter altábornagy és Kmety tábornok csapatai.

[7] Július 7-én Kossuth Kohlmann ezredest a Bánság kerületi parancsnokává nevezte ki azzal a meghagyással, hogy gondoskodjék a végvidéken a rend, a nyugalom s a lakosság jó hangulatának helyreállításáról. Amennyiben hasznosnak és célravezetőnek látná a horvátok megfékezésére, hajtson végre, a Duna jobbpartján áttörve, egy diverziót.

[8] Kossuth július 8-án közli a kormánnyal, hogy — miután Görgey engedetlensége meghiusította azt a tervet, hogy Görgey serege a Duna—Tisza közére vonulva elzárja az utat a cári főserég előtt — az egyesült Wysocky—Perczel hadtestet átviszik a Dunán a Debrecen felől mutatkozó ellenség ellen.

[9] Görgey e napokban, július 12-én, a harmadik — július 11-iki — komáromi csata után indult el a Duna balpartján Vác irányába.

[10] Nagy Sándor hadtestével július 7-én indult el Komáromból.

[11] Jelentése: „Jó terv szerint cselekedett".

[12] Az orosz főserég Paszkievics vezetése alatt Vác alá vonult; a második és harmadik váci csatát (július 15, 17.) Rüdiger tábornok vezette.

[13] Jelentése: „nyolc nap ide vagy oda."

[14] A Belgrádban székelő szárd konzullal, Marcello Ceruttival voltak a magyar kormánynak kapcsolatai.

[15] E hírek ilyen formában nem felelnek meg a valóságnak.

und wenn die Not am grössten, erit die Hilfe am nächsten![16] Csak magunkat kishitűen el ne hagyjuk. Valóban fáj Bélának cselekvése, mit Te testvéri elégületlenségérül írsz, ok nem lehet, mert bármint fogja ő fel a dolgokat, miután Móric ismét alkalmazva működik, Miklós is az aradi várparancsnokságot vette által, nem látom minő következtetésbűl folyhatnék az ő lelépése. Átmenő lehangoltságnak lehet csak tulajdonítani, ha késő nem volna, igen kérnélek, hogy ne fogadjátok el, ha ő elment Füredre, adnátok nékie egy időre engedelmet és utasítsátok hivatalának elfoglalására. Ha Nálad ugyancsak ez már késő volna, s mit aztán újra kétszeresen sajnálnék, Te is lelépnél — én innen nem tudok tanácsot adni — hanem a körülmények ottani fordulására hagynám, kik lépjenek helyetekbe. Perczel István mint kormánybiztos azt elhiszem, hogy elég súllyal lépne fel és folytatná is működését, de kinevezetését én itt magamtul nem szorgalmazhatom, arra nézve Tőled kell jönni hivatalos felszólításnak. Azt igérem, hogy bármily igen nehezemre esnék, ha szinte a Te lelépéseddel volna is összekötve, nem fogok semmit tenni szándékod gátlásában, sőt inkább respektálni fogom, ha nem is óhajthatom elhatározásodat. Annál örömestebb pedig, ha oly formát tudsz adni a dolognak, hogy miután a tolnai bizottmány Csapónak adta által önállólag a rendelkezést a védseregre nézve sat., ebbe Te is mint főispán nem folyhatsz be, s ennél fogva kéred, hogy egy különös biztos, megnevezvén P. Pistát, rendeltessék Csapó mellé, mely véle mind a három megyében a szükségeseket megtegye.[17] Tudósíts tehát kérlek, ha ilyent teszel, de jól meggondold ut optimam feci, partem negligere noli [!][18] Vedd fel, hogy Perczelről, ha megmaradna lemondó szándékában, minő nézetek tolnák fel úgyszólván reánk magokat et fac applicationem.[19] Mindazáltal bármiként szégyenlem a dolgot, ismétlem, de tibi contraria accioso[20] tőlem legkevésbbé se tarts. Azért tudasd szándékodat, de elhatározásában jól meggondold, édes lelkem Imrém.

Reménylem a Dunán átküldött biztostok Kohlmannak rendeltetéséről már értesített és talán már összeköttetésben is vagytok azzal. Ha nem, ne késsetek küldeni és Kohlmannt Bajától felfelé keressétek fel, hogy Csapó tudja, mitévő legyen. Mi bizony tudjuk, ez időre nem lesz más, mint várni a kifejlést, és addig odahaza tenni mindent, mi a magát előadó esetben a kiállást agressionálissá és hatályossá teheti. *A minden* közt nem értem holmi táborozási próbát, mint Ercsinél minimo successu[21] történt. Csak mindenkinek szerepét kell meghatározni,

[16] Jelentése: „S ha a szükség a legnagyobb a legközelebb lesz a segítség."
[17] Ld.: 77. sz. levelet.
[18] Jelentése: hogy a legjobban cselekedjél, ne mulaszd el a részleteket.
[19] Jelentése: „és alkalmazd," (cselekedj annak megfelelően).
[20] Jelentése: „tőlem, a neked ellenedre tévőtől".
[21] Jelentése: „a legkisebb eredménnyel".

a vezetőket de tempore in tempus[22] összehívni értekezés végett, ők egyes helyeken harci lázat tegyenek, vasárnaponként jöhessenek meg kerületükben, szóljanak a kiállandókkal, consignálva tartsák a leendő sereget, ha nehézség van a kiállandók számára, személyére nézve, azt igazítsák el, de a felkelést előbb ne tétessék *próbára* sem, míg azután egyszersmind meg is indíttathassék.

Pestről ideutazásunk igen kellemetlen volt mind a vidék és az igen elhagyott utak kietlensége, mind Gyurinak Kecskeméten érkezett kolerina forma rosszulléte ingerülvén még az idők körülméni kedvetlenségét. Gyuri azonban egy napi várakozás mellett egészen helyrejött, szállásunk van, a gazdák szíves volta pótolván a kényelem materiálisb voltát. Még jobbat is igértek egy pár nap mulva, miután a sok mindent elfoglaló katonatisztek és menekvők egy kissé ritkulnak. Gyuri már hivatalában működik, én pedig mindenfelé igyekszem tenni, mi telik tőlem, Etelkától vettem már levelet, hála Istennek igen megnyugtató hangulatút. Ő valóban derék lélek. Csak Tőled is nemsokára hasonlót lehessen vennem, édes Imrém, most Isten Hozzád és édes Tiéiddel.

Ölellek hív barátod

Pista

Majtényi viszi e levelet Bajára, leghamarább veended. — Irj szintén általa, kérlek és zárd Tiédbe a hidjaiak levelét is. A Közlöny elkezdődött ma ismét,[23] vive Nektek is híreket.

Jó éjszakát

(Szekszárdi Állami Levéltár. — Sztankovánszky cs. levelei.)

111.

Mitchell J. W. — Sandford Williamhez

A levél írója reggel találkozott Szarvadyval, s haditalálmányáról beszélve kiderült, hogy, noha két hónappal előbb Teleki érdeklődött a tárgy iránt, mégsem történt, annak felhasználása érdekében, semmi. Telekiék ugyanis úgy vélik, hogy a fegyver külföldi előállítása s költségei leküzdhetetlen nehézséget jelentenek. Sajnálja, hogy ez a felfogás alakult ki, mert meg van győződve annak ellenkezőjéről. Bár ezek után nincs értelme Sandforddal tovább tárgyalni, mégis a kérdés pénzügyi részéről fel kell vetnie néhány gondolatot. Vannak Angliában olyan körök, amelyek Magyar-

[22] Jelentése: „időről-időre".

[23] A Közlönyt 10 napi szünet után Szegeden újból kiadták, majd alig két hét után a lap ismét szünetelni kényszerült (július 30—aug. 5.), hogy augusztus 6-án ismét egy hétre megkezdje Aradon a működését.

ország megsegítése érdekében szívesen kezdenek gyűjtést, azonkívül is, ami az Itáliából megszökött magyar katonák támogatására megindult. A jelen helyzetben az összegyűjtött pénz legjobb felhasználása az volna, ha azon Perrot ágyúval látnák el a magyarokat. Ez felér több ezreddel. Az említett célok elérésére két út van. Egy angol bizottság tárgyalhatna Perottal a találmány leírásának megszerzéséről. Vállalni lehetne egy vagy több munkás Magyarországra küldésének költségeit is. A másik út a fegyvernek Angliában való legyártása, ezt Birminghamban lehetne megkezdeni. Szódavíz gép címén kellene előállítani, minthogy ahhoz jobban is hasonlít, mint az ágyúhoz, s ily néven Konstantinápolyon keresztül rendeltetési helyére juttatni. Evans szerint ugyan, ha e hadigép eljutna is Konstantinápolyba, ott rekedne a törököknél. Bár a levéliró nem bánná, ha ez ágyúval a világ bármely részén leadhatna néhány lövést a kozákokra. Ha e találmány néhány igaz angol birtokában volna, ezek most sokat tehetnének Európa sorsának eldöntésében. E hadigép zajtalanul működik, semmi sem látszik elsütésekor, ha egyszer alkalmazásra kerül, nagyon meg fogja változtatni a modern hadviselés módját. Inkább védekezésre, mint támadásra alkalmas, s így általában a gyengébbet szolgálja. Erdély, Cserkeszföld, Svájc stb. ennek alkalmazásával legyőzhetetlenekké válnának. Kéri, hogy Sandford az őt foglalkoztató elvontabb politikai tárgyak között ne veszítse szem elől a levéliró praktikus gondolatait sem.

Nagy gyönyörűséggel olvasta Pulszky válaszát a Timesben megjelent aljas levélre. A Globe elítélte őt, mert szenvtelenül szólt Ausztria megsemmisítéséről. A törökök végre megemberelik magukat, reméli, hogy nem fogják orosz nyomásra Brownet kiutasítani. Hírek érkeztek az Ács mellett vívott, magyar győzelemmel végződött, véres csatáról.

Paris, 16th July, 1849
Rue Coquillière 35

My dear Sandford!

This morning I saw Mr. Szarvady, when inquiring after Count Teleki. We had some conversation on the subject of my machine[1] and I find that about some two months ago the attention of the Count was called to it, but no serious attempt made to take advantage of the invention; it being considered that the difficulty of manufacturing the machine abroad & the expense of it might prove insufferable obstacles. I cannot tell you how much I regret the opinion they formed on the subject, as I am convinced that both the making of the machine and the paying for it might have been got over without much difficulty. There can be no use in going on to particulars with you as to the last way of having the arm made in Hungary, but I cannot refrain from throwing out to you some thoughts on the financial part of the question. I believe there are parties in England who if they cannot assist Hungary in any other way would willingly subscribe money, and if I am not mistaken there is a subscription or might easily be one, independent of that for

[1] Mitchell már korábban is ajánlotta gépeit Magyarország számára, mint amelyek a hadászatban jól felhasználhatók.

relief of the Hungarian soldiers. Now I do not know a better way in which any funds so collected could be employed, than in furnishing the Hungarians with Perrot's gun – it is equal to sending them several regiments. Bear this in mind and perhaps the opportunity may arise for putting it in practice. There are two ways in which funds could be employed in favour of the Hungarians and for the purpose of giving them the benefit of Perrot's gun. An English Committee for instance might treat with Perrot, for the purchase of his invention plans descriptions etc. which from what he said to me he would part with almost for the sake of having his invention put in practice and recognised, and it might also undertake the expense of dispatching one or more of Perrot's workmen to Hungary by the least route that can be thought of. The other object to which funds might be applied would be the actual manufacture of the arm itself in England. For instance such a man as your friend Mr. Evans might readily assisted by the plans etc. and one of Perrot's workmen, commence manufacturing the gun at Birmingham.

When made it could be sent out to Constatinople to be employed as circumstances might direct. It might be made in parts at Birmingham under the name of a *soda-water machine* (for it more ressembles that than a gun.) and pass through Constantinople as such. Even supposing by the time the gun reached Constantinople that it could not be made of any use to the Hungarians it would always remain an important article in that quarter between Turks and Circassians. I would give much more than I am worth or ever shall be to fire a few shots of Perrot's gun against the Cossacks in any part of the world.

I think you will allow, that the above is practical. Were the knowledge of this invention in the hands of a few proper Englishmen they could at the present moment do much in deciding the fate of Europe.

In regard to the machine itself and its peculiar properties I need not say much as they and their consequences must present themselves to your mind upon reflection. In fact considering that hardly any noise is produced by the discharge and nothing that can be seen, the extent of the discharge is etc., I am inclined to think that if once introduced, this gun may very much modify the character of modern warfare. One thing is certain viz. that it is more an arm for defence than attack and therefore is like an additional power given to the party acting on the defensive, generally the weakest. If it be in reality what it has been represented, this machine would render such countries as Transylvania, Circassia, Switzerland etc. wholly impregnable.

I send on enclosed a few slips from Perrot's pamphlet which was not forwarded as I spoke of in my last note to you. You will be able to judge in some measure of the value and importance of the invention from these specimens.

I expect to hear from you soon on the general state of your petiguestion. Among your more abstract complicated and political subjects of thought, do not pray lose sight of my very operative and practical though less exalted mode of dealing with the enemy.

It gave me great pleasure to read the reply of Pulsky to that beastly letter in the Times.[2]

I was amzed at the Globe the Monday coolly talking of cutting up and annihilating Austria. I would rather see some deeds on the part of Lord Palmerston.

The Turks are bricks at last. I suppose Brown is not to be warned off like a raya by Russia.[3]

We have news of a dreadful battle near Acs where the Austrians[4] are said to have left mountains of slain.

Kind regards to Count Teleki.

Yours ever truly,

J. W. Mitchell

(O. Sz.K. Kézirattár. — Pulszky-levelezés.)

112.

Ludwigh Sámuel — Pulszky Ferenchez

New York, N.I. Julius 17. 1849.

Tisztelt Pulszky úr!

Új Yorki hírlapokban olvasám, hogy Ön Londonban vagyon. Nevemről talán még emlékezni fog. Sárospatakon (:Okolicsányi Viktorral:) a magyar törvényt végezvén, Eperjesen voltam Szirmay elnök házában s később egy császári-parancsolat következésében 1837-ben ide Amerikába jöttem.[1] Azon folyóírásoknak, melyeknek itt szerkesztője valék „Die alte und die neue Welt" és „die Fackel", hihetőleg hal-

[2] Ld.: 106. sz. levél 2. sz. jegyz.

[3] Browne-t is, Splényit is, az osztrák és orosz követek együttes nyomására július elején kiutasították Konstantinápolyból, utódjukat Andrássyt is csak energikus fellépése menthette meg a hasonló sorstól.

[4] Ld.: 90. sz. levél 2. jegyzetét.

[1] Ludvigh Sámuel szepességi származású ügyvéd, aki 1837-ben kivándorolt Amerikába. Előbb leckeadással, majd hírlapírással, tanítással foglalkozott, később Baltimore-ban egy német ateista község prédikátora lett. 1848 elején néhány hetet Magyarországon töltött. Kossuthról német nyelven drámát írt: Kossuth oder der Fall von Ungarn címen.

lotta hírét. Tavaly kedves hazámat meglátogattam; s francia trón felgyulladása[2] idejében Győrött levén. Fájdalommal ismét ide Amerikába kellett mennem; mert kilátásom akkor ott nem volt. Ezenkivül feleségem és gyermekeim visszatérésemet kötelességgé is tevék. Hazánk nagy tetteit az Új Yorkban lakozó magyarok tisztelni akarván egy illő zászlót készíttettünk,[3] melyet a dolgok mostani helyzetök végett honunkba küldeni nem könnyű. Mint írnokja az Új Yorki magyaroknak arra utasíttattam, hogy Önnek, úgy szinte Teleki László (:jurista társamnak:) Párizsba írjak, hogy ezen zászlót Havreba fogjuk küldeni, erről később tudósítást adandok.

Remélvén, hogy ezen levelem kezéhez jutand, arra kérem, hogy ha ideje engedi, néha honunkat illető közléseket tenni méltóztassék, hogy ezeket angol és német hírlapokban ki adhassam.

Az amerikaiak csodálják, sőt imádják a magyart!

Igaz szívű tisztelettel
kész szolgája
Ludwigh Sámuel
(:Editor of the Torck
New York, N. I.
214 Washington st.:)

(O. Sz. K. Kézirattár. – Pulszky-levelezés.)

113.

Üchtritz Emil — Feleségéhez, Amadé Dominikához[1]

Először az anyagi ügyekről intézkedik és kéri feleségét, hogy az osztrák bankjegyeket adja ki és a magyarokat tartsa, mert azoknak remélhetőleg hamarosan nagyon jó árfolyamuk lesz.

Rövid útleírást ad: Mórból július 3-án indultak igen erőltetett menetben Székesfehérváron keresztül Péterváradra, amelyet Kmety és Guyon tábornokok 8 hónapi ostrom után felmentettek. Az osztrák generális, Jelačić csapataival együtt úgy elszakadt, hogy a legnagyobb erőfeszítéssel sem tudták utolérni. Guyonnak feleannyi embere volt mint Jelačićnak, mégis „borzasztóan" megverte, bár az utóbbi csapatában jó német ezredek is voltak, de azok nagyon bátortalanul és lélek nélkül harcoltak, a szerbek pedig semmit sem érnek. A magyar gyalogság a Kamenictől

[2] Az 1848 februárjában kitört párizsi forradalom.
[3] Ld.: 72. sz. levelet.
[1] Ld.: 97. sz. levelet és az 1. sz. jegyz.

Karlovicig elsáncolt ellenséget fogja megtámadni és remélhetőleg megsemmisíteni és akkor Jelačić úr eljátszotta kis játékait. A vár még másfél évre el volt látva lőszerekkel és október végéig élelmiszerrel.

A magyar minisztérium Szegeden van. Mészáros és Dembinski állítólag 60 000 emberrel Szolnoknál állnak, hogy az oroszokkal szálljanak szembe, akiknél, mint beszélik, óriási kolera pusztít. „Imádott" Görgeyjéről nincsen semmi híre.

Levele további részében otthoni ügyeiről intézkedik.

Festung Petervardin am 18ten July 1849.

Liebe gute Engels Domy!

Deine lieben lieben Zeilen vom 3ten 1. M. habe ich in Kalocsa erhalten am 6ten und habe bisher weder Zeit noch Gelegenheit gehabt darauf zu antworten. Wie sehr sie mich gefreut haben kann ich dir nur dadurch beweisen, dass ich sie stets bei mir trage und mich gar nicht verlassen. — Durch Takáts István (dem Maurer) habe ich dir aus Paks geschrieben[2] und dir 20 oder 25 Fl. in deutschen Banknoten geschickt da ich davon nicht *mehr* bekommen konnte. Dann habe ich dir gleichfalls aus Paks durch Dénes Dessewffy geschrieben[3] der den Auftrag hatte das Geld (nämlich 1,200 Fl CMze) für den Verkauf meiner 4 Jucker und der Neutischanka in Felsőörs dir zu überbringen, ich hoffe er wird es getan haben; und du gute Seele wirst jetzt für den ersten Anlauf genug Geld haben da du auch 1000 Fl CMze für die *sehr gut* verkauften 4 Schimmeln (jedoch ohne Geschirrn wie ich hoffe) in Cassa hast und beiliegend schicke ich dir 90 Fl in österreichischen Banknoten — 5 Stück á 10 Fl — 6 Stück á 5 Fl und 5 Stück = 2 Fl alles was ich an deutschen Noten hier bekommen konnte diese gib aus und halte zurück mit dem ungarischen Noten die wie *ich hoffe* (vielleicht schon in kurzer Zeit) wieder einen sehr guten Cours erhalten werden. — Von deinen lieben Gästen weiss ich dass sie wieder in deiner Nähe sind da sie sich bei der Annäherung der 3000 M. gesprengter Österreicher nach Ofen und die 800 M. Russen nach Pest aus dem Kaiserbaad entflohen sind. —

Kurze Reisebeschreibung:

Von Moór ging es am 3ten July in sehr forcirten Etappen über Stuhlweissenburg, Abba, Paks, Kalocsa, Baja, Zombor, Sivacs Sove nach Petervardin welches durch die Colonne des Generals Kmety und des Generalen Guyon nach 8 monatlicher Belagerung von dem österreichischen Cernirungs Corps befreit wurde, dass sich mit dem stark geschlagenen Corps des Banus durch General Guyon bei Verbasz am 14/7 849 wo Jellachich über 5 bis 600 Mann verlor und schändlich re-

[2] Ld: a 87. sz. levelet.
[3] Ld.: a 97. sz. levelet.

tirirte so dass die Colonne Kmety welche den Auftrag hatte den Banus in die Flanque zu kommen, trotz aller Anstrengungen und forcirten Märschen während 3 mal 24 Stunden bei Tag und Nacht nichts anders traf als die noch rauchenden Wachtfeuer. Guyon obwohl beinahe um die Hälfte schwächer als Jellachich hat ihn fürchterlich gewichst; letzterer hat einige *gute deutsche-* und Gränz-regimenter, und Regimenter Cavallerie die aber sehr demoralisirt und entmutigt zu sein scheinen Sachsen, Heinrich Hardegg, Wallmoden Kürassier — Johan und Kaiser Dragoner und 2 Escadronen Uhlanen. Johann Dragoner ist nich ganz (Sigmund und Zedtwitz sind im obern Lager, nicht hier). Fernert hat er 15 bis 18000 Raitzen die nichts heissen und soll 12 batterien Artillerie = 72 Kannonen haben.[4]

Hier sind circa 30 bis 35000 Mann und unsere Infanterie wird erst nächstens vielleicht Morgen den von Kamenitz bis Karlovitz 3 fach verschanzten Feind auf 5 Seiten angreifen so dass man Hoffnung hat ihn zu vernichten und Monsieur Jellachich bald ausgespielt haben wird. General Gramont ist vor 8 Tagen in Karlovitz an der Kolera gestorben die hier fürchterlich wütet so wie das Fieber, in unserm Lager und der Festung aber *gar nicht.* — Die Festung ist noch auf 1 1/2 Jahre mit Munition verproviantirt und wäre bis 30ten October 1. J. noch mit Nahrungsgegenständen versehen gewesen — jetzt habe *ich* allein 2000 Stück Ochsen (da ich beständig mit 3 Escadronen und 2 Kannonen auf Streif Kommando war) für die Festung requirirt und hier abgeführt — ferner gegen 3000 Stück Schaffen nebst 300 Fuhren Heu dies nur für den Anfang — ich habe sehr viel gelitten und meine Wunden Auge und Kopf tun sehr wehe da ich fürchterlich im Dienste angestrengt war.

Das ungarische Ministerium ist in Szegedin[5] — Mészáros und Dembinski sollen mit *60.000* Mann??!! bei Szolnok[6] sein gegen die Russen zu ziehen bei denen eine fürchterliche Sterblichkeit herrscht täglich zu 250 bis 300 Todten Kolera, Sonnenstich, Fieber und weiss der Herrgott was. Von meinem *angebeteten* General Görgey[7] gar keine Nachrichten

---

[4] Július 14-én a hegyesi ütközetben Guyon csapatai megverték Jelačićot és csapatait szétszórták; arra kényszerítették a bánt, hogy Péterváradot háta mögött hagyva visszavonuljon. Evvel egyidejűleg Kmety tábornok is megtámadja a Kulán fekvő Lederer dandárt. E kettős vereség hatása alatt Jelačić a szabadságharc végéig többet nem támad.

[5] A minisztérium július 7-től kezdődőleg egyenként hagyta el a fővárost, Kossuth maga 12-én érkezett Szegedre, július 14-i kelettel adta ki Szegedről az ország törvényhatóságaihoz intézett körlevelét, melyben a főváros elhagyását közölte.

[6] A néhány nappal e levél kelte után, július 20-án, a cári csapatok ellen vívott turai ütközetnél — Szolnok közelében — valóban jelen voltak Mészáros és Dembinski is.

[7] Üchtritz — amint az korábbi leveleiből is látható — Görgeynek, aki alig néhány nappal később kezdi meg Vácott áruló tárgyalásait az orosszal, rendíthetetlen híve.

man sagt er soll bis gegen Bahrendorf und Schwechat vorgedrungen sein, doch dies musst du besser wissen als ich. –

Häusliches:

Ich kann nur wiederholen was ich dir im meinem Brief vom 2ten July geschrieben habe und ferner Ordnung und Sparsamkeit empfehlen. Kannst du *ohne Gefahr* nach Marczaltő fahren, so tue es auf alle Fälle aber schick Pilissy dahin – damit er nach dem Archive und dem vermauerten Keller schaue, so wie nach Möglichkeit von den noch vorhandenen Sachen zu retten (und besonders vor dem Rauben unserer eigenen Bauern zu retten) durch Thomas im Garten oder Keller vermauern lassen nach Möglichkeit. Im Schlosse lasse den alten Mihály; den kleinen János, die Köchin Kati und Lőrinc samt der Vica. Zum Gábor nimm den kleinen Buben Gáspár wenn der Junge noch am Leben ist. – Halte dich vor allem zurück und schränke dich ein, da wie ich höre alle Wagen in Marcaltő gestohlen wurden so lasse den gewesenen Fiskals Wagen zu dir kommen, wenn du den Josipovichischen nicht hast. Schreibe mir wenn du kannst und schicke Gábor einmal nach Pápa, um nach dem Batard Wagen zu schauen, lasse Kumpfer hineingeben. Nun lebe wohl, antworte mir auf *alles*, besonders auf den Empfang des Geldes und der anderen Sachen, wenn du etwas hörst politisches so antworte mir durch die kleine junge Frau die bei dir ist, schreibe mir auch Neuigkeiten aus Wien – Franz Joseph soll nach der mörderischen Schlacht bei Új-Szőny[8] wo die Österreicher über 4000 an todten hatten wir hatten circa 800 M. eine allgemeine Amnestie und Konstitutionsbeschwörung mit den koncedirten Neuerungen der ungarischen Regierung gemacht haben, man solle ihn nur krönen!!! –

Nun lebe wohl und Grüsse und Küsse 100,000,000 mal die Gäste und lieben Kinder bleibe gut und lieb wie du immer gegen mich warst so auch treu und gedenke in Liebe deines dir innigzugethanen

Emils

Hofrichter Kinda lasse kommen und besprich dich ordentlich mit ihm da ich im allgemeinen weder mit den Beamten noch mit Charriere zu letzt zufrieden war.

(O. L. Amadé-család levéltára. – Üchtritz levelek.)

[8] A harmadik – vereségünkkel végződő – komáromi csata július 11-én Ó-Szőnynél indult meg távolról sem volt sem hadi, sem politikai hatásban olyan nagy jelentőségű, mint azt a levél feltünteti. A győzelmet Haynau a segítségére siető orosz csapatoknak köszönhette.

114.

Pulszkyné, Walter Terézia — Férjéhez, Pulszky Ferenchez[1]

Boldogan írja férjének, hogy végre közeledik hozzá. Rettenetes bánat után olyan, mint a rabságából szabadult madár.

Leipzigből Ostendébe megy, eddig mint dr. Ludwig Gall és feleségének leánya utazott. Kéri férjét jöjjön elébe Ostendébe, vagy küldjön útlevelet. Ne aggódjék férje a lakás miatt. Az élet megedzette: egy szoba elég lesz kettőjüknek, és ő maga egyedül van, szobalánya sincs.

Leipzig 19. Juli 1849.
Donnerstag. Früh.

Lovely!

Endlich nahe ich mich Dir! Dies arme lang geprüfte Herz ist ängstlich froh wie ein nach langer Haft endlich frei flatternder Vogel. Ach! Geliebtester, in einigen Tagen werde ich Dich ja nun mit Gottes Hilfe an das treue Herz drücken und Dir sagen von einer Welt von Kummer, die aber dann schon in Freude durch die Sonne des Wiedersehens wird umgestaltet sein.

In ein paar Stunden fahren wir von hier ab und denken also (wenn kein zufälliges Hindernis wider Erwarten eintreten sollte) übermorgen Samstag d. 21. spätestens aber Sonntag d. 22. t in Brüssel einzutreffen. Dort denken wir im Hotel „*Au grand levrier*" abzusteigen und auch den Montag den 23.t noch dort zu verweilen. Am Dienstag den 24. fahren wir von dort nach *Ostende* wo wir sogleich auf der dortigen Post unsere Adresse nämlich wo wir dort absteigen, anzeigen werden.

Als Tochter des Herren Doctor Ludwig Gall u. dessen Frau aus Trier, werde ich demnach in Brüssel und Ostende leicht aufzufinden sein. Nun bitte ich Dich, mich entweder selbst in Ostende abzuholen und also dort mit uns zusammenzutreffen oder wenn das nicht sein kann mir dort einen Brief adressiert an *Herrn Doctor Ludwig Gall aus Trier* finden zu lassen. Diesem Brief muss dann, wenn ich allein zu Dir hinüber fahren soll, freilich ein Pass für mich zur Überfahrt beigefügt sein, welchen Du Dir wohl auch durch L.L.[3] gewiss ohne Weitläufigkeit

---

[1] Ld.: III. k. 106 és 223. sz. leveleket.

[2] Amikor Pulszky 1848. december végén szökve elhagyta az országot, családja Szécsényben maradt. Felesége ismételten megkísérelte, hogy útlevelet szerezzen, majd megpróbálta szökve követni férjét, de nem sikerült. Végre, több mint félév után, vállalva az országot végleg itt hagyó Gall gyáros teljes utiköltségét, mint ezek leányának sikerült kijutnia az országból és július végén Londonba férjéhez eljutnia.

[3] Lord Lansdowne, angol politikus, az angol felsőház tagja, Pulszkyné barátnőjének az apja.

sogleich für mich schaffen kannst. Lasse mich nicht harren, Lovely, Du kannst Dir meine Gefühle vorstellen. Gott mit Dir und Deinem Kind.

Von Brüssel aus werde ich nochmals ein paar Worte schreiben, gleich nach unserer Ankunft. Wegen der Wohnung für mich sorge Dich garnicht, Du bekommst ein sehr abgehärtetes Kind. Ich habe kein Stubenmädchen bin eins, wir haben also vorerst mit einem Zimmer genug.

(O. Sz. K. Kézirattár. – Pulszky-levelezés.)

115.

Geszner Mihály — Rákóczy Jánoshoz

Kedves Barátom!

A gyalogság ma reggeli 7 órakor Szelére érkezett Abonyból 15 ezer ember, tegnap pedig a lovasság, de ez még tegnap délután Nagykáta, Jászberény és Alsószentgyörgy felé indult, azóta is ott és azon a tájon mint avant gárda mozog, a gyalogság alkalmasint holnap is itt lesz.

Egyéberánt éppen midőn ezeket írom, vacsorán van nálam Hzg. Voronyeczky, gróf Lázár Gábriel őrnagy, Balogi őrnagy és sok más előkelő tiszt, ezektől éppen most hallom, hogy Nagy Sándor ma reggeli 6 órakor Pestre berukkolt 6 ezer emberrel, Görgey Vácon van, az orosz sereg Gödöllőn, Rákoson Vác felé már meglehetősen megverve, három napi állandó ütközetekben, Gyöngyös felé küldözgeti tömérdek sebesültjeit, halottai pedig úton-útfélen temetlen feküsznek részént epemirigy áldozatjai, részént csatázások által megsebesültek és megholtak. Itt a hangulat a legjobb, különösen a seregnél, nem annyira a népnél, mert bizony a fegyelem a seregnél nem a legjobb, szőlőinket pusztítják, pedig érett gyümölcs még nem lévén, az éretlentől csak betegségbe esnek, én csak ma magam legalább 30 embernek adtam gyógyszert, mert a seregbeli orvosoknál még csak egy simplex hánytató sem található! ez nem jól van.

Batta, Bitskey megillantottak, amint hallották, hogy Szelén már oroszok vannak, de itt nem volt több 17-nél, ezek is csak fél óráig voltak itt, tudtam volna csak hogy hazudnak, midőn mondta a hetmanjok, hogy fél óra múlva itt lesz 8 ezer ember, magam is lepuskáztam volna vagy hatot, de így nem volt tanácsos velök kikötni, különben a hetmanjokkal csak magam beszéltem és addig tartottam szóval őtet, míg valami 50 beteges s Jászberényből menekült honvéd elillanhatott, mert az alatt a faluban a hírök elterjedvén, így a faluházhoz is hírök

eljutván, ki gyalog, ki kocsin megmenekült, s mikor félórai beszélgetés után a faluházhoz elmentek, hol 8 ezer ember számára szükségeseket megrendeltek, már akkor egy sem volt ott, ez volt pedig hétfőn múlt egy hete, azóta oroszt nem láttuk. Tegnap Jászberényből jött zsidókkal beszéltem, kik ott 3 kozákot láttak s egész Berény láttára egy nemzetőrt, ki Mihálytelke felé ballagott, hogy ott felkelt nemzetőrökhöz csatolhassa magát, elfogtak, el is vitték magokkal, meghagyván, az előljáróknak, hogy Gödöllő táján fekvő táborukba élelmiszereket szállítsák, melyeket pénzért veszik által, később azonban utánok indultak a nemzetőrt kiszabadítandók, nem tudom elérték-é vagy sem.

Különös, hogy midőn Káldynál, Dubr[aviczky] Lászlónál, Ruttkay Sándornál egy tiszt sincs, nálam 12 vannak, az udvaron pedig 10 kocsi, mert tudnod kell, hogy a tábor Kőhídon túl fekszik, s csak az Stabalis tisztek itt bent vannak. A minapi szíves fogadtatásnak köszönhetem e szerencsét, mert azzal jöttek hozzám, hogy azt halották, hogy én vagyok a legliberálisabb házigazda Szelén. Wysocki, Dessewffy Vicziánéknál van, ott volt tegnap Mészáros, Dembinszki, Perczel, de ezek Nagykátára mentek! Lenkey pedig 6 ezerrel Szolnoknál van.

Magyarország szabadságáért kiűrítendő pohárra hínak; járja a tőled megvett halesz veres, melyet hatalmasan ürítgetik, meg akarván az epemirigytől szabadulni, s így levelemet bezárván intézkedéseket teendő a felszólítottakra nézve s tudósításomat igérvén s téged csókolván maradtam Szelén Jul. 19. 1849.

Téged igazán szerető barátod

Geszner Mihály

(O. L. Belügymin. elnöki 588. sz.)

116.

Vipan D. J.[1] — Pulszky Ferenchez

Nem tudta átdolgozni a cikket: „Mit tett a Habsburg ház a civilizációért?", részben, mert mással volt elfoglalva, részben, mert nem kap anyagot hozzá. Kéri Pulszkyt írja meg németül. — A Bell's Life egy belga újságból, a Nation-ból átvette azt a hírt, hogy Dembinski megverte Paskievichet Miskolcnál. Túl szép ez a hír, szinte gyanúsnak látszik.

Birchanger
19 July/49

[1] Ld.: a 106. sz. levelet és az 1. sz. jegyz.

Dear Pulszky!

I have not been able to get through the Article a „What has the house of Habsburg done for civilization", partly because I have been occupied with other Articles, partly because I have hardly got books enough here for the purpose and cannot carry sufficient dates etc. in my head. If you were to write it in German, I might work it up in time for the Daily News of Monday if they would insert it.

Yours Sincerely

D. J. Vipan

I see Bell's Life of last Saturday quotes from a Belgian Paper "The Nation" an account of a defeat of Paskievich by Dembinski between Miskolc and Erlau.[2]

On lst and 2nd July. I am affraid the news is too good to be true and altogether looks very suspicious.

(O. Sz. K. Kézirattár. – Pulszky-levelezés.)

117.

Balogh Dávid — Pulszky Ferenchez[1]

Nagyságos Báró, Kegyelmes Uram!

Az alólírt mély alázatossággal kérvén Nagyságodat azon pénz végett, amelyet a magyar kisseregünk számára fel kértem, hogy éhen meg ne hallnának, míg Nagyságod pénzt küldene: azaz 11, 12, 13 és 14-ére e folyó hónak, és azonkívül míg Londonba gőzkocsin mentem, és jöttem az is azon pénzből volt, melyet felkértem, mert nékem magamnak nincs; azt pedig helyre kell állítanom írtam már a londoni uraknak is, kik pénzt szedvén össze számunkra, ezen dolog eránt, hogy küldenének pénzt, azok pedig semmit sem akarnak tudni felőle Nagyságod nélkül.

Most már a pénzt kérte azon érdemes Allbergos, aki adta, mert egy hétre volt meghatározva a pénznek visszaállítása, mivel bizonyosnak gondoltam, hogy Nagyságodtól megkapom és már azelőtt elküldöttem levélben, hogy mennyi hibázik, amit csak ugyan a legnagyobb szükségre fordítottam, katonáink élelmére.

---

[2] E napokban sem Eger, sem Miskolc környékén semmiféle összeütközés nem volt. Dembinski, mire Paszkievics megszállta a várost, Mészáros kíséretében Szolnok táján járt, maga Paszkievics is július 9-én elhagyta Miskolcot.

[1] Ld.: a 98. sz. levelet és az 1. jegyz.

A felvett pénznek summa 102 1/2 shilling, ezen pénzből fizettem a katonáinkat, a fentnevezett napokon; és azelőtt való két nap, azaz 9 és 10-én önmagam pénzéből, amíg kevés volt, még abból, mit a frankhoni tisztek számomra ajándékoztak, amelyet szívesen közöltem katonáimmal, mert éhen nem lehetett őket meghalni engedni, én azt nem is kérem, csak ezt tessen Nagyságodnak kieszközölni, hogy a felvett 102 1/2 shillinget bírhassam megfizetni becsületesen, mert már neheztel egy kevéssé, hogy soká kell néki várni és ő nekem emberségemre adta a pénzt, határozott napnak lefolyta után rögtön visszafizetni, de ez még nem történhetett meg, azért kérem Nagyságodat, ne legyen terhéjere [!] szívének ezen esdeklésem, fogadja el az Úr kérésemet, és küldje meg nékem, had fizethessem ki becsületesen, mert már 4 napot hallandott a terminusunk.

A lengyel kapitány úr 14 d-től fogva fizet bennünket azon pénzből, amit Londonból hozott magával, kértem már ő tőle is, hogy adná meg, ő pedig azt mondotta, hogy nem lehet abból megadni, mit magával hozott, mert megvagyon határozva, hány nap érje be vele a legényekkel. A legények legnagyobb csendességbe vannak, s várják minden nap azt az időt, hogy hajóra szállhatnának hazánk felé indulni.

Ezzel maradok Nagyságodnak alázatos szolgája

Folkestone 19 d. Julius 1849.

Balogh

hadnagy

(O. Sz. K. Kézirattár. — Pulszky-levelezés.)

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

118.

Teleki László — Pulszky Ferenchez[1]

Pulszkynak!

Itt voltam. Érdekes hírek jöttek Konstantinápolyból.[2] Lüderst Fogarasnál csakugyan megverték, Brassó tömve sebzettekkel. Egy más orosz divizió, mely az Ojtozi-szoroson akart áttörni szinte megveretett.[3] Berlini hírek szerint, melyek Bécsből 13-ikán indultak el, Jellachich iszonyúan meg van verve[4] és Paszkievics is Miskolcnál,[5] ez utolsó Bem által.

[1] Ld.: a 84. sz. levelet és az 1. sz. jegyz.
[2] Ld.: a 7. sz. jegyzetet.
[3] Ez a hír nem felel meg a valóságnak.
[4] Ld.: a 113. sz. levél 4. jegyz.
[5] Ld.: a 116. sz. levél 2. jegyz.

(?) Bécsbe nem hiszik hogy Debrecent bevették az oroszok,[6] mert ezt csak a Wiener Zeitung Abendblattja és nem a reggeli főkiadás közölte.

Andrássy Gyula Konstantinápolyban van.[7] Erről bővebben szólok majd veled. Igen érdekes levelet kaptam Brownetől, mely mutatja, milyen konfuzióba van a mi magyar diplomáciánk.[8] Sok mondanivalóm van. Mikor találkozunk? Otthon leszek. Hiszen hat órakor a Lordok-házába megyünk![9] Ha nem írsz, nálam várlak el.

Julius 20-ikán

Isten veled

Teleki

(O. Sz. K. Kézirattár. — Pulszky-levelezés.)

119.

Birckbeck William A. — Pulszky Ferenchez[1]

Azt a kérdést teszi fel, hogy nemde a Timesben „Hungarian" álnév alatt megjelent cikk szerzője nem felelt Pulszky felhívására és nem merészelt semmi konkrét vádat emelni Kossuth jelleme ellen; azt a listát sem közölte, amely tartalmazta volna az osztrák seregben szolgáló magyar tisztek névsorát. Ugye Kossuth jelleme feddhetetlen? – kérdi végül a levélíró.

6 Home Building. Lincoln's Inn 20 th. July 1849.

My dear Pulszky!

Am I right in asserting that the „Hungarian" correspondent of the Times[2] has not replied to your challenge daring him to bring forward

[6] Ld.: a 94. sz. levél 1. jegyz.

[7] Andrássy Gyulát június elején követi megbízással küldte a magyar kormány Konstantinápolyba. Ekkor már ideiglenes megbízással Browne angol őrnagy és Teleki megbízásából Splényi Lajos is ott működtek, ez utóbbiak – különösen Browne – nagyon részletesen tudósították Telekit és Pulszkyt a keleti eseményekről. (Ld.: még III. k. 259. és jelen kötet 37, 46. sz. leveleit.)

[8] Az osztrák és az orosz diplomácia két tüze közé szorítva a török ezekben a hetekben már teljesen tehetetlen volt. Gyűlölte a cári hatalmat, de olyan mértékben félt tőle, hogy a magyar megbízottakkal tárgyalni sem mert, sőt – mivel sem a francia, sem az angol követektől támogatást nem kapott – az orosz Titoff és az osztrák Stürmer állandó követelésének hatása alatt július elején a két magyar megbizottat, előbb Splényit, majd néhány héttel később az angol Browne-t is kiutasította.

[9] Erre a napra volt tervezve Osborne képviselő nagy interpellációja a cári intervenció ügyében, azonban az előző napirend elhúzódása miatt egy nappal elhalasztódott.

[1] Ld.: III. k. 89. sz. levelet.

[2] Ld.: a 106. sz. levél 2. jegyzetét.

any definitiv charge against Kossuth private character and also that he has not replied to the challenge that he should give a list of Hungarian officers serving in the Austrian army?

Is not Kossuth's private character unimpeachable?

Yours alwys

W. A. Birckbeck

Pray let me have an answer as soon as possible.

(O. Sz. K. Kézirattár. – Pulszky-levelezés.)

120.

Lichtenstein György — Pulszky Ferenchez[1]

[Berlin] 20. Jul. 1849.

Becses levelét, melyet lemásolva ma küldtem lefelé – tegnapelőtt vettem. Azért küldtem csak ma, mert Bécsből vártam leveleket. Jött is néhány sor egyik barátnőmtől, mely öcsémmel fogja az összeköttetést fenntartani – akarni. Barátnőm, ha újságokat ír, csakugyan mint meggyőződtem, összeköttetései által Bécsben autentisch dolgokat ír. Keveset, de igazat. Így e következőkről tudósít:

Die österr. Südarmee ist gänzlich aufgerieben (Sie wissen was ich schreibe ist autentisch) selbst das Kriegsministerium weiss in dieser Stunde nicht wo der Ban ist.[2] Schlick und Wohlgemuth wollen abdanken, unter Haynauer Commando[3] wollen sie nicht stehen, Neutra ist wieder von der Ungarn besetzt. Neusatz ist ein Schutthaufen, Kiss liess es anzünden.[4] Es kommen noch immer Russen.

Végre arról tudósít, hogy általa én Gr.B-yt-l Dep. T-i[5] részére fogok kapni, de még nem jutottak kezébe.

Nekem itt roppant nehéz állásom van még mindig, a Pol. csak tegnap engedte meg, hogy 4 hétig itt maradhassak, most tehát kényszerítve vagyok tanítgatni, csak hogy itt létem valódi okát ki ne tudják. Ausztria és Poroszhon közt a disszidenciák mindég nagyobbodnak, de az itteni

---

[1] Ld.: a 99. sz. levelet és 1. sz. jegyz.

[2] Ld.: a 113. sz. levél 4. jegyz.

[3] Haynaut az uralkodó már május 30-án kinevezte a magyarországi és erdélyi összes csapatok főparancsnokának. Egyszersmind a polgári kormányt is reá bízta.

[4] Újvidék feldúlását még június 11-én Jelačić esztelen magatartása okozta.

[5] A betűk jelentése: „Gróf Batthyánytól (nyilván a külügyminiszter Batthyány Kázmér) depest Teleki részére".

bolondok még mindig be nem akarják látni, hogy a velünki összeköttetés szerencséjükre volna. Erről nem is szabad igen szóllanom még, de tán változandnak a körülmények, most egész Európa egy bolondház, csak *mi* képezzük az okos orvosokat.

Ha valami érdekest vagy olyast, mit senkinek sem szabad tudnia, írni tetszik, tessék ezt ch[6]-ével írni, ki tudja tán itt mégis feltörik néha a leveleket. Bécsben mívelik most nagyban, magam levelein is veszem észre, sokszor egy nappal később szoktak megjönni.

Az .....névtelen

(O. Sz. K. Kézirattár. – Pulszky-levelezés.)

121.

Kuczynsky N. Fr. — Pulszky Ferenchez

Bár személyesen nem ismeri, annyira szívén viseli Magyarország ügyét, hogy egy gondolatot vet fel, amely angol segítséget jelentene. Sem fegyverrel, sem kölcsönnel nem tud Anglia segíteni, de ha felhasználnák a magyarok iránt érzett rokonszenvet, és megkísérelnék a Kossuth bankjegyeket árulni, meg van győződve, hogy minden nyilvános gyűlésen ezrekre menő összeget lehetne gyűjteni.

State Paper Office. Westminster. 21. July 1849.

Sir, I have not the honor of being known to you personally, but having the Cause of Hungary at heart, I cannot help communicating to you a thought which struck me as regards the mode of obtaining a more essential assistance from England, than merely an empty Sympathy. – England cannot offer you any armed assistance, neither will they grant you *a Loan* – but as money are the most essential sinew of war, I thought that, embracing this present opportunity of the sympathetic move in favour of Hungary, and in commemoration of the Crusade against Despotism, I am of opinion that the Banknotes of Kossuth would sell well in this Country. – I can assure you, that at any of the Public Meetings you may dispose few thousand florins worth of the paper money, w[hi]ch would engage the British public to a greater activity in your favour since they will endeavour to obtain a value of them at some future period. –

I do myself the honor of communicating to you this thought „in

[6] Nyilván *chiffre* rövidítése, az az titkos írással.

crudo" – but whether it will meet your approbation or not I leave it entirely to your superior judgement.

I have the honor to be Sir, Your wellwisher and obed[ien]t serv[an]t

N. Fr. Kuczynski

Mons. Szulczewski is my friend to whom I beg leave to refer you as regards my sentiments on the Hungarian question.

(O. Sz. K. Kézirattár. – Pulszky-levelezés.)

122.

Gall Ludvig[1] — Pulszky Ferencnéhez

Örül, hogy Pulszkyné szerencsésen megérkezett. Gall Pulszkyt az ostendei kikötőben várta, mert aggasztotta az a gondolat, hogy talán más néven utazik eléjük, vagy nem szállt meg a megbeszélt szállóban, s tovább talál utazni Brüsszelbe. Örül, hogy Pulszky nem érkezett meg!

Ostende, am 22 Juli 49
5 Uhr Morgens

Die vor einer Stunde, nach einer ganz regelmässigen Überfahrt, erfolgte Ankunft des Dampfers Chemin de fer, gewährte mir die Beruhigung, dass auch Sie meine innigst verehrte und bewunderte Freundin nicht bloss sicher, sondern auch ohne Unbequemlichkeit hinübergekommen sein worden. Ich komme soeben vom Hafen zurück. Der Gedanke, dass Hr.P. bei seiner möglichen hiesigen Ankunft einen andern Namen, als den seinigen, führen und entweder den Gasthof, in welchem er einkehren wolle nicht angeben, oder gar mit dem um 3/4 6 abgehenden Train nach Brüssel fahren werde, hatte mich nicht ruhen lassen. Ich war daher um 3 Uhr nach dem Hafen gegangen um die Ankunft des Schiffes zu erwarten und sämtliche Passagiere an mir vorbei defiliren zu lassen. Noch mehr, als ich mich jemals freuen würde, Ihren Herrn Gemahl wieder zu sehen, freute ich mich diesmal ihn unter den ankommenden *nicht* zu sehen. Sogleich melde ich unserer würdigen Freundin Marie Ihre glückliche Einschiffung und wahrscheinliche ebenso glückliche Ankunft in Douvres.

Empfehlen Sie mich gütigst Ihrem trotz allem und allem, durch Ihren Besitz unter Millionen beneidenswerten Herrn Gemahl und ge-

[1] Ld.: a 114. sz. levél 1. jegyz

nehmigen Sie innigst verehrte Frau die Versicherung, dass es zu meiner teuersten und beglückendsten Erinnerungen gehören wird, dass mir vergönnt war Sie auf dieser Reise zu begleiten.

Wir warten morgen noch die Ausgabe der von England kommenden Briefe ab, und gehen dann nach Gent, wo eine Industrie ausstellung stattfindet und wie von den angekündigten Volksfesten wenigstens das grossartige Cortège historique sehen wollen. Demnächst kehren wir in kleinen Tagreisen wahrscheinlich bis Frankfurt a/O, wenigstens aber bis Halberstadt zurück, um, bevor wir uns wieder in Trier eintreffen, unsere Freunde zu besuchen, teils auch an Begründung einer neuen Existenz zu arbeiten.[2] Vor Mitte August sind wir daher schwerlich in Trier.

Nun, teuere verehrte Freundin, leben Sie herzlich wohl und bewahren Sie uns ein ganz kleines Plätzchen in Ihrer Erinnerung Ihr

von aufrichtiger Bewunderung für Sie erfüllter

Freund

Gall

Entschuldigen Sie das plumpe Papier; ich habe kein anderes mehr im Portfeuille und der Kellner schnarcht noch.

(O. Sz. K. Kézirattár. — Pulszky-levelezés.)

123.

Doctor Julius — Pulszky Ferenchez[1]

Örömmel olvasta a levél írója Pulszky nyilatkozatát Kossuthról. Siratja a német szabadságharc bukását, a német parlament szétzüllesztését. Poroszország ennél jobbat nem kívánhatott volna magának. Hatalmát egész Dél-Németországig terjesztette s félő, hogy egyedül soha sem lesznek képesek szabadulni tőle, a sírba tették a német egységet. Németország a világ előtt gúnytárgyává vált, s a dán fegyverszünettel feltették gyalázatukra a koronát. Csak egy Franciaországban kitörő forradalom segíthetne a német egységen. Csak a vitéz magyarokra tekint a világ, ha ők is elbuknak, sötét lesz mindenütt.

Frankfurt den 22. Juli 1849

Mein lieber teurer Pulszky!

Mein Schreiben vom 26.t May wirst Du wohl richtig empfangen haben, so wie ich das Deinige vom 23.t nach Abgang des Meinigen

[2] Gallék több évtizedes magyarországi tartózkodás után, mely idő alatt Gall a szeszgyártás fellendítésén fáradozott, tértek vissza Németországba.

[1] Ld.: a III. k. 82. és 210. sz. leveleit.

empfing, täglich lebte ich seither in der Hoffnung mit einem Briefe von Dir erfreut zu werden, aber leider vergebens, und war ich deshalb seither in Verlegenheit wegen Deiner, doch las ich dieser Tage zu meiner Freude eine Erlkärung Deinerseits in Englischen Blättern betreffs Kossuths,[2] was mich doch von Deinem Wohlbefinden überzeugte und mich beruhigte! Unser Urteil über unsere grossen Deutschen in der Paulskirche stimmt ganz überein,[3] da Du ebenso entrüstet wie ich über die Ausreisser warst! Wohl recht hast Du in Allem mit Deutschland. Ja seine Zukunft wie seine Gegenwart ist schmutzig, es versumpfet! Wie schrecklich hat die Paulskirche geendet, die wackeren hochherzigen Männer die kaum noch standhielten, leider leider wie hatten sie sich in Würtenbergische Sympathien getäuscht, es gestaltet sich alles so schrecklich dass wir sagen müssten o! wären sie hier geblieben, denn der Stoss von Freundes Hand ist der furchtbarste, denn er trifft das Herz und zerreisst es vor Gram und Schmerz! Nach solchem Auftreten Würtembergs und übrigen süddeutschen Staaten, war natürlich das schmähliche Ende der Badenischen Revolution,[4] wie übrigens keine einzige tüchtige und einer solchen Lage gegenüber fähige Persönlichkeit zum Vorschein kam, leicht vorherzusehen, Preussen hätte sich nichts erwünschteres bestellen können, die Preussen sind dadurch nach Süddeutschland gekommen und ich fürchte wir werden sie nicht mehr los! Während die unglücklichen Männer der Linken und nach dem Schnitt der verwünschlichen Zeit von den Regierungen verfolgt und zum Teil ohne Existenzmittel weder für sich noch ihre Familien, liefen die Männer des Centrums mit den sogenannten Edlen an der Spitze nach Gotha,[5] die Herren Professoren nebst Gesinnungs-Anhang, die Männer denen der König v. Preussen die angebotene Kaiserkrone vor den [!] Füssen warf,[6] liebäugelten in Gotha mit der Preussischen Octroirung, deren Kern sie so votrefflich fanden, uneingedenk alle ihre früheren Verpflichtungen der deutschen Reichsverfassung gegenüber,[7]

---

[2] A Times-ban „Hungarian" álnéven írt cikkre (ld. 106. sz. levél 2. jegyz.), mely elsősorban Kossuth személyét támadta, Pulszky felelt válaszában Kossuthot helyes, elismerő megvilágításba helyezve.

[3] A frankfurti nemzetgyűlés munkájának bírálatával Doctor Julius Pulszkyhoz intézett több levele is foglalkozott. (Ld.: az 1. sz. jegyz.)

[4] Ld.: 100. sz. levél 4. jegyz.

[5] 1849. június 26–28. között a frankfurti parlament jobbszárnya Gothában gyűlt össze s elhatározta, hogy az általa tervezett örökös császárság érdekében Poroszországgal lép érintkezésbe. A határozatot százharmincan írták alá.

[6] A frankfurti parlament reakciós jobbszárnya az egységes német birodalom koronáját 1849 márciusában Frigyes Vilmos porosz királynak ajánlotta fel. Ő azonban ezt visszautasította.

[7] A frankfurti parlamentnek feladata lett volna az *egységes* német alkotmány kidolgozása. Ezzel szemben a reakciós jobbszárny egész működése a porosz hatalom túlsúlyát és a széttagoltság további fenntartását biztosította.

pfui, der Schande und der Schmach, Deutschland ist zum Spott und Hohn aller Völker heruntergesunken, der dänische Waffenstillstand setzt der Schande[8] und der tiefsten Erniedrigung des Nationalgefühls noch die Krone auf, so handelt ein deutscher Fürst der sich berechtigt glaubt an die Spitze Deutschlands zu treten, und das deutsche Volk! o lass mich abbrechen, mein teurer Freund, o Börne, Börne wie schrecklich für dich, lebtest du jetzt noch und würdest dich durch dies schrechliche All überzeugen wie wahr und richtig alles, *noch nach* einer zweiten Revolution in Frankreich und Deutschland sich alles verhält, wie du es vor 20 Jahren schildertest![9] Deutschland wird sich nie von selbst frei machen können, das Volk wird die Beute seiner mächtigsten Fürsten, nur wenn in Frankreich eine neue Revolution eintritt, kann Deutschlands Völker geholfen werden, ohne diese geht die Freiheit in Deutschland zu Grabe, und dass die Einheit auch zu Grabe geht,[10] dafür sorgen die Fürsten auch und das Volk hat wenigstens diese Genugtuung noch, dass durch die Eifersucht der grösseren Fürsten, die nur einig gegen unten sind, es mit der Einheit wie sie von oberher gegeben werden soll auch nichts wird, aus der preussischen Octroirung[11] und der preussischen Spitze wird nichts, dafür sorgt Österreich, das Ende ist wieder so ein Fetzen von Bundestag,[12] der wohl auch nicht so lange halten wird. Dass die Centralgewalt[13] obwohl nur noch ein Schatten und von Preussen nicht anerkannt, dennoch so fortvegetirt, so lange es Österreichs Interesse erheischt,[14] dies versteht sich von selbst! Die Geschichte wird von den gegenwärtigen Zuständen in Deutschland was zu erzählen haben, sie zeigt und lehrt uns ind d. Vergangenheit noch, geht es jetzt auch wie es wolle, die Zeit bleibt nicht aus wo die Strafe die Sünder erreichen wird! und es wird schrecklicher und furchtbarer als je, alsdann! Auf Euch tapfere Magyaren, auf Euch tüchtige gereifte Naturen, hochherziges begeistertes Volk, auf Euch, auf Euren Riesenkampf sind noch einzig und allein die Blicke jeder für

---

[8] A Malmöben megkötött békeszerződés értelmében – teljesen jogtalanul – Holsteint Ausztria, Schlesswiget a dánok kapták.

[9] Ludwig Börne német költő, a forradalmi eszmék lelkes hirdetője.

[10] A német egység, amelynek jegyében a német forradalom 1848. március 18-án kirobbant, nem valósult meg. A frankfurti parlament, a reakció felülkerekedésével teljesen elejtette az egység megteremtésének még a gondolatát is.

[11] Ld. a 7. sz. jegyz.

[12] A német egység megteremtésére létrejött nemzetgyűléssel szemben állt a porosz szövetségi parlament, amely porosz hegemónia alatt akarta visszaállítani a régi rendet.

[13] A központi hatalom, amelyik a német egységen belül lett volna hivatva kormányozni.

[14] Azáltal, hogy a frankfurti nemzetgyűlés birodalmi kormányzójává a Habsburg-házból származó János főherceget választották, nyilvánvaló volt, hogy a nemzetgyűlésben az osztrák érdekek képviselete kerekedik felül.

Freiheit und Volksrecht fühlenden Menschenseele gerichtet, Euer Kampf noch der letzte Funken von Freiheitshoffnung unterliegt ihr, dann wird es schwarze Nacht. Umsonst waren alle Volkserhebungen, eine lange Zeit über fürchte ich gewiss, denn die Franzosen taugen augenblicklich auch garnichts! Dein grosses Heldenvolk hat einen Riesenkampf zu bestehen, bei solchem Heldenmut, trotz der Riesenmacht die der Despotismus gegen Euch entfaltet, hoffnungslos dazustehen und zu ...[15] zu Euch, wäre wahrlich Sünde, mehr vermag ich nicht zu sagen, für Euch leben meine Hoffnungen noch!

Von Wien empfangen wir zuweilen Briefe und berichtete auch einer derselben von dem Wohlbefinden der teueren Terese[16] wie sehnsüchtig wir stets den Nachrichten von dort entgegensehen, kannst Du mein Lieber Dir leicht denken. Ich bitte Dich aufs instandigste uns ja aufs *baldigste* zu schreiben und Nachricht von Deinem Wohlbefinden uns zukommen zu lassen. Sämmtliche Geschwister lassen Dich aufs herzlichste[17] grüssen, Vater und Pauline sind seit einigen Tagen auf kurze Zeit nach dem Badeort Schwalbach. Zu weit entfernt um ein Urteil hierüber haben zu können auch die Ungarischen Zustände zu wenig kennend, begreife ich es nicht warum Terese mittlerweile Ungarn nicht werliess![18]

Lebe gesund und wohl mein teurer Freund und schreibe ja recht bald, Deinem

mit Liebe ergebenen

Julius

(O. Sz. K. Kézirattár. — Pulszky-levelezés.)

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

124.

Ribiánszky József — Walther Imréhez[1]

Kedves édes atyám!

Ragadom az alkalmat, hogy mintlétünkről, s kiállott szorongattatásainkról tudósítsam. Múlt vasárnap, vagyis ma egy hete szomorú

[15] A levél szakadt, a kipontozott rész hiányzik.

[16] Pulszkyné Walter Teréz apjával, Walter Ágoston bécsi bankárral, illetőleg feleségével, rokonságában állt Doctor Julius.

[17] Bur Eskeles bárótól és leányától Pauline-től több Pulszkynéhoz intézett levél maradt fönn a Pulszky-hagyatékban.

[18] Ld.: a 114. és 122. sz. leveleket.

[1] Ld.: az I. k. 43. és III. k. 28. sz. leveleket.

jövendőnek nézénk elébe, mert minden kilátások odamutattak, hogy Vácon nagy csata van készülőben,[2] sejtelmünk valósult, mert Vác alsó végén Hét-Kápolnánál Nagy Sándor s a többi féle hadtest az oroszokkal összecsapott, estig tartott az ágyúzás, néha néha az összeütközés is, a magyarok részéről, mint egy tüzér beszélte, 5000 ágyúgolyó lövetett ki. Ez nap mindkét fél megtartotta helyét, hétfőn csatarendben állott mind két ellenséges tábor, kevés bombázás történt, hétfőn a magyarok elhatározták, hogy — miután az oroszok tetemes segítséget kaptak — visszavonulni fognak. Hétfőn este mintegy 9 órakor nagy mozgás volt a városban, talán többezerre menő előfogatok csörömpölése mind szomorú jelképe volt annak, hogy ránk is rossz sors vár. Mint mondják Nagy Sándor agyában termett, hogy a váci lakosság is kelljen föl. Így lőn, a dob pergés, s a harang félre verés mindenkit felkelni kényszerített, ki magától nem ment, erőszakkal hajtatott a csatatérre. Ezen körülmény nehezítette meg sorsunkat s állásunkat, mert láthatta az ellenség a gatyás és bottal fegyverkezett népet, sat. Mint mondám hétfőn este a nagyszerű kivonulás megkezdődött, maga Görgey is kiment lóháton Gyarmat felé. Éjszaka azonban ismét visszajött, a kivonulás hétfőn többnyire kocsikkal és társzekerekkel történt, a katonaság nagy része a csatatéren maradt. Kedden már 1/2 4-kor elkezdődött az ágyúzás, s csakhamar a magyar hadsereg visszavonulni kezdett. 7 órakor reggel már a kozákok száguldottak az utcákon, s már azt hittük, hogy minden magyar kitakarodott a városbul, midőn ismét a városba vonult kozákok visszavonulni kezdettek oly robajjal, minőt még alig láttam valaha, egy mellékutcán ugyanis a vörös sapkások betörtek, a város felső végén pedig a Hunyadi huszárok fordultak vissza, volt ekkor az utolsó harc — a kegyetlen marcangolást ablakomból láttam, — láttam midőn embernek 100 kín közt kelletett meghalni, kit lova elhagyott, az többé kegyelmet nem nyert, mintegy egynegyed óráig tartott, legfeljebb félig, a magyaroknak ezen rohanása, csakhamar benyomult a nagyobb muszka sereg, erre a magyarok futottak mint futhattak, lovaikról ugráltak le s házakba menekültek, a vörös sapkások búvóhelyeket kerestek. Kiűzetvén a városbul a magyar sereg, az orosz sereg nyomon követte, s űzte még ez nap folyvást, útközben egész Gyarmatig folyvást tartott az ágyúzás, már eddig Vác határában mintegy 1000 s néhány százat temettek, s 150 lovat, sat. sat. Szerettem volna

[2] Július 15-én Vác mellett Görgey csapatai a Paszkievics vezérlete alatt álló orosz erővel váratlanul szembetalálták magukat. Nagy Sándor csapatainak erejét az ellenség megtöri, a harc azonban, mindenekelőtt Leiningen sikeres beavatkozása következtében döntetlen maradt, az ellenség visszahúzódott. Július 17-én azonban ismét támadt. Késő éjszakáig tartott az elkeseredett harc. Görgey, Leiningen, Görgey Ármin és Pöltenberg csapatainak védelme alatt északnak, Balassagyarmat felé vonult.

tönkretett zöldfai kertemet is megtekintetni, de a büdösség miatt oda jutni alig lehet. Imre itt volt hétfőn este vacsorán, mivel vasárnap volt a nagyobb ütközet, s ekkor el nem esett, kedden nem hiszem, hogy történt baja, mert ekkor csak a tűzérség dolgozott. Bejövén a muszkák Vácra, mint mondám, egyrésze a magyarok után ment, másrésze megszállotta Paskieviccsel a várost, ez a rezidenciában volt szállva, s minthogy a város felkelt, s még azért is, mert a nép az utcán a kozákok agyonverésében részt vett, a muszkák a rabláshoz láttak. Az alsó városnak nagy részét kipusztították, nálam három tiszt volt hálva, mégis írószobámat feltörték, írásaimat széthányták, s holmit elvittek. 100 pengő frt-ot érő takarmányomat 52 ló megette s elprédálta, konyhámból mindenfélét elhordtak, amit a muszka kezébe vesz, az azé. Két tehenem Cselőtén volt, ezeket, valamint minden Cselőtén volt marhát, úgymint uraságnak 32 ökrét, mintegy 20 tehenet, s a [olv. név.] is 34 db teheneit elhajtották. Paszkievicsnél jártunk teheneink végett, az uradalmi tisztek teheneit 40 rubellel kifizettette.

Gizella[3] s gyermekeim egészségesek, elég volt egyszer nekünk ilyesmit látni, többé nem akarunk Vácon csatát nézni, vajmi nagy nyugtalanságot kellett kiállanunk, majd szóval többet, ha Isten engedi, édesanya levelét vettük, volt-e ott Kolb, akár Keleti? Posta nem jár, azért csak lopni kell az alkalmat, városunkban alig van ló, ökör, s tehén — mind elhajtották.

Vác Július 22. 849.

fia

(O. Sz. K. Kézirattár. — Levelestár.)

125.

Domahidi Ferenc — Domahidi Menyhérthez[1]

Marosvásárhely 1849. — 22ik July

Kedves atyám!

Jelenlegi soraimat az ágyból, betegen írom, de betegségem nem veszedelmes, mindössze egy kissé a kozákok deklináltak meg. Ma harmadnapja mióta itt vagyok, s már két ízben fogtam a levéliráshoz, de az út által is igen eltörődve s igen bágyadt lévén mindannyiszor abba kelletett hagynom. Ma egészen könnyebben vagyok, s ha a kerekeim nem volnának megrongálva, kint sétálnék, de a lábaimra nem léphetek; mert

[3] Walter Gizella, Ribiánszky felesége.
[1] Ld.: 93. sz. levél 1. jegyz.

egyik dzsidával megszúrkálva, a másik bokában kificamodva, most ugyan az orvostól azt a biztatást kaptam, hogy 3 vagy 4 nap múlva a ficamodott lábamat használhatom, s mankó segedelmével járkálhatok, már van is egy successionális mankóm, amely firól fira száll, s az a kiváltsága van, hogy csak kapitányokat illet, már előttem hármat szolgált ki. És a fejemen s homlokomon egy inkább hosszú, mint mély kardvágás, már gyógyuló félben. A dolog így történt: Bem altábornagy a Brassó körül táborozó muszkák ellen indítandó táborát[2] 4 részre osztván, azon szárny, amelyhez mi is tartozánk Kőhalomba rendelődött, ott több hírek jövén a főparancsnokhoz, hogy az ellenség bennünket körül akar venni, s már fél cirkulusba körültünk van, az ellenség fekvéséről hiteles tudomást szerezni, én vállaltam magamra 16 legénnyel. Mit meg is tettem, 7 hét [!] helyen találkozva össze az ellenség forposztjaival, s több helyen vélek lövéseket is váltva, s hol mi őket, hol ők minket megkergetve, az táboraiknak hollétét és fekvését megtudva. De a visszajövéssel 7 vagy 8 mérföld körutat kelletvén tennem, kénytelen voltam a különben is sok szolgálatot tevő fáradt lovakat megpihentetni s étetni Voldorf nevű helységben. A forposztokat vigyázattal állítván ki az ellenség felőli oldalokra, de éjjel lévén az idő, egészen nem bízám bennek, magam is kimentem a forspontokon széjjelnézni, nehogy legényeimet valami érje. S kint valami lódobogást vévén észre, miután meghagytam a poszton álló legénynek a legnagyobb vigyázatot, s ha valami történne, a többieknek híradást, utána indultam az okát megtudni, bízván lovamban. S miután egy igen nagy vízmosáson levő keskeny hídhoz értem, észrevettem a túlsó oldalon a kozákok közeledtét, s bár elfuthattam volna, de akkor embereim lévén veszélyeztetve, akik egy udvarba lekantározva etettek, a meglepetés által, s a felelősség terhe minden esetre rajtam lévén, elszántam magamat, ameddig csak lehet, őket a hídon keresztül jövésben gátolni, egyéb fele nem jöhetvén keresztül. Öt lőfegyverem lévén kezemnél s magamat egy nagy fa mellé húzván, a lövések ellen biztosítandó, biztosan hittem, hogy míg ötöt közülök le nem lövök, addig a hídon senki keresztül nem jön. S addig legényeim a lövések által a veszedelemről értesülvén, időt nyernek a felkészülésre, magam pedig jó lovam segedelmével menekülök. Az első lövésem szerencsés is volt, mert egyet közülök leterített, de a többi lőfegyvereim az eső által benyirkulván, el nem sültek, ami hasonlólag történt az övékkel is, mert legalább 14 reám célzott lövés közül csak 3 sült el. S ekkor menekülni akarván, lovamat midőn hirtelen fordítanám meg, siklik s hasra esik, s midőn újra felugrott, már néhányan rajtam voltak, de én elhatároztam magamat az utolsókig védeni, s inkább meghalni mint foglyul esni. Az első, aki hozzám szúrt, jövő pilla-

[2] Brassót a cári csapatok július 15-én megszállták.

natban a halállal fogott kezet, ez alatt lábamon, de különösen baltérdemen szúrásokat s fejemen vágást kapva, miután még egynek a jobbkezét a dzsidával együtt leszeltem, egynek pedig a kardjához, akit amint a setétségbe kivehettem, tiszt volt — oly erővel vágtam, hogy az markolatjából kitörve csörömpölve hullt a földre, jó lovam segedelmével közülük kiugrattam s szerencsésen menekültem volna, mert hátam megett már jó tova hagytam őket, ha lovam egy nagy vízmosás mellett el nem esik s én róla a vízmosásba nem zuhanok, de szerencsére lovam hirtelen felugorván tovafut, s a muszkák a setétség miatt nem vévén észre az én leesésemet, a lovamat kergették, de amit természetesen el nem értek. S ez idő alatt embereim is szerencsésen megmenekültek. Magamat pedig még az esés által is — minthogy legalább estem 2 és fél öles vízmosásba — összetörve úgy, hogy mozdulni sem igen birtam, de nem is mertem, hajnalig a vízmosásba feküdtem, mígnem a kozákok távozta után a falubeli magyar lakosok által, akiket három legényem küldött ki keresésemre — akik visszajövén elhatározták, vagy meghalni, vagy a holttestemet haza vinni, vagy pedig, ha fogva vagyok, rólam bizonyos tudomást szerezni, akiket bővön meg is jutalmaztam — megtaláltatván Kőhalomba vittek. Az Istentől nem kívánom még az ellenségemnek is azon kiállott éjszakát, nem annyira a haláltól, mint a fogságtóli félelem miatt. Kivált midőn már hajnalodni kezdett s gondoltam, hogy a muszkák bizonyosan visszajönnek, s engem megtalálván elfognak, amellett a fájdalom miatt a hideg is kirázott s fantáziámban már szibériai bányász is voltam. Képzelhető, mily jól esett, midőn megtaláltak, s mondták, hogy a faluba három emberem várakozik reám. Szinte minden fájdalmam feledtem. Ez történt 15-ik Juli és 16-ik közötti éjjel egy héttel ezelőtt, de még is nyugodtabban tűröm, hogy rajtam esett, mint valamelyik legényemen, mert akkor magamat hibáztattam volna a nem eléggé óvatossággal, így pedig nyugodt vagyok, és magammal elégedett, hogy kötelességemet teljesítve, legényeimet megmentettem. S reménylem, két-három hét múlva ismét hozzá foghatok a kozákok apritásához, s fogadásom tartja, többé senkinek nem kegyelmezni, nem úgy mint ezelőtt, hogy ha vagy megadta magát, vagy pedig már vagy fegyver nélkül, vagy pedig ártalmatlan állapotban volt, még másoktól sem hagytam bántani. Most elvem az: Istennél a kegyelem, de nálam nincs, s nálunk Vilhelmeknél mindnyájan így érzünk, s teszünk, mert az borzasztó, amit ezen vad nép elkövet, még az ártatlan leányokkal is. Újságot egyébaránt egyebet nem írhatok, minthogy a dolgaink csehül állnak itt Erdélybe.

A muszkák teméntelen száma a napokba Brassónál béjött.[3] 12.000,

[3] 1849 elején Lüders csapataival megtámadta Erdélyt, Bemtől azonban előbb Brassó, majd Szeben alatt súlyos vereséget szenvedtek.

császáriakkal szaporodott, ugyanazokkal, akikkel a télen csatáztunk, s most a Brassó és Bárczaságon lévő erejök mint egy 27—28,000. s közte teméntelen lovas. Az öreg Bem a Háromszéki oldalon van Brassóhoz nem messze, a muszkák pedig lehet, hogy midőn ezen soraimat írom, már Szebenbe vannak — mert már tegnap a katonai erő onnan erre Vásárhely fele vonult, a muszkák pedig Szebentől csak egy stációra voltak. A Besztercénél lévő muszkák pedig egyhelybe állomásoznak, meg-meg rakják a mi ott lévő erőnket, s el-elkergetik egy vagy két stációra, s ismét visszavonulnak, bizonyosan a brassói erők előnyomultát várják Szebenbe, hogy akkor itt Marosvásárhelyen keresztül egy kordont húzva, a székely földön lévő táborunkat bézárják. Már eddigelé 20 felszerelt és három felszereletlen ágyút vesztettünk, s felül ezer emberen, akiket el fogtak. Most legutoljára a Fogarason lévő fedezetet éjjel egészen körül vévén, 4 gyönyörű ágyúval mind elfogtak, alig szabadulhatott meg néhány lovas s gyalog. Betegségem miatt még vagy két hétig itt Marosvásárhelyen leszek, s kérem édes atyámat legyen szíves tudósítani környülállásosan a magyarországi dolgokról. De levelem vételével tüstént, hogy a levél még itt kaphasson.

Egyébaránt az atyafiakat tisztelve, Manci néninek azt izenem, hogy vigyázzon magára, nehogy a muszkák elrabolják, mert itt a nőket széltébe rabolják, s már szegény Sulyok Gyuri bácsi sem él, hogy szánakozólag azt kiáltsa utána: „Szegény Muszka."[4] — János bácsinak meg mondja meg édes atyám, hogy a mankóját, minthogy nekem csak egy fél van, bérmentesítve a postán küldje el, ha szüksége lesz reá ismét visszaküldöm.

Kedves atyámnak tudósítását elvárja

tisztelő fia

Domahidi Ferenc

U.i. Ha győzünk, megyünk a muszka után Oláhországba, ott is revolúciót idézni elő. —

Sulyok Laci, aki itt Vásárhelyen van a depónál mint manipulans őrmester, s akinél az Isten sem teremthet jobb őrmestert, úgy érti a kötelességet, édes atyámat igen tiszteli.

János bácsinak még azt izenjük Maróthival, hogy ha a szilva érik, pakoljon meg egy pár kosarat egyiket nem tudom szilvával, mint hogy erre nincs, a másikat pedig torzsátlan körtével, s vegye a hátára s ballagjon fel hozzánk, az ölébe hozván még vagy két szép sályi görög dinnyét. Mi helyette a két kosarat tele rakjuk másféle dinnyékkel, apróbbak lesznek ugyan, de tömöttebb bélűek, s ha egyszer az ember

[4] Célzás Kisfaludy tréfás költeményére, melyben a felesége tatárok általi elrablását észlelő férj felsóhajt: „Szegény tatár!"

megkóstolja, úgy jól lakik véle, hogy soha többé semmiféle ételt nem kíván. Legalább háborút is lát, s ha kedve telik, részt is vehet benne a kis puskával a gyalog plenklerek közé állván, vagy pedig ha háti lovat hoz magával, passzióból a huszárokkal attakirozhat.

(O.L. – Múzeumi Törzsanyag d.a. – Korábban: 1848/49-es iratok.)

126.

Clark Thomas — Pulszky Ferenchez

Emlékezteti Pulszkyt, Szécsényben történt látogatására és érdekes beszélgetésükre a magyar történelemről és általában az ottani viszonyokról. Azért keresi fel, mert a Philosophical Institution Edinbourghban felkérte, hogy tartson három előadást a magyar háborúról. Mivel ő nagyon szeretné „teljesen igazolni azt a derék népet, akik között élt és akik hallatlanul érdeklik", anyagot kér hozzá. Öt hónapig tartózkodott Magyarországon, sokat tapasztalt és látott, és minden rokonszenve a magyarokkal van. Reméli, hogy lesz alkalma szolgálni a magyar ügyet Skóciában.

Basclench place Edinburgh 23th July 1849.

Dear Sir!

I scarcely know whether, by referring to my name below, you will remember me in connection with a visit which I had the honour of making you and your lady, in company with the Countess Gyürky, at your house in Schecseny. It was a year and half ago, when as yet the war was not heard of, and when you had still the leisure to improve your house and gardens, and follow your more select tastes. Perhaps you will remember that, while the Countess continued talking to Mrs Pulsky and Mrs Kis, we had an interesting conversation on Hungarian history and affairs in general, as we walked back and forwards before you hothouse in the garden. I allude to this at present more particularly, as I would not have the liberty of addressing this note to you, unless with reference to something I have to do with the exposition of Hungarian affairs in this country. I be Philosophical Institution of Edinburgh has appointed me to give three lectures on the Hungarian war, to be delivered in December, and as I am most anxious to do full justice to the brave people among whom I have lived so many months and who interest me exceedingly, I have presumed to write you with a view to the indication of any important sources of authentic information on the subject, which are not generally know or not easily accessiable. As I now read French and German like my own tongue, the names of any really valuable works in these languages will be aqually serviceable, if the works can be had here.

As I lived in Hungary up to so late a period as five months ago (since when I have been travelling in Greece, Turkey and Italy), I had opportunily of seeing all the most important movements and accordingly of judging them from personal acquaintance. You will see from some incidental expression in this note that my sympathies are entirely with the Hungarians.

I should have felt very unwilling to intrude on you with these lines, if I had not thought the importance of the occasion seemed to justify it. The Philosophical Institution brings together in its hall the most polite and learned audience in Edinburgh, and I feel that I may have an opportunity of doing much good still to the cause as regards its relation to the opinion of the Scottisch public.

I remain, Dear Sir, your humble servant

Thomas G. Clark

(O. Sz. K. Kézirattár. – Pulszky-levelezés.)

127.

Balogh Dávid — Pulszky Ferenchez[1]

Nagyságos Báró, Kegyelmes Uram!

Legnagyobb szívfájdalmamra esett azon szomorú hír, amelyet én Fokner úrtól hallottam, amelyen is nagy szorongatás szorítván el szívemet, úgy hogy magamon kívül valék, egészen elszánván életemet: e kis magyar seregtűl, kik mint édesatyukat szeretnek és utolsó csepp vérikig felesküdtek hozzám, őket itt hagyni.

De ha már a végromlását rendelte az Isten ezen szegény emberinknek, azt át kell gázolnunk.

Én, ki még utolsó falatomat is közlöttem szegény honfitársaimmal, keserves szívfájdalmamra esett, mikor a legényeimnek kinyilatkoztatni kellett a fentnevezett Fokner úrtól érkezett hírt, hogy én reám nem lehet bízni a pénzt; miért, és mi okból? vagy ki indította arra az urat, és a civil urakat? ezt alázatos kérésem által tessen nagyságodnak, kérem minél előbb nekem tudtomra adni, és megírni, mi szerint én is magamat bírjam a környülállásokhoz alkalmaztatni.

Nem akarok setétségbe élni, nem akarok mint tiszt gyalázatos nevet viselni, minek előtte elmegyek e nagy szégyen elől, előbb világosságra hozom az embereket és akkor elmegyek, hová a jó Isten vezérelni fog.

[1] Ld.: a 117. sz. levelet és a 1. jegyz.

Itt nálom minden számadás, mit hol kaptunk, hova mit kiadtunk, meg bírom akárkinek mutatni, a mindennapi számadásban, melyet mindegyik legény jól tudhat, és tudja is mit mikor, és hová adtam ki.

Engem elárult valaki az szent, de hiszem Istenemet, hogy kijön, ki volt ki által nékem e szégyent kellett szenvednem, ami a legutálatosabb e földön én reám nézve.

Utoljára még egyszer kérem Nagyságod szívességét, nekem megírni és tudtomra adni e gyalázatnak indítóokát, és ennek gerjesztő gőgösét, mert én mint tiszt, mint hazaszerető, igaz honfi inkább meghalni, mintsem gyalázatba élni akarok.!!

Vagy ha talán Nagyságod kételkedik, ne sajnáljon egy-két minutát, jöjjön el és tegye Nagyságod magát a vélt homályról világosságra.

Ezzel maradok alázatos szolgája az Úrnak

Balogh hadnagy

Folkestone 23 ik julius 849.

(O. Sz. K. Kézirattár. – Pulszky-levelezés.)

128.

Lichtenstein György — Pulszky Ferenchez[1]

Berlin 24. July.

Tisztelt –

ne tessék sajnálni a pósta pénzt, ha sokszor is írok, hiszen érdektelen dolgokról úgy sem szólok.

Bécsi levelemből (Jun.21.)

„Aus ausserordentlicher Quelle, ausserordentliche Neuigkeiten. Görgey hat sich glücklich durchgeschlagen u. mit Dembinski im Rücken der russischen Arme vereinigt.[2] Die Schlacht bei Waitzen,[3] welche Görgey lieferte, war einer der blutigsten, es sollen 8000 Russen gefallen sein, die oesterreichische Berichte sagen 1500. Bis zum Einbruch des Nachts wurde gekämpft, 120 Kanonen spielten en fronte. Die Nachhut

[1] Ld.: 120. sz. levelet és az 1. jegyz.

[2] A terv valóban ez volt, azonban Görgey késlekedő, áruló magatartása miatt az egyesüléssel elkéstek.

[3] Ld.: 110. sz. levél 12. jegyz.

Görgey's hat noch Tags darauf furchtbar gekämpft, es war sogar Strassenkampf in Waitzen vom 17. auf 18. Juli.[4]

Die österr.-russ. Armee ist von der ungarischen umgeben. Klapka behauptet Ács mit 8000 man,[5] bey Tokaj bis Ipolyság Görgey – Dembinski mit 90.000.[6] Mitte an der Theis jenseits Vécsey und Guyon, das 3-ten ung. Armeecorps. Der Banus ist in einer schrecklichen Lage.[7] Ewige Hilfe Ruf. Hess hat schon das Commando in Ungarn. Haynau ist heute in Wien angekommen und wohnt beim „Lamm"[8] (Ez igazán irónia!) – Bem scheint bald in Siebenbürgen bald in Ungarn zu sein.[9] – Tegnap jött meg W.m.r.,[10] igen jó, hogy Berlinbe jött, a királynál sokat használhat. Ajánlom magam.

(O. Sz. K. Kézirattár. – Pulszky-levelezés.)

129.

Bulyovszkyné, Szilágyi Lilla — Férjéhez, Bulyovszky Gyulához[1]

Juli 25 ik reggeli 5 órakor 1849.

Lelkem lelke te, drága jó Gyulám!

Leveledet kimondhatlan örömmel vettem, de annál fájdalmasabban olvastam, ennyi csapás egyszerre sok, és ládd Gyulám még elég erősnek kellett volna lenned az én halálom híre hallására is, mert ezelőtt egy néhány nappal közelébb voltam a sírhoz, mint az élethez. Az élettől örömest megváltam volna, de tőled Gyulám tőled – a bor-

[4] A harmadik, július 17-én végbement, váci csata valóban egyike volt a szabadságharc legvéresebb utcai harcainak. Ennek ellenére Lichtenstein hírei erősen túlzottak.

[5] Klapka Komáromot védte, a Komárom körüli csatározásoknak egyik állandó szintere volt Ács.

[6] E hír sem felel meg a tényeknek. Dembinski ekkor már régen a délvidéken volt csapataival.

[7] Ld.: 113. sz. levél 4. jegyz.

[8] Valószínűleg célzás az ártatlan bárány (Lamm-bárány) és Haynaunak a kegyetlenségéről nyert neve, a bresciai hiéna közötti ellentétre, de az is feltehető, hogy azért méltatlankodik Lichtenstein, mert a „Goldenes Lamm"-hoz címzett fogadóban magyarok is szívesen szálltak meg. Így az 1848. március 14-i magyar küldöttség is ott lakott.

[9] Bem ezekben a hetekben Kossuth felhívására ismét kijött Erdélyből, hogy a délvidéki csapatok fővezérletét átvegye, azonban rövidesen ismét visszatért az erdélyi hadszintérre.

[10] Wimmer Gottlieb August felsőlövői evangélikus pap, aki, Kossuth megbízásából Teleki által küldve, hivatva lett volna Poroszországot a magyar szabadságharc ügyének megnyerni.

[1] Ld.: III. k. 40, 192, 199, 213. sz. leveleket.

zalom futja át tagomat, ha csak gondolok is reá. Kolerám volt a legnagyobb mértékben s ha Szigligetinének nincs kész orvossága, Lilládat többé nem látod. Leveled vettekor keltem fel este 6 órakkor ágyamból, most jobban vagyok, habár gyengén, egy hét óta, melyem fáj, néha köhögök is, de majd kigyógyulok én ebből is.

A kolera itt nagyon dühöng, egy kis házba 11en haltak meg. A drágaság borzasztó, 1 font hús, mint hallom a napokba 40 kr. lesz, 1 font zsír 2 ft, 1 pár csirke 2 ft 30, 1 pár topán 13 ft, ezt bírni lehetetlen. Fizetést kaptam, de semmi hasznát sem vehettem, azért miattam ne aggódj ám legkevésbé sem, mert ha a kereset megszünnék is — mit nem hiszek — akkor varrni, dolgozni fogok, és még sem fogok nélkülözni semmit, ne búsulj miattam édes, jó Gyulám.

Hétfőn szegény öcsém kisértem el,[2] levelet is küldtem tőle, még mielőtt a tiédet megkaptam s levelét küldék neked. Gyulám lelkem mióta tőled elváltam, életem a kínnál is kínosabb, nincs nappalom éjjelem, melyen meg ne síratnálak. Ezen a levélen nincs annyi betü ahány könnycsepp gördül le most is arcomon. Minden pércét életemnek a rólad rólad való gondolkozásra szentelem, veled foglalkozom örökké és mégis boldogtalan vagyok.

Nem tudom, hogy írjam le eddig töltött napjaimat, hogy keserveimet? Sírok, nálam minden olyan üres, az íróasztalon nem jártatod kezedet, a karszék üres, az asztalnál is csak magam ülök, páholyom szinte üres, mindenütt egy-egy elszórt darabot látok holmidból. Ha keblemhez nyúlok, ott leveledet találom, úgy van úgy, ne csudálkozz e bohóságon, de ládd nekem az oly jól esik, mintha csak téged szorítnálak *érted* dobogó szívemhez. Az utcákon mindenütt csak te lebegsz előttem, sietek utánad, de soha sem érhetlek el. Midőn elmentél, inkább 100 tőrdöfést tűrtem volna el, mint kocsid vonulását, mind addig néztem utánad, míg csak egészen eltűntél szemeim elől, *boldogságommal együtt.*

Egész nap hon ülök, csak estve húzom meg magam páholyom hátulsó részében, tavaly a darab helyett arcod őszinte vonását szemléltem és boldog voltam, most, a darab nézése helyett sírok, mert nem bámulhatlak, és *boldogtalan vagyok.* — Örülök hogy nőd vagyok, néha éppen azért sírok, kivált ha arra gondolok, hogy ha te most nőtlen volnál, egy jó parti által, jó anyádat jobb sorsban helyezhetnéd, holott így talán mit sem könnyebbítesz sorsán. — S, ki ennek oka? Én. Bocsáss meg, én tavaly gyermeki ésszel gondolkodám, azt hittem, hogy ha én boldog leszek szerelmed által, több nem kell, és az igaz, mert *szerelmed mindenem.* De ez nem volt elég, a sors úgy hozta magával, hogy kezedet is kösd le, én gondatlanul elfogadám, mert azt hittem, hogy bol-

[2] B. Szilágyi Lillának öccse. Szilágyi Béla, állatorvostanhallgató.

doggá teszlek, és most látom csak, hogy családoddal együtt boldogtalanná tettelek. Hidd el Gyulám, ha a multat visszaidézhetném, inkább szívemet hagynám megrepedni, mint hozzád menve, téged szerencsétlenné tenni. Ez a gondolat kígyóként mardossa keblemet — szeretnék szabadulni tőle, de fájdalom lehetetlen.

Egyetlen örömöm, boldogságom te!

Milyen derült, vidám voltam csak ezelőtt 5 héttel is, akkor még az a gondolat sem gyötrött, hogy majd holdak mulva távol tőlem, egy más nő pillantásai elragadják szívedet, és a régi szerelmet majd egy új, forróbbal, lángolóbbal cseréled fel, melyet irántami szerelmed le nem győzhet. Most még enyim vagy, még egyek vagyunk és meglehet pár hét, hó mulva, elvesztettelek örökre — majd valami álszínű, akaratod ellenére is, elcsábít. vagy egy szende hölgy ellenállhatatlan varázzsal vonz magához, akkor elfelejted a mindennapit, és nem szereted, vétkessé leszesz, és ha nekem még akkor is élnem kellene talán — élnem! *szerelmed nélkül*, — akkor hinném, hogy a sors minden csapásait reám mérte. Bocsáss meg Gyulám, ha szerelemféltésemmel sértlek, de szavamra mondom, hogy isten nem adott elég erőt annak eltitkolására, meglehet büntetésül, hogy megutálj engemet. Ládd Gyulám ily különféle képzetek gyötrik már is lelkemet, hát még ezután. — — — Miért tagadjam, az igaz hogy én téged nem szeretlek, nem szerethetlek oly részegülten, dühösen, vagy érzékileg, mint talán mások szeretnének. *De lelkem mélyébül, csendesen, boldogul, és nemesben mint mások szeretnének.*

Gyulám, hidj szavamnak mert én bátran merem mondani, hogy nem hazudom. *Te oly lángot gyujtottál keblembe, mit sem hűtlenség, sem bűn el nem olthat*, azért ne hadd magad egy pillanat művétől elragadtatni, vigyázz jól szivecskédre, mert ha egyszer nem szeretsz (az igaz hogy nem fogok utánad kémlelődni, szerelmedet erőszakolni, szemrehányásokat tenni vagy átkozni), de elválni sem fogok, mert arra nincs erőm, koporsóm bezárta előtt. Nagyon sokat szeretnék írni, de szívem tele van bánattal, aztán igazságtalan vagyok magam iránt, igazságtalan (eddig) a legjobb férj iránt, nem bírok írni, mindent összezavarok — levelemben nincs egy sor, mely összefüggésbe lenne a másikkal, és már 5ik tollal írok, egyik rosszabb a másiknál. De te ezért mind megbocsátasz, ugye édes jó Gyulám? és nem fogsz engem elfelejteni, ha sokáig kellend is távol lenned tőlem?

Bármerre járasz, ég áldása utadon, és változhatatlan szerelmem bátorítson.

Csókol szenvedő

Lillád

U.i.:

Csókolom anyád kezeit.

Anyám tiszteli, csókolja anyádat és téged.
Kiket tiszteltél, viszont mind tisztelnek.
Kölcsey Kálmán meghalt, anyja közel van az őrüléshez.
Kujanicz Gyula 10 nappal ezelőtt halt meg, temetésin voltam. Vigyázz levelemre, mert a többiek hon vannak, és csak jó, ha az embernek van valami emléke, mert isten mindnyájunkkal szabad.

(O. Sz. K. Kézirattár. – Levelestár.)

130.

Bulyovszkyné, Szilágyi Lilla — Férjéhez, Bulyovszky Gyulához[1]

Szerelmem Gyulám!

Im itt küldöm a koleraszereket: cseppek, por, és szalep gyökér. Használni kell.
amint a rágás kezdődik, 10 cseppet kell cukorra tölteni és bevenni; ha el nem múlik, 1/2 óránként mindig ugyanannyit. 1ső hasmenéskor egy port, második hasmenéskor ismét egy port, második hasmenés után 2 vagy 1 1/2 óra mulva ismét egyet, ha az első porra elmúlik, többet nem kell bevenni, ha pedig el nem múlik, folytonosan kell szedni, mint feljebb írám.

A hasra melegített árpát kell folytonosan rakni, ha szomjazik, egy meszelynyi vízbe egy csipet szalepet kell 1/2 óráig főzni, de nem sűrűen 10 csepp ecetet kell bele tölteni vagy többet is, csak hogy gyenge savanyú legyen és azt lassankint meginni, folytonosan izzadni kell. A kolera nap után két napig nem szabad tiszta vizet inni, a port egy kávés kanál vízbe kell bevenni, ez az egész. Meglehet nem a legjobban írtam le, de azért elmehetsz rajta. Ez a szer megmente legalább 30 embert a haláltól, köztök engem, atyám és Lendvayt.

Édes kis Gyulám, te is vigy magaddal abból az orvosságból, bárhová mégysz, mert ha nem viszel, megharagszom, 4 por számodra elég lesz, rajtam 2tő segített.

Vigyázz lelkem egészségedre, sok vizet ne igyál és az orvosságból vigy magaddal.

Csókollak.

Egyetlen örömöm e földön.

Juli 25dik 1849.

(O. Sz. K. Kézirattár. – Levelestár.)

[1] Ld.: az előző levelet és 1. sz. jegyz.

131.

Besze János — Simon Róberthez

Tisztelendő Barátom!

Én e percben kelek át a Dunán, az ellenség háta megett és a más ellenség között, mely négy mérföldnyi vonalba tart Szeged felé egy biztos úton, melyen most érkezett egy futár. Szegedre megyek, nékem ott kell lenni, vagy ott, ahol megszűnik minden aggodalom, ezen egy kevéssé bátor lépésből — *nőm* ne tudjon semmit, tisztelem az adminisztrátor urat, Isten oltalmába ajánlva önöket is, ájtatos intenciójokba foglalják az emberiség ügyében zarándokoskodó barátját

Beszét

Földvár 25 Juli este 10 1/2 óra 849

Ha Szegedre érkezhetek, én a kiegyenlítést eszközleni törekvendek.[1] B.

(O. Sz. K. Kézirattár. — Levelestár.)

132.

Breisach Leopold Richárd — Pulszky Ferenchez[1]

Bemutatja az amerikai kormánnyal folytatott levelezését a szabad Magyarország elismeréséről. Engedélyt kapott, hogy John M. Clayton államtitkár válaszlevelét publikálhassa. Ezt a levelet az egész amerikai sajtó közölte. Mindenütt oly barátságos a hangulat Magyarország iránt, hogy ez csak kedvezhet a szorongatott hazának. Helyes volna ezt a levelet az angol sajtóban is közölni.

Megismerkedett a fiatal Wass gróffal, aki a legjobb benyomást tette rá. Kér megbízható híreket a magyarországi harcokról.

Magyarország elismerése.

„Közzétéve az Egyesült Államok kormányának következő levelét, legmélyebb köszönetem kifejezését óhajtom hozzáfűzni, amelyben osztoznak — erről meg va-

[1] Besze János, Debrecenben, még február végén, március elején is mindenben a kormányt támogatta, ő volt az, aki a Debrecenbe el nem ment képviselőkkel szemben a legélesebben foglalt állást, amikor Madarász László ügyét ismételten tárgyalta a képviselőház, határozottan és egyértelműen melléállt. Úgy látszik azonban a levélből, hogy később a béke párt politikájához közeledett. Bár az is lehet, hogy a kiegyenlítés nem a Habsburg-ház irányába követendő állásfoglalására, hanem a kormányon belül, akkor már teljes élességében megmutatkozó ellentétekre vonatkozik.

[1] Ld.: 107. sz. levelet és az 1. sz. jegyzetet.

gyok győződve – honfitársaim otthon, valamint az itt élő magyarok, a nemes amerikai nemzet erős rokonszenvéért."

Ez a boldog nemzet szabad s ezt kívánja más országoknak is.

Az elnök megbízta John M. Clayton államtitkárt, hogy értesítse Leopold Breisachot, hogy levelét, valamint a magyar gyűlés nyomtatott leírását is megkapta. Ezek az események nem kerülték el figyelmét. „A kormányt és az ország népét mélyen érdeklik a Magyarországon történő események és minden értesülés, amely világot vet a jelenlegi küzdelemre ezen ország, Ausztria és Oroszország között, szívesen látott.

Az Egyesült Államok politikája és szokása minden kormányt elismerni, amely meggyőző bizonyítékát mutatja fel erejének, s annak, hogy képes függetlenségét fenntartani.

Ha Magyarországnak sikerül ez ebben az egyenlőtlen küzdelemben, nincs ok, miért ne ismernénk el függetlenségét. A Kongresszus szentesítené és a kormány igen boldogan lépne kereskedelmi és diplomáciai összeköttetésbe a független Magyarországgal."

New York 1849. jul. 25.

An dem hochverehrten Patrioten Herrn Franz von Pulszky!

Ich hatte die Ehre in drei aufeinander folgenden Briefen den letzten vom 11 d. M. mein im Interesse des geliebten Vaterlandes zu besprechen und im letzten die Copien meiner Correspondenz mit der amerikanischen Regierung über die Anerkennung Ungarns vorzulegen.[2]

Ich habe seitdem von Washington die Erlaubnis erhalten das Antwortschreiben des Staatssekretärs Herrn John M. Clayton publizieren zu dürfen, woran ich Gebrauch machte, und zu meiner Freunde bemerke ich, dass dieses Aktenstück mit meinem Einsehungsschreiben durch die ganze Vereinigte Staaten Presse gehet, und dass die Stimmung für Ungarn so sehr freundschaftlich teilnehmend ist, dass sie einige gute Früchte für das bedrängteVaterland tragen kann. Vielleicht finden sie es für nützlich in englische Blätter in London bekannt zu machen, daher ich so frei bin im Ausschn itt einen Abdruck beizulegen.

Den letzten Brief vom 14 July, den ich aus der Kanzlei des Herrn Staatssekretär von dem Herrn Gr. I. Fischer erhielt, atmet die wärmste Teilnahme an Ungarns hochherzigen Kampf, nur drückt die Zuversicht aus, dass meine edle Landsleute einst unterliegen werden.

Vorigen Donnerstag den 19 t. hatte ich die Ehre von den jungen in Amerika angekommenen Grafen Wass[3] in meiner Wohnung aufgesucht zu werden, und von ihm zu hören, dass er vom Washington kommt, wo er bemüht gewesen war die Stimmung der Regierung zu erforschen, und man hat ihm da auf meine entschiedene Schritt

---

[2] Ld.: uo.

[3] A magyar kormány a Függetlenségi Nyilatkozat után, annak elismertetését eszközlend küldte Vass Samut követi megbízással az Északamerikai Egyesült Államok elnökéhez, Taylorhoz,

in dieser Angelegenheit bekannt gegeben. Mit dem innerstem Vergnügen vernahm ich die beifällige Anerkennung meines Bestrebens von diesen hochverehrten ungarischen Patrioten.

Ich stehe seit dieser Zeit mit genannten Herrn Grafen Wass im freundlichen Verkehr und habe nur zu bedauern, dass er seit ein Paar Tagen krank ist. Gestern Abend fand ich ihn auf dem Wege der Wiedergenesung. Herr Graf Wass schenkt meinen Bestreben auch Beifall in dem ich fortfahre durch Aufsätze in englischen Zeitungen die Sympathie der Amerikaner wach zu erhalten für Ungarn.

Sollten Sie nicht auf meinen Brief mit einer Antwort mich beehren wollen, so bitte ich unter nachstehender Addresse, oder vielleicht als Einschluss bei dem Herrn Grafen Wass, dessen Bestimmung hier mir aus seinem Credential bekannt ist.

Durch meine genaue Länderkenntniss und der Sprache und viele einflussreiche Bekanntschaften, glaube ich mit gutem Erfolg, dem Herrn Grafen Wass assistieren zu können was er immer im Interesse des Vaterlandes hier zu unternehmen gedenkt.

Ich habe die Ehre mit Hochachtung zu verbleiben dem hochverehrten Patrioten ganz ergebener Diener

Leop. Breisach

Meine Addresse Prof. L. R. Breisach, 40 Hudsonstreet New York (City). Autentische Nachrichten von der Kriegslage in Ungarn wären hier sehr vollkommen.

The Recognition of Hungary.

In publishing the following letter of the United States Government I intend so join to it the expression of the warmest thanks, which as I am convinced will be the sentiments of my countrymen in Hungary, as they are of the Hungarians living here, for the strong sympathy of the noble American nation and its Government, a sympathie manifested by the former on various occasions, and by the latter in the following lines.

Providence, it seems to me, whose highest gift to the human race in freedom, is liberty having established freedom in this happy country, has also pointed out Hungary to be the place of liberty.

Ere long I hope freedom in the United States and liberty in Hungary will go hand in hand and extend its dominions over the whole world.

L. R. Breisach

Department of State
Washington, 25 th Jun e, 1849

L. R. Breisach, Esq. New York.

Sir: I am requested by the President to acknowledge the receipt of your letter to him of the 7th inst. and the printed account of the proceedings of the meeting of the Hungarians and others in New York. These proceedings had not escaped attention.

The Government and the people of this country are profoundly interested in the events which are now passing in Hungary, and all information calculated to throw light on the present struggle between that country and Austria and Russia cannot fall to be weelcome.

It is the policy and practice of the United States to recognize all Governments which exhibit to the world convincing proofs of their power to maintain themselves.

If Hungary sustains herself in this unequal contest there is no reason why we should not recognize her independence. Congress, it is believed, would sanction such a measure, and this Government would be most happy in that event, to enter into commercial as well as diplomatic relations with independent Hungary.

I am, sir, respectfully your ob't serv't

John M. Clayton

(O.Sz.K. Kézirattár. – Levelestár.)

133.

Nagy Sándor József — Vukovics Sebőhöz

Tisztelt Miniszter Úr!

Ezen soraimat küldöm Keresztes hadbíró által. Szíveskedjen Miniszter úr eztet kihallgatni s a kormányzó urat megkérni, hogy a szükséges intézkedések, ha *elkésni* nem akar, mentől előbb megteendők-Keresztes szóval azokat elő fogja adni, melyeket írni hosszas – ez egy becsületes ember – s buzgó hazafi, az itteni körülményeket ösmeri, s mindenekfelett kimerítő tudósítást adhat, *minden késedelem veszélyes:* azért sietséget ajánlok.[1]

[1] A ki nem mondott szavak mögött feltehetőleg Görgey árulásáról van szó. Nagy Sándor kezeihez július 24-én vagy 25-én került, véletlen folytán, a Görgey által Rüdigerhez intézett levél, melyet valószínűleg egyik rokona, Boryné közvetített.

Miniszter Úr tapasztalt szívességében ajánlott

tisztelő barátja
Nagy Sándor

Kisdopsza 26/7 49.

(Miskolci Állami Levéltár. – Borsod–Miskolci Múzeum. Szemere-hagyaték.)

134.

Üchtritz Emil — Feleségéhez, Amadé Dominikához[1]

Üchtritz Emil nem tudja, hogy mikor és hol kapja meg felesége a levelét, de azért ír neki még magyar területről, hogy halljon valamit róla. Nagyon hiányzik neki családja és a végleges nyugalom. Hadtestének kitűnő az egészsége, szemben a Duna jobb partján állomásozó báni hadsereggel, amely kolerával és lázzal bajlódik. Minden ármány ellenére ismét az általa imádott Görgey a főparancsnok, az ő és az egész Kmety-féle hadtest örömére. Július 1-én Görgey ezredessé és lovashadosztály-parancsnokká nevezte őt ki. A 10. és a 12. huszárezred van parancsnoksága alatt 3 – 3 osztállyal és a 9. lovasüteg. Nem tudja, meddig állnak szemben a szerbekkel, lehetséges, hogy rövidesen csatlakoznak az északi hadsereghez, amely jelenleg Görgey vezetése alatt Miskolcnál áll, s legutóbb Vácnál és Losoncnál derekasan megverte az oroszokat. Az oroszok soraiban rendkívül nagy a halálozás. Valami napszúrásféle betegség pusztít körükben. Nagy a szökések száma is. Legutóbb a Tiszavidéken 400-an álltak be a parasztokhoz az aratásnál segíteni. A Felvidéken a dohányleveleket salátaként eszik, valami nehéz barna lével elkészítve. Ügyünk nem áll oly rosszul, mint hiszik, s pusztulás csak a vezetők egyenetlensége miatt fenyeget. Az öreg Mészáros és Dembinski lemondtak, s beszélik, hogy ártalmatlanná kell tenni a bolond Perczelt is, aki tegnap megkergette Mészárost és Dembinskit, és Rákóczy kormánybiztost vasba akarta veretni s fogolyként magával vinni. Intrikált Lenkeyvel, Guyonnal és Dembinskit Görgey ellen ugrasztotta. Kossuth elég gyenge volt ármányainak behódolni. Tegnap Szegeden járt, ahol találkozott Josipovichcsal, Pompéryvel és a szegény Sréterrel. Üdvözleteket tolmácsol, s családi dolgokról számol be.

Tegnap este félbe kellett szakítani a levelét, mert jelentették, hogy az ellenség 3 oszlopban Szeged felé menetel. Az egyik a Duna bal partján, a másik egyenesen Kecskeméten át, a harmadik nem tudja, mely irányból. A szamár Perczel tegnap, anélkül, hogy látta volna az ellenséget, parancs nélkül kiüríttette a jó kecskeméti állásait és Szeged felé vonult vissza. Elképzeli, hogy a kormány, a képviselők és a minisztériumok milyen zavarban vannak Szegeden, amikor előttük 3 oszlop osztrák és orosz, hátuk mögött 2 oszlop osztrák és rác Jelačić alatt. Mégsem aggódik a legkevésbé sem, mert épít Görgeyre és a magyarok Istenére. Ismét Görgey kezében van a főparancsnokság s most erőltetett menetben vonul Szeged felé. De elég a politikából.

---

[1] Ld.: a 113. sz. levelet és az 1. jegyz.
1849. július 27. reggel 4 óra.

Dessewffy Dénes visszajött azzal a levéllel, amelyet felesége címére Pakson adott át neki, mert Abánál csaknem elfogták. Igen bántja, hogy az 1200 Ft-t sem tudja eljuttatni neki. Pompéry és Josipovich nagyon megörültek Farkass Károly ezredes által történt visszahelyezésének. Most már minden rendben van. A dolog azonban nagy feltűnést keltett, ami Üchtritzet nagyon bántja. Az említettek igaz barátoknak bizonyultak. Egyedül az szomorítja el, hogy kedveseiről nem kap hírt. Kérdi, az eddig osztrák bankjegyekben küldött 90, majd utóbb 20 forintokat megkapta-e felesége? Ha ismét tud szerezni pénzt, azonnal küldi. Ajánlja, fogadja meg Pompéry tanácsát, s ha Nina nagynénjénél nem lenne biztonságban, meneküljön Pásztor Laurához Ajkára. Három hét óta tegnap este jutott először ismét ágyba. Fejsebei nagyon fájnak.

Lager vor Tittel am 26 ten July 1849.
am linken Donauufer in der Bácska.

Liebe teuere Domerl!

Ob und *wann* dir diese Zeilen zu kommen weiss ich nicht! – doch ich schreibe dir auf's Ungarische hin damit Du doch vielleicht etwas hörest. Meine Gesundheit ist vortrefflich und mir fehlt nichts als meine Domerl ihre zwei Buben und die Herstellung unserer armen Marc...ö[2] und finis finalis Ruhe. Der Gesundheitszustand unserer Armee Corps ist vortrefflich während am rechten Donauufer, unter des grossen Banus Befehle die Armée – sehr an der lieben Kolera und am Fieber laboriert. Bei uns hat trotz aller Cabalen mein angebeteter Görgey wieder das Ober kommando[3] zu meiner und der ganzen Kmetyschen Armée Corps [zur] Freude Ich bin seit 1.ten July vom Görgey zum Obersten und Cavallerie Divisionär ernannt worden und habe jetzt das 10 te Hussaren Regiment (ehemals Wilmos) mit 3 Divisionen und das 12 te Hussaren Rgt (ehemals Nádor) mit gleichfalls 3 Divisionen und die 9 te Cavallerie Batterie unter meinem Befehlen, wie lange wir hier den bestialischen Raitzen gegenüberstehen ist unbestimmt wir hoffen bald zur grossen Nordarmée zu stossen, die jetzt unter Görgey in Miskolc steht welcher letzter die Russen bei Waitzen um bei Losonc tüchtig prügelte. Unter den Russen grassirt eine fürchterliche Sterblichkeit eine Krankheit (Art Sonnenstich) so wie es scheint starke Desertion da z.B. in der Teissgegend über 400 Mann desertirten und bei den Bauern in der Schnittzeit arbeiten helfen. In den oberen Gegenden fressen die Kerle Tabakblätter als Salat mit einer schweren braunen Sauce angemacht das ist ja zum crepiren! Unsere Sachen stehen nicht so schlecht als man glaubt und unser Untergang wäre nur Uneinigkeit in den Ober Hauptern der alte Mészáros und Dembinsky haben abgedankt[4] und man spricht

[2] Marcaltő, Üchtritz állandó lakhelye.

[3] Ld.: 97. sz. levél 6. jegyz.

[4] Bár Mészáros és Dembinski egyaránt ismételten kikeltek Kossuth ellentétes, kapkodó és át nem gondolt, saját összpontosító terveit is keresztező intézkedései miatt, s különösen Mészáros ismételten hangoztatta, hogy gondoskodjék a kormányzó másik fővezérről, forma szerint tisztségéről ekkor meg egyik sem mondott le

allgemein dass auch der Narr von Perczel unschadlich soll gemacht werden, der gestern die beiden Generäle Mészáros und Dembinski und seinen Lager jagte und den Regierungs Commissär Ragozi in Eisen schmieden und als Gefangener mit sich führen wollte,[5] er allein machte die Cabalen und Intriguen mit Grl Lenkey und G[uyon] und Dembinski contra Görgey[6] und der Guverneur Kossuth durch seine Weibsbilder bestürmt, die auch zur Cotterie gehören, war schwach genug dieser Cabale beizustimmen[7] und am 4-ten July Görgey [!] vom Oberkommando abzusetzen.[8] Ich war gestern in Szegedin und habe Josipovich und Pompery nebst dem armen Sréter gesehen und gesprochen. Alle lassen dich vielmals grüssen sowie ersterer Seine Frau und Adele auch. Monsieur Imre als erwachsener Herr stolperte auf der Promenade einher. 27/1 [sic!] 849 früh 4 Uhr.

Ich wurde gestern Abend unterbrochen, da die Meldungen einliefen, dass der Feind in 3 Colonnen gegen Szegedin vorrückten – eine am linken Donauufer – eine directe über Kecskemét und die dritte weiss ich nicht. Der Esel von Perczel räumte gestern ohne den Feind gesehen zu haben die ziemlich gute Kecskemeter Sand und Weingarten-Linien und zog sich, ohne Befehl, um zwei Stationen gegen Szegedin zurück.[9] Ich kann mir denken wie die Regierung die Deputirten, die Ministerien jetzt in Szegedin herum und durcheinander schiessen werden, von *voran 3* Colonnen Österreicher und Russen, von *hinten* 2 Colonnen Österreicher und Raitzen unter Jellachich, und doch habe ich nicht die mindeste Angst ich baue auf Görgey und den *grossen* Gott der Magyaren der einzig in seiner Art ist, da nur er uns aus so vielen dummen und eselhaften Schritten heraus gezogen und beschützt hat. Komme ich einmal in das Himmelreich, so werde ich mir alle Mühe geben diese Extra Vorsehung aufzusuchen. Görgey hat wieder der Oberkommando und er marschiert mit forcirten Märschen gegen Szegedin. Doch genug, meine gute Alte, von Politik.

---

[5] Valóban Perczelnek minden kiváló jelleme és bátorsága ellenére is voltak ilyen és hasonló ésszerűtlen, sokszor szinte törvényellenes kisebb-nagyobb kilengései, melyek állandóan nehezítették a kormánynak, de saját magának is a helyzetét. Rákóczi János kormánybiztost is, amint ezt a Büm. elnöki iratai között elfekvő panaszok bizonyítják, teljesen jogtalanul bilincsbe verve fogságra vetette.

[6] Bár Lenkeyvel nem került nyílt törésre a dolog, nyilván voltak közte és Perczel közt is súlyosabb összecsapások, s bizonyára Perczelnek tulajdonítható az, hogy Lenkey oly sokszor visszahúzódott.

[7] Kossuthnak egykorúan igen sokan szemére hányták, hogy a női kamarilla: felesége és hugai befolyása alá került.

[8] Ld.: a 3. sz. jegyzet utalását.

[9] Perczel a július 20-i turai ütközet után meggyőzödve az egyesült cári-császári csapatok túlerejéről, Nagykőrösön, Kecskeméten és Kiskunfélegyházán keresztül igen gyorsan Szegedre vonult vissza.

So eben kommt Dénes Dessewffy zu mir und bringt mir meinen Brief an dich, den ich ihm in Paks gab er werde in Abba bei seiner Braut (Ida Fiat) abgeschnitten und beinahe gefangen und somit konnte er nicht nach Füred gehen und dir weder meinen Brief, noch die 1200 Fl Öst. CMz als das Geld der verkauften Zuker und Rüben übergeben. Ich bin untröstlich darüber, und möchte dir so gerne das Geld zukommen lassen und habe keine sichere Gelegenheit. Josipovich und Pompéry haben sich famos meiner angenommen als ich vor wenigen Tagen durch Oberst Karl Farkass zurückgesetzt wurde, doch ist jetzt alles in der Ordnung, nur hat die Sache eine ungeheuer Öffentlichkeit gehabt, was mir sehr leid ist. Beide haben sich als wahre Freunde bewiesen. Von Euch habe ich gar keine Nachrichten, das ist der Einzige, was mich traurig macht. Hast du meinen Brief mit 90 Fl. in Österreichischen Banknoten und einen früheren mit 20 Fl. C. M. bekommen? Wo ich solche Banknoten auftreiben konnte, schicke ich dir sie. Pompéry schrieb dir, du sollest dich wenn du bei Tante Nina nicht sicher seiest, zur Laura Pásztor nach Ajka flüchten. Ich glaube es ist ein guter Rat, so wie auch dieser des Fiskalen Horváth István er ist in Ajka im Bakonyer Wald bedienen in Pápa der Pompery's wahrer Freund ist [!], wenn du selber habhaft werden kannst. Was hast du für Nachrichten aus Wien von Albert und seinen. Grüsse mir beide Tony's und Adele, Herren Pilissy und küsse tausendmal die Buben. Deinen letzten Brief von 5 ten und 6 ten July trage ich beständig bei mir und kann ihn beinahe schon auswendig, da ich ihn lese so wie ich einen ruhigen Augenblick habe, nun lebe wohl, gestern kam ich seit 3 Wochen zum ersten Male wieder zu ein Bette, meine Wunden am Kopfe schmerzen sehr, lebe wohl behalte lieb

deinen *Emil*

A levél első lapján felül:

Pompéry Kalocsay *Josipovich* lassen sich nebst *Imre* empfehlen und Küssen die die *Betreffenden* die *Betreffende.*

(O. L. Amadé cs. levéltára. – Üchtritz levelek.)

135.

Harro Harring — Teleki Lászlóhoz

, Harro Haring életrajza – mint maga írja – megjelent a New York Democratic Rewiew októberi, novemberi és decemberi számában 1844-ben.

Kalandos életű ember, aki a philhellén küzdelemtől kezdve korának minden

forradalmában részt vett. 30 évi távollét után fivérével Poroszországban telepedett le és az oroszok, a lengyel forradalomban viselt dolgai miatt, most kiadatását kérik. Könyörög Telekinek, tegye lehetővé, hogy Magyarországra mehessen, „korunk első nemzetéhez". Adatai hitelességének igazolására Mazzinire hivatkozik. Bármilyen állást vállal és nem óhajt mást, mint egy sírhelyet a szabad magyar hazában.

Monsieur le Comte!

Veuillez bien pardonner ma franchise en m'adressant à vous, supposant que mon modeste nom ne soit pas tout à fait inconnu de Vous. Pour indiquer ma position politique et pour éxpliquer des motives de ma prière, je me permets de désigner une Esquisse biographique en langue Anglaise: „Harro Harring" New York Democratique Rewiew' Octbr. Novbr et Decbr 1844. dont l'Auteur: *Alexander H. Everett.* Ambassadeur des États Unis en Chine, fut mon ami.

Ayant commencé ma carrière de sacrifice comme Philhellêne 1821.[1] mon sort dévenait lié un avec les souffrances des frères *Yppsilanti* à Theresienstadt[2] — et la consequence de ma conviction morale et politique les liéns, de ma vie comme proscrit politique sont à réchercher dans l'histoire des martyres de plusieurs nations — des Polonais, des Russes, des Italiens ... ainsi dans le développement de l'Amérique méridionale.[3]

En Contraste de ma position, basée sur les efforts de la *nationalité* d'autres nations, la Providence m'a placé par des circonstances et des événemens du présent dans une situation la plus douloureuse: *sans Nation et sans Patrie.* — En vous priant Monsieur le Comte, de vouloir vous informer superficiellement de mon passé — je dois espérer que vous comprennez profondement ma situation actuelle et le danger d'être délivrer à la Russie — aprés une vie de proscription des dixneuf ans.

À peine arrivé au foyer d'un frére, ayant été éloigné de ma province natale pendant trente ans, je me sens obligé de m'expartier de nouveau — cherchant de nouveau une activité politique et spirituelle au Service de la Cause de l'Humanité — à laquelle je me suis sacrifié humblement, et de tout force morale, depuis ma tendre jeunesse.

Pardonnez donc Monsieur le Comte de m'exprimer à Vous avec tant confiance comme homme, à un noble représentant de la prémière

---

[1] 1821-ben Görögország szabadságharca egész Európát megmozgatta. A mohamedán törökökkel szemben még a hatalom birtokosai közül is sokan a felkelők mellett álltak. Európa-szerte — de különösen Angliában — a kormányok tudtával görögbarát (philhellen) társaságok jöttek létre.

[2] Yppsilanti Alexandros a felkelés leverése után Magyarországra menekült, de elfogták, s előbb Munkács várában, majd Theresienstadtban hosszú fogságot szenvedett.

[3] Utalás a dél-amerikai spanyol gyarmatok szabadságharcára, mely másfél-évtizedes (1810—1825) küzdelem eredményeként a dél-amerikai nemzetállamok kialakulására vezetett.

nation de notre Epoque, de la grande Nation, qui soit élevée en Avant-Garde d'un Avenir de la Civilisation Européen. Pardonnez moi de m'exprimer avec cette confiance de l'homme, qui m'offre la consolation que je ne serais pas mal compris de votre part — en vous saluant dans un ton si étranger aux Cabinets de la Diplomatie.

Les notices biographiques (ci joints) — quoique trés incomplêtes et abbrégées — indiqueront ma position du présent.

Ayant passé une année aux bras d'un frère — je me vois réclamé par la Russie, par entremise du Cabinet prussien, et en peu de jours peut-être ma vie est exposé nouvellement aux dangers contre lesquelles j'avait en à lutter pendant tant des années.

Au lieu de désespérer je me sens réfortifié par la pensée de continuer ma vie politique, et je prends la liberté de me placer à la disposition de Votre Grande Nation — soit pour être utile aux Bureaux militaires ou civile ou sur le champ de bataille.

Pour être mieux compris — je sens la condition d'être honoré d'un entrevue personelle avec vous Monsieur le Comte — ou avec un de vos nobles compatriotes à Londres.

En rapport avec ma position momentane et si extraordinaire — mon voyage même pour Paris serait difficile sans être honoré d'un ordre de Votre part — cependant je ne doute pas de pouvoir arriver à Paris par voie d'Angleterre.

Quant aux renseignements à l'égard de mon caractère comme homme d'honneur — vous auriez la bienveillance de vous adresser à mon Ami *Mazzini* — probablement actuellement à Malte. Quant à mes capacités spirituelles — je me permets de designer mes oeuvres litteraires — plus de soixante volumes, dont plusieurs sont traduits en français, anglais, suédois, polonais etc etc.

Priant Dieu que ces lignes arrivent devant vous Monsieur le Comte — je me sens consolé d'avoir donné mon sort — mon avenir, en vos mains, éspérant d'être sauvé par un ordre de votre puissante protection de me présenter aux bureaux de votre haute Ambassade à Londres ou directement à Paris.

Que Dieu protège la cause Européenne dans la Gloire de votre nation.

Ne rien désirant qu'un tombeau au sol de Votre patrie délivrée, jattends' vos ordres,

le très humble serviteur
de Votre grande nation
Harro — Harring

A Sehestedt sur l'Eider.
Ie 26 Juillet 1849.

(O. Sz. K. Kézirattár. — Levelestár.)

136.

Teleki László — Czartoryski Ádámhoz

Teleki éppen úgy csodálkozott a l'Indépendence Belge-ben olvasott cikken, mint a címzett. A cikk úgy tünteti fel a dolgot, mintha a magyar kormányzat egyik jegyzékének kivonatát közölné, de ilyen kivonatot soha egyik magyar megbízott sem kapott.

A cikk írója egyébként is úgy ír, mintha a magyar kormány nevében beszélne.

Teleki nem érti mi lehetett az író célja. Azt írja, hogy a magyarok nem forradalmárok, hogy csak alkotmányuk védelmében ragadtak fegyvert, hogy a kamarilla lázadt föl a nemzet ellen. De hiszen a magyarok is mindig ezt hirdették. Bizonygatja, hogy az oroszok ok nélkül támadtak. Ezt is állandóan hirdettük!

A cikknek egyetlen célja van, hogy szövetségeseinktől elszigeteljen minket.

Reméli Teleki, hogy ez nem fog sikerülni, s biztosítja a lengyel herceget, hogy Kossuth éppen olyan érzelmekkel viseltetik a lengyelek irányában, mint ő maga, mely érzelmeket Czartorysky jól ismeri.

Mon Prince!

Je puis Vous assurer que j'ai été tout aussi étonné que vous de l'arcticle qui a été ensérré dans l'Indépendence Belge sur les affaires de Hongrie. Cet article contient plusieurs assertions tout à fait inexactes. Il semble contenir l'extrait d'une note du Gouvernement Hongrois, et cependent jamais rien de semblable n'a été envoyé à aucun de nous, ni à M. Pulszky, ni à M. Bikessy, ni à M. Szalay, ni à moi.[1]

L'auteur de l'article se donna de grand, ceci il prétenda agir et parler au nom du Gouvernement Hongrois, je ne sais guère de quel droit!

Et quel peut être son but?

Veut-il faire comprendre au monde que nous ne sommes pas des révolutionnaires, que nous n'avons pas pris les armes que pour la défense de notre constitution légalement garantie et que c'est la Camarilla qui est en était de révolte contre nous.

Mais ceci nous avons toujours dit et hautement proclamé! L'article ne nous apprend rien de nouveau à cet égard. L'auteur de cet article veut-il prouver que nous ne nous sommes pas immiscés dans les affaires de la Russie, que nous ne l'avons aucunement menacée et que par conséquent la Russie n'a aucun droit de nous attaquer? Mais ceci nous l'avons dit et démonstré dans toute nos publications sur la cause Hongroise. Non, non, l'article est écrit dans un autre but, le but ne me semble être autre que celui de nous isoler de tous nos alliés.

[1] Pulszky londoni követ, Bikessy a Függetlenségi Nyilatkozat átadására kiküldött rendkívüli megbízott (London), Szalay korábban a magyar kormány képviselője a frankfurti parlamentnél, később külön feladattal Londonba küldött megbízott, Teleki a párizsi magyar diplomáciai központ feje.

Mais j'espère bien que l'on n'y reussira pas. Je connais les sentiments de Kossuth à l'égard des Polonais, je sais qu'il partage à cet égard mon opinion que vous connaissez mon Prince. Que nous soyons victorieux ou defaits il ne nous arrivera jamais de forfaire à l'honneur soyez en bien sûr!

Agréez mon Prince l'hommage de ma plus haute considération avec laquelle j'ai l'honneur d'être mon Prince

Londres 26 Juillet

votre très humble et
très obéissant serviteur

Teleki

Pardonnez-moi ce mauvais griffonnage, mais je suis malade et je vous écris du fond de mon lit. Le dîner de Lord Major été très nuisible à ma santé.[2]

(Krakkó. Czartoryski Múzeum levéltára. Rkp. 5657.)

137.

Lichtenstein György — Pulszky Ferenchez[1]

Berlin Jul. 27. 49.

Tisztelt!

Becses levelét jul. 23.ról ma vettem, a kormányt illető dolgokatüstént elküldettem. De nem tudom biztosan megmondani, vajon level leim Pestig — vagy onnan tovább juthatnak-e, mert atyámnak is el kellett hagynia Pestet, — félvén. Én legalább postán nem kaptam még Magyarországból leveleket, úgy látszik Bécsben visszatartják. Azonban próbálnunk mindég kell, mert ha 5 nem, legalább egy juthat el. Én rendesen hetenkint kétszer írok. *Hanem arra kérem, hogyha Konstantinápolynak írnak, tessék a kormánynak megmondani, hogy azon bizonyos „koffer", melyet öcsém mint biztosan tudom a határon szerencsésen átcsempésztetett, amelyekben kegyetek részére depesek voltak elrejtve, mindeddig még nem jutott birtokomba. Ez is mutatja tehát mily*

[2] E napokban a londoni polgármester az ott idéző Teleki tiszteletére, de a parlamentben a magyarok ügyében elhangzott interpellációk alkalmából is, nagy ebédet adott, melyen Pulszky beszédet is mondott.

[1] Ld.: 128. sz. levelet és az 1. jegyz.

nehéz az összeköttetést helyrehozni ezen az úton, ha csak ezerekkel nem lehetne 10 biztos embert tartani. Mit használ az nekem, hogy én két embert fizetek Bécsben, csak annyit, hogy leveleimet tovább küldik, s néha tudósításokat írnak.

Wimmer úrnak ma egy kis malheurje volt.[2] Miután tegnap a Polizei elnökétől s Manteuffel által jól fogadtatott, és megígértetett volna, hogy a király véle beszélni fog, — tegnap este a Neue Preussische Zeitung egy notizban ezt mondja: Ist der heute im Fremdenblatte angezeigte Wimmer derselbe Priester der in Oberschützen, Ungarn, den Landsturm gegen die Kroaten organisirte"?[3] Erre ma reggel a király nevében, a Polizei elnöke kéri, hogy Wimmer úr hagyja el Berlint, a király nem fogadhatja. Igen világos hogy ennek Prokesch[4] az oka. De Wimmer Manteuffelhez[5] ment, majdnem két óráig beszélt vele, s az mondá majd fontolóra veendi mind a mondottakat (Wimmer igen erélyesen lépett fel), addig maradjon csak Berlinbe. Tehát vederemo.

Néhány hozzám intézett soraiból, tisztelt követ úr, azt vettem ki: Sie vollen mich trösten, állásomat illetőleg, minthogy Wimmer úr lépend fel Berlinben.

Tessék elhinni, hogy nem vagyok oly önző, hogy magamat fel nem tudnám áldozni, vagy inkább személyes érdekeimet szent célunknak. Én az én felhatalmazásomat úgy fogom tekinteni, hogy használjak ügyünknek, kormányunknak ott, ahol lehet, s akár minő állásban. Nem vagyok itt, hogy karriert csináljak, hanem csekély tehetségeim és erős akaratom szerint dolgozzak. Senki sem fog jobban örülni nálamnál, ha holnap sikerülne akárkinek követi állást kivívni itten, és eszem ágában nem volt mint követ fellépni. Különben Wimmer úr jelenleg tán azon egyén, kinek inkább mint akárkinek sikerülend ügyünknek használhatni a királynál.[6] *Szeretném, ha követ úr fentebbi nyilatkozatommat Wimmer úrnak írná meg.*

Wien 25 Juli.

Kossuth ist in Arad,[7] Bem bald im Süden bald in Siebenbürgen.[8]

---

[2] Ld.: a következő levelet.

[3] Ld.: III. k. 233. sz. levél 2. jegyz.

[4] Ausztria berlini követe, Prokesch-Osten, Anton br., aki állandóan küldte, Bécsbe Schwarzenberghez magyarellenes jelentéseit.

[5] Manteuffel porosz külügyminiszter.

[6] Wimmer egyházi kapcsolatai révén remélt az ugyancsak evangélikus vallású porosz királytól segítséget és támogatást.

[7] Ez a hír téves, akkor még a magyar kormány Szegeden tartózkodott.

[8] Ilyenformában ez a hír sem teljes egészében fedi a tényeket. Kossuth valóban ismételten hívta Bemet, hogy jöjjön ki Erdélyből, sőt a fővezérséget is felajánlotta neki. Bem azonban, mivel az oroszok időközben betörtek Erdélybe is, vonakodott otthagyni azt, amíg meg nem tisztította az ellenségtől.

Semlin ist von den Ungarn genommen. Man weiss nicht wo der Ban ist, es heisst er sei todt[9](?).

Am 21. Juli ist Paskievitsch von der Brigaden Dembinsky, Desewffy und Vysocky, bei *Aszód* geschlagen worden.[10]

Nach eingelaufenen Berichten soll Perczel auf den Marsch nach *Fiume* sein. General (olv. név] soll abermals mit 20.000 Russen kommen.

Temesvár soll capitulirt[11] haben, seit 8 Tagen fehlen officielle Nachrichten von dort.[12]

Isten áldja meg.

(O. Sz. K. Kézirattár. — Levelestár.)

138.

Wimmer August Gottlieb — Pulszky Ferenchez

A magyar megbízott helyzete Berlinben kényes és ingadozó. A király barátságos érzelmekkel viseltetik, de fél Ausztriától.

Szivélyesen fogadták, biztosították a nyugodt ott tartózkodását, azután — 48 órával később — kiutasították Berlinből. Sokáig tárgyalt a rendőrfőnökkel, sőt Manteuffel miniszterrel is. Biztosította őt, hogy Poroszország szövetsége a magyarokkal és törökökkel nem kilátásnélküli és Ausztria amúgy is elveszett. Elmondta milyen rossz politikát folytatott Poroszország 1802 óta. Hivatkozott a követ személyének sérthetetlenségére. A miniszter megigérte, hogy még egyszer beszél a királlyal.

Kalandos tervet közöl Fiume elfoglalására. Palmerstont is kényszeríteni kellene, nyilatkozzék Oroszország ellen és ejtse el Ausztriát.

Berlin d. 27. Juli. 1849.

Hochwohlgeborener Herr!

Von Arbeiten bis zur Erschöpfung überhäuft, ist es mir unmöglich nach London, Paris usw. zu schreiben, deswegen ich Ihnen beikommende Mitteilungen, mit der Bitte mache, dieselben Herrn Grafen Teleki so wie den übrigen Herren an der verschiedenen Posten bekannt zu geben!

Hier ist die Stellung äussert schwierig, delikat, und schwankend. Im

---

[9] A hegyesi csata után (Ld.: 113. sz. levél 4. jegyz.) Jelačićról, csapatairól, hadmozdulatairól mit sem tudott a magyar kormány és éppen ezért mindenféle hírek terjedtek róla.

[10] Bizonyára a peredi csata másnapjára célzás, melyben először ütköztek össze a magyar csapatok a cári haderővel. (Ld.: 50. sz. levél 2. és 6. jegyz.)

[11] A hír nem felel meg a valóságnak.

[12] A német szöveg jelentése: Kossuth Aradon van. Bem hol délen, hol Erdélyben. Zimonyt a magyarok elfoglalták. Július 21-én Paszkievicset Dembinski, Dessewffy és Wysocki Aszódnál megverték. Hírek szerint Perczel Fiume felé menetel. Egy ezredes állítólag megint 20 000 orosszal jön, Temesvár állítólag kapitulált, 8 nap óta nincs hírünk onnan.

Könige scheint ein starker Kampf zwischen freundschaftlicher Zuneigung und dem System zu sein. Dem Ersten gemäss ist ihm meine Gegenwart angenehm und er möchte zwar empfangen und festhalten, nach seinem System aber, scheint er von Misshelligkeit mit Österreich sich zu fürchten.

Daher erhielt ich freundlichen Empfang und Zusicherung ruhigen Aufenthalts, und 48 Stunden darauf die Bitte, Berlin zu entlassen! Ich hatte darüber heute früh eine Unterhaltung mit den Polizeipräsidenten, die lange währte und damit endete, dass wir als herzliche Freunde schieden, und bereits lieber beisammen geblieben wären! Ich fuhr sogar beim Minister von Manteuffel vor und eine sehr lange ernste Explikation fand zwischen uns statt. Ich setzte Ihm unsere Lage, die Lage Europas, endlich die Lage Prussiens klar auseinander. Ich sprach wie ein Prophet und bat den König auf das Buch der Könige Cap. 22.[1] aufmerksam zu machen, dort habe ich dem [!] König von Juda mit den Blut und Schuld beladenen Ahab gegen den Rat der Propheten verbunden und sei mit ihm untergegangen! Die Sünden des Hauses Österreich sind voll, möge sich der König demselben je nicht teilhaftig machen!

Ich fragte: Welcher Verbündete wurde nun für Preussen in Europa übrig bleiben wenn Ungarn weggestossen werden? Österreich sei ja so und so verloren. Ob ein Bündnis zwischen Preussen, Ungarn und der Pforte, Preussen nicht ganz ausser Aussichten gewäsen als Russland und Österreich? Ich legte klar vor Augen wie falsch die Politik Preussens seit 1802[2] gewesen und wie viel es trotz 1813—15 verloren habe![3] Ich machte aufmerksam, wie selbst die innere Verlegenheiten Preussens eine traurige Folge des Einflusses Metternichs sei, der Preussen auf seinem schönen Wege von 1807 bis 1812 in seiner inneren Reorganisation aufgehalten, und dadurch die Gegenwart herbeigeführt habe!

Der Minister staunte und war tief ergriffen. Ich stellte nun vor wie Völkerrecht widrig es sei Gesandten als Vagabunden zu betrachten. Jugurtha, ein Mörder und Usurpator gewesen, Rom gegen ihn im Kriege, aber das heilige Recht der Gesandten habe selbst das heidnischte Rom geehrt?[4] Es geben grosse Momente in der Weltgeschichte, ein sol-

---

[1] Utalás a bibliai Királyok Könyve cím alatt ismert ótestamentumi fejezetre.

[2] A napóleoni háborúban Poroszország tétlenül nézte Napóleon győzelmeit, sőt az 1802-ben nyert területi engedmények fejében eltűrte azt is, hogy Napóleon befészkelje magát északra, a porosz területek kellős közepébe.

[3] Az 1813/15-iki bécsi kongresszus határozatait Poroszország mint egyenrangú fél írta alá.

[4] Jugurthát, a Róma befolyása alá került Numidia királyát – uralkodó társa, Aáherbal megölése, s országrészének elfoglalása miatt – a senatus maga elé idézte, s bár bűnössége és a békebontás kétségtelen volt, hazájába visszatérni engedte, hol csak hosszú háború után tudták a római seregek legyőzni.

che sei es, wo eine grosse Nation, eine Grossmacht Europas die Hand zum Bunde biete. Gott sei der Richter der Völker, der Lenker ihrer Schicksale, Gott hat uns in 11 Monaten hundert Siege gegeben, mit ihm hofften wir auch über ganz Europa zu siegen!

Er bat mich Geduld zu haben, er würde alles nochmals überlegen (das heisst dem König vortragen, der von der Königin Erzherzogin Sophiens Schwester Österreicher wird).

Ich bin in Erwartung der Dinge die kommen sollen.

Muss ich fort, komme ich nach England, denn sonst weiss ich auf dem Kontinente nicht wohin!

Können Sie aber Geld erhalten, so eilen Sie nach Grichenland dort sind Schiffe und 4000 Mann zu haben, die Husaren dazu, ein paar englische Kapitäne und Fiume genommen ehe man daran denkt! Ich habe mich sehr genau erkundigt und Bekannte sind in Syrien, Maurogordatios[5] ist ganz auf unserer Seite, und mit Gold ist Alles zu machen! Es müsste aber rasch gehandelt werden!

Morgen mehr! Leben Sie recht! Éljen a haza! Mit herzlicher Liebe

Ihr ergebener

G. Wimmer

In England gibt es jetzt fort zu arbeiten. Graf Teleki sollte dort bleiben, in Paris ist so nichts zu schaffen. Mir scheint Cupido Palmerston *will* zur Erklärung gegen Russland und Österreich *gezwungen* werden! Also zwingen Sie Ihn, er lässt Österreich auch fallen, schlagen Sie es Ihm nur aus der Hand damit er sagen kann, die groben Leute haben mir's aus der Hand geschlagen, übrigens ist es fait accompli.

(O. Sz. K. Kézirattár. — Pulszky-levelezés.)

139.

Perényi Zsigmond — Ismeretlenhez

Szeged Július 27 1849

Tisztelt barátom!

Hallom, hogy vándorlanunk kell, hová, és mikor s hogyan?[1] Tőled várom az utasítást, kérlek, azért szíveskedjél értesíteni, s kiváltképp

[5] A híres görög fanariota családból származó Maurokordatos Alexandros a görög szabadságharc egyik legkiválóbb hőse. A független Görögország – ebben az időben ellenzéki – államférfia.

[1] Július végére mind nyilvánvalóbbá vált, hogy a magyar kormány Szegeden sem tarthatja magát, tovább kell mennie. Két út állt nyitva előtte, Nagyvárad vagy Arad felé. A cári csapatok erdélyi előretörése igen hamar kényszerválasztás elé állította a kormányt, Nagyvárad felé ui. elvágta az útját.

pedig felkérlek, méltóztass, s méltóztassatok fogatok eránt kivált itt helyben előre intézkedni. Nékem 2 előfogatra volna szükségem.

Hazafi üdvözlettel maradok

tisztelő polgártársad

Perényi Zsigmond

(O. L. – Múzeumi Törzsanyag d. a. – Korábban:1848/49-es iratok.)

140.

Schütte Antal — Szarvady Frigyeshez

Schütte Berlinből a La Gazette National c. lapnak egy csomó számát küldi meg. Az októberi forradalom után Bécsből való menekülése óta nem szűnt meg Magyarország érdekében működni abban az irányban, hogy felkeltse a németek rokonszenvét szegény hazánk iránt. Sokszor írt a magyar kérdésről a konzervatív szellemű Reform című lapban, melynek nagy tekintélye és sok előfizetője van. Azért nem választott egy ultra demokratikus lapot, mert ebben nagyobb a hitele a magyar híreknek és e lap befolyása is nagyobb. Felsorolja a magyarok érdekében írott hosszabb cikkeit, melyek még a Times hasábjain is visszhangra találtak. Miután a Reform időközben kormánylappá lett, az ő „vörös híre" szükségessé tette, hogy megváljon tőle s így átment a Gazette Nationalhoz. Emellett azonban valamennyi demokratikus szellemű lap számára ad híreket Magyarországból „Magyar levelezés" címen.

Barátja Morton számára angol fordításban küldi a híreket a Daily News számára. A rendőrség közbelépésére, amit erre az osztrák követ Prokesch d' Osten ösztökélt, csupán magyar és osztrák híreket közölhet a Gazette-ben. Pulszkytól híreket kér újságja számára, mivel galaci és bukaresti levelezői három hete hallgatnak, csernovici levelezője annyit kér híreiért, hogy nem tudja fizetni, a pozsonyi és bécsi levelezőit pedig Haynau vérbosszúja megfélemlítette.

Berlin le 27 Juillet 1849.

Monsieur!

J'ai l'honneur, Monsieur, de vous remettre un paquet de journaux, contenant une serie de la Gazette Nationale (National-Zeitung) de Berlin. L'interêt de la liberté et de l'humanité en géneral, et l'interêt spécial, que j'ai toujours en pour la cause hongroise m'ont destiné, a traiter depuis ma fuite de Vienne[1] la question hongroise dans tous les journeaux d'Allemagne, en fin d'éclairer l'opinion publique et d'éveiller les sympathies des Allemands pour notre glorieuse et malheureuse patrie.

[1] Schütte Anton újságíró, az októberi forradalom leverése után Bécsből menekülni kényszerült.

Jai d'abord traité cette question dans la Reforme allemande (deutsche Reform) feuille conservative, qui avait la reputation d'une grande reserve et en même temps un grand nombre d'abonnés. Vous concevez, j'espère, pourquoi j'ai choisi un journal conservativ plutôt que un journal ultra-democrate, car si une nouvelle hongroise est répandue par une feuille moderée et reservée, alors elle trouve plus de foi et plus d'influence. Les articles, que j'ai publié dans ce journal sont passés dans presque tout les autres journaux d'Allemagne et d'Angleterre. Vous vous rappellez peut-être des articles „de l'organisation de l'armée hongroise" des operations de Dembinsky" des caractères et types hongrois, (Characterbilder aus Ungarn) etc. etc. — qui ont trouvés leurs chemin jusque dans les colonnes des Times. Mais la Reforme allemande êtant devenu ministerielle a tout-prix, il fut dangereux pour ma reputation politique déjà très rougée par les lettre de Vienne, de participer plus longtemps à la redaction. J'ai donc choisi un autre journal important, pour arriver à mon but, et j'ai trouvé le plus convenable la Gazette National de Berlin, qui est la feuille la plus répandue en Allemagne, ayant à present 17,000 abonnés, en même temps j'ai fourni à tous les journeaux democrates d'Allemagne sous le titre „Correspondances magyares" des nouvelles de la Hongrie écrites dans l'interêt hongrois, et j'ai remis journalement pour l'intermediaire de mon ami, Mr. Morton, de nouvelles, traduites en Anglais au Daily News de Londres.

Maintenant, étant sur les insinuations de l'embassadeur Autrichie, Mr. Prokesch d'Osten, tracassé par notre police et l'état de siège, j'ai sisté pour quelque temps la Correspondance magyare, en m'occupant exclusivement de rediger les articles autrichiens et hongrois dans la Gazette Nationale, et j'ai la satisfaction, que presque tous les journaux les réimpriment dans leurs feuilles. J'appelle donc votre attention sur cette Gazette, en vous priant de vouloir une communiquer les nouvelles que vous recevez soit de Constantinople, soit d'une autre source. Car mes correspondants à Galac et Bukarest se sont tues depuis 3 semaines, et un autre, que j'ai eu à Cernovitz me demande un salaire que je ne puis peyer, et les mesures barbares de la Hyéne de Brescia[2] ont terrifié quelques un de mes correspondants de Pressbourg et Vienna.

En vous exprimant mes voeux sincères, pour les succès de la cause Hongroise, et en vous demandant de remettre cette lettre ou une copie d'elle à Mr. Pulsky je vous prie d'agreer l'assurance de ma consideration trés distinguée.

Dr. A. Schütte

---

[2] Haynau gúnyneve, melyet bresciai kormányzó korában véghez vitt kegyetlenségei miatt kapott.

Remettres les lettres pour moi, adréssées: À. Mr. le Dr. A. Schütte. Bien cachetées, sous un convert, adressé:

An die Redaction der National Zeitung. Linden Strasse. No. 81. à Berlin.

Cinq médecins sont entrés sur mes conseils dans l'armée autrichienne pour échapper de la aux Hongrois – car il n'y a pas d'autres moyens.

(O. Sz. K. Kézirattár. – Pulszky-levelezés.)

141.

Becker H. H. — Pulszky Ferenchez

A Westdeutsche Zeitung szerkesztősége felkéri Pulszkyt, hogy küldjön értesítéseket a magyar helyzetről. Ez az újság a magyarokat pártolja és az egyetlen német radikális lap – írja Becker, az újság szerkesztője. Fontos volna Magyarország számára, hogy a legújabb híreket a diadalmas magyar forradalomról jobban és gyorsabban közölhetné nagyszámú olvasóközönségének.

Herr Gesandter!

Die Redaktion der Westdeutsche Zeitung[1] hat sich beehrt, Ihnen einige Nummern des gedachten Blattes zu übersenden. Sie werden aus denselben die Überzeugung gewonnen haben, dass unsere Zeitung mit Eifer die gute Sache der Ungaren vertritt. Leider sind wir hinsichtlich des Materials fast nur auf die Östreichischen Blätter und Russischen Bulletins beschränkt, und können die wahre Lage der Verhältnisse meistens nur sehr spät und auf Umwegen erfahren.

Da die Absolutisten fast alle freisinnigen Tagesblätter vernichtet haben, ja – wie wir behaupten können – die Westdeutsche Zeitung das einzige Organ in Deutschland ist, welches ganz ohne Rücksicht auf die Halben- und Schein-Demokraten die radikale Partei vertritt, so dürfte es vielleicht nicht unwichtig für Ungarn sein, wenn Sie, Herr Gesandter, uns durch gefällige Mitteilung der neuesten Nachrichten in den Stand setzten, besser als bisher es möglich war, den siegreichen Freiheitskampf der Magyaren zu schildern.

Wir erlauben uns noch zu bemerken, dass unter den für die Freiheit gewiss wenig günstigen Verhältnissen unseres Landes die Westdeutsche Zeitung während ihres zweimonatlichen Bestehens sich einen Leserkreis erworben hat, der dem der ältesten Blätter nicht nachsteht.

---

[1] A Westdeutsche Zeitung a később (1850-ben) a Kommunisták Szövetségébe lépő H. H. Becker szerkesztése alatt valóban a legmesszebbmenő rokonszenvvel kísérte a magyar eseményeket.

Es dürfte für Sie vielleicht nicht uninteressant sein zu erfahren, dass Szarvasdy,[2] früher in der Ungarischen Hofkanzlei beschäftigt, sich längern Zeit hier und in Bonn aufgehalten hat und angeblich nach Eisenach abgereist ist. Derselbe schien gut mit Geldmitteln versehen aber hier nicht an seinem Platze zu sein. Vielleicht hat die Ankunft einiger Wiener, welche Szarvasdy kannten, dessen Abreise beschleunigt.

Köln, den 28 Juli 1849

Die Redaktion der Westdeutschen Zeitung
H. H. Becker

(O. Sz. K. Kézirattár. – Pulszky-levelezés.)

142.

Perczel Mór — Szemere Bertalanhoz

Kistelek Július 28-án 1849.

Miniszterelnök
Szemere Bertalan Úrnak!
Szegeden.

Miniszterelnök Úrnak becses levelére következő válaszom.

A legnagyobb méltatlanságok után, minőt kormány elkövetett, és nemzet hálátlanul elkövetni engede, sem késtem legelső felhívásra munkám s karom a szinte büntetésképp veszélybe rohant haza védelmére felajánlani.

Már negyedszer alakítva új hadat tökéletes bomlástól, időt összeszedésre szerezve, egy év alatt negyedszer mentém meg a hazát.

Szeptemberben, midőn a Zrinyi-csapatot alakítva az áruló osztrák generálisokat pákozdi ütközetre kényszerítém,[1] januárban, midőn 29-kén Mórnál Görgey miatt megvert hadammal[2] már 31-kén Budát meg-

[2] Szarvadyra kell gondolnunk a név hasonlósága miatt, de – bár tudjuk, hogy Teleki foglalkozott a gondolattal, hogy Szarvadyt egy időre Németországba küldi – nincs biztos adatunk arra, hogy ezek a tervek megvalósultak volna.

[1] Utalás a szeptember 29-én végbement híres sukoró-pákozdi csatára, mely a szabadságharc első nagy győzelmét jelentette.

A Zrínyi-csapat felállítására a felhívását Perczel szeptember 18-án bocsátotta ki, a fenti ütközetben azonban e csapat nem szerepelt.

[2] Perczel izgatott hangú levelében nem fejezi ki magát világosan. A szerencsétlen kimenetelű móri csata december 30-án zajlott le.

szállám és Görgeynek azoni átmenekülését fedezém,[3] és nyomban a legcudarabb időben ellenségtől üldözve legnagyobb rendben a Tisza mögé visszavonulva, ez időben nem csak nem fogyasztám el hadam, de ezt szigorúságommal, lelkesítésemmel az ellenség orra előtt 16.000-re szaporítám úgy, hogy alig 4 napot pihenve, azt is, mit diadalmas támadási működésre vezethetném; és ezáltal Debrecent, a kormányt, az országgyűlést fedezve, mentém.[4]

Márciusban a bács-bánáti népség szinte ösztönszerűleg sürgetve oda menetelem, megkezdém azon dicső korszakát a magyar szabadsági hadjáratnak, mely az utókor bámulatát bírandja; lehetővé tevém sikeres e kezdettel, hogy a felső tábor a Tiszán át mozoghasson, diadalaimmal utánzásra, vetélkedésre lelkesítém annak népét és vezéreit.[5]

Julius kezdetin Ceglédre kimenve, ott 8 nap alatt 16.000 főnyi hadat gyüjték, ruházék, rendezék, és közbe 1400 lovast.[6] Ennek fele eddig lovon sem ült. Nem engedém meg azon oktalanságot, hogy a 9. hadtest lefáradjon Bács végére hasztalanul; hanem azzal egyesülve is szaladnak morogva, míg kiürülhet. Nagyváradnál, Korponayval Karcagnál, hova őket küldém a szinte vesztemre, és annak hírére hogy Tiszánál roppant hadat gyüjték, fellelkesített népséggel Debrecennek hirdetve demonstrációt, az ellenséget onnét vissza a Tiszán átnyomatám. Több mint két hétre megtartám a vaspálya vonalt és azáltal megszámíthatlan becsű élelmi és egyéb értéket.[7] Újszász, Nagykáta felé történt merész haladásommal Görgeynek Miskolcra törhetését nem csak könnyitém, sőt merek reá esküdni, hogy ha hallgatva a nálam lévő két, egyébként tisztelt, egyénre nem megyek felfelé, hanem akár Szolnoknál a Tiszán átszökök, akár korábban lefelé Szegednek sietek, úgy Görgey soha a Tiszához nem ér. Hogy több nem történt, hogy Görgeyvel fent nem egyesülék, hogy egy nagy eldöntő diadalt nem aratánk, ennek is más az oka.

A tiszai had most Tokajtól le Szentesig fedi a Tiszát, míg más része 20.000 fővel holnap Szeged alá szálland. Korponay Tiszafürednél, hova

---

[3] Perczel december 31-én Téténynél találkozott Görgeyvel, onnan Pestre sietett, de csapataival nem Görgey visszavonulását fedezte, aki ekkor már külön utakon járt, s Debrecen helyett Vácnak vett irányt.

[4] 1848/49 fordulóján a kormánynak a fővárosból Debrecenbe vezető útját, a szolnoki vasútvonalat, Perczel fedezte.

[5] A magyar kormány Perczelt március 15-én nevezte ki Hadik ezredes helyére a 4. hadtest parancsnokává és megbízta a Bács-Bánság visszafoglalásával

[6] Július 8-án Cegléden Kossuth a délvidéki főparancsnokságtól alig egy hónappal korábban elmozdított Perczelt egy új, a 9. hadtest felállításával bízta meg. A friss, még be nem gyakorolt újoncok jelentős részét Perczel alá rendelte Kossuth.

[7] A Perczel által vezetett 2 hadtest, a 8. és 9.-et, Kossuth a főerőtől különvált orosz sereg ellen rendelte, azzal a céllal, hogy azt a Tisza mögé szorítsa Perczel. Azt remélte, hogy így biztositani lehet Debrecen visszavételét s az Erdéllyel való összekötetést.

általam rendeltetik, és erősbítésére idején 1 zászlóalj küldeték az ellenség áttörését meggátlá.

Mindezek ellenére ismét azt kell tapasztalnom, hogy a közvélemény folytonos hazugságban tartatik. Ezen tények egészben elhallgattatnak, úgy mint ez történt minap a magyar hadak legfényesb tettével a Kamianci sáncok bevételével;[8] és előbb legnagyszerűbb és legeredménydúsabb csatával a Bács-Bánátban.[9]

Most is jelentésim vannak. Hírlapokat olvasok, melyekben egy egyén magasztaltatna rovásomra, éppen az, kit büntetni kellene és ki már harmadszor vészbe dönté a Hont és kinek csak a Hon kedvéért megbocsátani tudok, mintegy erőszakolva emeltetik; és még botrányos inszinuációk történnek, hogy én magam neki alárendeljem.

Ily átkozott cselekvésekért már többízben egy év alatt lakolt kormány és nemzet. Többé ez nem engedhető.

Én Miniszterelnök Urat kérem meg, hogy a valót, az igazságot ismértesse a nemzettel, s ne csak ne engedje azt hazugságokba sodrani, hanem kimutatása által a valónak: azt bizalomra és engedelmességre serkenteni azon egyén iránt, ki képes leend, ha valaki, e Hont megmentteni.

Én kormányzó úrnak, már másnap megírám, hogy Görgey tábornokkal egyetértve — feledve a multat — szivesen teendek mindent. Ily szempontbul kell harci működésinknek kiindulni.

Egyébként, miután Szegedre érkeztemmel amúgy is legidősb hadvezér lévén ott, minden ott működő hadak feletti parancsnokság alám fog vonatni, mégis szükség, hogy ez a minisztérium részéről is hivatalosan kimondassék. Nehogy zavar idéztessék elő.

Ez úton meg lesz menthető a Haza? másként, vezetői elfogultsága miatt, el fog veszni.

Egy része hadseregemnek 19 napos katona;[10] másik része a 9. hadtest még szinte nem volt — kivéve a Tiszai ütközetbelieket — tűzben; és ezentúl kissé elkényezett, és nem is pontos. Már javul: de sok a baj.

A lengyelekkel, kik végképp demoralizálva vannak, és maguk közt szünetlen veszekszenek, a rendet csak legnagyobb szigorral lehet behozni.

De bennünk van akarat is, erő is, minden nehézségeken győzedelmeskedni.

Én Szegeden korlátlan hatalommal fogok fellépni, és reméllem, hogy Ön elősegítend hazafiúi törekvéseimben.

[8] A június 4-én Kamenicnél végbemenő ütközet, bár eleinte valóban Perczel csapatai győztek, nem tekinthető végleges magyar győzelemnek, a kezdeti sikerek után ugyanis az ellenség visszahúzódni kényszerítette Perczelt.

[9] A Bács-bánáti csaták márciustól kezdve változó szerencsével folytak. Perczel kétségtelenül sok diadalt is elkönyvelhetett. Legfényesebb fegyverténye az április 30-án végbement szent-tamási sáncok bevétele.

[10] Ld.: a 6. sz. jegyz.

Mindenekelőtt kérem Miniszterelnök Urat, hogy miután már annyi tábornokot neveztek ki érdem és tehetség nélkül, ezentúl én véleményem nélkül ez ne történjék. Most hallom, megint többen neveztettek.[11] Hisz kérem annak is 1/4-dét el kellene bocsátani!

Továbbá kérem, hogy az általam ez új hadsereg rögtönzött organizálásakor történt és előterjesztett kinevezések legalább átalánosságban megerősittessenek.

Egy nyomorúlt parvenű vagy kalandor előterjesztései oly hamar megerősíttetnek.

Nálam a diadalmas bács-bánáti hadjárat után történt mérsékelt előterjesztéseim a mai napig sem nyilváníttattak.

De hisz nem csoda, örök szégyenére és szerencsétlenségére e Honnak: még engem is elmozdítani merészkedtek.[12]

Miniszterelnök Úr! A haza szent nevében igénylem öntől, hogy a most hadseregünkben olyannyira szükséges szigorban istápoltassak, hatalmam és tekintélyem teljes kiemelése által!

Nem is hiszi ön, hogy a vészben lévő ügytől mennyire szeretnek elválni, és arra ürügyet keresni; csak vaskezekkel lehet ennek gátot vetni.

Perczel

Éppen most veszem a jelentést, hogy Csongrádon már orosz csapatok léteznek.

Perczel

(Miskolci Állami Levéltár, Borsod–Miskolci Múzeum anyaga. Szemere-hagyaték.)

143.

Szemere Bertalan — Török Gáborhoz

Ime megy Murgu képviselő. Ő hajlandó elmenni Jánkhoz,[1] a román táborba a nemzetgyűlési határozattal.[2]

---

[11] Perczel ismételten nehezményezte, hogy Görgey sokszor érdemtelenül lépteti elő tisztjeit.

[12] A minisztertanács június 8-án Perczelt, Görgeyvel szemben tanúsított sértő magatartásáért, s a hadügyminiszter utasításainak megtagadásáért – formailag saját május 26-án beadott lemondását elfogadva – felmentette állásától.

[1] Avram Jancu, a román felkelés vezére.

[2] Az országgyűlés Szemere javaslatára július 28-án Szegeden, Kossuth távollétében, elfogadta az ún. nemzetiségi törvényt, mely a Magyarországon élő idegenajkú népek egyenjogúságát biztosította volna.

Jónak tartom. Ezzel, ha felíép, *roppant* hatást gyakorolhat a népre. Mint próféta és szabadító jelenhet meg.

Tehát

1. Ő lefordítja román nyelvre. Ön nézze át, hív-e, nem tévedett-e és eszközölje kinyomatását *rögtön*, néhány óra alatt, ily cím alatt:

Az országgyűlés határozata a Magyarországban lakó nemzetiségekre s a görög szertartású vallásra nézve, melyet a ház közegyezéssel hozott a miniszterelnök indítványára

Szeged, Julius 28. 1849.

Nyomassék 5000 példányban, és ön küldjön belőle: nekem 1000, Boczkónak[3] 1000, Mihálinak[4] 200, Csernovicsnak[5] 200, Fülepnek[6] 400, Tomcsányinak[7] 200 példányt, *sietve*. Talán indítványom is lenyomathatnék, mert az megnyugtató, őszinte.

2. Eszközölje, hogy Murgu *biztosan* elmehessen Jánkhoz. Adjon hozzá becsületes, demokratikus hív oláh hazafit, ki bírja a szó hatalmát.

3. Lássa el pénzzel, miről engem értesitend.

Szóval e drága alkalmat használja fel, hogy a román nép megnyeretvén, fegyverét tüstént a közös ellenség ellen alkalmazhassuk.

Szeged, Juli 29. 1849.

(O. L. – Büm. eln. 618.)

144.

Szemere Bertalan — Fülepp Lipóthoz

Fülepp Lipót kormánybiztos úrnak.

Ide zárok néhány újságlapot, melyeken fogja olvasni a nemzetgyűlés határozatát a nem magyar *nyelvekre* s a görög *szertartás*ra nézve.[1]

Nagy vita volt ugyan felette titkos űlésben, de nagy is a többség, és nyílt ülésben 9/10 ed rész mellette szavazott.

Én e határozatban új politikát véltem megállapíthatni nemcsak

[3] Boczkó Dániel, július óta erdélyi országos teljhatalmú biztos.
[4] Mihályi Gábor Máramaros megyei kormánybiztos.
[5] Csernovics Péter korábban délvidéki kománybiztos.
[6] Fülepp Lipót krassói kormánybiztos.
[7] Tomcsányi Arad vm. főispánja, telepítési kormánybiztos.
[1] Ld. az előző levél 2. sz. jegyzetét.

Magyarországon, hanem Európában. A népiségek kérdése most van és lesz igazi alapjaira fektetve.[2]

De nekünk e hitvallomásra más célul is szükségünk volt; béke kell, minden áron a belső lakosok részéről.

Ön e határozatot terjessze az oláhok között, ti. akik effélét óhajtanak. Hasson vele Karánsebes vidékére és Havasalföld lakosaira. Nyomassa ki fordításban, magasztos bevezetéssel, és juttassa a lázadt oláhok táborába. És pedig igen gyorsan, hogy a mi és Ön nevünk alatt jelenjen meg.

Vladról Ön mit tart? Ő most siet Lugosra. Ez alkalmat fel fogja használni. Ő főispánságot emlegetett, mint aki osztatlan bizalmat bír, és kineveztetése, mint a Mihályié Mármarosban,[3] oly jó hatást csinálna.

Többen folyamodtak néhány foglyok miatt. Ha használ vele az ügynek, bocsássa el. Néhol a nagylelkűség nyeri meg az embereket. Alkalmul vehetné az új határozatot.

Mi Szegedről megyünk, holnap, vagy azután, Nagyváradra.[4]

A nemzetgyűlés feloszlott ismét.

Tábor van Szeged alatt, utána az ellenség.

Tiszafürednél a muszka átjött, Görgey pedig 25-én Tokajnál. Ma hol van, nem tudom. E két sereg találkozni fog.

Itt 2—3 nap alatt csata lehet.

Az oláh népet megnyerni! Fegyvert, puskaport szerezni!

E napokban a Tiszaparton, innen fel Tokajig, 80 000 emberünk van.

Szeged, 29/VII 1849.

(O. L. Büm. eln. 617.)

145.

Lichtenstein György — Pulszky Ferenchez[1]

Berlin Jul. 30. 1849.

Tisztelt követ úr!

Mai bécsi leveleim csakugyan azon meggyőződésre juttatnak, hogy ilyen időkben nekünk érdekes és okos nők többet 10 férfinél használ-

---

[2] Mint ismeretes az egész szabadságharc menetét igen károsan befolyásolta a Magyarországon élő idegenajkú népek jogos elégedetlensége, melyet Bécsből még tápláltak és így az ország különböző népeit egymás ellen ugrasztották. Külföldi követségeink, akik kívülről világosabban látták a helyzetet, így különösen a Párizsban működő Teleki, ismételten felhívták a magyar kormányt a kérdés méltányos, a nemzetiségek igényeit kielégítő rendezésére.

[3] Ld.: előző levél 4. sz. jegyz.

[4] A cári csapatok előretörése meggátolta azt a tervet, hogy a kormány Nagyváradra menjen, s így kénytelen volt Aradra vonulni. (Ld.: 139. sz. levél 1. jegyz.)

[1] Ld. a 137. sz., levelet és az 1. jegyz.

hatnak. Ime barátnőm és öccse leveleiből a következőket: Wien, 28. July. *Görgey* ist am 22. July in Kaschau eingerückt nachdem er Paszkievics bei *Aszód* und *Szász* bei *Jászó* geschlagen hat.[2] Paszkievics zog gegen Gyöngyös und Erlau wo ihn Dembinski empfing und in 2 Schlachten fürchterlich schlug.[3] Bei *Erlau* und *Kápolna*. In der letzterer Schlacht sollen die Russen 15000 (?) verloren haben, aber so viel ist gewiss dass sie zerstreut wurden. Paszkievics ist nun von den anderen Heersäulen abgeschnitten und *Görgey* und *Dembinski* haben ihn in die Mitte genommen. Nachdem Szász bei Jászó von Görgey geschlagen wurde, zog sich die russische Besetzung aus Kaschau zurück und nahm 20 Giesseln mit.[4] Görgey samt 30 000 Montourstücke der Russen vor. Nach den Briefen eines östrerr. Offiziers sind die Russen nicht mehr in Kronstadt, sondern beim Rottenthurmenpass[5] und essen Zwieback, da sie sonst keine Lebensmittel haben. *Knićanin* nimmt Abschied mit seinen Truppen, geht nach Hause wegen den Wirren in seinem Vaterlande.[6] *Bem* äusserte in einem Kriegsrate: Wir haben ein tapferes Benommen und brauchen nur noch 2 Generäle: *Julius* und *Augustus*.[7] Der volhinische Oberst *Miklositz* ist von den Russen zu dem Ungarn übergegangen. Louis *Batthyány* und Stefan *Károlyi* sind am 23. aufs Pressburger Schloss gebracht worden.[8] — In Miskolc wütete die kolera so sehr, dass von der Russen 3000 erlagen und Paszkievics gezwungen war alsogleich sein Hauptquartier zu verlegen (Schon früher)

[A levél csonka, a vége le van szakítva.]

(O. Sz. K. Kézirattár. — Pulszky-levelezés.)

---

[2] A hír ilyen formában nem felel meg a valóságnak.

[3] Hasonlóképpen túlzott ez a hír is, ezek a valótlan vagy valóban eltúlzott elemeket tartalmazó hírek mutatják, hogy mennyi álhír, téves, rosszul értelmezett vagy szándékosan ferdített hírek, találgatások keringtek mindenfelé.

[4] Ld.: a felső két jegyzetet.

[5] Ezekben a napokban a vöröstoronyi szorosnál a cári csapatok győzelmet arattak a folyton hátráló Ihász csapatai fölött. Ihász Havasalföldre szorulva letette a fegyvert a török katonaság előtt, akik az így fogságba került mintegy 1000 embert Widdinbe szállítottak.

[6] Knićanin, a szerb felkelőkkel július végén visszatért Szerbiába. Hazatérésükben, a belső zavarok mellett, szerepe volt Garašanin szerb belügyminiszternek is, akivel a magyar kormány megbízásából Andrássy Gyula folytatott ez irányban tárgyalásokat.

[7] Célzás arra, a magyar táborban ezekben a hetekben sokszor hangoztatott véleményre, hogy ha két hónapon át, vagyis július és augusztusban még kitartanak a magyar csapatok, úgy a tél beálltával az ellenség kényszerítve lesz a kivonulásra.

[8] Batthyányt és Károlyi Istvánt január elején Windischgrätz letartóztatta és különböző börtönökben fogva tartotta. Ezeknek egyike volt a pozsonyi vár is.

146.

A Kölnische Zeitung Szerkesztősége — Pulszky Ferenchez

A Kölnische Zeitung közölte Pulszky megjegyzéseit az Österreichischer Korrespondent ellen. Kéri, adjon a Kölnische Zeitung most Magyarországba induló tudósítójának néhány ajánló levelet a főhadiszállásokra, főleg a Tisza mellettire. Pulszky hazájának szolgálna ezzel és a lapnak is segítségére lehetne.

Köln 31. Juli 1849.

Geehrter Herr!

Sie werden Ihre Bemerkungen gegen den „Östereichischen Korrespondenten" in der heutigen Nummer der Kölnischen Zeitung wiederfinden. Bedienen würden Sie uns, und nicht minder in Interesse Ihrer Sache handeln wenn Sie die Güte hätten, einem unserer Correspondenten, Herrn Scherer, der soeben in Begriff ist, nach Ungarn zu gehen, wo möglich eine oder einige Empfehlungen in die ungarischen Hauptquartiere, namentlich an den Theiss mitzugeben, und es möglich zu machen, die Ereignisse auch von ungarischer Seite her zu beobachten. Sollten Sie unsere Bitte erfüllen, so ersuchen wir Sie, uns gefälligst recht bald einige empfehlende Zeilen zu übersenden. Mit der grösste Hochachtung

ergebenst

Die Redaktion der Kölnische Zeitung.

(O. Sz. K. Kézirattár. — Pulszky-levelezés.)

147.

Újlaky Lajos — Pulszky Ferenchez

Kegyes pártfogó uram!

Tegnapi utasítása szerént mindjárt vasútra mentem, hanem — minekutánna a Southamptoni vonat csak 1 órakkor délután indult ki — én is csak akkor indulhattam el, a feljeb érintett kikötőhelyhez érvén nagy megütközéssel megtudtam, hogy hazánkfiai mindjárt, minek utána odaértek, bebárkáztattak, s azonnal ki is indult a hajó[1] (Sultan).

Kétségbeeséssel a tengerpartján küszködvén, körül állott a sokaság, amely közül egy olasztúl kitudtam, hogy a hajónak már reggeli

[1] Ld.: a 82. sz. levelet.

[1] Ld.: a 98. sz. levelet és az 1. jegyz.

9 órakor kellett volna kiindulni, és csupán csak a magyarokra várakozott, s a jövő adriatikusi hajó csak jövő auguszt hó 29-én kiinduland Konstantinápolynak.

Mily fájdalmasan esik nékem a dicső pályafutástul akaratom ellen való elmaradásom, csak az érezheti, amely 18 esztendőkig az ausztriai járom alatt nyögött és csak őrmesterig vihette; holott most egy fényes csata után, érhettem volna, már majd fertály századtól óhajtott célomat,

Teljes reménnyel esedezem tehát, folyamodva Méltóságod színe elébe, méltóztatna módot mutatni, hogy mennél hamarébb honunkba juthatnék, ha pedig várakoznom kellene, csekély személyemet valamivel segíteni, mert míg Schweiz és Frank honokon keresztül utaztam, a kevés pénzemet mind elköltöttem, s képtelen vagyok, bármiképpen is piroljon arcom, alamizsna nélkül folytatni éltemet.

Bátorságomért engedelmet kérvén s személyemet kegyes pártfogása alá ajánlván maradok

London Juli 31-kén. 1849.

alázatos szolgája
Ujlaky Lajos s.k.

(O. Sz. K. Kézirattár. — Pulszky-levelezés.)

148.

Janó András — Janó Jánoshoz

Kedves Bátyám Uram!

Kivánom, hogy ezen levelecském friss egészségbe találhassa, az magamé meglehetős. Az idő minden nap telvén, utoljára itt öregszek meg anélkül, hogy valami legkevesebbet is érezhetnék a külső élet neméből, én azon gondolkozok, ha elmehetnék háborúig szabadsággal, de nem is ok nélkül, mivel szomorúan kelletik sok bajtársaimat, akik csak egy jelentésre passzust kaptak, a stációból kikisérnem; melyre nézve kérem szívesen cselekedje meg, és tegyén jót velem, annyiba, hogy valami úton-módon eszközöljön ki nékem egy attestatumot, amelybe engemet a helység ajánlana magam viseletem által, és egy nékem szóló levélbe küldje ide Vadkertre, hogy így reménységem lehessen a szabaduláshoz, de lehet is, mert itten kiadták parancsolatba, hogy akár kicsoda elmehet csak hogy attestatumról gondoskodjon, már amint említém, mentek is. Melyek után kiváltképpen való tisztelettel

lévén, egész áldást kívánván egész háza népére, éljen boldogul kedves élete párjával, mindvégig tiszta szívemből kívánom Uram Bátyámnak

jó szívű öccse

Janó András

(Szolnoki Állami Levéltár. – Kisújszállási Missilisek 1790–1849.)

149.

Doctor Julius — Pulszky Ferenchez és teleségéhez[1]

Örömmel vették annak hírét, hogy Pulszkyné szerencsésen megérkezett, s így bizonyára ő is megkapta július 28-iki levelüket.

Mennyit szenvedhetett, mennyit tapasztalhatott e 8 hónap alatt Magyarországon, milyen jó volna ezekről a dolgokról személyesen elbeszélgetni, legfőbb vágyainak egyike lenne Pulszkyval személyesen is megismerkedni, sajnos erre jelenleg nincs lehetőség.

Pulszkyné anyjától tegnap levelet kapott, választ lánya május 28-iki levelére. (Nyilván a levél írója a közvetítő szerepére vállalkozott. WE.) Jelezte egyszersmind, hogy címére két láda ruhát küld, mihelyt az megérkezik, küldi Rotterdamon keresztül, onnan vízi úton, mivel az sokkal olcsóbb. Örül, hogy gyerekei biztonságban vannak. Hamarosan egy jó barátjuk, Brentano fog személyesen is hírt vinni. Brentano mélyen érdeklődik az ő sorsuk iránt, bár nem nagy szimpátiával viseltetik Magyarország iránt. Azokhoz az arisztokratákhoz tartozik, akik a csillagok járása szerint felvétetik magukat a politikai klubokba, s a csillag fordultával otthagyják azt, és követik korábbi politikai irányukat.

Magyarország hősi harca az egyetlen reménység, a harctéri hírek örvendetesek, a harc nehéz, de bíznak a végső győzelemben.

Örvend, hogy Pulszkyról hall az ottani újságokból, különösen a Lord Mayor ünnepi ebédjén tartott beszédjével foglalkoznak. A Wiener Corr. Zeitung írja, hogy „Pulszky nem hagy föl Londonban azzal, hogy Ausztria ellen intrikáljon. A szülőknek bosszúságot okoznak az ilyen cikkek," de Doctor Juliust nem érdekli ez, hiszen mutatja, hogy Ausztriát mennyire bosszantja Pulszky londoni helyzete.

A német egységért folyó nagy küzdelem a központi hatalom és Poroszország között itt fog (ti. Frankfurtban – W. E.) lejátszódni, néhány hét előtt a birodalmi minisztérium rendeletére bajor csapatok érkeztek ide, amit Poroszországban nagyon nem szívesen láttak, s erre a minisztérium akarata ellenére porosz csapatok érkeztek Badenből és ugyanakkor további poroszok és osztrákok fognak jönni. Ez hát a német egység utolsó stádiuma, s az a legrosszabb, hogy a babérkoszorúzott poroszokat nekünk kell elszállásolni, és a badeni hősöket (ti. akik leverték a badeni felkelést. Az egész természetesen ironikusan van mondva. – W.E.) etetnünk kell! Igaza van Arnold Rugenek, aki azt mondja, hogy manapság a legrosszabb dolog németnek lenni.

---

[1] Ld.: a 123. sz. levél 1. jegyz.

De mi mindent eltűr Franciaország is, elnöke vagy őrült, vagy eladta magát Oroszországnak. A birodalmi kormányzó Gasteinből vissza fog térni. Innen még egyszer az egységnek és szabadságnak szép festményét fogják Európa előtt felmutatni. Ilyen körülmények között a biztos tudat számomra kedvesebb, mint egy olyan egység, amilyet a porosz oktrojálás akar! Csak a magyar hadszíntérről mindig ilyen jó híreket kapnánk!

Frankfurt/M. den...August.1849.

Meine liebe, teure Terese!

Die mir so angenehmes Schreiben v. 27. Juli, woraus ich mit Freuden deine dortige glückliche Ankuft und Wolbefinden ersah[2], ist mir richtig zugekommen, denn so wirst Du das unsrige von 28. richtig empfangen haben! Wohl magst Du, meine liebe Terese, während der 8 Monate in Ungarn was Erfahrungen gemacht haben, und leider auch vieles erlitten, dem Himmel sei es gedankt, dass dieses Alles wenigstens überstanden und Du gesund wohl mit deinem teuren Ferry vereint bist. Wohl glaube ich Dir, dass alles das was Du, Liebe, bis jetzt überstanden nur zur mündlichen Mitteilung geeignet ist – O Himmel, welche Wonne wäre es für mich bei Euch gegenwärtig sein zu können und mit Dir, liebe Terese, über alle diese Begenbenheiten und Schicksale uns zu besprechen –, ebenso kannst Du mir es treulich glauben, dass es zu den höchsten Wünschen meines Lebens gehört die persönliche Bekanntschaft unseres teuren Pulszky's zu machen und gerade jetzt mit ihm persönlich zu verkehren. Ein *trauriges Geschick* und nicht zu überwindende Umstände machen es mir zur Unmöglichkeit; mein Trost bleibt die Zukunft, dass wann weisst der Himmel. Glaube mir, das Herz blutet mir, stets denke ich dran, dass ich diesen meinen höchsten Wunsch jetzt nicht in Erfüllung zu bringen vermag!

Von deiner lieben Mutter erhielt ich gestern Antwort auf deinen ihr übersendeten Brief.[3] Sie benachrichtete mich zugleich, dass am 28 v. M. 2 Kisten mit Effecten für Dich hierher abgingen wovon sie beifolgendes Verzeichniss mitsendete, welches dem Auftrage meiner Schwester gemäss Dir solches sogleich zu überschicken, hiermit befolge. Ich werde nun meine liebe Terese, wenn diese Kisten hier ankommen, sie bei derhiesigen Maut als Transito bezeichnen, wo es keine weitere Umstände veranlasst, als dass ein Siegel darauf gelegt wird, solche sorgfältig bewahren, an sicherem Platz, bis ich deinen Auftrag erhalte, wie ich solche

[2] Ld.: a 114. sz. levél 2. jegyz.

[3] Walterné, Pulszkyné anyja – nyilván azért, hogy a Bécsben in effigie felakaszott vejével, Pulszky Ferenccel ne kompromittálja magát – rokonán, a Frankfurtban élő Doctor Juliuson keresztül érintkezett leányával.

absenden soll. Sendungen von hier nach England, liebe Terese, gehn gewönhlich alle über Rotterdam, wo es bis dorthin zu Wasser geht, und die Wasserfracht ungemein billiger als zu Lande ist. Über Belgien, per Fuhrmann oder Bahn würde gar zu teuer kommen. Schneller oder sicherer ist es auch zu Wasser über Rotterdam, wo es höchtens wohl 8 Tage bis dorthin dauern wird!

Dass Euere lieben Engelchen in sicherer und bewährter Freundeshand sich befinden, freut mich ungemein zu vernehmen. Ich glaube, es wird nicht lange dauern, dass jemand — und kann es mir denken wer — solche dorthin bringet! Deine liebe Mutter schrieb mir auch; es würde uns bald manches klarer werden, indem ein vieljähriger Freund, der von hier jetzt,[4] dass uns nach seiner Rückkehr mündliche Kunde bringen wird. Dieser Freund ist wohl kein andrer als Brentano;[5] da der ein herzensguter Mensch ist, gewiss den herzlichsten Anteil an Euch und allen Schicksalen nimmt, Sympathie für Euer Land mag er zwar nicht viel haben, da er zu unseren hiesigen gewaltigen Aristokraten gehört, und zwar zu denjenigen, die wir Demokraten die Eintagsfliegen der Freiheit nennen! Denn diese guten Herrschaften sich gleich nach der Sternbewegung in den politischen Clubs aufnehmen lassen; wir bezeichneten sie aber gleich mit Recht mit diesem Namen, ihr und mehrere seiner Farbe, denn kaum ging die Freiheit rückwerts, wie flohen diese Herren wieder aus den Clubs, und verfolgten wieder ihre womögliche Richtung! Der ungarische Heldenkampf ist noch der einzige Hoffnungsstrahl der Freiheit. Die neuesten Nachrichten vom Kriegsschauplatz sind erfreulich für uns. Der Kampf ist schwer, doch hoffe auch ich gleich Dir, meine Teure, auf den endlichen Sieg der gerechtesten Sache!

Nun bist Du in der grossen Weltstadt [meine][6] liebe Terese, und ich freue mich aus den Blättern zu ersehen wie viel Sympathien dort für Euch vorherrschend sind, was doch eine freudige Erscheinung nach so vielen Leiden für Dich Teure, sein muss. Noch bin ich allein hier: Vater, Pauline und Franciska kommen erst nächste Woche hier zurück, Schwager Doctor lässt Dich aufs herzlichste grüssen, er teilt ganz unsere Freude über deine glückliche Ankunft daselbst.

Eben indem ich bisher geschrieben, kamen die beiden Kisten an, die eine wiegt 43, die andere 80 Pfund; werden bis zu deiner Antwort gehörig aufgehoben.

---

[4] A „*dahin reist, versprach*" szavak kimaradtak.

[5] Brentano, Lorenz Péter kispolgári demokrata, a frankfurti parlament balszárnyához tartozott. A badeni ideiglenes kormány elnöke volt, a baden- pfalzi felkelés leverése után Svájcba emigrált. Élete nem igazolja Doctor Julius által róla alkotott rossz véleményt.

[6] A levél széle leszakadt, a hiányzó részen valószínűleg a zárójelbe tett szó állt.

Gedenke unser, meine liebe Terese, und gebe uns öfters Nachricht von deinem Vohlbefinden. Lebe wohl und gesund, wie es so innigst wünscht

dein mit aufrichtiger Liebe zugetaner
Julius

Es freut mich mein lieber Pulszky, aus den dortigen Zeitungen zu ersehen, welche Sympathien dort anfangen sich für Euch zu regen und die Teilnahme [die][7] deine Rede bei dem Festessen des Lord Mayors findet![8] Die Wiener Blätter beschäftigen sich einmal wieder mit Dir. In einem hiesigen Blatt stand aus der Wiener Corr. Zeitung: da P. nicht aufhört in Londoner Blättern gegen Österreich zu intrigieren, so wollte man einstweilen 4 Briefe von ihm die derselbe in Österreich, zu Bem, Messerhauser etc. geschrieben, für deren Rechtheit verbürgt wird, bekannt machen. Ausser, dem Verdruss, den solche Artikel den Eltern zu Wien machen, was mir leid tut, berühren mich sonst dergleiche Artikel in österreichischen Blättern deshalb nicht besonders, da Du es mit einer solchen Regierung, wie die gegenwärtige österreichische, ohnehin nichts mehr verderben kannst. Da dieses Regiment des Bluts und Standrechts Dich wie sie [!] kann, verfolgen wird möchtest Du in England sprechen, schreiben oder still sein. Übrigens zeigt diese Sprache in ihren Organen, dass sie über deine dortige Stellung sehr ärgerlich sein muss!

Wir sind hier so glücklich, dass der grosse deutsche Einheitskampf zwischen Centralgewalt und Preussen hier ausgekämpft wird. Vorige Woche kamen bayrische Truppen auf Anordung des hohen Reichsministeriums hier an, was Preussen ungern sah. Gleich kamen also gegen Willen des Reichsministeriums preussische Truppen aus Baden; nun sollen österreicher aus Bayern und noch mehr Preussen auch herkommen. Das ist also das letzte Stadium der deutschen Einheit. Das Schlimmste noch für uns hier, dass wir die mit Lorbeeren bekränzten Preussen in Quartir haben, und die badischen Helden noch füttern müssen! Arnold Ruge hat recht, es gibt nichts Schlechteres jetzt als ein Deutscher zu sein.[9] Aber die Franzosen, die Franzosen, was lassen diese mit sich machen; ihr Präsident ist entweder verrückt, oder hat sich an Russland verkauft.

Der Reichsverweser wird wieder von Gastein hierher zurückkehren. Es wird sich von hieraus noch ein schönes Gemälde der Einheit und

---

[7] Ld.: az előző jegyz.

[8] Teleki tiszteletére London város polgármestere július 21-én ebédet adott, melyen Pulszky nagy beszédet mondott. (Ld.: 136. sz. levél 2. jegyz.)

[9] Ruge Arnold az ifjú hegeliánusok egyike, kispolgári demokrata, a frankfurti parlament balszárnyának tagja, 1844-ben Marx-szal együtt adták ki a Deutsche-Französiche Jahrbücher"-t.

Freiheit vor Europas Augen entfalten. Unter diesen Umständen ist mir die zerrissenheit lieber als eine Einheit, wie es die preussiche Ocrtoyirung will![10] Gebe der Himmel uns fortwährend solche Nachrichten vom ungarischen Kriegsschauplatz. Lebe gesund und wohl!

Dein aufrichtiger

Julius

In der Weserzeitung las ich einen Artikel, dass Frau P. ist verkleidet aus Ungarn entflohen[11] was sehr wünschenswert war, da Österreich weder Frauen noch Kinder mit [!] Standrecht verschont.

(O. Sz. K. Kézirattár. – Pulszky-levelezés.)

150.

Andrássy Gyula — Batthyány Kázmérhez

[augusztus 1849]

Tisztelt főnököm!

Jelentésemben elfelejtettem említeni Cerutti szardíniai konsul urat,[1] kitűnő, mondhatni ritka becsületes ember, a magyar kormánynak igen sok jó szolgálatot tett már eddig is, az ő nevében volna tehát egy kérésem, ti. egy testvére kapitány lévén a szardíniai szolgálatban, hol magát kitüntette, szeretne egy ideig legalább nálunk szolgálni, lenne tehát szíves kieszközölni, hogy ily rangban beléphessen – ha lehetne többet, még jobb volna, a nemzet és az egyén sok tekintetet érdemel részünkről – a feleletét kérném Carosini[2] által vele tudatni – ha azt írná neki, hogy szíves szolgálataiért a testvére kineveztetik, igen boldoggá tenné őt és őszinte tisztelőjét

Andrássy Gyula

(O. L. 1849–iki külügymin. irattára. – Iktatatlan iratok.)

---

[10] Ekkor már Bismarck elgondolásai szerint Poroszország – porosz junker hegemonia alatt – törekedett a német egység megteremtésére.

[11] Ld.: 114. sz. levél 1. jegyz.

[1] Cerutti Marcello, a szárd királyság belgrádi konzulja, aki a magyar kormánnyal állandó kapcsolatot tartott fenn és egyike volt azoknak, akik a legtöbbet tettek a magyar kormány nemzetközi elismertetése és a szerb–magyar megbékélés érdekében.

[2] Carosini, a magyar kormány egyik legagilisabb ágense, aki 1848 végén Turinban Splényivel működött együtt (Vö. 91. sz. levelet.), majd 1849 tavaszától Belgrádban képviselte a magyar kormányt.

151.

Pállfy János — Szemere Bertalanhoz

Kolozsvárott, augusztus 1-, 1849.

Tisztelt Barátom!

Bocsánatért esedezem azon alkalmatlanságért, melyet néked levelem olvasásával okozandok; de nem tehetem, sőt kötelességemnek tartom: pár napi itt mulatásom alatt gyűjtött tapasztalásaimat veled annyival inkább közleni, mivel némely visszaélések, hogy veszélyesekké ne váljanak, múlhatatlanul siető orvoslást igényelnek.

Amit írok, szórul szóra — fájdalom! — való. Itt a dolgok rosszul állanak; rosszul hadi, — még rosszabbul polgári tekintetben.

B.[1] saját katonái számát többre tévén a valóságnál, s erejét túlbecsülvén, többet igér, mint amennyit ezen itt levő *használható* erővel teljesíteni képes. Én miként a dolgokat látom, kételkedem, hogy ezen erővel, s tökéletesen demoralizált katonasággal Erdélyt megtartani képes legyen, az övénél sokkal nagyobb számú ellenség ellen, s ha csakugyan megtartja: a magyarok Istenének lesz nagyobb része benne. Mi a sikert még kétségesebbé teszi, azon szomorú körülmény, miszerint itt még csak középtehetségű alvezérek sincsenek, s mivel Bem csak egy helyt lehet egyszerre, az ellenség pedig három különböző részén működik az országnak, ahol ő nincs, ott nagyszerű Flankenbewegungok történnek részünkről; például Szebentől Kolozsvárig való meg nem állapodás, noha senki sem üldözi őket.[2] Itt kimondhatatlan szükség volna egy Kmety vagy Guyonra, bár 2—3000 emberrel. Erdély elvesztése felszámíthatatlan rossz következéseket vonand maga után Magyarországra nézve is.

Most már néhány szót a katonaságról, szemközt a néppel. Én elborzadtam azon önkényen, melyet itt a katonaság a népen s mindenen, mi nem katona, gyakorol. Itt fenyítéknek híre sincs; mindenik parancsnok egy basa, egyik sem függ a másiktól, mindenik teszen saját szakállára. A nép el van keseredve, mert zsarolják jobbra és balra; nagy és kicsiny; előfogatot nem fizetnek — sőt meg történt nem egyszer, hogy lovait vagy ökreit a katona elvette, s eladta. Tisztnek sőt közlegénynek egy vagy több ló valaki istállójában megtetszik, elviszi ingyen, mert — az álladalomnak szüksége van lovakra. A napokban egy alezredes

---

[1] Bem tábornok.

[2] Lüders csapataival július 21-én szállta meg Nagyszebent, s ettől kezdve valóban csekély ellenállásra találva haladnak a cári csapatok előre. Ennek ellenére kissé túl sötét ez a kép, amit Pállfy az erdélyi csapatokról fest.

egy olyan tulajdonosnak akarta néhány pár darabból álló ménesét lefoglalni, ki hazája ellen soha sem vétett, azon argumentum mellett, hogy ha ő el nem veszi, elveheti a muszka, s jobb, hogy ő foglalja le az álladalom számára, mintsem az ellenség.

Ezeken kívül rekvirálnak mindent, mire szükségük van, magyartól és baráttól úgy, mint oláhtól vagy szásztól.

De hát a pénzkezelés? Ez borzasztó. Itt senki sem számol: őrnagyok vagy főbb tisztek, pár hónap alatt kapitalisták lesznek, — a legénység pedig némelykor három hónapig sem kap zsoldot.

A katonaság felszerelése nagyon rossz: a Mátyás huszárok úgy néznek ki, mint nézhettek a Jelacsics huszárai.

Fehérvárnak, hol tömérdek kém volt berakva, és minden az ellenség által az országban elszedett fegyver, ostromzárát Stein, Bem rendeletének ellenére, megszüntette.[3] Íveket lehet beírni azon visszaélésekkel, melyekről Magyarországon fogalmuk sincs az embereknek. S a baj ott van, hogy a polgári hatóság nullifikálva lévén, ezen az úton a nép segélyre nem számíthat.[4] S pedig mit az ellenség meghagyott és hagy, azt a miéink rabolják el, anélkül, hogy a kárvallottnak csak reménye is volna, azt visszakaphatni.

Nehány nap múlva bemegyek a Székelyföldre, hol mint hallom, még korlátlanabb önkény uralkodik. Ottani tapasztalásaimat is bátor leszek megírni.

Egészségem naponta javul.

Mindezeket azon reményben írom, miszerint nevem ezen dolgokban nem fog felhasználtatni. Egyébiránt egy szigorú nyomozás nem ennyit, hanem tömérdek visszaéléseket hozna napfényre.

Tisztelettel maradok

őszinte barátod

Pállfy János

(O. L. — Szemere B. min. elnöki iratai.)

---

[3] Aug. 1-én a Nagyszebentől előremozdult cári csapatok és a gyulafehérvári osztrák csapatok együttes fellépésének nyomása alatt az ostromzárat tartó székely csapatok megfutamodnak, Stein őrnagy csak Szász-Sebesnél tudja őket megállítani és soraikat némileg rendezni. Ezzel Gyulafehérvár az ostromzár alól végleg felszabadult.

[4] Mint tudjuk Kossuthnak nagyszabású tervei voltak Erdély közigazgatásának újjászervezésére. A háborús események azonban meggátolták ezeknek végrehajtását. (Vö. III. k. 222. sz. levelet és a vonatkozó jegyzeteket.)

152.

Bulyovszky Gyula — Feleségéhez, Bulyovszkyné, Szilágyi Lillához[1]

[ceruzával: Sz. Lilla írásával! kaptam 7. aug. délután 5 1/2 órakor.

Szeretett feleségem!

Használom az alkalmat, hogy legalább lélekben ismét szólhassak veled.

Körülményeink borzasztóan mostohák.

A hadi és saját házi dolgaim — mint tudod — folytonosan hontartóztatnak, egy gyászoló anya körül, s kit én kétszerte nagyon szeretek, mert ő tégcd is szeret!

Óh, csak rólad hallhatnék egyetlen szót, mint vagy s gondolsz-e reám.

Lehető, hogy minapi levelemre, mit egy tucat csirke kíséretében küldöttem neked — feleltél, de a jó isten tudja feleleted — melyet én oly óhajtva, oly forró szívvel vártam mily hideg közönyös kezekben vesztegel.

Vagy tán azt a tudósításomat sem vevéd, s egy hosszú bizonytalanság kínja bánt.

A királyi seregek tegnap indultak el szomszédunkból Szeged felé, tábori zenével, s minden keblekben egy óhajtás él, mielébbi béke s nyugalomért.

Béke kell nekem is — hogy újra boldog lehessek!

Ha a közlekedés biztos és szabad lenne, minden szükségesekkel ellátnálak, de így más emberek jószívűségére vagylak kénytelen bízni, addig amíg fölmehetnék.

Tudósíts kérlek minden lehető alkalommal, ha magad nem jöhetsz, Kécskei, vagy más e vidéki alkalmak által.

Hon igen jó és szíves emberek közt vagyok. Baráti kebelre leltem, mi némileg enyhítője keblem fájdalmának.

Csókollak ezerszer
Csókollak mindnyájotokat hű férjed

Gyula

E levél vivője Merks pesti mészáros mester. Mamám csókol. Ha lerándulhatsz bizton, jer. 6 pftot küldök darabokban.

(O. Sz. K. Kézirattár. — Levelestár.)

[1] Ld.: III. k. 163, 178, 198, 217. sz. leveleket.

153.

Hankovics György — Görgey Arturhoz

Tisztelt Tábornok és Fővezér Úr!

Legelőször is tudatom, hogy a kormány már nem Váradra, hanem Aradra jön[1] a Szeged környékén vivandó csata elől — ahol a numerikus számra is többen vannak az ellenségnél,[2] tábornokok pedig vagy 10^{en} és a győzelmet biztosan hiszik. De levelem célja a julius 21. szegedi országgyűlést leírni, melyet Beöthy Ödöntől, ki az indítványozó vala, hallottam.

Beöthy Ödön és a többség meggyőződött, hogy a jelen körülmények közt formalitásokhoz való ragaszkodás mellett kormányozni annyit tesz, mint a hazát végveszélybe dönteni, azért diktatúrát óhajtanak, mégpedig katonait, mert diktátor csak egy lehet, abba kell pontosulni a polgári és katonai hatóságnak.[3] Következőleg katonának kell lenni. Bátor a minisztérium ellenelte és felhívta Beöthyt ne tegyen semmi lépéseket, ő az országgyűlést azzal kezdte meg — mielőtt a rendes tárgyra mennénk —, felhívá a minisztériumot, adjon felvilágosítást, ki a fővezér, mert fővezér nélkül nincs hadviselés. Az első felelet eltérő volt, hogy van fővezér, arról gondoskodott a kormány, de erre Beöthy felszólalt, hogy fővezér nincs, mert Mészáros lemondott,[4] következőleg teljes hatalmú fővezér kell az összes magyar hadseregnek, és ez nem lehet más, mint Görgey. Erre az egész képviselőház egy szívvel-lélekkel Tábornok Urat fővezérnek teljes hatalommal kikiáltotta: Szemere felállt és hatalmason beszélt ellen, hogy ily engedetlen és a kormány rendeleteit megvetőnek nem lehet adni a fővezérséget.[5] Különös jelenet volt, mert beszéde közbe azt mondá, csak egy tulajdonsága van Görgeynek, mi a

---

[1] Ld.: 144. sz. levél 4. jegyz.

[2] A haderőknek ezt a számbeli mérlegelését Szemere a Szegeden július 21-én megnyitott országgyűlés ülésén tette meg. A levél írója, aki — mint az egész levél mutatja — igen jól van értesülve az ülés lefolyásáról, nyilván ennek alapján foglal állást.

[3] A július 21-ikén Szegeden megnyíló országgyűlésen élesen vetődtek föl a kormányzás adott formájának hibái, különösen Szemere vetette föl azt, hogy a kormányzó ténykedése csorbítja a minisztériumok hatáskörét. Már ekkor fölvetődik a diktatúra gondolata is: katonai diktatúra Görgey vagy polgári Kossuth vezérlete mellett.

[4] Július végén Mészáros végleg lemondott a fővezérségről, mire azt — ideiglenes jelleggel — Kossuth Dembinskire ruházta.

[5] Ismeretes, hogy Görgey mindig a legválságosabb pillanatokban mondta fel — nyíltan kimondva, vagy csak cselekedeteivel igazolva — a kormánynak az engedelmességet. Júliusban is, ahelyett, hogy a kormány utasításait követve délre, a Maros és Tisza közé vonulva megkísérelné Perczel központi tartalék seregével az egyesülést, északnak megy és hetekig nem ad életjelt magáról és csapatai helyzetéről.

fővezérségre való alkalmatosságát bizonyítja: a publikum kiáltja „haljuk azt", mire Szemere felelt, „és ezen tulajdonsága az, hogy *engedelmeskedni nem akar — parancsolni szeret*", de miután látom hogy a képviselőház többsége őt közakarással vezérnek elválasztotta — megnyugszom benne — és erről a kormányzót értesítem. Egyéb iránt Szemere ellen éles kifakadások történtek, jelesen Irinyi megmondta, hogy asszonyi kormány nem kell,[6] s miként Spanyolországból Christinát tudták elűzni,[7] úgy mi is készen vagyunk az asszonyi intrikákat megsemmisíteni. Most mi fog történni, természetesen következik. S mihelyest biztosan megtudom, nem késendek tudatni. Elhatározta még az országgyűlés 60 milliónak újabbani kibocsájtatását.[8]

Muníció Váradra már érkezett.[9]

Bem Moldvába menvén operálni, 25 db. írott hivatalos tudósítását, melyen győzelmeiről tudósít, ezennel ide mellékelve közlöm.[10]

Naponta jobban érzem már magam, és bátor vagyok kikérni, hogyha Tábornok Úr Nagyváradra berándulna, szerencséltesse szegény házamat szállásolásra kegyeibe ajánlott tisztelettel maradtam — Nagyvárad Augusztus 1 849.

Tábornok Úrnak

tisztelő szolgája

Hankovics György őrnagy

(O. L. — Görgey cs. görgői levéltára. Görgey Arthur iratai, 6. — Korábban: 1848/49-es iratok.)

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

---

[6] Kossuth ellen ismételten elhangzott a vád, hogy túlságos sok szerepet enged feleségének és húgainak, akiket együttesen — gúnyból — a női kamarillának neveztek. Sokan a Görgeyvel való ellentétét is felesége befolyásának tulajdonították.

[7] Mária Krisztina, VII. Ferdinánd spanyol király neje, a király halála után — kiskorú leánya nevében — mint régens magához ragadta a hatalmat. (1833) Ellene azonban a király öccse, a trónra szintén igényt tartó Don Carlos hívei fegyvert fogtak. A „christinosok" és „carlisták" polgárháborújában az előbbiek maradtak alul. Krisztina királyné, 1840-ben lemondani s az országot elhagyni kényszerült.

[8] A július 28-án tartott képviselőházi ülésen Duschek pénzügyminiszter kéri, hogy mivel az előző év augusztusában megszavazott 61 milliónyi hitel hamarosan lejár, újabb 60 millió frt-ot szavazzanak meg. A javaslat vita nélkül keresztül ment.

[9] Ld.: a 144. sz. levél 4. jegyz.

[10] Bem július 22-én az Ojtozi szoroson keresztül Moldvába ment, július 24-én Oknát elfoglalta, s Moldva lakóit a cári csapatok ellen fegyveres szövetségre szólította fel. Azonban a szászrégeni ütközet után — a vereség hírére — minden tényleges eredmény nélkül, kénytelen volt Erdélybe visszahúzódni.

154.

Pusztai Sándor — Ismeretlenhez

Pusztai Sándor az Allgemeine Zeitung von und für Ungarn című reakciós lapjának megindításához, illetőleg annak propagálásához kér a már osztrák megszállás alatt levő város közigazgatási szerveitől adminisztratív segítséget, „mivel a lap a törvényes rend és a béke orgánuma lesz''.

Pressburg 2 Aug. 849.

Euer Wollgeboren,

Beiliegend nehme ich mir die Freiheit die Annzeigen meines neuen Zeitungsblattes[1] zu dessen Herausgabe ich von der hohen Regierung ermächtigt bin, mit der Bitte zu übersenden, solche im Weichbilde der k. freien Stadt Raab an geeigneten Orten ankleben, und durch Verteilung zur Kenntniss des Publikums gelangen zu lassen.

Da dass Blatt ein Organ der Gesetzlichen Ordnung und des Friedens sein soll, so zweifle ich nicht daran, dass E. Wohlgeb. die Güte haben werden, mir zu dessen Begründung und Vorbereitung hilfreiche Hand zu bieten, den ich in dieser Hoffnung mit voller Hochachtung bin Euer Wohlgeboren

gehorsamer diener

Alex. v. Pusztai

(Győri Állami Levéltár. — Missiles II. [230] 1849, 1886.)

155.

Kacskovics Ágost — Kacskovics Mihályhoz

Kaposvár Augustus 3-án 1849.

Kedves Uram Bátyám!

Tegnap, amidőn az őrsi gazda keresett, Tallián János úrnál voltam, és tőle ki akartam tanulni azt: vajon az alispáni hivatalt el fogja-é vállalni? — vagy sem. Ő ezen kérdésemre kezemhez adta azon levelet, melyet nékie már másodízbe királyi biztos úr[1] írt, és szerinte minden

[1] A Pusztai Sándor szerkesztésében Pozsonyban megjelent Allgemeine Zeitung von und für Ungarn c. napilap 1849. augusztus 30-án indult és december 31-én jelent meg utoljára.

[1] Somogy megye császári biztosa Czindery László, korábban a megye reakciós szellemű főispánja.

ellenvetéseit — melyeknél fogva a hivatal elfogadásáról lemondani akar — simpliciter elvetvén — kijelenti: hogy, ha a hivatalt el nem fogadja, tehát kintelen leszen őtet felakasztatni. Ezen levelet elolvasván kérdeztem tőle: vajon tehát ez esetbe mit tévő lészen? Sírt és magát elhatározni nem tudta. E közbe megjött Molnár Zsigmond is, aki szinte Talliántól szerette volna megtudni: ha az alispánságot elvállalja-é? Azonban ennek sem felelt egyebet, minthogy a királyi biztosnak levelét ennek is által adta, és a királyi biztoshoz utasította. Tovább mint két óra folyásig 7 órától 9 óráig vártam a plébánia lakásnál Molnár urat vissza, hogy megtudhassam a rezultátumot; de az őrsi gazda is szeretett volna hazamenni, és haza hivatott. Ennek, mivel nem tudtam: vajon a Csicsa kocsis által küldött levelemet olvasta-é már Uram Bátyám? vagy sem — egyéb választ adni nem tudtam? mint azt, hogy miután királyi biztos úr semmi kifogásokat elfogadni nem akar; én pedig magam is meg vagyok győződve arról: miképp Sándornak testi baja olyan, melynél fogva nékie az időt használva — fördő által lehet csak gyógyulást reményleni, ő Füreden lévén: ott a helybeli orvostól adasson bizonyítványt, melyet kedves Uram Bátyám a királyi biztos úrnak bémutatva, Sándort a hivatal elfogadásától felmentetni kérjen.

Ezek szerint — a mai napon vett bizodalmas levelére — csak ezen tanácsomat vagyok bátor ismételni; mert bizonyos vagyok benne, hogy királyi biztos úr semmiféle kifogásokat, főképp melyek levelek által hozzá érkeznek, elfogadni már annyiból se akar, mivel ily formán egyik sem fogná jó kedvel a hivatalt elfogadni; ő nékie pediglen más módja nem marad mint akasztófa fenyíték alatt kényszeríteni.

Ami tehát a királyi biztos úrhoz intézett levelét illeti: úgy gondolom, be kell várni a holnapi (aug. 4-ik) napot — melyre minden tisztviselőnek meg kell jelenni. Majd akkor meglátom: kik — hogyan nyilatkoznak? És ha látom: hogy a levéllel lehet segíteni, azt magam fogom királyi biztos úrhoz bévinni. Egyébiránt ily életbevágó kérdésnek eldöntése — csekély bélátásom szerint — szükségessé teszi: hogy Kedves uram Bátyám mégis személyesen is megjelenjen Sándor fia helyett, kinek élete és vagyona veszélyeztetik.

Többnyire kegyeibe ajánlott hálás tisztelettel maradok Kedves Uram Bátyámnak

alázatos engedelmes öccse

K. A.

U. I. Mielőtt Tallián János úrral beszéltem volna, összejöttem véletlenül Német Antal kaposvári polgármester úrral, ki szinte sírva panaszolkodott, hogy királyi biztos úr oly terheket kivánván a M. városra vetni, melyeket ő exegválni nem képes, tőle azt kérte légyen, hogy a

civilis jurisdictiot[2] mentené fel minden ilyes veszélyes expedícióktól — hanem inkább katonai kormányt állítson fel, mely a szükségesseket végre hajtaná; nem csak, hogy kérésének helyt adni akart volna, sőt őtet vasraveretéssel is fenyegette.

Királyi biztos úr ugyanis Kaposvárott 1600 katonai erőt akar maga mellett folyvást tartani, és ezeknek 1°). Egy különös kórházat, 2°). Egy különös térparancsnoki szállást, 3°). egy különös őrházat. 4er A staféták rögtön elküldésére folyvást 4—5. két lovas kocsit, sat. Melyek, mivel Kaposvárról — hol ugyis naponként 3 ezer katona megyen keresztül, és kenyérrel, hússal, forsponttal azokat ellátni sem képes — már annyiból sem kerülhet ki, mivel itt csak mesteremberek laknak, és semmi kereset módja nem lévén, zsellérektől várják a magok jövedelmeit, polgármester úr a várost ezen terhektől megmentetni kérte, de kérésének hely nem adatott.

Tallián János úr is előadta királyi biztos úrnak, hogy ő ugyan ha főképp kényszerítve lesz, alispánságot viselni fogja, azonban mielőtt az egész magisztrátus felállítva nincsen, ő hivataloskodni nem képes; és mivel azt tapasztalná, hogy a magisztratuális hivatalokra alkalmas egyének a megyéből mind eltávoztak, és így azt kiegészíteni nehéz is leend, azt tartaná legcélszerűbbnek, ha egyidőre a csend és bátorság fenntartását nézve csupán katonai jurisdictiót alakítana, és a végrehajtásra nézve a helységek bíráit alkalmazná. Azonban királyi biztos úr mindezekre mit sem felelt.

(Kaposvári Áll. Levéltár. — Kacskovics cs. levéltára.)

156.

Vetter Antal — Kossuth Lajoshoz[1]

Vetter, mikor a hadsereg főparancsnokságát márciusban átvette, magától Kossuthtól határozott igéretet kapott, hogy családjáról gondoskodni fognak. Most értesül arról, hogy azok szükséget szenvednek. Ha ezt tudta volna, másképpen irányítja élete folyását. Sürgős segítséget kér.

Hochgeehrter Herr Gouverneur!

Als ich im Monate März das Oberkomando der gesamten Armee übernahm[2] hatten der Her Gouverneur die Güte, mir selbst den Antrag

[2] Civilis iurisdictio tulajdonképpen polgári bíráskodást jelent, itt azonban polgári közigazgatás értelmében áll szemben a katonai igazgatással.

[1] Ld. az 1. sz. levelet.

[2] Ld.: III. k. 80. sz. levél 2. jegyz.

zu machen für meine arme Familie, zu Gräz beschaft zu sorgen.

Heute erhielt ich ein Schreiben, und erfahre mit tiefen Leid davon dass Weib und Kinder Not leiden, folglich keine Unterstützung erhalten haben. Ermessen Sie Herr Gouverneur, da Sie selbst Vater sind, den Schmerz, welchen ich bei dieser traurigen Nachricht empfinde und wie ich herabgedrückt und gestimmt bin. Der Gatte zieht ins Feld, und Weib und Kind eines ungarischen Generals sind dem Mangel ausgesetzt, während er für das Vaterland kämpft. Hätte ich das früher gewusst, dass man mit mir überhaupt so zweideutig verführt ich hätte meinem Lebenslauf eine andere Richtung gegeben.

Herr Gouverneur! Gott helfe uns — Sie, wenn möglich meine Familie. Ich schliesse die Adresse hier bei — bitte aber um baldige Nachricht, und zeichne mich mit Hochachtung des

Herrn Gouverneurs

Beodra 3. August. ergebenster

Vetter

(O. L. — Kossuth-gyűjtemény időrendi része I. 510 — Korábban: 1848/49-es iratok.)

157.

A Magyar Dalnokok — Pulszky Ferenchez

London, nyárutó 3-án 849.

Mélyen tisztelt Pulszky Úr!

Legközelebb kegyednél tett látogatásunk alkalmával említettük, hogy Vörösmarty Mihály Szózatát — mely egy müncheni hírlapban jelenvén meg — jónak találtuk, részint meglehetős fordítása, részint ezen jeles mű méginkább közzététele végett, kinyomatni. Vélvén, hogy ez által társaságunkra több figyelmet vonhatunk, nemzetünk eránt pedig könnyebben, és sokkal nagyobb rokonszenvet gerjeszthetünk. Ezen kettős célból tehát, az ide mellékelt modor szerint, többszáz példányt nyomatván, elküldtük ezt német honbani utazásunk alkalmával, előadásunkon, és azonkívül minden illő alkalommal, a nép közt szétosztani. Hogy ezen működésünknek gyümölcsét már ott élveztük, örömmel mondhatjuk. Dehogy ennek jövendőben, nemzetünk erkölcsi életére sokkal nagyobb haszna, és jelentékenyebb befolyása leend, arról nem kételkedünk. S éppen ezen meggyőződéstől vezérelve, bátorkodunk

Kegyedet alázatosan megkérni arra, hogy a Szózatnak angol nyelvre fordítását, minél elébb eszközölje, és hogy a kinyomott példányokból kiosztás végett, egypár százat legyen szíves utánunk küldeni. Mely által hisszük, hogy az angol népben nemzetünk eránt támadt rokonszenvet még inkább neveljük, és erősbíthetjük. S midőn ily reményt táplálnónk keblünkben kérésünket ismét megújítva

maradunk Kegyednek mélyen tisztelői
a

Magyar Dalnokok

(O. Sz. K. Kézirattár. – Pulszky-levelezés.)

158.

Reguly Antal — Toldy Ferenchez

Lihsenből, kúrájáról visszatérve Pozsonyban elfogták, mint kémgyanúsat. Miért is akarna másként Magyarországba menni, mikor ott most olyan jól áll minden a magyarok számára, s minden jóérzelmű ember menekül onnan – mondották neki.

Hosszasan írja le betegsége tüneteit és végül kéri akadémiai állásának fenntartását.

Csákány d. 3-en Aug. 49.
[Toldy írásával: Vett. aug. 23.]

Hochverehrter Herr Secretär!

Sie haben vermutlich aus dem Briefe des Doctors Stein – von Ende April – erfahren, dass ich noch in demselben Monat, Lihsen verlassen und zu meinen Eltern nach Ungarn zurückkehren wollte. Einige Tage nach der Entsendung jenes Schreibens, ist das auch wirklich geschehen, und ich kam den 3-en Mai in Pressburg an. Leider wollte es ein böser Zufall, dass ich hier auf dem Wege nach Hause, als ich bei dem General Burits, dessen Vorposten bis an das Csákányer Gebiet standen, wegen eines Papierscheines vorkam, von einigen Officieren seiner Umgebung in Verdacht genommen wurde, ob ich nicht ein geheimer Agent sei. Es wäre auffallend, meinten sie, dass ich zu einer Zeit aus dem Auslande nach Ungarn komme, wo die Sachen der Magyaren so gut stehen, und jeder gutgesinnte im Gegenteil, von hier nach dem Auslande flicht. Ich wurde darum nach Pressburg zurückgebracht und da in der Wasserkaserne so lange zurückgehalten, bis

ich von den Militärgericht, als von jedem Verdacht gereinigt, entlassen wurde. Das geschah den 17. desselben Monats. Seitdem bin ich nun hier bei meinen Eltern, und gebrauche meine Kur regelmässig fort, so wie ich sie in Lihsen gebraucht habe, denn leider habe ich trotz der langen Zeit und vielen Opfern, Kraft und Gesundheit noch immer nicht wieder erlangen können. Dass ich die Armut darüber mehr als jeder andere fühle und fühlen muss, das werden Sie Hochverehrter Herr Secretär gewiss nicht in Zweifel ziehen, aber, wenn wir einerseits sehen, dass bei tiefen Übeln, in der Wasserkur, die Erfolge immer nur an eine lange Zeit gebunden sind, andererseits dass, wenn wir auch nicht alles, so doch schon einiges und vielleicht bedeutenderes erreicht haben, was sollen wir dann tun, als ausdauern und den Mut in uns nicht sinken lassen. Es könnten durch ein unzeitiges Aufgeben der Sache, nicht auch die bisherigen Erfolge gefährdet werden. Es ist hier schwer, wenn uns Lebensverhältnisse und Umstände zu einem gewaltsamen Abbrechen zwingen, zu bestimmen, auf welcher Seite wir, den grösseren oder mindern Verlust erleiden werden. Denn die Gesundheit ist ein Gut auf Erden, dessen Wert nur der kennt, der sie so lange entbehrt hat. Wenn ich auch überzeugt sein kann, dass ich durch die unrichtige Behandlung von Priesnitz und von Dr. Reysig in Berlin, viel Zeit verloren habe; da sie beide meiner Natur zu viel geboten, und durch dan Überreiz meiner Nerven mir beide eine Niederlage beigebracht haben, die mir nur geschadet und mit viel Zeitverlust verbunden war, so sind doch die Fortschritte, die ich in Lihsen während meiner ganzen Kur unentbrochen gemacht habe, derart, dass ich nicht zweifeln kann, ich werde endlich doch mein Ziel erreichen. Die kronische Verschleimung, die Prof. Graben als ein Hauptübel bei mir heraushob, scheint durch den cofiösen [!] und nur selten unterbrochenen Abgang von Schleim, den ich seit Mai vorigen Jahres, bis Ende Mai dieses Jahres hatte, gehoben zu sein,da ich seitdem keine Spur davon bemerkt habe. Die haemoroidalen Stoffenhäufungen im Unterleibe, welche Priesnitz und Reysig als mein Hauptübel betrachteten, scheinen auch gehoben, hauptsächlich durch das Brechen, welches ich von beginn Decembers bis Ende Februar hatte, und wobei besonders ein brauner oder auch schwarzer Stoff, dessen Schattirung gewöhnlich ins blutrote überging, in grossen Masse sich vorfand. Es fehlt nur noch, dass das letzte Übel, welches sich seit April immer mehr entwickelt hat, und die eigentliche Quelle aller meiner übrigen Leiden zu sein scheint, gehoben werde. Es äussert sich in einer grossen Reitzbarkeit des Magens, der ausser Reis und Semmel, die seit fünf Wochen meine ausschliessliche Nahrung bilden, nichts vertragt und alles von sich gibt, und scheinbar noch an der Leber; wenigstens breche ich seit vier Monaten täglich Galle, bald gelb, bald schwartz-grün, zuweilen in grosser Quantität. Bin ich nun in ein oder zwei Monaten auch mit diesem zu

Ende,' so glaube ich, dass alle die Störungen, die in meinen physischen und geistigen Verrichtungen stattfinden, und die ich zu einem bedeutenden Teil nicht mehr fühle und kenne, aufhören werden, und ich sodann meinem Leben und Berufe zurückgegeben, bald meine Stellung einnehmen und meine Arbeiten wieder aufnehmen werde können. Ich trage Ihnen, in dem ebengesagten eine Bitte vor, die ich wünschte, dass Sie sie leicht gewähren könnten ohne dass Sie irgend nöthige Rücksichten ausser zu setzen oder zu verletzen brauchten. Denn es kann kein unangenehmeres Gefühl geben, als Menschen, deren man aus vollen Herzen sich verbunden fühlt, unangenehmes besitzen zu müssen, und meine Lage würde, bei meinem jetztigen noch so hinfälligen und kraftlosen Zustande, das mir jede geregelte Tätigkeit zur Unmöglichkeit macht, nur noch unleidlicher werden. Es ist gewiss, dass die Stellung, die ich mit Ihrer Unterstützung bei der Bibliothek nachgesucht und erhalten habe, für mich insofern eine sehr grosse Bedeutung hat, als ich keine andere finden könnte in der ich meinen geistigen Richtungen so ungestört folgen könnte, als in ihr, ebenso, wie ich auch in keiner andern die Möglichkeit hätte meinen Verpflichtungen, gegen meine teilnehmenden Freunde gegen die Akademie und selbst gegen mein Vaterland, so möglichst schnell zu entsprechen, als eben in dieser.

Indem ich Sie Hochverehrter Herr um Ihre gütige und freundliche Teilnehme ersuche,

bleibe Ihr ergebenster und dankbarkster

A. Reguly

(Akadémiai Könyvtár. Kézirattár. – M. Irod. Levelezés. 4r 88.)

159.

Thompson Bessie — Pulszky Ferenchez

1847-ben ismerkedett meg Pulszkyval egy Linzből Bécsbe menő hajón és sokat beszélgettek. Később 3 hónapot töltött Bécsben, ahol Batthyány Lajossal találkozott. Csodálattal nézi a magyarok küzdelmét. Bízik az igazság győzelmében.

Edinburgh –
August 3rd 1849 –

I venture to address these lines to you in the full conviction that I have already had the pleasure of making your acquaintance on Friday October 15 – *1847* on board a Steambaoat sailing from Linz to Vienna.

Should I not be mistaken in this supposition you will I am quite certain hold me excused from any other motive than the real one in that apparently acting contrary to the usual habits of my country-women and the general conventialisms of our Society but when I call to mind the expression of your wish to make our farther acquaintance at Vienna, than truly circumstances at present seem to justify the simple expression of my own sentiments.

Altho' it may seem to you strange that I should entertain the desire to do so, or that I should dare to offer my solitary and worthless tribute when the entire civilized world must resound with one unanimous voice of congratulation at those victories already gained and in the expressions of hope for the future success of your nation, yet it has often chanced that a faint Echo has awakened a pleasure peculiar to itself more particularly when its voice speaks of the past and the distant and my voice must recall something of the quietude of the past. When we conversed on Goethe and Schiller you had not known the horrors of war and bloodshed, I too knew less of them for my imagination had not pictured their terrors.

Nothing has however occurred to erase those memories of quietude and beauty from my mind and the memory of yourself and our short acquaintance has rested ever since unalterably linked with those of the wild rocky shores and romance breathing ruins of the mighty Danube. Those monuments seemed to me then as poets of the past and now as prophets of the future. In such wrecks of former greatness one reads strange truths, change, oppression, struggles and victory to the great and noble in the cause of truth and justice, for does not tyranny scatter itself the seeds of its own destruction? May God only grant that your success may be speedy. It must come eventually for society, spirituality, moral energy and intelligence must rise above material force however mighthy its prepare. How I loved once to contemplate that some godlike resistance to materialism in the These us statue at Vienna, but how little I then suspected that in the history of my own times I should find that ideality realised.

My husband and I remained contrary to own previous design three months in Vienna. It was in the society of the family of an old and noble Austrian count who is since dead but in whose happy and amiable circle we spent much of our time. When at Vienna that I first learned to designate our fellow-traveller as count Louis or Casimir Batthyány, but I constantly felt altho' entertaining the greatest desire for certainty that the evidence upon which I rested was too slight.

I happened some time ago to read a brief sketch of your life which left me in the fullest conviction that I could not be mistaken and I then resolved to seek an opportunity of writing to you, for during the late

struggles of your noble nation my imagination may almost my entire soul has dwelt in Hungary. But as I have not the chance of forwarding more than a small piece of paper, I will not attempt to explain the sentiments which have encouraged me to address these lines to you. Should my anticipations be realized I shall enjoy this opportunity at a future period, neither will I make apologies further than sincerely to ask your pardon should I upon too slight evidence have intruded a letter upon an entire stranger. I shall even then entertain no fear of being misunderstood by the noble and generous Count Batthyány, my only fear is lest my letter should not reach his hands.

After a day or two I shall leave the city for a time and it will be in the retirement of our Scottish Highlands that I shall earnestly pray for your nation and yourself.

Believe me then yours most respectfully and sincerely

Bessie Thompson Lowne

46 Minto Street, Newington

Edingburgh (Scotland)

P. S. Ich habe mich der eignen Sprache bedient, weil ich glaubte, dass es Ihnen einerlei sein würde, oder ich hätte deutsch geschrieben.

(O. Sz. K. Kézirattár. – Pulszky-levelezés.)

160.

Raffay János Nepomuk — Hindy Jánoshoz

Mélyen tisztelt, és szeretett Sógor Uram,
s kedves Julim!

A házunk és a papnöveldei épület telve vannak katona betegekkel, és mint a magyar, úgy a császári hatóság is reám bízta a korodai igazgató hivatalt úgy, hogy egy krajcárt se hagyott a betegekre, az ápolójokra, az élelemre, a ruházatra, és az orvosságokra. Rövidek az életem, az éjjel, és nappali óráim arra, hogy eleget tehessek mindeneknek. Már kétszer dültem ki az itt dühöngő epemirigy, és egyszer a hagymáz[1] jelű nyavalya által. Állok mégis gyönge, és lankadt testemmel, és viszem azon hivatalt, melyre helyettest nem kaphatok; mert a város, és a szomszéd helységekben összekoldult, és koldulandó eledel, és ruhát

[1] Előbbi a kolerának, utóbbi a tífusznak régies magyar neve.

összeszerezni, rendbe tartani jutalom nélkül, és híven senki se fogja. Kérem az Istent, hogy csak ez egy hivatalomat végezhessem szerencsésen, azután nyugszom. Barts úr kézbesít nektek húsz pengő forintot az én adósságom kamatja fejében. Ha ott nem kelendő a magyar pénz, küld vissza ezen jó asszony által, és én azon a pénzen, vagy lisztet, vagy eleséget, vagy baromfit veszek, és nektek felküldöm.

Kérlek szeretettel, ha nem is írhattok, szóval izenjétek meg az állapotokat, a bicskeik sorsát, és Károlyét, ha tudtok róla.

Ha bármely rész győz, és elismeri a korodák körüli fáradozásaimat semmi jutalmat se kérendek mást, csak hogy a kenyérnélküli sógor uramat kenyérbe tegyék. Ha azt megélem, azután szívesen halok meg.

Itt egy pesti mérő búza 13 váltó forint, egy icce zsír 1 f. 30. kr. váltó. Talán Pesten se drágább; mert itt, hol a magyar, hol a császári katonaság teszi a drágaságot.

E levelem átadónéja kolera nyavalyában sínylődők számára hoz Budárul cseppeket, egy palackocska 36. kr. pengő. E cseppekbül 30, ha nagyobb mértékben, 15, ha kisebb mértékben van a kolera valakin, Graue Münzen[2] herbatéba beteszi, és melegen megissza, azonnal veszedelmen kívül van az ember. Kérlek vegyél a családod számára, és ha lehet, a Bicskére is küldjél.

Ha élek, és csendesség lészen, sietek karjaitok közé; ha élni megszűnök, imádságtokba ajánlom magamat. Miska sógor tanár úrnak, és a Budai sógor, és néniknek, ts. Kulcsárné, és Szenonerné asszonyoknak szíves tiszteletemet izenem, és maradok

Kalocsán Aug. 3-kán 1849. hív rokonotok

Raffay János Nepomuk

koroda igazgató

Kérlek igen szépen, utasítsd ezen asszonyt a neki adott levelekkel a Molnár úr házába (gombkötő) Terézváros Nagykereszt uccában, és a Kacskovics Lajos[3] úr nejéhöz Molnár ucca 152. szám alatt. Látogasd meg őket személyesen, és tudhatod, hogy szívesen látnak; mert mindketten itt nálam voltak 10 nap mint menekvők.

Sikorné asszonynak, minél előbb kézbesítsd e levelet. A fiát, mint az anyja kívánta, oda adtam tűzérnek, de úgy, hogy a jó barátom őrnagy Mandl úr saját fiának fogadta.

(O.L. – Múzeumi Törzsanyag d.a. – Korábban: 1848/49-es iratok.)

---

[2] Fodormenta tea.

[3] Kacskovics Lajos fővárosi főjegyző, később osztálytanácsos.

161.

Harney G. Julian — Pulszky Ferenchez

Tájékoztatására megküldi a Northern Star-nak, a chartisták lapjának néhány példányát, s e lapból néhány cikk kivonatát — részben saját tollából —, melyek a magyar szabadság és függetlenség ügyével foglalkoznak. Küldi továbbá a Democratic Review augusztusi számát is, melyben hasonló tárgyú cikkek találhatók. Ha a magyar kérdésre vonatkozólag Pulszky néhány tájékoztatót küldene, azokat jól fel lehetne használni.

9, Queen Street, Brompton
London, August 4-th/49.

Respected Sir,

Thinking you may be interested in every Manifestation of British feeling in favour of your noble Country, I send you some extracts from, and copies of the *Northern Star* — the organ of the Chartists — in which you will find articles from myself and others advocating the cause of Hungarian independence and freedom. I also forward the August N^{0} of the *Democratic Review* in which you will observe similar articles.

Any information, documents, etc. bearing on the Hungarian question which you may favour me with shall be made good use of.

Earnestly praying for the final victory of Hungary over all her enemies,

I am, Sir, most respectfully yours,
G. Julian Harney[1]

(O.Sz.K. Kézirattár. — Pulszky-levelezés.)

162.

Krasinski Henry — Pulszky Ferenchez

Párizsban, 1836-ban kiadott *A kirholmi ütközet* c. könyvét küldi meg Pulszkynak. Bemmel közösen vállalták a könyv kiadását, mert egyrészt még ismeretlen szerző volt, másrészt a könyv szelleme sem felel meg a franciák felfogásának, s pénze sem volt elég.

Mindig jó barátok voltak Bemmel, sohasem csalódott benne és az összes lengyel tábornokok között egyedül ő ismerte az oroszok gyenge oldalait. Mint szervező, mint a lengyel–orosz kérdés szakértője, Dembinski fölött áll. Nem akarja

[1] A szabadságharc alatt ez az egyetlen közvetlen kapcsolat a chartisták és Pulszky között. Tudomásunk szerint Pulszky nem is válaszolt erre az ajánlatra.

lebecsülni Dembinskit, aki jó tábornok, de kétségkívül téved Czartoryskit illetőleg, aki a legkisebb katonai tehetséget sem mutatta. Chrizanovszki, ez a tehetségtelen tábornok, Czartoryski angol összeköttetései által kapta meg a szárd hadsereg főparancsnokságát, de három nap alatt vesztett el mindent. Ezért tudott Ausztria sok csapatot küldeni Magyarország ellen, és így történt az olasz felkelés elnyomása, amely felkelés a magyaroknak hallatlan előnyt nyújtott volna. Az orosz invázió óta egész Európa szabadsága az önök szent ügyével áll vagy bukik. Ne számítsanak a reakciós Franciaországra, de inkább „Angliára és saját félelmes kardjukra, mely elnyomóink vérétől csöpög".

A levél írója – amint állítja – többször személyesen írt a szultánnak, írt Bemnek, mint „Magyarország Törökország és Lengyelország védő angyalának". A szultánnak megírta, hogy erősítse meg határait és ne engedjen át egyetlen oroszt sem országán.

6 Townbridge Place
Euston Square
August 4 th 1849 London.

Monsieur!

Pour vous convaincre que j'ai été toujours ami des Hongrois et des Anglais je prends la liberté de Vous envoyer mon ouvrage Francais, (intitulé La Bataille de Kirholm) que j'ai fait publier en 1836 á Paris. Nous avons fait avec le général Bem une espèce d'arrangement pour la publication de cet ouvrage, attendu que je n'avais pas assez d'argent pour le faire publier entièrement à mes frais. J'étais alors un auteur peu connu et la tendence du livre en question n'était pas trop en harmonie avec les sentiments de la nation Francaise, et m'a fait beaucoup de mal en France. J'ai tracé dans ce livre les moeurs polonais avec fidélité. Vous y trouvera aussi une bonne description des Carpathes ou peut étre maintenant on bat les hordes moscovites.

Il y avait toujours une grande amitié entre Bem et moi, je ne me suis pas trompé un instant en lui et j'ai toujours dit que c'est le seul homme parmi tous les géneraux Polonais, qui connait à fond les côtes faibles de la Russie. Sous le rapport des talents administratifs, sous le rapport de la connaissance de toutes les branches compliquées de la question Polono–Russe, Dembinski lui est inferieur. Je ne dis pas cela, pour louer Bem ou déprécier Dembinski, mais je dis ce que je crois et puis mon opinion n'est pas infaillible, je connais aussi un peu le général Dembinski qui paraissait toujour avoir plus ou moins pour moi de bons sentiments, mais je n'ai pas l'honneur de le connaître si bien comme je connais Bem. Dembinski certainement est un très bon général entreprenant et actif et c'est glorieux pour lui d'avoir vaincu Paszkievics; il se trompe né an moins sur le Prince Czartoryski, qui n'a pas montré le moindre talent dans la dernière insurrection[1] dont le regne en Pologne est impossible (quoiqu'il arrive) et dont les agents

[1] Az 1830/31-i lengyel felkelésben Czartoryski jelentős szerepet játszott.

constamment duppés par de subtiles intrigues ont contribué (avec de meilleurs intentions) a faire quelque embarras á votre cause de la manière suivante: Le général Chrizanowski qui selon des fautes incontestables n'a pas montré de talents militaires, aprés avoir arrivé de Pologne dans l'emigration beaucoup plus tard que les autres, voyant que le Prince Czartoryski et sa clique a beaucoup de bonnes connaissances, a commencé à flatter adroitement leur vues et on lui a fait par des journaux étrangers connus de Lord Dudley et de Comte Zamoyski une espèce de reputation militaire (usurpée), qui faisait Bem souvent rougir de colere et que parfois le faisait rire aux éclats. Enfin (on a trouvé le feu roi de Sardaigne)[2] qui eu l'imprudence, de lui confier le commandant en Chef de l'armée Sarde[3], mais il a perdu tout „dans trois jours"[4] De cette manière aussi l'Autriche a pu disposer d'un bon corps de troupes, qu'elle n'a pas manque d'envoyer contre les Hongrois,[5] et de cette manière aussi, toute l'insurrection Italienne (qui aurait pu Vous donner des avantages immenses) a été si bien supprimé que si elle venait même d'éclater encore une fois, elle ne pourra pas avoir les mêmes resultats en votre faveur que la première. Je ne suis pas democrate mais un peu m'importe la démocratie, pourvu qu'elle fasse du bien á la Hongrie et la Pologne.

Je crois necessarie de Vous informer de tout cela afin que Vous puissiez Mrs. être au courant de tout ce que se passe et par la, d'être plus util á Votre cause sacrée. Depuis l'invasion Russe, la liberté de l'Europe entière pend sur le succés des Hongrois.[6] Ne croyez pas beaucoup sur les secours de la France, elle est réactionnaire, mais comptez plutôt, Monsieur sur l'Angleterre et surtout sur votre terrible épée qui rougit du sang de nos oppresseurs. J'ai écrit plusieurs lettres direct au Sultan (au quel j'ai dédié mon ouvrage sur les Cosaques en Anglais) et j'ai écrit Bem, comme un des Anges Tutelaires de la Hongrie et de la Turquie et de la Pologne et ou j'ai franchement décrit les dangers auxquels la Turquie sera bientôt exposée si elle n'ouvre pas ses

---

[2] Carlo Alberto.

[3] A lengyel Chrzanovszki vezette a szardíniai sereget a szerencsétlen kimenetelű novarai ütközetben.

[4] A fegyverszünetet március 12-én mondta fel Carlo Alberto. A tényleges hadműveleteket azonban csapatai csak március 20-án kezdték meg, s már március 23-án a novarai csatában vereséget szenvedve, s az osztrákokkal fegyverszünetet kötve, áruló módon letették a fegyvert.

[5] Az itáliai vereségek, és Carlo Alberto árulása azért volt olyan nagy jelentőségű a magyar és ezen keresztül egész Európa forradalmi mozgalmaira, mert a fegyverszünet után Ausztria teljes felszabadult hadseregét Magyarország ellen indíthatta.

[6] A cári inváziót után egyre többen hangoztatták a szoros összefüggéseket a magyar szabadság kérdése és Európa szabadsága között.

frontières d'un bon corps d'armée qui put agir contre les Russes en cas convenable. J'ai mentionné aussi dans les lettres en question, que le Sultan ne doit pas permettre à aucun Russe de passer par le service s'il veut conserver son empire.

Je voudrais Vous parler ainsi qu'au Comte Teleki.

J'ai l'honneur d'être M. votre tres humble serviteur

Comte Henry Krasinski

Je ne manquerais pas de Vous offrir comme présent mon ouvrage anglais sur les Cosaques, quoique je sois l'auteur de l'ouvrage que je vous envoie, il ne m'appartient pas et quand Vous le finirez daigner avoir la bonté de me le renvoyer. Il est difficulte de se procurer maintenant un exemplaire de cet ouvrage.

(O. Sz. K. Kézirattár. – Pulszky-levelezés.)

163.

Lichtenstein György – Pulszky Ferenchez[1]

Berlin Aug. 4. 1849.

Tisztelt Követ Úr!

Fontos írnivalóm nincs ugyan, de mivelhogy ma, Pestről Júl. 30.-ról levelet kaptam, – mégis néhány érdekes specialitásokat vonok ki belőlök. Kegyed levelét Aug. 1-ről ma vettem s csak arra kérném, méltóztassék néha *minket* is tudósitani a Londonban történtekről, különösen mit az ember újságokból nem tudhat, mert londoni dolgoknak itt nagy befolyása vagyon, s Wimmer úr különösen működhetik, ha kegyetek működéseit egészen ismeri. Wimmer alkalmasint megírta már[2] hogy Brandenburg visszaküldte „Notá"-ját azon megjegyzéssel „er möge sich ruhig verhalten um der Regierung kein Unannehmlichkeiten zu verursachen". Elég az, hogy itt maradhat Wimmer úr, s úgy látszik, hogy az itteni kormány a magyar dolgok kimenetelét be akarja várni, – és ha megverjük az ellenséget – barátkozik velünk. Egye meg a f... – akkor nincs rá szükségünk.

Wien. 2-ten Aug.

[1] Ld.: a 145 sz. levelet és az 1. jegyz.
[2] Ld.: 138. sz. levelet.

Am 31-ten Juli machten die Ungarn einen neuen Ausfall aus Komorn[3] gegen Neuhausel jagten die Öster. bis *Neutra* und nahmen ihnen alle Bagage weg. Die Österreich. wissen nicht genau wo Paskievits ist.[4] Die Russen sollen schon bei 40 Kanonen verloren haben. Die Einname von Temesvár bestättigt sich.[5]

Pesth. 31. Juli.

Leuten, die von unten kommen, erzählen, Kossuth hätte in einer Sitzung Depeschen erhalten und laut aufgeschrien „a haza mentve van". Wodurch — ist unbekannt.

Hier in Pest müssen bis zum 3-ten August 2 Schiffbrücken geschlagen werden, ebenso wie im April als die Österreicher sich so plötzlich zurückzogen. Die Ungarn sollen plötzlich in Hatvan erschienen sein.[6]

Auf der Kecskemeter Heide haben die Ungarn Alle Brunnen verschüttet. Daher werden von hieraus 1000 Fässer Wasser und Eis der österreichischen Armee nachgeführt. Die Ungarn sollen die Donau vor 3 Tagen überschritten haben und gegen Eszegh ziehen. Die gutgesinten erzählen sich heute, Jelasich wäre gänzlich aufgerieben, er hätte zu Fuss die Flucht ergreifen müssen (?).[7] In der Spitälern liegen hier 6000 blessische Russen. Unter den Russen und Österreichern herrscht hier — so wohl nach oben als unten — grosse Uneinigkeit.[8] Die gemeinen Russen hassen die Österreicher und sagen oft, wenn sie nur übergehen könnten sie würden auf die Österreicher schiessen.[9] Die russischen Offiziere schliessen sich sehr an das Civile an. Vor der Eisenbahn und Dampfschiff Gesellschaft wurden Alle ungarischen Beamten entlassen, unter den strengen Befehl, *keine* Ungarn wieder aufnehmen. In Somogy und Zala ist der Landsturm am besten organisiert,[10] er wird sich sobald es nöthig an Aulich anschliessen. Auch in Pest wollte Kossuth Kreuzzügler bilden, — diesen waren aber feig,

---

[3] Július 30-án és 31-én Klapka tábornok, várparancsnok kitörést rendelt el Komáromból s a császári csapatokat Érsekújvárig kergette.

[4] Haynau és Paszkievics, a császári és cári hadak főparancsnokai között nem volt meg az összhang, féltékenyen igyekezett mindkét fél arra, hogy a magyar csapatok fölött a végső győzelem neki jusson.

[5] Ld.: 137. sz. levél 11. jegyzetét.

[6] Ez a hír téves.

[7] E hír mögött nyilvánvalóan még mindig Jelačićnak a hegyesi csatában elszenvedett csúfos veresége nyomai érezhetők.

[8] Ld.: a 4. sz. jegyzetet.

[9] Igen sokszor találkozunk a szabadságharcnak ebben a szakaszában olyan jelenséggel, hogy a cári csapatok katonái egyetértenek a magyar szabadságharccal, s nem egy esetben át is pártolnak a magyarokhoz.

[10] Somogyban és Zalában a lelkes forradalmár Noszlopy Gáspár szervezte a népfölkelést.

und Kossuth ging dazumal nach *Cegléd*,[11] kam aber oft nach Pest. Das erstemal schrie das Volk bei der Eisenbahn einen Éljen zum taub werden, und da sagte Kossuth erbittert: Kérem ne kiáltsanak éljent, haragszom, egyebet úgy sem tudnak, nem kell nekem ez a hideg éljen. Die Leute gingen beschämt nach Hause und am folgenden Tage zogen Alle Josef u. Franzstädtler me ist verheiratete nach Cegléd und schlossen sich dem Perczelschen Landsturm an. (: Ez tehát az az úgynevezett Pesti contre revolucio!.)

Bécsből írják továbbá: Der Berichterstatter der Times, der Briefe von Pulszky und Kossuth bei sich hatte, erhielt kein Pass viso, und ging zu Fuss über die Gränze, wurde 4 mal arretirt, untersucht aber nachdem man nichts gefunden —freigelassen.[12] Er schrieb an Schwarzenberg wegen dieser Ehrenbeleidigung, forderte Genugtunung und Geld-Entschädigung.

A mai bécsi hírek, hogy Görgey diktátorrá kiáltatott ki Szegeden, Kossuth helyére, természetesen csak hazugság.[13]

Ajánlom magam.

(O. Sz. K. Kézirattár. — Pulszky-levelezés)

164.

Galody Maximilian — Pulszky Ferenchez

A levél írója New Yorkban élő magyar, akit a viszonyok tartottak távol 8 év óta hazájától. A magyarországi eseményeket, ismerve nemzetét, feszülten, de nyugodt lélekkel figyelte. Biztosan tudta, hogy az osztrákokat megverik, de az orosz invázió, Franciaország árulása és a porta tehetetlensége félelemmel tölti el drága hazájáért.

Felajánlja a szolgálatait. 31 éves, sok nyelvet beszélő ember. Politikai hitvallása forró érzés Kossuth iránt.

Kémszolgálatra is vállalkozik. Ausztria is tart szolgálatában kémeket.

Írja, hogy gróf Vass Sándor (Helyesen Samu — *WE*) érkezett New Yorkba és Magyarország képviselőjének adta ki magát, de ez az állítása szemmel láthatólag nincs összhangban szellemi műveltségével és egész lényével.

---

[11] Július 30-án Kossuth Szentesen volt, és innen intézte lelkesítő fölhívását a csongrádiakhoz. Cegléd megközelítését ekkor már a hadműveletek állása nem engedte meg.

[12] A Times szerkesztőjének, Charles Pridhamnak végül mégis csak sikerül bejutnia az országba, sőt — s ez arra utal, hogy az osztrák hatóságok gyanúja nem volt egészen alaptalan — Kossuthtal is felvette a kapcsolatot.

[13] Július 21-én maga Szemere veti föl a diktátori hatalom megteremtésének eszméjét. (Ld. 153. sz. levél 3. jegyz.)

New York 6. August 849

Obschon ich nicht die Ehre habe Sie persönlich zu kennen so ist mir Ihre Mama[1] von einer zu guter Seite bekannt als dass ich zu befürchten hätte dass Sie diese Zeilen ungütig aufnehmen werden, umsomehr wenn ich Ihnen sage dass ich ein Ungar bin.

Verhältnisse, Umstände entfernten mich seit 8 Jahren von meiner Vaterlande, und wenn ich gleich sehr entfernt davon bin, so beobachtete ich doch die Ereignisse desselben zwar mit Spannung – jedoch *ruhig* – denn ich kannte den Geist und die Elemente der Nation der ich anzugehören das Glück habe; der Sieg über die Österreicher war für mich keine Überraschung – denn ich setzte ihn mit *Bestimtheit* voraus; allein die Invasion der Russen, das verräterische Frankreich,[2] und der Ohnmacht der Pforta[3] macht mich Zittern für mein gutes teures Vaterland, und das Schrecklichste dabei ist dass ich hier bin und nichts tun kann als die Zähne knirschen.

Herr! Ich habe militärische Bildung genossen, aber erhielt leider 844 eine Schusswunde, die mich für Krieger Strapatzen untauglich macht! Könnten Sie mich nicht auf einer andern Art nützlich machen? O tuen Sie dass wenn Sie können, ich bitte, ich beschwöre Sie darum! Ich bin 31 Jahre alt, habe, wenn auch nicht für Krieg, doch für sonstige Lebensaktivität eiserne Kraft, spreche deutsch, ungarisch, latein, englisch, und italienisch, kenne das Ausland und die Welt, und habe Kopf und Herz am rechten Flecke; mein politisches Glaubensbekäntnis ist ein glühendes Gefühl für Kossuth – Kossuth – und wieder Kossuth. Ein Mann der sich eine ganze Nation untergeordnet, dem die schöpferischen Geister unserer ersten Männer zu gebote stehen, muss eine gerechte heilige Sache führen, diess denke ich, diess fühle ich ohne erst politische Argumente oder Theorien aufzustellen, nehmen Sie noch hinzu dass ich *bei der jetzigen Sachlage der Dinge* das Princip: „Flectere si nequeo superos Acheronta movebo"[4] billige, und Sie haben meinen Glauben.

---

[1] Nyilván Pulszky anyósáról, Walternéről van szó.

[2] A forradalom előharcosának tartott Franciaország ellenforradalmi magatartása, s különösen a Róma elleni expedíció és a város bombázása a haladó világban méltán nagy felháborodást kiváltó árulásnak volt tekinthető, árulásnak a saját maga által hirdetett szabadságeszmékkel szemben.

[3] Törökország tehetetlensége, a cári elnyomással szembeni behódolása méltán keltett megdöbbenést, annál inkább, mert éppen földrajzi és politikai helyzeténél fogva, tőle várták azt, hogy szembehelyezkedjék a cári elnyomással.

[4] Idézet Vergilius Aeneisének 7. énekéből. Jelentése: „Ha az égieket nem tudom, úgy az alvilágiakat fogom megmozgatni."

Nyolc évek lefolyása után körülmények elidegenítették tőlem az hon nyelvemet, de soha hazámat, és csak éppen azért, hogy veszedelemben tudom, csak éppen *azért* mondom nem szégyelem magamat Kegyedhez *német írásban* esedezni, mert abban jobban kifejezhetem magamat; szívemben erősen feltettem, hogy félreteszek, minden, még a legszentebb érzeményt is, ha csak hazámnak szolgálhatok. Bocsánatot tehát a német írásért, mert szükség törvényt bont.

Dies ist beiläufig alles, was ich Ihnen sagen wollte, und erlaube mir blos noch die ergebenste Bemerkung dass ich bis heute an *gar keiner* politischen Demonstration, in *keinem* Lande teilnam, daher meine Person keiner Regierung nicht den geringsten Anstoss gab, und nachdem ich hier so obscur lebe, dass ich nicht einmal die hiesigen Meetings[5] beiwohne (:sie sind ohnedies absurd und lächerlich:) so kennt man mich kaum, – und so für jedes Unternehmen einen bedeutenden Vorteil bezüglich der Spionage (:Österreich hat auch hier Einige des Handwerks:) für mich habe.

Ich sende Ihnen diese Zeilen aus Vorsicht nicht auf gewöhnlichem Wege, denn ich erinnere mich noch des schändlichen Brieferöffnungs Systems in England für Österreichs Rechnung, wodurch die armen Bandiera vor einigen Jahren in Italien gerade als ich dort war erschossen wurden.[6] Armes Italien das Herz blutet mir! Ich verlebte dort glückliche Zeiten!

Vor einigen Tagen langte hier ein sich nennender Graf Wash Sándor[7] an, vorgebend er sei ein Representant Ungarns, was aber mit seiner Geistesbildung und überhaupt ganzen Wesen sich nicht zu vertragen scheint[8] ich habe ihn noch nie gesehen, und alles was ich Ihnen schreibe weiss ich von hören-sagen, soviel ist gewiss dass er hier ist, und auf gar keiner Bildungsstufe stehen soll. Sollte diess etwa eine Mystification oder ein kleines Juraten Stückchen sein? das wäre sehr traurig, und ich wünsche in meinen Urteil mich bald eines bessern überzeugen zu könen.

Nun wäre ich zu Ende. Sollte ich das Glück haben Sie für meine Bitte geneigt zu finden so bitte ich dies mit umgehender Post mir

---

[5] Ld.: a 107 és 132. sz. leveleket.

[6] A két előkelő velencei családból származó Bandiere testvér, Attilio és Emilio Mazzinivel összeköttetésbe lépve, az osztrák elnyomókkal szemben az egységes és szabad olasz köztársaság megteremtésére törekedtek. Szervezkedésük árulás következtében idő előtt kiderült, s a két Bandiere testvért hét társukkal együtt 1844-ben Cosenzában nyilvánosan kivégezték.

[7] A név téves: a magyar kormány amerikai megbízottjának keresztneve: Samu. Ld. a 132. sz. levél 3. jegyz.

[8] Kossuth külföldi megbízottait nem mindig a legszerencsésebben választotta meg. Vass Samu követi megbízását Teleki László és Pulszky Ferenc is helytelenítették, személyét nem találták e feladatra alkalmasnak.

gefälligst mitteilen zu wollen, und ich schwöre es Ihnen lelkemre szívemre Sie sollen mit mir zufrieden sein.

Ich bitte zugleich die Versicherung nehmen zu wollen, dass ich mich Ihrer Polemic in der Allgemeinen Augsburger Zeitung[9] mit Freuden erinnere, und mir es zur Aufgabe machen will Ihrer Güte mich würdig zu zeigen indem ich einer gefälligen Zuschrift entgegensehend verbleibe

mit aller Hochachtung

Dero untertänigster

Maximilian Galody

(O. Sz. K. Kézirattár. – Pulszky-levelezés.)

165.

Chownitz Julian — Pulszky Ferenchez

Folyóiratot küldött Pulszkynak és elmondta, hogyan történt, hogy Magyarországot egy évvel ezelőtt – mivel a magyar kormány intézkedésével nem értett egyet – elhagyta. Azt is közölte azonban, hogy azonnal az ország rendelkezésére áll, mihelyt a dinasztia a Pragmatica Sanctio és a márciusi törvények által szentesített függetlenséget és alkotmányt elnyomná. Egy röpiratot is adott ki Frankfurtban „Magyarország szent joga az Ausztria ellen vívott harchoz és a Habsburg-Lotharingiai dinasztia trónfosztásához, történelmileg és államjogilag bizonyítva" címen. Szerette volna hazáját a magyar követek irányítása alatt szolgálni. Választ eddig nem kapott. De újra ír, mert Frankfurtban él 15 magyar kézműves, akik egy csoportban szeretnének hazamenni és fegyvert fogni hazájukért. A levél írója, aki tiszt volt, lenne a vezetőjük. A módozatokat latolgatja, hogyan tudnának könnyebben hazajutni, egy csoportban, vagy egyenként. Egy újonnan megjelent röpiratát is csatolja.

6. August 1849.

Geehrtester Herr Gesandte!

Vor einigen Wochen habe ich die Ehre gehabt eine Zeitschrift an Sie zu richten, worin ich meine Anwesenheit am hiesigen Orte und meinen Wunsch, unserem Vaterlande von hier aus nützlich zu sein, zu Ihrer Kenntnis brachte. Zugleich habe ich dargelegt, wie es kam, dass ich Anfangs Oktober v.J. Ungarn verliess, weil ich mit dem damaligen Beginnen unserer ungarischen Regierung nicht einverstanden war, dass ich mich jedoch augenblicklich wieder mich meinem Lande zur Ver-

[9] Az Augsburger Allgemeine Zeitung (korábban Allgemeine Zeitung – 1798–1882) Pulszkytól is közölt cikkeket. Különösen híressé vált Seidlitzzel folytatott polémiája: „Ungarische Verhältnisse" című cikksorozata, amelyben Seidlitznek a magyar ellenzéket támadó „Pia Desideria für Ungarn" című cikkeire válaszolt.

fügung stelle sobald ich sah wie dessen, durch die Pragmatik und Märzgesetze geheiligte, Unabhängigkeit und Konstitution von der Dynastie unterdrückt werden sollte.[1] Endlich schliesse ich auch meine erste, hier in Frankfurt herausgegebene Brochüre Ungarns heiliges Recht zum Kampfe gegen Österreich und zur Thronentsetzung der Dynastie Habsburg-Lothringen, historisch-staatsrechtlich bewiesen v.J. Chownitz,[2] meinem ergebensten Schreiben an. Ich hat Sie, Herr Gesandter, mich infolge dessen, als zu Ihrer Disposition befindlich zu betrachten wie ich denn ähnliche Schreiben auch an den Herr Grafen Teleki nach Paris und an unseren (dem Namen nach unbekannten) Gesandten in Bern[3] sandte. Mit einem Worte: ich wollte unserem Vaterlande hier in Deutschland, das ich kenne und wo ich bekannt bin, nach Kräften dienen u.z. womöglich nach Anweisung unserer im Auslande befindlichen Herren Gesandten.

Es ist mir trotz langen Harrens, bis jetzt von nirgendwo eine Antwort darauf geworden und ich betrachte also diese Sache als erledigt, d.h. ich werde meine Fähigkeiten unabhängig und nach eigenem Ermessen anwenden.

Von einer anderen Sache muss ich nun hier sprechen; es tut mir leid Ihnen auch damit lästig zu fallen, allein ich bin *aufgefordert* hoffe jedoch, dass es das letzte Mal ist. Es leben hier in Frankfurt zum Teil seit mehreren Jahren Ungarn, Handwerker, 15 an der Zahl. Ihre Namen sind: F. Farkas, Veszt An., Béla Grötzmark, Folget Mik., Lantner Istv., Zierer Ign., Bauer Fer., Croffmann Ant., Gern Vince, Lebentrit Gásp., Thaler (Völgyesi) And., Éhlert, Paplan Jan., Smid Ant., Dvorak Math., – sie wünschen in ihr Vaterland zurückzukehren; sie schämen sich hier untätig zu sein, während das ganze Land kämpft. Diese Leute ersuchten mich, an Sie, Herr Gesandten, zu schreiben – und in ihren Namen die Bitte zu stellen, dass ihnen womöglich Mittel und Wege durch die Gesandtschaft eröffnet würden, ihre patriotische Absicht zu erreichen. Dieselben hoffen noch mehrere Landsleute aus Deutschland an sich zu ziehen und glauben auf diese

---

[1] Chownitz Julian a Die Opposition c. német nyelvű – némi szünettel (1848. dec. 21 – 1849. ápr. 29.) 1848. április 10 – 1849. július 8. fennálló – óvatos opportunista politikai lap felelős szerkesztője volt 1848. október 22-ig. Ekkor a magyar forradalom balratolódásától megrettenve elhagyta az országot, Frankfurtba emigrált.

[2] Az idézett brosúra bibliográfiai adatai: Frankfurt am Main 1849.

[3] Kossuth 1849. május 23-án küldte ki követi megbízással Draskovics Tivadart Bernbe, aki megbízólevelét július 24-én mutatta be a svájci szövetségi tanácsnak, amely nagy lelkesedéssel fogadta azt, azonban megerősítése addig késett, (csak aug. 29-én foglalkoztak érdemben vele), míg a világosi katasztrófa időszerűtlenné tette Magyarország függetlenségének elismerését, s így az egész kérdés lekerült a napirendről.

Weise mit einem kleinen Corps ihrem Vaterlande zu Hilfe eilen zu können. Sie unterstellen sich unter die Befehle unseres Herrn Gesandten in England und hoffen auf günstige Entscheidung von dort. Ich habe den Leuten meine Meinung als Privatansicht mitgeteilt und ihnen bemerkt, dass der Weg eines ganzen Corps schwerlich unbeanstandet selbst übers Meer nach Ungarn gehen könnte und das sie am besten tun würden, einzeln als reisende Professionisten durch Österreich die Heimat zu erreichen; allein die Vaterlandsliebe macht die Bravsten glauben, es sei doch wohl möglich, dass sie mit Hilfe der Gesandtschaft sämtlich auf einmal dem Kampfplatz zugeführt werden könnten, und so bleibt mir hier nichts übrig, als mich meines Auftrages zu entledigen und Ihnen, Herrn Gesandter, dies zu berichten. Es wäre übrigens für mich sehr erwünscht, mich, bei einem etwa doch zu Stande kommenden vollständigen Zuge, demselben anzuschliessen, ich habe früher als Offizier gedient und mein liebster Wunsch wird jedenfalls dadurch erfüllt, wenn ich auf dem Schlachtfelde beweisen kann, dass ich wohl meine besondere politische Meinung, aber vor dem gefährdeten Vaterland nur das einem jeden siener Söhne ins Herz gegebene Verlangen haben kann, es retten zu helfen.

Ich zeichne mit der grössten Hochachtung, Herr Gesandter,

Ihr

Julian Chownitz

früher Redakteur der Opposition[4]

Frankfurt den 6ten Aug. 1849.

Ich schliesse hier *meine neue* zweite, soeben erschienene Brochüre[5] an.

(O. Sz. K. Kézirattár. – Pulszky-levelezés.)

166.

Ismeretlen — Tárkányi Bélához

Pest august. 7/49 esti 10 óra

Kedves Jóskám![1]

Én ma délben körülbelül a következő levelet írtam nektek: *Copia*

[4] Ld. az 1. sz. jegyz.

[5] A brosúra címe: Ungarns Recht zum Einbruch in die österreichisch–russischen Nachbarländern. Darstellung und Aufruf an die Österreicher. Frankfurt, a. Main. 1849.

[1] Tárkányi Béla családi neve Viperina József volt.

A becsületes Varga-céhnek! Szombaton áztunk Gyöngyösig, hol meg is háltunk, s honnan másnap *ekhós* kocsiban és szép idő mellett behajtottunk Pestre. Józsi majd elmondja, minő afférünk volt Hatvanban a muszkával. A P..ot gyengélkedve találtam. Atyus mondja meg Stefinek, hogy a magyar jegyek csakugyan megsemmisíttettek, beszedetnek, s elégettetnek;[2] a kereskedők pedig nem mernek semmit küldeni, mert a fuvarosok nem jönnek, de ne is jöjjenek, mert az út valóban nem biztos, mint hatvani afférünk is mutatja. A borospincére, úgyszintén a marhákra nézve pro hic et nunc[3] semmi se történjék, azonban úgy hallom hogy a káptalani szénás kertben volna még néhány kocsi lóhere, eziránt jó lesz tudakozódni. Kapszlit nem vehetek, mert a fegyverek beszedetvén, a hozzávalókat sem szabad árulni, sőt aki keresi is gyanúba jő. A cukor fontja 30—32 garas osztrák pénzzel fizetve, a magyar jegyekért gazdájukat is befogják. Új hírek: a cs. sereg elfoglalta Szegedet;[4] a komáromi várőrség kirohanást tett, s a cernirozó sereget szétverte,[5] diligence-ot, pénzt stb. fogtak el, Gr. Károlyi Lajossal együtt.[6] A Lonovics, Jekelfalusy és Horváth kineveztetésének[7] megsemmisítése már a bécsi hivatalos lapban is közölve van. Tárkányi menj ki a palócóniába, s az eredményt, úgyszinte mi Kovalisch és Udvardy részéről elmaradt, első alkalommal küldjétek ide. Én bizonytalan időre itt maradok. Isten veletek! tartsatok jó emlékezetbe addig is, míg veletek a Vargáné Vargáné-t újra elfütyülhetem, szerető barátotok, s mestertársatok. Olv. aláírás. *

A Lonovics Józsinak küldött két ananász egyikét Máriássy lefoglalta, s Jóska kénytelen volt a szemtelenséghez jó pofát metszeni.

---

[2] A Kossuth bankókat a császári csapatok megszállása nyomán mindenütt azonnal bevonták.

[3] Jelentése: itt és jelenleg.

[4] A magyar kormány aug. 1-én hagyja oda Szegedet, melyet Haynau csapataival már másnap aug. 2-án megszállt. Aug. 3-án Újszegednél, 5-én az új-szegedi híddal szemben levő Szőregen ütköznek össze a magyar csapatok Haynau megszálló csapataival. Változó szerencsével folyó küzdelem után a túlerő a mieinket visszavonulásra kényszeríti.

[5] Aug. 3-án Klapka kirohanással fölmenti Komáromot a kis létszámú ostromzár alól. Klapka a győzelem hatását kihasználva nyugaton egészen Győrig nyomul előre, hogy — az egykorú Szeremlei véleményét idézve — „hogyha előnyeit oly éles pillantással és oly villámgyorsan képes lett volna felhasználni, mint lehetett volna, e harc után egyenesen Bécset foglalhatta volna el".

[6] Károlyi Lajos gróf áruló módon behódolt a császárnak: Windischgrätz 1849. elején Komárom megye császári biztosává nevezte ki.

[7] V. Ferdinánd Eötvös kultuszminiszter előterjesztésére 1848. június 25-én többekkel együtt Lonovics József csanádi püspököt egri érsekké, Jekelfalussy Vince esztergomi kanonokot szepesi és Horváth Mihály hatvani prépostot csanádi püspökké nevezte ki. Most politikai okokból ezt a kinevezést vonta vissza Ferenc József. Meg kell jegyeznünk, hogy hármójuk közül egyedül Horváth Mihály vett részt valóban a magyar forradalomban.

Ha a b. újvárosi lelkész pénzét keresné: szekrényem rejtett fiókjában találsz az akták közt 40 pf., add oda.

Ez volt majdnem szóról szóra, amit írtam. Esti 8 óra körül, míg én színházban a vígjáték dacára is komor sejtelmek és főfájás által szorongattattam, L. ynkat újra befogták, s irományain kívül az én fent lemásolt, úgyszinte Atyánknak Chivalovszky és Lonovics J. által írt két rendbeli leveleimet elvitték. — Képzeld helyzetemet! Szívem szorong lelkemet fekete gond és aggodalom tölti s nyomja le, — éj van, de szememre álom nem ereszkedik; mindezt pedig súlyosbítja az, hogy mióta itt vagyok, még bővebbet és bizodalmasan nem értekezhettünk, s így még semmi utasításom, semmi tervem, semmi teendőm kijelölve nincs. — Józsi erővel itt akarna maradni mellettem, de én ezt saját javáért sem engedhetem meg. Holnap folytatom, addig is Isten legyen velünk! —

Aug. 8.9 óra reggel.

Mindeddig semmit sem tudok. Figyelmeztetlek, hogy a *könyveket szedd rendbe*

11 1/2 óra. Semmi. — Bernet által majd tán írhatunk. Addig csókol Atyussal együtt

barátod

[Olvashatatlan aláírás] s.k.

(O. Sz. K. Kézirattár. — Levelestár.)

167.

Hegyessy János — Sztankovánszky Imréhez

Szekszárd, 849. aug. 7-én.

Mélyen tisztelt Főispán Úr!

Az itt tegnap reggel, nem is a várt bonyhádi vonalon, hanem Zombáron három ágyúval megjelent katonaság oly váratlanul toppant bé a városba, hogy még több tisztviselőket is itt ért, kik azonban mind elmentek és jelenleg körülöttem egy sem látszik helyben. Magam is a többi után indulni szándékoztam, de amint Druy Miklóstól értém, ők senkit sem fognak bántani és amint az idemellékelt proklamációban is foglaltatik, az eltávozottak is bántalom nélkül jöhetnek vissza. Ennél fogva mindaddig, míglen tiszti állásom túllépni nem kényteleníttetnék, itt maradok — ők magok intézkednek és a városi helyettes bíró által

tétetnek mindent, amint a megyei káplártól értettem, a kápolnába találtak több csizmát és bakancsokat, melyeket legénységük számára elfoglaltak. A szobákat is fürkészgetik, azokban gondolatom szerint fegyvereket találni vélvén. A parancsnok igen humánus embernek látszik, és különösen Főispán Úrról jó véleményben van, mert még az előtte megjelent városi deputációtól is kérdezte Önnek hollétét, kit úgymond székének elfoglalására sürgetőleg felhívni óhajt és akinek mérsékelt gondolkozásáról még a megyébeni érkezése előtt örömmel értesült. Mit akar Főispán Úrtól? Tőle kivenni nem tudtam és nem is gondolhatok mást, minthogy nékie intézkedéseiben támaszul szolgálna. Ők, úgy látszik, szelídebb módokkal igyekeznének a népet magokhoz hódítani, most éppen népgyűlést tart a parancsnok, mit beszélt ő abban és kívánt, csak később fogom megtudni, mert magam azon meg nem jelentem.

Több tiszti társaim csak a közelbe vonták magokat, az első impetus elől magokat elrejteni jónak találván. Kiket azonban a tapasztaltakról ma szinte tudósítok. Az ember nem elég okos magának tanácsot adhatni, legjobban cselekszik azonban az, ki magát mindentől visszavonja és a házibéke malasztjait csendes tűzhelye körül élvezi. Magam is, ha mód van benne, így fogok cselekedni. Isten áldja meg Főispán Úr és emlékezzék meg háladatosáról

Hegyessy Jánosról

(Szekszárdi Állami Levéltár. – Különböző levelek.)

168.

Domahidi Ferenc — Domahidi Menyhérthez[1]

Kolozsvár 1849. 7. Aug.

Kedves atyám!

Már harmadnapja, mióta itt vagyok, s hála Istennek már lábamon járhatok, bár még sántikálva, s már lovon is ültem. S szeretnék minél elébb a táborba menni, de a kötelesség nem engedi, mert betegen Marosvásárhelyt feküdvén, néhány napok előtt, midőn már jobbacskán voltam, közeledvén a muszkák Vásárhelyhez, az ott levő felszereletlen tartalék csapatunk parancsnoka, Fábini főhadnagy átszökött az ellen-

[1] Ld. a 125. sz. levelet és az 1. sz. jegyzetét.

séghez, s én jelentvén magamat, hogy már képes vagyok a szobábani szolgálattételre, nehogy azáltal is a csatából más tiszt elvonassék, a parancsnokságot magamra vállaltam. A generálist[2] Segesvár és Félegyháza közt 31. Július szétvervén[3] néhány ezer emberével, — amilyen verést még életébe sem kapott, az hogy maga elébb, a lovat kilővén alola, három óra hosszáig feküdt egy sáncba az iszapba, de szerencsére reá nem akadtak s éjjel a mieink utána menvén, betegen bchozták. Több jeles tisztek ott vesztek, az ott levő lovasságnak csaknem fele, a gyalogságból, amint még eddig tudomásunkra van, nem szabadult meg több három vagy négyszáznál, valamint az ott levő 10 ágyúnk is kettőt kivéve, amelyek még a csata elején megrepedtek, s visszaküldődtek, ott vesztek. Ennek következtében Vásárhelyt ott kelletvén hagynunk embereimmel, ide Kolozsvárra rendelődtem. Bár jelentettem magam a generálisnál a táborba mehetésre, de nem lévén közülünk jelen más tiszt, akit helyettem ide rendelhetett volna, más pedig hogy nagyon sántítottam, bár erőltettem magamat csakhogy a táborból el ne kelljen maradnom, de a generális ide rendelt tökéletes felgyógyulásomig, ígérvén, hogy fel fog váltatni, mert ilyen embernek, úgymond, aki csatákban személyes bátorságának többízben tanújelét adta a csata mezőn, nem pedig a tartalék csapatnál van helye. És általa érdemjellel jutalmaztattam meg, s ha Petőfi hiúsága újságba tétette véle ki, amit Bem az átadáskor mondott — bennem is lévén kis hiúság, azt hiszem legjobb barátomnak, az atyámnak, ha megírom, dicsekvésnek nem vevődhetnék. Midőn sebesülten Bem eleibe mentem magamat jelenteni a táborba menetelre, már az ezredes által tettem fel, lévén nékije jelentve, nem látván a mellemen érdemjelet, tudakozta, hogy a nekünk ajánlott érdemjelek közül nem kaptam-e, midőn nyiltan válaszoltam, hogy nem lévén az elosztáskor jelen, betegségem miatt szabadsággal lévén otthon, tehát nehogy valamelyikötök az ott levőknek nélküle maradjon ezt az okot adták, hogy nem hitték, hogy betegségem miatt az ezredhez visszatérhessek s azért hagytak ki a nyertesek sorából, minthogy a tisztek magok közt osztották ki, a generális ekkor az érdemjellel feldíszítvén, így szólott: Ön sokkal büszkébb lehet, hogy az érdemjelet, — bár akkor is megérdemlette — nem baráti részrehajlásból, mint némelyek az előbbi elosztásnál, hanem jelenleg a kezeimből kapja azon elismeréssel, hogy meg vagyok győződve, hogy ezen kitüntetésbe nem méltatlant részesítek, s hiszem, hogy ennek utána még nagyobb ösztönül fog szolgálni magát ezutánra is hasonlólag viselni. Katonai pályámon, amire vágytam — a becsületre — megnyertem, többé vágyam nincs, mert a főbb tisztségrei menetel, amint következik, úgy megy, de vágyam

[2] Bem generális
[3] Július 31-én a tragikus végű segesvári csata, melyben Petőfi is elesett.

reá legkisebb sincs, s ha a haza ily nagy veszélybe nem volna, a katonaságot tüstént elhagynám, de most lehetetlen, — bár sokan kvietálgatnak itt is, de ezt jelenleg becsülettel tenni nem lehet, pedig nékem a sok igazán megártott, a mellem igen meggyengült, azonfelül az embernek holmi haszontalan, neveletlen, főbbrendű tisztektől sok méltatlanságot kell tűrni, amit én nem tudok, mert bennem szolgai lélek nincs. A szegény katonának pedig a főbbrendűektől kutyakötelessége mindent tűrni, már egy ízbe, ha más gyávább ember lettem volna, a kasszirozást el nem kerülöm, mert egy alezredessel összekaptam s több katonák hallatára lehordtam — mert méltatlanul sértett meg pimasz gőgével — aminek bizonyos kasszirozás a következése —, de nem mert feljelenteni, mert nyiltan megmondtam, hogy a generálnak én is mindent elmondok, s azon felül velem élet-halálra fog víni, s így elmaradt. Azonfelül az őrnagyunk igen cudar ember, szemközt hízeleg, hát megett mar. Kedves atyámat húgommal együtt csókolva vagyok tisztelő fija

D. Ferenc

Ha levelet ír, édes atyám, csak Kolozsvárra címezze mert ha a muszkák el nem kergetnek, itt talál. — Hiteles hírt Erdélyről nem írhatok, a mi huszáraink a segesvári vesztett csata által, a Székelyföldre be voltak szorulva, minthogy akkor Kőhalomba voltak, az előtt való nap ugyanőket is kiverték, s még néhány ezer gyalog van velek. — Bem generál Szebennek ment, lehet azóta bent van.

(O. Sz. K. Kézirattár. — Petőfi-Ereklyetár. 151.)

169.

Reisinger Franz — Pulszky Ferenchez[1]

Reisinger örül az Angliából érkezett kedvező híreknek. Ha Anglia megmenti Magyarországot, ez Pulszky nagyszerű műve. Sajnálja, hogy gr. Teleki nem tud Franciaországban ugyanilyen eredményeket elérni. Reisinger új könyve „A Magyar Köztársaság" Kossuthot, Telekit és Pulszkyt nevezi az ország nagy politikai triójának. Bár ő maga német születésű magyar, minden írásában Magyarország jogaiért harcol a „nyomorult" németekkel szemben. Levele többi részében nagy nyomorát írja le és segítséget kér.

Dresden 8. Aug. 849.

Hochgeehrter Herr v. Pulszky!

Die günstigen Berichte aus England, unser armes Vaterland betreffend, erfreuen mich um soviel mehr, als ich weiss, dass Sie das

[1] Ld. III. k. 135. sz. levelet.

„*grosse Werk*" in das Leben gerufen haben.[2] Wird Ungarn durch England gerettet, so hat Ungarn ihrem genialen Talente eines der bedeutendsten Verdienste zuzuerkennen. Wie beklage ich, dass der Herr Graf v. *Teleki* in Frankreich weniger glücklich mit seinen anstrengenden Arbeiten ist, als Sie Hochgeehrter Herr v. Pulszky dies in London nein, in England sind. Mein neues Buch „*Die ungarische Republik*.[3] (Wird in einigen Tagen vollendet sein) spricht im Allgemeinen und in einem eigenen Aufsatz „*Franz Pulszky*", Ihre grossen Verdienste um Ungarn aus. Ich weiss, was Sie für mein Vaterland leisten und geleistet haben, ich kann in meiner *armen von allen Mitteln entlösten Stellung* nichts mehr nützen, als die *Wahrheit niederschreiben*, und nebst dem Herrn v.Kossuth, *Sie* und den Herr Gr. *Teleki*, als das grosse „*politische Trio*" Ungarns, schildern. Glauben Sie meinen Worten Hochgeehrter Herr v. Pulszky, dass ich als „*Deutsch-Ungar*" zehn Leben für mein Vaterland geben möchte, hätte ich so viele zu verlieren. Ich habe in meinem Buch: „*Politische Bilder aus Ungarns Neuzeit*"[4], und in den vielen Zeitungen Ungarn's Grösse, Ungarn's Recht, dem erbärmlichen deutschen Volk niedergeschrieben. Wie weit dieses Volk in seiner Erbärmlichkeit gekommen ist, hat nur derjenige einen Begriff der mit dieser Politik lebt und ihre Unfähigkeiten mitanzusehen das Unglück hat.

Hochgeehrter Hr.v. Pulszky, dass ich mir erlaubte Ihnen Obiges zu schreiben, halte ich für meine Pflicht, *als Patriot*, obschon Sie und der Herr Graf Teleki mich im tiefsten Elende sitzen liessen;[5] so kann ich doch nicht umhin, *uneigennützig*, *ohne Lohn*, meinem Vaterlande einen Dienst zu versagen, der grösstenteils auf jene Männer fällt, die sich um das Wohl Ungarn's verdient machten. — Soll ich schon für mein Streben, für mein restloses Wirken — *unbelohnt* bleiben, *trotz dem Sie mir in Pest, auf Ihrer Wohnung „Erzherzog Stephan", Ihr Ehrenwort gaben, mir nach Deutschland, über die Zeit meines Aufenthaltes eine Anweisung durch Hrn. Vodianer zu Bethmann nach Frankfurt,*

---

[2] Valószínűleg célzás arra a Németországban elég hamar közismertté vált diplomáciai iratra, melyet Palmertson aug. 1-én Poroszországon keresztül nyújtott be az osztrák külügyminiszternek, Schwarzenbergnek. Az irat lényege az, hogy közvetítést ajánl fel — s ugyanilyen közvetítésre szólítja fel — ezzel egyidejűleg Európa többi hatalmasságait — a hadakozó felek között. E közbenjárásra Palmerstont részben a július 21-én az angol parlamentben elhangzott interpellációk, főként azonban azon aggodalom indította, hogy a cári intervenció sikere túlságosan lekötelezné Ausztriát a cári hatalom iránt.

[3] Ilyen című munkáját Szinnyei: Magyar Írók élete nem ismeri.

[4] Megjelent: Hamburg, 1849.

[5] Teleki és Pulszky is állandóan támogatták anyagilag Reisingert (Ld.: III. k. 100, 135, 214, 250. sz. leveleket.), aki — mint az alábbiak is mutatják — bizonyos fokig magát a nyugati diplomáciai képviseletek németországi exponensének tekintette.

zu senden, und diese mir ausgeblieben ist. Seit 26 Mai erhielt ich nichts von Paris und da statt 200 Gulden für 2 Monat, nur 200 Frank,[6] so will ich Ihnen fortwährend die Beweise geben, dass ich lieber als *„ungarisch-patriotischer Bettler"* mit meiner Frau zu Grunde gehen will, als dass es mir einfallen sollte, je, *für Österreich* eine Zeile zu schreiben, oder zu Gunsten Österreichs zu *wirken*. Wie gross mein Elend ist, kann ich Ihnen nicht schildern. Ich bin in Leipzig, Stadt Hamburg 80 Thaler schuldig, meine Frau, die durch diese Not immer krank ist, liegt jetzt in Dresden auf Anraten des Arztes, und soll die Bäder in Therand und das Struwische Wasser gebrauchen, ich habe keinen Heller um sie zu pflegen. Die Zeitungen für die ich einzelne Berichte von Ungarn sende, bezahlen nichts, *ich lebe ganz auf Schulden*, und sehne mich schon nach meinem Vaterlande. Ein Trost lebt in mir, dass ich als *„wahrer Patriot" gross* da stehe, und dass, *wenn auch Sie mich für Alles dies, was ich Ihnen wie der ungarischen Regierung geleistet habe, verlassen*, der Allmächtige meine Bitte erhören wird, *mein Vaterland von den Feinden frei zu wissen.*

Wie oft denke ich an Sie, an Hr. v. Pulszky, wie freute ich mich dass Sie und der Hr. v. Kossuth mir das Vertrauen schenkten, für unsere Sache, nach meinem Gutachten zu wirken. Ich *habe meine Pflicht erfüllt*, getreu erfüllt, ich habe alle meine und meiner Frau Habseligkeiten verkaufen müssen, um reisen zu können für unsren Zweck und werde in der Welt so verlassen wie nur derjenige es verdient, der ein Schurke gewesen. Meine Bedürfnisse sind nicht gross; 100 Gulden für ein Monat war doch gewiss wenig. Sie in England, können mir die Hilfe zukommen lassen, tun Sie es lieber Hr. v. Pulszky nach Ihren Kräften, und begehren Sie nicht, dass ich für mein Streben, in Deutschland *Hungers sterben* soll. Geben Sie mir weiter Befehle und nehmen Sie die Versicherung hin, dass ich mich Ihres Vertrauens so würdig machen werde als ich es bis heute getan. In der Erwartung dass Sie dieses Schreiben mit einer Antwort erfreuen werden, zeichne ich wie früher und immer

Ihr in Hochactung ergebener

Franz Reisinger

Stadt Goethe in Dresden.

(O. Sz. K. Kézirattár. – Pulszky-levelezés.)

[6] Ld.: III. k. 214. sz. levelet.

170.

Kacskovics Ágoston — Kacskovics Ignáchoz

Kaposvár Augusztus 8-án 1849.

Kedves Nackóm!

Királyi Biztos úrnál beteges állapotodat béjelentettem, és annak igazolására nézve az orvosi bizonyítványt nékie elől mutattam kérvén őtet, hogy ha lehet, a hivatalból is felmenteni kegyeskedjen.

Látogatásomat igen szívesen vette, ösmervén pediglen nevünkről nemzetségünket, mit sem kételkedett a betegségednek valóságáról; a felmentés azonban nem tőle — hanem a nemsokára megérkezendő rendes királyi biztostól — függvén; ez esetben tehát leveledet kívánságod szerint nékie által sem adtam.

Kérdeztem továbbá: vajon mikor kívánja béjöveteledet? mire azt felelte: hogy az a béjövendő alispántól függ. Ez pediglen bé fog-e maga jószántából jönni? vagy tán azt kívánja (úgymond), hogy érette küldjön, bizonytalan.

Ennél fogva úgy hiszem, majd fog tudósítás utánad menni.

Ha Tini nálad volt — reménylem őtet előbbeni levelemmel férje iránt megnyugtattad. Sajnálom Erősnét, ha igaz, hogy férje Noszlopy honvédjei közé 3 évre közlegényképpen felesküdött.[1]

Egyébiránt hiszem: tudni fogod az okát, miért nem érkezett a gőzös Boglárra, amidőn Tini Erősnével Füredre akartak volna rajta hajókázni, mert Noszlopy épp akkor ment seregével Tihanynál át a Balatonon.

Ami azon kérésedet illeti: hogy hozzám írt két rendbeli leveledet megsemmítsem, ime visszarekesztem azokat a kir. biztosnak írottal együtt — az orvosi bizonyítványt pedig azon esetre, ha netalán a béjövendő alispán, Bogyay Péter úr kérdezne, magamnál tartom, hogy nekie is megmutathassam.

A tisztviselők közül itt benn vannak jelenleg Molnár Zsigmond — aki mivel a főbíróságot elvállalni nem akarta — fegyver között késértette maga eleibe, és őtet azon esetre — ha tovább is vonakodna elvállalni — vason akarta Pécsre kisértetni, de ez erőnek ellene állani nem akarván, kénytelen volt magát megadni.[2] Itt van Biró István, Svastics Lajos főbíró mellé rendelt igali járás eskütje és Molnár Zsiga mellé rendelt Vasdényei Karcsi s úgy Szalay József exactor, és Csorba Edvard aljegyző. A többiekért, úgymint Tallián Pál kaposi, Svastics

[1] Ld.: a 163. sz. levél 10. jegyz.
[2] Ld.: a 155. sz. levelet.

Lajos igali főbíró után — mivel ők is hozzájok bocsájtott kir. biztosi levelet fölbontatlan visszaküldötték — ma ment kocsi és fegyveres ember, — valamint Bogyay Péter alispán és Vörös Sándor főfiskus után is.

Kérdeztem kir. biztos úrtól: vajon ki lesz tehát a rendes kir. biztosa Somogynak? azonban ő azt vagy nem akarta megmondani, vagy amint állította, valósággal még maga sem tudja. A közvélekedés tehát úgy van, hogy tán Tallián János lenne, vagy pediglen Kovács Pál és Kelemen Lajos közül valamelyik. Czinderyről úgy vélekedik, hogy ő magasabb hivatalt fog kapni, azaz három-négy megyének főkormányzóságát.[3]

A magyar banknóták iránt is kérdeztem a kormánynak vélekedését; mire azt felelte: hogy azokat azon károkkal együtt, melyek egyeseknek okoztatnak, a hadköltségeivel együtt a nemzetnek kell megtéríteni.

Végre ami leginkább tudni való, azt egy plakátból úgy olvassuk, hogy Szegedet az osztrák seregek már elfoglalták.[4]

És így ezek után jobb egészséget kivánván — maradok Neked Kedves Nácim

igaz véred

K. Á.

(Kaposvári Állami Levéltár. — Kacskovics cs. iratai.)

171.

Kossuth Lajos — Zamoyski Wladiszlavhoz

Kossuth, mielőtt még átadná Görgeynek a hatalmat s elhagyná az országot, kötelességének érzi, hogy Zamoyski gróf útján — aki a párizsi lengyel emigráció vezetőjének, Czartoryski grófnak a megbízásából járt Magyarországon — köszönetet mondjon azért a segítségért, amit Czartoryski a magyar nép erőfeszítéseihez nyújtott. Különösen Czajkowski konstantinápolyi és Lenoire belgrádi megbízottak közreműködése jelentett a magyar kormány számára felbecsülhetetlen segítséget. Köszönetet szeretne mondani annál is inkább „nehogy — ha a gondviselés az európai nagyhatalmak borzalmas apátiája következtében pálcát törve a magyar nemzet fölött, azt pusztulni engedné — még hálátlanoknak is mutatkozzunk, ha már hiányzik az erőnk ahhoz, hogy ténylegesen meghálálhassuk azt a jószándékot és hasznos, hű szolgálatot, melyeket a népek szabadságáért folytatott küzdelmükben tapasztaltunk".

---

[3] Czindery László Somogy császári biztosa lett.

[4] Ld.: 166. sz. levél 4. jegyz.

Festung Arad am 10-ten Auguszt 1849.

An den Herrn Grafen Zamoyski![1]

Sie werden mich sehr verbinden, wenn sie die Güte haben werden Herrn Fürsten Czartoryski mit der Anmeldung meiner vorzüglichsten Hochachtung mit zu teilen, dass Ungarn dem Herrn Fürsten zum besonderen Danke verpflichtet erachtan [!] muss, für die glückliche Wahl seiner Agenten und die wohlwollenden Taten die er Ihnen erteilt.[2] Da ich mit grossen Danke erkennen muss, dass selbe, vorzüglich aber die Herrn Czajkowski in Konstantinopel und Herr Louis Lenoir in Belgrad mit wahrer Sympathie und strengem Eifer sich der Angelegenheit Ungarns annahmen,[3] die Agenten des ungarischen Gouvernements mit ausharrender Arbeit unterstützt,[4] ja ihnen die Wege gebahnt und bei jeder dargebotenen Gelegenheit ausgezeichnete Dienste meinem Vaterlande geleistet haben.

Es wird mir sehr angenehm sein wenn sowohl der Fürst selbst, als die betreffenden HH. Agenten von dieser meiner schuldigen Anerkennung unterrichtet werden, damit ich, falls die Vorsehung bei der schrecklichen Apatie der europäischen Mächten den Stab über uns gebrochen hätte und mein edles Volk untergehen liesse in dem Riesenkampfe, den wir für die Freiheit der Völker kämpfen, für den guten Willen und treunützlichen Dienste, die ich erfahren, wenigstens nicht undankbar erschiene, wenn mir auch die Kraft, tatsächlich dankbar zu sein, mangelte.

Empfangen sie die Versicherung meiner ausgezeichneten Hochachtung

L. Kossuth

Gouverneur von Ungarn

(Krakkó. Czartoryski Múzeum Levéltára. Rkp. 5427.)

---

[1] E német szövegű, nem autográf levél mellett ugyanennek a szövegnek két, francia nyelvű fordítása van. Mivel azoknál jelezve van, hogy fordítás „traduction" ennél a szövegnél pedig nincs, a német nyelvű szöveget közöljük.

[2] Czartoryski Ádám, a párizsi lengyel emgráció arisztokrata szárnyának a vezére, 1848 őszétől kezdve egészen a világosi fegyverletételig élénk figyelemmel kísérte a magyar szabadságharcot, s ahol csak tehette diplomáciai síkon segítette is a magyar törekvéseket. Külön jelentősége van segítségének a nemzetiségekkel, mindenekelőtt a délszlávokkal való megbékélési törekvésekben és a magyar kormány konstantinápolyi követeinek a tevékenységében.

[3] Czajka-Czajkovszki Mihail Czartoryski megbízásából a konstantinápolyi diplomáciai testületben, Lenoir a belgrádiban fejtette ki tevékenységét.

[4] Kossuth 1849 áprilisában W. Fr. Browne ír származású angol őrnagyot küldte ideiglenes megbízással Konstatinápolyba, hasonló jelleggel, csaknem egyidőben érkezett Splényi Lajos Párizsból, Teleki László megbízásából, a török fővárosba. Majd néhány héttel később tényleges magyarországi követként Andrássy Gyula. Mindhárom magyar követet Czajkovszki Czartoryski megbízásából a legmesszebbmenőkig segítette és támogatta.

Kacskovics Benjámin — Kacskovics Mihályhoz

Szendén Aug 11. 1849.

Bizodalmam szerint tisztelve szeretett Uram Bátyám!

A múlt hónap 15-kén hozzám utasított igen becses levelét, szinte mint Kedves Uram Bátyám az enyémet, csak 13 napok elfolyása után, szokott örömmel s testvéri igaz szeretettel kezemhez kaptam, talán a posták nem oly gyorsan, és pontosan járnak, mint békesség idejében. A levélnek olvasásával feltettem magamban, hogy szeretett Náci uram öcsémnek írni fogok, és azt azon hó 30-án teljesítettem is, nem tudom az abban foglaltatott üdvözlésemet, és a házasságrai ösztönzést, mi érzéssel, és kedvvel fogadta? — Károly, szinte szeretett öcsém[1] iránt tett Kedves Uram Bátyám rendelkezését és annak hazai visszahívását, annyiból helyeslem, mennyire az osztrák kormánya veszedelmeztetnék, ellenben annak további fennmaradásával, igen szeretném, ha tovább is katonáskodnék; mert aki őtet mint jó katonát isméri, nemsokára kapitányságra, s feljebb emeltetik, és méltán, mivel helyes, izmos testéhez járul a szükséges tudomány is. Fiáth Lajos kapitány úr Florenciába tartózkodik, ahonnét nemrég levelet írt szüleinek, hol is jó dolga folyik, és ő hasonlóképp előmenetelt vár, hanem ezúttal mit sem írt a Károly felől.

Tisztelt Kedves Uram Bátyám! mindennapi fohászoknak tartalmához hasonló az én legbuzgóbb imádságom, a felséges jó Istent szüntelenül kérvén, miszerint adja meg a szent békességet, de csak olyant melyben nemzetünknek becsülete, törvényünk sértetlensége, és király alatti léte szálljon é boldog honunkra, mely jelenleg ezerféle veszélyeknek kitétetett! Augusztus elein tájékunkban nagy események történtek; a Komárom várának őrjei elsősorban Tatát, azután Almást kikutatták, harmadnapra az Ácsi, és Igmándi német katonákat megtámadván azokat elűzték[2] s tetemes zsákmányt magukévá tették, melyet némelyek 14 milliomra becsülik. Most már nem csak Komárom, Győr és Csallóköz ment az osztráktúl, de mint hírletik, egész Pozsonyig nem látni őket. Ma beszélik a szendiék, hogy Fehérvárott tegnap a népfelkelés közé, ők is, aratásbul jövetelkor, besoroltattak, hanem egyszeri németek lövésére, mindnyájan szétfutottak, a várost pedig az ellenség ostromolni kezdte, ez éppen borzasztó, mitől, úgymint a népfelkeléstől az úr Isten mentsen meg. A Somogy megye rendelkezését az

---

[1] Kacskovics Károly Itáliában szolgált. Függelékünkben közlünk tőle néhány levelet.

[2] Ld.: a 163 sz. levél 3. jegyz.

újoncok újonnani felállítatása felül veszprémiek is helyeslik; mert száz gyakorlott katona többet ér ezer gyülevész embernél. Beszélik, hogy az Alföldön nagy a szorongatás és országunk veszélyeztetése, mindamellett még is annak örülök, hogy a király megválasztására szavazás történt,[3] mivel a köztársaság esetében semmi jót nem várhatnánk.

A kolera betegség lassankint itt is szűnik, miután mintegy 22 a szendiek közül, szegény fiatal mesterünkkel, és annak két testvérével együtt, elragadta volna; ki a betegek közül korán az orvossághoz hozzáfogott, és magára vigyázott, életben megmaradt: különösen homeopata orvossággal szerencsésen gyógyítottak mindenütt: mind Szendén, mind Ácsteszéren, Aszáron pedig az ide leírt recept szerinti orvossággal 102 beteg közül száz meggyógyíttatott; azért közlöm pedig azt, hogy a mélt. Fiáth uraság múlt kedden nála létekor vélem is közlötte hathatós orvosi szert, melyet ő még 1831. évben egy angol orvostul kapta.

Copie. Liquori Aradine Mineralis
Hofmanni
a a uncias octo,
Spiritus Camphora
drachma Semis
Aqua Cinamoni
drachma Semis
Aqua mentha drachma Semis.

Minden fél órában 50 cseppet cukorra, és utána a teából Herbae mentha Camomelli, inni szükséges; ezenfelül gyomor gyengélkedéskor is egynéhány cseppet hasznos bevenni.

Kedves Uram Bátyám fejszédülésének távoztatására, boldogult Ferenc bátyánk és Maris nénénk tapasztalása után, merem ajánlani, estvénkint, lefekvés előtt, fejének s nyakcsuklájának jó hideg vízzeli mosást; mióta én is ezzel gyakran élek, fejem, gyomrom és hasam rettegését nem annyira érzem.

Nálunk a termés középszerű; én ugyan még semmit sem mérettem fel, búzám elnyomatott, de szóratlan, a szemházban zárva tartatik, remélem, kapok abból valami 40 q.m, a mi Szucson ritka madár. Rozsom 56 x. termett, egy kereszt meg ád 1 1/2 mérőt. Árpám 3 1/2 mérő vetés után, kaptam 10 m. Zabból is 15 mérőt vetettem, talán 50–60 mérőt kapok, ez még most is lábán áll a gonosz akaratú zsellérjeink vonakodnak az aratástul; szeretik a jó gyors szolgálatot, hanem ők sem szolgálni, annál inkább fizetni nem akarnak. Ezen makacsságok megunatta vélem a papi hivatalomat, mert pörhöz nem

[3] E hír természetesen nem felel meg a valóságnak.

szoktam, inkább valamit magaméból elvesztettem, mint a nyakasakkal civakodtam volna. Bár az Úr Isten egy kis nyugodalommal megáldana a hátra lévő, úgy is rövid, napjaimban. Borunk úgyszólván semmi sem terem. Tisztelve szeretett Uram Bátyám augusztus holnapban bizonyosan nem tudom, 12 vagy 16 születése napját üli, én annak üdvözlésére, és Kedves Uram Bátyám tiszteletére egyebet és jobbat nem kívánom, minthogy a felséges Úr Isten a 80, mint Ferenc bátyánk elérte, esztendeig, vagy Bálint Bátyánk 88 évi korát megélni engedje a maga megelégedésére, kétségkívül családunknak legnagyobb örömére! — Tisztelem mindnyájokat, tapasztalt szíves szeretetébe ajánlott tisztelettel maradok kedves édes Uram Bátyámnak

leghívebben szerető öccse

Benjámin

érkezett Szept. 9. 849 kedves napomon szeretett jó öcsémtől.

(Kaposvári Állami Levéltár. — Kacskovics Mihály iratai.)

173.

Sumner George — Teleki Lászlóhoz

Nem tartaná Sumner szerencsésnek, ha Magyarország követeként Danebry (helyesen Dambourghy – W.E.) menne az Egyesült Államokba. A dolgok csodálatosan haladnak. Amerikában egy ballépés mindent elronthat. Egy nagyon megfelelő ember kell most oda, aki szimpátiákat tud ébreszteni a magyar ügy iránt. „Egy silány ember semmi jót nem tehet, de tehet sok rosszat." Legalább 14 napra halasszák el útját, de legjobb volna, ha teljesen meg tudnák akadályozni.

Mon chèr Comte!

Je crois qu'il n'y aura avantage à venir, de voyage aux États Unies, de M. Danebry[1], l'envoyé Hongrois, sur lequel nous avons parlé. Les choses marchnet à merveille aux États-Unies. Une indiscretion peut tout detruire.

Pour représenter la Hongrie dans ce moment, il faut, ou le simple historie des infamies de l'Autriche, ou un homme tellement superieur qu'il peut s'élever a l'hauteur des sympathies, qui merisent et qui

[1] Dambourghy Eduard egyike azoknak, akiket ügyvivőként a magyar kormány az Északamerikai Egyesült Államokba küldött. Teleki és Pulszky mindent elkövettek, hogy Dambourghy útját meggátolják. Pulszky angol nyelvű megbízólevelét is megvásárolta, nem számítva arra, hogy egy másik, francia nyelvű is van a birtokában. Mindketten — Teleki és Pulszky — az amerikai származású, kint magas összeköttetésekkel rendelkező Sumnert szerették volna Amerikába küldeni.

assurent votre cause. Un homme *inferieur* ne peut faire aucune bien, il peut *faire beaucoup de mal.*

J'espère, qu'au moins on engagera Mr. D. de retarder son depart pour une quinzaine des jours, mais le mieux sera de ne pas l'envoyer de tout.[2]

Votre dévoué

G. Summer

Paris 12 Aout 1849.

(O. Sz. K. Kézirattár. – Levelestár.)

174.

Schmerling Antal — Walter Ágostnéhoz

Előérzete nem csalta meg, a kormány nem ad ki már útleveleket Pest felé, mert nem engedheti meg, hogy az osztrák csapatokon keresztül utazzék valaki a magyar csapatokhoz, melyek az osztrákok összeköttetését részben elvágták.

Reméli, hogy később szolgálatára lehet. „Bocsássa meg nekem azt a megjegyzést hogy a mód, ahogyan az ön veje Angliában fellép, és Ausztria ellen tartott beszédei sem az ő állítólagos visszavonulását a politikától nem bizonyítják, sem nem teszik az ön számára könnyűvé a feladatot, bármit is tenni az ő hozzátartozóinak érdekében."

Gnädige Frau!

Was ich vermuten musste, bestätigt sich: die Regierung erteilt jetzt keine Pässe nach Pest, weil sie nicht gestatten kann, dass man von unsere Armee her, durch die ungarischen Truppen reiset, die unsere Kommunication zum Teil unterbrochen haben.

Ich hoffe in späterer Zeit dienen zu können. Verzeihen Sie mir dabei die Bemerkung, dass die Art wie Ihr Schwiegersohn in England auftritt, und seine Reden gegen Österreich, weder seine gerühmte Zurückgezogenheit von der Politik bestätigen, noch es Ihnen leicht machen, für seine Angehörigen was zu tun[1], die gerne humane Rücksichten eintreten lassen wollen.

Mit aller Hochachtung Ihre ergebenster Diener

Schmerling

13 August 1849

(O. Sz. K. Kézirattár. – Pulszky-levelezés.)

[2] Ld.: az előző jegyzetet.

[1] Walterné, Pulszky anyósa, az általa társaságból ismert Schmerlinghez segítségért fordult, hogy unokáit Magyarországból kijuttathassa Londonba szüleihez. Mint korábban Landsdowne lordhoz írt ajánló soraiban (ld. III. k. 91. sz. levelet), úgy látszik, ismét arra hivatkozott, hogy Pulszky a politikától visszahúzódva csak régészeti tanulmányainak él.

175.

Zannini Licurgo — Pulszky Ferenchez

Zannini Licurgo felajánlja életét és kardját a nemes magyar ügynek. Leírja, hogy 44 éves katonatiszt és harcolt saját hazája szabadságáért is. Nem kér rangot, sem semmiféle megtiszteltetést. Ajánlást kér az angol követséghez Rómába és a honvédelmi miniszterhez Magyarországba.

Roma 14 Agosto 1849

Il Tenente Colonnello Licurgo Zannini quegli che difese il Forte di Osoppo[1] fino all ultima estremità e che ricusò di ripigliare il servizio sotto il Duca di Modena nelle cui truppa aveva servito per 28 anni percorrando tutti i gradi dal Cadetto sino a Maggiore vedendo per ora fallita la speranza di liberare la patria del giogo straniero, e compreso di venerazione per l'eroismo della brave nazione ungherese offre il suo braccio e gli scarsi suoi lumi a quella generosa nazione.

Non pretende nè a gradi nè ad onori ama solo di combattere per la santa causa della nazionalità.

Ha 44 anni di età, ed è d'una robusta costituzione fisica. Insegno per 12 anni la matematica militare ai cadetti di Modena. Conosce i regolamenti, le manovre tedesche. Ebbe onorevole parte in diverse spedizioni militari. Posside e porterà con se i documenti autentici quanto attesta. Penserà egli al modo di penetrare in Ungheria. Domanda solo a V. E. se sarà accettato: un suo biglietto che potrebbe spedirmi col mezzo della legazione inglese in Roma, di cui basta sia scritto -*Si*- lo determinerà a partire: bene inteso che contemporareamerte si degnerà avvisare il ministero della guerra Ungherese.

Pieno di speranze che sarà accettata l'offerta d'un vecchio ed onorato soldato anticipa i suoi ringraziamenti e si pregia dirsi

Umillimo servitore d. V. E

Licurgo Zannini

O. Sz. K. Kézirattár. — Pulszky-levelezés.)

---

[1] 1848 elején, amikor a lombard-velencei tartomány az osztrák uralom lerázására fegyvert fogott, az udinei ideiglenes forradalmi kormány felhívására Osoppo várát olasz felkelők szállták meg, s nagy bátorsággal és kitartással védelmezték a Velence visszahódítására küldött császári haderőkkel szemben. A vár Udine kapitulációja után sem adta meg magát; ellenállásának csak az 1848. aug. 6-i osztrák—piemonti fegyverszünet vetett véget.

176.

Noisser Richárd — Anyjához[1]

„Jól vagyok, semmim sem hiányzik, de erősen leégtem. Úgy állok, mint szamár a hegyen. Lehet, hogy a komédia befejezése után hamarosan látjuk egymást."

Kossesd Siebenbürgische Grenze
[aug. 14–16.]

Liebe Mutter!

Ich bin gesund, es fehlt mir gar nichts, nur bin ich stark abgebräunt. Ich stehe wie ein Ochs am Berge. Vielleicht sehen wir uns nach beendigter Comödie bald

1000 Küsse

R[ichárd]

(O. Sz. K. Kézirattár. – Levelestár.)

177.

Noisser Richárd — Anyjához[1]

„Egészséges vagyok – Erdélybe megyünk, lehet, hogy hamarosan látjuk egymást."

[aug. 14–16.]

Liebe Mutter!

Ich bin vollkommen gesund, wir gehen nach Siebenbürgen. Vielleicht sehen wir uns bald

1000 Küsse

R[ichárd]

(O. Sz. K. Kézirattár. – Levelestár.)

178.

Noisser Richárd — Anyjához[1]

„Élek, egészséges vagyok, hogy tovább mi lesz, nem tudom."

Kossesd Siebenbürgische Grenze 16 Aug.

[1] Ld.: 101. sz. levelet és az 1. sz. jegyzetet.
[1] Ld.: az előző levelet és az 1. sz. jegyz.
[1] Ld.: az előző levelet és az 1. sz. jegyz.

Liebe Mutter!

Ich lebe, bin vollkommen gesund — was weiter geschieht weis ich nicht.

1000 Küsse
R[ichárd]

(O. Sz. K. Kézirattár. — Levelestár.)

179.

Bulyovszky Gyula — Feleségéhez, Bulyovszkyné, Szilágyi Lillához[1]

Szeretett Lillám!

Két leveled[2] határtalan örömmel töltötte el lelkemet. Eddigelé a legnagyobb bizonytalanság gyötrött miattad. De e két levél, noha van benne keserítő, mégis annyira megvigasztalt, hogy legalább édes fájdalommal szenvedem a távollét gyötrelmeit. A legújabb idők történeteit, alkalmasint már tudod, de ha talán én olyat tudnék, mi előtted újság lenne, nem hasztalanul lesz az elősorolás. Hollósi Cornelia szeretett ifja,[3] Erdélyben elesett, ezt könyvkölcsöződtül hallottam, akivel nem messze hozzánk beszélettem. Ákos apja[4] sehol nem találtatik, valamint a Juliska férje, Sándor sem.[5] A Rózsa férje[6] borzasztó desperációk között láttatott az univerzális futamodás második helyén, szólni alig tudott. A Nina férje lóháton láttatott irtózatosan futamodni. Görgey, az a rettenetesen és irtózatosan megmagasztalt hadvezér, 40 ezred magával letette Paszkievics tábornoknak a fegyvert, és szánvabánva bűneit, meghódolt. Bizony-bizony sok bűne is van ennek a kölyök kormánynak, mely, csak hogy miniszterkedhessék, generáliskodhassék, ezreket vészbe, szerencsétlenségbe döntött. A híres világhódító kormány megszökött, hová? senki nem tudja. Apro plenkirozás — mint beszélik — itt ott van még, — de annak az álszabadság pártnak vége van! — Kihalászta a szív legrejtettebb kincseit, a nemzet hagyta magát bolondítani, s egynehány ember a legtisztább gyöngyökkel, úgy játszott, mint a gyerek karácsonykor a kukoricával. Béke lesz tehát! A

[1] Ld.: 152. sz. levelet és 1. jegyz.
[2] Ld.; 129. és 130. sz. leveleket.
[3] Hollósy Kornélia ekkor még nem volt férjnél, hogy kiről van e levélben szó nem tudtuk megállapítani.
[4] Egressy Gábor.
[5] Petőfi Sándor.
[6] Jókai Mór.

honvédsereget a győztesek nagylelkűen elbocsájtották, kiki vándorol haza.[7] Szinte komikus jelenet, ha az lenne — őrnagyokat, kapitányokat szörnyű gatyákban, és borzasztó mezítláb hazafelé vándorolni látni. A lefegyverzés Világosnál történt, a magyar katonák szörnyen táncoltak együtt a győzelmesekkel. Eddig az új idők története, melyet én itthon száz meg száz menekvőtül hallottam, kik mind itt járnak, s kellnek át a Tiszán, másutt nem lévén komp!

Szeretett Lillám, ezekbül tájékozhatod magadat. Mielőtt leveleidre felelnék, néhány szót saját házi dolgainkról. Véleményem szerint a három szobás lakást föl kellene mondanunk, mégpedig mielébb, hogy a jelen pénzszűkiben teher ne feküdjék gyönge válladon. Persze jó lenne, ha szóbeli értekezéssel lehetnénk együtt.

A színházban, írod, német dráma működik, e szerint hát te szeretett Liluskám, és mind megannyian fizetést úgye nem kaptok? Ha ez így van, sorsodrul valamiképpen gondoskodni kellene. Ez ugyan nekem volna kötelességem — de most csak egy módot tudok, rád nézve, az pedig tudom nem kellemes, a falu! Egyébiránt te tudod édes lelkem, hogy miképp jobb? Csak engem meg ne szünj szeretni, noha szerelmedet ezen árva állapotomban méltólag megérdemelni nem tudom. De hiszen valamiképp csak talán isten segedelmével elélünk, csak nem akarja tán a kegyes ég, hogy mód hiányában örökre távol legyünk egymástul, ki nélküled élni nem tudok. Ezen módra nézve, minthogy te több emberek közt vagy, nézz körül, és tanácsolj, mi volna a legjobb. Lehetséges volna-e jó emberekre találni, kik a munkát becsülni tudják? Mert teljesen hazulrul élni lehetetlen, noha segélyt egybemásba innen is nyerhetünk. Kérdezősködj, kérj, tudom én, hogy a te szavad, a te tiszta lelked meghallgatatlanul nem marad. E pontrul — melyet tudom fölfogtál — írj nekem kérlek. Édes szentem, betegséged — melyrül írsz — még most is iszonyúan megijesztett,[8] ó csak téged el ne veszítselek. Hála istennek, köszönet segítődnek! Hogy életed nélkülem kínos — ó elhiszem — csak írjál, lelkembe nézek, és ez elég fölfognom minden kínt, mit te szenvedhetsz jó lélek. Mit első leveledben bizonyos jobb partiról írsz, az mondhatatlanul elszomorított,[9] Anyámnak hál isten van annyija hogy ilyes parti nélkül is elélősködik, nekem pedig nélküled semminemű boldogság e világon nincsen, azért ilyesekkel, ha sze-

[7] Mint tudjuk, ez a hír nem felel meg a valóságnak. A cári csapatok a lefegyverzett sereget az osztrákoknak adták át, akik — kivéve a magasabb büntetésre várókat — azonnal a császári hadseregbe sorozták — tiszteket közlegényt egyaránt — minden rendfokozat nélkül. A Bulyovszky által nyilván személyes tapasztalatok alapján említett menekülők azok, akiknek sikerült a fegyverletétel előtt szökve megmenekülni.

[8] Ld.: 129. és 130. sz. leveleket

[9] Ld.: uo.

retsz, ne gyötörj engemet. Hogy az ócsai csősz a csirkéket el nem vitte, azért megfizettetem, és majd máskor még ennél is biztosabb alkalmat keresek, pedig mily jól esett volna tudnom, hogy kaptad őket.

Add át Polgár Mihály úrnak legbensőbb tiszteletemet, gondoskodásaért, az ég fizesse meg minden lépését, mit ügyünkben tesz. Leveledet minden héten, mint igérted, elvárom. Én is írok. Rólam álmodozol, és rosszakat, s az álom meghazudtol téged, de igen nagyon. Tekintsed a valót, mely szívemben él, és ez bizonnyal megnyugtatand. Ne sírj, ne bánkódj lelkem Lillám, vedd azt, mi ellen egyikünk sem tehet, nemes türelemmel. Vigasztalódj e gondolatban, hogy én szeretlek, s örökké foglak szeretni. Mit a különbségrül írsz, mit benned találandok, ezzel igen megszomorítnál. Én téged olyannak szeretnélek viszontlátni mint voltál, én sem K[omlóssy] Idát, sem Zs. Marit nem vevém nőmül, hanem Sz. Lillát, azért maradj Te az mi valál, ha szerelmed nem változott, mit én talán, ha magad mondanál, sem hinnék el. Szeretett Lilám ne gyermekeskedjünk most, komolyak a percek, cselekedj te mint nő, kinek férjiért tenni kell! Látcső, páholy, vis à vis, mit nekem mindez, *együttélhetés* és *kenyér* ez a fő – erről gondoskodjunk. Öcsédnek szívesen adnék segélyt,[10] de hogy hol van, nem tudom, én hon vagyok, s ha mennék csak karjaidba szeretnék menni, de mitől óvsz, nem tudom miért? Öcséd alkalmasint nemsokára haza kerül!

Ha valami engem érdeklő elő adja magát kérlek írd meg.

Itthon egy igen derék barátra találtam. Tomka László Csabárul, neked rokonod, mert ő közel rokona Omasztiéknak, Oláhnak, ezzel töltöm az időmet, ő itt bátyja földjeit kormányozza, téged mindenkor felette nagy tisztelettel említ, kimondhatatlan jó fiú! sok szomorú órámat édesíti meg.

Édes anyám ezerszer csókol, és szeret, édes anyádat tiszteli, óhajtott volna látni. A múlt héten a hideg lelt, de most már teljes egészségben vagyok. Leveleid sokszor olvasatnak általam, jól esik vonásidon legeltetni szemeimet. Úgy hiszem egy pár hét megszüli az óhajtott békességet.

Csókol ezerszer örökké szerető jó férjed

Gyula

Csókolom édes anyádat.

Tisztelem a jó ismerősöket.

Aug. 16 déli 10. 849.

U.i. Kérdezősködj kérlek, ha az öreg Liptay nincsen-e Pesten – nem a pap – ezzel lehetne, tiszteletem mellett, valamit végezni felőlem, hát Lukáék? bizonyos, nagyhatású ember lesz!

---

[10] Szilágyi Béla: Ld.; 129. sz. levél 2. jegyz.

Osztán nemcsak Polgár úr adja oda kocsiját, hogy Inokára jöhess, én is küldök Pestre — ha ez lehetséges a vámnál — érted — csak írd mikor? —

(O. Sz. K. Kézirattár. — Levelestár.)

180.

Ismeretlen — Ismeretlenhez

Aug 16-ik 849

Tekintetes Fiskális Úr!

Kivántam volna a Tekintetes urat azonnal a hatvan p. forint pontos átvételéről tudósítani, amit leveleivel a fuvaros által megkaptam, de a közlekedés még mindig el van zárva, így tehát nem tudom, hogy mikor kapja meg ön levelemet, ki által küldhetem azt el. Vegye szives köszönetemet kegyességéért, úgy mint szíves ajánlatáért: jövendőben is akármiben önhöz folyamodni, amiért legyen köszönetemről meggyőződve. A visszatérítés ezen 60 p. forintoknak, amint a bécsi levelekből tudom, már édes atyám által gondolom megtörtént, akinek már megírtam, hogy a pénzt megkaptam. Még is jó volt, hogy ez szerencsésen kezemhez jutott, mert Bécsből még mindig nem lehet pénzeket kapni, minthogy a postakocsi nem jár, csak a levelek jönnek, azok is nehezen, már egynéhány napra ismét el volt a közlekedés zárva, ami alig 3 hét óta van nyitva és nékem mindig nagy aggodalmat okoz úgy családomtól semmit sem hallani. Éppen 2 nap előtt kaptam hazulról levelet, hogy hála Istennek mindnyájan egészségesek. A magyar bankók már itt is rég nem használtatnak, csak amint hallom a falukon, ahol, amint mondják, a pórnép azokat még mindig elfogadja, sőt másfélét nem is akar.

Levelei igen érdekeltek, mert én Pestről nem hallok semmit, most már Rózsa Guszti testvére sem írt igen régen, azt sem tudom, hol van most Pázmándiakkal. Igen sokat gondolunk a pestiekre, kiket oly sok ért, és ha valakihez azon kérdést intézem, hogy mint van, mi érte őt, hidje el a legnagyobb félelemmel várom válaszát, mert most jót hallani nem is lehet várni; alig van még család, akit valami szomorúság, bú nem érte volna! Így tehát igen nagy sajnálattal olvastam a Tekintes Úrnak házi eseményeit is, hogy ön sem kiméltetett meg a szerencsétlenségtől. Gondolhatom bú, s gondját kedves fiáért, mert mi is itt abban a helyzetben vagyunk, legkedvesebb fiától P — sem hall már hosszabb idő óta semmit, az Isten tudja hol van, él-e még; azonban az

emberek sorsa az Isten kezébe fekszik — azért bízzunk a jövőbe!!

Ami életünket illeti, az igen szomorú. Nem csak hogy mindig gondba a távollévőkért, hanem folytonos félelembe is töltjük napjainkat. A többszöri kormányváltozás nem kevés veszedelemmel van mindenkor összekötve, azonkívül itt két párt van, melyek mindig fenyegetve állanak egymás elébe, így tehát soha nem lehet nyugodtan az éjszakát tölteni félelem nélkül, hogy valami nem történik. A drágaság is nagy, a cukor már három, a kávé négy forint, a hús már most 10 garas, és így minden, sokszor nem is kapni húst, kenyeret, vagy mást, ha katonaság van itt, úgy mint most, minthogy ismét 2 nap óta a muszkák vendégeink. Szándékom volt most Bécsbe szüleimhez utazni, de az utazás most nem igen biztos, azért meg kell a csendesebb időt várni. Az Isten adna már csak békességet, boldogságot a hazának!

A Tekintetes Úr, amint írja, az egyik fiát ide kivánná az oskolákba adni, ez igen szép volna, mert akkor a Tekintetes Urat is reménylhetnénk láthatni, azért tudakozódott is már Paulinéné, ki itt jobban ismerős, egy jó helyről, de eddig csak azt lehetett megtudni, hogy az iskolák még szeptemberbe semmiesetre el nem kezdődnek, és hogy cserébe adni fiát igen nehéz lesz családot találni, mert csak akármiféle házba nem akarnánk, hogy jönne, hogy rossz dolga lenne. Ha tehát később talán azt lehet feltalálni, majd tudtára fogom én azt önnek adni, csak azt kérném, ha megírná, hogy ha cserébe nem találkozik valami hely, hogy a Tekintetes úr anélkül is fizetés mellett kivánja fiát ide adni, és hogy akkor mennyit szándékozik évenkint élelmeért adni.

Isten önnel! Kivánom, hogy a mostani aggodalmas bús napjai örömre változzanak a Tekintetes úrnak egész szívből. Ha Tóni Onkleval találkozna kérem, annak kézcsókolásomat megmondani. Paulinéné családjával tiszteli a Tekintetes Urat egész szívességgel, én pedig ismétlem köszönetemet barátságáért, amibe jövendőre is ajánlom magamat és maradok tisztelettel a Tekintetes Úrnak

Olvashatatlan aláírás

(O. Sz. K. Kézirattár. — Levelestár.)

181.

Szarvady Frigyes — Pulszky Ferenchez[1]

rue Castiglione 9
Augusztus 16-án.

[1] Ld.: III. k. 100, 117, 239 és 240. sz. leveleket.

Kedves Pulszky Úr!

Siettemben minap két, Szalaynak szánt, depesét kegyedhez, a kegyedéit pedig Szalayhoz küldtem. Most éppen küldi vissza Szalay. Minthogy Kegyed eddig nem szólt, azt hiszem, meg sem kapta. Okát pedig abba keresem, hogy még régi szállásához címeztem – az új adressét csak tegnap mondta Teleki. Kérem legyen tehát szíves utána járatni, és ha, amint nem kétlem, kézbesíteni fogják a két depesét, legyen kegyes azt azonnal Szalayhoz küldeni Zürichbe (poste restante). Engedelmet kérek konfuzióért – nagyon siettem volt akkor, mert a kurir későn jött és én még aznap expediálni akartam. Splényire pedig a kuvert csinálást bíztam, ez aztán eltévesztette az adresseket.

Barátságos tisztelettel

Szarvady

(O. Sz. K. Kézirattár. – Pulszky-levelezés.)

182.

Sumner George — Pulszky Ferenchez[1]

Sumner felhívja Pulszky figyelmét arra, hogy Amerikában erős viták folynak a Magyarországgal való kapcsolatokról. E pillanatban nagyon jelentős kérdés, hogy ki fogja ott Magyarországot képviselni. Nyomatékosan ajánlja Pulszkynak, kövessen el mindent, nehogy erre a pozícióra alkalmatlan ember kerüljön, aki ott rengeteg kárt okozhat. Az odaküldendő megbízott helyzete roppant kényes, nincs az az európai udvar, ahol annyira törődnének azzal, hogy a diplomáciai testület tagjai szellemi képességekben, magatartásban, modorban egyaránt megfelelőek legyenek, egy oda nem való ember jóvátehetetlenül árthat a nemzetnek.

4 bis rue des Beaux Arts
16 August 1849.

My dear Sir!

Count Teleki will perhaps have written you of the importance of great discretion in regard to the relations with the United States. There is a pact there for and against Hungary and the decision bestowed to the Cabinet, but every thing is going on, *as well as possible.*

The presence of an Envoy, who was not entirely *up* to the difficulties and delicaties of his position, would do an *immense* deal of *evil*, without the possible chance of doing any good. I *implore* you therefore, to take such steps as lie in your power, to prevent a measure disastrous in its consequences.

[1] Ld.: 173. sz. levelet.

There is no European Court where there is so much fastidiousness in regard to the Diplomatic Corps as in the United States. A man[2] who is not able to take the *highest* stand in art, science, manners and elegant taste, will meet great difficulty in accomplishing any serious object.

Above all a man who get drunk at a *table d'hôte*, and whose intelligence and cultivation of mind are so limited as to shut him evil from the Society of those who have influence, — *such a man* will inflict and almost irretrievable blow on the consideration and honour of his country.

I consider this so serious as to merit *serious attention* from you.

I writ in haste but shall always be delighted to hear from you.

Your faithfully
G. S.

(O. Sz. K. Kézirattár. — Pulszky-levelezés .

183.

Lichtenstein György — Pulszky Ferenchez[1]

Berlin Aug. 16. 1849

Tisztelt Követ Úr!

Mielőtt a mai „bécsi" híreket közölném, néhány szót akarok Dembinski Jul. 24i Bulletinéről mely az Altonai „Norddeutsche Presse"-ban megjelent, szólani. Ha t.i. azt konfrontáljuk az orosz bulletinekkel a lehetetlenséget látjuk, hogy 24én Aszár mellett csata volt légyen. Azon bulletin tehát egy itt külföldön készített, s most már ugyanazon lapban a 2ik álbulletin, melyet a többi lapok is utána nyomtatják. Ezen dolog roppant módon árt, mert ha egyszer csakugyan autentisch dolgokat közlünk, a világ nem fogja elhinni. Jó volna azért, ha kegyed — nekem Hamburgban semmi összeköttetésem nincs — valamiképp kitudhatná, ki által kapják Altonában ezen híreket, s aztán figyelmeztetni lehetne őket, nehogy máskor ismét történjék.

Az, hogy Vetter Pestet bevette volna — csaló *hír*, de igaz az, hogy egy osztrák tábornok guerilla csapatokra bukkanván Fehérvár előtt,

[2] E levél is egyik láncszeme annak a törekvésnek, hogy megakadályozzák Dambourghy őrnagyot abban, hogy ő, mint magyar megbízott Amerikába utazzék. (Ld.: a 173. sz. levelet és a vonatkozó jegyzetet.)

[1] Ld.: a 163. sz. levelet és az 1. jegyz.

a várost felgyujtotta, és csak miután 100 ház elégett és deputáció kérte a kegyetlenkedéssel felhagyna — *engedelmet adott a' tűzoltásra.*[2] — Haynau csakugyan Makkóban van már Aug. 5i bulletinje szerint. A Banus még Rumában.[3] — Az orosz bulletinekből igen világos, hogy Görgey Grabbét Miskolc mellett jul 21én igen megverte,[4] s hogy ugyanakkor Paskievits *nem mehetett* még Debrecen felé *víznek* hiányában. Győrben 6000 magyar van. Parendorf, Szerdahely és Sumerein (Schütt) is magyar kezekben van már.

Egyik levelem a kormányhoz — melyben önök leveleiből kivonásokat írtam stb. — barátnőm által szerencsésen Komáromba jutott, s ha minden levélért — Depesért 200—300 fizethetnénk, talán hetenkint küldhetnénk s kaphatnánk egyet — úgy írja barátnőm. E napokban talán ő maga fog Magyarországra menni egy—két hétre, hogy ezen összeköttetést realizálhassa. Valóban azon kell lennünk, hogy e derék nő sok pénzzel láttassék el, mert férfi csakugyan nehezebben működik ilyesmikben.

Most leveléből igen érdekest, de ismét valamit, mit csak mondani és *le nem írni volna szabad — ti. újságokban nem igen felhasználni.*

W.s. 14! Die Zeitungen welche die Rückkehr des Fürsten Schw[arzenberg] melden (:12:ten:) aber dass der russische Tronfolger mit ihm gekommen davon schwiegen sie. Der Tronfolger kam um 7 Uhr Abends an, und fuhr nachdem er soupirt hatte um 3 Uhr Nachts retour, er brachte dem Kaiser Östr. den Gruss seines Vaters und die Versicherung dass er ihm mit aller Macht unter die Armen greifen werde, dass er ihm nicht nur gegen Ungarn, sondern auch gegen Preussen (:ezt nagyon fel kell használnunk!), welches sich jetzt so schändlich gegen Österreich benimmt, beistehen will. Von Warschau wurde sogleich ein Kurir an Paszkevics gesandt, er möge vereint mit Haynau handeln. Der Kaiser umarmte den Tronfolger und trennten sich. *Mehr wurde von Preussen als von Ungarn verhandelt.*

Da Sie nach auffordern, auch unwichtiger mitzuteilen folgt hier eine Familienszene aus dem Boudoir der Erzherzogin Sofie; — Es war ein heftiger Wortwechsel zwischen ihr und ihrem Gemahl. Dieser wollte durchaus pacificieren. Sofie hingegen die Rebellen durchaus

---

[2] E hír ilyen formában nem felel meg a valóságnak. Valószínűleg Csongrád városnak július 30-án történt felgyújtásáról van szó.

[3] Jelačićot a hegyesi csatában (július 14-én) a magyar csapatok kiszorították az országból, július 28-án a bán Rumából intéz kiáltványt a katonákhoz és a polgári hatóságokhoz. A magyarországi harcokban többet nem szerepel, bár aug. 6-án ismét átlépte a Dunát és a Tiszát, de a főseregbez nem csatlakozott.

[4] A csata július 25-én ment végbe, s bár Görgey az orosz csapatokat valóban visszavonulásra kényszerítette, ő maga is kénytelen volt, hogy útját délfelé folytatni tudja, a Hernád balpartjára visszavonulni.

durch Kanonen bändigen. Sie stritten so heftig dass Franz Karl augenbliklich Wien verliess um nach Ischl zu reisen. Der Kaiser hievon unterrichtet warf der Sofie sein Schwert zu den Füssen und wollte dem Vater nachreisen, dieser wurde aber bereits durch den Kammerherrn seiner Gemahlin zurückgerufen. Die Wiener Zeitungen wiederruft auch den folgenden Tag die Abreise des Erzherzog Karl.[5]

Minthogy 20 pgő ftba került csak egy levél a határoni átvitele, pénzt küldtem barátnőmnek, s Wimmer úr is oly szíves volt neki utalványozni a magáéból. De ez mind nem elég. Itt ezreket nem csak hogy nem kellene sajnálni, hanem teremteni akárhogy, mert látjuk, hogy minő titkokat tud a Kicsike, hátha még pénzzel tudna működni. Azt írja, hogy *Bécsben* most pénzzel *minden* kivihető. Méltóztassék ezt ad notam venni. A titkokat úgy hiszem — selbst im Entferntesten nicht — cikkekben nem lehet felhasználni. Másképp igen.

Oly szíves leend követ úr, e levelemre felelni.

Ajánlom magam.

Sinának 30 000 mázsa gyapjúja Komárom mellett a magyarok kezébe esett s a várba vitetett.

(MTA. Könyvtára. Kézirattár. — Ms. 10. 254. r.)

184.

Teleki László — Pulszky Ferenchez[1]

Párizs 17 aout 1849.

Kedves Barátom!

Henningsennel nem tudom mi történt. Egyik nővére Mademoiselle H. de Henningsen (ki 12 Tavistock Street. Bedford Square lakik),

[5] A német szöveg rövid kivonata: A bécsi újságok azt írják, hogy Schwarzenberg magával hozta Konstantin nagyherceget, aki a cár üdvözlete mellett azt a hírt hozta, hogy mindenben segíteni fog a császárnak, nemcsak Magyarország, de Poroszország ellen is, amelyik Ausztriával szemben most oly gyalázatosan viselkedik. „Ezt nagyon fel kell használnunk. Azonnal követ ment Paszkievicshez Haynauval való szoros együttműködésre szólítva fel őt. Többet beszéltek Poroszországról, mint Magyarországról.

A Kamarillán belül heves szócsata volt. Károly Ferenc békét akart kötni, de Zsófia nem engedte, mire Károly Ferenc elhagyta Bécset, Ischlbe távozott. Erre a császár is dühbe gurult, s atyját követni akarta, de őt is visszahívták, s másnapra az egész hírt cáfolták.

[1] Ld.: 97. sz. levelet.

ma írt hozzám, s kérdezte bátyja szállását. A másik nővére, az apáca, levelet írt hozzá és kért adresszálnám, mert azt hiszi, hogy bátyja már elment.[2] A Henningsenhez intézett levelet ide mellékelem; ha még Londonban volna, átadhatnád neki, ha már elindult volna, postára kellene tenni, nem tudom hova? te jobban tudod. Mankowskival szólj azon ember iránt, kit Magyarhonba küldött.[3] Itt volt Párizsban, de az ajánló leveleket nem adhattam neki át, mert nem jött oda, hova utolsó nap igérkezett. A leveleket tehát egyenesen Konstantinápolyba expediáltam. Két dologra kérlek: egyik, hogy ha lehet Mademoiselle H. de Henningsennek adj bátyja iránt renseignementokat, legalább mondd meg neki elébbi szállását. A másik, hogy azon esetre, ha Henningsen csakugyan nem ment volna el, kérd el tőle leveleimet s küldd el nekem. Dolgaid Angolhonban jól folynak[4] — gratulálok — nekem itt sok bajom, majd hogy meg nem őrülök. Isten veled kedves barátom, Sumner iránt már írtam.[5] Nődet tisztelem

Híved

Teleki

Wass Samu írt, követ akarna lenni Amerikába, de ebből ugyan csak hiszem, hogy semmi sem lesz.[6] Írtam neki, mondtam jönne vissza hazánkba, különben megfeledkeznek róla.

(O. Sz. K. Kézirattár. — Pulszky-levelezés.)

---

[2] Henningsen Ch. F.-t, több angol lap tudósítóját Pulszky küldte Magyarországba Kossuthoz. H. azonban elkésett, s így már csak a katasztrófa után kereshette fel Kossuthhot Widdinben, ahová Thomson álnéven érkezett. Csizmája talpába bevarrva vitte el Magyarország kormányzójához Pulszky és Teleki leveleit.

[3] Mankovszky lengyel tőzsdeügynök, akinek bizonyos pénzügyi elgondolásai voltak, melyek révén a párizsi központ számára komoly anyagi erőforrásokat tudott volna biztosítani. Ezek megtárgyalására küldötte megbízottját augusztus közepe táján — tehát már elkésve — Magyarországra.

[4] Az angol parlamentben napirenden voltak a magyar ügyben az interpellációk. Legutóbb lord Nugent a Haynau által július 19-én kibocsátott kegyetlen hangú, a civilizált világ felháborodását kiváltó kiáltványa ügyében interpellált Palmerstonhoz. Ugyanazon a napon az angol külügyminiszter levelet intézett Schwarzenberghez, melyben — Ausztriát a cári hatalom túlsúlyától féltve — közvetítését ajánlotta fel.

[5] Teleki és Pulszky, teljes egyetértésben a különböző jelöltekkel, Vass Samu és Dambourghy Eduarddal szemben a kitűnő amerikai kapcsolatokkal rendelkező Sumner Georgot, Charles Sumner amerikai szenátornak a fivérét, akarták magyar követként az Északamerikai Egyesült Államokba küldetni.

[6] Ld.: 132. sz. levél 3. jegyz. és 164. sz. levél 7. és 8. jegyzeteit.

185.

Noisser Richárd — Anyjához[1]

Ha nem éri őket újabb szerencsétlenség, Orsovára mennek és megvárják az események további folyását. Ha nem kapnak szabad és becsületes visszatérési engedélyt, úgy főnökével (ti. Guyonnal) Dublinbe vagy Londonba megy.

Déva in Siebenbürgen 18. August 1849.

Liebe gute teure Mutter!

Heute hier angekommen. Gehen wir wahrscheinlich, wenn wir kein weiteres Malheur haben, nach Orsova und von dort warten wir den Verlauf der weiteren Begebenheiten ab. Bekommen wir freie und ehrenvolle Rückkehrerlaubniss so kommen wir, wenn nicht so reise ich mit meinem Chef nach Dublin oder London ab. Gesund bin ich vollkommen, habt um mich keine Sorge — 1000 Küsse.

R[ichárd]

(O. Sz. K. Kézirattár. — Levelestár.)

186.

Noisser Richárd — Anyjához[1]

Szerencsés megérkezését jelenti: Lehet, hogy szabadon és bántatlanul visszatérhet. Ha nem, kis vargabetűt csinál Konstantinápolyba és onnan főnökével együtt Londonba.

Déva in Siebenbürgen 18 August [1849]

Liebe gute, teuere, einzige Mutter!

Bis hieher glücklich gekommen, fügt es die Notwendigkeit dass ich nach Orsova muss. Kann ich frei und ungehindert zurück — was ich dort erfahren werde — so komm ich recht bald, wenn nicht, so mache ich einen kleinen Abstecher nach Konstantinopel und von dort mit meinem Chef nach England. Ich könnte vieles schreiben, aber ich erspare es auf ein vielleicht recht baldiges, fröhliches wiedersehen.

[1] Ld.: 178. sz. levelet és az 1. jegyz.
[1] Ld.: 185. sz. levelet és az 1. jegyz.

Fehlen tut mir gar nichts, was ich auch Euch Allen wünsche. Lebt 1000 mal Wohl, vielmals geküsst von

Deinem

Sohn

(O. Sz. K. Kézirattár. – Levelestár.)

187.

Simor János — Szántóffyhoz [?]

Főtisztelendő Alesperes és Plébános Úr, különösen tisztelt Barátom Uram!

Miután Lajos barátunk[1] holléte nem tudatik, az ide mellékelt levelet t. Barátom Uramhoz intézem felsőbb meghagyás következtében azon kérelemmel, miszerint azt minél előbb rendeltetése helyére eljuttatni szíveskedjék. Minthogy pedig az érintett levél nem kis fontosságú, annak átvételére nem csak gyors, hanem biztos alkalmat is méltóztassék használni.

Igen böcses soraira azonnal válaszoltam s úgy vélem, elég terjedelmesen, nem tudom megkapta-e levelemet, vagy talán ez is a komáromiak kezébe került? no nem igen sok dicséretest olvastak abban az inszurrekció és ribillióról.

Nem kételkedvén arról, hogy amik a csatatéren történnek, Pesten is bőven tudvák, más újsággal pedig mi sem bővelkedünk, miután továbbá föltett szándékom, mihelyt csak lehet, visszamenni menni [!] – alkalmasint Pesten keresztül – Esztergomba, s ekkor t. Barátom Uramat is megtisztelni és látogatni, nincs egyéb hátra, minthogy magamat nagyböcsű baráti vonzalmaiba ajánljam, ki egyébiránt teljes tisztelettel maradok Bécsben aug. 19kén 1849.

Főtisztelendő Alesperes Úrnak

alázatos szolgája és igaz szívű barátja

Simor János

(O. Sz. K. Kézirattár. – Levelestár.)

[1] Haynald Lajos, később kalocsai érsek.

188.

Lichtenstein György — Pulszky Ferenchez[1]

Berlin Aug. 19. [1849]

Tisztelt Követ Úr!

2. megkaptam, csak arra kérném, méltóztatnék a legközelebbi levélben nemcsak új szállását, de az *adresse* nevét is közleni, mert nem tudom megmaradhat-e jövőre a *Georg.* Andrews.[2]

Ime küldök egy igen érdekes bulletint. Hiszem kegyetek is oly kevéssé fognak megijedni, mint én. Sőt én örülök, mert azon meggyőződésben élek, hog y az osztrákok vagy oroszok roppantul megveretettek, különben oly bolond, oly vakmerő igazságtalanságot kikürtölni lehetetlen volna. Haynau aug. 13-án írja ezt, s 14-én vagyis 16-án már Bécsben volna![3] Görgey *Világos* mellett veretik meg! (Arad mellett) midőn maga a bécsi Zeitung néhány nappal ez előtt híreszteli, hogy *Miskolc* tájékán volna.[4] Az utolsó nevetséges dolog az, hogy 30—40 000 ember: die Waffen gestrekt. Bécsből írják nekem: még a Börzén sem hiszik e bolond hírt. Es ist ein Industriestreich der Regierung, man will durch die Wucht solchen falschen Nachrichten, Komorn zur übergabe bezwungen.[5] Bei Temesvár hat Haynau nur mit Landstürmler zu tun gehabt und nicht eine einzige Kanone erobert, der Kaiser ist nach Ischl gereist.[6]

Breslauba azon hír érkezett, hogy Dembinski Nagyváradról csak *látszólag* vonult vissza egynapi járásra. *Rüdiger*, így megcsalva, utána vonult s totaliter megveretett. Ez tehát *Világos* tájékán történhetett s szeretném hinni, hogy ennek következtében szükséges volt Bécsben *ilyen* hírt terjeszteni.

---

[1] Ld.: 183. sz. levelet és 1. sz. jegyz.

[2] Lichtenstein igen gyakran George Andrews névre küldte jelentéseit Pulszkynak. Az OSZK-ban levő Pulszky hagyaték több mint 100 így címzett, német nyelvű, Pulszkyhoz intézett jelentést őriz.

[3] Haynau ezekben a napokban nem hagyta el Magyarország területét.

[4] Tudvalevő, hogy Görgey ezekben a napokban már valóban igen gyorsan vonult lefelé Vámospércs — Nagyváradon keresztül Miskolcról Aradra. Július utolsó felében még Miskolcon, 29-én Nyiregyházán, aug. 5-én Nagyváradon, s 9-én már Aradon van.

[5] Mint ismeretes a Komárom körüli ismételt heves harcok ellenére e vár állt a legtovább ellen a támadásoknak. Klapka csak október 2-án kapitulált, miután a teljes őrségnek szabad elvonulást biztosított.

[6] A német szöveg jelentése: Egy csinye ez a kormányzatnak, melynek súlyával Komáromot akarják megadásra bírni. Temesvárott Haynaunak csak népfelkelőkkel volt dolga, s egyetlen ágyút nem zsákmányolt. A császár Ischlbe utazott.

Hiszem, hogy holnap vagy néhány nap múlva egész Európa meg fog győződni, hogy a bécsi kormány blamírozta magát.

Tisztelettel.

Telegrafische Depesche

Se. Exc. F. Z. M. baron Haynau an Se Majestät dem Kaiser.

„Se. Ex. b. Haynau zeigt mittelst Courir, welcher heute mittelst Abendzug zu Schönbrunn eintreffen war, Sr. Maj. dem Kaiser an: am 13.-l. Mon. bei *Világos* der Rebellenhauptling Görgey samt einem grossen Teile seiner Armeen, 30–40000 mann, die Waffen auf Gnade und Ungnade gestrect hat."[7]

Oh beata simplicitas![8]

(O. Sz. K. Kézirattár. – Pulszky-levelezés.)

189.

Wimmer August Gottlieb — Pulszky Ferenchez[1]

Úgy látszik való, hogy valamennyi tábornok letette a fegyvert. „Vajon régi, örökös bajunk: az egyenetlenség és uralomvágy, amely még ilyen pillanatban sem tudja magát a magasabb szellemi erőnek alávetni, vagy árulás, vagy valami más az ok! Isten tudja! állítólag az amnesztiát megadták mindenkinek, kivéve az agitátorokat. Ez bölcs szó." Görgey állítólag 12-én lett diktátor, 13-án kapitulált 120 000, Dembinski 30 000 emberrel. „Én sohasem adtam volna meg magam 30 000 emberrel." Állítólag Kossuth, Bem, Dembinski stb. London felé tartanak, állítólag Komárom is kapitulált. Még nem mond ítéletet, még nem tud határozni. Egy biztos, a hazához hű marad.

Berlin, 20. August [1849] Abend

Lieber Freund!

Die Kapitulation aller unserer Generalen scheint sich zu bestätigen. Ob unser altes Erbübel, Uneinigkeit und Herrschsucht, die sich einst einmal in einem solchem Augenblicke der höheren geistigen Kraft unterordnen kann, ob Verrat oder was Ursache sei! Gott weis es!

---

[7] Jelentése: kivonatosan: Haynau kurír által jelenti, hogy e hó 13-án a felkelő vezér, Görgey, hadseregének jelentős részével 30–40 000 emberrel Világosnál feltétel nélkül, kegyelemre megadta magát.

[8] Jelentése: Óh boldog együgyűség!

[1] Ld.: a 138. sz. levelet és az 1. sz. jegyzetet.

Amnestie soll bewilligt sein,[2] mit *Ausnahme der Agitatoren.* Ein weises Wort! Görgey soll sich am 12-ten Diktator Würde unterzogen,[3] am 13 kapituliert haben! Mit 120 000 [??] Mann, Dembinski mit 30 000[4].

Was ist wahr? Ich kapituliere mit 30 000 Mann *nie!* Jeder Tag wird unser Aufklärung geben. Geschehen muss etwas sein! *Warum also hätten wir unsere Harfen zerbrochen?*

Kossuth, Bem, Dembinski etc. sollen auf dem Wege nach London sein![5] Sogar Komorn soll kapituliert haben?[6] Mein Treuer Freund! Ich weiss die Wahrheit der Tatsachen nicht, teile aber, was man sagt und schreibt! — Ich halte meinen Urteil zurück, fasse auch noch keinen Entschluss! Die Aufklärung der Tatsachen wird uns wohl alles bestimmen! Ich hoffe das Unglück soll uns nicht trennen, sondern inniger vereinen. Ich bleibe unter allen Umständen, dem Vaterlande treu!

Schreiben Sie mir doch sogleich über Alles und wie Sie die Sachen betrachten! Mit herzliche Liebe

Ihr

W.

(O.Sz.K. Kézirattár. — Pulszky-levelezés.)

190.

Perrone Angelo — Batthyány Kázmérhoz

Ő Exellenciája Gróf Batthyány Kázmér Magyarország külügy-minisztere, Lugos.

Kegyelmes Uram!

Mielőtt magamról kezdenék beszélni, engedje meg kegyelmes Uram, hogy megmenekülése fölötti végtelen örömömnek kifejezést adjak annál is inkább, mert egy belgrádi hírlap cikke következtében valósággal remegtem drága életéért, melyet oly bátorsággal vetett kockára a haza megmentése végett.

---

[2] Valóban, még az első, augusztus 16-i bécsi minisztertanácson, mely a pacifikáció kérdésével foglalkozott, hangzott el ilyen vélemény is, a két nappal később megtartott és már határozatokat hozó minisztertanácson azonban a legkérlelhetetlenebb megtorlás álláspontja érvényesült.

[3] Kossuth augusztus 11-én ruházta Görgeyre a diktátori hatalmat.

[4] Dembinski seregét Temesvár alatt augusztus 9-én tönkreverték Haynau csapatai.

[5] A hír nem felel meg a valóságnak, mint tudjuk, az említettek török földre menekültek.

[6] Ld.: 187. sz. levél 5. jegyz.

Midőn Olaszhonban árulás, viszálykodás, tudatlanság, gyűlölködések és municipiumok versengései következtében a szabadság ügye rosszra fordult, mindazok kik ottan bátor szívvel, őszinte lélekkel küzdöttek, Magyarországra vetették tekintetöket, amely az egyesülés és testvériség lobogója alatt bölcs, bátor és szent harcot küzdött a zsarnokság ellen. Mikor a fegyverszünet[1] rávitte az osztrákokat, hogy Alessandria várában a piemonti katonákkal vegyes helyőrséget [alkossanak, ugyanazon napon csupán magából az én dragonyos ezredemből harminckét tiszt, példámat követve, benyújtotta lemondását, ami végre nagy nehezen, hosszú idő múltával elfogadtatott.

A dolgok ezen állásában elhatároztam, hogy hadsegédemmel, Robbiati hadnaggyal együtt Magyarországba utazom, hogy saját költségemen tanulmányozzam a bemenetel lehetőségét és tőlem telhetőleg minden úton megkísértsem ezt mások számára megkönnyíteni. Utam eredményét biztosítani látszottak a magyarországi hírek, a kiáltványok, a meghívások, egy szóval minden, ami erről a hősi földről hozzám eljutott. Megérkezem Konstantinápolyba, érintkezésbe lépek az összes magyar, moldva, lengyel meghatalmazottakkal, valamint a szardiniai követtel, tőlük megkapok minden szükséges információt és biztosítnak a Magyarországba való bemenetel lehetőségéről, amely lehetőség akkor még tényleg létezett is. Tecco báró beajánl több nagykövetségnél, Andrássy gróf ellát egy menlevéllel, és egy Excellenciádhoz intézett ajánló levéllel, melyet minden eshetőségre célszerűnek tartok csatolni azon reményben, hogy rövidesen személyesen mutathatom be Excellenciádnak hódolatomat.

Két nappal Konstantinápolyból történt elutazásom után, vagyis e hó 5-én Browne őrnagy úr Torinóba menendő, Genovába vitorlázott[2] és megbízott, hogy Excellenciádnak üdvkívánatait átadjam.

15-én megérkeztem Widdinben. Egy pár órával megérkezésem után fölkeres egy úri ember és felkér, mondjam el neki a konstantinápolyi újságokat, még inkább érdeklődik azonban utazásom célja felől. Nem bírván azonban belőlem semmit sem kivenni, de mégis valószínűleg sejtvén valamit, mintegy társalgás közben, a helyi viszonyok ösmertetésének ürügye alatt megismerteti velem a veszélyeket és a nehézségeket, melyekbe a Szerbián keresztül utazók ütköznek. Elmeséli, hogy a szerbek, kik ellenséget látnak a törökben, kémet vagy rablót az olaszban és a lengyelben — mi mind az oroszok által bőségesen

[1] A március 23. novarai csata után megkötött fegyverszüneti egyezményről van szó.

[2] Browne-t, aki Andrássy megérkezéséig a magyar kormányt képviselte, július végén Stürmer osztrák konzul szorgalmazására kiutasították Konstantinápolyból. Ekkor ment Turinba, majd onnan, az időközben bekövetkezett világosi katasztrófa után, visszatért Londonba.

osztogatott aranyak természetes következménye — miként zaklatják, üldözik vetik fogságba az átutazó idegeneket. Ugyanitt a magyar ügyekre vonatkozólag szomorú híreket hallok és olvasok és az ismeretlen fiatalember folytonosan tanácsolja, hogy legalább néhány napra függesszem föl utamat, melynek céljául előtte Belgrádot jelöltem meg. Mindezek dacára bizalmatlankodva mindenben és mindenkiben, égve a vágytól, hogy mielőbb odajuthassak, azon helyekre, hol 26 esztendőt töltöttem és amelyek a legédesebb emlékeket ébresztik fel bennem, elhatározom, hogy megkísértem keresztül jutni a határon. Midőn elértem a Timok folyóhoz, mely Bulgária és Szerbia között a határt képezi, míg az átkelési engedélyre várakoztam, hozzám jön egy török tiszt, aki Adadakaléből Widdinbe sürgönyöket vitt és kérve kér, hogy ne keljek át a folyón, mert a szerbek bizonyára letartóztatnának és bántalmaznának, mivel még őt is, dacára, török voltának, mindenféle módon zaklatták. Ez a tiszt megerősíti mindazon értesítéseket, melyeket az említett ismeretlentől kaptam és hozzáfűzi, hogy két olasz alattvalónak sorsáról, kiket a szerbek két nappal azelőtt tartóztattak le, abszolute semmit nem lehet tudni. Érett megfontolás után tekintetbe véve, hogy lehetetlen elkerülni a Duna mentén egymástól 100 lépésnyire felállított őrszemek figyelmét, elhatároztam, hogy visszatérek ide, hogy azután az első hajóval Konstantinápolyba utazhassam. Ezen elhatározásomban főszerepe van annak, hogy tovább is itt időzve, könnyen gyanússá válhatnék az egyetlen itt székelő hatóság, az osztrák konzul előtt. Szükséges azonfelül a visszatérésem Konstantinápolyba azért is, hogy feltartóztassam ottan mindazon lombard katonatiszteket, akik már megérkeztek, valamint azon 52 magyar katonát,[3] kiket saját költségünkre vitorláson lettek odaszállítva [!] és végül vissza kell térnem, hogy megújítsam a rendkívül költséges utazás által majdnem teljesen kimerített erszényemet.

Ez a vesztegelés a legnagyobb szomorúságba ejt és összes terveimet felforgatja. Lehetővé kellett volna tennem több osztrák tisztnek átkelését, kik hajdan csapatparancsnokok voltak és jelenleg a nép szent ügyének igaz hívei. Elő kellett volna terjesztenem több ezer, kitűnően begyakorlott és fegyelmezett embernek alkalmazását, illetve esetleges felszerelését.

Konstantinápolyban fogom bevárni az utólagos híreket, készen arra, hogy az utazást bármely pillanatban újból megkísértsem és várva azon intézkedéseket, melyeket Excellenciád elrendelni méltóztatik. Mindent ezen megbízott Saik Jean fog hozzám juttatni,[4] ki rendkívül nehéz kötelezettségeit a legnagyobb intelligenciával, elővigyázattal és odaadó buzgalommal végzi. Nálánál jobb választást nem is lehetne

[3] Ld.: 78. sz. levél 1. jegyz., 98. sz. levél 1. jegyz. és 105. levél 2. jegyz.

[4] Saik Jean lengyel származású ügynök, egyike Czajka-Czajkowski megbízottainak, aki sok közvetítő szolgálatot tett a widdini magyaroknak is.

tenni, ösmeri úgy a nyelveket, mint a vidéket; a legjobb viszonyban él a törökökkel, akiket még életmódjukban is teljesen utánoz. Nekem pedig lesz szerencsém elvihetni Andrássy gróf úrnak Excellenciád két levelét – a 13 és 14-est –, melyeket a fennjelzett Saik úrhoz méltóztatott intézni. A levelek kétszeres örömet fognak okozni minden derék embernek, úgy a benne levő jó hírek, mind ama biztos tudat miatt, hogy Excellenciád épségben van.

Engedje meg Excellenciád felkérnem, hogy juttassa honfitársamhoz és jóbarátomhoz Monti Sándor ezredes úrhoz szivélyes üdvözletemet és üdvkívánataimat, és kegyeskedjék tudatni vele a lombard katonatisztek szándékát,[5] kik között több rokona van mint Foresti, Visconti és gróf Nusca századosok és más kiváló személyek.

Nagyon megtisztelve érzendem magamat, ha Excellenciád kegyeskedik egy pár percig az általam közöltekkel foglalkozni és megtisztelni engem azon rendelkezésekkel, melyeket szükségszerűnek vél. A magyar ügy diadaláért, a népszabadságért és Excellenciád életének megóvásáért esdekelve a Mindenhatóhoz, a legmélyebb tisztelettel és hódolattal maradok

Widdin 1849. augusztus 20-án.

Excellenciádnak
legalázatosabb szolgája
Perrone Angelo
őrnagy

(Fordítás. OL. Batthyány Kázmér iratai.)

191.

Bulyovszky Gyula — Feleségéhez, Bulyovszkyné, Szilágyi Lillához[1]

Szeretett feleségem!

Legközelebb írt levelemet még ugyan nehezen olvastad,[2] melyet feleletül írtam kedves két leveledre,[3] de azért még sem írom ez alkalommal ugyan azokat újra, mert hátha csakugyan megkapod Kecskemétről (ide küldtem utasításod szerint).

Kedves Lillám! folytonosan éj s napon át azon gondolkodom, milyen sorsban élsz, vagy jó, vagy rossz, ha jó, szeretném veled meg-

[5] Monti Alessandro Magyarországon olasz légiót alakított, nyilvánvaló, hogy a lombard tisztek az ő csapatához akartak csatlakozni.

[1] Ld.: a 179. sz. levelet és az 1. jegyz.

[2] Ld.: 179. sz. levelet.

[3] Ld.: a 129. és 130. sz. leveleket.

osztani, s nem lehet, és ha rossz, ez kétszeresen keserű, mert segíteni szeretnék de nem tudok. Legfeljebb ismét a régit ismételhetném, hogy jer falura! Ó de ez nekem is felette unalmas élet, kivált így nélküled, édes szerelmed nélkül.

Ha levelemet, melyet legközelebb írnék, nem vennéd, újra kérlek, nézz körül, hogy lelhetnék módot, hogy valahol alkalmazást nyerhetnék, szívesen dolgoznám, éhezném, fáradoznám, csak téged ismét teljesen enyimnek mondhatnálak.

Ha csakugyan nem jönnek kerékvágásba a viszonyok, ha te még mindig azt írod: „világért ne!!" akkor kétségbeesem. De ha a színház megszűnik, s életed terhessé lesz, édes Lillám rendezkedj úgy, hogyha édes anyám (mit majd megírok) valahol elhelyezkedik, tán akkor jó lesz körülc addig ameddig falun lakni.

Úgy hiszem újságokat írnom nem kell, már tudjátok Pesten mindazt, mit mi tudunk; Tudjátok hogy a magyar, mint valami hamis kockás játszott e szegény hazával.

Édes Lillám, csak azt ne teljesítsd, mit írál, hogy változottan foglak találni, ezzel felette megszomorítanál. Kérlek ne emlegesd most nekem K. Idát, I. Zs. Marit — kenyér! kenyér!! ez a fő, hogy ismét bírhassalak, hogy édes életünket ismét folytathassuk. Ne emlegess gazdag partiekat, gazdag lennék én veled, csak veled lehetnék és keresetem volna, mert bár hazulról segedelmet várhatok, de egészen abbul még sem élhetünk el!

E levelet e jószág igazgatója, t. Darányi Ignác úr adandja át, igen jó ember, kár hogy oly nagy köre nincs, ő szívesen tenne valamit. Kovács dr. úrnak jó barátja. Lelkem Lillám! irj nekem kimerítőleg mindenről mit tudnom érdekemben és érdekedben áll, ne rejtegesd, ha tán sanyarúság bánt; vigasztaljon mondhatatlan szerelmem!

Igyekezz számomra egypár jó embert megnyerni, kik érdekemben körülnézzenek. Hiszen azt tudod, hogy dolgozni tudok és akarok.

Töredékben írok, mert siettetik tollamat.

Nem írok többet, elfojt a bánat. De bízom istenben, hogy rólam nem feledkezendik el, nem feledkezik el érted, ki oly jó lélek vagy, ki jobb sorsot érdemelsz. Csókollak ezerszer.

örökre hű férjed

Gyulád

Édesanyám is csókol. Édesanyádat tiszteljük. Üdvözlöm ismerősinket.

Augusztus 21 849

Ha alkalom lesz (biztos), küldök élelmi cikket.

(O.Sz.K. Kézirattár. – Levelestár.)

192.

Botka Tódor — Walther Lászlóhoz

Nemesány 21/8 849.

Kedves Bátyám!

Búskomor helyzetünkben — az események haragos hatalma által elmetszve vezéreinktől, barátainktól — örömmel ragadunk meg minden alkalmat hozzánk valóink felől tudakozódni. Így én is most, amidőn helybeli plébánosunk Pestre rándulván, ajánlatot tett e soraim átadása iránt. Nem kétlem, hogy testvéreim, midőn Pesten keresztül utaztak, búcsúlátogatást tettek Bátyáméknál. Azóta hetek folytak, s mi semmit sem hallunk sem róluk, sem azon tájról, hova indulának. Tán Pesten hamarébb tudhatni ez ilyenekről. Az aggódó anya nevében kérem kedves Bátyámot: ha mit tud rólok — vagy azon körzetből, hova tartoztak — adja tudtunkra, legalább szóval elmondva a levél átadójának, kitől Önök állapotjáról is reménylünk tudósítást kapni, mi most oly jól esik a sebhedt atyafi szíveknek, s kitől kedves Bátyámék is ezen táj eseményeiről s állapotjáról hallani fognak.

Isten tartsa mindnyájokat és óvja. Atyafi szeretettel ölelem Kedves Bátyámot

Igaz atyafi szolgája

Botka Tódor

(O.Sz.K. Kézirattár. — Levelestár.)

193.

Lichtenstein György — Pulszky Ferenchez[1]

Megküldi Pulszkynak a lapokat, melyek a világosi katasztrófával foglalkoznak. Alig tudja elhinni Görgey árulását, alig tudja elhinni, hogy 40 000 ember egyszerre megadja magát. Felhívja Pulszky figyelmét arra a hírre, mely szerint Bécsből érkezett sürgönyök miatt, melyek állítólag Magyarországra vonatkoznak, Párizsban sürgősen minisztertanácsot tartottak.

21. Aug.[1894]

Ich sende liebster Freund die Blätter wie ich sie erhalte. Noch immer halte ich es zu monströz mu wahr zu sein. Görgey wäre der für ewige

[1] Ld. a 188. sz. levelet és az 1. sz. jegyz.

Zeiten gebrandmarkter Verräter und so 40 000, nicht einmal 3 bis 4000 Ungarn ergeben sibh.

Maria v. Medici sagte bei ihrem kolossalen Lügen: und wenn es nur 2 Stunde lang geglaubt wird, ist schon Zeigt gewonnn.[2]

Ichmache besonders auf die Nachricht aufmerksam, dass Depeschen aus Wien angelant seien in Paris, worauf der Ministerrat sich sogleich versammel habe! Die Sache soll Ungarn betreffen Ein paar Tagen müssen die Sachen sich aufkläreh. Nil desperandum.[3] Ich erwarte Ihre Befehle.

(O.Sz.K. Kézirattár. – Pulszky-levelezés.)

194.

Lichtenstein György — Pulszky Ferenchez[1]

Berlin Aug. 21. [1849.]

Tisztelt Követ Úr!

Még mindég küzd eszünk érzelmeinkkel, reményeinkkel, azon 16-i Bulletin dacára, hogy a győzelmes ausztriai seregek aug. 16-án az aradi várat átvették volna,[2] nem hágy el reményünk, hátha mégis az egész dolog álhír volna, ha az oroszok Medici Katarinától tanulták volna, hogy egy hazugság, ha csak 3 óráig hitetik el a világgal, egy országot megmentheti.[3] De én félni kezdek, mióta a bécsi bulletint aug. 2-ról olvastam, hogy aug. elején Görgey Nagykároly felé húzódott, mert ez után érteni kezdem, hogy jutott *Világosra.*

Ne legyen igaz, hogy Kossuthot és a többieket néhány hetek múlva – kegyetek már lássák.[4] Isten adja, hogy ne legyen igaz.

Teljes. . .

(O.Sz.K. Kézirattár. – Pulszky-levelezés.)

---

[2] IV. Henrik francia királynak szép, de hatalomvágyáról és ármányairól híres felesége.

[3] Jelentése: „nincs ok kétségbeesésre".

[1] Ld. az előző levelet és az 1. sz. jegyz.

[2] Az aradi várat Damjanich augusztus 17-én adta át Buturlin cári tábornoknak.

[3] Az előbbi levélben van a mondás helyesen Medici *Mária* szájába adva.

[4] A közvélemény biztosra vette, hogy Kossuthék Világos után Nyugatra menekülnek.

Sandford William — Pulszky Ferenchez[1]

A magyar ügyekre vonatkozó néhány röpiratot, amelyek gróf Teleki távozása után nála maradtak juttat el Pulszkyhoz. Levelet is csatol ezekhez, amelyben Magyarország térképe van. Nem érti a Magyarországról jövő utolsó híreket. Vajon Oroszország kedvező állásokat kíván magának biztosítani a Tiszától keletre és ezeket tartani is akarja – ha szükséges – Ausztria ellen is? Erdély és Magyarország délkeleti sarka nagy szerzemény volna Oroszországnak, és úgy látszik, hogy az ország nyugati részét sorsára hagyja. Vajon az oroszok a Temesvár–Orsova körzetre pályáznak? Nehéz volna őket onnan kimozdítani, ha Brassónál és Nagyszebennél erős állásokat foglalnak el és tartják a Marost és a Tiszát.

A törökök viselkedése rendkívül nagy fontosságú. Őszintén reméli, hogy kitartanak amellett, hogy mind az oroszok, mind a magyarok hagyják el Moldvát és a Havasalföldet és respektálják ez alája tartozó területek határait. Ezt Lord Dudley Stuart sürgethetné Palmerstonnál.

9 Springfield Place
Lansdown, Bath
Aug. 21, 1849

My dear Sir,

I was not so fortunate as to find you either on this Thursday or Friday before my departure from London.

Several copies of Pamphlets relating to Hungary remaining in my possession after Count Teleki's departure, I left a part of them at the Reform Club for you, thinking you might be glad to have them. I hope you received them safely. I left them with the Porter.

I enclose you a letter I have this moment received being a project for a model of Hungary. What do you think of it? The broad features of the Country and the magnitude of the Scale of the war appear to me to be favorable to such a work if a small portion of the sums collected could be applied towards it. I do not know Mr. Wilde, but Mr. Efingham Wilson might be applied to for information about him, if you should think such a model could be made useful. I cannot understand the latest accounts from Hungary. Is Russia trying to secure for herself advantageous positions East of the Theiss, such as she might hope to hold even *against Austria* if need be? The south-eastern corners of Transylvania and Hungary would be grand acquisitions for Russia, and she seems to abandon the western side of the Country to its fate. Are the Russians making for the Temesvar and Orsova districts? It would be dificult to dislodge them if they should strengthen them-

[1] Ld.: III. k. 66, 67, 76, 83, 97, 98, 99, 115, 156, sz. leveleket.

selves at Cronstadt and Hermandstadt and up to the Maros and Theis at Orsova.

I had a letter in Manchester Guardian of last Saturday.

With kind regards to Madame Pulszky, I am My dear Sir,

Yours very sincerely

W. Sandford

The conduct of Turkey now appears to be of the utmost importance. I sincerely hope she may insist on both Russians and Hungarians leaving Wallachia and Moldavia and respecting her frontiers. Ld. Dudley Stuart might urge that point on Ld. Palmerston. See Morning Herald (today).

(O. Sz. K. Kézirattár. – Pulszky-levelezés.)

196.

Görgey Artur — Kiss Pálhoz

Utolsó találkozásuk óta nem váratlan, de döntő dolgok történtek.

„Kossuth, Szemere kormányának örökös féltékenysége, környezetüknek aljas önzése és a magyar női-kamarilla, szerencsésen odáig juttatta a dolgokat, amint azt sokan közülünk már áprilisban előre megmondták."

Leírja hadmozdulatait. Július 13-án hagyta el Komáromot körülbelül 27 ezer emberrel, mert a kormány az egész haderő egyesülését parancsolta meg. Már Vácnál beleütközött Paszkievics seregébe (150 000 ember, 300 ágyú), így Tokaj felé tért ki.

A kormány Nagyváradot jelölte meg a hadsereg székhelyéül.

A Tiszát csekély magyar sereg rosszul tartotta megszállva.

Görgey a Hernád és Tisza között akart maradni, de az oroszoknak sikerült Tiszafürednél a folyón átkelni, így a magyar tábornok Nagyváradra sietett, hogy Dembinski 50 000 emberével Aradnál egyesülhessen. Augusztus 9-én érkezett meg Aradra és ugyanazon a napon verték széjjel az oroszok Dembinski seregét, aki nem Arad, hanem Temesvár felé vonult. 11-én tudta meg Görgey, hogy Arad és Lugos között osztrákok állnak. Így egyesülésre már gondolni sem lehetett és mit is kezdett volna Dembinski demoralizált seregével, pénz, lőszer, élelem nélkül.

Kossuth az országgyűlésnek, amely Görgeyt kívánta főparancsnoknak, kétértelműen válaszolt és Bemet nevezte ki, viszont az egész ország Görgeyt gondolta annak. Ez rengeteg tévedést okozott és rengeteg intrikára adott alkalmat. Ez a tény akadályozta meg a Görgey és Dembinski hadtest egyesülését és vitte hazánkat a pusztulásba. Idáig kellett a dolgoknak jutniok, miután a kormányt részben gyenge és gyakorlatlan, részben becstelen kezek tartották.

Temesvár után Görgey azonnal felismerte, hogy a további hadvezetés lehetetlen. Még ha pénz, élelem és lőszerük lett volna is, akkor sem lettek volna képesek ellenállni az egyesült osztrák és orosz túlerőnek – de még egyedül az orosz túlerőnek sem.

Ez a belátás juttatta arra az elhatározásra, hogy 1) a kormányt lemondásra szólítsa fel; 2) a fegyvert az orosz császár csapatai előtt letegye, miután a kormány

lemondott. Azzal a nyugodt méltósággal, férfias meggondolással tették le a fegyvert, amely a Leiningen által vezetett III. hadtestet mindig jellemezte.

Dembinski szétvert csapatait Bem felszólította, hogy gyülekezzenek Erdélyben és onnan hódítsák meg Magyarországot. Ez szép beszéd, de csak a kétségbeesetteknél talál meghallgatásra. A legbátrabbak készek a vérpadra lépni, hogy a háború további szenvedéseitől megmentsék ezt a szegény országot.

Az eredmény az, hogy Dembinski csapataiból csoportosan jönnek ide és adják meg magukat.

Az orosz tisztek igen emberségesen bánnak a magyarokkal és ha szigort fognak mutatni, az azokat a tiszteket fogja sújtani, akiket az ember a csatában sohasem látott, de akik most ezrével jelentkeznek, különböző követeléseket támasztva.

17-én adta meg magát Damjanich, az aradi vár parancsnoka. Ugyancsak az oroszoknak. Görgey ezen leveléhez hasonlót írt Klapkának is és orosz parlamenterrel küldte el. Ezt a levelet Paszkievics engedelmével küldi Kis Pálnak, aki mint az erősség parancsnoka önállóan határozhat.

Mint érdekes tényeket jegyzi fel azoknak a katonáknak és civileknek a nevét, akik az országból kimenekültek.

Gross-Wardein am 21. Aug. 1849.

Lieber Freund Kiss!

Seit wir uns zum Leztenmahle gesehen, geschahen zwar nicht ganz unerwartete aber entscheidende Dinge.

Die ewige Eifersucht der Regierung Kossuth, Szemere, die gemeine Eigensucht ihrer Umgebung, und die ungarische Weiber-Kamarilla[1] hat es glücklich so weit gebracht, wie es mancher von uns bereits im April voraus sagte.

Am 13. Juli verliess ich Komorn mit belläufig 27,000 Mann (es war das 1te, 3te und 7te Armeekorp) um über Waitzen Gödöllő an die Eisenbahnlinie und von dort gegen Szegedin hinabzumarschiren, weil die Regierung die Vereinung aller Streitkräfte anbefohlen hatte. In Komorn blieb Klapka mit beiläufig 20,000 Mann.

Allein bei Waitzen fand ich schon den Fürsten Paszkievics mit dem Gros der russischen Macht (bei 150,000 Mann und über 300 Kanonen). Ich konnte also nicht weiter und zog mich unter den Schutz der Macht von Waitzen auf die Rétságer Strasse zurück, meinen Marsch über Balassagyarmat, Losonc, Rimaszombat, Putnok, Sajószentpéter Miskolc gegen Tokaj nehmend.

Die Regierung bestimmte Gross-Wardein als den Sitz des Landlagers.[2]

Die ganze Teiss fand ich, bei meinem Anlangen in der Nähe von Tokaj, von unseren Truppen, allein sehr schwach und schlecht beschützt.

Ich wollte zwischen der Hernád und der Theiss bleiben um bei günstiger Gelegenheit die Offensive wieder ergreifen zu können. Da

[1] Ld.: a 134. sz. levél 7. jegyz.
[2] Ld.: a 139. sz. levél 1. jegyz.

zwang mich ein gelungener Übergang der Russen, bei Tiszafüred,[3] zurückzugehen, die Teiss bei Tokaj zu passieren und nach Gross-Wardein zu eilen, von wo aus die Verbindung mit den unter Dembinski's Oberkommando stehenden beinahe 50,000 Mann sehr leicht bei Arad hatte geschehen können. Ich hielt mich, da die Dembinskischen Truppen aller Orten von der Teiss zurückgedrängt worden, in Gross-Wardein auch gar nicht auf, sondern marschierte unaufgehalten nach Arad.

Am 9ten Aug. kam ich bei Arad an und am selben Tage wurde Dembinski, welcher sich nicht nach Arad, sondern nach Temesvár zog, in der Nähe dieser Festung der Art geschlagen, dass die Truppen ganz aufgelöst bis Lugos zurückliefen und auch nicht mehr zusammengebracht werden konnten.

Am 11ten erfuhr ich dass die österreichische Armee zwischen Arad und Lugos stand. An eine Vereinigung war nicht mehr zu denken. Was hätte ich auch, selbst in möglichen Falle einer Vereinigung, mit den demoralisirten Truppen Dembinski's anfangen sollen? Ohne Geld, ohne Munizion, ohne Lebensmitteln!

Kossuth hatte dem Landtage der auch in Szegedin meine Ernennung zum Oberkommandanten verlangte, zweideutig antworten lassen und er nannte heimlich den Generalen Bem zum Oberkommandanten während das ganze Land in dem Wahne erhalten wurde, als sei ich es.[4]

Dadurch entstanden eine Anzahl Konfusionen, welche mit den gemeinsten Intriguen Hand in Hand, die Vereinigung meiner Armeekorps mit dem Dembinskischen verhinderten und unser Vaterland dem Untergange entgegenführten.

So weit musste es kommen, nachdem die Bügel der Regierung teils in schwachen, ungeübten, teils in unredlichen Händen waren.

Ich erkannte sogleich nach dem Tage von Temesvár, dass jeder fernere Kriegführen — ohne Geld, Lebensmittel und Munizion — unmöglich sei und auch, wenn diese Bedürfnisse gedekt sind, gegen die Übermacht der vereinigten österreichischen und russischen Truppen zweklos wäre; da wir nicht einmal der russischen Macht allein gewachsen sind.

Diese Erkenntniss bestimmte mich:

1., die Regierung zur Abdenkung aufzufordern[5]

---

[3] Görgey ezt a manővert július 25-én hajtotta végre. A Tiszán történt gyors átkelésével kettős célt ért el: feltartóztatta az orosz haderőt, s félrevezette azt saját terveit illetőleg.

[4] Kossuth titokban, a kormány többi tagjainak tudtán kívül, Aulich hadügyminiszter ellenjegyzése mellett, Bemet augusztus első napjaiban fővezérnek nevezte ki.

[5] Görgey augusztus 10-én azzal az indokolással követeli Kossuth és a kormány lemondását, s a polgári és katonai hatalom átvételét, hogy a cári hadvezetés a polgári kormánnyal nem fog szóbaállni.

2., die Waffen — nachdem der erste Punkt erfüllt war — unbedingt vor der Armee Seiner Maj. des Kaisers von Russland zu strecken.[6]
Der zweite Punkt geschah bei Zaránd von allen 3 Armeekorps[7] mit jenem militärischen Anstande, mit jener ruhigen männlichen Überlegung, überhaupt mit jener entschlossenen Haltung, welche hauptsächlich vom 3ten Armeekorps, dass damal Leiningen kommandirte, bekannt ist und welche während des Höchst gedrungene Deckzuges von Waitzen nach Tokaj auch in die übrigen zwei Armeekorps überging.

Die schwer gesammelten Reste der Dembinskischen Armee in Lugos wurden nun von Bem aufgefordert sich nach Siebenbürgen zurückzuziehen[8] um von dort aus Ungarn wieder zu erobern. So schön und grossartig aber auch diese Rolle ist, so fand sie doch nur bei den desperaten Individuen einigen Anklag. Die Klugen und natürlich auch die Tapfersten waren entschloffen selbst das Schaffot zu besteigen um dem armen Lande die fernere Kriegesnot zu ersparen.

Das Resultat ist, dass die Truppen Dembinski's sich ganz auflösten und jetz noch in Haufen zu Hunderten hier eintreffen um den Russen die Waffen und sich selbst zu übergeben.

Unser Schicksal ist noch nicht entschieden. Die Konferenzen darüber zwischen Russland und Österreich sollen aber bereits begonnen haben. — Mittlerweile werden wir von den Offizieren der Kais. russischen Armee sehr human behandelt,[9] und wenn hie und da die Behandlung ärger werden sollte; so werden wahrscheinlich nur die Gemeinheiten gewisser Honvédoffiziere, welche man in der Schlacht nie sah, welche aber jezt zu Tausenden sich melden, und ungebührliche Pretensionen machen, Schuld daran tragen.

Am 17tei d. M. hat General Damjanich, Kommandant der Festung Arad meinem Beispiele gefolgt und die Festung auf Gnade und Ungnade den Truppen Seiner Maj. des Kaisers von Russland übergeben, welche selbe auch gleich besezten.[10]

An Klapka habe ich einen Brief ähnlichen Inhaltes, wie dieser,

---

[6] Mint tudjuk, Görgey abban a biztos tudatban, hogy mint volt császári tiszt, az osztrák hatalomtól nem remélhet kegyelmet, mereven ragaszkodott ahhoz, hogy a cári csapatok előtt tegyék le a fegyvert.

[7] A Görgey seregét képező három hadtest az I., a III. és a VII.

[8] Bem, noha a temesvári csatában súlyosan megsebesült — lováról leesve vállperec sérülést szenvedett — Lugoson összeszedte a megmaradt csapatokat azzal az elhatározással, hogy Dobra felé vonulva Erdélyben folytatják az ellenállást. De a kiéhezett, lerongyolódott, demoralizált csapatokkal, melyeknek száma állandóan csökkent, lehetetlen volt ezt az elhatározást véghez vinni.

[9] Haynau ismételten panaszkodott amiatt, hogy a cári csapatok tisztjei, mindenekelőtt maga Rüdiger, nem csak jól bánnak a magyar tisztekkel, de együtt mulatoznak is velük. Haynau már-már árulástól tartott.

[10] Ld.: 194. sz. levél 2. jegyz.

gleichfalls eigenhändig geschrieben[11] und einem k. russischen Herrn Obersten, welcher als Parlamentär dahin abgesendet wurde, übergeben.

Diesen Brief schreibe ich mit Erlaubniss seiner Durchlaucht des Feldmarschalls Fürsten Paszkievics Erivanszky, Oberkomandanten der k. russischen Armee um Ihnen zu wissen zu tun, wie die Sache, für welche wir kämpften, steht und Ihnen zu raten, dass es besser wäre einem fruchtlosen Kampfe ein Ende zu machen.

Als die provisorische Regierung Kossuths abdankte, übertrug sie mir die Höchste Zivil- und Militär-Gewalt.[12] Ihre Stellung als Festungs-Kommandante ist aber eine solche, dass Sie von Niemandem einen Befehl erhalten können, und daher selbstständig einen Entschluss fassen und dernach handeln müssen.

Als interessante Daten teile ich Ihnen noch die Namen einiger der jenigen mit, welche feige genug waren sich den natürlichen Folgen eines unglücklichen Ausganges unserer Sache durch die Flucht aus dem Lande, oder wenigstens aus der Armee, zu entziehen: — Mészáros, Dembinski, Wysocki, Kmety, Dessewffy, Perczel Mór u. s. w. von der Armee, und vom Zivile: Kossuth, Szemere, Batthyány Kázmér, Horváth Mihály.

Überlegen Sie dies Alles und handeln Sie entschlossen. Unsere Truppen sollen aber schon bei Dobra von den Russen geschlagen worden sein. Erfahren sie somit dass ausser Komorn und Peterwardein kein für die Truppen Österreichs oder Russlands uneingenommenes Punkt mehr in ganz Ungarn.

Ihr aufrichtiger Freund

Arthur Görgey

(O.L.Görgei cs. görgői levéltára. Görgey Artur iratai 5. — Korábban 1848/49-es iratok.)

197.

Domahidi Ferenc — Domahidi Menyhérthez[1]

1849. VIII. 21. Zsibó

Kedves Atyám!

Rólam gondoskodását a legérzékenyebben vettem, de mit is várhatnék egyebet jóatyámtól, de akaratját teljesítenem a becsület nem en-

[11] Görgey Klapkához, Komárom védőjéhez, augusztus 16-án intézett hasonló tartalmú levelet, melyet azonban Klapka figyelmen kívül hagyott. Ld.: Klapka i. m. 241–243. old.. Ld.: még: Bevezetés 2. sz. jegyz.

[12] Ld.: 5. sz. jegyz.

[1] Ld.: 168. sz. levelet és az 1. sz. jegyzetét.

gedi, mert mentül nagyobb a veszély, annál inkább szükség van az elszántságra, s annyival inkább kitűnik a szilárd jellem; ha kevesbé volnánk veszélybe s dolgaink jobb lábon állanának, a legnagyobb boldogságnak tartanám szeretteim körébe hazamenni, s ezen nyomorúságos élettől megmenekedni, de azt jelenleg azért is nem tehetem, hogy megakarom mutatni, bár közülünk is sokan hazamentek, s csapatjokat hűtlenül elhagyták, úgy táborunk felerésze elszökött, a tiszteknek pedig kétharmada, úgy hogy én osztályunknál csak harmadmagammal vagyok jelenleg tiszt, holott az egész 13 szám ki volt, hogy én az utolsó emberig megmaradok, s lefegyverkezés esetére is fegyveremtől, amely háborgós pályámon leghívebb társam volt s életemet sokat megmentette, csak életemmel válok meg. Készebb leszek megszökni s magamat az ecsedi lápra vonni, de fegyveremmel a kutyák magyar életét nem veszik, s ott egy zsombékot elfoglalok s az utolsó csepp vérig védem. Tegnap egy muszka parlamenterünk volt, amely felszólított a magunk megadására, de feleletünk határozottan az volt, hogy elébb Görgeyhez parlamentert küldünk s az ottani dolgokról bizonyost tudunk, addig nem egyezkedünk, egyébiránt míg az visszaérkezne is, ha támadni akar, bennünket készen talál. Ma jött egy futárunk, amely a töröknek a bánátbai nagy erővel való beütését hozta hírül a részünkre, s mondja hogy a muszkák mindenütt futnak előtte, másrészről pedig Szebenen felül Bem altábornagy hasonlóul roppant Oláhországba táborával, mennyibe igaz nem tudni. Minden esetre arra felkérem édes atyámat, hogy ha Károly felől is találna jönni az ellenség támadásunkra, legyen szíves tudósítani, még pedig, hogy merre jön? Tasnád felé-é vagy Bányának, vagy mind a két úton, mert a legutolsó esetbe is hiszem, hogy mellékutakon megmenekedhetem, mihelyest az ellenség holfekvését tudhatom, ha szinte körül lennénk is vétetve, ugyanazért a lovaimat mind haza küldöttem, csak kettőt hagytam meg, amire múlhatatlan szükségem van. Haza küldöttem első ízbe hármat, ma ismét elindítottam Bánya felé négyet, összesen hetet, igen kérem édesatyámat, ha a muszkák Angyalos felé találnának menni, lovaimat bátorságos helyre szállíttassa, nehogy elrabolják. Kedves atyámnak tiszteletemet küldve, az események változatáról rövid időn tudósítandja

tisztelő fia

Domahidi Ferenc

U. i. Egészségem tökéletesen helyrejött, kivévén térdem még kevéssé fáj.

Hunyadnál karomon ismét kaptam egy szúrást, még pedig midőn olyan embert mentettem meg a haláltól, akit életembe soha ki nem állhattam. Károlyi Württemberg huszár alezredest. De aki megszúrt, az

több emberhez nem szúr: kivel a falun harmadmagammal ismét levágtunk 4*et*, midőn már a földön voltak, a gyalogok is oda jövén, összelövöldözték, egyiktől egy igen szép dupla puskát vettem el, amit haza is küldettem.

(O. L. Múzeumi Törzsanyag d. a. – Korábban: 1848/49-es iratok.)

198.

Draper John — Pulszky Ferenchez

Bocsánatot kér, hogy levelével zavarja, de a Magyarországról jövő hírek annyira megdöbbentették, hogy Pulszkyhoz fordul vigasztalásért, ha módjában van, hogy megadja azt.

„Igaz, hogy nemzetgyűlés – vagy inkább diéta állásától megfosztotta Kossuthot?

Igaz, hogy Görgeyt tették helyébe?

És Görgey megadta magát, még pedig áruló módra?

Ez nem lehet igaz!"

Aggódva vár választ.

22 August, 1849.

Sir, you will please kindly excuse the liberty I take in addressing you, but the news we have from Hungary sent to, affected me that I turn to you for consolation if it be your power to afford it.

Is it true that the assembly – rather Diet – has at Arad deposed Kossuth?[1]

Is it true that he has been replaced by Görgey?[2]

And has Görgey surrendered and treacherously?

It cannot be true! – If you can consistently with your position reply to this letter, pray oblige me by doing so. As yet I cannot believe what I see and hear, your kind reply however hurried, but inmediate – I anxiously await.

In haste and apologizing for troubling you I remain

Sir

your humble servant

John Draper

(O.Sz.K. Kézirattár. – Pulszky-levelezés.)

[1] A hír ilyen formában nem felel meg a valóságnak, mint tudjuk, augusztus 11-én Kossuth ruházta rá Görgeyre a teljhatalmat.

[2] Ld.: 196. sz. levél 5. jegyzetét.

Görgey Artur — Ludvigh Jánoshoz

Aug. 9-én Bem és Dembinski körülbelül 50 000 főnyi csapatát az osztrákok Temesvár közelében úgy szétugrasztották, hogy alig 6000 ember maradt együtt. A többiek szétfutottak és Lugosra menekültek.

„Így tehát én egyedül álltam az oroszok és osztrákok között pénz és élelmiszer nélkül, kevés lőszerrel, de számtalan menekülttel, akik több ezer kocsin követték az én hadseregemet és engem csapataimmal együtt mozgásképtelenné tettek.

11-én lomondott Kossuth és a minisztérium és átadta nekem a legfőbb polgári és katonai hatalmat, amelyet én azonnal arra használtam fel, hogy az orosz csapatok előtti — ez volt az egyetlen kikötés — fegyverletétellel egy kilátástalan további harcnak végetvessek."

Felsorolja Kossuthon kezdve a főbb embereket, akik mind elmenekültek, csapataik szétszóródtak és most Nagyváradra vonulnak be. Hogy Kazinczy még mit tehet, nem tudja.

Gross-Wardein am 22-ten Aug. 1849.

Lieber Ludwig!

Am 9-ten d. wurden die Truppen unter Bem und Dembinski bei 50.000 Mann in der Nähe von Temesvár durch die Österreicher so gesprengt, dass kaum 6000 M. beisammen blieben, die Anderen liefen auseinander und nach Lugos.

Ich stand somit allein zwischen den Russen und Österreichern ohne Geld und Lebensmitteln und mit wenig Munizion, aber einer Unzahl von Flüchtlingen, welche auf mehreren 1000 Wagen meiner Armee folgten, und mich samt meinen Truppen beinahe unbeweglich machten.

Am 11. dankte Kossuth und das Ministerium ab[1] und übertrug mir die höchste Civil und Militärgewalt,[2] welche ich sogleich dazu benützte um durch Niederlegung der Waffen vor der russischen Armee — (ohne alle Bedingnisse) — einen fruchtlosen ferneren Kampf zu enden.[3]

Kossuth, Szemere, Battyhány, Horváth, Perczel, Mészáros, Dembinski, Dessewffy, Wysocki, Kmety, alle Polen, Bem, Guyon, Vetter, sind verschwunden: ihre Truppen liefen auseinander und rücken nun haufenweise hier ein.

Was Kazinczy noch kann, weiss ich nicht? —

dein freund

Arthur

(O.L. — Újkori gyűjtemény. Személyek szerinti iratok.)

[1] Ld.: 189. sz. levél 1. jegyzetét.
[2] Ld.: u.o.
[3] Ld.: 196. sz. levelet és 5. jegyzetét.

200.

Tóth József — Tóth Dánielhez

Tisztelt Százados Úr,
Drága Barátom Uram!

Igen nagy öröm lepett meg, amidőn kisasszony kedves leányától volt szerencsém előléptetését hallani, melyhez friss és jó egészséget kivánok — mielőtt a sok kivánatokkal jönnék elő, tudom megvan igaz vonzó szeretetemről győződve, használom a papiros ürességét újságokkal betölteni.

Tegnap este jött Szulóvszky Gyula Alföldről Nagy Sándor táborából haza, és ma több lévai fiak érkeztek meg onnét. Gyula mint tőle hallám, el volt fogva, és mint fogoly szabadon bocsájtatott, a többitől pedig az hallatik, hogy bizonyos egyezség mellett Görgey, Nagy Sándor és Dembinski a fegyvert lerakták volna, és hogy a honvédek szabadon haza bocsájtattak.[1] Ez valami hallatlan és hihetetlen, én ugyan nem hiszem addig, míg bizonyosabb adatok által föl nem világosittatok, és hogy ha Tisztelt Százados Úr mindezekrül már többet hallott volna, szíves tudósításáért fogom alásan kérni.

Hála a jó Istennek már ujjam jobban van, kigyógyitását Czeizelt orvos úrnak köszönhetem, minél fogva mélyen kérem Tisztelt Százados Urat pár sorai által legyen szíves tudósítani, vajon lehet-é Komáromba alkalmazásom, és igen szeretném, hogy ha kegyes közbenjárása által vagy az intendaturába, vagy valamelyik irodába, hogy szegény családomon némilegesen segíthetnék, alkalmazást nyernék, vagy ha mint őrmester zászlóaljához századába, mint hadnagy szerencsesittethetnék.

Mely alázatos kérésem mellett, szíves barátságában elzárt mély

Tisztelettel maradok Léván Aug 22 – 849

Tisztelt Százados Úrnak alázatos
szolgája
Tóth József

(O.L. Múzeumi Törzsanyag d. a. – Korábban: 1848/49-es iratok.)

[1] Ld.: 179. sz. levél 7. jegyz.

201.

Darabonth őrnagy — Nehéz Károlyhoz

Igen tisztelt Barátom, Százados Úr!

Amint tudom a 4[ik] Század igen bővelkedik bakancsosokkal. Azoknak hát nem szükség, mert minek hevertetni az új bakancsokat. Most pedig minden századbéli rossz bakancsú embereket légyen szíves a számvevő tiszt úr elébe állítani, ő fogja mindenkinek kezébe adni az újabb utasítás szerént. Amint hallom szeptember 23-ig ottan fogunk maradni. Jó volna a sok rossz házak közt valami quartélt keresni. Kérem önt, hagyja minden reggel s délután az embereket exerciroztatni. Aki a rend ellen véteni fog, vagy valami bűn miatt rapportra vezettetik, azt 25 legfeljebb 30 bottal büntesse meg, ha pedig látja, hogy többet érdemel, akkor aszerént intézkedjék. Arra is fölkérem barátomat, hogy amennyibe lehet, arra bírja tiszttársainkat, hogy a városba ne járjanak gyakran be. Ha éppen valami szükséges, hát Gyorgyevics jöjjön be, mert ő vele mint segédemmel konferenciám is volna néha. Többire midőn önbe s minden tiszttársaimba teljes bizalmamat helyeztetném, illő barátságos tisztelettel maradok

Komárom Aug 24-d. 1849.

Darabonth
őrnagy

Szudányi, amint hallom,őrnagyságért folyamodtak [!], bennünket pedig viceversa dicsérgetnek [!]. Semmi! ebugatás nem hallik mennybe, elébb exercírozni kell tudni s.a.t. mert ez bizony rosszul ment.

(O.L. Múzeumi Törzsanyag. — Korábban: 1848/49-es iratok.)

202.

Lichtenstein György — Pulszky Ferenchez[1]

Berlin Aug. 26.

Tisztelt Gróf Úr!

Minden remény meghiúsult, — mert a magyar sereg csakugyan en peroute vagyon. Haynau által Lugos mellett 1800 fogoly hozatott bé,

[1] Ld.: a 194. sz. levelet és az 1. jegyz.

s maga pénzügyminiszterünk Duschek igen nagy mennyiségű veretlen ezüst s arany s a pénz préssel együtt Lichtenstein tábornoknak megadta magát.[2] — Igy tehát finis hungariae![3] Csak Kossuth menthesse meg magát szerencsésen!

Én leveleim most már érdekes dolgokat reánk nézve nem tartalmazhatnak, hanem míg itt lehetek, bécsi leveleim után tudósítni fogom tisztelt Gróf Urat, tán használhatók leendenek Angolországban.

Barátnőm, mint sajnálattal tudósítottam, Komárom felé utazik, Klapkával beszélendő. Most már késő. Rögtön írtam neki, hogy ne veszélyeztesse magát, s jöjjön vissza. Leveléből e következőt vonok ki: nachts 12 Uhr. 23ª Aug. Eben aus dem Minister-Kabinet die Nachricht, dass Görgey 138 Kanonen ablieferte, Deák ungarischer Minister in Wien und Kulmer kroatischer Minister sein werden. Gegen Preussen grosser Hass, doch will Russland nicht gegen den Schwager ziehen. Erzherzog Johann soll für's Deutsche Reich gewählt werden. Die Honvéds vereint mit den Russen werden nach der Türkey gesendet und werden unter dem Vorwand dass die Türken den Rebellen Gewehre lieferten u.s.w. den Krieg beginnen. Russland muss Konstantinopel besitzen, man kann kaum den Krieg mit den Türken erwarten. Wien d.24ª Zuverlässig wird mit der Türkey Krieg begonnen. Es ist zum Obersten wie man sich in Wien jetzt schon bereit macht, was alles Görgey und den Honvéds geschehen wird![4]

Ha lehet tehát, tessék ezt felhasználni, tán nem ártana Konstantinápolyba írni.

Tisztelettel

Aláírás. s. k.

(O.Sz.K. Kézirattár. — Pulszky-levelezés.)

---

[2] Duschek, miután a nála levő pénzkészletet Görgey utasítására — elmaradt zsoldjuk fejében — kiosztotta a katonák között, az arany és ezüst rudakat az osztrákoknak adta át. Ezzel nemcsak bántatlanságát vásárolta meg, de később még nyugdíjat is élvezett.

[3] Jelentése: „vége van Magyarországnak."

[4] A német szöveg kivonata: A minisztertanácsból az a hír szivárgott ki, hogy Görgey 138 ágyút adott át. Deák magyar és Kulmer horvát miniszter lesz. A poroszok ellen nagy a gyűlölet, de az orosz nem akar mégsem a sógor ellen vonulni. János főherceget a német birodalom állítólag kormányzójának választotta. A honvédek egyesülve az oroszokkal a törökök ellen készülnek, azon a címen, hogy ők a rebelliseknek fegyvert szállítottak. Oroszországnak szüksége van Konstantinápoly birtokára. A háború aligha lesz elkerülhető.

Megdöbbentő, hogy Bécsben már most hogyan készülnek arra, hogy mit fognak Görgeyvel és a honvédekkel csinálni.

203.

Lichtenstein György — Pulszky Ferenchez[1]

Berlin Aug. 26. 49.

Tisztelt Gróf Úr!

A reménytelen, egy nyujtott szalmaszál által új reményekre gerjesztették. Én feladtam már korunk szép jövendőjét. De Bécsben nem, s azért kötelességemnek ismerem mai leveleinek [!] kiterjedésökben lemásolni. Barátnőm *lefelé* utazott, én kevés pénzt küldhettem, W[2] úrnak sincs, de oly szives volt egy kis utalványt küldeni családjához, hogy legalább útravaló legyen. — *Leveleimet melyekben barátnőmről szólok — tessék elégetni.*

W. 25. Aug.[3] Wir haben die Rollen gewechselt, jetzt erschrecken Sie und ich fasse Mut. Es ist noch nicht gar so arg. Trösten Sie sich, Komorn ist noch unser und ich weiss hier nun alles zu erfahren. Kossuth soll in Szegedin sein, die Proklamationen sollen falsch sein — ist ja gar nicht sein Stil (nem hiszem!) bei Orsova stehen die Ungarn in Massen. Hier ist noch kein Jubel, folglich noch nicht so arg (ez csak azért van, mert a bécsi kormány szégyenli, hogy az oroszoknak adta meg magát Görgey s mert félnek, hogy a cár a magyarok függetlenségét némileg garantirozni fogja s végre most az orosz és osztrák katonák közt disszidenciák vannak — a közkatonák verekszenek egymás közt). Ich bringe Euch vielleicht Gewissheit. Gott sei mit mir! Haben Sie keine Nachrichten von Teleki oder aus London? Verzweifeln sie noch nicht, die Post geht schon nach Pest — man spricht hier gar nichts, dass Kossuths Leben bedroht sei. Er ist in Orsova also auf ungarischem Boden.[4]

más levél

Sie geben alles verloren, wir noch nicht, a világosi tény még mindég nem világos. Görgey der wie ein Herrgott manövrierte, ist mit

[1] Ld.: az előző levelet és az 1. jegyz.

[2] Kossuth megbizottja, Wimmer Gottlieb August.

[3] A német szöveg kivonata: Megfordult a szerepünk, most ön van megijedve és én bízom. Még nincs minden veszve. Komárom a miénk és én itt mindenről értesülhetek. Kossuth állítólag Szegeden van, a proklamációk hamisak, nem is az ő stílusa. Orsovánál tömegesen állnak magyarok. Itt (ti.) Bécsben még nincs örömujjongás, tehát nem olyan veszélyes az ügy. Remélem, hogy biztos hírt hozhatok. Isten segítsen ebben! Önnek nincsenek hírei Telekiről és Londonból? Ne essék kétségbe — Pestre már indul a posta. Arról itt nincs szó, hogy Kossuth életét veszély fenyegetné. Még magyar földön, Orsovánál tömegesen vannak magyarok, maga Kossuth is ott van.

[4] A hír téves. Kossuth ekkor már török földön, Widdinben volt.

Paszkievics schon seit Waitzen in Briefwechsel gestanden.[5] Er kam bis Arad wo schon nicht ferne Schlick stand und Grotenhielm rückte von Siebenbürgen her — musste sich also ergeben. Alle übrigen sind noch auf ungarischem Boden. Beinahe die ganze Magyarische Macht, 100.000 Mann steht bei Orsova und Pétervardein. Bem und Dembinski sind bei Kossuth. Die Sache hat viel gelitten, sie ist aber noch nicht zu Ende. Ein braves Heer und zwei Festungen werden noch das ihrige leisten. Was Sie über Duschek und der Banknotenpresse hören ist erlogen. Haben Sie keinen Polenschmerz und warten Sie einige Tage. Venedig hat kapituliert.[6] Grosse Spannung zwischen Russen und Österreicher[7] — bald mehr.

Tisztelettel

L.

(O.Sz.K. Kézirattár. — Pulszky-levelezés.)

204.

Bulyovszkyné, Szilágyi Lilla — Férjéhez, Bulyovszky Gyulához

Aug. 27-dik 849. délelőtt 9 óra.

Édes Egyetlenem!

Ha leveledet e napokban nem kapom, hozzád mentem volna, de most már nem megyek. A szállásról szivesen felmondanék, de most már késő, egyébiránt egy szobát sem kapni 100 pengőn alul, mert most mindenki csak kis szállásról gondolkozik. E. Lucia 6 hét óta keres egyszobás lakást és nem kap. Eddig nem mertem cédulát tenni a kapura, de most már teszek, talán kiveszi valaki, mert igen sokan bejöttek már, s ha ki nem adhatom, jövő fertályra felmondok. Nina, Lajossa 2 hónapra előre kérte ki a fizetésit, mégpedig arany és ezüstben, s mint mondja, ha 400

---

[5] A hír nagyon valószínű. Számos egyéb adatunk is van, mely mind arra utal, hogy Görgey már július közepén Vácott megkezdte áruló tárgyalásait.

[6] A német szöveg jelentése: „Ők úgy beszélnek, mintha már minden elveszett volna, mi még nem. Görgey már Vác óta levelezésben állt Paszkieviccsel. Egészen Aradig nyomult. Az egész magyar haderő, mintegy 100 000 ember, áll Orsovánál és Péterváradon. Bem és Dembinszki Kossuthnál vannak. Egy derék hadsereg és két erődítmény megteszik a magukét. A Duschekről és bankóprésről szóló hír hazugság. Velence megadta magát.

[7] Ez az értesülés igaz. A cári és császári hadvezetés, nevezetesen Paszkievics és Haynau között, igen éles volt az időben már az ellentét.

[1] Ld.: a 129. és 130. sz. leveleket és az 1. sz. jegyz.

pengőről írt volna nyugtatványt azt is kifizetik. Ami pénze volt, azon lovat vett 300 pengős ló 52 fp., oly olcsó volt arra minden. Ha pénzed még van, kérlek mentől elébb adj túl rajta. Fájdalom, hogy én is egy egész holnapnyit nem használhattam. Dusek itt van elfoglalva,[2] mint szintén Nádasdi is más két segéd szerkesztővel. Róza már férjével vándorol,[3] valahol és (Ch. delnőékkel) Lajos e napokban hivatalt kap, könnyű annak, kinek nője, Lubi, Nagy István, Szentiványival[4] jó ösmeretségben van. Sem Liptay, sem Lauka még nincs itt, mi téged illet várj még vagy 3—4 hetet, most nem tanácsos — stb. Jó lett volna Radnainál egy kis titoknokság, de fájdalom 4 hét óta csukva van, s ha kieresztik is, kézen foghatja gyermekeit és koldulhat, gr. Károlyi,[5] Tót Gáspárnak[6] mindenöket konfiskálták, e napokban az — Sz. Istvánéra kerül a sor — a testamentom mit sem ér és az egyébként sem valósult.

A színházi dolgok más fordulatot vevének, két német, két magyar előadás van, és három opera, az is csak két hónapig, mert már a redutban készül egy német színház. Fizetéseinket mindeddig kaptuk és azt hiszem, ezután is kapni fogjuk. Simonsics igazgatónk jó barátja Szentiványi kormány-biztos úrnak, ki a színházat kegyeli. Egyébiránt, ha fizetést nem kapnék is, mégsem mennék falura. Nem mintha nem kedvelném a falusi életet, de te ismered elvemet, inkább egészen idegennél konyha szolgáló, mint veled, és mégsem nálad — úriasszony. Rólam kevésbé se aggódj. Magad miatt sem, mert ha majd jöhetsz, hivatal után folyamodva, kapni is fogsz, minthogy igen kevés az ember, a vármegyénél sem vettek vissza egyet sem. Mondd meg Jancsi könyvkölcsönzőmnek, hogy ő az oka, hogy 60 f pengőt nem húzhatok.

Az én hűséges cselédem, Eszter, minthogy híre volt a rablásnak, hogy más el ne vigye, feltörte fiókom és az ezüstöt ellopta, de hála anyám vizsga szemének, rajta kaptuk és minthogy fenyegetett véled, a dolgozóházba csukattuk csak. Lelkem Gyulám, nem képzelheted míly rossz hatással hatott réám Görgey árulása, Dérinével három napig ki sem bújtunk szobánkbul, mindig sírtunk. Az ég különösen sujtol engem,

---

[2] Duscheket, aki Aradon a nála levő pénzkészlettel együtt, Görgey engedélyével, a császári haderőknek adta meg magát. Szentiványi Vince Pesten a forradalmi minisztériumok levéltári anyagának rendezésével bízta meg.

[3] Jókai Mór és felesége, Laborfalvi Róza. A hír egyébként nem felel meg a valóságnak. Ezekben a hetekben Jókai még felesége nélkül a Bükk hegységben bujdosott.

[4] Szentiványi Vince Budapest császári biztosa.

[5] Valószínűleg Károlyi György grófról (esetleg Istvánról) van szó, akinek palotáját foglalta le Haynau szállásának, s akit 1849. aug. végén Csurgón elfogatott, szeptember 16-ig fogvatartott, s aki csak nagy nehézségek árán tudta birtokait az elkobzás alól megmenteni.

[6] Tóth Gáspár, szabómester, Petőfi mecénása, 1848-ban a közcsendbizottmánynak volt a tagja.

bátyám eltünt, hazám bukva, te távol, ez még mind nem elég – könnyes szemekkel kell írnom miszerint szerette öcsém Nagy Sándort nem tudván hol van, Perczelhez ment Cegléden, ki Temesvárra küldte őt. Öcsém igen jól viselte magát a nagy csatában fő ágyússá tevék *(kevesebb mint káplár)*, sebet kapott, de ebben nem halt meg, hanem midőn szétverték őket, a betegekkel mit sem gondolván csak 4 napig nem kaptak enni-inni. Érted, édes Gyulám, a hazájukért küzdő fiúkat meg hagyják éhen halni a mi dicső vezéreink. Öcsém a többiekkel futott 2 nap 2 éjjel, sebe gyógy nélkül az út fáradalmától ellankadva, éhen-szomjan, csak kidőlt a sorból több gyenge ifjakkal. A többi erősek otthagyák és néhányad magával kelle a legnagyobb nyomorúságban meghalnia.[7] Ezt Szőlősi beszélé, ki minden ruháját magával vitte és most mezítláb jött haza, oly jól fizették őket. Öcsémmel többízben beszélt, még utolsó órájában is, midőn szegény öcsém mondá: ha most Lilla itt volna, nem kellene éhen meghalnom. Gyulám az én helyzetem birhatatlan, naponta háromszor is atyámhoz szaladok vigasztalni őt, kinek minden reménye fiában volt. Anyám közel van az elmezavartsághoz, naponta 1000szer elmondja, hogy ha csatatéren halt volna meg, nem fájna így a szíve, de ily nyomorúságban halni meg, ez irtóztató. Most képzelheted helyzetemet, mely tiednél százszorta súlyosabb, mert te csak magadért aggódsz, de én mindannyiunkért aggódom. Ne neheztelj, hogy előbbi leveleimben megsértélek, mert én most is azt mondom, hogy ha a multat visszaidézhetném, másként cselekednék, nem miattam, de egyedül miattad.

Lelkem drága jó Gyulám.

Pirulva, lesütött szemekkel irom e sorokat, mit neked szóval szégyellenék elmondani. Vétkeztem ellened, vétkeztem magam ellen, bűnös vagyok... Nem tudom hogy kezdjem, szépíteni is szeretném a dolgot és hazudni semmit sem akarok. A közmondás szerint előre bocsájtom, ha kevésbé vagy bűnös, vess követ reám. Gr. Dezsőffiné, Lovasi Betti mindig unszoltak, hogy menjek ki velök a Sváb-hegyre, minthogy majdnem minden színész kint lakik... (Hosszasan fogom elbeszélni, mert szégyellem irtóztató bűnömet). Boldog aszonynapján[8] én is reá szántam magam (még akkor jól álltak ügyeink) Dezsőffiné, L. Betti – anya – anyám – Lovasi kuzinje, en suite menénk két kocsin, mint a grófnő vendégei. Báró Eötvös lakába menénk. Az augusztusi nap melegen sütött, körültem minden virágozva illatozva terült el. Én leültem a gyepre – na Gyulám még ez nem bűn ugye? – L. kuzinje egy két szép szót szólt hozzám, még ez sem bűn úgye? Délbe jön Stéger, egy

[7] A hír hamis, Szilágyi Béla nem halt meg, néhány hét múlva, mint maga levélírónk ad hírt róla, előkerült. (Ld.: 212. sz. levél 4. jegyz.)

[8] Boldogasszonynapja: augusztus 15.

fiatal lengyellel, én láttam, hogy Bettinek nagyon teszi a szépet, később megtudám, hogy az ő imádottja, meg nem foghattam, hogy ki lehet az a lengyel, igen liberálisan beszélgettünk. Sok ember egészségére ivott, kikért nem szabadna olyannak, mint ő — inni. Délután megtudom, hogy egy muszka tiszt — br. br. megborzadok. Halasinéhoz mentem, ott voltam egész estig, szégyeltem magam, hazamenni nem illett, oly rosszul soha sem mulattam. Estve fele jön Kőszegi, egy civilbe öltözött óbesterrel, francia volt, elkezdtem vele beszélgetni — ez nem bűn — karját ajánlá, el nem fogadám, nagyon sok szépet mondott, én mind nem hallám. Egyszer azt kérdi, szeretem a zenét? Óh igen — hítt mindnyájunkat a Fácánhoz.[9] Én nem mentem, ismét Halasinénál maradtam anyámmal. 7 óra felé azonban az egész társaság jön, 20 cigány kiséretében az én óbesterem Halasinétul egészen a hegyre bandával kisértetett fel. Én Kőszegi karjába csimpaszkodám, hogy vele ne kelljen mennem. Haza akartam menni, mert féltem, hogy haza kisér. 10 óráig ott voltak, oly szépen táncolni franciát mint ő, soha sem láttam, oly szépen táncolni mazurt, mint a lengyel ritkaság. Én nem táncoltam. Kérdezte, hol lakom? a Kerepesi-úton. A ház szám? nem tudom, csak most költözködém oda. — Ő észrevette zavartságom, rögtön eltávozott barátjával. Most következik az én bűnöm. Füredinek kedve jött, a zenét ott marasztalá, magához szoríta — én elszédültem — huh borzasztó — a divánra dülök — a fáradtság miatt, mert keringőztünk. Táncoltam, édesem, egész 2 óráig, mindenféle táncot. Ez bűnöm, mit, isten engem úgy segéjen, megbántam. Reggel a Zugligetbe volt az óbester kocsijával együtt, maga akarta hajtani a lovakat. Én azonban a 60-ik számú batárba ugrám Bettivel és ott hagytam a faképnél. Noha többízben ízent Betti, hogy menjek ki, nem jön velünk senki, még csak feléje sem mentem. Az egészből mit sem hagyék ki. Bűnöm az, hogy nálad nélkül, szerette jó férjem, mulatni menék, miért meg is lakoltam, mert sokat gyötrött az a gondolat, hogy én mulatok, míkor Gyula talán egyik faluból a másikba vándorol. Ha isten haza vezérel, sokat beszélek arról a két tisztről, az egész város tiszteli őket, sokat kiszabadítának a börtönből. Megmondták, hogy mihelyt Görgey diktátor lesz, mi megbukunk és több ilyeneket. Ezen hosszú elbeszélésért meg fogsz bocsájtani szerette jó Gyulám?

Csókollak

Lilla

u. i. a pénzen végy bármit is. Anyádnak kezeit csókolom, anyám tiszteltetí, téged csókol. Pesten egy 5ös bankóért 6 hónapra vasba veretik az embert.[10] Ha Dériné asztaláról tudsz valamit, szólj. Az ismeretlen

[9] A Fácánhoz címzett vendéglő.

[10] Ti. Kossuth-bankóért.

rokont tiszteljük. Ha valami reádnézve jó adja elő magát, megírom. Amíg nem írok, maradj hon. A drágaság még egyforma, a fa már 60 f-ra hág, mert a kereskedők a népen akarják beszedni, mit vesztettek. Jövő hónapban meglátogatlak, ha még addig sem jöhetsz.

(O.Sz.K. Kézirattár. – Levelestár.)

205.

Ismeretlen — Tárkányi Bélához[1]

Pest aug. 29. 1849.

Kedves Jóskám!

Rámáid megrendelvék, s egész valószínűséggel hamarább fogod látni kedves szüleid arcképét aranyos rámában, mint az enyimet saját természetadta foglalványában. Én felettébb, únom magamat, de ha a körülményeket jól fontolóra veszem, nem fér hozzám a hazamenetelt csak megpendíteni is! Prépostunknak mind egészsége, mind kedélye helyreállott, ügyét jelenleg még csak nem is sürgetjük, mert pár nap óta igen sokat és hitelességi színnel beszélnek az amnesztiáról, melynek már – állítólag – terve is ki volna dolgozva Bécsben. A vándormadarak lassankint visszaszállognak alulról és felülről; már Danielik is itt van![2]

Szekrényem titkos fiókjában – a kulcsot Laci által hazaküldöttem – vannak irományok a Taródyné-féle legatumot illetők, s mellettök egy 100 pftos bankjegy, húzd ki a jobboldal felső hosszú fiókját, aztán vedd ki a felsrófolható állvány alul a hátsó osztályos hosszú ládát, ennek háta megül pedig a fiókokat hazudó deszkát, s megtalálod a rejteket, melyből a kérdéses bankjegyet az én nálad lévő 10 pftommal együtt – ha Kossuth jegy – s az de zárt 5 frtossal rezignáld a biztosnak.

Hogy Imrénk visszafogadásának örülök, mondanom sem kell, hadd meg neki, hogy ágybelimet, s ruháimat szellőztesse, s bútoraimban tartson vadászatot azon átkozott állatkákra, melyek kicsinységök mellett is egész gyűlöletemet oly nagy mértékben bírják.

Az öreg Vargát csókolom; ananászait átadtam. Tisztelem Barkassyt, s Vurumpeket; ez utóbbinak mondd meg, hogy a Verlovicz

---

[1] Ld.: 166. sz. levél 1. jegyz.

[2] Danielik Nepomuk János ekkor a Religio – korábban Religió és Nevelés – c. klerikális lap szerkesztője.

bizonyítványát a kövesdi kirándulás felől siessen megküldeni, s szóljon – Laci által írt levelem értelmében – Gáthyval is.

Isten veletek! csókol

barátod

Aláírás s. k.

(O.Sz.K. Kézirattár. – Levelestár.)

206.

Browne Francis William — Pulszky Ferenchez[1]

„A csapás lesujtott és összetört minket – hogyan és miért történt, még el sem tudom képzelni – hiszen az utolsó jelentés szerint minden jóra mutatott és sikert igért – most minden reménynek vége, csak a barbárok uralma maradt." Pulszky sokat tehet Londonban. Ha Lord Palmerston megadja a szükséges utasításokat Sir Stratford Canningnek, ő bizonyára védelmébe veszi a Törökországba menekülteket. A jövőről semmit sem mondhat. Nem tudja, vajon Oroszország ráerőszakolja-e a magyarokra az oktrojált alkotmányt, vagy pártatlanságot színlelve, megvédi az ország egységét és „védelmezi" Magyarországot, hogy végül is elnyelhesse. Két lehetősége van: vagy fenntartani az osztrák államrendet, vagy az országra erőszakolni egy bizonyos liberalizmust és „védelmezni" Magyarországot, s így a pánszlávizmust terjeszteni. Ez talán még veszedelmesebb, mint az előbbi. Itt minden az abszolutizmus nyomása alatt áll. Ausztria teljhatalmú.

Turin. 29. August 1849

My dear Pulszky!

Yours of the 30 th has just reached me from Constantinople – of the arrival of the Hungarians or of their passage. Andrássy says nothing. Therefore I cannot inform you, but now, it is of little importance. The blow has fallen and crushed us, how or why I cannot fancy. For according to the last bulletin that I received of which I enclose you a copy, things looked well and everything promised sucess. Now all hope is gone, every prospect, but the knout and the rule of the barbarian. God knows, no Hungarian feels more deeply than I do this awful catastrophe. The vessel is wrecked and nothing remains to us, but to save the crew if we can. You can do a great deal in London. If Lord Palmerston gives the necessary instructions to Sir Stratford Canning he will surely protect those who take refuge in Turkey.[2] Agitate it and quickly,

[1] Ld.: III. k. 259. valamint jelen kötetünk 37. sz. levelét.

[2] Mint tudjuk, a szabadságharc bukása után, amikor már a magyar forradalom erejétől nem kellett tartani, Palmerston valóban felemelte szavát a magyar menekültek érdekében.

it is the question the most urgent to save the lives and liberties of our valiant, our noble fellow-countrymen. As to the future, and what will be done with Hungary, I can form no idea. Whether Russia will enforce the charte octroyée or feign liberality, defend the integrity of the kingdom and „*protect*" Hungary so that like the Danubian provinces she may engulf her in the end. There are but two courses. Either to uphold Austrian policy or enforce quasi liberalism in other words as have already said „protect" and „occupy" Hungary, and thus work the propaganda of pansclavisme. The latter I regard as if possible more dangerous, than the former. I go to Paris in a day or two, for here my mission is at an end, for every reason. And whether I return to Constantinople to aid our fellow – sufferers in escaping, I shall determine by your advice and Telekis. Write to me to Paris *chez Teleki* and tell me what you think, don't forget or neglect this. My best regards to Sandford our good and faithful friend. Tell him to write to me to Paris. I shall start in two or three days – after I see Azeglio. Here everybody and thing bends under the pressure of Absolutism. Austria is all powerful. The chamber a mockery.

Ever most faithfully yours

Browne

I am delighted to hear of Madame Pulszky's safe arrival.[3] I hope she is quite well. Though I have not the honour of her acquaintance pray present my most respectful compliments. Remember if I can be of use. There is no danger or inconvenience, I am not ready to incur to serve Hungary or our government. As an Englishman perhaps I may be able to do what an Hungarian could not. You know me, my dear Pulszky, and you know I speak and write sincerely what I feel.

(O.Sz.K. Kézirattár. – Pulszky-levelezés.)

207.

Szarvady Frigyes — Pulszky Ferenchez[1]

Rue Castiglione 9
Augusztus 30.

Az ide mellékelt depesch ma érkezett meg. Lichtenstein két levelét is küldöm, ámbár azt hiszem ezeknek tartalmát ő maga fogja közleni Kegyeddel. Teleki arra kéreti, hogy tűzbe dobja.

Telekinek nincs mit írnia, amit közölhet, azt közli.

Tegnapelőtt egy magyarországi fiú érkezett ide, aki Pestet Augusz-

[3] Ld.: 114. és 121. sz. leveleket.
[1] Ld.: III. k. 100, 117, 209, 240. sz. leveleket.

tus elején hagyta el. Szerinte Kossuth nem köszönt le — *lehetetlennek* mondja e tényt.

Áldja meg a magyarok Istene! (de nem az, aki most cserbenhagyott.)

barátságos tisztelettel

Szarvady

Reisinger nagyon köszöni a küldeményt.[2]

(O.Sz.K. Kézirattár. — Pulszky-levelezés.)

208.

Ruziczka József — Stern budai könyvkötőhöz

Az aradi várban, hadifogságban levő magyar százados ír egy budai könyvkötőmesternek és kéri, hogy feleségének apjától örökölt vagyonát mentse meg. Főleg a magyar bankjegyek átcserélését kéri. Ha azonban ezért a pénznemért nem járna kárpótlás, úgy kéri, őrizzék azt meg, hiszen tőle, míg fogoly, nem vehették el azokat. Ebben az esetben szabadulása után maga fogja beszolgáltatni. Befejezésül kéri, hogy gondoskodjék arról, hogy a magyar bankjegyeket a testvérek között egyenlő arányban osszák el, nehogy valamennyi az ő nyakukon maradjon.

Festung Arad am 30ten August 1849.

Verehrter Herr!

Entschuldigen wenn ich es wage an Ihnen einige Zeilen zu richten, aber in dieser misslichen Lage wie ich mich sammt meiner Frau, gewesene Antonie Oeffner befinde, finde ich mich notgedrungen an Sie zu wenden.

Wie es Ihnen wohl bekannt sein wird, haben wir unsere Waffen ablegen müssen und wir Offiziere wurden in die Festung Arad eingesperrt und wissen nicht wie lange wir in solcher verbleiben werden.

Nachdem es uns daher unmöglich wird gegenwärtig nach Ofen zu kommen um mit dem Erbteil meiner Frau welches ihr vom ihren verstorbenen Vater zukommt, Ordnung machen zu können, bitten wir Sie sich dieser Sache gütigst annehmen zu wollen, und ersuchen um Folgendes:

1tens Wenn das ausser dem Wienertore in der Wienertorgasse nächts dem Stadtmeierhof liegende Haus noch nicht verlizitirt ist, es für uns, wenn es nicht über 12 000 ft W.W. zu stehen kommt, anzukaufen und es sodann an Parteien auf Zinsen zu vermieten; sollte es teurer sein, so bitten wir solches ad Licitando zu verkaufen.

---

[2] Ld.: 169. sz. levél 5. jegyzetét.

2tens Das Geld welches meiner Frau zukommt in eine sichere Kassa wo möglich gegen Procenten anzulegen; aber keinesfalls an Private zu verborgen.

3tens Die Sicherstellung des Geldes vorzunehmen, nämlich: wenn allenfalls das ungarische Geld nicht gangbar wäre, es in gangbares Geld auszuwechseln; sollte für die ungarischen Banknoten kein Ersatz gegeben werden, so bitten wir dieselben nicht abzugeben, sondern aufzubewahren, – nachdem uns diese Banknoten, wie ich meine, im gefangenen Zustande noch nicht abgenommen werden können, und wenn wir allenfalls befreit werden sollten, solche selbst abzugeben sich vorbehalten.

4tens Sich gütigst zu überzeugen, dass die ungarischen Banknoten gleichmässig an die Geschwister verteilt werden, damit nicht alle Banknoten uns zukommen, und

5tens Endlich uns in Betreff des Vermögens in dessen Sicherstellung und konservation zu helfen, nachdem es in dieser traurigen Lage uns unmöglich wird, solches selbst zu besorgen.

Nachdem wir in der angenehmen Überzeugung leben, dass Sie sich bei diesen misslichen Umständen und überdiess bei der Unmöglichkeit, dass wir nicht nach Ofen kommen können, unserer Bitten annehmen werden, schliessen wir unser Schreiben, und verbleiben mit aller Hochachtung und Dankbarkeit

Ihre ergebenen Diener

Josef und N.

Ruziczka

NB. Falls ein Brief an uns zu richten notwendig wäre, bitte ich solchen unter folgender Adresse zu senden:

An Herrn ungarischen Hauptmann Josef Ruziczka Kriegsgefangenen in der Festung zu Arad.

(O.L. – 1848/49-es iratok. Kibontott iratok.)

209.

Lichtenstein György — Pulszky Ferenchez[1]

Berlin Aug. 30. 1849.

Öcsém Aug. 24-ről írt Pestről, levelét egészen lemásolni szükségesnek tartom.

[1] Ld.: a 203. sz. levelet és az 1. jegyz.

„Magyarország romjain állunk, borzasztó, hogy 3 hét alatt mi történt! Országunk buktát egyedül Görgey idézte elő, a kormány nem tudta mitévő legyen. Perczel 30.000 emberrel Cegléden állott, lármát ütött, hogy egyedül ő fogja megmenteni az országot, hadd küldjenek neki minden kelletlen fegyvert, majd megmutatja, mit lehet kevés idő alatt véghez vinni. Azalatt mindég retirált.[2] Görgeyt rég elveszettnek hittük, mert az oroszok által be volt kerítve. Egyszerre keresztül vágja magát, és vitézül megveri többízben a muszkát, s ez mint villám terjedt el az egész országban.[3] Az *országgyűlés* azonnal Magyarország fővezérévé nevezé ki[4] — s *a kormánynak hallgatnia kellett.* Ő azonban parancsot még mindég el nem fogadott. Ekkor Perczel serege Dembinskinek adatott át.[5] Ő csatára kelt s ez 4 napig tartó iszonyú csata volt, a német úgy hullott a Tiszába mint a kéve, tán a legnagyobb csata Magyarországban.[6] Negyednap este 8 órakor eldöntőnek látszott a csata s részünkre szerencsésen. Egyszerre 1/4 9-re, midőn alkonyodni kezdett, jobb szárnyunk, csupa újoncokból álló, bekeríttetik, megveretik. Az egész armádiának vissza kellett vonulnia, Szegedet odahagyni kényszeríttettünk, s a Tiszán túl seregeinket felállítani.[7] — Görgey megígéré, hogy egyesülend Dembinskivel. Ez és Guyon várva várják, s minden ágyúszónál az egész sereg új erőre kapván felkiált: No! most jön Görgey! De bezzeg ő nem jött, s mi megverettünk. Ők a Tiszán átkeltek. Dembinszki megsebesült, a Centrum megveretett s mindenütt „Retiráda".

---

[2] Ld.: 153. sz. levél 5. jegyz.

[3] Görgey valóban július közepén, a háromnapos váci ütközet után északra húzódott fel, Miskolcon keresztül Tokajig, majd átkelve a Tiszán Nyíregyházán át éri el Nagyvárad érintésével Aradot. Közben, bár jelentékeny összecsapásra nem került sor, különösen a Sajó mentén ügyes manőverezéssel ismételten megverte a cári csapatokat. Legfőbb eredménye, hogy Paszkievicséket állandóan bizonytalanságban tartja úgy ereje, mint szándékai felől. Ezen közben a kormánynak ismét heteken keresztül nem ad hírt magáról.

[4] Július 25-én, Kossuth távollétében, az országgyűlés Görgey fővezérségét követeli, s csak miután Szemere vázolja Görgey magatartásának főbb hibáit, megbízhatatlanságát és a kormány intézkedéseivel szembeni engedetlenségét, áll el akaratától.

[5] Július 29-én Perczel, magából kikelve, támadta meg a kormányt, mivel öccsét, Perczel Miklóst engedetlensége miatt elmozdították Arad várának parancsnokságától. Minősíthetetlen fellépése miatt Kossuth megfosztotta az egyesült (központi tartalék és északi) sereg parancsnokságától, és előbb Wysockira majd, mivel az betegségére való hivatkozással nem vállalta, ideiglenesen Dembinskire ruházta az egész Szegeden és a Bánságban állomásozó sereg fővezérletét, azzal a meggondolással, hogy ha Bem — akinek már július 9-én felajánlotta a fővezérletet — kijön Erdélyből, Dembinskit a legkönnyebb lesz ismét elmozdítani.

[6] Augusztus 3-án, egynapos csatában, Új-Szegednél verik meg az egyesült osztrák—orosz csapatok a magyarokat, akik kénytelenek a szőregi sáncok mögé húzódni. Két napra rá, augusztus 5-én Szőregnél az éppen Temesvár felé elvonulófélben levő sereget Haynau Új-Szeged felől megtámadta, komoly veszteséget okozva.

[7] A magyar sereg a Tisza balpartjára kényszerült s itt húzódott le Temesvárra.

Én mindezeknél jelen voltam, s a kormányzónak legutolsó percig szolgálatokat tettem. A leghívebbek még az utolsó időben a zsidók voltak. Temesvár általunk cernizorva volt,[8] ők iparkodtak ezt felmenteni. Bem az alatt Erdélyből jött ki, nagyszerű tervvel. Temesvár alatt felállított 100 ágyút rejtett helyekre, de hogy rövid legyek; ezen terv *elárultatott*, ármádiája tökéletesen szétveretett.[9] Ez volt magyarhonban a döntő csata, míg Bem győzött, a magyarnak reménye lehetett, — ő megveretett és honunk bukott. Az utolsó percben Görgey egy demoralizált sereggel jött, ő éjjel nappal Nagyváradon és Debrecenen keresztül retirált s csak a marsban 45 000 emberéből 18 000-et vesztett. Eljövén Aradra, ide s tova defilírozott, de nem tett semmit, hanem rontott a kutya. Kossuthot kényszerítette, hogy lépjen le, s őt nevezze ki diktátorrá.[10] Szegény öreg meg is tette, s szegény hazánk Kossuth leléptével megszűnt szabaddá lenni. Ma Görgey dictor[!] lett, s ugyanazon éjjel 2 órakor egész seregével Világosnak indult s a fegyvereket letette.[11] Minő feltételek alatt stb., azt senki sem tudja. *Én Görgey ezredesétől 3 nappal előbb, Aradon hallottam, hogy ez fog történni.* Tehát mindenesetre Görgey áruló. Kossuthtal az utolsó percben beszéltem, azt mondá: oda megyek, hova szemem visz! mondá, hogy írjak nektek — s Diósival elutazott. Pénzt többé innen ne várjatok. Én nagy nehezen szabadultam meg Pestre. Ah minő nyomor van az Alföldön, ezrenkint futottak a magyar családok táborunk után, mely most egy pontra van összeszorítva. Ha magyarok nem lehetünk — legyünk muszkák!"

Ma jött meg Wimmer úr Breslauból. Az úton egy őrnaggyal — ki mint kurír jött Bécsből — beszélt és azon szomorú hírt hozta: hogy Kossuthnő gyermekeivel fogva volna.[12] — Még nem akarjuk hinni.

Komárom, Pétervár — állnak még!

Tisztelettel

(O.Sz.K. Kézirattár. — Pulszky-levelezés.)

---

[8] Július utolsó napjaiban Vécsey katonáival valóban ostromzár alatt tartja Temesvárt.

[9] Temesvár alatt augusztus 9-én volt a döntő csata, melyben Dembinski és Bem csapatait az osztrák sereg megverte. E vereség hatása alatt az egyébként is demoralizált magyar sereg a szó szoros értelmében szétszóródott. (Ld.: 189. sz levél 4. jegyz.)

[10] Ld.: 189. sz. levél 3. jegyzetét.

[11] Ld.: 196. sz. levelet.

[12] A hír megfelelt a valóságnak, Kossuth és Guyon Richárd gyermekei egy darabig Pozsonyban voltak foglyok.

210.

Toulmin Smith — Pulszky Ferenchez

Az emlékiratot a hammersmithi meeting előző este elfogadta, s remélhetőleg meg fog jelenni a másnapi Daily News-ben. Ez azért fontos, mert saját riporterünk sajnálatosan nem volt jelen a meetingen, s így a részleteket a Daily Newson keresztül fogják megismerni.

Másnap saját irodájában akar egy meetinget tartani. Remélhetőleg Lord Dudley Stuart és mások is részt fognak azon venni.

High Gate 31 Aug. 1849.

My dear Sir!

The Memorial was unanimously adopted last evening at Hammersmith and will, I hope, be in Daily News this morning. Unfortunately no Reporters were informed of the meeting, so that nothing will appear of the mode in which it was supported, but I took, myself, the outline of the proceedings to the Daily News Office.[1]

A meeting will take place at my Chambers tomorrow (Saturday) at 4 P. M. to consider how we can best follow up this step. — I think it may be done energetically — to which end, no effort of mine shall be wanting. I hope it may be convenient to you to attend this meeting. Lord Dudley Stuart and other will be present.

I am, my dear Sir, your very faithfully

Jr. Toulmin Smith

(O.Sz.K. Kézirattár. — Pulszky-levelezés.)

211.

Bulyovszky Gyula — Feleségéhez, Bulyovszkyné, Szilágyi Lillához[1]

Augusztus 31. 849. este 10 óra.

Szeretett Lillám!

Óhajtva vártam levelet tőled, s ime csakugyan éppen ebéd felett megérkezett az, ... szívem dobogott ... az étvágyam teljesen eltűnt ... az örömtül-e? vagy — — ...

Nem! nem!! te testben az én jó Lillám vagy, enyim változatlanul ugyanaz, kinek szent emléke engem minden estve lefektemkor imára buzdított, kire én imámban mindenkor Isten áldását könyörgöm.

---

[1] A Hammersmithben W. Simson elnöklete alatt 1849. aug. 31-én lezajlott meeting a magyar menekültek életének és tulajdonának biztonsága mellett foglalt állást.

[1] Ld.: 191. sz. levelet és az 1. sz. jegyz.

Mert hiszen nem hamis jós voltam-e én akkor, midőn egy levelemben, melyet én az Ősz utcába küldék, jövődet, mint színésznő jövőjét leírám, nem sértettelek-e meg akkor oly igen igen érzékenyen? olyasvalamit téve föl rólad, mire neked soha hajlamod nem volt.

Vagy nem az én Lillám versengett-e velem örökké arról, ki a hívebb, kinek szerelme hőbb?

Igen, igen, ugyan ő az, ki mostanában kissé könnyelmű sorokat hány el leveleiben!

Nem akarok „*magához szorításokat*", — „*szédüléseket*", — „*dívánra hanyatlásokat*", — „*mindenféle táncokat*"[2] — fölemlegetni, e szavakat úgyis kitéptem leveledbül, nehogy valaki szeme elé kerüljenek, hiszen ha megtörténtek, csókollak őszinteségedért, hogy férjednek megírád, osztán ki tetteiről hímezetlenül számot ad, az rosszat nem fog elkövetni.

De mit teszen leveledben ez:? *inkább idegennél konyhaszolgáló, mint veled, de mégsem nálad úriasszony*!"[3] E szavaknak értelmét bármily hosszan törjem fejemet ki nem találhatom, kitalálni *nem akarom*!

Jó Lillám nem bánom bárkivel társalogsz ez életben, csak bizonyos nőknek elveit magadba ne szíjad. Meglehet így kevésbé fogsz gondtalan életet élni, de megőrzöd lelked ártatlanságát, lelkiismereted tisztaságát, ami *fő szépséged!*

Atyám elhalta után, ami édes anyámé, az az enyim is korlátozatlanul, kit én szeretek, anyám is szereti azt. Azért minden balmagyarázat keserítő reám nézve, ahová én a magaméba megyek, oda te is bátran, minden habozás nélkül jöhetsz, hogy én kenyérről gondolkozom, ez helyes tőlem, mert ha pici vagyonomból elélhetnék is, de tétlenül éltemet elpazarlani nem akarom. Fiatal vagyok, még hasznos polgára lehetek a státusnak, amelyben élek. És hogy akként intéztem el életem tervét, hogy téged se vonjalak el szerette pályádtúl és mégis veled lehessek? Ezt talán csak rossz néven nem veszed? Egy nőt ismerek — kinél pedig téged, jó Lillám, többnek hiszlek, s kinél magadat te is többnek hitted, és hiszed — e nő a legborzasztóbb gyötrelmeket, nyomorát osztja férjével, kitalálod, ha nevét nem mondom is,[4] én tőled ily áldozatot nem kívánok.

De elég erről, most szenteljük egyébnek a még hátralevő tért levelemben.

Öcséd vesztét őszinte szívből megkeseregtük. Noha talán a dolog még nem oly bizonyos.[5]

---

[2] Ld.: a 204. sz. levelet.
[3] Uo.
[4] Ld.: 179. sz. levél 6. jegyz.
[5] Ld.: 204. sz. levél 9. jegyz.

Könyvkölcsönződ, ki tudja, hol és merre barangol? Antiról sem tud senki bizonyost, atyjánál van alkalmasint.

Eszter-féle ijesztéseken meg ne ütődj, én nem rettegek.

Mi célszerűbb intéseidet illeti a pénz ügyében, megtettem mindent, mit tehettem.

Földet és házat vettem Törökszentmiklóson, erre adtam előpénzül 300 pftkat, s midőn az egész vételárnak: 2 ezer pengőnek — egyik részét ki akartam volna fizetni, mintegy 200 pftot, már ezt az eladó nem vette el, s a vételárat *német* bank jegyekben követeli, most tehát azon kell lennem, hogy ha valamit német bankjegyeken eladhatok, az illető summát letisztázzam, de biz az eddigelé nehezen megy, és így az eladónak várnia kell. Másik házunkat építtetni kellene, de míg a zavar tart a pénzben, nyugszik a dolog. Ami ércpénz van, kiadni nem akarjuk. A tehát még meglévő bankjegyekért marhát veendek, noha borzasztó drága. Igért jöveteled örömmel tölte el bennünket, válassz jó időt, ölelve várlak! Vaspályán jöhetsz Abonyig, ha tudnám az időpontot, érted küldenék, onnan nem messze 3 és 1/2 óra az út! Mit Lajosrul írsz, az mind igen szép, sok élelmességre mutat, hja a szerencse vak! Én sem esem kétségbe. De nem ám! Írod, hogy ha levelemet nem kapod, jöttél volna, nem tudom megfogni, az a levél, mit foglalt magában erre nézve akadályozót, már Lillám — csak legyünk őszinték —, már látom e részben is leckéket adhatnék.

Óvsz Pesttől, úgysem mehetnék, míg némi kinézés nem találkozik és egy kis német pénzt nem gyűjtök.

Írod Lillus, hogy ne aggódjak érted, és ezt százszor, és ezerszer írod már, nem, nem Lillus nem aggódom, ha ezzel bántalak. Aggódtam szomorúságodon, aggódtam elhagyatottságodon, aggódtam sorsodon, aggódtam aggodalmaidon — de hiszen te hála Isten mulatsz — aggódjál jó Gyula magadon.

Darabodat adasd ha lehet, arass diadalt! Mi szerepekben léptél föl, jól játsztál-e? mit csinál szegény kritikusod, gondoltál-e rá? Ich küsse dich, aber dein „*en svitt*" küsse ich nicht.[6] Mamám csókol mindnyájotokat.

Viszonüdvözlet az üdvözlöttől.

Ismerőseinket tisztelem.

Csókol

Gyulád

(az e még? élőszóval mond el mielébb)

[6] Jelentése: Téged csókollak. De a kíséretedet (bizonyára hódolóit érti. — *W.E.*) nem.

U.i. az inokai rokon, Dobozynét veszi nőül. Ez ugyan téged nem érdekel, csak furcsaság kedvéért írom ide. E levelet egy jó ismerősöm adandja jó kezedhez.

Küldtem volna Pestre is be alkalmat érted, de az üres kocsit letartóztatják, s fuvarra használják, — ezért nem tettem. Utolsó leveled hamar kaptam Kecskemétről.

(O.SZ..K. Kézirattár. — Levelestár.)

212.

Bulyovszkyné, Szilágyi Lilla — Férjéhez, Bulyovszky Gyulához

[Ceruzával: kaptam 9. d. u. 5 órakor]

Szerette férjem!

Levelemben sok sértő lesz, de annyi, mint tiedben, semmi esetbe nem. Egész leveled[2] gúny, a legszebb sorokban a legnagyobb sértés fekszik, mit elősorolni nem akarok, hanem majd szóval. Te engem gyanúsítasz, nem azért mintha féltenél (mert mint a levélküldőd — kit én nem ismerek — mondja, legkevésbé sem féltesz), hanem szeretnél bűnösnek hinni, bűnös nem, de bolond vagyok. Hát ki kért engem arra, hogy neked mindent megírjak? — Senki. *Százszor írom, hogy ne aggódjál miattam!* És ez neked rosszul esik? Igazad van; meg kellett volna írnom, hogy mindent el akartam már adni és falura rokonomhoz menni. Meg kellett volna írnom, hogy hat hétig egy krajcár fizetést nem kaptunk, és hogy kézimunkámból szereztem meg a legszükségesebbeket. Persze, ekkor te segítettél volna rajtam? azt nem tudtam, itt millionerek vannak, kik egy darab ideig majd meghaltak éhen, mert pénzöket nem használhatták.

Ha leveledet nem kapom, az igaz, hogy mentem volna, zálogba tettem volna ruhámat, még is elmentem volna, mert azt hittem beteg vagy és nem mered megírni, de leveledet kapva megnyugodtam és vártam, míg a 60 f pengőm kikapom, én igaz azt írtam, kaptuk a fizetést, kaptuk is, de mikor írtam, még egy fillér sem volt kezemben.

Hogy óvlak Pesttől, ez is fáj neked — nem óvlak, tégy mit tetszik, ha bajba jössz, én oka nem leszek. Az óvással tudom, mire céloztál, azt hiszed, hogy talán nekem némi céljaim vannak. Ezt csak azzal cáfolom meg hogy F... Lajos ki akarta szobámat venni ezelőtt 2 hóval, nem

---

[1] Ld. a 204 sz. levelet és az 1. sz. jegyz.
[2] Ld. a 211. sz. levelet.

adtam, pedig köztünk semmi viszony nem létezett soha, ez igaz csekélység, hanem szóval majd több ilyeneket fogok elsorolni. Egyébiránt, hogy kicsapongó nem vagyok, ne szerelmednek, vagy annak, hogy nőd vagyok, vagy hogy félek téged megcsalni, mindezeknek ne tulajdonítsd, hanem egyedül természetemnek, magam akaratának, mert valamint eddig, úgy jövőben is becsületes módon akarom kenyerem keresni, legyen az a kereset bármily nyomasztó is.

Amit egy nőről írsz, ki férjével nyomorog ha J — kainéra[3] célzasz, megcáfollak, ő hon van, csak két hetet töltött férjével és egy nap alatt több víg órája van, mint nekem két hó óta van.

Te nem kívánod, hogy veled nyomorogjam. Ha nyomorognál, egy percig sem hagynálak egyedül, és isten ellen vétkezel, ha nyomorúságnak nevezed helyzeted. Hogy te hon tétlenül élsz, ez helyes, mert jelenleg aki esze után élt, annak most foglalatossága nincs, de ha én henyélve töltenék el melletted egypár hót, mikor itt kereshetek, ha én reám is kellene költeni, abból, mit más, évek alatt szorgalma által szerez, ha én reggel, este, délbe terített asztal mellé ülnék, és semmit sem szereznék, neked kellene azt mondanod menj és nézz, hogy jövőre is legyen valamink. Ha te jössz hozzám, nyomorogni fogsz, ha én megyek hozzád, nem fogok nyomorogni.

Mindezeket nem azért írom, hogy határtalan szerelmemet lásd. Óh nem! mert szerelmemet, ha eddig meg nem ismered, ezután sem fogod. Ha az angol hideg vérű, úgy te fagyos vagy, te még a *bürgerlich* életnél is *bürgerlichebbet* fogsz hon játszani, te Lillád szerelmét nem hogy viszonozhatnád, de még felfogni sem leszel képes soha.

Ami Doboziné férjhez menetelét illeti, csak olyan lesz az, mint mikor te elvetted. Prépost Liza most jött Debrecenből, még Mari nem vált el, nem is válhatott ily hamar, igen szép kalandokat beszél felőle, mint szintén felőled is. Felőled bizonyosan hazudott, mert hisz te a hű férfiaknak példányképe vagy, úgye édesem? én pedig a hűtleneké.

Ami a mulatságot illeti, adja ég, hogy mindaddig, míg tőlem távol leszel, oly jól mulass mint én, oly vidáman follyanak le napjaid, oly derültek legyenek perceid, mint az enyimek, és oly nyugodtak, oly csendesek álmaid, mint az enyimek.

Bizony csak boldog vagyok én, dicsőséget is arathatok, ugrálnom, örülnöm kell a színpadon, midőn keblemen a fájdalomnak tengere van, nevetnem kell, midőn szemem könnyezhetnék. És milyen boldogtalan vagy te, mert fájdalmadat nem kell titkolni és könnyeidnek is szabad kifolyást engedhetnél — — hm! hm! csak nem akarok nyomorúságodba osztakozni.

---

[3] Jókainé, Laborfalvy Rózáról van szó. (Ld. a 204. sz. 3. és a 211. sz. levél 4. jegyz.)

Aggódjál Gyula magadon — aggódj szerencsétlen természeteden. Ha máskor levelet küldök, ha előtted nem becses is, másnak ne hadd olvasni, mert nem illik. Egy fiatal ember jött, én ösmerem, Latkóczinénak azt mondá, hogy legközelebbi levelembe azt olvasá, hogy Latkóczi főszolgabíró, és hogy négy lova kocsija van, Latkocziné reám haragszik, 3 nap óta mit sem szól hozzám. Én ugyan ennyit nem írtam, de ha nem mutattad, vagy nem beszélted volna el azt, mit én írék, az a fiatal ember nem szopta volna az ujjából, ő ugyan esküdött, hogy egész levelem végig olvasá, mi ha igaz, igyekezni fogok ritkábban írni, mert mikor én a tiedet keblembe hordozom, megvárom, hogy az enyimet, ha jobb helyet nem találsz, tűzbe lökd. Elég erről ennyi...

A szobát 5-diktől Szilágyi Sándor bírja 5 fpengőért havonként. Öcsém nagy örömömre mezítláb, ruha nélkül megérkezett, de betegen.[4] Nem is csuda, Erdélyből jött, még pedig gyalog.

Nagy nehezen kaptam engedelmet egynéhány napra és uti levelet is, meg akartalak lepni, mert azt hittem hogy Abony vagy Szolnokra magad jössz értem, ha megizenem indulásom idejét, de minthogy írod, hogy csak értem küldesz — már az más, én tehát e hó szeptember 18-dikán, kedden reggel indulok közkocsin, Abonynál leszállok, ha lehet, légy oly jó, küldj valakit értem, nem bánom, ha egy Lukácska lesz is, csakhogy nekem ne kelljen keresni

csókol

Nőd

Anyádat készítsd el jövetelemre, csókolom kezeit. Tiszteli anyám mint szintén téged is. Én kedden bizonyosan megyek, ha jég eső hull is.

(O.Sz.K. Kézirattár. — Levelestár.)

213.

Bezerédy Kálmán — Balogh Kornélhoz

Igen nagyon tisztelt Királyi Biztos Úr!

A legelső bejövetelekor a császári hadseregnek Győrre[1] már le akartam hivatalomat tenni, de nem engedtetett sőt mondatott mindazokra, kik hivatalokat odahagyák, a honárulási vétek. Bejövén utóbb

[4] Ld.: 204. sz. levél 7. sz. jegyz.

[1] Győrt a császári csapatok először 1848 végén szállták meg. A magyarok 1849 áprilisában felszabadították, s ettől kezdve június végéig magyar kézen volt. A június 28-iki győri csatavesztés után került ismét a császáriak kezére.

a magyarok, azok alatt is lépéseket tettem, hogy hivatalomtól szabadulhassak, de akkoron szinte mint a császáriak alatt, honárulóknak mondattak, kik hivatalokat odahagyák. Így hivatalomat tovább is folytatnom kellett. Ekkor jött be azon szomorú idő, melyben mindenemtől az ott tanyázó császári-hadsereg és több ménfői gaz lakosok által megfoszttattam. Lakásom a szónak legszorosabb értelmében feldulatott, bútorjaim összedaraboltattak, éléskamarám feltöretett és abból minden élés az udvarra kiöntetett, és a földbe tapostatott. Magam látván, hogy a csata Ménfőhöz közelít, minden megyei irományokat, miket hamarjába összeszedhettem magammal víve Győrre vonultam, hol megtudván a történteket, szülőimhez valék kénytelen vándorlani, és azoknál menedéket keresni, s így keseredett szívvel szeretett megyémtől is bizonytalan időkre búcsút venni. Mindezeknél fogva ezennel hivatalomat igen tisztelt Királyi Biztos Úrnak kezei közé leteszem, vegye egyúttal alázatos köszönetemet minden ekkoráig erántam mutatott szívességeiért: előttem mindég elfelejthetetlen lesz azon időszak, melyben oly szerencsés valék, mint megyénk első alispánja elnöklete alatt szolgálhatni. A hivatalos irományokat tiszti társam Horváth János eskütt úr által fogja adni, kinek átadattak általam.

Ezekután magamat továbbra is úri kegyeiben ajánlván maradok

igen tisztelt Kir. Biztos Úrnak

Kisgörbőn szept. 1-én 849.

alázatos szolgája

Bezerédy Kálmán

(Győri Állami Levéltár – Balogh Kornél k. b. iratai 1849. 317.)

214.

Canning Stratford — Kossuth Lajoshoz

Canning Stratford megkapta Kossuth Widdinből írt levelét. Anélkül, hogy e pillanatban állást akarna foglalni a nemzetközi politikában a maga részéről biztosíthatja, hogy a legnagyobb érdeklődéssel viseltetik iránta, amit Kossuth tehetségével és szerencsétlen sorsával kiérdemelt.

A porta ismeri elképzeléseiket és Angliának sincs oka az övékében kételkedni. A kiadatás kérdése jó irányt vett, s ha Kossuthnak és társainak még sok bosszúságot kell is elszenvedniök, félelemre nincs okuk.

Constantinople
le 2 Septembre 1849

Monsieur,

J'ai reçu la lettre que Vous m'avez fait l'honneur de m'adresser de Widdin.[1] Sans entrer â l'heure qu'il est sur la terrain de la politique je puis vous assurer de tout l'intérêt de ma part que vos talents et vos malheurs meritent.

Dans tous les pays et dans tous les temps l'humanité revendique ses droits, et ce n'est pas actuellement l'occasion de les meconnaître. La Porte connait nos intentions à cet égard, et je ne crois pas devoir douter de siens. Selon tout apparence on tiendra bon contre la demande de l'extradition. De même que vos compagnons d'infortune, vous aurez, peut être, encore des ennuis à supporter; mais je crois qu'il n'y a rien de plus à craindre.

Je desire de tout mon coeur, Monsieur, que cette reponse vous sera agréable dans la position inquiétante où vous trouvez pour le moment.

J'ai l'honneur d'être avec les sentiments que je viens de vous exprimer.

Votres très humble et très obéisant Serviteur

Stratford Canning

(MTA. Kézirattár. – Ms 10. 254/j.)

215.

Lichtenstein György — Pulszky Ferenchez[1]

Bécsben Szept. 4.

Becses sorait Szept. 1-ről ma vettem.

Ha kegyed most Londonban másképpen nem is használhat – egyet még is tehetne – t.i. kedves kormányzónkat megmenteni Palmerston által – a netaláni haláltól vagy fogságtól. A bécsi lapok tudósítnak, hogy ő Widdinben fogva volna, mások azt beszélik, hogy Oláhországba – unter Aufsicht – lenne.[2] Akár hogy legyen, mi nem vár-

[1] Kossuth augusztus 22-én hosszú levélben fordult Canning Stratfordhoz, Anglia konstantinápolyi követéhez saját maga és a Törökországban a legnagyobb bizonytalanságban élő bajtársai továbbutazása érdekében.

[1] Ld.: a 202. sz. levelet és az 1. jegyz.

[2] Az előbbi hír felel meg a valóságnak. Kossuth aug. 17-én vagy 18-án érkezett Widdinbe.

hatunk a törököktől barátságot, mivel félelemből, Ausztriáért mindenre képesek. Talán nem késő még, ha Palmerston, követje által, a török neutralitást fentartatná, különben K úgy járna, mint Ypsilanti osztrák territoriumon.[3] Angolhon, — ha mást nem is — nagy férfiainkért ezen kis feláldozást megtehetné.

A picike ma tán már Komáromba vagyon. Sajnos, hogy elébb nem juthatott oda, de tán még is jó, hogy ott a dolgok valódi állását szemügyre vevé ezt velünk tudósítandja, furcsa dolgok történnek nálunk. Görgey Paszkievicsnek egy szép *lót*, — ez még Görgeynek gyönyörű két *pisztolyt* ajándékozott[4] másrészről Haynau Vukovicsot és Damjanichot *felakasztotta.*[5] Az oroszok bankjegyeinket elfogadják. — Tehát roppant konfuzió. — Hihetünk mi az oroszoknak? nevetséges, — én nem hiszem hogy *általunk* Ausztriát erőtlenné tenni akarná, — hiszen a Dinaszták egy kalap alatt játszanak, nincs arra szüksége az orosznak, — ha célját elérni akarja. — A leuchtenbergi dolgot mendemondának nézem.[6] Valóban korunk most valódi tabula rasa. Ha a picike ír — tudósítni fogom kegyedet.

Tisztelettel

aláírás s. k.

(O.Sz.K. Kézirattár. — Pulszky-levelezés.)

216.

Erbach Alfréd — Leiningen Westerburg Károlynéhoz

Tudatja a fogoly Leiningen feleségével, hogy férje „egészséges, nyugodt, elég vidám és férfias kedélyű és magatartású". Erbach állása lehetővé tette, hogy meglátogassa Leiningent és ő kötelességének is tartotta a régi ismerősnek és baráti családnak szolgálatait felajánlani. Leiningen egyetlen kívánsága az volt, hogy feleségét értesítse, hogy ő egészséges, haza azért nem ír, mert levele a várparancsnokság kezén menne keresztül.

Nemrégen megengedték Erbachnak, hogy Leiningen ügyvédjét hozzá vihesse, ennek adott néhány fontos utasítást. Most már azonban senkinek sem szabad a foglyokat látogatnia. Leiningenné írhat, de abban a tudatban, hogy leveleit elolvassák. Néma, de legmélyebb együttérzését küldi. Férjének ügyét mindeddig érdemben nem tárgyalták.

Arad 4 Sptbr 1849.

---

[3] Ld.: 164. sz. levél 7. jegyzetét.

[4] E hír második fele igaz, de már jóval korábban, még az első békealkudozások idején, júliusban történt eseményre utal.

[5] Ez utóbbi hír, mint tudjuk, nem felel meg a valóságnak. Damjanichot, az aradi 13 vértanú egyikét október 6-án akasztatta fel Haynau,Vukovicsnak sikerült kimenekülnie, s 1872-ben, emigrációban, Londonban fejezte be életét.

[6] Leuchtenberg herceg I. Miklós cár veje, akit Kossuth ismételten, mint magyar trónutódot vett hivatalosan is már februárban kombinációba.

Euer Erlaucht!

Benachrichtige es, dass Ihr Herr Gemahl gesund, gefasst, ziemlich munter und in männlicher Stimmung und Haltung ist. Er hat in der hiesigen Festung ein gesundes Zimmer und eine leidliche Kost.

Meine dienstliche Stellung verschaffte mir Zutritt zu ihm, und ich hielt es für meine Pflicht einem alten Bekannten und einer mir so befreundeten Familie meine Dienste anzutragen. Er hatte jedoch keinen anderen Wunsch als den, dass ich Euer Erlaucht von seinem Wohlsein Kunde geben möchte. Es ist ihm zwar erlaubt, zu schreiben, da diese Briefe jedoch offen durch das Festungskommando gehen müssen, so will er nicht Gebrauch von dieser Erlaubnis machen.

Es wurde mir neulich erlaubt, seinen Geschäftsmann Herrn v. Balás zu ihm zu führen, dem er einige wichtige Anträge gab. Nun aber darf niemand mehr zu den gefangenen Herren, was ich Hochderselben mitteile, damit Sie nicht etwa eine vergebliche Reise unternehmen.

Euer Erlaucht können Ihrem Herrn Gemahl mittelst Einschlus an das Arader Festungskommando schreiben, müssen aber annehmen, dass die Briefe gelesen werden.

Wenn ich nicht in den nächsten Tagen von hier wegkommen würde, so würde ich Hochderselben meine Dienste rücksichtlich Ihrer etwaigen Wünsche antragen.

So vermag ich nur, Hochderselben meine stumme aber innigste Teilnahme zu widmen. So viel mir bekannt, hat die eigentliche Verhandlung mit Ihrem Herrn Gemahl noch nicht begonnen: sondern fand bis jetzt nur eine kurze vorläufige Vernehmung statt.[1]

Mit ausgezeichneter Hochachtung
bin ich
Euer Erlaucht
untertäniger
Alfred Erbgraf zu Erbach
Hauptmann.

(OL. – Leiningen Westerburg Károly és felesége iratai, VII. – Korábban: 1848/49-es iratok.)

[1] Az osztrák kormányzat, hogy eljárásának a törvényesség látszatát adja, szabályszerű eljárást folytatott le az aradi várban fogva tartott, s már eleve halálra ítélt tábornokok ellen.

217.

Laborfalvy Róza — Hurayné, Benke Jucihoz[1]

Pest Szeptember 5-kén 1849.

Kedves Jucim!

Csókollak ezerszer! éppen ma indulok Fehérmegyébe, tudod családi dolgaim végett eddig nem mehettem,[2] véghetetlen sok bajom volt. Ott csak egy nap maradok és azzal vissza Pestre — Szeretnél újságot ugye? no, min kezdjem. Tehát azt mondják, hogy őfelsége a császár nemsokára kimondja a közbocsánatot, adja az Isten! legalább sok ártatlan nem bűnhődik a valódi pártütőkkel!! Csakhogy az a legnagyobb baj, hogy Klapka nem akarja magát megadni,[3] így tovább tart a zavar. A nevemet megváltoztatom, ez igen drága, valami kevés pénzt kaptam a járandóságomból, azzal vagyok most, még majd egy pár forintot neked is küldhetek a legközelebbi gyorskocsival, amivel tartozom! Sógoroddal teljes lehetetlen most találkozni![4] Hallom a kolera nálatok nagyban dühöng, vigyázz magadra! Tartsatok a háznál valami cseppeket és kékfű teát, az nagyon szükséges. Isten veled! Vigyázz magadra! Csókollak 10 000-szer,

Barátnéd

L. Irma[5]

(O.Sz.K. Kézirattár. — Levelestár.)

218.

Toulmin Smith — Pulszky Ferenchez

A levél a Toulmin Smith és Pulszky által együttesen elkészíteni tervezett angol-magyar történeti (és jogi) „Párhuzamok" tárgyával foglalkozik. Ennek fontosságáról s befejezésének sürgősségéről a levél írója egyre jobban meg van győződve.

Javasolja, hogy a bevezetésben rá kell mutatni a magyar ügyek olyan vonatkozására, amit ő mindig a legnagyobb jelentőségűnek tartott, amelyre azonban még nem látott utalást sem nyilvánosság előtt elmondott beszédekben, sem írott cikkekben. S ez az 1688. évi angol viszonyoknak, az akkori angol trónfosztás körülményeinek a magyar nemzet jelenlegi helyzetével való azonossága. Minden angol,

---

[1] Jókai Mór álneve a bujdosásban. Feleségének, Laborfalvy Rózának tényleges neve volt Benke Judit. Az autográf levelek kézírása kétségbevonhatatlanul bizonyítják Jókai szerzőségét.

[2] Jókainé, Laborfalvy Róza a bújdosás első heteit férjével töltötte, azután Pestre sietett, hogy férjének kegyelmet eszközöljön ki. Sikerült is nevét októberben a komáromi kapitulánsok közé beíratni, akik mind amnesztiában részesültek.

[3] Ld.: 188. sz. levél 5. jegyzetét.

[4] A „sógor" nyilvánvalóan maga Jókai.

[5] A levelet a kézirás alapján kétségbevonhatatlanul Laborfalvy Róza írta.

aki nem támogatja Magyarország jogait, nem veszi figyelembe Anglia akkori helyzetét.

Egyébként a mostani események egészen más eredményre vezettek volna. Minthogy azonban a jövőbe kell nézni, s ezért harcolni kell, az említett szempontok illusztrálása egyre nagyobb jelentőségű.

Szeretné tanulmányozni egész szövegében a Magyar Függetlenségi Nyilatkozatot.

Fontos lesz szövegszerűen idézni a királyi eskük szövegét is. Ezzel kapcsolatban felhívja Pulszky figyelmét a saját „Governements and Commissions" (Kormányzat és hatalomátruházás) c. könyvének bizonyos szöveghelyeire. Utal továbbá néhány főszempontra (mint a helyi önkormányzat, népgyűlés stb.), melyekkel Pulszkynak foglalkoznia kell, s melyekre nézve Toulmin Smith a könyvből szintén szöveghelyeket ad meg.

Van sok más szempont is, melyeket jó volna érinteni, melyekkel Pulszky később foglalkozhatna. Addig is azonban néhány fontos szempontra kell korlátozódni. Ha Pulszky a fenti szempontokra néhány jegyzetet készítene a magyar törvények alapján, Toulmin Smith sürgősen rendezné a magyar anyagát. Toulmin Smith reméli, hogy a következő hét folyamán Pulszky egy napot nála tölt, hogy együtt végigmenjenek majd az anyagon, s így sürgősen sajtó alá kerülhessen.

Highgate 6 Sept. 1849.

My dear Sir!

Mrs. Toulmin Smith having learned yesterday (when she called on Madame Pulszky, and regretted not to find her at home) that you would be in town tomorrow, I think it better to write a line to meet you — on the subject of our projected „Parallels".

A severe and painful attack of illness since I last saw you has delayed me in the completion of my task, which I had been anxious to finish before this time. Every day's occurrence lead me to think it of more importance — therefore to wish to see it completed. I propose now to call your attention to one or two points by which some time may be saved.

I propose, in an Introduction, to call attention to an aspect of this case which I have always thought of the first importance, — but which I have not yet seen alluded to, either in public speeches or in any written articles. You will remember my showing you an original copy of the Trial of the 7 Bishops, I am prepared to show that the entire circumstances under which the Crown of *this* Country is at this moment settled, the entire circumstances originating the compact of 1688, are identical with those of the Hungarian nation at this time: that, therefore, every Englishman and English Minister who does not support the Hungarian Right in this matter virtually *ignores* the constitution of things in England at this hour.

No man can feel more profoundly than I do human sympathy with any struggling nation. But I do feel that a calm appeal to reason, as well as to sympathy, is all important. It is to be deeply regretted that the Laws and Constitution of their Country are not generally studied

by English Gentlemen as they are by Hungarian Gentlemen. Else presents events must have had a very different result. As we must all, however, look to the future – hope [and] strive for it – the illustration of these points is of an unlimited rather an increased importance.

Have you the text of the whole body of the Laws to which in April 1849, the King's apart was given? I am anxious to consult there.

It will be important to cite, textually, the *Law settling the Crown*, – that its precise terms may be seen: also the Law requiring certain formalities – and the oathes to be taken by the King. Permit me to direct your attention to the note to p, 47 of my „*Government and Commissions*". Does such a recital exist in any Hungarian Statute?

The principal points to which, in addition, attention will be important are these: – (I add references to any Book in order to save you time and trouble): –

Local Self-Government – generally: – to special *allusions* in old acts etc. – see p.p. 53 (bottom) 62, 63, 68, 84, 118, 131, 317, and other places;

Public Meetings – See 51 – and especially the *note:* 336, 351.

Trial by Peers – See p. 120 whole remainder of that chapter. – [?] are Hungarian *Jurassores* equivalent to Jury? can cite many more A. S. Laws illustrative of this.

Peace Judge See pp. 121, 128, 131, 145, *318*, *329*, 348. (All these four are but illustrations of *one Principle*, see p. 160)

The General Representative Body. See pp. 63, 65, 68, 73, 76, 80, 81, *85*, *86*, 97.

No dispensing Power in Crown. See Trial of 7 Bishops etc.; p.p. 90, 93.

There are many other points which might be touched upon with interest and value – and at some future time you may think it desirable to engage in such a work. Meantime it will be important to confine attention to a few prominent points. If you will have the kindness to make a few notes on the points in the Hungarian Laws which agree with those to which I now direct your attention I will proceed, with the least possible delay, to arrange what materials I have; – I will hope that some day *next week* (either Thursday or Friday if agreable to you) you may be able to spend a day at my house that we may go through the whole together – so that it may go to press immediately. We shall, of course, hope that Madame Pulszky will accompany you on that day, which I will leave it to you to fix, as most convenient to yourself.

I remain my dear S. very faithfully yours

J. Toulmin Smith.

(O.Sz.K. Kézirattár. – Pulszky-levelezés,)

219.

Lichtenstein György — Pulszky Ferenchez[1]

[ceruzával a belső oldalon:]
Wimmer és Pulszky uraknak.

Kivánatra öcsém levelét lemásolom

Pest. Szept. 7. 1849.

„Mindenről tudósítlak mi tévő valék, bécsbőli elválásunk óta. Mindjárt --- családhoz mentem, s alig fejezhetem ki csodálkozásomat, hogy a *Kicsikék* oly kitűnőleg feláldozók valának. Szerencsésnek érzem magam, hogy ismerkedtem vélök. Szándékom nem volt más, mint utánad menni, de a gyalázatos Szögyényi iszonyú mód szekírozott,[2] s amint többször sürgettem ő kelme megharagudott, s azt mondta: nun jetzt sehe ich schon, dass Sie nichts anderes als ein Kossuthisches Agent sind, denn nur die Kossuthianer haben die Keckheit so etwas zu tun.[3] Reám tekint és tetőtől talpig megvizsgál. Ha színemet csak legkevéssé változom — belebukom. De én bátorságot színlelvén, szemeimmel én is tetőtől-talpig méregettem őt s rögtön ezeket mondám: Exzellenz. Wenn Sie den mindesten Verdacht und Beweis haben, so bitte ich mich den Galgen zu überliefern, haben sie aber keinen, so glaube ich so viel Recht zu besitzen, mir so etwas zu verbieten. Wollen Sie mir keinen Pass geben, gut, dazu haben Sie das Recht, aber mich zu beleidigen, durchaus nicht, ich werde mir Satisfaction verschaffen, und es wird mir ausser Euer Exzellenz, auch noch ein anderer einen Pass geben[4] s haragosan siettem a szobaajtónak. Erre ő azt mondja: Nun junger Mann sein Sie nur nicht gar so aufbrausend, ich habe Sie nur probieren wollen,[5] leül és Prohászkának egypár szót ír, hogy passzust adjon, de még azt kivánta hogy Czindery és Fiáthtól hozzak bizonyítványokat. No most már meg voltam fogva, nem tehettem egyebet,

---

[1] Ld. a 215. sz. levelet és az 1. sz. jegyz.

[2] Szögyény László volt alkancellárt, 1849 januárjában nevezte ki Windischgrätz az ideiglenes polgári közigazgatás elnökévé. Azóta a császáriak által megszállt területeken működött ebben a minőségben.

[3] Jelentése: most látom végre, hogy ön semmi más, mint Kossuthnak egy ügynöke, mert csak Kossuth hívei oly szemtelenek, hogy így merészelnek viselkedni.

[4] Jelentése: Kegyelmes uram, ha önnek a legkisebb gyanúja és bizonyítéka van, úgy kérem adjon át az akasztófának, ha azonban nincs, úgy gondolom, jogom van ilyesmit kikérni magamnak. Ha ön nem akar nekem útlevelet adni, ehhez joga van, de nincs joga sértegetni engem. Elégtételt fogok magamnak szerezni ezért, s akad még Exelenciádon kívül valaki, aki fog nekem útlevelet adni.

[5] Jelentése: Nos, fiatal ember, ne legyen olyan robbanékony, én csak próbára akartam Önt tenni.

mint echappirozni. Különösen, mivel az a Blass história közben jött (ez az a semmirevaló ki Bécsben engem 500 frt-tal megcsalt), ki most Komáromban a mieink által fogva vagyon, Klapkát is megcsalni akarván. — Az echappirozás roppant veszedelmes volt, mert az utileveleket már nem vizirozták többé a magyar földre. Azt mondtam, hogy Gratzba megyek Czinderyhez, s így nagy nehezen Passierscheint kaptam Wiener Neustadtig. Itt is jogot adtam egy káplárnak, ki Kirschlagig vizirozta passusomat (a régit), itt leltem ismerős kapitányunkat, ki, ámbár nehézségekkel, de áteresztett a határon. Elfelejtettem mondani, hogy Szarvadytól hozzá címzett levelet kaptam, volt tehát bizonyságom, hogy ellátva dolgaim tértem vissza. A levél érdekes volt, azonkívül, hogy sok újságot és érdekes históriákat hoztam Bécsből, — azon kitűnő szép paplant is, melyen a picike nővérével esztendőkig dolgozott. Azt hittem, hogy legalább 50 aranyt fogok küldhetni nekik, ámbár Kossuthtól érte nem kértem volna pénzt, de lehetetlen volt már. Magaméból sárvári agensem által 35 pengőt küldtem nekik levélportóra és az huncfutul csak 12 frt-ot magyar bankókban küldött nekik. No de most másról. Nem érdektelen azon jelenet, midőn a kormányzónak bejelentettem magam, hogy külföldről jövök. Bebocsájtanak, de szemem láttára, előveszen pisztolyokat és az asztalra teszi, adjutánsát a szobában marasztalja. Én közelebb lépek, a levelet át akarom adni, de ő hátrál és félre azt mondja, hogy maradjak, kezével integet és gyengén beszél. Tudod, hogy egyik fülemen nehezen hallok, nem hallottam és nem értettem mit beszél, még közelebb megyek, ekkor bezzeg meghallom: Akkorát kiált féltiben, hogy megijedtem? Ő azt hitte, hogy Bécsben megvesztegettek, vagy mi a patvar. Szóval félt. (Tudod, hogy Szedlitzky históriáját megírtam neki Bécsből, hogy vigyázzon magára, mert sokan forgolódnak teste körül.). Gondolhatod, hogy becsületes ember ilyenkor meg tud haragudni. Hátat fordítván, egyenesen k akartam menni, azt mondván: Ez a köszönet, ha honfiak éltöket koci kára teszik. Ekkor karomnál fogva a másik szobába vezet és a levelelolvasván, sokat beszélt vélem, bocsánatot kért és egész utazásomatt el kellett neki beszélnem. Én mondtam hogy akárminő depesekkel, — én újólag 3 hét alatt kün leszek Londonban vagy Párizsban. Mindjárt Batthyánynak írt, és ez két nap mulva ismét elküldött, de már késő volt, mert a németek Győrt bevették volt[7]. — De én azért még is mentem Sárvárra, ott leveleket írtam és Kőszegen postára tettem Bécsbe stb. Úgy hiszem, megkaptad. Szombathelyen kocsit és lovat vettem, depeseimet belé csináltam, és egy stájerországi úr, ki velem jött, rátanított, hogy mit mondjak. Tehát kocsis nélkül egész stájer ruhában át-

[6] Sedlnitzky Joseph bécsi rendőrfőnök.
[7] Ld.: 213. sz. levél 1. jegyz.

öltözve, minden pogyász nélkül, azt mondtam a határon: I far nua übri af mai Guat un kum glei widri zruk.[8] Átbocsátva azonnal az ismerős kapitányhoz mentem.Elfelejtettem mondani, hogy Bécsből visszatértemkor 5 aranyat adtam neki, mert akkor, szimpátiáit megtudván, megfosztották hivatalától. Megigértem neki, ha szerencsések leszünk, hivatalt szerzek neki. Alig menek egy stációra, sietve utánam jő a kapitány mondván: barátom, ha életét menteni akarja, ne menjen tovább, mert éppen most hallottam, hogy Fürstenfelden egy Lichtensteint elfogtak, és a hatóságok parancsolatot fognak kapni, hogy akárhol fordul elő ez a név, fogják fel az embereket. (Szegény nagybátyánk még most is fogva van.) Látván, hogy veszélyes a dolog, iparkodtam megmenteni életemet. Lovam és kocsim Grumbachban egy parasztnak adván, egy embert szereztem magamnak, ki a hegyek közt gyalog visszavezetett. Ekkor a többnél is többet álltam ki, két nap és éjjel bolyongva a hegyek közt, csak nehezen jöttem ki a rónaságba. Tiz mázsányi kő esett szivemről, midőn ismét magyar földre értem. Szerencsés gondolat volt tőlem, hogy holmimat mind imitt hagytam, egyik kuzinünk a határon várt reám, és így gyorsan Sárvár, Egerszeg, Keszthely — a Balatonon lefelé utaztam, gondolhatod hogy fogadtak mindenütt ismerőseink, ezen quodlibet utazás után. De midőn Pestre érkeztem, a kormányt nem találtam már ott, a németek minden oldalról közeledtek. Atyánk is félt, mivel nagybátyánknál több írományok s levelek hozzád voltak, s így öreg és beteg létére mégis vélem bolyongott ide s tova. Ismét mi voltunk utolsók Pesten. Reggel 1/2 8-kor a németek csónakon jöttek át Budáról, 8-kor már a pesti oldalon törtek a muszkák be.[9] Látván még ezt, gyorsan Szegedre vittem ezen tudósítást. Nyugtom többé nem volt, többnyire a táborban tartózkodván Dembinski és Perczel mellett onnét írván a tudósításokat. De csakhamar kényszeríttettünk retirálni, mert azon gaz Görgey a kormány parancsolatjára nem hallgatván, egyátalában nem akart a többi sereggel egyesülni,[10] már akkor mindenki csüggedett, a hivatalnokok gatyái csakhamar megteltek, senki sem akart már szolgálatot tenni, s akkor valóban láttam, hogy a zsidók derék gyerekek, mert hidd el, ők tettek s használtak utolsó percig. Hajnikot 3× küldték hozzám, hogy szólítson fel, menjek Görgey táborába, mert nincs de senki, aki elvállalná, megvallom, szívesen nem tettem, mert, so lange geht der Krug[11] etc. etc., és ezek a legveszedelmesebb poziciók voltak. Nagy nehezen 2 napi feltartózkodásom mellett Nagyváradon keresztül jutottam Görgey táborába Komárom közelében. Ez alkalommal nem lesz érdektelen elbeszélni,

[8] Jelentése: „én csak elutazom a birtokomra és mindjárt vissza is jövök."
[9] Ld.: 104. sz. levél 5. jegyzetét.
[10] Ld.: a 153. sz. levél 5. jegyzetét.
[11] Jelentése: Addig jár a korsó a kútra (míg el nem törik).

már akkor is, hogy beszélt Görgey a kormányról. Elejébe bocsájt, átadom írásaim, minekelőtte még elolvasta: *Mit csinál a kormány* — legnagyobb iróniával — *fut, szökik?! hát szűkül már megint a kapca? csak hadd szűküljön?* Ha tud — vegye útját Debrecennek, de tőlem feleletet ne várjon. Bezzeg nekem elég felelet volt ez, s azon iparkodtam, hogy orromat minél hamarébb vissza vihessem. Szegeden — visszatértemkor — egyedül Kossuthot leltem, a többi kormány már Aradra szökött.[12] Elmentem fel hozzá feleletet mondani, elszomorodott. Utolsó percig maradt, míg csak az ellenség be nem jött Szegedre, ezután Aradra utazott. Én bevártam, míg a német bejött és túl a Tiszán jelen voltam azon nagyszerű csatánál, mely 3 1/2 napig tartott.[13] Dembinski, Guyon és Perczel által, 1000-kint hullott a német, utolsó este 8 órakor eldöntőnek látszott a csata, részünkre jó, a Tisza telve volt némettel, de a sors borzasztóan játszott velünk, mert amint alkonyodott 1/4 9-re Dembinskinek jobb szárnya, mely újoncokból állott, bekeríttetik, az újoncok retirálnak, megveretünk és az egész armádia kényszeríttetik hátrálni, a németek a Tiszán áttörnek, jobbról Makónál, balról Törökkanizsánál fenyeget. Görgey nem egyesült és ezen perctől fogva legborzasztóbb és legiszonyatosb szerencsétlen csaták történtek. Amint ezt láttam, azonnal lesiettem Aradra a kormányt tudósítni. Megjegyzem ez alkalommal, hogy tulajdon két jó lovam volt, mert másképp lehetetlen lett volna utaznom, a kormányzó maga is nagy nehezen kapott előfogatot a Bánátban, hol csupa oláh rác lakik. Midőn Aradra érkeztem, valóban csudáltam a nagy rendetlenséget, mely uralkodott. Kossuth már kétszer 24 óra óta tudósítás nélkül, képzelheted, hogy az utolsó időben csak 3 mód volt hazájáért valamit tenni: vagy fegyvert ragadni, vagy kormányozni, vagy tudósítónak lenni. Én ez utolsót elég bátran szereplettem. A kormányzót akkor már egy bútortalan szobában az Aradi várban leltem. Ő fáradságomat igen megköszönte, de egyszersmind felkért újólag ezen szavakkal: Ön a legrosszabb percekben sem hagyott el bennünket, szíveskedjék még ezen áldozatot hozni, menjen a Maros balpartján Dembinskihez, s kérdezze meg tőle, hogy a kormány maradhat-e ebben a városban, ezen terrénumon? Midőn Kossuth így beszélt — nem tehettem mást, mint éltemet feláldozni. 8-at küldött s egy sem jutott át, részint elfogták, részint elszöktek. Képzelheted minő szívvel mentem én! De az utakat a pusztákon és tanyákon ismervén, a Maros partján átpislogva a németekre odajutottam. Dembinskit már Törökszentmiklós felé retirálva leltem.[14]

[12] Ld.: a 139. sz. levél 1., és a 144. sz. levél 4. jegyz.

[13] Ld.: a 166. sz. levél 4. jegyz.

[14] Dembinski augusztus 1-én belátván, hogy a szőregi sáncok az ellenség túlerejével szemben védelemre nem alkalmasak, egész haderejével visszavonulásra szánta el magát.

A legnagyobb csatározásban hozzá megyek, és amint egy gödörbe belé-fekszünk, az öreg Mészáros is ott volt. Dembinski felül a lóra és szemem láttára egy 6 fontos golyó jobb vállát érve a lováról leveti. A vér csurgott s 24 órára dispenzálni kellett magát a seregtől. Ő azt felelte: a kormány csak 2 napig biztos, ezzel összetörődve visszamentem. Ez alatt jött Görgey egy demoralizált és fáradt sereggel, bennünket a veszélytől megmenteni, cifra parádékat csinált, a Maroson át és visszavezette seregét, üres frázisokkal bátorította embereit, de nem támadott, csatát nem fogadott el.[15] Kossuthot addig rászedte, hogy diktátorrá nevezze ki, — mi meg is történt.[16] Ekkor Bem nagy csatát vesztett Temesvár alatt.[17] Ekkor mondá Kossuth, menjen mindenki arra, merre szeme viszi. Úgy is volt. Mi mindenünket elvesztettük, én a szőlőhegyeken keresztül szöktem, és szerencsésen Pestre jutottam. Ezer és ezer szerencsétlen család van most honunkba. . . . ne felejtsd el soha öcsédet Lajos. —

A legnagyobb fájdalom az, most naponta látni ezen ország bitorlóit.

(O.Sz.K. Kézirattár. — Pulszky-levelezés.)

220.

Teleki László — Pulszky Ferenchez[1]

Kedves barátom!

Andrássy Gyula levelét már elküldtem. Csodás, hogy 25-ikén Konstantinápolyban még mit sem tudtak Görgey megadásáról.[2]

Jó hogy Palmerstonnal szóltál, én is szóltam Tocquevillel, mindent igért s mondja tett is már. A francia politika most bizonyosan változni fog, az *elnök*nek a római dolgokat tárgyaló levele következtében.[3] Falloux és Rulhières már lemondtak a miniszterségről.[4] Lamori-

---

[15] Görgey serege, amint azt a táborába a kormány megbízásából járt Szemere leveleiből tudjuk, éppen Görgey magatartása miatt teljesen demoralizálódott, maga Görgey már ekkor végleg el volt szánva a fegyver feltétel nélküli letevésére.

[16] Ld.: 196. sz. levél 5. jegyzetét.

[17] Ld.: 189. sz. levél 3. jegyzetét.

[1] Ld. a 184. sz. levelet és az 1. jegyz.

[2] Bizonyára Andrássy augusztus 15-én kelt ismert leveléről van szó, augusztus 17-én vagy 18-án Kossuth már Widdinbe érkezett, s nyilván azonnal felvette konstantinápolyi követével a kapcsolatot.

[3] Louis Bonaparte Napóleon 1849. augusztus 18-án levelet intézett Ney Edgarhoz, Franciaország római rendkívüli követéhez, melyben tiltakozott azon „vád" ellen, mintha a francia köztársaság hadseregét Rómába a szabadság elfojtására küldte volna. „Ellenkezőleg — írja — feladata az, hogy azt szabályozza, azáltal, hogy saját kicsapongásai ellen védi."

[4] A francia kormányban ekkor már a reakció legszélsőségesebb képviselői ültek.

cière fogja, mint mondják, a Rulhières helyét kipótolni. Sokan és pedi okos emberek a háborút bizonyosnak tartják. Isten veled. Kérlek, felel a Kiss[5] leveléhez adott soraimra.

Hívec

Telek

Kossuth bizonyosan Törökországban van.

Szarvady még bizonyos híreket fog veled közölni, melyek meglehe tős érdekesek. Holnap írand. Egyébaránt mindez csak oda redukálódik mit eddig is már többnyire tudtunk.

Lichtenstein azt írja, hogy az oroszok Kossuth fejére 60.000 forin díjt tettek;[6] A Zichy-család[7] pedig 40.000 forintot. S ennek következ tében 40 szerb útnak is indult már Kossuthot fölkeresendő.

Párizs Szeptember 8.án.

(O.Sz.K. Kézirattár. – Pulszky-levelezés.)

221.

Hurayné Benke Juci — Jókainé Laborfalvy Rózához[1]

Miskolc 1849 Sept. 8.

Kedves Barátném!

Köszönettel vettem az általad küldötteket, nagyon szeretném, ha még küldenél valami német újságot, a magyar nem kell, mert az mindég hazudik, aztán az ember az ilyen kis városon nem tudja, hová tegyen unalmában, meg az a sok haszontalan pletyka, csak már egyszer vége lenne a dolognak vagy jobbra, vagy balra, mert már nekünk testünk-lelkünk megunta a dicsőséget. A népség most kezdi még csak Kossuthot szidni, mikor a bankójával nem tud hová lenni, mind azt kérdezik: hogy hová lett hát az a sok arany meg ezüst, ami Magyarországon esztendő óta termett, hisz mindég a németre volt az a panasz, hogy kihordja az országból az aranyat, ezüstöt, itt hagyja a papirost, s a magyar lám még rosszabbul gondoskodott a népről. Itt új lisztviselőket választottak, derék, rendszerető emberek nagyjára, Szath-

[5] Kiss Miklós. (Ld. a 222. sz. levelet.)

[6] E hír teljesen légből kapott.

[7] A Csepel-szigeten Görgey által felakasztott Zichy Jenő (Ödön) családjáról van szó.

[1] Ld.: a 217. sz. levelet és az 1. és 2. jegyzetet.

máry Király[2] az alispán. Ideje is, hogy a rendet helyreállítsák, mert itt már a paraszttal nem lehetett bírni, mind abban kereste az a szabadságot, hogy a szomszédjáét lopta.[3]

E napokban ki megyek falura Lajos bácsihoz, virágmagokat igért, majd küldök neked is belőle, azért ha levelet írsz, csak anyusnak címezd, majd ő kiváltja s tőle megkapom.

Öreganyánk szegény, nem tudom mit csinál, nagynéninél talán meg fogod tudni: hogy hol van, ha kimégy hozzá; hírt mondhat felőle a kalácsárusné is átalellenben. Nekem azonban minden héten írj két-két levelet, megkapom én azokat, de bizonyosan írj, mert betegen eresztettelek el, s nagyon aggódom miattad, ha leveleid egy hétig kimaradnak. Marcit[4] minden esetre beküldöm, s az tudod mennyire ragaszkodik hozzád, kész lesz gyalog is bemenni, azért ha szegény fiút nem akarod Pestig gyalogoltatni, írj egyre-másra, mert különben egyszer azon veszed észre, hogy ott toppanik nálad, mikor nem is véled, az ő kopasz fejével.

A férjednek ezt a levelet ne is mutasd, tudom, hogy haragszunk egymásra.[5]

Csókollak milliószor, vigyázz az egészségedre, ölellek.

Szerető rokonod

B. J.

fordíts

Jancsi ma távozott el innen, a házigazdája nem akart tőle semmit elfogadni, pedig a szürke lovában is bennvesztett, mozdulni sem tud, mióta haza jött.

Zsuzsi néninek ezt írta a férje;[6] hogy egypár hét mulva meglátogatja, ha összejöhetsz vele addig, küldj nekem tőle egy pár olvasni való könyvet.

A bácsiék nagyon tisztelnek, igen várnak, de szüretre, ha le nem jössz, felmennek érted, még is felhoznak. Itt azt beszélik, hogy Budán nem sokára amnesztia [?] lesz. El ne felejtsed megírni, ha igaz, talán akkor engemet is felvisznek. Én ugyan most is szeretnélek meglátogatni, majd

---

[2] Szathmáry – Király József, Borsod megyének közkedvelt, négyízben megválasztott alispánja.

[3] A nemesi osztálygőg megnyilvánulása. Mint a háborús viszonyok között mindig, természetesen bizonyos fokig meglazulhatnak az erkölcsök.

[4] Nyilván Jókai keresztnevének elferdítése.

[5] Nem vitás, hogy a férj említése itt csak félrevezető szándékkal történik. Jókai Világos után az első hónapokban Miskolc közelében a Bükkben rejtőzött.

[6] Egressy Gáborról van szó, aki az első hetekben ismételten azzal biztatta a feleségét, Zsuzsát, hogy hamarosan hazatérhetnek Törökországból.

el is mentem Zsuzsi nénivel, de váltig azzal ijesztgetnek, hogy így a muszka, meg úgy a német azt meg azt csinálják, pedig én csak azt gondolom, hogy aki őket nem bántja, azt ők sem bántják, hisz itten sem bántanak senkit, sőt rendesebben viselik magukat, mint a magyar katonák. Mind ebből pedig csak az a tanúság: hogy addig is még eljönnél írj, mert ha nem írsz, majd mi írunk és ha nem jössz, majd mi megyünk, pedig azt tudod, hogy gazdálkodó embernek nehezebb mint neked.

Pá, csókollak számtalanszor, Isten legyen veled.

híved

BJ.

Ui. Nem akartalak vele búsítani, de csak mégis ide írom, szegény M.[7] sokat búsul utánad, mindennap megszámlálja, hogy hány nap van még hátra abból a hónapból, amennyi alatt megigérted, hogy látni fogod, ez az ember vagy megőrült már iránta di szerelmében, vagy ezután fog megőrülni, de szokni sehogy sem tud ez árvasághoz azon boldogság után, melyet általad tanult ismerni, legközelebb neki írt leveledet mindég magánál hordja, írj neki mentül többször neked az oly kevés fáradtságba kerül, s őt oly boldoggá teszed veled. Isten veled.

Levelim elégesd, férjed kezébe ne jusson, neked lenne baj.[8]

BJ.

(O.Sz.K. Kézirattár. – Levelestár.)

222.

Kiss Miklós — Pulszky Ferenchez[1]

Paris 9 Septembr 849
11 Rue de la Paix

Kedves Barátom!

Azt hittük, hogy a mai gőzössel fogunk valami biztos hírt kapni. Sztambulbul, azonban minden tudósításunk csak Andrássy Gyulának ide zárt ./. leveléből áll.[2] Valóban megfoghatatlan, hogy semmi-

[7] Ld.: a 4. sz. jegyzetet.
[8] Ld.: a 5. sz. jegyzetet.
[1] Ld.: III. k. 75. sz. levél.
[2] E levélhez csatolva van Teleki következő 223. sz. alatt közölt levele. Andrássy levele nincs mellékelve.

felől nem jó hír. Kérlek, ha hallasz valamit, közöld velünk. Teleki erősen várja válaszodat – mit sem hallott Dillonrul.

Sumnerrel beszéltem, leveledbe tett amerikai kérdéseid iránt.[3] Erre azt hiszem a legjobb válasz az leend, amit néked írni fog e napokban.

Pachero montevideói tábornok s rendkívüli követ Párizsban némi ajánlatokat tett egy menekülő magyar katonákbul álló kolónia alakítására, szépek az ajánlatok, de cudar a montevideói polgárság.

Itt mindennap várjuk Napóleon Lajos császárrá változását, sőt még európai háború megkezdését is, várjuk s remélünk, mint a hajótörést szenvedett a szalmaszálhoz is ragaszkodunk.

Roppantul kezdem unni a párizsi exisztenciát, hát még majd később, midőn majd minden pénzből kifogyunk. Kérlek Pajtás, ha valami előadná magát ne felejtkezz rólam, majd visszaszolgálom, teneked nem, tán majd gyermekeidnek. Áldjon Isten, mély tiszteletemet ismeretlen létemre is jelentsd kedves nődnek.

Őszinte barátod

Kiss Miklós

Browne holnap fog írni.

(O.Sz.K. Kézirattár. – Pulszky-levelezés.)

223.

Teleki László — Pulszky Ferenchez[1]

Parizs 9 Sept. 1849.

Kedves Barátom!

Éppen most kaptam leveledet, majd felelni fogok.[2] Előlegesen csak egyet jegyzek meg – azt ti., hogy leveledben egy helyet, hol értésemre adod, miként nem érted a Branicky pénzét[3] miért vettem föl *most*, egykissé homályosnak találtam. Azt tartod-é, hogy elébb vagy később,

---

[3] Sumner George bátyja S. Charles az Egyesült Államok szenátora, nyilván a menekülőkkel voltak kapcsolatban Pulszky kérdései.

[1] Ld.: 220. sz. levelet és az 1. sz. jegyz.

[2] E sorokat Teleki Kiss Miklós előző szám alatt közölt leveléhez csatolta.

[3] Braniczky Xavér gróf dúsgazdag lengyel menekült, aki az emigránsok La Tribune des peuples c. párizsi lapját is finanszírozta – augusztus elején 20 000 frankot adott át Telekinek a „magyar ügy előmozdítására".

vagy éppen nem kellett volna fölvennem? Írj kérlek erről: mert clara pacta boni amici.[4] — Megjegyzésed után azt kell hinnem, hogy te a Branicky pénzéhez még nem nyultál. Ha azt gondolod, hogy nem lesz ezután szükségünk reá, én nem vagyok ellene, hogy megköszönve barátságát, ajánlatának használásáról lemondjunk, és azon esetre én neki a 800 font sterlinget melyet fölvettem tüstént visszafizetendem.[5] Írj erről minél elébb — mert Braniczky itt van —, s a dolgot mindjárt eligazíthatom vele.

Híved

Teleki

(O.Sz.K. Kézirattár. — Pulszky-levelezés.)

224.

Szarvady Frigyes — Pulszky Ferenchez[1]

9. rue Castiglione
[1849] 9 septembre

Kedves Pulszky Úr!

Éppen most veszem Lichtensteinnek következő tartalmú levelét: wie Ihr wisst hat Wimmer schon vor einiger Zeit mit einem preussischen Staatsmann gesprochen, der aufrichtig genug war aufrichtig zu sein und mit dem er gestern wieder sprach.[2] *Ungarn* hat gar nichts zu hoffen, Russland gab es Oesterreich ganz hin,[3] er wird sich nicht mischen. Görgey hat nur für seine Haut gesorgt.[4] Österreich wird Ungarn teilen und der Monarchie einverleiben. Bis zur gänzliche Pacifizirung wird der Russe im Lande bleiben.[5] Die Teilung der Schweiz ist in der Kabinet lebhafter geworden. mit Neufchâtel wird der Anfang gemacht. Preussen wird alles tun was Österreich und Russland wollen. Wenn man mit der

---

[4] Jelentése: Világos számadás, jó barátság.

[5] Az egész 20 000 frankot nyilván ezen megbeszélés eredményeként, Teleki visszaadta Braniczkynak, aki nem sokkal utóbb ugyanezt az összeget Kossuth kiszabadítása céljából Dudley Stuarthoz juttatta el.

[1] Ld.: a 207. sz. levelet és az 1. jegyz.

[2] Ld.: a 219. sz. levelet és az 1. jegyz.

[3] A hír igaz. Paszkievics először — a fegyverletétel után azonnal — vissza is akart vonulni, csak Haynau kérésére maradt egyelőre csapataival az országban.

[4] Görgey — amint ezt az események mutatták, s az újabban előkerült levéltári dokumentumok is bizonyítják — a fegyverletételnél valóban csupán saját személyének biztonságára gondolt.

[5] Ld.: a 3. sz. jegyz.

Schweiz fertig ist, sieht man nach der Türkei. England wird in Kanada beschäftigt.

Frankreich ist einverstanden mit Russland und Preussen.

Sie wollen auch die letzte revolutionäre Reminiszenz ausrotten.

Lichtenstein kért, hogy tudtára adjam e levele tartalmát, mit ezennel teszek. De nem hiszem, hogy fogja-e hasznát venni. Berlinben azt gondolják, hogy a Svájcot kellene felfegyverkeztettetésre bírni. Jelen helyzetünk közt ez annál nehezebb, mert semmiféle bizonyos állítást nem tehetünk. Azt sem mondhatjuk nekik, hogy valóságos veszedelem fenyegeti-e? Azaz nem mondhatjuk másképpen, mint ez a jelen konjekturákból magától nem következnék.

Browne írt Canningnak.

barátságos tisztelettel

Szarvady

(O.Sz.K. Kézirattár. — Pulszky-levelezés.)

225.

Gorove István — Anyjához

Múlt hó 22e és így majd három hét óta itt Widdinben vagyok. Alkalmam eddig írni nem volt, s ha lett volna is, nem örömest tevém, mert valamint most, úgy ezelőtt még kevésbé lettem volna képes bizonyost írni magamról. Annyit megnyugtatásotokra írhatok mégis, hogy a török oltalom számunkra biztosíttatott[1] s ez az egyik fő dolog, a másik, hogy egészséges vagyok. Az első eddig csak sejtelem volt, három nap óta azonban hivatalosan van értésünkre adva. Meglévén e kettő, a többit férfias nyugalommal az Istenre bízom. Csak egy fáj lelkemnek, hogy Anyámról s testvéreimről két hónapjánál több már egy betűt sem hallottam.

Widdin csunya, piszkos, török város, élelmünk olcsó, gyümölcsünk van sok, és szép, az időjárás eddig kedvező volt, állapotunkról semmit nem írok. Képzelődésökre bízom erről magoknak oly képet csinálni, minőt tetszik, csak az egyet jegyzem meg, hogy szabadon, s így fogságban nem vagyunk, ha Isten visszavezet hazánkba, lesz elég idő kipanaszolnunk magunkat.

Legkomolyabb pillanataim azok, midőn arra gondolok, hogy édes Anyám 's jó testvéreim érettem szenvednek. Sok része van ugyan ebben

[1] Gorove nyilván nem tud azokról a küzdelmekről — vagy anyját nem akarja izgatni azokkal —, melyek éppen ezekben a napokban a Portánál végbementek, a török földre menekült magyarok kiadatása, vagy török hitre térése körül.

a végzetnek, mennyiben ez által nem csak én, de számtalanok lettek boldogtalanokká, de mennyiben magam is vagyok oka ennek, száz és ezerszer kérek bocsánatot Anyám s Bátyámtól. Talán van még számomra is a nyugalom s boldogságból valami a sors által fenntartva, van, mint erősen hiszem, ez egészen Anyám s testvéreimnek leend szentelve, mert annyit erősen felfogadtam, hogy ha hazánk számára a béke visszatér, s ha nekem is szabad leend visszatérnem!!! életem az elvonultságnak szentelem, s nincs az a csáb és inger, mely engem abból kiragadjon.

Legközelebbi levelem onnan leend írva, ahol hosszabb ideig foghatok tartózkodhatni, Konstantinápolyt bizonyosan nem írhatom, mert úgy látszik, hogy nem fogok oda mehetni. Ha hosszasb ideig maradand ki levelem, ne aggódjanak végettem. Istenben bízom, reménylem megőriz, minden veszélytől. Társaim még velem vannak, ha azoknak lehetséges is lesz a visszamenetel, magam nem maradok.

Hazánkról nem tudok semmit, amióta annak határáról kiléptem, csak adná Isten hogy a béke minél előbb helyre állna.

Hiszem, hogy alsó birtokunkra nézve már megtették a szükséges lépéseket, tegyék meg, mégpedig erélyesen, egy ügyes ember által. Ha mód és lehetőség van, nem kétlem, hogy Anyám és Bátyám a reám kiterjesztendő amnesztia ügyében is eljárnak. Elég ok arra, hogy én a magyar kormánytól soha semmiféle megbízást, vagy hivatalt, mint embere a békének, nem nyertem.

Isten megáldja, szívem legmélyéből kívánom, hogy maradjanak egészségesek, s hogy rólam ne feledkezzenek el.

Anyám kezeit számtalanszor csókolom, ezerszer milliószor üdvözlöm, ölelem testvéreim. Isten megáldja még egyszer, a fájdalom elönti keblemet — könnyezek.

Viddin 1849 10/9.

(O.L. – Múzeumi Törzsanyag d. a. – Korábban: 1848/49-es emigrációs iratok.)

226.

Wimmer August Gottlieb — Pulszky Ferenchez[1]

Erősen kívánja, hogy Kossuth szerencsésen érkezzék meg Londonba. Ő maga is oda indul, Berlinben nem maradhat. Egységre volna mindenekelőtt szükség. Ami történt, megtörtént, de ebben a végtelen szerencsétlenségben csak erős összetartás enyhítheti a helyzetet. Görgey árulása súlyosabb, mint első pillanatban gondolta volna.

Lehet, hogy Oroszt is magával viszi. Nincs maradásuk a kontinensen, s így a

[1] Ld.: a 189. sz. levelet és az 1. sz. jegyz.

drága megélhetést biztosító Londonba kell menekülniök. A császár semmiképpen sem ad amnesztiát. Nekik elsősorban nem, hiszen különleges figyelem irányul rájuk.

Berlin d. 11 Sept 1849

Mein teurer Freund!

Gott gebe dass alles so sei, wie Sie sagen und dass Kossuth sicher nach London kommt! Ich komme in einigen Tagen, von hier muss ich fort.

Lichtenstein wird Ihnen mitteilen[2] was unsere mutvolle, sich hin opfernde Mimi schreibt! Hätten alle unsere Männer so gefühlt, so gehandelt!

Das Erste was Not tut ist *Eintracht.* Was geschehen ist, ist geschehen! Festes Zusammenhalten allein kann unser Unglück mildern. Görgey's Verrat ist grenzenloser, als ich dachte![3]

Mündlich mehr! Ich reise Sonnenabend ab, kann sein, kommt Orosz mit![4] Der arme Mann hat gar nichts, ich will gern mein Bischen mit ihm teilen, dass er mit nach London kommen kann. Sorgen Sie indessen lieber Freund für Quartiere und denken Sie als Quartiermeisterstab für uns, wie wir uns am leichtesten verpflegen können. Der Kontinent bietet uns kein Zuflucht und wir müssen in das theuere London!

Ihre Frau Gemahlin sollte um Gottes willen in Szécsény bleiben,[5] und ihr Recht behaupten, wenigstens vorder Hand! Amnestirt werden wir vom Empereur auf keinen Fall! Wir dann gar nicht, da wir am Hofe in besonderer Aufmerksamkeit stehen!

Alle weiteren Fragen müssen wir bis zur Wiedersehen in London sparen!

Gott behüte Sie! Hätte ich nur erst den Kontinent hinter mich!

Leben Sie wohl!

Wimmer

(O.Sz.K. Kézirattár. — Pulszky-levelezés.)

227.

Browne William — Dambourghy Eduardhoz[1]

Közli, hogy parancsot kapott minden írást és okmányt, amely a magyar diplomáciára vonatkozik, összegyűjteni és átadni a magyar követségnek Párizsban, mindazokkal az iratokkal együtt, ami már birtokában van. Kéri az őrnagyot, adja át Pulszky Ferencnek ő is minden hivatalos iratát.

---

[2] Ld.: a 220. sz. levelet és az 1. sz. jegyz.

[3] A kortársak szinte kivétel nélkül felmérték és elítélték Görgey árulását, csak hosszú évekkel később kezdett, elsősorban Görgey testvéreinek közreműködése során, egy Görgeyt mentő — a Világosi fegyverletételt magyarázó — legenda kialakulni.

[4] Orosz József újságíró.

[5] Szécsényben volt Pulszky birtoka.

[1] Dambourghy Eduard a magyar kormány megbízottja Észak-Amerikában.

Having just arrived here from Constantinople. I haden to inform upon that I have received the order to collect all papers and documents connected with the Hungarian diplomacy, and depose them, together with those I hold myselfs, at the legation at Paris.[2]

Inpursuance of that order, I have the honor to regrest that you wile have the goodness to transmit me through Mr. Pulszky all official documents that may have been

and have the honor to be Sir, your

obt. test.

Browne (Major)

Paris. 11 Rue de la Paix
September 12 1849.

[A levél alján a következő címzés: To Major Dambourgh.]

(O.Sz.K. Kézirattár. – Pulszky-levelezés.)

228.

Teleki László — Pulszky Ferenchez[1]

Kedves barátom!

A hírlapok egy Czartoryskinál tartott konferenciáról szólnak, melyben mi is – kétszer is – részt vettünk volna.[2] Tudod *te*, hogy *sokat*

[2] A párizsi magyar követség levéltárának semmi nyoma nincsen. Vajon Teleki elpusztította volna az emigráció esztendeiben, vagy valahol Párizsban lappang, nem lehet megállapítani.

[1] Ld.: a 223. sz. levelet és az 1. sz. jegyz.

[2] Május 18-án Párizsban Czartoryskinél jöttek össze Rieger František Vladiszláv – március 4-ig a kremsieri parlamentben a cseh párt képviselője – és a magyar követség tagjai: Teleki, Pulszky és Szarvady, hogy tisztázzák a magyar álláspontot a Magyarországon lakó szlávokkal, elsősorban az északi szlávokkal kapcsolatban. Teleki a magyar kormány nevében messzemenő igéreteket is tett, melyekkel azonban a magyar kormány nem értett egyet. A titkos konferenciáról készült jegyzőkönyvet Riegernél megtalálták, s így került az egész ügy a hírlapokba. Mivel az egész konferenciának éle a Habsburg monarchia ellen irányult, az azon tárgyalt konföderáció a Habsburg monarchiától való elszakadást célozta, kipattanása Világos után, természetesen az azon résztvevők számára igen kínos diplomáciai bonyodalmat jelenthetett volna. Ezért igyekszik Teleki a jegyzőkönyvet hamisnak feltüntetni, s az egész konferencia lényegéről mit sem tudni. Az igazság az, hogy a jegyzőkönyv hiteles, a konferencia több napig tartott, s Világos után még az egyébként nagytekintélyű Czartoryski is alig tudta magát tisztázni miatta azon váddal szemben, hogy a Habsburg monarchia ellen rebellisekkel konspirált.

beszélgettünk *hasonló* tárgyakról, de soha *konferenciákat* nem tartottunk. Az egész *procès verbal* alaptalan és oklevél gyanánt se ellenünk, se Czartoryski, se Rieger ellen nem szolgálhat.[3] Mi ilyesmi protokollumokról mit sem tudunk, valamint tanácskozásokról sem. Én így nyilatkozom mindenki előtt s tiszta lelkiismerettel tehetem, mert igaz, mit mondok.[4] Gondolom, ha te is nyilatkozandsz e tárgyban, egyhangzásban leendsz velem. Czartoryski itt van, szólott velem e tárgy fölött, ő is így nyilatkozik. A protokollumról ő mindeddig mit sem tudott.

Óh! ha tehetnék valamit Palmerstonnál avégett, hogy Magyarhonban maradó ismerőseinkkel gyöngédebben — kevésbé barbár módon — bánjanak, mint történt eddig!! Én már ismét szóltam ez iránt Tocqueville-el. Sokat igért, de szavát vajon tartandja-é!?! Hiszed-é hogy Orczyné, Csekonicsné fogva vannak.[5] Kérlek, írd meg nekem, mit ezekről tudsz. Még egy dolgon kellene ügyekeznünk. Azon, hogy a magyarországi dolgok szerencsétlen vége következtében egyenetlenség ne támadjon a magyarok és szlávok, s különösen a lengyelek közt.[6] A jó egyetértést minden módon föl kell tartani. Csupán ez adhat jobb jövőre reményt. Ha erre nem ügyelünk, úgy ügyünk örökre veszve lesz! Dambourghit láttad-é? Igen jó volna, ha el lehetne tőle venni a leveleket,[7] mert az efféléket most sok rosszra lehetend használni és semmi jóra nem. Isten veled. Nődet tisztelem. Cobdennek, Dudley Stuartnak sok szépet. Ha Kossuth megérkezik, kérlek tüstént tudósíts.[8] Isten veled.

Híved

Paris Szeptember 13-ika 849. *Teleki*

(O.Sz.K. Kézirattár. — Pulszky-levelezés.)

---

[3] Ld. az előző jegyzetet.

[4] Teleki nyilván így akarja értésére adni Pulszkynak — nyiltan nem írhatja meg —, hogy adott esetben, vallomásuk egyezése érdekében, mit mondjon.

[5] Br. Orczy Istvánné sz. Lipthay Auguszta br. (Teleki László szerelme) és Csekonics Jánosné gr. Lipthay Lujza bárónőket Világos után rebellisekkel való barátkozás címén elfogták. A velük való kegyetlen bánásmód híre nagy felháborodást keltett Párizsban és Londonban egyaránt.

[6] Teleki egész párizsi tartózkodása alatt azon fáradozott, hogy a Magyarországon lakó idegen ajkú nemzeteknek a magyar kormány adja meg az őket megillető jogokat.

[7] Dambourghy Edwardot Batthyány Kázmér Amerikába küldte. E megbízással azonban nem értettek egyet sem Teleki sem Pulszky. Ezért megbízóleveleit Pulszky, megérkezése után azonnal, nehogy fölhasználhassa, pénzért megvette tőle. Dambourghynak azonban, a megvásárolt angol nyelvűek mellett, francia nyelven is volt megbízólevele és követi utasítás is birtokában, ezeknek segítségével sikerült is már szeptember elején Washingtonban az amerikai kormánynál ezeket bemutatva követi elismerését kérni.

[8] Világos után az első hetekben, hónapokban mindenki biztosra vette, hogy Kossuth számára lehetővé fog válni, hogy Londonba utazzék. Lugoson ő maga is abban a reményben búcsúzott feleségétől, hogy néhány héten belül Londonban találkoznak.

229.

Trefort Ágoston — Feleségéhez, Rosty Ilonához[1]

Trefort a Svábhegyen, korábbi lakóhelyén járt. Egy kissé elhanyagoltan néz ki kívülről, de komolyabb kárt nem szenvedett, noha lakásának falai között huszárok tanyáztak, a svájci házban honvédtisztek laktak, a csokoládégyáros villája az ostrom alatt Görgey főhadiszállása volt.

Az otthoni helyzet szomorú, de nem oly súlyos, mint ahogyan elképzelik, hiszen egy csomó ember, aki részt vett a forradalomban szabadlábon van, s nemsokára amnesztiát fog kapni. „Azt is tapasztalom – írja kissé kívülről szemlélve a helyzetet Trefort –, hogy sok ember e szerencsétlen eseményeket józan megvilágításban látja." Házi itt van, valamint Klauzál is, aki itt is marad. Fivére vidéken él, Csáky Pali, aki a honvédeknél tiszt volt, szintén itt van. Kemény Dénes februárban Budánál elesett, Kemény Domokos itt él, Kemény Zsigmondról nem tudnak semmit, Csengery, aki szorgalmasan írt Kossuth lapjába, a Respublikába, állítólag Kossuthtal Törökországban van.

Pest 13 Sept 1849.

Meine teure Ilka!

Ich schicke dir mit der heutigen Post 100 Gulden C.M. aus meinem Gelde für die gemeinschaftliche Kassa; lasse daher in der Eilwagen Expedition verschaffen. Ich habe deinen Brief v. 6^{t} heute erhalten, ich lese daraus, dass Du doch nicht so wohl bist, als ich es wünsche, was mich in dem Vorhaben Dich nach Ostende zu führen immer mehr bestärkt, und ich hoffe dass ich dies auch vermöglichen werde, wenn wir hier den Winter zubringen. Deine zwei Bitten werd' ich nicht unberücksicht lassen. Ich kann Dich versichern dass ich wohl bin und auf mich Acht gebe. Die Kolera hat hier bereits ganz aufgehört. Adolph ist heute angekommen, ich habe mit ihm über unsere Geschäfte gesprochen. Sie stehen nicht brillant aber besser als die der meinsten Grundbesitzer; wir haben wenig Schaden erlitten. Zur Richtschnur für Pepi[2] teile ich Euch mit dass ich 1000 Gulden C.M. für uns Beide mitbringen werde. Was wir später zu erwarten haben, dies müssen wir erst berechnen. Ich reise Morgen nach Csabacsüd und von dort nach Bihar. Gestern war ich auf der Schwabenberg.[3]

Es sieht dort etwas verlassen aus aber kein Schaden, obwohl in den Gemäuern unseres Hauses Hussaren kampierten und im Schweizerhause die Honvédoffiziere wohnten. Im Hause des Chocoladefabrikanten war während der Belagerung das Görgey'sche Hauptquartier. Die hiesigen Zustände sind traurig, aber nicht so arg wie ich es mir vorstellte, denn eine Menge Menschen die in der Revolution

[1] Ld.: II. k. 14, 19, 23, 28, 36, 41, 46, 52, 53, 56, 64, 70. sz. leveleket.

[2] Eötvös József, aki Treforttal együtt 1848 őszén a forradalomtól, annak balra kanyarodásától megrettenve, elhagyta az országot.

[3] Treforték lakása a Svábhegyen (ma: Szabadsághegy) volt.

einen tätigen Anteil genommen haben, sind auf freiem Fusse und werden bald amnestirt werden.[4] Rudolf[5] kann jede Augenblick sein Amt antreten. Ich finde auch dass sehr viele Menschen diese unglücklichen Ereignisse in einem vernünftigen Lichte sehen. Házi ist und bleibt hier, Klauzál ebenfalls. Er wohnt auf dem Schwabenberg im Fridvaldszky'schem Hause. Wir dinirten gestern zusammen, bei Fasandl im Auwinkel[6] und verlebten einen recht vergnügten Tag. Mein Bruder ist auf dem Lande bei Karlovszky, und befindet sich wohl. Ausserdem soupirte ich mit Bohn Fritz frőhlich und Csázy Pali der Major bei der Honvéd gewesen. Der arme Kemény Dénes ist im Februar in Ofen gestorben. Kemény Domokos lebt hier. Von Zsiga weiss man nichts.[7] Csengery als fleissiger Mitarbeiter des Kossuth'schen Organ „Respublica"[8] soll mit K. in die Türkei gegangen sein.

Wegen der Wohnung sei du auch ruhig, ich werde solche erst nach meiner Rückkehr aufnehmen, so wie Du es wünschst, und bist Du damit nicht zufrieden, so nehmen wir bald eine andere. Vertraue in Allem an Gott, und auf mich, es wird uns noch recht gut gehen. Sei mir nur gesund sowie die Kinderchen, und hab mich so lieb wie bis jetzt. Gott wird uns auch künftighin, wie bis nun, beschützen. Grüss mir die Pepischen und küsse mir die Kinderchen, ich denk' an Euch so oft. Es drückt Dich ans Herz und küsst Dich tausend und tausendmal

Dein *August*

(O.Sz.K. Kézirattár. – Levelestár.)

230.

Bezerédy István — Sztankovánszky Imréhez[1]

Pest, szept. 16. 849.

Édes Imrém!

Nem hozott a hidjai alkalom Tőled levelet – sem postán nem jött még – nemde fogod pótolni, a jelen pillanatokban kivált igen jól esik. Reám nézve egyben van az állapot – még nincs válasz aziránt;

---

[4] Világos után, az első hetekben mindenki amnesztiát remélt, csak október 6. után döbbentek rá arra, hogy az uralkodó, s mindenek előtt annak alteregoja, Haynau, a legvéresebb bosszút, a legkegyetlenebb megtorlást követelik.

[5] Eckstein Rudolf. (A szöveg mellett ceruzaírással „Eckstein" áll.)

[6] A zugligeti Fácán vendéglő.

[7] Kemény Zsigmond, aki 1849 tavaszán Szemere belügyminisztériumában tanácsosi állást vállalt, a szabadságharc bukása után egy ideig bújdosott. Néhány hónap múlva feljelentette magát, de kegyelmet kapott.

[8] Szemere lapjához, a Respublicához, Kossuthnak kevés, Csengerynek semmi köze nem volt, ez utóbbi egyébként nem is ment Kossuthtal külföldre.

[1] Ld.: a 110. sz. levelet és az 1. jegyz.

szabadságban maradhatok-e a perig? De nem is történt semmi, miből rögtöni letartóztatásomat kellene várni, így csak de die in diem, azonban Pestrül messzebbre nem lehet távoznom.

Mit Etelkának mondottál, minő kategóriába esnek a jelenleg „szenvedők és nem szenvedők" jóformán igenis reális próba aplikációt fog nyerni; reménylem azonban, ki fogja állani a próbát, nemcsak a jelenlegi alakulásban, hanem a jövendő gyümölcseiben is. Rezignáció tehát és bizodalom! Se hetvenkedés és rekalcikáció – se csüggedés – írjál édes Imrém!

Etelka a jövő héten lemegy, ha Mari vagy Te feljöttök, úgy intézzétek, hogy egymást el ne kerüljétek – ő a jövő szerdán vagy csütörtökön indul innen és Szentmihályra visszajön. Lemenctele annál szükségesebb, hogy Szalay levele szerént ismét foglalásforma történt Hidján – ámbár ő semmi részletest vagy lényegest sem ír a dologról – és nem tudjuk miben állott? Itt pedig minden oldalról azt nyilvánítják és példák is úgy mutatják, hogy nagy pénzbeli büntetések vettetnek az elmarasztaltakra, de nem konfiskálnak.

Szalaynak nem akarok írni, hogy nem tudom minő tilalom ellen vétségbe ne ejtsem, úgy látszik levelébül, hogy erre nézve igenis meg van bokrosítva, de semmi sem áll ellen, hogy Te tanácsképpen ne adjad ezeket:

1° A Hidján volt lefoglalás vagy minek minőségérül pontosan tudósítson általad.

2. Adott utasításom szerént mit lehet Etelkának és öcsémnek részére a belezaklatástul menten a kocsik, lovakra nézve sat. e részben világravalósága ki fog tűnni.

3. A szedresiekre nézve, mit írtam, el ne mulassza.

4. A cselédekre nézve Etelka fog határozottan szólhatni, amidőn tudni fogjuk, miben légyen a dolog. Mindenesetre legyenek meggyőződve a cselédek, hogy, amit javukra tehetünk, inkább még mint magunkra nézve, megtesszük.

5. Minden kétes dologban a Te tanácsodhoz folyamodjék, melyet Te nem fogsz Tőle megvonni. Mire igenis kérlek, a cselédekkel is, ha kell, Magad szóljál.

3. Szigety kisdedóvóra nézve,[2] kit Ida – mint Etelka mondja – akarja vinni, Te is eszközöld.

7. Pista és Pali volt inasok és honvédekre nézve, kik jó legények és nálunk mint inasok alig lehetnek, ha Néked nincs szükséged, Magyary vagy máshol igyekezz eszközölni jó helyet.

---

[2] Hídján, a levél írója, Bezerédy István alapított 1828-ban, egyesek szerint már Brunszwick Terézt is megelőzve, elsőnek az országban kisdedóvót. Szigety Mihály, tanító 1849-ban az intézet vezetője.

Úgye édes Imrém, nem haragszol, hogy ilyesekkel halmozlak? Meritorium erit quod ages.[3]

Írjál ante omnia:[4] Nácinak adresszálva. Palitul[5] nincs tudósításunk újabb, csakhogy Bécsben van és onnan el nem jöhet. Si verum tamen.[6]

Batthyány Lajos és Károlyi István itt vannak. Az elsőnek felesége is – láttam őtet, férje jól tűr – Károlyi István különösen.

Ha Ti talán nem volnátok odahaza, Szalaynak írom, hogy nyíljék e levél, ha otthon vagy, rándulj által vagy hivasd őt és age et dic quod oportet.[7]

Ölelünk Marival és kedves gyermekeiddel együtt – írtam értetek, velünk, hazánkat szeressétek

Pista

Éppen Tormay jön és azt mondja, hogy a konscripció, mit Szalay említ, csak a jelen meglévő és várható victuálékra vonatkozik, és takarmányra, hogy az armádák tartására nézve rendelkezhessenek.

Nem tudom Nálad voltanak-e? Jó lesz végére járnod.

A hírlapok szerént angol és francia országban a reakció elleni szózat erősödik, amott meetingek rezolucziójukban,[8] emitt a praesidensnek Rómába írt levelében,[9] mely igen presse szól.

Isten hozzád édes Imrém. még egyszer meleg indulattal ölel

Pistád

(Szekszárdi Állami Levéltár. – Sztankovánszky család iratai.)

231.

Teleki László — Pulszky Ferenchez[1]

Párizs szeptember 16-ikán

Kedves barátom!

Nem igen hiszem hogy célszerű volna *most* nevem alatt ezen tárgyban nyilatkozványt adni.[2] Czartoryski se adott deklarációt, én legalább

[3] Jelentése: Érdembeli dolog lesz, amit cselekedni fogsz.
[4] Jelentése: mindenekelőtt.
[5] Bezerédy István testvére, Bezerédy Pál.
[6] Jelentése: Bár igaz volna.
[7] Jelentése: Cselekedj és beszélj, ahogy szükséges.
[8] Világos után a különböző meetingek egész sorozata vádolta Palmerstont, és követelte a magyar menekültek megsegítését.
[9] Bonaparte Louis Napóleon levelet intézett római követéhez, Ney Edgarhoz, s tiltakozott azon vélelem ellen, hogy a római expedíció a római forradalom ellen irányult.
[1] Ld.: a 228. sz. levelet és az 1. sz. jegyzetét.
[2] Ld.: a 228. sz. levél 2. és 4. sz. jegyz.

nem tudok felőle. Nehéz előre megmérni a kifejezéseket, az ember talán olyat is mondhatna, mi az ügynek árthatna, az ember egyszersmind sokat is, keveset is mondhatna. Ez a bökkenő minden ilyen aláírt nyilatkozványokra nézve. — Elég az, hogy ez a *procès verbal* minden tekintetben *apokrif*,[3] hogy annak legkisebb nyomatékot se lehet tulajdonítni, s ezt tudatni lehet mindenkivel. A magyarországi hírek igen szomorítók. Ha tehetnél valamit a szegény elfogottakra nézve! Csekonicsné, Orczyné sohase elegyedtek politikába,[4] ezt becsemre mondhatom, mert bizonyosan tudom. Szimpáthiákért pedig senkit sem lehet büntetni.

Mi Oroszt illeti, én neked róla nem írtam, mert nem méltattam ez embert arra, hogy róla írjak. Én nyomorult tolvajnak tartom, osztrák kémnek, és soha vele egy társaságban élni nem fogok. Menjen ő vissza Ausztriába, úgy sem lesz ott bántódása.[5]

A szegény *Wimmernek* nem tudom mit beszélt rólam, ki akar vele békíteni!!!! azt vettem észre leveléből, hogy nem ismer. Azért ez ajánlatára nem is feleltem. Neked tartoztam vele, hogy nézeteimet *Orosz* iránt megmondjam. Fölhatalmazlak, hogy add tudtára neki is, ha kell. Én *Orosszal* nem akarok többé érintkezésbe lenni; *nem akarom őt ismerni. Refugiének* éppen, de éppen nem tartom[6] — Isten Veled! Nődet tisztelem!

Híved

Teleki.

Én Tocquevillel szóltam már, s ismét szólni fogok vele. Talán tehet még valamit. Szívesen áldozom véremmel barátaimért. Azt, hogy miattam másokat kínozzanak, nem türendem.

E különféle papírdarabokra írt levelet olvasván, azt fogod talán hinni, hogy levelemet sajtónak szántam? Nem bizony. Csak tévedésnek tulajdonítsd. P.s. Szarvady nevembe írt neked egy meglehetős érdekes levelet s távollétemben, nem tudván lakásodat, Szivekinghez[7] adreszszálta.

(O.Sz.K. Kézirattár. — Pulszky-levelezés.)

---

[3] Ld.: uo. 2. sz. jegyz.

[4] Ld.: uo. 5. sz. jegyz.

[5] Orosz Józsefre nem ok nélkül gyanakodott Teleki, valóban teljesített az osztrákoknak kémszolgálatot.

[6] Érdekes — bár az előző jegyzet szerint indokolt — ‚Teleki merev állásfoglalása. Korábban ugyanis ő maga is támogatta Oroszt, sőt Pulszkynak is ismételten figyelmébe ajánlotta. (Ld.: III. k. 242, 246, 250, 253, 254. sz. leveleket.)

[7] Angol bankár, akivel Pulszkyéknak bizonyos üzleti kapcsolataik voltak.

232.

Hurayné Benke Juci — Jókainé Laborfalvy Rózához[1]

Miskolc 1849 szept 16.

Kedves barátném!

Mint Nóé a galambját, úgy fogadtam kedves leveledet. Egészen megújított azon tudat, hogy nem vagy annyira beteg, mint amennyire féltettelek. De másrészről nagyon leverő rám nézve az, hogy ügyeidet végezned nem lehet, s szép szállásodat változtatni levén kénytelen, Sz. Mihály napig nem foglak láthatni. Azonban most is csak arra kérlek: hogy ha sokáig fog vége lenni családi ügyidnek, ne várakoztass azoknak bevégeztéig, a gyorskocsin bármikor lejöhetsz, pár napra, és ismét visszamehetsz. Ha pedig éppen nem tudsz semmire menni, Marcit elküldöm oda, hova te nem mehetsz, a sógorunkhoz.[2] Én minden nap beszélek onnan jövő emberekkel, kik állítják: hogy bátran lehet oda menni, s Marci elmegy érted tudod, a másvilágra is. Nagyon fájt a szívemnek az, hogy te nekem pénzt akartál küldeni, ilyenkor, mikor magadnak is kevés van, hogy tudsz arra a gondolatra jönni édes barátném, hogy én, ki régen úgy szeretlek, mint lelkem jobb felét, miattam szükséget szenvedni lássalak, csak így ismersz-e engem? Mióta elmentél, a szó teljes értelmében semmire sem költöttem, s míg visszajössz, nem is fogok, csakhogy miattam semmi terhed ne legyen. Inkább, ha valami felesleges pénzt tudsz magadtól elszakítani, szánd azon néhány napi útra, mely téged hozzám hozand s az nekem nagyobb örömet fog szerezni.

Írtad, hogy sok bajod van, de azt nem írtad meg, hogy mi? s most én éjjel-nappal azon kínzom magamat, hogy mindenféle rémképeket festek magam elé, találgatva, hogy minő helyzetben lehetsz te a távolban. Mért nem tudatod velem, hogy mi bajod van, ha nem segíthetek is, de tán tanácsolhatok, gondolhatnék valamit.

Ha hitelezőiddel vagy megakadva, kötelezd le a férjedet is nekik, ez tán megnyugtatja őket. Egyébiránt vannak ottani ismerőseid között okos emberek, akik majd megmondják, hogy mit tégy.

Az öreg asszonnyal okvetlenül érintkezésbe tedd magadat.[3]

S azután kiváltképpen magadra vigyázz, nekem semmi bajom sincs, őrizd te is magadat és írj mentül többet, a levelet tedd Hurai néni leve-

---

[1] Ld.: a 221. sz. levelet és az 1. sz. jegyz.

[2] Ti. férjéhez, Jókai Mórhoz, a Marci ugyancsak Jókai, tehát maga akar eléje menni.

[3] Nyilván Jókai anyjáról van szó.

lébe, úgy hamarább megkapom, mintha az asszonyra bízod. Ha lehet, ebbe a hónapba lássalak.

Csókollak, ölellek ébren és álmomban

forrón szerető barátnéd

B. Judit

U.i. Kedvesem. A szegény Marcinak[4] elfeledtél téli kaputot küldeni s itt hideg idők járnak és kolerásak, szegény fázik, küldd el neki a gyors kocsin kérlek, meg ha lehet, festékeket is.

Csókollak 100000000000szer.

BJ

(O.Sz.K. Kézirattár. – Levelestár.)

233.

Zerffi Gusztáv — Kossuth Lajoshoz

Kormányzó Úr!

Egy alázatos kéréssel járulok Önhöz! Méltóztassék a magyar forradalomban tett csekély, de mindenkor hű szolgálataimról szóló bizonyítványt kiszolgáltatni, mely bizonyítvány mintegy vigasztalásul szolgáljon mostani állásomban. Mint a „Reform"[1] magyar hírlap, mint német lapom az „Ungar. Allgemeine Zeitung"[2] egyaránt következetesen hirdették a szabadság és függetlenségünk szent tanait. Mint százados és Aulich segédje helytállottam, ahol kelletett és kötelességeim teljesítésében lelkiesméretes voltam, amennyire kötelességem és hazám iránti szeretetem lelkesítettek. Egy bizonyítvány, melyben szerkesztői, mint tiszti állásomban tett szolgálataim volnának megemlítve – Kormányzó Úr saját szeretett és tisztelt kezei által írva – mondhatlanul boldogítana.

Kérésem ismétlésével maradok a szerencse mint szerencsétlenség napjaiban mindenkor hű, őszinte és valódi tisztelője

Belgrád, Szeptember 17^{én} 1849.

Zerffi Gusztáv

(O.L. – Kossuth Gyűjtemény I. 539.)

---

[4] Ld.: a 221. sz. levél 4. jegyz.

[1] A Reform. Szabadság, egyenlőség, testvériség. Hetenként kétszer megj. 1848. április 6 – 1848. aug. 6. (Szerkesztette Nádaskai Lajos és Zerffi Gusztáv.)

[2] Der Ungar. Napilap. (Megj. 1848. jan 1 – 1849. jún. 27.) 1848. okt. 1-től szerk. Zerffi Gusztáv.

234.

Egressy Gábor — Feleségéhez[1]

Widdinből, Törökországból,
Szeptember 18. 1849.

Édes lelkem Zsuzsikám!

Már harmadik levelemet írom neked innen számkivettetésem és iszonyú rabságom helyéről. Vajha csak egyik is eljuthatott volna Hozzád! Mert ezekből legalább megtudhatnád némi megnyugtatásodul, hogy még nem haltam meg, hanem hogy élek egy végtelen nyomorú életet.

Éltek-e még lelkem kedves nőm és gyermekeim? .. Nem hurcoltak-e rabságra benneteket; nem vették-e el csekély holminkat; él-e még az én kedves jó fiam Ákos,[2] vagy mi történt vele Görgey árulása s maga megadása után. Nem történtek-e rajtatok kegyetlen bántalmak, Etelkának nincs-e valami baja?... Nem szállottak-e hozzátok katonák?

Mi, kik Oláhországon keresztül, török védelem alatt ide, ezen török városba menekültünk, mintegy ötezer katona, a lengyelekkel és olaszokkal együtt, és mintegy 150 nemkatona, már egy hónap óta vesztegllünk itt, szenvedve a hazátlanság és családtalanság soha nem érzett szenvedéseit, és jövő sorsunk bizonytalanságának halálos gyötrelmeit. Sem előre, sem hátra mennünk nem lehet, a magyar tábort török őrség veszi körül, és benn a várban minden fogadónak a kapuján, hol magyar menekültek vannak szállva, éjjel-nappal török őrök állanak, és azon kivül még egy muszka spion vigyáz minden lépésünkre, nehogy valaki megszökhessen közülünk. A város kapuit szinte őrzik, és kivül a városon senkit sem bocsátanak. Magyarországról semmi bizonyos hír nem jut el hozzánk. Csupán ma kaptunk egy szerb hírlapot, melyben az van, hogy Kossuth anyját és három gyermekét elfogták Guyonnéval együtt,[3] hogy Nyári, Bezerédi, Duschek és még néhány főember megadták magokat, hogy Pétervárad, Arad és Komárom szinte megadták volna magokat,[4] hogy a honvéd tiszteknek amnesztiát adtak volna, de csak a további rendelkezésig; hogy Magyarország kormányzója valami Gyulai gróf lett;[5] és hogy az osztrák császár visszakövetelne bennünket

[1] Ld.: I. k. 188, 193, 198, 200, 204, II. 144, sz. leveleket.

[2] Egressy Ákos 16 éves korában önként jelentkezett katonának és végig küzdötte a szabadságharcot.

[3] Ld.: 209. sz. levél 12. jegyz.

[4] A hír ebben a formában nem felel meg a valóságnak. Ld.: 188 és 194. sz. leveleket és a vonatkozó 5., illetőleg 2. jegyzeteket.

[5] Nem felel meg a valóságnak, ekkor még Haynau teljhatalmú alteregója a császárnak, utána pedig Geringer veszi át a hatalmat.

a török szultántól.[6] De mi még ezen kiadatásunk felől az itteni basától hivatalosan semmit nem tudunk.... Később az volt a hír, hogy csupán négy főembert követel vissza Ausztria: Kossuthot, Bemet, Mészárost, és Dembinskit; és kijelentette Bem a tiszti kar előtt, hogyha a török szultán őket ki akarná adni, azon esetben ők renegátokká lennének,[7] azaz a török vallásra térnének át, minthogy ekkor a törökök őket semmi esetben vissza nem adnák, és egyszersmind gondolkozás végett három hónapot nyernének; ez alatt pedig nagy változások történhetnének a világ mostani állapotán ..... A többiekkel mi fog történni, ezen négy emberen kivül, arról még senki sem tud semmit mondani. Hogy sorsunk még tán egy hónapig sem lesz elhatározva, az igen hihető, mert felettünk öt hatalmasság alkudozik, úgymint az orosz, német, török, angol és francia; s meddig erről a levelezések folynak egyik udvartól a másikhoz, abba sok idő telik.

Óh senki sincs itt oly boldogtalan, édes, mint én vagyok. Csak én érzem itt rettenetes árvaságomat, mint senki más. Nincs velem itt barátom, lelki rokonom; nincsen családom, nem vagytok ti körülöttem édes, kikben egész világom, egész földi boldogságom összpontosítva volt. Mit vétettem neked örök igazságú Isten, hogy ennyire sujtasz engemet.

Ezt a levelet egy kézműves ifjú vállalta el kézbesíteni nektek, egy Balog nevű miskolci fi, ki mint szabólegény vándorolt ide ki és sokáig lakott Konstantinápolyban; most a magyarhoni jó hírekre megindult, ezelőtt egy hónappal, és csak itt értesült a haza elbukása felől. A legközelebbit egy Mádi nevű pesti lakos vitte, ki Hajniknál volt szolgálatba, s innen visszament ezelőtt mintegy két héttel.

Irj édes lelkem Zsuzsikám nekem rögtön két levelet, egyiket Konstantinápolyba utasítsd, a másikat ide Widdinbe; talán az egyik csak kezemhez jut, a levelet igy címezd: a Monsieur Gabriel de Galamboche,[8] tailleur.[9] Irj minden lehető alkalommal; igyekezzél leginkább a gőzhajóhivatalnál keresni egy becsületes embert, mert ezen úton legkönnyebben és legbizonyosabban kezemhez jut leveled .... irj nekem sokat, igen sokat sorsotokról, a hazai dolgok állásáról, de vigyázva és óvatosan, mert bajba keverhetnéd magadat, adjatok nekem tanácsot, mi tévő legyek. Én menjek-e haza hozzátok, és mehetek-e bízvást, vagy

---

[6] Ez utóbbi hír igaz, hetekig tartó kemény diplomáciai harc után mondott csupán le I. Ferenc József, valamint Miklós cár a törökországi menekültek kiadatásáról.

[7] Bem valóban áttért a mohamedán hitre, s Aleppóban mint török tiszt fejezte be 1851-ben életét.

[8] Egressy eredeti neve Galambos Gábor volt, mint színész vette fel az Egressy nevet.

[9] Jelentése: szabó.

ti jöttök el én hozzám? de ezen esetben, hogy hol lesz a mi új hazánk? török honban-e vagy valahol másutt, és vajon tőlünk fog-e az függeni, vagy a törökhatalomtól, azt még nem tudom. Vajon ad-e csakugyan az osztrák császár bocsánatot a politikai vétkeseknek vagy nem?. Mit tettek az elfogottakkal, Nyárival, sat. Hazamenni lesz-e jobb, vagy kiköltöznünk édes, és valami új módot keresnünk, az élet fenntartására? Óh de Magyarország mégis csak hazánk marad, bárminő állapotban! Hol inkább rab vagy szántovető lennék, mint bárhol a világon gazdag és szabad. Azt is beszélték a napokban, hogy Kandia szigetére telepítene a szultán bennünket,[10] de ez kósza hírnek látszik.

Legjobb lesz eljönnöd, édes lelkem, Zsuzsikám, gőzösön, hozd el magaddal Etelkámat és fiúnkat is; ez a körülményekhez képest, melyeket te otthon legjobban ismerhetsz, és legjobban megitélhetsz, vagy tedd pénzzé mindenünket, kivévén könyveimet, vagy pedig helyezzed el biztos helyre addig, míg mindnyájan hazamehetünk. De csak akkor kellene mindent eladóvá tenni édes, ha teljességgel nincs remény, hogy valaha visszatérhetek a hazába; ezen esetben mindnyájan jöjjetek, minél előbb.

Hanem ha elszánod az útra magadat édes, úgy el kell magadat határoznod arra is, hogy fel fogsz keresni engem, akár hol fogsz találni; mert hogy itt Widdinbe meddig fognak tartóztatni bennünket, azt nem tudhatni. Azonban annyi bizonyos, hogyha haza nem visznek erőszakkal, úgy én Konstantinápolyba megyek, és vagy titeket, vagy leveledet mindenesetre ott várom be. Widdin, édes, a Duna partján fekszik, és gőzösön csak egy rövid napi járás Orsovától, azaz a magyar határszéltől. Ha itt már nem találnál már [!] bennünket, úgy a gőzösön kellene tovább folytatni utatokat. Talán valami utitársat is találnátok útközben, aki útba igazítana benneteket.

Minden ruhámat el kellene akkor nekem hoznod édes, mert nekem egy kék dolmányon és egy katona köpenyegen kivül semmi ruhám nincs. Aztán egynehány magyar könyvet továbbá a Theater Lexicon nevű könyveimet, valamennyi színdarabjaimat; Shakespeare-t és azon hírlapokat, melyekben munkáim megjelentek; hanem ezek közül hiányzik az 1848-ki Életképek két legelső száma; ezeket Szemere Pálnak adtam kölcsön, — kérd vissza édes, mert egy igen kedves dolgozatom van bennök és ezeket is hozd el.

Nagy szegénységben szenvedek, édes Zsuzsikám! csodálom, hogy Isten még megtartotta egészségemet, mert a honvédek igen halnak, részint kolerában, részint a honvágy miatt. Négy lovam és szekerem volt;

[10] Valóban a különböző tervek között Kandia (Kréta) szigete is szerepelt, amikor a Porta az orosz-osztrák nyomásnak a kiadatás kérdésében ellenállt, felmerült az az elgondolás is, hogy a menekülteket örökös száműzetésre oda küldik.

kettőt eladtam a kocsival, most annak az árából élek, de már fele elment. Még két lovam van, ezt tartogatom, mert itt semmi ára nincs, minthogy már a katonák tömérdek lovat eladtak; úgyhogy most egy paripáért 12 huszast igérnek a törökök. De ha rászorulok, el kell vesztegetnem utolsó értékemet is.

Tömérdeket kellene még írnom, de arra nézve, egy levélben nincs elég hely, s nem tudom, hogy hol kezdjem és hol végezzem.

Éppen e pillanatban kapott Kossuth levelet Konstantinápolyból gróf Andrássy Gyulától, melynek tartalma szerint a mi jövendőnk mindinkább elsötétedik. Andrássy azt írja,[11] hogy a muszka cár követeli a lengyeleket vissza, különben háborút üzen a töröknek, s hogy reánk is hasonló sors vár. Mivel pedig a szultán legjobb akarata mellett sem önálló, és akaratát kénytelen alárendelni az angol és orosz politikának: tehát egyetlen menekvési módnak látná, hogy mi a török vallásra leendő áttérésünket nyilatkoztatnók ki a Pasának, — mert ezen esetben a katonaság, mely itt van, török szolgálatba átvétetik, saját rangja szerint fizettetik; a civilisták pedig Konstantinápolyba vitetnek, ott három hónapig mindennel ellátatnak, azután pedig passzust kapnak, és oda mehetnek, ahová kinek kinek tetszeni fog .....

Rettenetes a helyzet, édes, melybe hozva vagyunk. Vagy haza kell mennünk és nyakunkat a hóhér bárd alá nyujtanunk, vagy pedig a török önkény rabszolgáivá lennünk. Hova fogom én magamat elhatározni, még nem tudom. De családom és hazám iránti kötelességem érzete nekem azt sugallja, hogy ne rohanjak a bizonyos halál elébe, hanem keressem inkább a lehetőséget, hogy, nektek édes, boldogítástokra és mások hasznára fenntarthassam továbbra is életemet.

A török politika ugyan mindennap változik, és ez a sors mindeddig nincs is reánk kimondva, csupán a lengyelekre, de minthogy a hazatéréshez már most reményem csakugyan nincsen, úgy reátok nézve sincs más választás édes, minthogy rögtön intézkedjetek, hogy költözhessetek mindnyájan hozzám Konstantinápolyba. Sietnetek kell édes, mert az út igen hosszú még gőzösön is, és a tél már nem messze van. Hozzátok el az öreg Ráczot[12] is, ha jön, Ákossal. Legjobb volna édes, ha egy közönséges hajót bérelnétek ki a lejövetel végett, mert egy ilyen hajóra mindent felrakhatnátok a legutolsó seprőig. És kimondhatatlan jó volna, ha a zongorát, az új butort, és a régiek közül a szükségesebbeket, még a vaskályhát is elhozhatnátok, mert itt török honban, édes, a bútornak híre nincs és nem is lehet semmi áron szerezni. Ha október elején egy ilyen hajón (nem gőzösön) elindulnátok, még novemberben

[11] Valószínűleg Andrássy szeptember 11-én kelt levele, melyben olyan sötétnek látja a helyzetet, hogy maga is a renegálást ajánlja,

[12] Rácz Sándor százados, Egressy Gábor barátja. E. Ákos katonai előljárója. (Ld.: I.k. 217. sz. levél. 1. jegyz.)

oda érhetnétek Konstantinápolyba. Ne gondoljatok vele édes, ha vagyonunk felét fogja is az út emészteni: bízzatok istenben és bennem, én mint eddig, úgy ezután is becsülettel el foglak benneteket tartani, ha napszámmal keresném is meg élelmeteket és ruházatokat. És hiszen nincsenek-e nekünk jó gyermekeink, kik nemsokára képesek lesznek nemcsak maguk fentartására, hanem még szülőik gyámolítására is!....

Úgy-e édes lelkem nőm és gyermekeim, nem fogtok engem egyedül elveszni hagyni iszonyú száműzetésemben? mert én nélkületek egy félévig sem fogok élni, sőt ha tudnám, hogy elhagytok engemet, úgy azonnal az osztrák vagy orosz hóhérok kezébe adnám nyomorú életemet. Úgy-e sietni fogtok hozzám? Mi együtt mindenhol boldogok leszünk, mennyire hazátlanok boldogok lehetnek, egymás nélkül pedig a legboldogabb hazában is boldogtalanok vagyunk.

Szívszakadva várlak tehát benneteket mindenestől vagy leveleteket, melybe arról biztosíttok, hogy múlhatatlanul jöttök, vagy arról kapok tőletek benne biztos tudósítást, hogy közbocsánatot nyerve hazatérhetek karjaitokba!

Ezerszer csókollak mindnyájotokat anyámmal, Zsigával[13] együtt, ki eddig bizonyosan otthon van; és Ráczcal együtt a jóknak istene oltalmazzon és áldjon meg benneteket.

Azt halljuk itt hogy Franciaországba semmiféle menekülteket semmi szín alatt nem bocsátanak be a franciák, egyedül csak Angliába lehetne menni Konstantinápolyból, ha ott jobb kilátás nyilnék az élhetésre. Én a legutolsó szükség esetében török szolgálatba lépek őrnagyi ranggal, Perczel táborkarában. — És akkor úri módon fogtok élni édes enyéimek.

Leveled alá ne írj nevet, édes, csak egy betüt. Ákosomat otthon ne hagyd, hanem hozd el minden áron, még anyámat is, ha jön. Könyveimből otthon ne hagyj egyetlenegyet sem.

Mi történt a színházzal? Néhány nap előtt az volt itt a hír, hogy Leuchtenberg herceget, az orosz cár fiát kiáltották volna ki a magyarok királyának,[14] s e felett az osztrákok és muszkák összevesztek volna.[15]

(O.Sz.K. Kézirattár. — Levelestár.)

---

[13] Szentpétery Zsigmond, Egressy sógora

[14] Leuchtenberg herceg, Miklós cár veje volt (Ld. 215. sz. levél 6. jegyzete), de szerepelt a fia, Konstantin nagyherceg is a trónutódlási kombinációkban.

[15] Bár nem emiatt, de valójában igen feszült volt a helyzet a cári és császári csapatok főparancsnokai: Haynau és Paszkievics között, s e feszült hangulat természetesen erősen hatott a két tábor légkörére is.

235.

Bulyovszky Gyula — Feleségéhez, Bulyovszkyné Szilágyi Lillához[1]

Szeptember 19. 849.

Kedves nőm!

Óhajtva várt leveledet[2] szeptember 16n reggeli 10 órakor vevém, s nem képzelheted mily örömet szerzett nekem, s azoknak, kiknek vele dicsekvém — igéreted, miszerint szeptember 18 reggel Abonyba a gőzkocsirul leszállandsz. Alig vártam a percet, midőn karjaimba szoríthatlak, elteltem az üdvnek előízletével, föltámadt a 18-a reggel és én korán útra keltem mondhatlan gyönyörrel képzelegve magamban midőn, hintómban a mellettem levő üres helyen visszajövet az én gyönyörű jó nőmet képzelhetém, ölelve hazáig s azontúl, míg a búcsú órája ismét keserűn konduland. A train jött, én pontba 10 órakor ott valék, szivem magasbban dobogott, szemeim, arcom égett, gyönyör tölté el egész lényemet, a gőzkocsivonat megállt, s ime mi keserű csalódás — az én nőm igéretét be nem váltotta —, nem hittem szemeimnek, fürkésztem, vártam — de hasztalan .... kocsisom is elszomorodott, midőn szomorú képpel látott visszatérni és fölülni. A visszautazás igen egyhangú volt — jövet daloltam — fütyöltem — menet is akartam, de a hang torkomon fagyott. Otthon már kiváncsi nők lepték el a Tisza partját, s csodálkozva fordultak el, midőn a kocsi magammal tért meg, s a virág, melyet én elfogadásodra kezemben vivék, lehervadt .... örömem szomorúsággá változott .... most kételyek kínja bánt, hiszem, hogy igen nagy oknak kelle közbejönnie, isten mentsen betegségtől és veszélytől, inkább szeszély legyen nem jöveteled oka, mint baj!

Hogy nem írtam és nem igértem azt, hogy magam menendek érted, természetes, mert nem tudtam, hogy az a baj, mitől Pesten félhetek,[3] Abonyban vajon nem ér-e utól? s ezért nem igértem.

Legközelebbi leveledben sok úgynevezett sértés van, mik nekem igen *édesek* valának, valamint az én úgynevezett sértéseim sem egyebek mint *valóságos szerelem!* — Mindketten bohók vagyunk — igen a régi bohók mucikám!! Levelem vivője sok olyat mondott, mivel én meg nem bíztam, hogy én szeretnélek *bűnösnek hinni*, azaz tán ő szeretne, vagy szeretett volna belőled bűnöst csinálni — de felsült. Mit L. Lajosrul[4]

---

[1] Ld.: a 211. sz. levelet és az 1. jegyz.
[2] Ld.: a 212. sz. levelet.
[3] Ti. hogy elfogják.
[4] Latkóczy Lajos, Bulyovszky barátja.

mondott, tőlem nem tudja, én annyit mondtam asztal felett, hogy hiszem az amnesztiát, mivel némely társaimat hivatallal kinálják, s azt is mondtam, hogy L. okosan tett, hogy magyar pénzén a maga idején túladott, 5 lórul s ilyesrül szó sem volt. És ha L-né ama hírmondó urat jól megnézte, s az én szelídségemet ismeri, úgy eléggé ki vagyok mentve. Hogy leveledet olvasta, ebben impertinensül hazudott, a címiraton kivül egy betűjét sem látta. Sajnálom, hogy nőm egy szeleburdi szavára többet ád, mint férje karakterjére, kit ha angyalnak nem is, de jellemhagyott embernek még sem ismerhet.

A J-nérül írottat teljesen hiszem,[5] s hogy e *nőben sem csalódtam*, azon szomorogva örvendek!

Amit Prépost Liza beszélt, azt én nem tudom, de kalandjaimat illetőleg vagy semmit sem tud, vagy *többet*, mint én magam. Ha becstelen vonásnak az én nőm nem fogja hinni, hiába beszélt!

Szerencsétlen természetem megszűnend, mihelyest nem foglak szeretni. Nem teszem föl felőled, hogy ki akarnál gyógyitani. A kurát nem köszönném meg. E levelet egy bőcsületes inokai ember — nem többé olyas hírmondó úr — viszi. Egy ferslagban anyám — kit jöveteledre nem kellett előkészíteni — egy s mást küld, vedd szívesen. Ha akadály volt jöveteledben, de azért még jönni — nagy örömömre, — kedved van, üzend meg ezen ember által pontosan, ott leszek. Sokat szeretnék jövő pályámra nézve fölvilágosításul tőled kérdezni. Nevezetesen, hogy magamat igazolni nekem is kell-e a pesti komisszió előtt?[6] — van-e valamire kilátás stb.

Megjegyzem, hogy leveleid Kecskemétrül egyenesen kezembe jönnek, szükségtelen ráírni, hogy a lelkésznek elküldjék.

Egy intésem, hogy te édes Lilám, férjedet szeretni ne tanulj senkitűl — csak bizd en szívedre, s hidd őt csak oly jón, mint a minő — nekem elég.

Ird meg, hogy a félhízott lúd párjának mi az ára a pesti piacon, úgyszinte a marháé is — ha valakitül kitudhatnád. Újságot nem írhatok — írj te, ha tudsz valami fontosat.

O-h bácsinak egy legénye most nálunk matrácokat varr. Örömmel emlékszik párizsi utcai lakására.

Bélád hazajöttén örülök...[7]

---

[5] Ld.: a 217. sz. levél 2. jegyzetét.

[6] Az országban kerületenként felállított igazoló bizottságok előtti megjelenésre Haynau szept. 1-én Pestről kiadott idéző levele adott utasítást. Ennek a kiáltványnak értelmében mindenkinek, aki a magyar forradalomban és szabadságharcban, az október 3-án kiadott császári parancs ellenére, akár polgári, akár katonai minőségben, bármely funkcióban részt vett, tartozott magát a lakhelye szerinti kerületi bizottságnál igazolni.

[7] Ld.: 204. sz. levél 7. jegyzetét.

Édesanyám üdvözöl mindnyájotokat, sajnálja elmaradásod, ő falusi természetű, de jó asszony, ne félj tőle egy cseppet is.

Mamád tisztelem, örül-e? hogy jóslata teljesült. Csókol ki mást nem csókolt

férjed

U. i. Leveleiden kérlek a magad *pecsétjét* használd.

(O.Sz.K. Kézirattár. — Levelestár.)

236.

Damjanich János — Leiningen Károlyhoz

„Jó reggelt becsületes szenvedő sorstársam!" kezdi fogolytársához intézett levelét Damjanich.

Kérdezi, vajon olvasta-e az „Arad" című cikket? Szomorú dicséretet tartalmaz. Kér újra újságokat, mert megöli az unalom. Pénzt kapott Leiningen sógorától, az ugyancsak fogoly Rohonczy Lipóttól. Ugyancsak tőle származik a hír, hogy az amnesztiára való kilátások távolodnak. Ami jön, el kell viselniök. „Különben Görgey barátunk Bécsen át Klagenfurtba ment. Ismered a közmondást a kis és nagy tolvajokról?"

Guten Morgen ehrlicher Leidensgefährte!

Hast du den Articel „Arad" gelesen?[1] ein trauriges Lob! — Im Fall du wieder Zeitungen bekommst, versäume es ja nicht, mir sie zu senden, ich sterbe vor Langenweile!

Poldl[2] der Gütige scheint von Miss fortuna im Spiel begünstigt zu werden. Er gab mir auf Abschlag 100 f. — sehr hübsch! Weiters sagt Er, dass in seinem Rayon die Amnesti im Cours sinkt, — was Gott gibt, werden wir ertragen müssen — übrigens ist Freund Görgey über Wien

[1] A Pester Zeitung 1849. szept. 13-iki számában egy cikk jelent meg az aradi foglyokkal kapcsolatban, amelyik többek között a következőket mondja: „Nur drei derselben: Damjanich ... Leiningen und Aulich, bewahren wenigstens äusserlich Ruhe und Fassung. Sie scheinen ihr Schiksal zu kennen, mit sich abgeschlossen zu haben, wünschen und begehren nichts; sagen wir z. B. Leiningen: Wir haben es uns selbst eingebrockt, — ich hoffe und begehre keine Gnade. Die Strafe die mir bevorsteht trifft mich nicht ganz unverdient." (Jelentése: Csak hárman közülük: Damjanich, Leiningen és Aulich őrizték meg, legalábbis külsőleg, nyugalmukat és önuralmukat; úgy látszik ismerik sorsukat, beletörődtek, semmit nem kérnek, semmit nem óhajtanak. Úgy beszélnek, mint pl. Leiningen: Magunk főztük magunknak — nem kérek és nem remélek kegyelmet. A büntetés, ami rám vár, nem egészen ártatlanul sújt."

[2] Leiningen sógora, Rohonczy Lipót.

nach Klagenfurt![3] – Kennst du das Sprichwort von den kleinen und grossen Dieben?

Herzlicher Gruss von

deinem wahren Freund

19 September.

Damjanich

(O.L. – Leiningen-Westerburg Károly és felesége iratai, III. Korábban 1848/49-es iratok.)

237.

Trefort Ágoston — Feleségéhez, Rosty Ilonához[1]

A Botokudok országának nevezi Magyarországot, a politikai viszonyokról nem is beszélve. Ha az ember egy évig távol volt és most beutazza az országot a Dunától a Kőrösig, józanabbul ítéli meg a közelmúlt eseményeit és a jelent is. A Kossuth bankót „gyalázatos papírnak" nevezi a levél írója, „fogalma sem lehet senkinek – folytatja forradalomellenes véleményének adva hangot – a hitvány tettekről, amit a Kossuth-kormány az utóbbi időben elkövetett. Hogy most mik történnek – szintén nem örvendetes dolgok –", el fogja mesélni élőszóval. A levél többi része családi vonatkozású pénzügyeket tárgyal.

Dunapentele 20. Sept. 1849

Meine teure Ilka!

Es wird Euch wundern dass ich Neni' s Geburtstag hier zubringe; ich wünsche ihr Alles Gute; mir wünsche ich jedoch bei dieser Gelegenheit, sobald als möglich, zu Dir zu kommen. Es ist ein wahrer Botokundenland[2] dieses liebe Ungarn – abgesehen von den jetzigen politischen Konjunctionen. Wenn man ein Jahr abwesend war und durch eine Reise von der Körös zur Donau durch die Pusten gemacht hat, so wird man noch nüchterner gestimmt über die nächsten Vergangenheit so wie über die Gegenwart dieses Landes.

Nun höre die Route die ich gemacht habe.

Am 14 fuhr ich per Eisenbahn mit Adolph nach Csabacsüd. Am 15t. bin ich dort geblieben. Dass ich mich an dem dortigen Leben

[3] Görgeynek, árulása jutalmául, a cár közbenjárására megkegyelmezett a császár, de azzal a feltétellel, hogy Magyarországot elhagyja. Klagenfurtban jelölték ki tartózkodási helyét.

[1] Ld.: 229. sz. levelet és az 1. jegyz.

[2] A botokudok brazíliai indián törzs, mely vadságáról, egymás közötti civakodásáról híres.

nicht sehr erbaut habe, könnt Ihr Euch vorstellen. Am 16t. fuhr ich in Adolf's Gesellschaft per Körösladány nach Apáthi in's Biharer Komitat – wo ich jedoch kein Kreutzer Geld gefunden. Der Hofrichter hat 9,000 Gul l.M. in Kossuth Noten abliefern müssen;[3] die arme Csáky verliert daher 17,000 Gul. C.M. in diesen infamen Papier, ausserdies hat man für die ungrische Armee 36,000 Portionen Heu liefern müssen und wären die Russen um einen Tag später gekommen, so wäre ihre aus 1000 Stück bestehende gulya auch hin. Ihr habt keinen Begriff von diesen Niederträchtigkeiten die die Kossuthische Regierung in der letztere Zeit begangen.[4] Was nun alles geschieht – auch nicht *erfreuliche Dinge* – das will ich Euch erzählen. Am 17 Nachmittag sind wir von Apáthi aufgebrochen, haben die Nacht in einem elenden Wirtshaus zugebracht, wo wir nichts zu essen und nichts zu trinken bekommen. Am 18t. zu Mittag waren wir in Csabacsüd; nach dem Essen fuhren wir bis Czibakháza – wo wir das elendste Nachtlager hatten. Gestern fuhren wir über eine wahre Wildnis – in einem offenen Wagen in Wind und Regen bis Kunszentmiklós. Heute 10 Uhr kamen wir hier an, nachdem wir abermal nass geworden sind, und 2 Stunden bei der Überfuhr gewartet haben. Es ist eine wahre Wollust nun in einem saubern und geheitzten Zimmer zu sitzen. Morgen früh fahre ich nach Velence übermorgen nach Pest und dann so schnell, als möglich zu Euch.

Wie sehr mir diese Reise unangenehm war, so glaub ich, dass sie nicht nutzlos war. Vorderhand schreib ich Euch nur so viel, dass, wenn wir unsere *Schuldenlast* nicht vermehren und nach und nach nicht ganz zu Grunde gehen wollen, so müssen wir *definivement* Ordnung machen. Was die Revenuen anbetrifft so haben wir bis Georgi[5] in bestem Fall 6,000 Gulden zu erwarten. Mussten wir nur die laufende Zinsen zahlen, von den Restanzen ist gar keine Rede, so blieb uns kein Heller. Dies werden wir aber nicht tun. 3,000 Gulden werden wir aber doch darauf verwenden müssen, es bleiben daher 3,000 Gulden die in vier Teile geteilt, für einen 750 Gulden abwerfen. Den Kommentar dazu sowie die Lehen die wir uns daraus abstrahieren müssen, werd'ich Euch mündlich mitteilen. Bringen wir unsere Angelegenheiten in Ordnung, so steh' ich gut dafür dass Jedes von Euch Jahr für Jahr 5–6,000 Gul. C.M. *netto* bekommen wird.

Was meine Gesundheit anbetrifft, so hab' ich mich nicht zu be-

---

[3] A Kossuth-bankók beszolgáltatása természetszerűleg a vagyonos osztályokat – amennyiben nem sikerült vagyonukat jókor ércpénzre váltani – súlyosan érintette.

[4] Trefort már 1848 őszén súlyos ellentétbe került a forradalmat mind lelkesebben vállaló Kossuthtal. Most a bukás után, természetesen a reakció álláspontjáról ítéli el Kossuthot.

[5] Szent György napja, április 19-én.

klagen, sonst fühl ich mich gar nicht behaglich, Du und die Kinderchen gehen mir sehr ab. Wird mich den die Ágneska noch kennen? Nun leb wohl, grüsse mir die Pepischen küsse mir die Kinderchen und habe lieb Deinen Dich küssenden

August

(O.Sz.K. Kézirattár. — Levéltár.)

238.

Trefort Ágoston — Feleségéhez, Rosty Ilonához[1]

Közli feleségével, hogy nem vett Pesten lakást és a család a telet Münchenben fogja tölteni. Szeptember 25-én már Bécsben akar lenni. Komárom miatt még mindig tárgyalnak. A magyar állapotokról sok közölni valója van, de levélben nem lehet. Bécsben még nem döntöttek, mi történjék Magyarországgal.

Pest, 22. Sept. 1849.

Ich kann's Dir meine teure Ilka, nicht sagen wie glücklich ich war heute von Dir 3 Briefe bekommen zu haben. Der letzte war von 13 Sept. Vor Allem muss ich Dir mitteilen das ich keine Wohnung nehme und wir daher den Winter in *München* zu bringen werden. Die Gründe dafür sind vielfach und derart, dass sowohl Du als die Pepischen selbe billigen werden.[2] Ich hoffe aber dass wir trotzdem unsere Geschäfte bis Georgi künftigen Jahres in Ordnung bringen werden;[3] denn ich habe einmal den Vorsatz gefasst das zu tun und werde ihn durchsetzen coute que coute.[4] Die détails werde ich Euch mündlich mitteilen.

Ich habe den gestrigen Tag in Velence zugebracht, den Dénes[5] hab'ich jedoch verfehlt, denn er hat mich in Pest mit Pali[6] erwartet, wo ich sie auch heute gefunden habe. Den morgigen Tag muss ich hier zubringen, übermorgen fahre ich ab und zwar per Velence, Weissenburg, Raab nach Wien. Am 25t. hoff' ich in Wien zu sein; wo möglich bring' ich Pali mit.

Vorsichtlich Komorns wird noch immer unterhandelt.[7] Über die

[1] Ld. az előző levél 1. jegyz.

[2] Trefort előző leveleiben még családjával végleg hazatérni szándékozik, úgy látszik, közelebbről megismerkedve Haynau terrorjával, jobbnak látja egyelőre külföldön maradni.

[3] Ld.: az előző levél 5. sz. jegyzetét.

[4] Jelentése: Kerül, amibe kerül, vagyis bármi áron.

[5] Eötvös Dénes, testvére Eötvös Józsefnek.

[6] Rosty Pál, Trefort sógora.

[7] Ld.: 188. sz. levél 5. jegyzetét.

hiesigen Zustände werd ich Euch vieles mitteilen; schreiben lässt sich dies nicht. Zu Wien ist noch nichts entschieden, was mit Ungarn geschehen soll.[8] — Nun lebt mir wohl teures Ilkerl; küsse mir die Kinderchen.

Es küsst Dich

liebhabend

August

Viel schönes an Pepischen. Ich habe eine Menge Gänge zu machen. Damit schliesse ich.

O.Sz.K. Kézirattár. – Levelestár.)

239.

Trefort Ágoston — Feleségéhez, Rosty Ilonához[1]

Pestet elhagyta anélkül, hogy ott lakást bérelt volna, mert az ottani lét nagyon kellemetlen lenne. Önkényt, legyen az katonai vagy forradalmi, nem bír elviselni. Ezért a telet külföldön fogják tölteni, bár ez az elhatározás nagyon nehezére esett. Tapasztalatai után jó lelkiismerettel közölheti – írja a forradalommal minden vonatkozásban szembeforduló Trefort – ‚hogy az emberek kezdenek kijózanodni. Nincs egy lélek sem, akinél Kossuth népszerű volna, és aki ne törne pálcát politikája felett. A parasztok, akik majdnem mindenütt kommunisták voltak, nagyon félénkek és alázatosak."

Szeptember 28-án van „annak a gyászos eseménynek (– ti. Lamberg megölésének évfordulója. – *W.E.)* évfordulója, mely őt külföldre űzte és szegény Magyarországot a pusztulásba döntötte".

Bei unseren mangelhaften Kommunicationsmitteln bin ich bemüssiget hier in dieser Stadt einen Tag zu verlieren, ich benütze daher die Zeit Dir meine teure Ilka ein paar Zeilen zu schreiben. Vor allem teile ich Euch mit, dass ich Pali[2] mitbringe, habet daher die Güte dafür zu sorgen, dass er ein Bett findet. Pest hab' ich am 24t. verlassen, ohne eine Wohnung genommen zu haben. Die dortige Existenz wäre für uns sehr unangenehm; ich liebe nun einmal keine Willkür, weder die revolutionäre noch die militärische, auch die Reise dahin mit dir und den Kindern wäre beschwerlich und sehr kostspielig. Es ist daher besser den Winter über im Auslande zu bleiben; ich gestehe es aber, dass es mir schwer fiel, mich dafür zu bestimmen. Als Resultat meiner Beobachtungen kann ich Euch mit gutem Gewissen versichern, dass die Menschen nun beginnen nüchtern zu werden, und dass ich keine

---

[8] Világos után Bécsben a minisztertanács hosszú heteken keresztül tárgyalta a Magyarországgal szemben követendő eljárásokat, s míg Komárom állt, e tárgyalásokból semmit sem hoztak nyilvánosságra.

[1] Ld.: az előző levelét és az 1. jegyz.

[2] Ld.: az előző levél 6. jegyz.

Seele gefunden bei der Kossuth populär wäre und die über seine politik nicht den Stab zu brechen wünscht. Die Bauern die beinahe überall kommunistisch waren, sind sehr kleinlaut und demütig.

Den 25t. hab ich in Velence zugebracht, wo Alles wohl ist, der* *alte Herr*,[3] ganz der *Alte* — ihn hat die Revolution und der Krieg unberührt gelassen. Gestern, fuhr ich hieher mit der süssen Hoffnung heute 5 Uhr früh per vapore weiter zu kommen, denn trotz gutem Wetter und guter Gesundheit und heiterer Stimmung wäre ich doch lieber mit Dir und den Kinderchen, und muss nun darauf bis 5 Uhr Abends warten. Morgen am Tage meiner Ankunft in Wien ist der Jahrestag des fatalen Ereignisses,[4] das uns ins Ausland trieb und unser armes Land ins Verderben stürzte, dass ich mich in Wien nicht lange aufhalten werde, versteht sich von selbst. Ich bringe einige Bücher mit und dir bringe ich auch einen Mantel und einen Stutzen; willst du deinen Sammet Hut haben, Lisi[5] behauptet es sei noch ganz gut und sehr leicht zu modernisieren. So schreib' ihr sogleich und Du kannst ihn noch in Salzburg bekommen. Der braune seidene Stoff ist auch gerettet, auch der kannst Du haben.

Ich hoffe Ágneska wird während meiner Abwesenheit in Sprachen Fortschritten gemacht haben? Wie geht's aber Dir? In deinem letzten Brief hast Du nichts darüber geschrieben!? Ich hoffe bei Csáky einen Brief zu finden. Mit ihr will ich was Gescheites für den nächsten Sommer auskochen, damit es uns möglich wird die Reise nach Ostende zu machen. Balassa meint auch dass dies der beste wäre. Nun lebe mir wohl — es küsst und umarmt dich tausendmal und tausendmal dein August.

Viel schönes an die Pepi'schen. Von Wien werd ich Dir auf jeden Fall schreiben. Ich freue mich kindisch Dich und die Kinderchen zu sehen.

A.

(O.Sz.K. Kézirattár. — Levelestár.)

240.

Irányi Dániel — Szentpály Jankához

Miért ismertelek meg óh leány? Hogy e hazától, vagy talán magától az élettől is, csak annál nehezebben válhassam meg. Mintha annak, kire az ürömpohár vár az édek legédesbikét nyújtanák előbb; mint ha annak, kit a börtön örök éjjele fog körülövezni, a felkelő napot engednék megpillantani, hogy a sötétség annál tűrhetetlenebb legyen

[3] Csillag alatt ceruzával: az öreg Eötvös Pál.
[4] Lamberg megölésére ld.: I. k. 64. sz. levél 3. jegyz.
[5] Csillag alatt ceruzával: Eckstein.

Én nem szeretlek Téged, én imádlak. Szépségedért nem, bár szép vagy, s bájoló szemedtől az ég kölcsönzi fényét, tisztaságát; homlokodra a márvány irígyen tekint; arcod szelíd pírját a szellő festette, mely napkeletkor a havasi rózsákat megcsókolta; termeted – de miért számláljam elő szépségeidet? hisz én mind nem ezért szeretlek.

Imádlak tiszta szivedért, imádlak, mert szereted a hazát!

Te oly jó vagy, oly nemes, résztvevő, feláldozó, szerény és nőies, s mégis erős és bátor lelkű.

Te szereted a hazát, a szerencsétlent, szeretted az elnyomottat, szeretted a küzdőt, önzéstelenül, híven, változatlanul.

Én nem dicsérem műveltségedet, mint nem dícsértem szépségedet, bár ritka műveltséggel bírsz és szépséggel egyaránt; miért előtted leborulok: az szíved!

Miért írom én e sorokat? Talán hogy ő olvassa? Nem – csakhogy legyen, kinek közöljem érzésimet; a papíros oly barátságos, és oly hallgatag.

Ah, ő ne tudja meg soha, hogy én szerettem. Csak szánna engemet, s én, bár megbukva, büszkébb vagyok, semhogy szerelmemet viszonzás nélkül szánni lássam, látni akarjam.

Legyen ő boldog másnak karjain, boldog, hogy az istenek, megúnva, a mennyország üdvét, hozzá leszálljanak, az ő boldogságából ízlelendők; boldog, mint még nem volt halandó, boldog, mint én kívánom.

Nekem eddig két istenem volt: akit imádtam. *Ő*, a természet ura, kit a népek milliói térdhajtva tisztelnek, s kit én, a kételyeket elnyomva, hiszek, mert akarom hinni; és *ő*, kit oly kevesen ismernek; a *becsület istene*, az erények összege, teremtője, kinek oltárt emeltem férfi kebelemben, ragyogót, dönthetetlent, hol én naponta áldozok, s melytől buzgóan távolítom el a gonoszt, s melyhez az élet zivataraiban ragaszkodom, mint sziklához a hajótörő. Ezentúl még *Te* is lész istenem, leány, s én keresztyén leszek, a szentháromságnak hívője.

Igen, igen! Te istenem vagy, s így mindenütt velem lész és jelen. Távol e hontól vagy zordon falak közt, a vérpadon vagy a túlvilágban, de mindenütt velem lész.

Előbb panaszkodám, hogy miért ismertelek meg – most áldom a végzetet, hogy megengedé azt. Künn a távolban, hol hasztalan fogok keresni új hazát, mert oh, csak földet fogok találni szegény hazám s a gyermekvesztett anya képeivel, vigasztalóul a te angyalarcod is meg fog nekem jelenni; a börtön éjjelét a te szellemed fogja megvilágítani; a halál küszöbén, gyöngéd kezed fogja bekötni szememet, hogy ne láthassam a hóhérokat, csak Téged lássalak angyalkint lebegni én fölöttem, s ha meghalok, mielőtt a pap áment mondana, hazám, anyám és tenneveddel fogok meghalni ajkimon, hogy mindhárman kísérjetek az üdvözültek országába.

Mily szép volt nekem az élet, mely reményteljes, és milyen sivatag az jelenleg. Mit nem igért mindent a jövendő, hatalmat, nevet, és talán házi boldogságot is, s mi vár reám most? De én mindent tűrök, mindent veszíteni kész vagyok, csak becsületemet nem. Száműzés, fogság vagy halál, de Téged el nem hagylak, becsület! Ezt elrabolni képtelen a világ s Téged szeretni meg nem szűnöm, oh leány, ezt megtiltani szinte képtelen a sors.

Ha tudnád, mint szeretlek! De néked azt megtudnod nem szabad, mert azt kívánnád, hogy más is úgy szeressen, pedig az nem lehet. Csak arra kérlek, el ne felejts! Ah, én nem tehettem annyit e hazáért, hogy nevem a történet feljegyezze, jegyezd fel hát Te emlékedben azt. A nép, mely ismert bár és tudta, hogy érte küzdök tehetség szerint, melynek ügyeért szenvedek, a nép az a nagyokat is elfelejti, nem hogy oly parányi embert megőrizne emlékezetében, mint én vagyok. Ma talán szánja a szerencsétlen áldozatot, holnap már csak megemlíti és harmadnapra már elfelejté, és másról beszél. Ilyen a sokaság, ilyen a nép milliói. És mégis nem bántam meg hogy a népért áldoztam fel magamat, s ha lehetne, újból a népért nyitnék pályát erőmnek.

Mint félnek az emberek a haláltól, mint sietnek, elveik megtagadásával bár, azt elhárítani magoktól! Ők szeretik az életet mindenek felett, én a becsületet! Én nem félek meghalni, én elveim elárulásával nem akarom megvásárolni éltemet, pedig én is fiatal vagyok, felém is mosolyganának még az élet örömei, van mi kössön az élethez, és mégis kész vagyok meghalni hazám becsületéért, s a magaméért. Ne mondhassa gőgösen a győztes zsarnok, hogy nem találkozott magyar, ki — nem a csata hevében — hanem azon kívül, nyugodtan és szilárdul tudott meghalni elveiért, miket szájjal vallott, — hogy ne mondhassa senki, hogy én, a büszke férfi, mászóvá lettem és alázatossá félelemből. Nem, nem, soha! Oly tiszta, mint magánéletem, volt nyilvános életem is, akarom, hogy mindkettő mindvégig következetes, tiszta maradjon. Én nem keresem a halált, sőt kikerülni igyekszem, mert hisz mit használok vele hazámnak, mit magamnak? Nem keresem tehát, de nem is félek tőle, mert lélekismeretem tiszta, nyugodt.

Ő tegnap itt volt és pedig kétszer, reggel és délután is. Valódi ünnepnapom vala az; az ájtatosnak is kétszer van megengedve ünnepnapon láthatni az istenséget Ma nem fogom látni! Oly elhagyottan, árván érzem magamat. Olvasni akartam, pedig azon könyvet, mit ő hozott, mégse tudtam. Letettem tehát, és írtam. És mit írtam? Összevissza, hazaszeretetről, becsületről és szerelemről, minden rend nélkül. Mit tehetek róla, hogy e három érzelem össze forrott, s elválhatatlan. Nem vagyok-e én őrült, hogy most szeretni indulok és szeretni nem szegény elhagyott árvalányt, ki a száműzésbe is követne, hanem úri hölgyet, kire szerencse vár, kit, ha nem saját, de családja s a világ akarata, elő-

ítélete kötnek, kiről csak azt tudom, hogy mint honleány a szerencsétler hazafit szánja, vigasztalja és segíti, de ki azt, hogy a szűz az ifjú irán érezne, mivel sem sejteté. Valóban őrült vagyok, ha nem nevetséges Elfeledni látszom, hogy én is elbuktam, mikor a hon elveszett. Világos óh Világos.

Ha valaha e sorok valakinek kezeibe kerülnének, akit életem érdekel, annak számára leírom párbeszédemet Görgeyvel Világoson, a fegyverletétel előtti napon.

Világosra jöttem a K. családjával. Itt azt hallottam, hogy éppen egy muszka tábornok van Görgeynél a Bohus házában.[1] Felmentem megtudni, mi történik. Egy szobában ott találtam nehány minisztert és sok képviselőt. Egyik se tudta megmondani, Görgey mit tesz. Megkérdezem tehát én, ha senki se meri, hisz én képviselő vagyok, e nemzet sorsáért részben felelős. Görgey szívesen fogadott. De alig kezdék vele beszélni, alig kérdeztem tőle, mi sors vár azokra, kik a hazának áldozták éltöket, felpattant, s azt kiáltá: „Úgye most féltek meghalni; de a hazát bajba hozni nem féltetek." Mire én azt viszonoztam: „Meghalni nem félek, s azt, ki hozta bajba a hazát, majd megítéli a história." — „Az már el van ítélve" — felelt az önhitt Görgey.

A beszélgetés többi részleteit nem írom meg, csak annyit kívántam megjegyezni, hogy ki ezt olvasandja, tudja, miként G. minket okolt, minket vádolt a haza elvesztéséért.

Bűnbakot kerestél gyalázatodnak, hálátlan, érdemtelen! Ura szerettél volna lenni a nemzet sorsának, de hiányzott a tehetség és a bátorság hozzá; csak vágyaid voltak, égetők, telhetetlenek. Nekem nem fog jutni hely az évkönyvekben, te néked jut, de nem irigylem azt.

Istenem! mire jutott e nemzet?! Fel fog-e még virradni és mikor a magyar szabadság napja, miután annak már hajnalát áthatlan sötét felleg elborítá? S ha igen, fogják látni szemeim e napot, vagy nem? Oh ha talán közelb lenne e boldog pillanat, mint remélni szabad, és én — ha isten menekülnöm engedi — majd visszatérnék e hazába, a szabadba, és ő is még szabad leendne — —! Bolond, bolond, eredj alunni, s alva folytasd álmodat. És ha ő szabad leendne is még, ki mondta meg neked, hogy szeret, avagy szeretni fog?! Igaz, igaz!

Fogok-e megmenekülni vagy nem?

Radnán valék, midőn Kossuth, Szemere és Batthyány Aradról oda jöttek, már Törökországba menekülendők. Kossuthtól, aki úgy szeretett, s kit én úgy tiszteltem, még búcsút vehettem. Mindketten könnyezénk, midőn kezét nyújtva nekem azt mondá: „Tehát így kelle végződnie e nagyszerű drámának." Batthyány hítt, mennék velök. Nem mehettem, mert nem volt pénzem. Azóta hét hete múlt el, s én mégis itt

[1] A Bohus-házban írták alá a fegyverletételi szerződést.

vagyok. Sok sanyart, aggodalmat kelle már szenvednem és még mennyi vár reám. Társam, barátom osztja és enyhíti; jó emberek, barátim is szelidítik, és főleg Ő, nemtőm, angyalom! És mégis szenvedek; de lelkem ifjú rugékonyságát el nem veszíti, csüggedni avagy kétségbeesni nem engedi. Két erő az, mi fenntart. A remény, hogy megmenekszem, s az elhatározottság, ha nem sikerülne. Talán a gondviselés azért nem engedé könnyen megmenekednem, hogy a bujdosás ideje alatt tanuljam megismerni jobban az embereket, hogy eddig ismeretlen alakban ismerjem meg az életet, hogy a fájdalom és szenvedés megszántsák lelkemet, melynek térein a tapasztalás becses gyümölcse nőjjön — talán, talán, hogy őt még megláthassam. Mint annak, ki el van ítélve, megengedik, hogy halála előtt még élvezze, amit leginkább óhajt. Oh, ha hogy ezek utolsó napjai életemnek, valóban szép napok. Mi sem hiányzik, csak hogy még édes anyámat láthassam, ölelhessem,

Szegény anyám! Kit fogsz Te ezután úgy szeretni, mint szerettél engemet, kiért fogsz oly buzgón imádkozni, midőn reggel fölébredsz s midőn az estharang megszólal. Oh, ha már nem lesz fiad, úgy imádkozzál érette, ki fiadnak angyala volt, vagy ha fiad megél, akkor is foglald imádba, mindjárt az én nevem után.

Szegény édes anyám! Talán sejtelmed volt, midőn utolsó találkozásunk alkalmával avval vigasztaltad magadat és gyermekid, hogy ha mi meghalunk is, Te nem fogsz sokáig könnyezni felettünk, mert hisz nemsokára egyesülni fogsz velünk. Testvéreim: Péter és István jelen valának. Oh István, te nemes lélek vagy — az én lelkemen még sok salak ragadt, a tiéd tiszta, mint a színarany. Pótold anyámnak elvesztett fiát, hisz a te lelked olyan dús, hogy kettőnek érzelmeivel bír. És ha valaha meghallanád, hogy ő neki, ki testvérednek angyala volt, segélyre van szüksége, Te ki oly nemes, s önzéstelen, oly tiszta erkölcsű s oly hősien bátor vagy, ki száz halállal szembe néztél Budának ostrománál: légy hát lovagja, én helyettem légy!

Örökké visszatérek reá. Mint a delejtű, bármint helyezd, mindig az észak csillagát mutatja, s azon megáll; mint a madár, bár szerte röpkedett, úntalan visszatér a fészekhez, hol társát megleli. Ez utolsó hasonlat nem helyes, hisz ő nem társam nekem, nem.

Mikor és ha fogom-e még látni? Oh igen, hisz én el nem búcsúztam tőle. Ha ám távoznom kellene innen, anélkül hogy őt láttam s neki „Isten hozzádat" mondtam volna: akkor lelkem be nem mehetne az üdv honába, mint Alpenoré[2] vagy más görögé, akit el nem temettek, vagy azon keresztyéné, ki az utolsó szentséget fel nem vette halála előtt.

[2] Helyesen: Elpenor, Odysseus egyik társa, aki Kirkénél részegen leesett a háztetőről és nyakát szegte. Odysseus az Alvilágban találkozik vele s megígéri, hogy eltemeti. Visszatérve Kirkéhez ezt az igéretét teljesíti is. A görögök hite szerint, ui. akinek holttestét nem temették el, nem juthatott be az Alvilágba.

Nekem látnom kell őt, még egyszer, s talán utószor! De fogok-e beszélhetni vele, és négyszemközt, hogy elbúcsúzhassak Tőle? még sohse szólhattam vele tanúk nélkül. Minek is; hiszen talán csak nem kívánod megvallani neki őrült szerelmedet? Talán jobb volna, ha nem is látnád, s jobb elfelejtened őt, jobb, ha ő is elfelejtne tégedet. Én elfelejtsem! Ragadd ki a kebledből a nyilat, melynek viszhorga van, s feledd el a nyilat, sebed van. Elvérzeni igen, de elfeledni nem fogod. E hasonlat se jó, hisz ő nem okozott fájdalmat mint a nyíl. Igaz! Tehát, légy szomjas, mint Tantalos,[3] s feledd az éltető forrást; légy beteg, s feledd el az egészséget! tépd ki az anyaföldből a fát, és mondd a száradónak, hogy feledje a földet, melyből életet szitt — vessenek ki mez nélkül a hóra csikorgó tél idején, s feledd el a jótékony meleget, vagy, vagy — szeresd őt, s — feledd el!

Szeptember 30án. De ha ő felejt el Tégedet? Az meglehet, igen, az meglehet! Miért is ne! Mi vagyok én neki más, mint egyike azon szerencsétleneknek, kik a hazáért szenvednek, s kinél száz meg száz derekabb és érdemesebb van. Minden tettéből azt kell következtetned. Avagy nem kívánta-e, hogy társad is mindig jelen legyen, valahányszor együtt valánk. Nem mondta-e, hogy mindkettőnkért fog imádkozni?

Igenis, — ha ő felejt el Tégedet? Erre tegnap nem is gondoltam. Ma józanabb vagyok. Igen, igen — minden ember el foghat felejteni, csak te nem — édes anyám! Hogy te felejts el, azt óhajtanám, de te szegény, te nem felejthetendsz. Meglehet, hogy kik előttem hajlongának, midőn még hatalom volt kezemben,[4] azok a megbukottat gúnyolni fogják, és örvendeni bukásán; meglehet, kiket barátaimnak hivék, azok szégyellni fogják barátságukat, ha hóhér fogná kivégezni a barátot, de te örökké fogsz szeretni jó anyám, előtted szent lesz gyermeked emléke; s te a kötélből, mely fiad megfojtá, gyöngysor helyett nyakláncot fogsz készíteni magadnak, vagy a golyóból, mely velőmet szétzuzandja, gyűrűt csináltatsz, melyre címerül fiadnak arcát vésendik, a széles, magas homlokút. Borzasztó gondolat, hagyj el.

Ma hét hete, hogy eljövék Világosról, azóta bújdosom. Sok embert tanultam megismerni. Csak kevés mutatott részvétet tettben, a legtöbb félt a bújdosótól, mint bélpoklostól. Veszély idején legönzőbb az ember, csak magára gondol. Annál becsesebb, annál drágább tehát azon barát, ki könyörül a szerencsétlen sorsán, minél ritkábban jön elő.

---

[3] Tantalus, Zeus és Pluto fia, aki fiát Pelopsot tálalta feldarabolva az istenek elé, s ezért az Alvilágban úgy bűnhődött, hogy étlen szomjan egy tó közepén álláig érő vízben állt, feje fölött a legremekebb gyümölcsökből terhelt fa volt. Ha lehajolt inni, a víz elhúzódott, ha a gyümölcs után nyúlt, az ágak felemelkedtek. Innen a szólás: tantalusi kínok, mikor valaki előtt ott van az, amit kíván s mégsem tudja elérni.

[4] Irányi Dániel 1849. április—június hónapokban Budapest kormánybiztosa volt, s így nagy hatalom volt a kezében.

Köszönet nektek, ti kevés jó emberek. De ha mind elhagynának is, ha mind félnének tőled, mint féltek attól, kit egyházi átok sujta: ő el nem hagyna, ő nem félne tőled. Lelke sokkal nemesebb, magasztosabb, előítélet — és önzésmentebb, semhogy a szerencsétlentől visszariadjon, ki szerencsétlen, mivel hazafi.

Ezen hét heti idő alatt, erdőkben is bújdokoltunk, padláson időztünk, fekve mindig, és nesztelenül. Alig mertünk susogni. Rettegtünk az emberektől mint zsiványok, füleltünk, ha falevél zörrent, ha száraz gally letört, ha madár ugrált közelünkben. Éheztünk néha, de még többet szomjazánk, hiszen a forrás távol volt és emberek láthattak volna, ha elhagyjuk a rejteket.

De ez mind csekélység, s alig említeném meg, ha hogy nem azért, hogy elmondhassam: miként egyetlen egy tekintet, egyetlen mosoly tőle, dúsgazdagon kárpótolt minden nélkülözést.

Ha isten megsegít külföldre, mit teszek? pénzem alig van annyi, hogy kiérjek.[5] Kapok-e Párizsban munkát, alkalmazást, hogy eléljek? Oh, én nem búsulok rajta, csak kimehessek. Érzek én magamban elég tehetséget, elég erőt. Eleinte talán titoknoka valakinek, később zsurnaliszta leszek. A sajtó nagy hatalom, kezelői hatalmasok, szabad országban. Ott is te rólad fogok írni, oh hon; feléd fordulnak szemeim, mint a hívő muzulmáné Mekka felé, mint az árvagyermeké a sír felé, hol anyja nyugoszik. A szél, mely keletről jövend, nekem csak jajjaidat zúgandja fülembe, mint az, mely nyugotról fog feléd lengeni, fiad imáit és sóhajait fogja megvinni néked; néked hazám, néked anyám, és néked oh leány! Mindhármotok boldogságáért imádkozandom, mindhármatokért sóhajtni fogok. És Isten meghallgat engemet, ő, kit mindig hivék, s kiben bízni meg nem szűnöm.

Fogok-e visszatérni, ha közbocsánat adatik? Nem tudom. Talán igen, legalább, hogy még egyszer ölelhessem anyámat, atyámat, testvérimet, s néhány rokont és kevés jó barátot és barátnét; hogy viszontláthassam őt, kinek nevét még le nem írtam, és le sem írom, hogy még a néma papíros se tudja meg.

S vajon tudnék-e itt maradni, ha közbocsánat adatnék? Alig! Én lássam a hazát rabláncon, mely szabad volt, ne merjek szólni, írni, miként érezek, halljam az anyák panaszos sírásit, kiknek fiaik a szabadságharcban hiában estek el, lássam a haza ellenségeit, a bennszülött korcsokat, miként dúlnak, pöffeszkednek, káromolják a legtisztább honfiak nevét, éreznem, miként lenéznek ők a nyomorúltak engem, talán azok is, és bizonnyal, akik bókoltak, míg hatalmas voltam — nem, nem, az nem lehet!

---

[5] Néhány heti bujdosás után sikerült Irányinak külföldre kijutnia és csatlakoznia Párizsban Telekihez.

És mégis, ha visszavonva élnél, szüléid, testvérid, talán tencsaládod körében, egy félreeső falun, hol csak azt látnád, akit látni óhajtsz, élve a tudománynak, tiéidnek, s a falu népének, a házi magányban boldog, és boldogítva másokat. Lelked, igaz, örökké tágas tettmezőt kivánt, de ha szűkebbre, ha igen szűkre szabná is a sors e honban, mégis e honban élnél, és tiéid között. Talán, talán, de nem tudom.

Családom nekem — nélküle!

Soh' se éltem még oly elvontan, elszigetelten emberektől, mint most e hegyi lakban. Szeretem a természetet, oly szép, oly igen szép. De legszebb itt, hol őt láttam, hol ő járt, ült, beszélt. Meg meg kinézek, ha nem látom e jönni. De ő nem jön. Jobb is, magam is, bár égek utána, azt tanácslám neki, ne veszélyeztesse magát, hírnevét. A világ oly gonosz, pedig ha tudná mily tiszta lélek ő, s mily tisztán szeretem. A napsugár, midőn reggel a harmatcseppen játszadoz, nem tisztább az én szerelmemnél. Beh szeretnék örökké itt maradni! Ott, a nagy kő mellett, ott imádkoznám, ott merengenék, ott meghalnék. Oltárom lenne az, s majd sírkőm is. De az nem lehet, nem lehet. Futnom kell innen, messze messze futnom! Isten veled hazám, anyám; isten veled Szerelmem, Isten veled!!

(O.L. — Szentpály cs. iratai d. a. — Korábban: 1848/49-es iratok.)

241.

Teleki László — Pulszky Ferenchez[1]

Párizs Szep. 30-ikán 184 9.

Kedves barátom!

Most kaptam egy érdekes levelet Andrássytól, Szarvadynak átadtam, hogy veled közölje. A refugiékről írhatunk ezután is, és majd klasszifikálhatjuk őket Kossuthtal egyetértőleg. Oroszt kivéve osztom nézeteidet.[2] Majd eléadjuk okainkat mindketten. Addig is feleletedet várom utolsó levelemre. Mi engem illet elhiheted, hogy ha bár konfiskálják is mindenemet, még nem fogok senkinek is terhére lenni, e tekintetben nyugodtak lehettek mindnyájan. Mi Kisst illeti, még nem tudni dolgai miként állnak otthon — de mindenesetre bátyjától reménylhet. Jelenleg azonban nincs pénze.

Bikkessynek mennyi a pénze, nem írhatom meg, mert nincs róla tudomásom. Aziránt nincs kétségem, hogy mind ő, mind Mérey (ki már itt van) feleségestül a refugiék sorába tartozik. Sokkal inkább, mint Orosz, ki Bécsben éppen nem tartozott a kompromittáltak közé. De hi-

[1] Ld.: a 231. sz. levelet és az 1. jegyz.
[2] Ld.: a 231. sz. levél 5. és 6. jegyzeteit.

szen kár Oroszra nézve szót szaporítni — ismerned kell őt — s tudnod, hogy már egyszer eladta magát — s tehát igen könnyen megvehette őt Ausztria másodszor is. Az én jelenetem vele csak pótló adat a többiekhez, melynek előadásával nem kívánlak fárasztani, mert különben levelem igen hosszúra nyúlna.

A 20.000 frankot, nézeteid szerint, visszaadandom Braniczkynek mert hihető, hogy ő e pénzt nem arra szánta, mire most használhatnánk.[3] E tekintetben veled egy véleményen vagyok.

Cobdennek minden szépet részemről. Csak támogassa a Portát is. Jól dolgozik. De már Palmerston is tehetne valamit, mert Andrássy Gyula szerint az angol követ [4] igen gyöngén viselte magát. Soldenhof és Czartoryski az iránt tudósítottak hogy Canning kormányától a Dardanellákhoz flottát kért és a legújabb hírek szerint a földközi tengeri angol flotta már Konstantinápoly felé közelg.[5] Ha ez igaz volna — ha a Porta tagadó válasza mellett megmarad úgy könnyen háború üthet ki. S ennek rezultátuma roppant lehetne; előre ki sem mérhető. Te a közvéleményre hatva, s Palmerstonnal szólva, sokat tehetsz Angolhonban. E kérdés nem dül el oly rögtön, mint gondoltuk volna. Én szóltam már Tocqueville-lel, ki mindent igér, de én nem sokat reménylek tőle, mert kezei kötvék. Komárom mellett mit tehetünk?[6] Üzenjünk-é nekik valamit? Amerikába lehetséges lesz talán pénzt, fegyvert, hajót szereznünk, mennyi csak kell: az amerikaiak közül sokan, kik itt vannak, szentül igérik. Egy amerikai megy most Londonba.

Saunders nevezetű (sok fegyver van diszpoziciójára, befolyása is van Amerikában), lakik *Trafalgar Hotel* Trafalgar Square, ugyan kérlek keresd föl. És mondd meg nekem aztán, mit gondolsz. Lehet e Amerikában egy expedíciót előkészíteni és ily expedició képes volna e Magyarhont megmenteni? Hen. is már Widdinben van.[7]

Feleletedet várom. Isten veled. Nődet tisztelem.

Teleki

(O.Sz.K. Kézirattár. — Pulszky-levelezés.)

---

[3] Ld.: a 223. sz. levél 5. sz. jegyz.

[4] Canning Stratford, aki az egész szabadságharc alatt — bár sokat lendíthetett volna a Portára való befolyásával, a magyar ügyön — a semlegesség látszata mögött kifejezetten magyar-, illetőleg forradalomellenes álláspontón, főnöke, lord Palmerston álláspontján, állt.

[5] A hír — bár a forradalom leverése után Palmerston kétségtelenül tett lépéseket a menekültek ügyében — nem felel meg a valóságnak.

[6] Komárom ellenállása bizakodással töltötte el a magyar ügyért aggódó honfitársakat, Teleki is, mint külföldön annyian, bizonyára onnan várták azokat a kedvező feltételeket, melyek a szabadságharcban résztvettek számára általános amnesztiát jelentettek volna.

[7] Heningsen. (Ld.: 184. sz. levél 2. jegyz.)

242.

Szarvady Frigyes — Pulszky Ferenchez[1]

9, rue Castiglione
september 30-án

Kedves Pulszky Úr!

ime közlöm Andrássy utolsó levelének fő tartalmát.[2] Postabér kimélése tekintetéből nem felesleges elővigyázat. A dátumát is mondom, ti. hogy szept. 15-én íratott, mert a mostani levelén Andrássynak volt dátum, az előbbin nem und wo nichts ist, hat der Kaiser das Recht verloren.[3] Miután az osztrákok kegyetlenségéről beszélt és az oroszok kimélő magaviseletökről így folytatja levelét:

„Minek az a következménye, hogy az oroszokat sokkal inkább szeretik nálunk, mint az osztrákokat. Aki nem vak láthatja, hogy nem Ausztria lesz az, amit rekonstituálnak. Ezeket kell jelenleg az angolokkal megérttetni, mert nem lehetlen, hogy az osztrák kormány minden ostoba büszkesége mellett is kész volna elfogadni Anglia tanácsát — hogy később talán támaszát biztosíthassa magának — barátja, az orosz ellenében. Több oldalról azt írják, hogy a bécsi kormány külön konstituciót akar adni nekünk, és hogy István herceg mint alkirály jönne ismét Magyarhonba."

„Tudod, hogy Miklós cár egyik adjutánsát[4] küldött [!] ide, ki által a lengyelek kiadatását követelte. A levél hangja sértő, büszke és bármely egyes emigráns elszökését vagy elszöktetését casus bellinek nyilvánítja. A magyarokra nézve azt tanácsolja, hogy őket is adja ki. Folyó hó 9-én három a legbefolyásosabb miniszterek közül vélem és Czajkával tudatá, hogy nem lesznek képesek a kiadatást megakadályozhatni, mert egy számos párt miniszteriális kérdésnek tekintvén, kényszeríteni akarja őket a kiadásra, hogy azáltal a Resid kormánya lehetetlenné váljék.[5] Ők tehát csak egy módot látnak a megmentésre és ez, hogy a török vallásra térjenek át. Néhány napig nem akartam magamra vállalni, hogy ily értelmű levelet írjak nekik, azonban újabb sürgetésre nem veszedelmeztethettem a barátink életét és ennélfogva 10-én egy gőzhajó vitte levelemet Widdinbe. A Porta megigérte, hogy akik

[1] Ld.: a 224. sz. levelet és az 1. jegyz.

[2] Ez a levél ismeretlen.

[3] Jelentése: Ahol nincs semmi, ott a császár is elvesztette jogait, vagyis ahol nincs, ott ne keress.

[4] Radziwill herceget, a cár külön küldöttét, aki a Törökországba menekültek ügyében ismételten közvetítette a cár akaratát a Portához.

[5] Resid pasa kormánya a forradalom pártján állt, magyarbarát politikát folytatott. Külügyminisztere, Ali pasa, Kossuthtal kapcsolatot tartott.

nem akarnak itt maradni, nehány hét mulva utilevelet kapnak. Minden katonatiszt saját rangja megtartásával léphet be a török ármádiába, a tábornokokat sem kivéve. Ez tehát több, mintha megtagadták volna a kiadatást, ez annyi mint háború. Azóta azonban megváltozott az állás, a Porta okokat hozott fel, miért nem adhatja ki a menekülőket, mire Radzivill azt felelé, hogy neki nem feladása [!] okokat hallgatni és azokra felelni, hanem egyszerűen igen vagy nem feleletet hozni urának és azt hitte „qu'il les a mit dans le coin".[6] A porta azonban feltalálta magát és azt felelte, hogy ha ez nem feladata, úgy hazamehet, majd küldünk egyént, ki egyenesen a cárnak viendi feleletinket. Ezen erélyes felelet a szultán és a seik ül Izlam (főpap) határozott föllépésének tulajdoníttatik. A szultán a háborúra is kész, azt mondják, úgy nyilatkozott, hogy oly embernek feleletet sem ád, ki lengyel létére honfiai fejeit jön kérni. Ha lord Palmerstont reá lehet bírni, hogy erélyesen támogassa a szultán kijelentését, úgy igen könnyen meglehet, hogy az orosz háborút izen és annak az én véleményem szerint csak a legjobb hatása leend. A közvéleményre kellene hatni Angliában. Kidicsérni a szultán magaviseletét és megmutatni, mennyire érdekében van Angliának, hogy a Portát támogassa. Egész nap el lévén foglalva, Pulszkynak már nem írhatok, kérlek, küldd el tehát ezen levelemet neki is. Én addig itt maradok, míg emigránsainkat megmentettem, azután Angliába szándékozom."

„Éppen most hallom a biztos tudósítást, hogy a porta írásba jelentette ki, miszerint az emigránsokat ki nem adja, erre az orosz követ azt válaszolá, hogy ha holnap estéig a Porta megmarad ezen szándéka mellett, azonnal útnak induland. Van reménység, hogy a Porta megmarad kijelentésénél — azonban a francia követ semmit, legalább mint követ, az angol pedig igen gyenge magánbíztatásokon és még gyengébb humanitásról szóló nótákon kivül semmit sem tesz. Úgy látszik, hogy az oroszok szándéka komoly."

A magyarok Istene tartsa meg.

Szarvady

(O.Sz.K. Kézirattár. — Pulszky-levelezés.)

243.

Damjanich János — Leiningen Károlyhoz[1]

Ma reggel gránátostiszt érkezett mint futár az ítéletükkel. Semmi jót sem remél, mert feleségét, akinek már volt engedélye hozzá bejönni, nem engedték be. „Amit Isten küldött kedves öregem, nyugodtan fogadtuk és olyan bátran és félelem nélkül

[6] Jelentése: „hogy sarokba állította őket."

[1] Ld.: a 236. sz. levelet.

fogunk a kaszás halállal szembenézni, ahogyan kipróbált emberek elviselni tudják azt, amit a sors rájuk rótt."

[október 5.]

Mein lieber Karl!

Heute früh langte ein Grenadier-Offizier als Kurir mit unserm Urteil hier an. Ich ahne nichts günstiges, da meine arme Emilie, die bereits Erlaubniss hatte zu mir zu kommen, nicht hereingelassen wurde. Was Gott gibt mein lieber Alter, haben wir so wie im Kriege Ungemach ertragen, und der Sensenmann streng und ohne Zagen ins Auge gesehen, werden wir nun das über uns verhängte, als erprobte Männer, zu überstehen wissen. Gott tröste dich mein guter Freund, wie gerne möchte ich dich sehen

dein wahrer Freund

Damjanich

(O.L. – 1848/49-es iratok. [Kibontott iratok])

244.

Jókai Mór — Feleségéhez, Jókainé Laborfalvy Rózához[1]

Kedvesem.

Ha levelet akarsz nekem irni, azt Vadkertre cimezd, az ottani postamester kezemhez juttatja. E napokban valahol találkozni szándékozom veled, egy fiatal ember, kit e végett megbíztam, el fogja mondani, hogy hol és mi úton!

Most oly ferde helyen lakom, ahol soha sem német, sem muszka nem járt és hihetőleg nem is fog járni. Itt te is ellehetnél, ha Pesten nem maradhatsz.

Ha lehet, ne mulaszd ez alkalmat velem találkozhatni. Gerendai Ambrus nejével eljöhetsz.

Isten veled, csókollak.

imádó

J. Móricod

(O.Sz.K. Kézirattár. – Levelestár.)

[1] Ld.: a 232. sz. levelet és az 1. jegyz.

245.

Jókainé Laborfalvy Róza — Telepi Györgynéhez

[Jókai Mórhoz][1]

[1849. október]

Kedves Barátném, én hála isten jobban vagyok, de te vigyázz mindenek felett magadra! igen egészségtelen állapotba vagy! Legkisebb gondatlanság bajba keverhet. Dolgunk igen igen rosszul foly! nincsen semminek ára. Bár az isten vette volna el azokat az embereket idején, akik ilyen veszedelembe ejtették ezt az országot, most legalább nem szenvedne minden ember annyit. De bűnhődnek is — most a napokba akasztották Perényit, Szacsvayt és Csernust, Avancurt, Vonyeczkit meg még egyet.[2] De nem tudom, hogy hívják, lakolnak vétkeikért!! No de hiszen ezt már te alkalmasint hallottad — hogy még ezután mennyit fognak az isten tudja! Ime itt küldöm az igértet, csak dolgozzék az öcséd szorgalmatosan,[3] ne járkáljon sehová! igen szükséges, hogy már egyszer otthon üljön és meg se mozduljon, úgy iparkodjék. Ha ezt nem teszi, engem szerencsétlenné tesz!! 100000 szer csókol Irma.

Nénédnek rövid időn el küldöm az igért főkötőt.

Nénédet, bácsit és Kati nénit csókolom ezerszer, adjon az isten minden boldogságot és áldást rájuk, ők megérdemlik.

(O.Sz.K. Kézirattár. — Levelestár.)

246.

Jókainé Laborfalvy Róza — Jókai Mórhoz[1]

[1849. október]

Kedves egyetlenem!

Mi jól esik lelkemnek, hogy egyszer szabadon és nyiltan írhatok neked kedves jó Móricom — oly sok panaszom van, anyád igen mél-

[1] Ld.: az előző levelet és az 1. jegyz., valamint következő levél 2. jegyz.

[2] Perényi Zsigmondot, Szacsvay Imrét és Csernus Manót, október 24-én, Voronieczky Micislávot, Abancourt Károlyt és Giron Pétert október 20-án Pesten akasztották fel.

[3] Ti. Jókai Mór.

[1] Ld.: az előző levelet és az 1. sz. jegyzetét.

tatlan irántam. Nem is akartam megírni, de gondoltam – te sokkal okosabb vagy, hogy sem ez téged nagyon nyugtalanítana. Én egészen kiismertem, ő most sem azon aggódik, hogy te ilyen állapotban vagy, hanem hogy mért vettél el engem, a legalávalóbb rágalmakkal illet, akár hová megy, nincs más kitétele számomra, mint az a személy! azt mondja én döntélek szerencsétlenségbe, nálam nélkül most te nyugodtan ülhetnél otthon, de minden bajodat én okoztam és több ilyeneket. Téged, azt mondta, eltart holtig! csak menj haza, mily nagy kegyesség! én osztán menjek ahová nekem tetszik, úgye szép, anyához illő? Osztán csak nevetségessé ne tenné magát. De Egressynénél is oly bolondokat beszélt, hogy ha elcsábítottalak, hát tartsalak, még pedig úri módon, mert ő téged úrfinak nevelt, nohát most van ennek ideje, ily körülmények közt? De ami még legborzasztóbb! olyanokról álmodozik, hogy vajon elválasztanának-e bennünket könnyen. Kérdezősködik arról, hogy hol esküdtünk meg – nem irtóztató, és égbe kiáltó ez!? Most van fogalmad, mily fájdalmasan vette, szerencsétlen helyzetedet anyád!? ide nem jött, elment Polgárhoz, csak azért, hogy engem rágalmazzon. Azzal a húsz pengővel milyen komédiát csinált, nekem nem merte küldeni, se Egressynének nem adta, mert mint mondta félt, hogy elköltöm, hanem Polgárnak adta, oly meghagyással, hogy úgy küldje el, nehogy az én kezembe jusson. Ő nekem által adta, de kért, hogy küldjél róla nyugtatványt. A hét aranyat a bátyád küldte, de azt is megtudta valahogy anyád is, most fél szinte, hogy nem jut kezedbe, én ezt mind másoktól tudom. Én erről a húsz pengőről nem tudtam semmit, és meg is kérte Polgárt megköszönve szívességét és részvétét, hogy hagyjon fel tovább ostromolni, mert én nem fogadok el semmit, végezheted magad velek, addig míg távol vagy tőlem, az isten ad nekem annyit, hogy te nem fogsz szükséget szenvedni. Azért kérlek, édes jó Móricom, szerelmünkre! ne búsulj és ne aggódjál semmit, avval az öntudattal írtam meg őszintén mindent, hogy te sem búsulni, sem aggódni nem fogsz, legyen megnyugvásod határtalan! és kétszeres! Szerelmem irántad, mert mint kedves jó férjemet, és szerencsétlent ! kétszeresen kell téged szeretnem! Azt hiszem, az isten rövid időn belül megadja, hogy végképpen enyimnek mondhassalak és karjaimba lehess, karácsonyra mindenesetre bemegyek, ha előbb nem lehet, ne nekem tulajdonítsd, hanem a körülményeknek, itt mindég sok a beteg, és tudod lelkem, változnak a darabok minden percbe, nagyon meg kell választani az időt, azért is, hogy gyanút ne gerjeszen, ha nem lesznek is otthon én olyba veszem mintha otthon volnának, az isten jutalmazza meg irántadi gondoskodásukat. De hiszen nem is fog elmaradni – itt küldök fejkötőt, és kontyot, azt hiszem jó lesz? a néninek. Neked lelkem a lábravalókat, a hét aranyat nem küldöm, hiszen aranyad van, ha kell, hanem tíz forint pengőt küldök, és írd meg most, hogy küldjek levelet majd, miután szegény

Telepiné megholt, kinek címezzem ![2] – a harminc pengőt megkaptad-e, írd meg, mindnyájan egészségesek vagyunk, óhajom te is az légy, és maradj, vigyázz magadra kérlek, – Isten veled édes, kedves, szeretett! jó Móricom. Telepitől írjál sokat! nagyon sokat, reménylem rövid időn látlak

örökre híven

szerető *Rózád*

(O.Sz.K. Kéziratt ár. – Levelestár.)

247.

Pöltenberg Ernő — Feleségéhez

Habozik, nem tudja, hogyan közölje feleségével a végzetes hírt, hogy ne döbbentse meg túlságosan nyersen; óhajtaná, hogy mire e sorokat megkapja, már valaki kíméletesen közölte légyen vele. Isten oltalmát kéri övéire, s felesége bocsánatát mindazokért, amiket ellene elkövetett. Legyen erős, gyermekeiért éljen.

Arad le 5 Octobre. 849

Mon adorée, ma pauvre femme!

Je ne sais mon adorée Pauline! coment t'écrire pour ne pas frapper trop rudement ton pauvre coeur aimant; – et je ne souhaite, que mon malheureux sort, jusqu'à ce que tu auras reçu ces lignes, te serait déjà parvenu par une bouche compatissante, qui te l'aura dit avec tout le ménagement possible.

It faut donc que je te dise un éternel Adieu... te bénissant pour tout le bonheur que tu m'ava[is] richement donné et te remerciant du fond de [mon] âme pour tout l'amour que tu me vouas.

Que le bon Dieu! Vous protège, Vous et les chers et pauvres enfants, qu'il ne permette pas que Vous Vous adonniez trop à une grande douleur, qu'il étende ses mains tout puissantes et protectices sur Vos chers têtes! ce séra ma dernière et fervente prière!!

Toi aussi ma bien aimée Pauline me pardonneras (je le sens!) tout d'avoir te causer de chagrin dans ma vie! Tu me le pardonneras, car tu étais toujours un ange de bonté! Oh! que le coeur me saigne, de ne puis te voir et t'embrasser.

Sois donc forte ma bonne Pauline, sois forte par amour pour moi, pense que tu as des enfants! qu'il faut que tu vives pour eux!!

---

[2] Az előző, férjéhez intézett levelét, Laborfalvy Róza még Telepi Györgynéhez címezte.

Adieu! donc mon ange adorée!! je Vous embrasse mentalement tous, toi et les chers enfants une forte étreinte! Que le bon Dieu vous protège! et que Vous soyez encore heureuse ma bonne Pauline! comme Vous le meritez bien. Adieu!! –

Ton

pauvre *Ernest*

(O.L. – 1848/49-es iratok. [Kibontott iratok] – Magyarul hibásan kiadva: Gracza György: Az 1848/49-iki magyar szabadságharc története. V. 854. old.)

248.

Lázár Vilmos — Feleségéhez

1849. október 5.

Kedves Szentem Marim! Jer be hozzám Édes lelkem, úgy hiszem, megengedik, a többit itt hallod meg, jer ide kocsin és hozd el a gyermekeket is. Édes lelkem, légy erős, mert úgy hiszem ez csak próba, és ha bekövetkeznék is a legiszonyúbb, akkor elég idő. Bennünket valamennyit halálra ítéltek, úgy hiszem, a kegyelem be fog következni.

De légy mondom erős, légy nőm, úgy miként én férfiú.

Viszontlátásig csókol örökké hű szerető férjed Vilmosod.

(Másolat. OL. – 1848/49-es iratok. [Kibontott iratok])

249.

Lázár Vilmos — Feleségéhez

Arad Október 5-én 1849. este

Kedves Szentem egyetlen Marim! Mindenem e földön!

Egy sejtelem mondja nekem, hogy holnap reggel – mielőtt még egyszer láthatnálak – elvérzettem, és velem több becsületes derék bajtársaim! Marim! Te, aki szívem minden hézagját bírtad, Te magad maradsz e földön. Te voltál mindenem, Te leszesz utolsó sóhajtásom. De marad még neked egy pár jó embered, és az én és a Te szegény

gyermekeid. Ezekben találd fel minden földi boldogságodat, ezekben összpontosítsd szeretetedet, és az Isten kebledbe fogja önteni a vigasztalás malasztait; és arra törekedj is, ezt kívánja nyugodalmam a másik világon, melynek rejtélyei előttem nemsokára megnyílnak! Én érted és nyugodalmadért fogok az Istenhez imádkozni, Te édesem mindenem hasonlóképp értem imádkozz. Károly szavát bírom, hogy rólad és gyermekeinkről gondoskodni fog. Szerencse hátra van ugyan, de jóakarat ki fogja pótolni a hiányzót. Isten veled! Isten veletek! Szeretném beléd lehelleni utolsó sóhajtásom, de ez úgy is meg fog történni. Én mártír vagyok, és ártatlanul halok meg. Az Isten, aki még sohasem hagyott el, most sem fog elhagyni, én pedig szellemkép körül foglak lebegni mindenha! Légy nyugodt és élj boldogul — örök szerelmembe. Ott fenn ismét látjuk egymást, ha van egy jobb lét. Képzeletembe dobogó szívemhez szorítlak, csókollak, és maradok síromiglan hű szerető Vilmosod.

Kedves Gyermekeim! jók legyetek! Szeressétek egymást! Éljetek anyátokat vigasztalva, szeretve — szerető apátok

Vilmos

(Másolat. OL. — 1848/49-es iratok. [Kibontott iratok])

250.

Körmendy Dániel — Őry Sándorhoz

Pápa október 5. 849.

Kedves Barátom!

Mindkét rendbeli leveledet vettem: — köszönöm. Bocsáss meg, hogy eddig nem válaszolhattam: oka az, hogy jelenleg ügyvédi dolgaim menetele szerfelett megcsomósodott és, mint lehet mondani, még pillanataim is előre kiszámítvák. Valamint előbbi leveledbe zárt más leveleidet az illető helyre haladék nélkül elvittem: úgy az utóbbiban küldött bizományaidat is, édesatyád sarkallásával, amennyiben átadta, kísérlet alá fogtam.

Komárom vára feladatott.[1] A feltételek közül két lényegesebbet tudok: I-or. A várbeli katonaság, tisztek egy hónap, közemberek 10 nap fizetéssel ellátva, sőt a tisztek kardjukat is megtartva szabadon bo-

[1] Ld.: 188. sz. levél 5. jegyzetét.

csáttatott. 2-or Komárom városában ötszázezer pengő magyar bankjegy osztrák bankjeggyel beváltatott.

Tegnap Veszprémben és itt Ferenc József Urunk-Királyunk tiszteletére nagy ünnepély tartatott; sőt Veszprémben, minthogy jelen lévén tudom, a tisztviselői és ügyvédi kar nemzeti gálában kardosan leendő megjelenésre felhívatott. Ismersz, Sándorom, engemet jól, bizonyára szeretném a békés időket élvezni, én sohasem voltam, és sohasem is leszek forradalom embere. Adjon isten e hazának, s az egész Monarchiának örökös békét!!! A veszprémi zsidó közösség, minthogy közülök sokan a letartóztatott portékákból vásároltak, s ők az ilyeseken kapva kapni szoktak, 24 ezer pengőft kártalanítási összegben elmarasztaltatott. Úgy kell nekik! Mi a városi híreket illeti: semmi sincs, a mindennapi egyformaság, s pangó állapotban vagyunk, egyébiránt is nem sokat hallok; mert hon ritkán, akkor is itt íróasztalomnál virrasztok.

Jelenleg Vadnai Váton mátkájánál van, Szalai Zsigával jött, ki nejét itt fenn hagyva, érette visszajövendő, hazatért. Majd hollétedet, s hogy levelét várva várod, holnap neki megírom, személyes hon nem létem miatt velük nem beszélhettem.

Drága anyád a távolban is rajtad csügg, feléd lengeti sóhajait, s oly ellágyult érzelemmel van, hogy ha engem, mint fia egyik tiszta lelkű barátját meglát is, majd lángoló keblének édesanyai szeretetével melenget. Egyébiránt csak mindennap elmegyek hozzátok, de ebédre is igen gyakorta hívnak.

A somlai szüret jövő hétfőhöz egy hétre lesz. Gyere haza, lakjunk jól! Úgy-e, azt tudod, hogy a roppant nagy jégeső múlt hónapban Zalaegerszegtől fogva a Balaton mentében egész Fehérvárig megszüretelt. Bizonyára inkább mi fizessünk a szüretelőknek, mint azok nekünk befűzessenek. Kukorica szüretünk jól ütött ki, a kolompér is kedvező terméssel bíztat, s hihető a gabona leszállását is ez okozza. A búzának méreje 7—8, a rozsé 6, árpáé 4—5, zabé 3 vft.

Folyó hó közepén Bécsbe szándékozom felutazni, s magamat a híres Jäger orvos úrnak bemutatni, egyszersmind aprólékosokat vásárlani. Igaz, Somogyi és Vida urak hazajöttek, s most civilizálódnak.

Legközelebb majd többet, és mindenről részletesebben írok. Tehát most is isten veled, kívánja

jó barátod

Körmendy Dániel

ügyvéd.

(A Dunántúli ref. egyházkerület levéltára.)

251.

Simonyi Győző — Anyjához, özv. Simonyi Lőrincnéhez[1]

Eddig mindig a közeli szabadulás reményéről írt édesanyjának, a mai levelében vigasztalan, mert úgy gondolja, hogy vagy az elítélt tábornokok után megy, vagy legalábbis tíz év várfogságot kap. Ha ez utóbbi történnék, úgy kérni fogja, hogy kegyelemből végezzék ki. Ha nem írna többé, édesanyja emlékébe ajánlja magát.

Arad den 7ten Október 1849

Teuerste Mutter!

Durch den jungen Wárady habe ich erfahren, dass Liebste Mutter gar nicht wussten, wo ich mich befinde, also jetzt weiss ich die Ursache, dass ich auf mein dreimaliges Schreiben gar keine Antwort erhalten habe.

So, wie bis jetzt ich Ihnen, liebste Mutter in allen meinen Briefen die Hoffnung bald befreit zu werden schrieb, so in den jetzigen bin ich trostlos, und glaube entweder denen verurteilten Generälen[2] nachzugehen, oder mindestens 10 Jährigen Festungs Arrest zu erhalten, sollte übrigens dass letztere eintreffen,[3] so bin ich fest entschlossen, mir die Gnade auszubitten zum erschiessen, denn ich glaube es ist alles eins. Heute oder morgen, es muss doch einmal werden. Sollte ich nicht mehr schreiben können, so empfehle ich mich in Ihre Gnade und Andenken. Sie teurste Mutter mit allen Geschwistern küssend, und alle bekannte grüssend verbleibe

Ihr

liebender Sohn

Viktor

Ich höre dass die Schwester Marie Braut sei, dies freut mich sehr, und wünsche auch denen übrigen vom Herzen alles Gute!

(O.L. – Múzeumi Törzsanyag d.a. – Korábban: 1848/49-es iratok.)

---

[1] Ld.: I. k. 118, II. k. 116, 171. sz. leveleket.

[2] Az előző napon Aradon kivégzett 13 vértanú.

[3] Simonyi Győzőt először halálra ítélték, majd kegyelem útján 12 évi várfogságot kapott. 1856-ban amnesztiával hazatért.

252.

Csányi László — gr. Schmidegg Kálmánhoz

Pest. 9/10. 49.

Szeretett Kedves Barátom!

Az ítélő bíróság eljárása napja óta, bizonytalanságban éltem, mai napon kihirdetett ítéletem, úgy is már koromnál fogva rövidre nyúlható életemnek, s ezzel beteges állapotommal kapcsolatban levő folytonos szenvedéseimnek véget vetett[1] — és így örülj, és ne búslakodj felettem, kedves barátom, higyjed a halálos ítéletet tartom legkedvesebbnek, mely érhetett. Egy kényelemhez szokott emberre nézve minő sanyarúság lett volna a börtöni szenvedés!!! Én nyugodt lélekkel lépek mindnyájunk bírája, az Örök Isten elébe, mert érzem és tudom, hogy sorsom ott a síron túl csak jobb lehet, hol hitem szerint, kedveseimmel találkozandok.

Azon 1380 darab species arany közt, mely összeget gróf Zichy Ferenc tőlem Nagyváradon elvétetett,[2] a te tulajdonod 581, azaz ötszáz nyolcvan egy darab arany, ezeket még nálam maradott kustáni eladott jószágod pénzeiből váltottam azon adósságod pótlására, mellyel özvegy Dőrynő asszonyságnak aranyokban tartozol, ez roppant dolgozatok közt készített számadásomban nem foglaltatik, de nem lehet arról kételkedni senkinek, midőn azt ezennel is, a bíróság előtt is nyilván elismerem és bevallom, én, ki soha hazudni nem szoktam, a halállal szemközt, hol még az igazságnak ellensége is reszketne a hazug szótól, hazudni nem fogok, e részről remélem ismernek mindenek, még ellenségeim is. Azon 581 darab aranyokat reklamálni kötelességed, azokat tőled mint tulajdonodat, senki meg nem tagadhatja. Az említett összegen kívül, Nagyváradon Józsa királyi biztos beleegyezésével szükségeim fedezésére ötszáz forintokat tevél le a várnagynál, azokból négyszáz forintokat a kir. biztos, az ide kisérő tisztnek átadott, ez pedig azokat Nedelkovics kapitány Auditornak[3] kézbesítette, kitűl én mitsem vettem ki a pénzből, így azokat is visszaköveteld. Nedelkovicsot dicsérettel hallottam mindenektől említeni, ő meg fogja mondani az igazat.

Aminémű vagyonkám még volt, azt Gráci öcsémnek akartam

[1] Csányi Lászlót, aki nem volt hajlandó a többiekkel Világos után elmenekülni, október 10-én Haynau ítélete alapján felakasztották.

[2] Zichy Ferenc császári biztos, aki a világosi fegyverletétel után a szerencsétlen foglyok átvételének és átadásának gyalázatos szerepét vállalta.

[3] A szabadságharc kiemelkedőbb szereplői ellen felségsértés címén indult politikai perekben, így Csányi ügyében is, haditörvényszék ítélkezett. Nedelkovics százados a pesti haditörvényszék hadbírája (auditora) volt.

hagyni, de ítélet szerint az elkoboztatik, elkoboztatik a status részére, melynek én lelkiismeretes szigorúságommal milliókat használtam, azonban az ítélet változást csak kegyelem útján szenvedhetne, azt jó lenne Grácinak[4] megkísérleni, tanácsolom is, hogy kisértse meg. Hiszem, hogyha egyszer a harag ellenem csillapszik és becsületességem a pénzbeli eljárásban megismertetik, célt fog érni.

A politikát eddig sem szeretted, és igazad volt, ne avatkozzál abba soha, az az élet nyugalmát elrabolja. Folytasd gazdaságodat, és nősüljél meg, kedves barátom, bizony-bizony mondom, ha van földi boldogság úgy azt csak a házi, nyugalmas, családi élet nyújthatja.

Még egyszer kérlek, ne búslakodj felettem, légy szeretett barátom meggyőződve arról, hogy reám nézve ez valóságos szerencse, gondold meg, miképpen szenvedhettem volna én ki egy várbörtönnek kínjait?

Igaz, megszökhettem volna, úgy mint a többi Miniszterek,[5] de én a szökést éppen úgy, mint az öngyilkosságot gyávaságnak tartom, ha használni nem bírtam hazám ügyének, annak tudok mártírja lenni.

Ítéletemben a Dinasztia lerontásának igyekezetéről vádoltatok, Isten tudja, hogy a 14[i] Áprilisi határozatban részt nem vettem,[6] én republikánus soha nem voltam, bizonyítja a sereghez adott proklamacióm,[7] de ha arról vádoltattam, mit tehettem ellene? az bolond, ki Magyarországban respublikáról álmodik.

Légy nyugodt szeretett barátom, utolsó kérésem is hozzád, hogy éljél családi nyugalmas életet, procul negotiis,[8] szeresd a hazát és királyt, üdvözöld rokonaimat és mindazokat, kik felőlem kedvesen emlékeznek. Ölellek száz meg százszor híved a sírig

Csány

Bútoraidat is keresdtesd fel, a magadét vedd ki, ami láda a Bódinál elfoglaltatott, abban is csak a Sziditől kapottak az enyimek, doktoron ismeri a tieidet, két ezüst kis gyertyatartók is, melyek utolsó időkben

---

[4] Püspöky Grácián, Csányi unokaöccse.

[5] Ld.: az 1. jegyz.

[6] Ha magában a határozat meghozatalában Csányi – Erdélyben lévén – részt nem is vett, egyike volt Kossuth legbizalmasabb híveinek, akit Kossuth már április 1-én hosszú levélben tájékoztatott terveiről. Semmi adatunk nincs arra, mintha Csányi akkor Kossuth eljárását helytelenítette volna. Ellenkezőleg! Csupán a Világost megelőző utolsó hetekben csatlakozott szorosabban Görgeyhez és került véleményével a legutolsó napok során Kossuthtal ellentétbe.

[7] Valószínűleg az 1848. december 10-én Görgeyvel közösen a dec. 2-iki államcsínnyel kapcsolatban kiadott proklamációjára céloz Csányi, melyben teljesen a Pragmatica Sanctio alapján állt.

[8] Jelentése: „távol a közügyektől". Idézet Horatius ismert ódájából „Beatus ille qui procul negotiis..." (Jelentés: Boldog az, aki távol a közügyektől.)

nálam voltak a tieid, és az ezüst szelence is, azokat minden szomszédaid ismerik. Még egyszer Isten veled szeretett kedves Barátom.

Ki fellebb

Csányi

(O.L. – 1848/49-es iratok. [Kibontott iratok])

253.

Csányi László — Csorba Sándorhoz

Pest 9/10 1849.

Kedves Öcsém!

Nyílt levelet írtam Kálmánnak, még mint volt kuratora, 581 aranyokat tartozom nékie átadni, azok a tőlem elkobzott pénzek közt vannak, melyeket gróf Zichy Ferenc vétetett el tőlem Nagyváradon.[1]

Kérem levelemet, Kálmánhoz szólót,[2] Nedelkovics Auditor[3] kapitány úrnál felkeresni, és rendeltetése helyére szállítani.

Köszönöm a Horácot, legényem azokat visszaviendi. Üdvözlöm az öreg urat és egész családját.

Holnap itt hagyom a földi életet, nyugodtan lépek a mindnyájunk bírája, az Örök Isten elibe, barátja

Csányi

(O.L. – Csányi cs. iratai d. a. – Korábban 1848/49-es iratok.)

254.

Perényi Zsigmond — Mikó Imréhez

Pest Október 23án 1849

Volt Inspektor Úr!

Csak így címezhetlek – mert míg levelem hozzád érkezik, rég megszűntem élni. Miként? az újság megtanít.[1] Nem gondoltuk volna

[1] Ld.: előző levél 2. jegyzetét.
[2] Ld.: az előző levelet.
[3] Ld.: előző levél 3. jegyz.
[1] Perényi Zsigmondot, Pesten a hírhedt Újépületben 1849. október 24-én végeztette ki Haynau.

ugy-e bár néhány évek előtt ez eseményt? a sors így hozta, és quod sors tulit ferendum,[2] én legalább tűrni tudom férfiasan, pedig még csak 4 óra az élet. Szánakodásod rajtam, s jó érzetedet erántam szíveskedj bébizonyítani családom eránti őszinteséged által, ezek, mivel minden vagyonom konfiskáltatik, adósságom azonban igen sok — koldus botra jutandnak. Te láttad kedves nőmet s fiamat, nem esik-é meg szíved sorsokon? Engem, vagyis felettem, ne búsulj, rég elköltöztem a jobb világra, még pedig erélyes öntudattal, midőn ezeket olvasod. De családom sorsa aggaszt. Te egy tényezője lehetel jobb sorsoknak a dédai fabrika kiárendálása körülményeiben. Legyen szíved erántok, ezt Tőled halálom óráiban is elvárhatom. Vedd búcsúzó soraimat szíves érzéssel — s' légy boldog családoddal együtt, és ha néha a fényes nap szemébe nézel, emlékezz meg rólam, barátodról

Perényi Zsigmond

A levélen Mikó sajátkezű megjegyzése:

124 Bogdány

a Bogdányi kerületi Fősz. bírói Törvénykezési Hivatal közbejöttével — jelen levelet kezembe kaptam Április hó 6^{dikán} 1854 évben Gyulaházán.

Mikó Imre

(O.L. — Múzeumi Törzsanyag d. a. — Korábban: 1848/49-es iratok.)

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

255.

Teleki László — Pulszky Ferenchez[1]

Geneve (Suisse) poste restante.
október 31.

Kedves barátom, ide mellékelve küldöm Lajos iratát[2] — nem akartam késleltetni annak francia fordításával — így küldöm hát mint van.

---

[2] Jelentése: amit a sors ránk mért, hogy elviscljük.

[3] Perényi Zsigmond dédai timsógyára egyike a magyar gyáripar első, még a feudális nagybirtokkal szorosan összefonódó létesítményének.

[1] Ld.: a 241. sz. levelet és az 1. jegyzetét.

[2] Bizonyára Kossuth „Widdini levél" címen ismert irata, melyben egész Európa számára a szabadságharc menetének, céljainak és saját szerepének igazolását adja, egyszersmind leleplezve Görgey áruló magatartását.

Stratégiai oldalára nézve nem vagyunk kompetensek, a többire nézve egyetértek.

Hív barátod.

Klapkának akartam volna megmutatni, mára vártam, de nem jön, csak holnap.[3] Jók a hírek a hazából.

Nem lehet félnünk a komissziók hatásától.[4] Szemere egy alávaló ember, olvastad levelét a Presse 27-iki számában?[5]

(O. Sz. K. Kézirattár. — Pulszky-levelezés.)

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

[3] Klapka Komárom kapitulációja után azonnal Párizsba utazott és csatlakozott az ottani magyar emigrációhoz, ahonnan ismételten át járt Svájcba, kapcsolatokat keresve a svájci magyar emigrációval. Világos után a magyar emigráció általában vérmes reményeket fűzött a Svájccal való kapcsolatokhoz, Teleki levele is Genfben kelt.

[4] A Haynau által szeptember 1-én meghirdetett igazoló bizottságok oly kegyetlenül végezték munkájukat, hogy nyilván ennek Európa közvéleményére gyakorolt hatására gondolt Teleki.

[5] Szemere, aki még Szegeden, július végén minden ellentét ellenére is Kossuth mellett — Görgeyvel szemben — foglalt állást, s aki Batthyány Kázmérral a kormány megbízásából néhány napig Görgey táborában tartózkodván meggyőződött Görgey már ekkor áruló magatartásáról, Világos után teljes elkeseredettséggel fordult Kossuthtal szembe és támadta őt a francia sajtóban a widdini levéllel kapcsolatban is.

FÜGGELÉK

(1848. március 3.—1849. május 30.)

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

1.

Madarász László — Kacskovics Ignáchoz [?]

Pozsony 1848. március 3.ikán

Madarász szíves üdvözletét![1]

[Más kézzel]

Az idő viszonái roppant haladással szárnyalták túl országgyűlésünk parányiságát, az események tüze egyszerre megégeté az ellenzék hideg érzését, sőt elnémítá a konzervativ felet s összeolvasztá pillanatokra egy nemzeti képviseletté az egész alházat.[2]

Tegnap este 86^{on} álltak a metallikok,[3] Lui Fillipp nem csak elkergetve, de Párizsban a respublika is clannyira kivíva,[4] hogy Rotschild is csak a respublika zászlajának a kitűzésével menté meg házát. Győr 29-én a pénzügyek iránt jelente indítványt,[5] persze úgy értve, hogy ezzel a haza jelen érdekei jönnek kapcsolatba, mi is így vevénk, mára tűzték ki. Tegnap ellenzék követi tana [!] után közös követ tana lesz melyben mi Kossuthtal indítványoztattuk a jelennek nagy feladását,[6] a konzervativ

[1] Az első mondat Madarász László kezeírása.

[2] Ti. alsóházat.

[3] Metallik (métalliques): bizonyos államadóssági címletek régi elnevezése. – Az 1816. évi második devalváció alkalmával a bécsi kormány az elértéktelenedett papírpénzt részben az ekkor létesült osztrák nemzeti bank által kibocsátott új bankjegyekre, részben – nagyobbrészt – kamatozó államkötvényekre cseréltette át. Az 1848. évi forradalmi események hatása alatt e kötvények (valamint a bankjegyek) iránt a bizalom megingott, s forgalmi értékük a „konvenciós" fémpénzhez képest mindinkább a névérték alá süllyedt. A levélíró szerint a disszázsió (értékcsökkenés) ekkor már 14 % volt.

[4] Ld.: I. k. 32. sz. levél 6. jegyz.

[5] Ld.: uo. 7. sz. jegyz.

[6] A kerületi ülésekben a követek általában eldöntötték a vitás kérdéseket, az ellenzék is ezeken vívta leghevesebb csatáit.

fél elfogadta, nem per non moramur,[7] de mert honfi kötelessége azt helyén látta, azt látta csak jónak. Ma felvesszük, senki sem fog mást szólani – az én indítványom szerént –, hanem mint az alház összes érzete, és erős akarata, holnap országos űlésbe vitetik. Így barátim sokkal tovább vagyunk mint legutóbb írt levelemnek hiúsult vágyai szerént, akkor lettünk volna.

Most kell nemzethez illő akarat, kitűrés, és kivívás, egy percben megjöhetnek alkotmányos garanciáink tettleges életben, a pénz már alárendelt helyzet e percben, melyeknek holnapját nincs előrelátás kiszámítható.

Lehet hogy a repülő fátum megszorítása minket elkerget, mi megteendjük lelkiismeretesen kötelességünket, lehet, hogy egypár hét alatt megoldhandjuk a kedves hon százados baját. S ha jönni akartok, most vagy soha. Mégy csak egy ellenkező konzervativ sem él többé az alházban, nincs párt, de van nemzet. A konziliariusok kinézése meghalt, nemzetellenes érdemeik, gyáva parányiságok a monárchia e veszélyében. Tegnap este már itt nem volt a Sóházban huszas, mind beváltották, s a boltosok csak öt forintost sem fogadtak el felváltani.[8]

[Más kézzel] délután 3 órakor.

Az indítvány hallatlan nyilvánosság jelenlétében egy szívvel s lélekkel elfogadva lőn. Már feltéve s még ma ki is nyomva ide mellékelem... A respublika Frankhon minden departamentjében kihirdetve van, a bécsi bank már egy biztost küldött ide kimutatni helyzetét, amint ő előadja fedezve van, de tudjátok, hogy annyit lehet hazudni, mennyit a szó megenged, s míg a pénzt nem látjuk, nincs alapos nyugalomra adat. Itt esetenként váltják a bankjegyeket, a harmincadnál leírhatatlan tömeg váltat, ma jött is 50 ezer ft. de mi az, mikor még ma is csak 400 ftig váltanak egy egyénnek. Most küldök néhány 100 ftost megpróbálni váltást, a mi lesz ennek következése a bankra nézve kiszámíthatlan.

Ha legalább öten-hatan is jönnétek e 10 napokra, szigorú honfi kötelességetek lenne, mert mi alkotmányos garanciákra puszta szót nem eléglünk többé, hanem életnek tettlegét.

Különös figyelmetekbe ajánlom a nemzeti gárdának rögtöni felállítása sürgetését, évenkénti országgyűlést, sajtótörvényt, esküdtszéket[9] – és a felírás minden más pontjain kívül a horvát nyugtalanság

[7] A per non moramur jelentése: „nem töltjük velc az időt." A konzervatívok korábban sokszor csak azért járultak hozzá az ellenzék egy-egy javaslatához – abban a biztos reményben, hogy az udvar úgyis elutasítja –, hogy az üzenetváltásokkal ne húzzák az időt.

[8] A forradalom hírére megingott az osztrák bankjegy hitele s mindenki igyekezett azoktól szabadulni, lehetőleg ércpénzre váltani. (Ld.: még a 3. sz. jegyzetben idézett adatot.)

[9] Az utolsó rendi gyűlés legfőbb követelései: valamennyi szerepel a 12 pontban is.

lecsendesítését is.[10] Legésszerűbb lenne elfogadni a felírást egészen és kimondanátok, hogy ezek nélkül semmi áldozatra sem vagytok készek, minden akaratok dacára is, s különösen parancsoljatok a követekre, hogy ezen biztosítékok nélkül az országgyűlést el ne engedjék oszolni, s ezen nézeteiteket többi megyékkel körlevél által közölni. Holnap 9 órakor lesz országos ülés nálunk, melyben szó nélkül lesz elfogadva s megkérettük a felház elnökét is, hogy mindjárt holnap tartson országos űlést a főrendeknél is, mi egy kis vitára adand tán alkalmat, ha az országbíró meg nem tartja, mert a nádor hallom ma Bécsbe ment.[11]

[Madarász L. kezeírásával]:

Van ugyan nekünk édes Nácim! utasításunk, 1847. november 2.-án adott utasításban a nemzeti gárdára nézve,[12] de hivatkozva előbbi utasításra, melyet nem lelek, azért kérem figyelmedet a nemzeti őrsereg — honvédelem körül.

Az *Országgyűlési teendőink javaslata pedig*, melyet néked is küldök 1848. január 10-én adott utasításból van kiemelve egyrészről, azért adandó utasításokban megérintsétek és helyes kitételednek „szükség esetében az alkotmányos biztosítékok eszközeit használva" ismételjétek, s kissé erősen.

barátod *Laci*

(Kaposvári Állami Levéltár — Kacskovics cs. iratai.)

2.

Szerdahelyi Pál — Korda Lőrinchez

Nagykároly 4-a Martii 1848.

Kedves Uram Bátyám!

Sajnálom, ha Kedves Bátyám azon meggyőződéssel van, hogy levelei nékem alkalmatlanok lennének, midőn én világosan megírtam:

---

[10] Ld.: I. k. 27. sz. levél 6. jegyz.

[11] A főrendi tábla először azzal akarta elodázni a Kossuth által indítványozott felirat tárgyalását, hogy a főrendiház elnöke, a nádor Bécsben van, az utána következő méltóság, az országbíró is elutazni készül. A főrendek közül szintén sokan váratlanul Bécsbe utaztak, s így kb. 10 napig húzták az indítvány megtárgyalását. (Ld.: még I. k. 40. sz. levél 12. jegyz.)

[12] A rendi országgyűlésekre küldött követek számára megyénként az ún. instrukcionális bizottságok dolgozták ki az utasításokat. Az 1847/48-iki utolsó rendi gyűlésen a nemzeti őrsereg felállításának követelése is szerepelt Somogy megye utasításában.

miképpen mindég kedvesek azok előttem, sőt meg is kértem, hogy lehető tájékozásunk végett is a pozsonyi körülményeket, eseményeket tudatni méltóztassék. Igaz, több leveleket írt Kedves Uram Bátyám, mint én választ, de hiszen mennyivel több körülmények is vannak ottan, melyek tudósítás anyagául szolgálhatnak, s én úgy intéztem válaszaimat is, hogy felváltva az első alispánnak is többször írtam; azért légyen meggyőződve, miszerint nem, hogy alkalmatlanok, sőt ezentúl is mindég kedvesek leendenek előttem levelei.

Ha Kende alispán úr csakugyan vágyik haza, magam is azt tartom, reája nézve, ha csakugyan nem egészségesedhetik meg Pozsonyban, legjobb a hazajövetel, s itt testvérei, rokonai, s régi barátjai között talán legkönnyebben kiépülend. Véghetetlen sajnálom, hogy azon felette becsületes ember annyit szenved, holott ő nem csak legkisebbé sem vágyott oda, de egyedül egy nehány jó barátjai kérelme miatt áldozá fel magát, s engemet annál inkább nyugtalanít állapotja, minthogy legtöbb részt vettem abban, hogy magát rezolválta, engedje az Isten minél előbbi felüdülhetését, s barátjai által ölelhetését.

Azonban az ő lejövetelével, és más követválasztással a követségi állásnak is fordulását mindenki biztosan előre láthatja, mert, hogy helyében konzervativ elvű követ választassék, gondolni sem lehet, a múlt úttal is egyedül az ő személye, és a követségnek elfogadása vitte azt ki, hogy bátyámék ketten együtt felmehettek és most, ha ő lemond, nem is lesz többé azon befolyása, hogy a választásnak irányt adhasson, s kétséget nem szenved, hogy valamelyik ellenzéki tag fog elválasztatni, de hogy az ki léend, most még csak gyanítani, annál kevésbbé pedig kiszámítani lehetetlen. Az ellenzék itt magát újra összeszedte, s mint 1840-k esztendő végin, s 1841-k esztendein újfent egy erős testületet képezett.[1] A konzervativek ellenben mindinkább gyérülnek, gyengülnek, s a tisztviselői karban sincs többé semmi támasz, kivévén egy-két állhatatos szilárd keblű férfit. Maga Gusztáv főbíró is inkább az ellenzékhez szítt; sokan közönyösök, mert lehangoltatnak az országgyűlési események által, midőn ellenben az ellenzék onnét veszi éltető erejét, mert látván—hallván s olvasván az ellenzéki legutolsóbb kifakadásokat és személyeskedhetéseket ottan, nagyon természetes, hogy itt mindazokat utánoza, és a konzervativ különben is mindég csendesebb, higgadtabb — és valljuk meg — kapacitás tekintetében is sokkal hátrább álló felekezet — tétlenebb minden tekintetben, s az üggyel kevesebbet gondoló; csak akkor kész mindenre, midőn a restauráció áll küszöbön! Így történt ez most is, s az oppozició az újabbi utasításban teljesen diadalmaskodott az ismeretes adminisztrátori rendszer tárgyában kelet-

[1] A szatmári ellenzék a reformmozgalmak legfőbb követeléseit 12 pontban foglalva terjesztette az 1843. országgyűlés elé.

kezett szerencsétlen eszméjű kir. leírat, s reája határozott alsó táblai válasz felírat eránti végzésben.[2] A választmánynak javallata jó volt, de azt az ellenzék a gyűlésben megdöntötte, délelőtti 10 órától kezdve délutáni három fertály négyig folyt ezen egyetlen kérdés felett a vita, és én temérdek piszkolódást valék kéntelen kiállani, az ellenzék, melynek apraja-nagyja jelen volt, betanult mindent, mit az országgyűlésen e részben az ellenzék elmondott, és azt még kiméletlenebb szavakban adá elő, még pedig természetesen felette sok személyeskedésekkel vegyítve, és két hozzám szilárd emberen kívül, a többi, magát különben restauráció eseteire a konzervativ párthoz számíttatni kívánó — egyén vagy hallgatott, vagy alattomosan az ellenzéket éljenezte; ilyen emberekkel tehát itt boldogulni nem lehet, s azért az új követválasztás esetére gondolni sem kell azt, hogy ne az ellenzék részére ütne ki.

Egyébaránt bárki adta is tanácsul Ő Felségének azon legfelsőbb királyi leíratot, szerencsétlen eszme volt és a magyar ellenzéket voltaképpen nem ismerte, az most több megyében nagy hatást szülend, mert a konzervativ felekezet se tudja magát voltaképpen tájékozni, az ellenzék pedig felhasználja s belőle azt is magyarázza, mit a legtisztább szavakkal ellenkezőleg állít elő, a várt csendesség, és csillapulás helyett tehát méginkább felizgatja az embereket.

Utolsó farsangunk van, s a bálokra gyűl a publikum mindamellett, hogy felette rossz út van; tegnap ide jött hozzám Jármy Imre kir. tanácsos úr is a derék Deita kisasszonyával, mi tehát már csak vigan leszünk a farsangon, habár naponként a gyűlésekben piszkolódásoknál egyéb nem igen folyik is, ilyen volt a tegnapi nap is, Gr. Károlyi György úr őnagyságának egy tisztjével sok, és nagy méltatlanságok történtek Rossy csendbiztos pandúrjai által, és az ellenzék mindent elkövetett a bűnös pandurok védelmére, s a tisztnek elnyomására, miket igen szerettem volna, ha a gróf maga, amúgy incognito láthatott, s hallhatott volna, hogy egy újabb ismereti adatja lehetne a szatmári ellenzék felől,a vita ismét egy napi ülésben került, és az ellenzék álorcás liberalizmusáért hatalmas csapásokat kapott Rábától — Marinkástól, s most az egyszer Riskótól; ki azonban kormánypárti kérdésben még gonoszabb mint a többi, mert több esze van. Tegnapelőtt Rába nem volt a gyűlésen, s az is nagy hiányt okozott.

Ki is egyébaránt szíves hajlandóságaiban zárt tiszt. vagyok
Kedves Bátyámnak

tisztelő barátja szolgája
Szerdahelyi Pál

---

[2] Ld.: az I. k. 24. sz. levél 2. jegyzetét.

Az új irnokok holnapután indulnak felfele, s általok újfent írok, mert ezen levelemet igen sietve írám.

(Nyíregyházi Állami Levéltár – Kende cs. levéltára.)

3.

Ismeretlen — Augusz Lajoshoz és Antalhoz

Bécs Március 15. 16. és 17 ^{én} 848.

Kedves Lajosom és Antalom!
Tisztelt barátaim!

Másfél napi járás kelés után a történtek nagyszerűsége felett eszmélkedve, testben úgy mint lélekben kifáradva ülök asztalomhoz, talán első tudatandó veletek azt, mit a Bécsi Egyetem talán 2000 ifjúsága megkezdvén, polgártársaik csatlakozásával három nap alatt végbe vittek, s minél nevezetesebbet a történetírás még nem mutat, Bécsben zendülés van! minden őrállomás (a Burg és főőrállomáson kívül) az ifjúság és polgárság kezein, mintegy 25 ezer főbül álló katonaság a polgárok dühe elől a városon kívül csatasorba állítva tanyáz, bent a városban pedig különféle röpiratok fölolvasása és proklamációk közt 80 ezer polgár és ifjúság, puska, melyek a polgári fegyvertárbúl ki nem kerülvén a császári fegyvertárbúl vetettek ki, pisztoly, kard egyszóval fegyveres kézzel több mint 300 ezer kísérő és szemlélő jelenlétében „konstituciót" kiált. Dicső látvány! Kedves hang! kérdezitek talán egymást, de hogyan lehet ez Bécsben oly erős rendőrség felügyelete alatt? pedig ez így van, de hogy tudjátok hogyan lehet ez így, halljátok a történet fonalát, és pedig hogy szavaimnak hitelt adjatok, kitételeimet oklevelekkel tanúsítom. Még Lajos Fülöp megbukása előtt[1] sokat hallánk a németek elégületlensége felül, de egy gaz miniszter tanácsa szerint vezetett abszolutisztikus hatalmat nem lehetett a nép puszta óhajtásával meggyőzni, a hatalom bukására tehát anyagi erő, összetartás és tett kellett. Ez meg is történt, mint következik. Vasárnap, vagyis március 12-én az egyetemi ifjúság két tanítójával együtt úgy a polgárság is konferenciát tartván, melyekben Kossuthnak a tudvalevő nevezetes beszédje[2] nyilván felolvastatott, az utóbbiak őfelségéhez egy 25—30 tagbúl álló küldöttséget küldöttek, ezek délutáni 4—5 óra között őfölsége előtt, ki minisztériumával éppen együtt ült, megjelenvén, be-

[1] Ld.: I. k. 32. sz. levél 6. jegyz.
[2] Ld.: I. k. 42. sz. levél 3. jegyz.

bocsájtást kértek, azalatt azonban míg kérésükre választ nyertek volna, az ajtók előtt álló küldöttség, az őket követő polgárok ezerei által úgy tolatott be az ajtón. A küldöttség egyik tagja előlterjeszté, hogy ha őfölsége egy pár óra alatt a népet koncepciókkal és üdvös intézkedésekkel meg nem nyugtatja, ők két óránál tovább nem képesek a békét és nyugalmat fenntartani. Kívánságukra Károly főherceg azt kérdezé ki az uralkodó? a polgárok válaszolák, eddig őfölségtek! de holnap nem tudjuk ki fog lenni, miután a nép fel van lázadva. Erre Windischgrätz fölkelvén, válaszolá, „hogy a rend és béke helyreállítása legkisebb gond, miután kezeikben elég erő és hatalom van, melyekkel rendet tartani tudnak", a polgárok válaszolák „nyomorult eszköz, mely polgári vér folyásával kívánja a rendet fenntartani. Itt zaj lett, s e közt János főherceg fölállván, a polgárokhoz ily formán beszélt, menjenek önök, mondják meg polgártársaiknak, hogy őfölsége a nép helyes kívánatait teljesíteni fogja, erre nézve az igéret zálogául vigyék meg hírül a népnek, hogy Metternich herceg hivatalárul le lépett, most Metternich kelt fel, és halljátok mit beszélt, „én ki 30—40 esztendőt töltöttem a kormány hív szolgálatában, nem fogok lemondani", erre János főherceg székét oda hagyva, Metternichhez ment, ennek frakkgallérját illedelmes, de a gúny jeléül egy kicsinyt megrázván, mondá, igenis Uram, ön le fog mondani! s ezen pillanatban lemondott! polgárok vigyétek meg ezt hírül a népnek! a polgárok kijelentvén azt, hogy ez nem lesz elég, távoztak. Este a nép csoportokban járt az utcákon.

13-án reggel az egyetemi ifjúság egy tömegben jelent meg az utcán, hozzájok a nép, és csak kevés polgár csatlakozott, s így egy tömegben menve a fő strázsa felé, mely a Burg téren van, mentek, itt tudniillik a főőrállomáson hat ágyú és egypár ezred katonaság lévén fölállítva, Albrecht főherceg az elől álló granátosokat ki szegezett bajonettjeikkel a tömeg felé vezeté, azt elszéleszteni akarván; a tömeg élén álló egyetemi ifjúság nem távozott, a katonaság mindég elébb nyomult, míg végre a tömeghez értek, itt egy főtiszt, ki a tömeg elején lóháton ugráltatott, s többeket letiprott, egy tanuló által lovárúl lerántatott, s most az ifjúság önként rohant a bajonettek közé, erre a katonaság lövésre szólíttatván, vakon engedelmeskedett. A vad parancs vak hódolatának nyomban 30-negyven áldozata lett, ezt látván a polgárság, ennyi ártatlan polgári vér kifolyása bosszúért kiáltott, s minden, ki tudott, fegyvert ragadott; a polgári fegyvertár fölnyittatott, 30 ezer fegyver nyomban kiosztatott, a fegyvertelen nép ezalatt kövekkel a fő őrállomás, az új harmincad, a policia, herceg Metternich és minden császári nyilvános épület ablakait összetörte, több gyárokat fölgyújtott, az úgynevezett lineát kiszaggatta, s abbul fegyvert készített, ezután nem a belső, hanem a külső városokban rombolt. Jelszó volt, ki a városbúl a katonaságot úgy a rendőrséget is, éljen a nemzeti gárda! 13-a így múlott el.

14-én már mintegy 80 ezer fegyver ki volt osztva a polgár és az ifjúság között, Metternich megszökött, Albrecht főherceg helyett Windischgrätz lett főparancsnoknak kinevezve, a katonaság, a nép kívánságához képest a városból kiküldetett. Minden nyilvános intézet és őrállomások a polgárság és ifjúság kezére és őrizetére bízva, fehér lobogók és kokárdák jelképei voltak a polgárok összetartásának, a csend és rend fenntartása a polgárok szeszélyétül függött.

15-én reggel az idc./. alá csatolt proklamáció[3] ezerekkint osztogattatott ki, s a tömegek hol egyiket, hol másikat fölemelve, fönnhangon olvashatták a közös óhajtást. 8 és 9 óra közt már ezerenkint osztatott ki őfölségének a sajtószabadságot megengedő rendelete, ennek azonnali szüleményei voltak a 2. és 3. alatti mellékletek. Ezen egyes koncesszió habár örömmel fogadtatott, a nép kivánatát ki nem elégíté. Windischgrätzet a nép nem szeretvén, kifakadások történtek. 11 óra tájban őfölsége Ferenc Károllyal minden kíséret nélkül 2 lovas kocsin a nép között megjelent, a nép mindenütt örömrivalgások között fogadta, kiáltván „es lebe der Kaiser"[4] őfölsége rövid idő alatt visszatérvén lakára, egy óra negyed alatt, közösen hírdettetett, hogy Windischgrätz helyett herceg Lichtenstein, a nép kedveltje lett kinevezve. Kérdem nemde nagy változás egy pár óra alatt? midőn ugyanazon hivatalrúl kettő mozdíttatik el, midőn azon minisztert, kit maga Napóleon, kit egész Európa meg nem buktathatott, 2000 egyetemi ifjúság lelkesedése nemcsak megbuktat, de hazájábul is kifutni kényszeríti. Még nincs vége, most jön a java. 1/2 2 órakor István főherceg (mint azon küldöttség elnöke, mely Pozsonybul mai nap jön, melyrül alább még sokat fogok írni)[5] posta kocsin a nép ezerei közt jön, lovait a nép kifogja, s kocsiját százezerek „vivát" kiabálása közt házáig húzza. 12 órakor minden utcában s minden ember konstituciót kiált, „es lebe die Konstitution, es lebe der Kaiser",[6] egy pár perc múlva ezen ide 4). alá zárt iratban Ausztriának konstituciót adó rendelet kihirdettetik, s nemzeti gárdája megadatik.[7] Nincs toll barátim, mely ezen rendelet felolvasása alatti és utáni jeleneteket leírhassa, azt látni kellett és csudálni, miként a legnagyobb ingerültség most már nem az elégedetlenség, hanem a megelégedés szüleménye volt. Bécs ilyen jelenetet még nem látott! Hallom István főherceg megérkeztével a tanácsban azt mondá" az Istenért adjátok meg a konstituciót, mert jönnek a magyarok, s Bécs majd azt gondolja, hogy kérésükhöz azok által jutottak, s akkor talán késő lesz; ezért történt,

[3] A proklamációk és a további említett iratok nincsenek a levél mellett.

[4] Jelentése: Éljen a császár.

[5] Ld.: I. k. 41. sz. levél 4. jegyz.

[6] Jelentése: Éljen az alkotmány, éljen a császár.

[7] A bécsi forradalom egyik követelése — a magyar ellenzéki követelésekhez hasonlóan — a nemzeti őrsereg felállítása volt.

hogy oly rögtön a 4). alatti rendelet kihirdettetett. (Most eszem, várjatok!) A konstitució tehát déltájban március 15-én 848-ban megvolt, délután a nemzeti gárdába beírások történtek, a kalapokra fehér pántlika kötve és N.G.[8] betűk írattak.

Dél után 3. óra tájban gőzhajón megérkezett Kossuth és Batthyány Lajos vezérlete alatt azon 40 tagbul álló küldöttség, melynek elnöke a nádor lévén, azon két tábla megegyezésével keresztülvitt határozatot terjeszté a minisztérium elébe, melytül hazánk sorsa függött.[9] Kossuth és társai kimondhatatlan örömmel fogadtattak, megérkezésöket 100 tarack ropogása hírdeté, a küldöttséget kísérő ifjúság száma mintegy 150 főnyi pozsonyi ifjú lehetett, kik három ízben is jövén nemzeti ruhában, egész Bécs város, úgy a nemzeti őrsereg és ifjúság közszeretét megnyerték.

Kossuth követtársaival együtt Károly herceg című vendéglőbe szállott, megérkezése után fél órával az egyetemi ifjúság és nemzetőrség mintegy 8 fehér zászlóaljjal lakásánál megjelenik, s falakat rendítő „vivat Kossuth, Kossuth soll leben"[10] kiáltással üdvözlé, az utcák merre a Jaeger Zeiktúl gyalog lakásáig a föntebbi kísérettel ment, fulladásig tömve voltak, minden ablakrúl fehér kendő és virágszórás hírdeté az öröm érzelmeit, minden ablakbul „es lebe Kossuth"[11] harsogott. Szállására érvén, amint ablakárul lenézett, kardcsörgetés, zászlók és fehér kendők lobogása mutatá, a nagy vendég megérdemlett szeretetét. A megtisztelt bókokkal viszonzá a tiszteletet, s csöndet kérvén körülbelül így szólott németül.

„Hazámfiai nevében is köszönöm ezen kitüntetést. Mi magyarok alkotmányunkat őseinktűl örökléuk, azért érdemünk csak az, hogy azt mai napig megőrzénk. Ausztria ellenben magának köszönheti azon dicsőségét, mellyel alkotmányát mai napon maga vívta ki, éljen a szabad Ausztria!" Többet nem beszélt, mert fáradt és rekedt volt, de azért ezen rövid beszédet is mily örömrivalgás követé, azt kimondani nem lehet.

Este az egész város és annak minden ablaka kivilágíttatott, mindenfelül dob és muzsika kíséré az ifjúság és nemzeti őrsereget — százezerek járása majd lehetetlenné tevé a tovább haladást. 8 és 9 óra közt a pozsonyi küldöttség és ifjúság fáklyás zenével Kossuthot az univerzitáshoz kíséré, itt a jelenvolt ifjúság és roppant néptömeg jelenlétében rekedtsége miatt, csak ezen rövid szavakat mondá „es lebe hoch die vagy das — nem tudom — löbliche Universität"[12] szavait ezerek éljene és köszönete kíséré, innen haza; merre a menet vonult, mindenütt fehér

[8] National Garde (nemzeti őrség) rövidítése.
[9] Ld.: I. k. 41. sz. levél 4. jegyz.
[10] Jelentése: (előbb latinul, aztán németül) „Éljen Kossuth".
[11] Németül: ugyanazt jelenti.
[12] Jelentése: Éljen a dícső egyetem.

kendők, vivat és virág szórása hirdeté Kossuth eránti rokonszenvét, sőt egy ablakbul pompás virágkoszorú dobatván Kossuthra, azt fövegére tette és tették. Az éjjel csöndes volt, s én fáradva hazamentem, de fáradtságom miatt nem aludtam, szomszédságomban pedig dolgoztak.

16-án minden a legnagyobb rendben és békében folyt, a nemzeti őrsereg magát jobban rendczte, a magyar ifjúság zene kíséretében reggeli 9 óra tájban az egyetem mellett fölállított egyetemi fegyveres ifjúság és nemzeti őrsereg üdvözlésére ment, a magyar ifjak egy derék ifjút körükből fölemeltek, s ez német nyelven az egyetemi ifjúsághoz pompás beszédet tartott, tartalmát, ha szerencsésen hazajuthatok, elbeszélem, itt csak a végét jegyzem meg, tudniillik azzal fejezé „es lebe der König, es lebe Polen".[13]

A délután csöndes volt, csak a magyar élénk ifjúság vigadott zenénél, s táncolt az utcán, volt ám elég „hogyan vót", a németek pedig bámultak és tapsoltak. 4 óra tájban az egész nemzetőrség és egyetemi ifjúság fegyveresen, dob és zene kíséretében, az Arany Bárány című vendéglő udvarán keresztül, hol a magyar ifjúság vigadott, ezek tiszteletére jött. Öt óra tájban azon hír keringett, hogy Apponyi lemondott[14] s helyébe Batthyány Lajos első, Kossuth Lajos második miniszterek lettek. A hír azonban alaptalan volt, mert 1/2 6 órára, a magyar ifjúság Bónishoz konferenciába hivatott.[15] Itt hallottam, hogy Batthyány ellen sok gördíttetik, hogy ő a rendet nem fogja tudni fönntartani, és jól vigyázzatok, „hogy a nádor azon a Kossuth indítványozta föliratot, mely mind a két táblának konkluzumává válott, nem képes a minisztériumban keresztül vinni, ha ez valósul, és ha holnapig kedvező válasz nem érkezik, úgy sírjatok barátim mert rettenetes a terv". Ez ma vagyis március 16-a estéli 7 óráig történt, s ez idő alatt, már három ezred katonaság érkezett meg.

Március 17-én reggel 8 órakor. Barátim ne sírjatok! Örüljetek és innepeljétek a kivívott szabadság emlékét és halljátok édes hazám történetét. Az éj viharos volt, vagyis inkább csak a magyar kedélyek voltak izgatottak. A múlt este 8 és 9 órakor tartott konferenciában[16] a magyar ifjúság a követi kar által arra szólíttatott, hogy az éjt addig töltse a Hattyú című vendéglő termében, míg hazánk sorsát jóra vagy rosszra döntő kabineti tanácskozmány határozata velünk közöltetik, mi a szóra hajoltunk, éjféli 12 *óráig* együtt voltunk. A kabinet azon idő alatt szinte együtt ült, s folyt a vita hazánk sorsa fölött. Időnként érkeztek hozzánk a kabinetből tudósítások, de csak azt tudatók, hogy részünkről jól foly-

[13] Jelentése: Éljen a király, éljen Lengyelország.

[14] gr. Apponyi György magyar udvari kancellár márc 13-án Metternich visszavonulásával egyidejűleg maga is lemondott hivataláról.

[15] Bónis Sámuel, az ellenzék egyik vezére.

[16] Ld.: az előző jegyz.

nak a dolgok. 12 óra volt s végre arra szólíttattunk, hogy nyugodtan távozzunk s jó reménnyel ma, vagyis 17-én reggel a föntírt helyen ismét jöjjünk össze. Mi megjelentünk és most halljátok! bámuljatok, és örüljetek! *Kossuth indítványozta fölírás egész kiterjedésében, amint itt következik szankcionáltatott. Egyes pontok.* Sajtó szabadság! Éljen!

Közös teherviselés, minden kivétel nélkül a szó legtágosabb értelmében. Éljen!

Önálló felelős magyar miniszterium, ennek élén a miniszteriumot alkotó főkancellár Batthyány Lajos, éljen!

Az úrbéri viszonyok tökéletes megszűntetése mindjárt a törvény kihirdetésekor életbe lépendő, éljen!

Nemzeti őrsereg. éljen! készüljetek káplároknak, én leszek generális!!!

és és üdvözlégy te régtől óta, forrón óhajtott *nép képviselet.* Éljen, éljen és éljen. Készüljetek követeknek.

Többet nem írhatok, örömtül remeg a toll kezemben és egy uradalomért nem adnám, hogy e nagyszerű események szemmel látó tanúja leheték. Földi boldogságomnak tartom pedig azt, hogy én leheték szerencsés jó barátimat és jóakaró hazámfiait ezen nagyszerű történetekről, melyek a jelenkor csudái, az utókornak pedig tisztelettárgyai közé tartoznak, tudósíthatni.

És most barátim Isten veletek – 11 órakor megyek a küldöttséggel Pozsonyba, hol a győri, pápai, és komáromi ifjúság és polgárság izgatott kedéllyel várja az eredményt. Ti mindent tudtok, hírdessétek, legyetek a béke és csend apostolai, én pedig a történendőket figyelemmel kísérve, naplóba vezetem s baráti kötelességemnek tartom azt veletek annak idejében közölni.

Szüleimet csókolom s mondjátok meg nékik, hogy bajom nincs, és örömmel fogok kedves körükben megjelenni. Testvéreimnek szinte ezt.

Barátim és jóakaróimat egyenkint nem nevezem, mert félek, hogy a nagy sietségben valakit akaratlanul kihagynék, és akkor csak megbántásra adnék alkalmat, ezért minden barátomat és kiket jóakaróim közé számláltok igen igen tisztelek, magamat pedig szeretetekbe és barátságtokba ajánlom és vagyok

tiszta keblű barátotok

Ezen idezárt pecsételt leveleket nyomban küldjétek az illetőknek. Ezen levélbe foglalt szent igéket hirdessétek.

(Szekszárdi Állami Levéltár. – Augusz Antal iratai.)

4.

N. Günther — Ismeretlenhez

A forradalom első lázában Bécsből írja levelét a bécsi egyetem egyik magyar származású hallgatója. Látta a felkelő Bécset, a nép kikényszerített magának fegyvereket. A csendes, ultralojális bécsi nép nyílt támadásban a kormányzattal szemben Nem akar sem sejtésekbe bocsátkozni, sem óhajokat kinyilatkoztatni, csak a tények leírására szorítkozik.

Előző nap megnyílt az alsóausztriai rendek ülése. Feliratot akartak nekik átnyújtani, amely a nép és az ifjúság kívánságai felől tájékoztatja őket.

Ezért vasárnap délután a diákok összegyűltek, aláírtak egy iratot, melyet Hye és Endlicher vettek át azzal az igérettel, hogy a császárnak átadják.

Mikor hétfőn délben az előadások után a városba ment, a Glacisen és a Kärtnertornál nagy, izgatott tömeget talált. Megtudta, hogy amikor a rendek átvették a polgárság feliratát (sajtószabadság, felelős minisztérium stb.) több mint 10 000 aláírással, ünnepi menetben diákok jöttek, hogy kívánságaikat átadják. A vezetőket felhívták, a többieket várakozásra intették. Hirtelen feltárult egy ablak, a vezetők egyike kikiabált: „Segítség, el vagyunk fogva!" A diákság megrohamozta az épületet és kiszabadította a foglyokat. Erre Albrecht főherceg előbb a diákság, majd az őket éljenző nép közé lövetett. Erre nagy izgalom támadt, verekedések, mindenki szidta a kormányzatot. Albrecht és Wilhelm főhercegek ellen különösen nagy volt az elkeseredés, mivel ők ismételten a nép közé lövettek; fegyvertelen polgárok ököllel rohantak a katonaság ellen. E napnak mintegy 50 halottja van. Váratlanul ujjongó tömegtől kísérve egy katonatiszt jelenik meg, jelentve, hogy a katonaságot rövid időn belül polgárőrség fogja felváltani. Mintegy 50 000 ember ujjong, kendőt lobogtat, kalapot lenget és éljenez. A Burgot hátulról, ahol katonaság nem őrizte, kővel dobálják, de józanul a katonaságot nem támadják meg.

Este 10-kor megjelenik a proklamáció: Metternich lemondott. Másnap reggel (csütörtök, márc. 16.) megjelenik a proklamáció az egyetemisták felfegyverzéséről.

Az utcán éljenezve vonul a diákság fegyveresen, fehér karszalaggal. A tömeg az arzenál elé vonul, együtt, nagy, tarka összevisszaságban, egyetemi polgárok és technikusok, katolikus és protestáns teológusok, szabók, cipészek, asztalosok.

Megjelenik egy ember és egy írott nyilatkozatot olvas fel, mely a cenzura eltörlését igéri.

A diákság tanulási és tanítási szabadságot, a legtágabb értelemben vett alkotmányt követel.

Ekkor újabb dokumentumban a császár a diáksággnak köszönetet mond és nyugalomra inti őket. Az irat nevetésre ingerelte a diákságot, mivel benne a nemzetőrség parancsnokává Hoyos tábornokot nevezik, s mivel benne rengeteget beszélnek a diákság lojális magatartásáról.

Hye professzor megnyugtatta az ifjúságot a különböző államviszonyokkal magyarázta azt, hogy a rendek egybehívása késlekedik.

Ezen az estén a diákság a rend és a nyugalom fenntartásán fáradozott.

Hétfő, március 20.

A levél írója éjfélkor a főkapitányság épületében őrségen volt. Beszélgettek a kivívott sajtószabadságról, az elnyerendő alkotmányról, nem nagy bizalom nyilvánult meg a kormányzat iránt, magának a levél írójának is az a véleménye, hogy az egész késlekedés csak arra való, hogy a polgárságot kifárassza és katonaságot gyűjtsenek.

A külvárosokban, a távoli gyárvárosokban Himbergben és Mödlingben az

éj folyamán a proletariátus a gépeket szétrombolta s ezáltal a gyár tulajdonosát, de saját magát is a kenyerétől fosztotta meg.

Albrecht főherceg utóda a város parancsnokságában Windischgrätz Alfred herceg, igen népszerűtlen, talán semmivel sem kevésbé, mint elődje volt.

Az egyetemisták zárt sorokban Hye vezetésével a Hohemarktra vonultak, hogy megtudják, hogy a rendek mit végeztek Windischgrätz-cel. Agitátorok járkáltak a tömeg között és izgattak. Ezenközben a rendek a várost ostromállapotba helyezik és mindenkit lefegyvereznek. Windischgrätz kijelentette, hogy ellenkezés esetén a nép közé lövet.

Mivel az egyetem tanárai erről értesültek, megkísérelték az egyetemistákat lecsillapítani. Schrötter felszólította a diákságot, hogy kövesse őt: „Mi kezdtük meg a mozgalmat – mondta –, mi mozdítottuk ki a polgárságot megszokott nyugalmából, mi vagyunk ártatlanul okai a proletariátus felkelésének, a mi kötelességünk, hogy mérsékeljük őket." Mindenáron el akarta távolítani a diákságot. Ekkor azonban megjelent Engel, aki diákjaival együtt maradásra akarta rábírni Schröttert. Heves vita alakult ki, közben megérkezett a hír: Windischgrätz helyébe a népszerű Lichtenstein Károly lépett.

Erre maradtak és ott a helyszínen megalakultak fakultásonként a nemzetőrségi légiók. Közben dél lett s a nép ünnepelte a légiókat, hozzájuk intézett verseket olvastak fel. Egyszer csak híre jött, hogy a császár jön személyesen. A professzorok általában azt akarták, hogy ha a császár megjelenik csönd fogadja és csak, ha beszélt, és megfelelően beszélt, hangozzék el a vivat. Ezt Schrötter, aki még mindig sokat remélt a császár jóindulatától, ellenezte. A többség az első javaslattal értett egyet, amikoris egyesek véget vetettek az egésznek: „Minek jön ide? – kérdezték –, írja alá a kívánságokat és ne sétafikáljon!" Erre valóban nem jött, mire a diákság visszavonult, hogy karonként megbeszéljék az új petíciókat.

Dobpergés és zászló lengetés között vonultak vissza, az épületeken is zászlók, a műszaki kar épületének nehéz selyem zászlóját Erdélyi grófnő adta.

Közben megérkeztek a magyar követek az egyetem térre. Kossuthot mindjárt fölemelték és bíztatták, hogy tartson ki, ugyanúgy Telekit és még egy harmadikat.

Utána megválasztották szószólóikat évfolyamonként: az első évfolyam a levél íróját. „ekkor mély fájdalommal kellett észlelnem ennek a technikus népségnek nemtörődömségét: beszéltem a tanítás szabadságáról, a vallások egyenlőségéről, az alkotmányról stb. stb. a legtöbb viccelődött, s így nem született semmiféle határozat" – írja némi keserűséggel.

Kedd, március 21.

Az egész városban elterjedt a híre az engedményeknek. Nagy a lelkendezés utcaszerte, senki nem remélt ilyen gyors eredményt. Az „Éljen Franciaország, éljen Lamartine" – közé belevegyül a diákok éltetése is. A Burgplatzra azonban, amelyik még mindig el volt zárva – nem nyertek bebocsátást, de elterjedt a hír, hogy a császár a Josefsplatzon fog beszélni. Mindenütt vidám arcok, ahol még 2 nappal előbb polgárvér hullott, és csak félelem és elkeseredettség látszott az arcokon. Mily változás. E rövid idő alatt az utolsó európai abszolút uralmi rendszer megdőlt, valamennyi állam legitimistáinak utolsó támasza összecomlott. Győzött a közvélemény, elmúltak az idők, amikor még Castlereagh, Cabral, Guizot és Metternich hatalmuk teljében voltak.,, Bárcsak volna nekünk is egy Canningünk, egy Lamartineünk."

Végre megjelent Ferdinánd, leírhatatlan örömmel fogadták, éljenek hangzottak s a himnusz hangjai mellett vonultak el, amelyik soha ily megilletődötten, ily nemesen nem hangzott, mint ekkor. A magyar testőrök, akik a Kärtnertor mellett álltak őrt, örömteli „éljenek az urak" felkiáltással üdvözölték őket.

Fáklyás menetre készültek, de hirtelen elterjedt a rémhír, hogy a proletariátus felgyújtotta a vásárteret. Éppen készültek – Hessler felszólítására – ezek megfékezésére, amikor kiderült, hogy csak vaklárma volt.

Az egyetemisták fáklyásmenete megmozdult, mindenütt ünneplés, éljenzés, öröm és boldogság. Csak, akik az őrségeket adták a külvárosokban, maradtak ki belőle.

Másnap a császár az egyetemre is eljött, egyetemisták adták a díszkíséretet. Sem rendőröket, sem katonákat nem lehetett látni. Kíséretében volt József (Ferenc József) herceg is, a jövő trónörököse, aki számára a látottak igen tanulságosak lehettek: megtanulhatta, hogy a nép akaratát semmibe venni nem lehet többé és hogy a császár van a népért és nem fordítva.

Magyarország is – amelyik már szintén kivívta a sajtószabadságot – saját nádora alatt, szabad, felelős minisztériuma alatt – szabadon fog virágozni.

Wien den 14 März 1848
2 Uhr Nachmittag

Liebe Freunde!

Mit zitterndem Hand und pochendem Herzen ergreife ich die Feder. Ich habe Wien, ganz Wien im Aufstand gesehen; das Volk hat sich Waffen erzwungen. Welche Gedanken, welche Erwartungen durchkreuzen jetzt alle Gemüter. Der ruhige ultraloyale Wiener in offener Agression wider seine Regierung. Die Resultate dieser Bewegung wisst Ihr vielleicht schon wenn Ihr diese Zeilen erhaltet; ich will weder Vermutungen ausprechen noch Wünsche äussern, bisher ist für Beide Raum genug, und Ihr könnt sie erraten wenn Ihr Euch in die Lage versetzt in der ich bin. Ich begnüge mich Tatsachen zu erzählen.

Gestern eröffneten die Niederösterreichischen Stände ihre Sitzungen. Dass man viel von ihnen erwartet, versteht sich von selbst. Man wollte ihnen Adresse überreichen, um sie über die ernsten Wünsche des Volkes und der Jugend zu belehren. Sonntag Nachmittag hatten sich deshalb die Studierenden der Universität versammelt und eine Schrift unterzeichnet, die von den Prof. Hye[1] und Endlicher[2] mit dem Versprechen entgegengenommen wurden, sie wollten selber dem Rector Magnificus zur weitern Beförderung an den Kaiser übergeben. Dass solches noch denselben Abend, 6 Uhr, geschah, berichtete Prof. Endlicher, als wir des Morgens im botanischen Hörsaal versammelt waren. Er sagte ferner, dass er und Prof. Hye selbst den R [ector] M [agnificus] begleitet, und dass sie von S[einer] Maj[estät] für das ruhige Verhalten der Studenten verantwortlich gemacht worden seien. Er fordert daher

[1] Hye Anton br. a bécsi egyetem jogtanára 1848 márciusában a tanuló-testület vezére, 1848 májusában igazságügyi minisztériumi államtitkár.

[2] Endlicher István László a bécsi egyetem univerzális érdeklődésű, széleskörű műveltségű, magyar származású, s a magyar ügyek iránt élete végéig nagy szimpátiát mutató botanikus tanára. Intenzíven foglalkozott a magyar történelem kérdéseivel, valamint a kínai nyelvvel és irodalommal is.

Alle, auf ihr Ehrenwort Ruhe zu halten, und den Erfolg abzuwarten. Ich hielt somit die Sache für beendet und besuchte wie immer Collegien und Lekzionen, bis ich um 1 Uhr Mittags zuerst auf ernste Ereignisse vorbereitet wurde, die Tore zu denen ich in die Stadt hineinkommen wollte um mir den Weg auf die Rossau zu verkürzen, fand ich gesperrt, auf den Glacisen Militär in Waffen und überall unheimliche, angstvolle Gesichter. In die Rossau gekommen, fand ich meinen Schüler ausgegangen und stellte mich ans offene Fenster, die Evolutionen der Soldaten mitanzusehen. Da gab es plötzlich in der ferne einen dumpfen Schlag und gleich darauf einen Zweiten. Man hatte in der Stadt geschossen! Etwa aufs Volk? Ich wagte diese Frage nicht um sie nicht bejahen zu müssen, denn Alles sprach für etwas Ähnliches. Fort wollte ich und fand die Soldaten in schnellem Zuge in die innere Stadt begriffen und je mehr einrückten, um-so mehr füllte sich das Glacis mit neuen Zuzügen u. Husaren, Dragoner, Cuirassiere, Infanteristen und reitende Artilleristen defilierten in eiligem Marsch an mir vorüber in das Franzenstor. Liess mich dies noch in irgend einem Zweifel über das Vorgefallene, so sollte auch dieser gelöst werden durch einen Herrn, der vom Kärnthnertor herkommend, einer Gruppe Sprechender hastig zurückrief: Elende Regierung! Lässt auf ruhig stehende, unbewaffnete Untertanen feuern! Wenn ein Wiener noch Ehr im Leib hat, leidet er das nicht! Später Hinzugetretene ergänzten diese Aussage dahin, dass 5 Menschen gefallen seien. Der Tatbestand, wie ich ihn jetzt genauer kenne war folgender: nachdem sich die Stände versammelt und die Adressen der Bürgerschaft Wiens entgegengenommen (es waren Bitten um Pressfreiheit, verantwortl. Ministerium u. dgl. mit mehr als 10000 Unterschriften) kamen die Studierenden in feierlichem Zuge um mündlich ihre Wünsche darzubringen, man berief die Führer vor die Stände, während die Übrigen im Hofe warteten. Nachdem einige Zeit verflossen war, öffnete sich plötzlich ein Fenster im oberen Stock und einer der Hinaufgegangenen rief: Hilfe, man hat uns gefangen! Sogleich stürzten die Übrigen durch vergebens widerstrebende Militär und es währte nicht lange, so hörte man das Krachen einer Tür und lauter Jubel verkündete die Befreiung der hinterlistig gefangenen Brüder. Da befahl Erzh. Albrecht oder Wilhelm, genug ein Sohn des Karls, auf die Fenster zu feuern – die Antwort der Studenten waren zertrümmerte Stühle und Tische, deren einer auch den hochherzigen Helden, der das Feuern befohlen hatte, traf. Unendlicher Jubel darüber unter den Zuschauern. Da befahl Albrecht aufs Volk zu schiessen und 5 Schwerverwundete, worunter 3 Studenten, wurden in die nächste Offizin gebracht. Darüber Erbitterung und lautes Schmähen in allen Enden der Stadt. Albrecht zieht sich in die Mitte des Militärs auf den Hohenmarkt. Indessen steigt die Aufregung jeden Augenblick. Alles schmäht die Regierung ob diesem

Frevel, ohne übrigens feindselig gegen das Militär zu gehen. Um diese Zeit kam ich in die Stadt. Eben führte man einen Verwundeten zu Pferd heraus, ein Student, der gerufen hatte: Weg mit dem Militär, wir kommen friedlich und unbewaffnet um zu bitten, wir fordern nichts Ungesetzliches! und dem ein wackerer Dragonerlieutenant voll loyalen Eifers einen Hieb über die Stirn gegeben, wofür dieser vom Pferd gerissen und mit Fusstritten und Faustschlägen für seinen Diensteifer belohnt wurde. Ich ging von einem Platz auf den andern: Alles überfüllt mit Menschen, Militär und Civil in dichtem Gedränge nebeneinander. So kam ich auf den Hof, einem Platz wo das Hofkriegsratgebäude und Bürgerarsenal steht. Hier soll es Handgemenge gegeben haben, denn ich kam gerade zurecht um einen getroffenen Greis, der ruhig dagestanden aufzuheben, und in die Offizin zu bringen. Vor uns lief ein Bursche, bleich vor Schreck und Wut und schrie: Seht Österreicher, solche Leute schiesst Eure Regierung nieder! der verfluchte Albrecht! der rotzige Wilhelm! (Ich schreibe facta und mag nichts verschönern), und Alles stimmte mit ein und nicht eine Stimmte stand für die Regierung ein, nicht ein Blick wagte es zu widersprechen. Natürlich zog ich mich zurück und hörte in den nächsten Gassen mehrmal schiessen, worauf ein Vorbeieilender rief: Auf dem Hohenmarkt stürmen sie das Stadthaus. Auch dort hatte Erzherzog Wilhelm das Volk durch Feuern verbittert, denn als er alles schreien hörte, so wandte er sich an die Nächststehenden und sprach: Meine Herren, sind Sie doch ruhig! Begeben sie sich nach Hause, und erwarten Sie das Ergebnis ihrer Schrift. Hierauf sprengte er hinter die Reihe und kommandierte Feuer, ohne früher gewarnt zu haben. Die Erbitterung war darüber so gross, dass die Männer unbewaffnet, wie sie waren, auf die Soldaten mit geballter Faust stürtzten um entweder durchbohrt oder erschossen zu werden. Es mögen gestern tot und verwundet etwa 50 worden sein. Ich begegnete eben Herrn Consistorialrat Gunesch, als ein Offizier an der Spitze einer zahllosen jubelnden Menschenmenge herbeistürzte und verkündete, das Militär werde sogleich durch die Bürgermiliz abgelöst werden. Allgemeiner Jubel, Flattern von Tüchern aus allen Fenstern, Schwingen der Hüte und loses Vivatrufen! Denkt Euch eine Masse von 50000 Menschen in dieser Aufregung!

Ich ging nun nach Hause und legte mich bald nieder, da ich mich nach der heutigen Aufregung bedeutend unwohl fühlte. Indessen illuminierte sich die Stadt und zahlreiche Steine zertrümmerten die Fenster der Burg, die nicht durch nebenstehende Gendarmarie geschützt waren, denn mit Besonnenheit hat man nirgends das Militär angegriffen und der innere Teil der Burg ist gänzlich gesperrt. Da verkündete Abends 10 Uhr eine Proklamation die Abdankung Metternichs. Jubelnd durchzog es die Strassen und unter den Jubel mischte sich häufig

der Ruf: Nieder mit Ludwig! Nieder mit den Buben Albrecht und Wilhelm! Vivat die Freiheit! – Freilich hatte der Pöbel bei dieser Aufregung Gelegenheit vandalische Bravourstreiche zu begehen, es wurden fast alle Laternen zertrümmert, der Gasbeleuchtungsapparat an Stellen auf dem Glacis aufgerissen, dass die Flamme Mannsdick hervorloderte, Fenster zerschlagen, Brückengeländer umgestürzt, Bäckerläden und Warenhäuser gestürmt, und dabei die ganze lange Nacht hindurch getobt und gelärmt, dass ich mich wirklich nicht der Langschläfigkeit beschuldigen kann, ob ich schon von 8 Uhr Abends bis 6 Uhr Morgens im Bette war.

Das erste, was mir nächsten Morgen, d.i. Heute auffiel, war eine Proklamation, durch welche S. Maj. die Studenten bewaffnet. Ich eile auf den botanischen Hörsaal – geschlossen, ich eile in die Stadt, an die Universität, geschlossen. Aber schon sehe ich auf den Strassen mitten im Gewühle Studenten mit Gewehren und einer weissen Binde am Arm. Ich folge dem Zuge auf den Hof vor das Arsenal. Welches Leben! Vivat und Bravorufen will nicht enden und Trupp auf Trupp von bewaffneten Bürgern und Studenten, gemischt, zieht ab, um neuen Herzutretenden Platz zu machen. Universitätsbürger und Techniker, katolische und protestantische Teologen, Schneider, Schuster, Tischler – alles bunt durcheinander. Und dahinter der Tross der Zuschauer, und Jubeln, und politisierende Herren: 30 Jahre Frieden und 100 Millionen Schulden! Und diese Teuerung! Das Zu- und Abwogen ist endlos, es ist als hätte ganz Wien seine Bewohner auf die Strassen geschüttet, denn selbst Frauen und Mädchen scheuen es nicht in jubelndem Drängen durch Schwingen von Tüchern ihre Teilnahme kund zu geben.

Donnerstag den 16t. Nachmittag

Gern wäre ich sogleich eingetreten, aber teils sah ich nicht ein, welcher Nutzen aus meiner Bewaffnung über Tags entsprossen wäre, da es Unsinn wäre zu glauben, dass wir geübten Soldaten gegenüber lange Stand gehalten hätten, teils hatte ich Stunden zu geben und meine persönliche Notwendigkeit war nicht so gross um ein Versäumen zu rechtfertigen. Ich eilte deshalb um sie abzufertigen, fand aber nur wenig Lust und Aufmerksamkeit, was ich um so lieber entschuldigte, da ich diesen Mangel an meiner eigenen gestrengen Lehrerindividualität selbst verspürte. Ich drängte daher das Nötigste in die kürzeste Zeit und kaum hatte die 5te Stunde geschlagen, als ich freudig aufs Zeughaus eilte. Früher noch schmückte mich die kais. Rätin Reuter, deren Gemahl begeisterten Anteil an der Bewegung genommen und welcher die folgende Nacht mit Graf Colloredo als Nationalgardisten in der Stadt patroullirte, meinen Arm mit dem Zeichen der Nationalgarde, einem seidenen weis-

sen Bande, und nun stürmte ich die 4 Treppen hinab ins Freie, wenn man das so nennen darf, wenn man von leeren Zimmern ins Gewühl des Volkes kommt. Ich drängte mich in die Kärntnerstrasse hinab, wo eben ein Mann ein geschriebenes Plakat anschlug, durch welches jeder waffenfähige Bürger aufgefordert wird sich bewaffnen zu lassen und an die Studenten anzuschliessen. Auf dem Stefansplatz sammelten sich Gruppen und aus der entgegengesetzten Richtung andere, jubelnd und winkend. Ich schloss mich der nächsten an und bald kam ein Mann, der eine geschriebene Verkündigung vorlas, nach welcher Seine Majestät die Censur aufheben und ein baldiges Repressivgesetz versprochen hat. Freudig eilte ich weiter und kam eben zu rechter Zeit auf den Hof um zu sehen, wie man das leere Zeughaus schloss. Woher nun Waffen? Da fand sich ein Bursche, dem das Gewehr zu schwer geworden war (kein Wunder, denn er selber wog vielleicht nicht so viel als die Waffe, und war kaum 1/2 Jahre so alt als der Lauf Zolle lang) und dieser opferte sich und trat es mir ab. Nun fort auf die Universität, den allgemeinen Sammelplatz. Lange Züge bewaffneter Studios., die auf die Vorstädte zur Nachtwache zogen, lautes Lärmen und weit hintönendes Waffengeklirr verkündeten bald ihre Nähe und dort angelangt, hörte ich wie eben der Platzkommandant der Universität (als Hauptquartier), ein Dr. Irvig eine Proklamation vorlas, welche baldigste Berufung sämmtlicher Stände der ausserungarischen Länder versprach, die längstens bis 3 Juli statthaben sollte. Doch das war zu wenig. Augenblickliche Berufung! Vertretung des Bürgerstandes! Lern- und Lehrfreiheit! Konstitution im weitesten Sinn! Das waren die Rufe, von denen alles widertönte. Dann folgte noch ein zweites Dokument, worin Seine Majestät den Studierenden für ihre Teilnahme dankt und sie zur Ordnung auffordert, da bereits in Gen. Hoyos[3] der Befehlshaber der Nationalgarde ernannt sei. Diese Schrift erregte höchstens Lachen, besonders da darin von den loyalen Diensten der Studios. viel geschwatzt war. Unter dessen kam der herrliche Prof.Hye, und nachdem wir zur Mehrzahl in die grosse Hallegetreten waren, suchte er wegen der späten Einberufung der Stände zu beruhigen, indem er auf die verschiedenen staatlichen Verhältnisse der einzelnen Lande aufmerksam machte, was auch die meisten beschwichtigte. Hier und bei vielen anderen Gelegenheiten fühlte ich erst recht die Notwendigkeit der Ordnung. Allgemein beschlossen wurde nur, dass wir uns nächsten Morgen um 8 Uhr an derselben Stelle wieder versammeln wollten, für heute verteilten wir uns in Rotten, um die innere Stadt zu bewachen, da nun alles Militär aus derselben entfernt war, ausser an den Toren, davon jedes durch 100–400 M. bewacht war, um das Ein-

[3] Hoyos, Joseph Johan Ernst (1803–1849).

dringen des Pöbels zu verhindern, und weil in den Vorstädten ohnehin über 2000 M. Nationalgarde lag. Die Rotte, der ich mich anschloss, marschierte über mehrere Plätze auf den Hof, und statuirte unterwegs ein Strafurteil an einem trunkenen Junker, der aus einem Fiaker auf uns schmähte, und vermutlich auf die Schnelligkeit der Pferde vertraut hatte, worin er sich aber irrte, wovon sein blauer Rücken noch lange zeugen wird, denn seine Drohung, er wolle den ersten Besten von uns erstechen, zog leider mehr als bloss Entwaffnung nach sich, so sehr die Bessern auf Mässigung anrieten. Auf dem Hof standen wir etwa 3 Stunden, entsandten Patrouillen und fanden Alles in Ruhe.

Montag den 20 März 1848

Wenn ich jetzt, nach gekämpftem Kampfe, nach errungenem Siege, zurückblicke auf meine Erlebnisse, so fühle ich mich gedrungen Gott zu danken, der mich in dieser Zeit mitleben liess, der mir Empfänglichkeit verliehen, mitzuwirken mit begeistertem Mute an dem grossen Werke. War auch mein Wirkungskreis ein sehr beschränkter, so war er doch gross genug um mich ganz teilnehmen zu lassen an der Begeisterung, die alle Tätiggewesenen durchglühte, als der Erfolg errungen war. Wir lebten alle Tage der höchsten Poesie, die das Leben bieten kann, wo das Wohl des Einzelnen neben dem Aller verschwindet, wo Hoffnungen der herrlichsten Art zur Gewissheit werden, ehe sie noch erfüllt sind, weil man ihre Erfüllung nur im eignen Mute sucht und dieser zum Gemeingut geworden ist, wo man unbedenklich sein Leben zu opfern bereit ist, da aus dem Blute jedes Gefallenen ein Strom von Segen auf Millionen niedersteigt, wo man ganz sich selbst in der grossen begeisternden Gemeinschaft seiner Mitbürger vergisst. Wer mich kennt, kennt auch mein inniges Anerkennen meiner Verpflichtungen gegen meine Eltern, ich liebe es in mir den einstigen Erhalter meiner Eltern zu denken und darum schone ich mein Leben überall; wer mich kennt, weiss was ich von meiner Stellung zum Vaterlande halte und wie ich es für meine Bestimmung halte einst für dasselbe segensreich zu wirken. Ihr wisst auch dass mich schöne Ideale für meine Zukunft begeistern, dass ich demnach dreifachen Grund habe mein Leben nicht aufs Spiel zu setzen. Aber in diesen Zeiten war ich jeden Augenblick bereit es hinzugeben, sobald dies Opfer notwendig geworden wäre, ohne mir vorwerfen zu dürfen, undankbar an Eltern und Vaterland geworden zu sein, denn was ist das Glück einer Familie neben dem eines Staates. Und wie ich dachte, so dachten Tausende, es war nur ein Gedanke, der Alles leitete, und dieser Gedanke hiess: Freiheit für Millionen! Aber lässt mich fortfahren in den Details meiner begonnenen Erzählung.

Um Mitternacht bezogen wir die Wache auf der Oberpolizeidi-

rection. Denkt Euch die ganze Stadt glänzend beleuchtet, diese vierstockhohen Gebäude bis an die Dachstübchen hell, wie ebensoviele Reihen eines grossen, alles umfliessenden Lichtstromes, und da standen wir im Regenschauer, und harrten dem Ablauf der Stunde, der uns in die Wachtstube an die Bierkanne und den warmen Ofen zurückführen sollte, bis wieder die Reihe den Abgelösten traf. Die Einsamkeit der Posten, die Kühle der Nacht und ihr schwarzer Himmel, die leuchtenden stummen Häuserkolosse, verbunden mit der Aufregung der Zeit machten eine tiefpoetische Wirkung auf jeden. In der warmen Stube dann machte man sich so bequem als möglich, die Einen vertrieben den Schlaf in lustigem Gespräche, die Gläser zur Hand, die Andern suchten ihn auf den Betten im Hintergrunde, noch andere und deren Einer war ich, sprachen von der bereits erlangten Pressfreiheit, der noch zu erlangenden Konstitution; noch war vom Vertrauen auf die Regierung wenig zu merken, ich sah in Allem nur ein Verzögern, um den Bürger zu ermüden und Militär zu sammeln, und hierüber wurde nun so manches pro und contra gesprochen, bis es hiess: hinaus auf die Posten. Das komischeste war ohne Zweifel der Ort, wo diese Reden stattfanden, und einer der anwesenden Polizeikommissäre bemerkte sehr treffend (leider): „Jetzt bedienen wir Sie, meine Herren, denn wir wissen uns in Alles zu fügen!" O, gäbe es nur keine so fügsamen Leute, wir hätten nicht nötig gehabt Leben und Gesundheit zu wagen. Aber das wird auch die Nachwelt dem einsichtsvollen, erleuchteten Metternich danken, dass er eine Bande von Leuten erschuf, deren Karakterlosigkeit sich nicht einmal zu verbergen sucht und die jedem Zwingherrn bereitwillig zu Gebote stehen. Morgens um 7 Uhr kam eine Proklamation, die Ordnung gebot. Gleichzeitig wurden wir abgelöst und marschierten aufs Hauptquartier, die Universität. Da zogen schon von allen Seiten Züge herbei, die ebenso den Nachtdienst geleistet und abgelöst waren und nun erfuhren wir auch von den Vorgängnissen der verflossenen Nacht. Die Greuelszenen der ersten Nacht waren, wenn auch mit Mühe verhindert, nicht zur Wiederholung gekommen, und nur in ferneren Fabriksorten, Mödling, Himberg etc. hatten die Proletarier alle Maschinen zerstört und Fabriksherrn, und sich selbst brotlos gemacht. Auch hier waren aber die Studenten mittels der Eisenbahn nachgeeilt und hatten manchen Frevel verhütet. Die Menge der in dieser Nacht gefangenen Räuber und Diebe mochte auf 400 – 500 steigen. Es wurde durch den Aufstand möglich in den untern Schichten der Gesellschaft zu fegen und in einer Stunde geschah jetzt mehr als sonst in einer Woche.

Erzherzog Albrechts Nachfolger als Stadt-Commandant, Fürst Alfred von Windischgrätz ist sehr unpopulär, vielleicht nicht minder als sein Vorgänger. Gegen seine Ernennung war nun alle Erbitterung

gerichtet, und man war einig auf seine Entsetzung zu dringen. Gegen 8 Uhr waren die meisten Nachtposten abgelöst und auf der Universität von allen Seiten zogen nun Bewaffnete zu und unter der Leitung Prof. Hyes marschierten nun Alle ausser einer starken Universitätswache auf den Hohenmarkt, wo wir uns aufstellten um zu erfahren was die Stände, die mit Alf[red] v. W[indischg]rätz auf dem Zeughaus waren, beschliessen würden. Wir mochten damals etwa 1400–1500 Mann stark gewesen sein. Anfangs war alles ruhig und nur in den Reihen murrten die Radikalen, und ich hatte Mühe meine Umgebung in Ordnung zu erhalten. Als aber durchaus keine Nachricht kommen wollte, nahm die Unzufriedenheit überhand und der Ruf: Nieder mit Ludwig, nieder mit Windischgrätz, wurde lauter stets und dringender. Auch gingen einzelne Agitatoren von den Reihen ab und auf, und stachelten fort und fort. Indessen sassen in dem Saale die Herren Stände und Fürst Windischgrätz legte ihnen eben sein sauberes Projekt vor, die Stadt in Belagerungszustand zu erklären und alles entwaffnen zu lassen. Für den Fall einer Widersetzlichkeit habe er bereits mit Kartätschen laden lassen. Die Professoren scheinen davon unterrichtet gewesen zu sein, denn als all ihr Bemühen, Ruhe zu stiften vergeblich gewesen war, so kam Professor Schrötter,[4] der sich bisher nicht gezeigt hatte, und deshalb als neu Beigetretener freudig empfangen wurde, und rief: M[eine] Herren, ich fordere Sie auf mir zu folgen! Wir haben die Bewegung begonnen, wir haben den Bürger aus seiner Ruhe gerissen, wir sind die unschuldige Ursache des Proletarieraufstandes, es ist unsere Pflicht ihn zu dämpfen. Wir sahen in dem ganzen Aufruf nur einen Versuch uns zu trennen und aus der Stadt zu entfernen und eben hierüber waren wir einverstanden, dass wir nur als Masse handeln und den Tag über die Stadt nicht Fussbreit verlassen wollten, denn dieser Tag musste Entscheidung bringen, der nächste hätte uns bereits zu ermattet gefunden. Unwillig folgten wir und Glied vor Glied ermahnten wir alle, nicht die Stadt zu verlassen, was wir auch auf dem Universitätsplatz so unverkennbar merken liessen, dass Professor Schrötter Halt machen liess um durch Verteiligung von Lebensmitteln (denn er kennt die Pastoren!) geneigte Untergebene zu bekommen. Schon sollten wir weiter ziehen als Dr. Engel[5] herbeistürzte und Schrötter beschwor nicht fortzuziehn. „Nur jetzt nicht fort! Heute oder niemals müssen wir siegen! Führen Sie die jungen Leute nicht nach Reinsdorf, da ist ein verzweifeltes Gesindel, das mit Schiessgewehren hinlänglich versehen ist um Ihre schlecht bewaffnete Mannschaft zu verjagen. Opfern Sie die herrli-

[4] Schrötter Anton, kémikus, előbb a bécsi egyetemen tanársegéd, majd a műegyetemen rendes tanár.

[5] Engel Joseph előbb a zürichi, majd a prágai egyetem, később a bécsi József akadémia kórbonctan tanára.

chen Kräfte nicht!" „Halten Sie mich für einen Wahnsinnigen? Prof. Endlicher ist mit 400 Mann voraus und hat mein Wort ihm zu folgen." „Lassen Sie Endlicher, brechen Sie lieber ihr Wort als dass Sie Ihr Gewissen mit dem Tode so Viel erbelasten!" „Ich ziehe aber mit, gilt es ein Opfer, so opfere ich mich mit ihnen." „Es steht Ihnen ganz frei sich zu opfern, aber es wird besser sein sich für eine bessere Sache zu opfern. Ob aber diese jungen Leute bereit sein werden, sich opfern zu lassen bezweifle ich. Sie sind zu etwas Besserem zusammengetreten. Hat das Militär auf ehrliche Leute schiessen können, so mags sich nun auch mit dem Gesindel verabfinden. Nur 10 Minuten Aufschub und ich bringe Kontraordre!" „Gut, 10 Minuten warte ich, aber dann steht mein Entschluss unabänderlich fest." Wenn dem so war, so hätte er vermutlich allein ziehen müssen, denn wir wurden durch das Gehörte nur erbitterter und der Ruf: Wir bleiben, fort mit W[indischgrätz], nahm immer mehr zu. Da kam Engel (er ist israelite) und verkündete unser Bleiben und W[indischgrätz]'s Ersetzung durch den populären Karl Liechtenstein. Ein donnerndes Hoch verkündete den eben heranziehenden Medizinern unsern Erfolg. Nun blieben wir und jede Fakultät organisierte sich, indem die Einzlen eingeschrieben wurden und Zetteln auf die Hüte befestigten mit der Inschrift: Nationalgarde, Techniker (Mediziner, Philosophen, Juristen) Legion. Darüber ward es Mittag. Man las uns einige Gedichte vor die uns zu Ehren gedruckt worden waren, und mit Beifall aufgenommen wurden als plötzlich das Gerücht sich verbreitete, der Kaiser komme. Wir schlossen ein hohles Carrée und die Professoren beantragten ihn stumm zu empfangen und nur nachdem und je nachdem er gesprochen Vivat zu rufen. Dagegen stimmte Schrötter der den Kaiser durchaus nicht beleidigen wollte, da er von dessen Nachgiebigkeit das Beste hoffte. Die Mehrzahl von uns stimmte mit den ersteren, als plötzlich einige dem Ganzen dadurch ein Ende machten, dass sie riefen: was brauchte er zu kommen! Unterschreiben soll er, nicht spazierenfahren! Hierauf kam er denn auch nicht, und wir liessen noch das Korps der Italiener passieren, unter betäubendem Evviva, Vivat und Hoch Rufen, und zogen auf unsre Kollegien zurück um Fakultätenweise nochmal zu beraten und durch die Professoren unsere neuen Petitionen einzureichen. Wir Techniker verliessen demnach die Stadt und zogen unter Trommelschlag und mit fliegenden Fahnen aufs Institut (die Fahnen wurden von den Damen Wiens verehrt, unsere schwerseidene von Gräfin Erdélyi. Ausserdem viele kleinere aus Fenstergardinen, wie sie uns von den Fenstern zugeworfen wurden, denn Alles, Alles beteiligte sich bei der allgemeinen Bewegung). Unterdessen kamen die ungarischen Deputierten auf den Universitätsplatz und Kossuth wurde sogleich emporgehoben und forderte zum Ausharren auf, ebenso Teleky und ein Dritter.

Wir trennten uns nun für einen Augenblick um zu speisen, ich um einige Zeilen eilends nach Hause zu schreiben und waren sogleich wieder beisammen. Jeder Jahrgang wählte nun seinen Wortführer, der erste mich. Da musste ich nun mit tiefstem Schmerzen die Indolenz dieses technischen Gesindels, (ich spreche vom ersten Jahrgang) bemerken. Sprach ich von Unterrichtsfreiheit, von Gleichstellung der Konfessionen, von Konstitution etc. so hatten die meisten schon einen Witz bereit, und es kam zu gar keinen Beschluss. Hier fällt mir eben ein, dass als der grösste Teil dieser Leute gestern auf dem Kohlmarkt stand und Konstitution rufen sollte, sie aus Unwissenheit Konscription und Konstruction riefen. Das riecht russisch! Und das sind meine Kollegen! Aber weiter. Es kam im Ganzen zu keinem Entschluss und da sich eine Menge Neuzugetretenen anschloss, so zogen wir etwa 2000 Mann stark in die Stadt zurück. Wir stellten uns auf dem Hof auf. Ich schäumte vor Wut, dass wir so isoliert wurden und nach der vormittägigen Aufregung kein vereintes Wirken eintrat. Wir setzten uns indes mit der ¡Universitätsjugend in Verbindung die auf dem Stefansplatz die Dinge die da kommen sollten abwarteten, denn schon verbreitete sich die Sage von Konzessionen. Da, es war 2 Uhr 12 Minuten, stürmte ein Reiter über den Hof, mit ihm Dr. Engel und beide schwangen ein Papier in der Hand und riefen Vivat. Wir waren aufs Äusserste gespannt. Unterdess bekam Professor Hessler,[6] unser neugewählter Führer eine solche Proklamation und las sie vor. Aber ich will hier schliessen, denn heute bin ich schon müde und die folgenden Ereignisse sind so erhebend, dass ich ihrer ewig gedenken werde, wie der Weaner der Kaiserwahl, und da brauchts einer lebendigeren Stimmung als ich jetzt besitze.

Dienst. dem 21 Mz 1848

Also auf die Burg! Schon hatte sich das Gerücht von ausgedehnten Konzessionen über die ganze Stadt verbreitet, und überall wo man uns kommen sah, liess man Tücher flattern. Wir selbst gingen wie berauscht vorwärts, denn wer hätte so schnellen Erfolg nur geahnt. Am Salon des Lesevereins empfing uns ein donnerndes Vivat und die Rufe: Es lebe Frankreich! Es lebe Lamartine! mischte sich auch manch begeistertes Hoch für die Studenten. Unser Zug zur Burg war ein Triumfzug. Wir, die Wagenden, waren nun die Sieger, und da sich bisher noch kein bestimmter Bericht der Erlängnisse verbreitet hatte, so waren wir es, die sie verkündeten, und deshalb mit Jubel – ich sah manch Freudentränen fliessen – umrauscht unseres Weges zogen. Da der innere Burgplatz noch immer militärisch versperrt blieb, so sandten wir eine Deputa-

[6] Hessler, Ferdinánd (1803–1862), természettudós, bécsi egyetemi tanár.

tion an Hof, Einlass zu bitten. Diese Bitte fand zwar nicht die gehoffte Gewährung, wohl aber brachte man uns die Nachricht, der Kaiser werde am Josefsplatz am Balkon erscheinen. Bis dahin machten wir Spalier und liessen die Zurückgebliebenen defilieren, bald kamen auch einzelne Landstände, die freudig empfangen wurden und auch Graf Hoyos, der General der Nationalgarde ritt durch unsre Reihen: eine gedrängte, kalte Gestalt, welche das Lächeln verlernt zu haben scheint. Unterdessen hatten Einige einen Palmenzweig aufgetrieben und trugen ihn unter allgemeinem Zuruf zur Schau. Da standen wir denn auf demselben Platze, umdrängt von frohen Gestalten, wo 2 Tage früher Bürgerblut geflossen und nur Angst oder Wut auf den Gesichtern zu lesen war. Welcher Umschwung! In dem kurzen Zeitraume war das letzte grosse Europäische absolute Regierungssystem gestürzt worden, die letzte Stütze der Legitimisten aller Staaten gefallen! Wie wunderbar und doch wie schön nimmt sich der Name Oesterreich neben „Konstitution" aus. Wo hätte Jemand, so sanguinisch, gehofft, in zwei Tagen so Grosses in Wien für möglich zu halten. Aber die öffentliche Meinung hatte gesiegt, die Zeiten sind vorüber wo Castlereaghs,[7] Costacabrals,[8] Guizots,[9] Metternichs blühen — obschon mir das Herz blutet, wenn ich Guizot neben diese Ungeheuer stelle. Möge doch auch uns ein Canning[10] ein Lamartine[11] erstehen!

Endlich zogen wir auf den Josefsplatz: die Fahnen lustig flatternd, die Trommeln freudig wirbelnd. Wir mochten etwa 500 Mann stark sein, Bewaffnete. Unbewaffnete füllten den Raum in unserem Rücken. Die Mitte des Platzes war frei, Kaiser Josef[12] hatte man eine weisse Fahne in die Hand gesteckt und so erwarteten wir das Erscheinen Ferdinands.

---

[7] Castlereagh, Stewart Henry Robert, viscount (Londonderry) az 1798-iki izlandi felkelés véres elnyomásában tevékeny részt vett.

[8] Cabral, Antal Bernát da Costa, marquis, portugál államférfi. 1838-ban Lissabon polgármestere, 1839-ben igazság- és vallásügyi miniszter. Főtörekvése volt, hogy a királyi hatalmat az alkotmány gátjaitól megszabadítsa. Önkényes uralma és az állami pénzek elpazarlása miatt több ízben zendülés tört ki ellene. 1846-ban, az oportói felkelés miatt, menekülni volt kénytelen, hamarosan azonban ismét hatalomhoz jutott.

[9] Guizot, Francois Pierre szélső monarchista érzelmű francia politikus, Louis Philippe utolsó miniszterelnöke; a februári forradalom után Angliába menekült.

[10] Canning, George, híres angol államférfi. Élete második felében határozottan szembefordult az akkor még Európaszerte uralkodó abszolutisztikus rendszerrel, s pártfogolta a spanyol telepítvényesek felkelését. Nehéz, de sikeres harcot vívott 1827 után, mint a kormány elnöke, az arisztokrácia ellen, s így korában mint a demokratikus törekvések egyik példaképe szerepelt.

[11] Lamartine, Alphonse francia mérsékelt republikánus politikus. A februári forradalom után az ideiglenes kormány külügyminisztere, az első időben a demokratikus eszmék fő képviselője, később azonban a forradalommal szembe fordul.

[12] Ti. a Josefsplatzon álló szobornak.

Wie könnte ich Euch den Jubel beschreiben der ihn empfing! Alle Adern glühten, alle Fibern zitterten, aller Arme erhoben sich und ein Vivat — nicht durch Gewohnheit erregt, sondern für werte, unschätzbare Geschenke erdröhnte. Die Fensterscheiben zitterten und der zuweilen durch Erschöpfung unterbrochene Ruf hallte fort in den Gemächern, deren Fenster Montag Abends ein Opfer der Volkswut gefallen waren. Der gute Kaiser dankte, und verbeugte sich unausgesetzt — indessen zogen wir an ihm vorüber — und wer konnte in diesem Augenblick sagen: Ich bin nicht glücklich! Plötzlich, wie auf ein gegebenes Zeichen, erhob sich aus aller Brust die Volkshymne und nie ist sie so edel begeistert, so hinreissend, so schön gesungen worden. Denn kennt Ihr etwas Schöneres, als ein Volk, das den Bund mit seinem Fürsten im Gesange feiert. Der Schall pflanzte sich fort und bald sang nicht mehr eine Schaar, nicht mehr eine Strasse, — ein ganzer Stadtteil erhob sich auf den Schwingen der Töne zur edelsten Begeisterung. Wir zogen am Kärntnertor vorüber (wo uns die Wache, ungarische Grenadiere, mit freudigem Éljenek az urak! empfing) in die Kärntnerstrasse, alles festlich beleuchtet, alles hingerissen, alles uns segnend und dankend, Kossuth, der hier wohnte, brachte man zahlreiche Éljens, und so ging es fort über den Stock am Eisenplatz auf den Graben, wo wir Halt machten, da ein Fackelzug von der Universität aus kommen sollte. An komischen Szenen fehlte es auch nicht, ist doch die Grenze zwischen Erhaben und lächerlich so schwankend! Viele spiessten Hüte oder Mützen auf ihre Bayonette und zogen so mit entblösstem Haupte. Noch andere blieben vor jedem erleuchteten Hause stehen und brachten den Inhabern Vivats. Wieder andere riss die Schönheit der herabschauenden Damen zu gleichen Rufe hin, und da, denn die Begeisterung wohl ansteckend, aber dann auch nicht glühend und andauernd sondern nur aufflackernd ist, so muss ich gestehen dass vielleicht nicht der Dritteil mehr an die Veranlassung des Jubels dachte, da wir auf dem Graben standen, sondern eben nur auf den allgemeinen Freudenmeere schwankte und nur durch dessen Wogen und Fluten selbst mit in Bewegung erhalten wurde.

Aber ehe noch der Fackelzug erschien, erscholl die Kunde, die Proletarier hätten den Tändelmarkt (zwischen Stadt und Landstrasse eine kleine Stadt von hölzernen Buden) angezündet. Professor Hessler, unser Kommandant lief die Reihen hinab und rief: Gegen die Mördbrenner! Anschliessen! Und ebenso schnell als wir gekommen, eilten wir fort, und vor der staunenden, diese Eile nur halbverstehenden Menge, verschwanden wir im Nu, immer schlagfertig, niemals das Süsse dem Notwendigem voranstellend. Doch es war nur ein Gerücht gewesen und bald zogen wir wieder die Kärntnerstrasse hinauf, unserem alten Standpunkte zu. An Kossuths Lokale wurde wieder gehalten, und nun erschien er am Fenster und hielt eine Rede, die ich zwar nicht

hörte, welche aber von den Umstehenden durch zahlreiche: Vivat! Hoch! Éljen! Evviva! Zivje! unterbrochen wurde. Auf dem Graben machten wir wieder Spalier, doch da die Fackeln nicht kommen wollten, so zogen wir wieder auf die Universität, und eröffneten den eben begonnenen Zug. Zurückgekehrt vereinten sich die Techniker, zogen noch früher auf die Plätze wo der unseren Einige als Opfer der Freiheit gefallen, und begaben uns hierauf, ermüdet zum Hinsinken nach Hause, 2 Uhr nach Mitternacht. Und zu allen diesen Zügen denkt Euch den festlichen Empfang allenthalben, das Bewusstsein, die nimmer verhallenden Vivats der Bewohner, die zu Hunderttausenden die Strassen bevölkerten, die prachtvoll erleuchtete Stadt (in manchen Fenstern standen vielarmige Kandelaber), den hellen mondlichten Himmel, die fröhlichen Menschen überall, und Ihr habt ein Bild dieser Bewegung, wie es meine Feder Euch im Bunde mit Eurer Fantasie schaffen konnte.

Während dessen waren aber nicht Alle so glücklich. Viele waren auf vorstädtischen Posten, vielleicht die Hälfte Aller, und konnten nur Vermutungen anstellen über die Veranlassung solchen Jubels. Manche hatten an den inneren Bewegungen durchaus noch gar nicht Teil genommen, da sie von Anfang das Unglück hatten, die Vorstädte bewachen zu müssen. Aber die Ehre teilen sie mit uns, nur nicht den Lohn, die Erinnerungen von dem 15 März 1848., an die Idus Martii! Sie haben eifrig die öffentliche Sicherheit geschützt und das erkennt jeder an. Sie haben uns freie Hand gemacht, sie haben den Bürgern häuslichen Sorgen entrissen, sie haben mit Gefahr ihres Lebens Pöbelaufstände verhütet. Dafür wurden sie überall gastlich gehalten und wo ein Student diese Tage eintrat, da hatte er Bier und Kost frei, wie billig. Ich war den ersten Abend nicht so glücklich, da ich 23 Mann die Zeche zahlen musste. So fehlte denn dem erhabenen Bilde auch die heitere scherzhafte Kehrseite nicht. O wie wohl tat nun der Schlaf! Ich hatte seit 12 Februar an einem leichten aber höchst hartnäckigem Unwohlsein gelitten, nach Montag Abends fieberte ich heftig und glaubte schon während der ganzen folgenden Woche etwa bettlägerig bleiben zu müssen. Aber wer hätte Zeit, in solchen Tagen krank zu sein. Das politische Fieber überwand das physische. Die Aufregung, die stete kräftige Bewegung, meine fortgesetzte Enthaltsamkeit von allem Erhitzenden, taten mehr als alle Arzneien und ich fühlte mich nie wohler, als jetzt. Es wäre entsetzlich gewesen hätte ich nicht teilnehmen können an unserem Kampfe.

Den nächsten Morgen – jetzt kann ich mich schon kürzer fassen, weil der Ernst vorüber und nur noch Waffenspiel übrig war, waren wir wieder auf der Universität, wohin der Kaiser selbst kam. Ich und mehrere andere eskortierten. Da war kein Militär, keine Polizei zu schauen. Die Bayonette der Studenten umfunkelten ihn. Mit ihm fuhr der junge

Erzherzog Josef, künftiger Tronerbe.[13] Er konnte gute Bemerkungen machen für die Zukunft: das Volk ist auch Jemand und zwar ein Jemand, für den der Kaiser, nicht das für den Kaiser ist. Nachmittag waren Exerzitien auf der Technik, Abends marschierten 400 Mann auf die Vorstädte ausser die Linie. Welche Verwüstung! Die Linientore überall niedergebrannt, dem Schmuggel frank und offen, die Polizeigebäude an der Mariahilferlinie niedergebrannte Schutthaufen, die Bäckerladen und Wirtshäuser wüste Löcher, einige Fabriken glühende Aschenhaufen, die Gemeindehäuser, wo einst die Archive waren, schwarz gebrannte Gemäuer. Lest die Wiener Teaterzeitung, dort findet Ihr die Details. Von den 400 Mann marschierten etwa 300 zurück, 100 blieben wir im Schottenfeld, einer Vorstadt nächst doch innerhalb der Linie, wo wir Station machten und patrouillierten. Morgens gings in das Institut zurück, sodann auf die Universität, wo ein Te Deum gesungen und von Graf Landeshauptmann Montecuenti eine herrliche Rede gehalten wurde. Nachmittag von 1–7 begruben wir (nämlich die Nazionalgarde) unsere Toten 23 an der Zahl. Die mitziehende Menschenmenge mochte sich auf 10–1200 Mann Bewaffneter u. 100000 Köpfe Unbewaffneter belaufen. Männergesang-Verein, Musik Chore, verteilte Gedichte machten diese Feier höchst pomphaft und rührend.

Somit habt Ihr die Beschreibung meiner jüngsten Erlebnisse. Ich bin stolz und glücklich in der Idee, auch ein Stück Weltgeschichte miterlebt zu haben, und bedaure nur dass Keiner von Euch hier war. Ihr habt unendlich viel verloren, denn der Geist der letzten Tage wird nie in mir verlöschen.

Auch Ungarn, das nun auch freie Presse hat, wird unter seinem selbständigen Palatin, seinem freien, verantwortlichen Ministerio weiter aufblühen, und ich freue mich der Zeiten wo ich werde eintreten können in die Reihe seiner aktiven Staatsbürger. Auch Euch ist nun ein bisher verschlossener Wirkskreis eröffnet. Das Wort, der Gedanke war bei uns längst frei, nun auch die Feder entfesselt ist, lasst sie nicht unbenützt liegen. Je mehr das Vaterland Rechte erlangt, um so mehr Pflichten liegen dem Staatsbürger ob. Es ist jetzt an Euch, die Ihr der intelligenteste Teil Eurer Umgebung seid, eifrig, kräftig, unermüdlich, mit Deutscher Umsicht und Deutschem Biedersinn für Aller Wohl zu wirken. Denkt nicht Ihr seid zu schwach, ich habe es gesehen, wie stark der Schwächste ist, wenn er nur wirklich will.

Euer

Günther

(O.Sz.K. Kézirattár. – Levelestár.)

[13] I. Ferenc József, aki valóban 1848. december 2-án, az örökösödés törvényes rendjét megszakítva, trónra lépett.

5.

Verbász Gusztáv — Szüleihez

Győr Márc. 19-én 1848.

Kedves Szüleim!

Hosszas várakozását és nem írásának okát el nem gondolhatom, hanem ama örvendetes hírt írom, hogy egy választmány küldetett 7-ik iskolából egész 10-ikig, hogy az emendálás[1] még a mores[2]-ből szekundába lévőknek is megengedtessék. Választmány valami 60 deákból és 3 fiskálisból állott, akik fődirektor lakát körülvették. Megírom história professzor és helyettes aligazgató adresszát, akinél szekundába vagyok *„Máár Bonifác" históriai tanár és győri akadémiai ifjúság aligazgatója*, ennek csak magának írjon és tegyen neki igéretet a mathézis és logika professzorral együtt, akinél szinte megbuktam és kérje őket, hogy engedjék meg az emendállást. Ez 3 aranyba kerül és egy egész évet megnyertünk. Mihelyest ír a história professzornak tüstént írja meg nekem is, hogy írt nekie, poézist, pedig minthogy szándékom tökélyesen megváltozott, nem tanulom és pap lenni nem fogok.

A gazdám már kétségbeesik, hogy nem kap kosztpénzt. Győrött legnagyobb újság, hogy most polgári őrsereg van és hogy a strázsákon polgárok vannak. A gazdám is tegnap volt 24 óráig, minden ember legkisebbtől 1 éves gyerekektől egész legöregebbikig nemzeti szín kokárdot visel, a német címereket mind levették, feliratokkal együtt sasokat mind befesték és helyette korona tétetett mindenhová a királyi szín cövekek és katonai volt strázsák helyei nemzeti színre festetett be, minduntalan triumf és fáklyás zenével megy a győri nép, ami ma este szinte lesz.

A csizmámat, ámbár kimélem, mégis már elhagyott, ha eljön és elhozza a másikat, mégtán 1 hétig hordozhatom, hanem akkor meglehet itt fejeltetni. Különben mindjárt írjanak, mind nekem, mind Bonifáciusnak. Csókolom mindnyájokat.

Maradok hű fia

Verbász Gusztáv

(Győri Állami Levéltár. – Zombath A.-iratok.)

---

[1] Emendálás jelentése: az osztályzat kijavítása. A zavaros viszonyokra való tekintettel szorgalmazták a felsőbb osztályba járó diákságnál az iskola év minél gyorsabb lezárását, befejezését.

[2] Mores jelentése: magaviselet, erkölcs.

6.

Novelli József — Toldy Ferenchez

Kassa március 22. 1848.

Kedves Nagybátyám Uram!

Ezen levél átadója öcsém Károly, ki mint segéd Bajay úr kereskedésébe megyen szolgálni Pestre, és kit ezennel bátor vagyok önnek szeretetébe ajánlani. Ő jószívű, és csendes fiatal ember, ki másról rosszat soha nem beszél, mert önmaga jó; kinek fényével vakító lángesze ugyan nincsen, de kinek beszéde csendes tóhoz hasonlít, melynek tükrén semmi hab, semmi fényes napsugár, melynek mélyében azonban ritka gyöngyökre csakhamar ráakad — a gyöngyöket ismerő szem. Nem beszélek sokat öcsémről, csak annyit jegyzem még meg, hogy ő sokkal jobban fog tetszeni önnek, kedves nagybátyám uram, mint én, nyugtalan, szerencsétlen természetemmel.

Most az idők is olyanok, mint én: nyugtalanok, s némely embereknek szerencsétlenek is, vagy legalább alkalmatlanok, de üdvöt és békét hozók az emberiségnek. A láncok elszakadtak; a gondolat, a szó szabad; minden ember — ember és természete jogainak birtokában, a világ szebb, az emberiség jobb lesz!

Bocsánat! ismét filozofálok, vagyis inkább álmodozom, és ez nagy baj — mint mondják.

Népgyülésünk volt márc. 20-kán, nagy lárma, nagy lelkesedés, ezerféle éljenzés; este nagy fáklyás zene, lelkes beszédek, sok még néhány nap előtt megrögzött konzervativ-*szellemű* ember most egyszerre szörnyen liberálisan beszél, de beszéd közben aggodalmasan körültekint, mintha tulajdon szavát bámulná, vagy mintha félne, hogy a híres zsarnok praeceptor nem áll-e mellette? A színházban magyar dalok énekeltetnek, az utcákon Petőfi „Nemzeti dala" — mely, mellékesen mondva, ily nagyszerű alkalomnak szánva, jobb lehetne. Főtemplomunk tornyán, a városházán, az akadémia épületén, és néhány privát házakon nemzeti zászlók lobognak, minden ember nemzetiszínű kokárdákat visel, még a papok, sok asszonyok és leányok is.

A zsidóknak megtiltották kokárdákat viselni, és amint hallik, őket egyszersmind a városból is kiűzni szándékolnak — alkalmasint a pesti kivánatok — melyeket oly nagy lármával és lelkesedéssel elfogadtuk — negyedik pontjának értelmében.[1] Reménylem azonban,

[1] A Mit kíván a Magyar Nemzet c. alatt ismert 12 pont 4. pontja a törvény előtti egyenlőség kívánalmát mondja ki. Nyilván ironikus Novelli megjegyzése.

hogy városi közönségünk míveltebb része gátolni fogja ezen törvény- s embertelen eljárást. Máskor talán ezekről többet.

Legyen ön oly szíves szeretve tisztelt anyjának nevemben, s atyámnak nevében is minden jót kívánni nehány nap előtt volt névünnepére.

Önt s egész családját csókolván maradok

szerető öccse

Novelli József

(M.T.A. Kézirattár. — M. Irod. Levelezés. 4-r. 84.)

7.

Somogy Alajos — Gerliczy Félixhez

Méltóságos Báró,
Nékem Kegyes Uraságom!

Mik történtek Pesten, hol Méltóságod bizonyosan szemtanúja volt az eseményeknek, mik a többi fővárosokban, azt Méltóságod bizonyosan sokszorosan jobban tudja mint én, egyedül körvidékünk jeleni állapotárul kívántam Méltóságodnak alázatos jelentésemet megtenni.

A pest—pozsonyi mozgalmak után mindjárt történtek forrongások Szombathelyen és Kanizsán, ugyanis Szombathelyen az ifjúság a mesterlegényekkel kezetfogva, nemzeti lobogókkal jártak szét a városban, azonban egész illedelemmel, egyedül a püspöki lakot támadták meg, melynek számos ablakait béhajgálván odább mentek, míg végre sikerült őket lecsillapítani. Kanizsán a mult vasárnap, amint a nép az isteni szolgálatrul kijött, több ott tartózkodó éhes prókátorok, kik többnyire ily zavargó világban a lázadás fejei szoktak lenni, emelkedettebb helyre állván, mind a 12 pontokat fölolvasván, azt a népnek megmagyarázták folytonos mozsarazás közben, kik között számos úrbéresek is lévén, mely örvendetes hírre nagy csoportokban állván szinte nemzeti lobogókkal, muzsikaszóval egyik vigalomhelyrűl a másikra mentek, éhetetlen izgató vezéreik kiséretében folyvást kiáltozván, éljen a szabadság, vége a robotnak, nem leszünk többé senki kutyái, sem egyik vagy másik tisztnek felhajtói, s több ily számos kellemetlen kifejezésekkel élvén, míg végre több megyei tagok közbenjöttével a lázadás megcsöndesült, és eloszlott, ezentúl itt sem követtek el semmi illetlenséget. Egyedül a mozsarazás közben, egy mozsár elszakadván, egy 5-dik oskolás diáknak fejét ketté szakasztotta, ki azon helyen meghalt, ez időtől fogva örökkén csoportoznak, s beszédjeknek tárgya egyedül a 12 pontokon alapul, a jobbágyok már robotolni nem akarnak, s több helységekben már nem is robotolnak, naponként a helységek bírái kon-

ferenciákat tartanak, hol a teendőkrül legnagyobb titokban tanácskoznak.

Mint hírlelték, a keszthelyi nép ma virradóra tűzte ki a lázadás idejét, s mint mondják, elhatározták, hogy minden zsidót agyonvernek,[1] mi történik azonban, a jó Isten tudja.

A kanizsai zsidóság is véghetetlen aggodalomban és félelemben van, egy szomszéd tiszt a múlt szerdán bément gabonát és a gyapjat akarta eladni, kinek azonban gabonájáért oly csekély árt igértek, hogy azért oda adni nem lehetett, gyapjúját pedig semmi árért sem kérték, így most az egész kereskedés megszűnt, mindenki feszült kebellel néz a kétes jövendő elébe.

Mi a legrosszabb helyzetben vagyunk, egyfelül erős úrbéri helységek vagynak, másfelűl szinte erős és konzervativ elvvel ellátott nemes helységek környékeznek, ha úgy talál lenni, mint hírlik, hogy még a követek hazatértével fogják csak publikálni az új törvényeket, addig a mozgalmak úgy megérnek, hogy kiütések elkerülhetetlen, mert a sok izgatóknak ingerlő beszédjeikre, s állásuk bizonytalanságában, a nemesség a jobbágysággal kezetfogva fog küzdeni, az elsők tudniillik szabadságuk elvesztéséért, az utolsók pedig szabadságuk megnyeréséért fognak vért is ontani, jaj nékünk akkor! mert mi leszünk első áldozatjai az átalakulásnak.

Még e hétben csak kaptam néhány robotost, de csak felét a roboterőnek, de igen hiszem, hogy a jövő héten már egy sem fog szolgálni. Elvetettem ez ideig 51 2/4 p[ozsonyi]mérő árpát és 28 p[ozsonyi]mérő zabot, a jó Isten tudja, miként fogom a többit bevégezni!

Az őszi vetések már most kifejtettek, amidőn a hó elment, úgy látszott, ha bár a rozsnak levele le volt is sülve, de gyökere egészségesnek mutatkozott, azonban az mind elrothadott, miáltal a rozsok általánosan igen megritkultak, s silány jövendőt igérnek, de a búzák szépek, egyedül a laposabb helyeken szenvedtek azok is a hó és az abbul eredő vizek miatt.

Mely alázatos, de szomorú jelentésem után Magamat nagyúri kegyeiben s pártfogásában ajánlva, a nagyságos asszonyságok kegyes kezeik csólkolása után megkülönböztetett mély tisztelettel maradok Méltóságodnak

Kerecsenben Március 25-k 1848.

alázatos szolgája
Somogy Alajos
kasznár

(Szekszárdi Állami Levéltár)

[1] Ld.: I. k. 64. sz. levél 1. jegyzetét.

8.

Milassin József — Forray Andrásnéhoz[1]

Nagyméltóságú s Méltóságos Grófnő, Császári Királyi Csillagkeresztes és Palotahölgy, Udvari Tanácsosnő, Aranykulcsosnő és Főispánnő, Kegyelmes Asszonyom!

Zomborban és Vukovárott egy nap kezdődvén a közgyűlés, én Zomborba mentem, hová az uradalmi dolgok sokasága vezetett. A gyűlés zajos volt, az eddigi anya és pótló utasítások megszűntetvén, az országgyűlési követeknek azon eljárása, mely szerint Kossuth Lajos felírási javaslatát pártolták, helyeseltetett, s ezentúl a pesti 12 pontok elfogadtatván, a követeknek általános utasításul az adatott, hogy haladási s átalakulási szempontból, minden korszerű kérdéseket Pest megye szerint pártoljanak.

Majd a főispánnak azon levele, mely szerint a megye számára gyűlések és törvényszékek határideje tűzetik ki, félretétetett és egészen ellenkező más határnapok tüzettek ki.

Továbbá az első alispán végzésileg eltiltatott, hogy miután a főispán cégéresen bitorolva a megyei alispán jogait, a királyi udvari rendelményeket, és megyei levelezéseket felnyitás végett magához kivánta, az alispán ezeket többé neki ne adja ki, s véle ezen eltiltó végzést közölje.

Ekkor hozta a stafetta gróf Batthyány Lajos miniszter úrnak első körlevelét,[2] melyet a megye kitörő, s óráig szűnni nem akaró éljenekkel fogadott, s a levelét hozó postamestert táblabírónak nevezék a rendek, állítván, hogy e jog úgyis törvénytelenül bitoroltatott a főispán által, s kimondatott, hogy e nagy napon a megye tovább tanácskozni nem kiván, hanem egyetemben a városi tanáccsal, polgársággal a templomba megy, e nagyszerű ünnepet *Téged Isten dicsérünk* mellett megülendő, egész nap zúgtak a harangok, durrogtak a tarackok s a város a megyeházzal fényesen kivilágítva lőn, a nemzeti zászló! a megyeház s tornyokon lobogott, a kincstáriak is kitűzték a nemzeti színeket, melleikre, s lobogókat épületjeikre, s most tulzó szabadelvűk kezdenek lenni, mi nevetség! mert egyik szélsőségből a másikba egyszerre átmenni nevetség nélkül nem lehet, a megyében a csend Ómoravicán s még egypár helyen megzavartatott, hol a jobbágyok a robotot rögtön megtagadván, a falut felgyujtatni s az urakat öldösni akarták, ámde a lázadás szerencsésen elnyomatott, s vér sehol nem folyt, nálunk is csendes minden!

---

[1] Ld.: III. k. 176. sz. levelet.

[2] Batthyány Lajos miniszterelnök március 25-én körrendeletet adott ki, melyben az esetleges zavargásokkal szemben a törvényhatóságok elnökeit tette a rendfenntartásért felelőssé.

Zimonyban a katonai tanács egypár tagja lekaszaboltatott, s most Don Miguel ezredje fékezi őket!

Vukovárott is közgyűlés tartatott, hol mint hallom a pesti 12 pontok elfogadtattak ugyan, azonban ezek mellé még egy 13ik pont tüzetett a rác nyelvnek diplomatikai polcra leendő emelése iránt, a nagy számmal megjelent rác papok és kalugyerok az asztalokra ugráltak, és a főispán vezetése alatt Bécsbe ő Felségéhez a magyarok ellen panaszt teendő választmányt neveztek — ebből is lesz, ha fagy! — valami Petrovics nevű tiszteletbeli megyei főügyvéd[3] kést emelt Fülessy rumai fiskális ellen, ki a gyűlést odahagyá, én szerencsés vagyok, hogy ott nem voltam, mert én, ha másként nem, fegyveremhez nyultam volna. Reméljük, e komédiáknak most már majd vége lesz, kivált ha Kulmer úr a főispáni székből leléptettetik.

Az úri hatóság megszűnvén, én is most már egyedül és egyenesen Excellenciádé lehetek s csekély sportulácskáimat szívesen áldozom azon öntudatnak, hogy éltem minden percét Excellenciád magánügyei előmozdítására szentelhetem, esdekelvén Excellenciád előtt, hogy tőlem családatyától, boldogító kegyelmét megvonni ne méltóztassék, mert állásom szinte szivemhez forrott — úri majorsági földjei elkülönítésére[4], a legelő megosztandására is kell felügyelő még jobban mint ez előtt!

Excellenciád sokat veszt, adja az Ég, hogy ez áldozat az óhajtott reményt teljesíthesse, s a haza felviruljon!

Többire magasztos kegyelmébe és hatalmas pártfogásába ajánlott kézcsókolása mellett a legalázatosabb s legmélyebb tisztelettel maradok Excellenciádnak

Ófutakon március 27én 848.

legalázatosabb s leghűségesebb
szolgája
Milassin József

(O.L. — Nádasdy cs. lt. c. XLV. 1221.)

---

[3] Petrovics István.

[4] Mint tudjuk az 1848-as törvények a majorsági földekre nem vonatkoztak, s ezért a birtokos osztály mindent elkövetett, hogy birtokainak minél nagyobb részét majorsági földnek nyilváníttassa.

9.

Gabányi Sándor — Kende Zsigmondhoz

Édes Bátyám!

A rendkívüli események tekintetéből általam a mai napra rendelt közgyűlés elnökletem alatt a legnagyobb illedelemmel tartatott meg, ámbár az oly népes volt, hogy kénytelenek valánk a tanácskozást az udvaron folytatni, eredmény az, hogy Nagy Ignácot követnek választánk,[1] a tanácskozások röviden mentek, mert gyűlés előtti délután nálam mind a két párt, mely a jelen környülmények között már eggyé olvadt, összejövén előre a gyűlés menetelét elhatározánk, úgy hogy a közgyűlés két óráig alig tartott, amidőn a sok nép ismét eloszlott.

Egy este Károlyba összegyüjtötte volt a lakosokat Benczc s magyarázgatott nekiek, s akkor történt muzsikával való járkálás az utcákon, de akkor zavar nélkül, azonban a mindenütt oknélkül elterjedt hírek bennünket is aggódtattak, mert a nemesek meg nem foghatják privilégiumaik elvesztését, s nem hiányzik a két kasztának egymás irányába ingerkedése, végre azok, kik itt sincsenek, nem tudom mit gondolván rólunk, már előre az úr dolgáikat elengedték, s ennek hire a távolabbra is elhat, az emberekben hasonló vágyakat gerjeszt. Istennek hála mi nem láttuk azon forradalmat, úrbéri embereink nem tudom örülnek-é, vagy csudálkoznak inkább a történteken s még félnek is némelyek csalogatásnak hivén a dolgot, katonáskodást gyanítván érette teljesítendőnek.[2] Most itt semmi baj nem mutatkozik, mi lesz később nem tudom, annyit látok, hogy a törvény executiója, a folyó szerződések magyarázata ezer bajokat fog előidézni, adja Isten találjanak Bátyámék, a minisztérium módot a törvény végrehajtására, itt a középrend nagyobb része gazdálkodásában iszonyú hátra marad, s mi addig, még helyre jöhetünk, bizony meg leszünk akadva, mert a marha drága s pénzünk, [!], tehát igyekezzenek bankót s olcsó pénzt eszközölni. A bukottak felsegéllésekre, a városon itt is alakult őrsereg, de a helységekbe alig lehet tudni, melyik nemestől vagy nemnemestől kell-é tartani, a fegyvert kezekbe adni tanácsosnak nem tartánk. S ha a féketlenség kiüt, annak meggátolására alig fogunk sikeres eszközt találni, azonban ettől Isten mentsen.

A pénz küldését, mint írám, régen megrendeltem, azonba Péchy

[1] Nagy Ignácot Szatmár m. csengeri választókerületének követévé választották a márciusban elhunyt Korda Lőrinc helyett. Az országgyűlés bezárása miatt azonban ezen az országgyűlésen már nem foglalta el követi helyét.

[2] Ez a félelem sokszor visszatér; a parasztság nehezen tud hinni abban, hogy minden ellenszolgáltatás nélkül szabadult meg úrbéri terheitől, s a reakció tudatosan is terjeszti ezt a hírt, hogy a parasztság soraiban zavart keltsen.

csak e pillanatba hozván hozzám. A nyugtatványt, azt postára azért küldöm, mert egypár nappal hamarébb fel jut, mint a követ, ki jövő szombaton indul. Pali a gyűlésen nem volt, nem is szándékozik menni, míg tisztába nem jön magával, miképp áll az új rendszerben hivatala.

Nagy Náci elbeszél mindent, nem fárasztom Bátyámat most, midőn oly temérdek teendőjök van, hát az ősiség még fennmarad?

Többnyire kedvezéseibe már megkülönböztetett tisztelettel maradtam

Édes Bátyámnak

Kelt Nagykárolyban Márc. 29. 1848.

alázatos szolgája

Gabányi Sándor

A sóházi nyugtatványt ide zárva küldöm, Nagy Ignác személyére kiadtam a pénzt, e 600 ft az Grnak számára kivántatván Bátyám által használja maga a körülmények szerint, ezutánra naponként 30×r lévén egynapi díj.

(Nyíregyházi Állami Levéltár – Kende cs. levéltára.)

10.

Szalay László — Feleségéhez

Tizedikén zárják az országgyűlést, addig ő is marad. Zavaros ügyek, megbízások forgatagában van, és ha volna benne elég hiúság, képzelődő lehetne: maga Eszterházy is kitüntetőleg bánik vele, de ő más örömet keres – különben is ki tudja, meddig tart „az új kombináció".

Pressburg, 3. Apr. 848

Liebe gute Fanny!

Es sind nun vierzehn Tage, dass ich von Euch fern bin, und ich sehne mich gar sehr, wieder in Eure Mitte zurück.

Der Reichstag wird den 10-en geschlossen,[1] bis dahin werde ich also schon in Gottes Namen hierbleiben. Den Árpád[2] werde ich wahrscheinlich mit mir nach Hause bringen.

[1] Az 1847 novemberében összeült utolsó rendi országgyűlés, miután az 1848-as törvényeket az uralkodó április 11-én jóváhagyta, munkáját befejezettnek tekintette, és feloszlott.

[2] Szalay László nevelt fia.

Ich bin hier in einem Strudel von Wirren, Geschäften und. s. w. drinn, von dem Du Dir gar keinen Begriff machen kannst. Wenn ich eitel wäre, könnte ich mir auf Dieses oder Jenes etwas einbilden, selbst Fürst Eszterházy[3] distinguirt mich, doch meine Freuden sind andere Freuden, und wer weiss es, wie lange die neue Kombination zusammenhält.

Gott segne Dich. Schreibe mir mit umgehender Post, so kann ich die Antwort noch am 7^en^ oder 8^en^ erhalten; ich sehne mich *sehr*, etwas von Dir über Euch zu hören.

Csókollak édesem! csókold érettem is Zsófit. Grüsse an Alle die mir gut sind. Der Brief selbst ist nur für Dich.

L.

(O.Sz.K. Kézirattár. – Levelestár.)

11.

Faragó Antal — Forray Iványhoz

Korompa, április 6.-án 1848.

Méltóságos Gróf, Császári Királyi Kamarás úr!
Kegyelmes Uram!

Őexcellenciája a leküldött cukorfőzővel írt levelében meghagyta, hogy a még ezidén plántálandó 150 hold répa alá szükséges földtér kijelölése és elkészítése iránt a megrendelt mag leérkezéséig a szükséges intézkedéseket megtévén, a cukorfőzővel egyetemben Korompára siessek. Én azonban a cukorfőzővel végezve, mielőtt Korompára indultam, szükségesnek tartottam az odvosi, úgy a gyoroki gazdaságban rendelkezni, valamint Iratoson a ménes szállítása tekintetében Pausszal értekezni, és a ménest megtekinteni, valamint a kukoricamorzsolás és szállítás iránt intézkedni. Azért a cukorfőzőt utnak eresztettem, magam pedig Aradra siettem, és ott hallottam azon nem is álmodott híreket a történtekről, melyek hallása mint embert átalában az elfogultságig megörvendeztetett, de mint uradalmi tiszt minőségébeni honpolgárt, az úrbéri tartozások ily rögtöni megszüntetése s ez által az uraságok méltatlan és kétszeres károsítása nemcsak bosszantott, de zavarbaho-

[3] Eszterházy Pál az első független felelős minisztériumban a király személye mellé rendelt miniszter.

zott, felgondolva, hogy azon meglévő roppant úrbéri erővel az egész őszön és tavaszon tett temérdek vetéseket, az aratási csekély idő alatt, a megmaradott csekély majorsági erővel betakarítani kényszeríttetünk, vagy pénzes erővel pótolni leszünk kénytelenek, mi kivált ezen első évben, a jobbágyság akaratossága miatt, csupán nagy áldozattal történhetik. Ugyanazért igyekeztem, amennyibe még lehetett, úgy rendelkezni, hogy minden költségesebb s nagyobb munkával járó veteményezést mellőzzek. Azért a megrendelt répamívelést ezidénre visszarendeltem, és helyette bükköny, árpa vagy kukoricás vetést tenni intézkedtem, előre számítva, hogy Őexcellenciája a jövedelem 1/4 része vesztével, a már épülőfélben levő lóistálló és ménesmesteri lak építéséhez kívántató pénzösszegen felül a cukorgyár felállításához kiszámított 40 ezer forintokat nélkülözni nem fogja, aminthogy Korompára érkeztemmel határozottan le is mondott a cukorgyár ezidéni felállításáról, a cukorfőzőt elbocsájtotta.

Aradon létemmel Iratoson lévén, a kukorica egyrészit a kisebb jupadláson lemorzsolva, de minden forgatás és szelelés ellenére penészesnek lenni tapasztaltam. Megmondottam Nyumy úrnak, hogy az általadást sürgesse, és a 2/3-jával keverve szállíttassa, míg az idő jobban fel nem melegszik, különben mind megromlik. Fogadta, hogy teljesíteni fogja, de Hercskának fia meghalálozván, egyheti gyászt ül s az alatt senkivel nem szabad beszélnie, hanem a földön ülve ájtatoskodnia kelletik. A ménest általában a legszebb és jobb állapotban találtam. Már 5 kanca megellett, a csikók legszebbek, mit csak képzelni lehet, a jegyzéket ide mellékelve van szerencsém megküldeni, kivált 2 setét pej csődör egészen az apjokra hasonlítanak. A takarmánnyal június 15-ig megérik, csupán sétára, hogy kijárhassanak, volt szükségük valami kevés mezőre, ezt Strassertől vettem ki 60 Frt. pengőért; a kastély előtti egész alút, az országútig, 32 hold. Most már Pausz meg van nyugodva. Csupán a sok meddő bosszantja, nem hasas több 15 kancánál, Futakon pedig 14. A Futakra szállítást egyszerre kívánja Pausz a kancák tökéletes felellése és a lég megmelegedésével június 10. táján, mikorára, úgy hiszem, az istálló és lakház is készen lészen, eszközölni.

Az úrbéri viszonyok megszüntetése által nagy változás alá esett gazdálkodásunk újabb rendszerbe hozatala szükségessé tészi Méltóságos Úr Futakra jövetelét. Minthogy pedig károsodás nélkül ezt halasztani nem lehet, már csak az elbocsájtandó tisztviselőknek a maga idejében történendő felmondás, úgy egyéb rendelendők végett is, miután én Méltóságod kegyes beleegyezése nélkül tenni nem fogok semmit, alázatos kérésem: legyen kegyes Méltósága, ha előbb nem, legalább április 20-ig Magát hozzánk megalázni, és az újabb rendszer behozatala iránt őexcellenciájával értekezvén, intézkedni, az elbocsájtandó tisztek és cselédek iránt is parancsolni. Alázatos jelentésem után a lejöve-

tel iránti kérésemet ismételve, magamat Méltósága további kegyébe ajánlva vagyok

Méltóságos Gróf, Császári, Királyi Kamarás Úr,
Kegyes Uramnak

alázatos szolgája
Faragó Antal mk
jószágigazgató

(O.L. – Nádasdy-cs. lt. c. XLIV. 1183.)

12.

Somogy Alajos — Gerliczy Félixhez[1]

Méltóságos Báró!
Nékem kegyes Uraságom!

Két szerencsétlen környülállás sujtja gazdaságunkat, az első, hogy robot erőnk elveszvén major erőnk csekély,[2] mely miatt még egészen el sem vethettünk, a szőlőt ugyan megmetszettem, s kitisztogattam nagy nehezen, de kapálása még hátra vagyon, melyet már most nem is akarok megtétetni, mindaddig, míg a már igen kihajtott bimbók a tőkén meg nem erősülnek, különben ezen száraz földdel azt mind levernék, s általa nagy részét jövő termésünknek elvesztenénk. A másik bajunk az örökös széllel párosult rendkívüli nagy szárazság, mely miatt szántani már alig lehet, elvetett magunk rendesen ki nem kelhet, s amely kikelt is, csak sínylődik, őszi vetéseink, melyek a tél által úgyis sokat szenvedtek, nemhogy javulnának, de inkább elsárgulnak és megcsökkennek. Repcénk, mely különben kielégítő lett volna, részént a balhák, de leginkább a nagy szárazság miatt virágzásnak nem indulhat, virágbimbói többnyire lepörkennek. Mindezeket tekintvén, ha csak a Mindenható igen kedvező időjárással nem váltja be ezen szikár időt, szomorú jövendőre számíthatunk, annyibul is, minthogy országszerte a temérdek robot hiánya miatt véghetetlen tavaszi vetés el fog maradni, s ha volt valaha, lesz jövendőre drágaság, mire nézve, ha valaha, most

[1] Ld.: a Függelék 7. sz. levelét.

[2] A márciusi törvények csak az úrbéres telkekről intézkednek. A majorsági telkek szegődményeseinek szolgáltatásait nem rendezik, azok továbbra is földesúr birtokában maradnak.

lenne szükséges országos magtárakat fölállítani, hogy az éhhalál esetiben a szegénységen segíteni lehetne, mert a jeleni lázongó világban az s igen könnyen belzöndülést okozhat.

A pénzes munkások bére szörnyen emelkedett, én eleintén 36 krajcárt és két itce bort fizettem, de ennyiért több napok alatt csak 13 munkást kaptam, így kénytelen voltam 45 krajcárt és elegendő bort adni, s csak így végezhettem a szőlő metszését és kitisztogatását, több helyeken egy forintot és elegendő bort fizetnek, a parasztság 25—30 krajcárt és elegendőt enni-inni ád, azért leginkább csak olyan helyekre igyekeznek munkára menni, az eke napszám 2 forint, 2 ft. 30, sőt még 3 f. is, én ugyan ilyen munkást még nem fogadtam, s e tavaszban nem is akarok fogadni.

A mult héten eladtam az 5 db mustra ökröt általjában 775 f. és egy pár fiatal jármos ökröt vettem is már 300 fton; a marha ára, különösen a jármos ökröké igen fölment.

Méltóságodnak az alsó falu részében lévő kuriális birtokán volt egy parasztnak háza, melyet megvettem 200 ft-ért és egy zsidó nak jövő Szt. György naptul kezdve már ki is adtam haszonbérben[3] egy évre 100 forintos haszonbérért, bormérési és húsvágási jussal, ha azonban ezen haszonvételek is összesíttetnének, azon esetre az újabb egyesség fönthagyatott, még egy másik paraszttal is, kinek háza a majoron felül vagyon, most vagyok egyességben, kinek már 120 ftot igértem házáért, ha megvehetem, legalább 50 gyalog napot szolgálnak érette.

Gabonát még ez ideig sem adhattam el, minthogy ára még most is rosszul és igen alant áll, de emelkedéséhez nagy a remény.

A megvásárolt bor még most sincsen elvive, tegnap kaptam a kereskedőtül Szombathelyrül levelet, melyben írja, hogy nálunk Szombathelyen igen zavargó világ van, a zsidókat általában kikergették, pincéjekben boraikat kieregették, butoraikat összezúzták, s rajtok több méltatlanságot követtek. Varasdrul szinte kitiltották a zsidókat meghatározván a napot, melyen minden zsidónak ki kell takarodni a városból, s már gyakoroltatnak is, ellenben a kiskanizsaiak úgy nyilatkoztak, hogy mindaddig nem fognak fölállani, valameddig Kanizsábul minden zsidó ki nem takarodik s meg nem keresztelkedik, s ez legnagyobb oka, hogy a kereskedés minden ága tökéletesen megcsökkent, mert venni senki sem mert. Némely konzervativ elvű urak még most is azzal izgatják az itten körüli nemességet, hogy az adót semmi szín alatt se fogadják el, attól tartok, hogy még valami baj támadhat ilyes izgatásbul, egyébiránt úgy látszik most minden csöndességben vagyon.

---

[3] A curialis telkeken (nemesi udvarhelyen) levő parasztházakat azért vásárolták meg, mert a robot megszűnvén, anyagilag jobban járt a földesúr, ha földjén levő házát árendába adta.

Mely alázatos jelentésem után nagyúri kegyeiben és pártfogásában ajánlva, a Nagyságos Asszonyságok kegyes kezeik csókolása után, megkülönböztetett, mély tisztelettel maradok Méltóságodnak

Kerencsenben Április 15-k 1848.

alázatos szolgája
Somogy Alajos
kasznár

(Szekszárdi Állami Levéltár.)

13.

Róka József — Vadász Manóhoz

Tekintetes Nemzetes Polgármester Úr
Különösen tisztelt becses Uram!

Mult április 28-ik napján hozzám bocsátott becses sorai mai napon érkezvén kezemhez, sietek annak következtében arról értesíteni Tekintetes Uraságodat, hogy noha Torontál nemes megyében, különösen Kikindán szomorú forradalmak[1] és vérengzések, s több helyeken kisebb s nagyobb mozgások a rác nemzet által okoztatnak, mindazonáltal Temes megyében, kivált Temesvárott, Isten kegyelméből ez napig félelem és rettegésre ok nem szolgáltatott, s azért, valamint egyéb hivatalok magok rendes folyamukban vitetnek, úgy az iskolai előadások is semmi által sem gátoltatnak, mire nézve egypár napok előtt érkezett miniszteriális ama rendelvény[2] következtében, hogy folyó iskolai évben, mihelyest a tanár urak előadásaikat bevégzendik, a szokott határ-

[1] A bécsi kamarillának elsőnek a délvidéki nem magyar ajkú népeket sikerült fellázítania és a magyarokkal szembeállítania. Torontál megyében, mindenekelőtt Nagykikindán és környékén, már április 24-én véres felkelésekre, súlyos zavargásokra került sor. A főizgató Radák György volt, a nép Rajačić érsek zászlaja alatt vonult fel és a majorsági földek kiosztását, valamint a szerb zászló kitűzését követelte. Az ebből keletkező csetepatéba a katonaság is beleavatkozott, mely utóbb a legszomorúbb vérengzéssé fajult. Végre április 29-én Kiss Ernő ezredesnek sikerült a mozgalmat lecsillapítania.

[2] Eötvös kultuszminiszter április 16-án rendeletet bocsátott ki a tanítási évnek a középiskolákban, akadémiákon és egyetemeken való korai befejezésére vonatkozólag. A rendeletnek kettős célja volt: egyrészt lehetővé tenni az ifjúság számára a katonai szolgálatot, másrészt megakadályozni azt, hogy a diákság az iskolai évad alatt a mozgalmakba bekapcsolódjék s ezáltal az iskolai fegyelmet megbontsa.

üdőnél is hamarább a tanulók hazabocsáttathatnak, tegnapi napon tartott tanodai tanácskozmányunkban azt határoztuk, hogy a bölcseleti osztályokban folyó hó 27-ik napján, a jogosztályokban pedig június 3-ik napján az iskolai előadások befejeztetvén, a vizsgálatok mind a bölcselet és jog, mindpedig a teológia osztályokban is jövő június hónap 24-ik napjáig végrehajtassanak, részletes felosztása a próbatételeknek illető karbeli tanár urakra bizatván.

Többire nagyrabecsült szivességébe ajánlott, különös tisztelettel vagyok

Tekintetes Uraságodnak

Temesvárott Május 1-én 1848.

alázatos szolgája
Róka József apátkanonok
liceumi aligazgató

(Szegedi Állami Levéltár. – Szegedi 1848/49. tanácsi számozatlan iratok.)

14.

Somogy Alajos — Gerliczy Félixhez[1]

Méltóságos Báró,
Nékem kegyes Uraságom!

Ide mellékelve van szerencsém az április havi számadási kivonatot alázatosan megküldeni, melyben a birkák állapota legszomorítóbb, azonban még az vigasztaló, hogy már két hét óta csak 5 db esett el, már most remélem meg fog a veszedelem szűnni, ezúttal számodásban vettem, 120 db bárányt, az utóbb üzekedcttek még mind le nem ellettek, úgy hiszem circa 30 db fog lenni.

Én nagyszombaton az általakulásnak majdnem áldozatja lettem, egy Dervaritstul által cserélt jobbágyunknak, a major alatti berkes rétünk mellett volt egy circa 30 □ ölbül álló káposztás kertje, mely most a jogosztály által Méltóságod birtokához esett, ő azt nagypénteken az én hon nem létemben fölszántotta, melyet haza jöttömmel megtudván, őtet megfenyítettem, hogy többé oda, mint uraságom birtokára ne lép-

[1] Ld. a 12. sz. levelet és az első jegyz.

jen, melyre ő eltávozott, azt mondván, majd akkor menjek oda, ha ő ott fog lenni. Nagyszombaton reggel korán odament másodmagával igazgalódni, azt én észrevévén, oda mentem, három cselédet vévén magam mellé, előlegesen néki tanácsot adtam, hogy ezt ne tegye, mert rossz következése fogna lenni, s intettem, hogy onnan szépségesen távozna el, mire ő illetlenül felelvén, meg akartam zálogoltatni, de káromkodással ellentállván csizma szárából egy pisztolyt elővett s nékem fogta azon elhatározottsággal, ha onnan nyomban el nem takarodok, tüstént agyonlő, azonban én pisztolyától meg nem ijedtem, hanem szinte ezen tettének is utóbb reá nézve kedvetlen következését elősorolván ismét tanácsoltam néki pisztolya arányában, hogy onnan menne el, de egész dühösséggel újólag ellentállván, kinyilatkoztatta, hogy sem egyik, sem másik cselédet, hanem egyenesen engem fog agyon lőni, melyre én is azután eltávoztam, ezen történetet nyomban tudtára adtam T. Légmán úrnak, de mindekkoráig még semmi sem történt.

Megyénkben, úgyszinte a szomszéd megyékben mindenfelé az elkülönözött legelők és mezők fölszabadítása történnek a jobbágyság által, a kerecsenyi jobbágyok is a Vidos urak egész tagosított mezejét elfoglalták s legeltetik, tavaszi alá szántani nem engednek, a mi birtokunkra azonban nem hajtanak, Puszta-Magyaródon szinte az egész erdőt, mely az uraságok részére esett, elfoglalták a jobbágyok, és folyvást legeltetik, Keresztúrban az ottani apátot elkergették jobbágyai, birtokát elfoglalták, azonban azt T. Csányi László úr visszahelyeztette, s a kezdőket kemény fenyíték alá tétette. Én megvallom, most sokkal jobban félek mint elejénten, mert minden ember pisztolyt hordoz, s az ember élete nincs eléggé biztosítva, de ezen rendetlen eseteknek leginkább a megyei tisztviselőség hanyagsága az oka, kik a megyének és minisztériumnak hathatós rendeléseiket nem tekintve, hivataluknak legkevesebbé sem tesznek eleget. Istenem! mért vállalnak ily tehetetlen emberek hivatalt, természetesen csak fényből.

A szőlőmunkát csakugyan a nagy szárazság dacára is elvégeztük, olyan a föld mint a kőszikla, már most szántani sem lehet, Kerecsenben és Pölöskefejen még a zabos-bükköny, Bebesben pedig féltábla zab nincs elvetve, földje azonban el vagyon készítve, azt gondoltam, minthogy a föld igen száraz volt, hogy ha jól megázik, tüstént bevethetem, ha meg nem ázik legalább a magot megmentem, nálunk mióta a vetést elkezdettük, sohasem volt eső, hanem folytonosan szárító szél uralkodik, miszerént a mezők nem hogy gyarapulnának, hanem inkább hanyatlanak, a búzák minden vetemények között legjobbak, jelenleg már néhány nap óta oly hideg a levegő, hogy azon este, ha a szél meg áll és kitisztul, rettegünk a fagytól, pedig szőleink már tökéletesen kihajtottak, úgy a silány rozsaink is kihajtották fejeiket.

Az árkolások elfogytak, melyek jegyzékét ide mellékelem.

A répamagot még nem kaptam meg, hanem Kanizsára menvén, majd meg fogom keresni.

Birkáink, minthogy azok közül számosak betegséget állottak ki, nem éppen igen gyapjosak, azért, ha az idő kinyílik és melegre fordul, örömest minél előbb szeretném őket megnyiratni, kivévén, ha talán Méltóságod jelen kivánna lenni a nyiráson, eladásához még most reménység sincsen, mert gyapjút, kivált előre, egy kereskedő sem vesz.

Méltóságos Sztankovánszky uraságot múlt hónapban két öröm érte, első, hogy a mindenható megáldotta egy szép fiúval, második, hogy a nemzet bizodalma őtet ama fényes hivatalra emelte, engedje a fölséges Úr Isten, hogy dicső hivatalát, sok számos éveken által a haza boldogítására és fölvirágzására viselhesse, s hogy kedves szülöttjéből, a honnak egy magához hasonló erénydús polgárt nevelhessen. Éljenek! De fájdalom, bár a teremtő a sok édes közé keserűt is ne öntött volna, a Nagyságos Asszonyságnak szerencsétlen esetével, kinek is előbbi egészsége visszanyeréséért naponként a jó Istenhez bocsátjuk fohászainkat!

Az eladott mustra ökrök bizony igen rosszak voltak, örültem hogy 775 fton eladhattam az 5 dbot, mert mindjárt vettem egypár jó, egészséges, fiatal ökröt 300 vftért, melyek akármelyik párnál is többet érnek, egyébaránt vidékünkön a jármos ökröknek nevezetesen jobb az ára a vágnivaló marhánál.

Ami a gazdaságnak jövendőbéli folytatását illeti, arrúl most eleve bajos lenne kimerítő tervet készíteni, azt majd a gyakorlat legjobban megmutatja, az 1700—800 gyalog napszám, melyet most legkevesebb a bérrel együtt ugyanannyi ezüst huszasban lehet számítani, kipótolhatatlan veszteség, egyébaránt nézetem szerint, ha Méltóságod jövendőre is maga kivánja kezeltetni, abban kevés változás történhetik, mert földjeink nagy része sovány, melyet részibűl ki sem vennének, jobb földjeinket, ha kivennék is, mit fognánk a marhatenyésztéssel tenni, amit egy felül nyernénk, annyit bizonyosan másfelül veszteni kellene, mindezekrül, ha Méltóságodhoz szerencsénk lészen, szóval legjobban értekezhetünk.

Az edericsi böcsületes jobbágyok egyedül áldomásért megmetszették és megkapálták a szőlőt.

A gabona ára valamit emelkedett, a búza 13—15 f, rozs 10—11 f, árpa és kukorica 9—10 f, zab 5—5 f 30 x kilónként, most az eladással iparkodni nem kell, mert amint a környűlállások vannak, a gabona árának rendkivül föl kell emelkedni.

Történt árkolások jegyzéke:

	Folyó öl	jár	öletül	Összes:	jár érte
A külső pusztán a hegy felül 3 láb széles	185	5 ×	15	f 25	×
Pusztai csapás alsó felén 3 láb széles	194 2/4	5 ×	16	12 2/4	
Pusztai csapás felső felén 3 láb széles	225 2/4	5 ×	18	47 2/4	
Grosztonyi út mellett 3 láb széles	425	5 ×	35	25	
Grosztonyi út mellett 6 láb széles	12	12 ×	2	24	
Pajtás kertnél ez utca felül 4 láb széles	19	8 ×	2	32	
Pajtás kertnél az utca felül 3 láb széles	2	5 ×	2	10	
Major alatti berekben 4 láb széles	201	8 ×	26	48	
Major alatti berekben 3 láb széles	177 2/4	5 ×	14	47 2/4	
	Öszv: 1441 2/4	— — —	132	f 31 2/4	

Minden 500 xár után jár 2/4 akó bor és fél pozsonyi mérő Rozs.

Mely alázatos jelentésem, után magamat Nagyúri Kegyeiben és pártfogásában ajánlva a Méltóságos Asszonyságok kegyes kezeik csókolása után megkülönböztetett mély tisztelettel maradok Méltóságodnak

Kerecsenben Május 5-kén 1848

alázatos szolgája
Somogy Alajos
kasznár

(Szekszárdi Állami Levéltár.)

15.

Koss Dávid — Apponyi Györgyhöz

A levél írója először gazdasági ügyekről számol be, majd rátér azokra a viszonyokra, melyek az új törvény következtében álltak be: Varasdon „szomorú eseményeknek volt tanúja" – írja a forradalmi eseményeket a földesúr oldaláról szemlélő Koss. – „Az egyik község április 30-án beadványban követelte, hogy az uraság nyáját űzzék el a legelőkről. Fizessék vissza nekik azt a büntetéspénzt, amit az 1847-ben megtagadott robot fejében kellett bírói végzés mellett fizetniök. Ő magáravállalta, hogy az izgatott hangulatot lecsillapítja, azonban május 1-én, amikor odaérkezett, éppen az új törvényeket hirdették ki, s így sem a jegyzőt, sem a bírót nem találta otthon. Így 3-ára halasztotta az elintézést, amikorra a lakos-

ságot a falu bírájához összehívta." Azt remélte, hogy az egyébként jószellemű községre hatni fognak figyelmeztető szavai, de hiába! Amikor arra a szép viszonyra hivatkozott, amely közöttük és az uraság között fönnáll, a sok jótéteményre, melyet ők és elődjeik az uraságtól élveztek, akinek a birtokán ők bevándorlottak, amikor felszólította őket, hogy most, amikor úgyis szabadságukhoz és jogaikhoz jutnak, nyugodtan és békében maradjanak, és várják meg nyugodtan azt a rövid időt, amikor a legelő elkülönítésére is a szükséges lépések meg fognak történni, véghetetlen keserűséggel azt felelték, hogy az uraság ellen nincs is panaszuk, de van a gazdatisztek és ispánok ellen, akik őket lábbal tapossák. És most, miután megszabadultak az iga alól, követelik, hogy a nyájakat űzzék ki az ő akoljaikból és fizessék meg nekik azt a pénzt, amelyet ártatlanul fizettek robotmegtagadás címén. Figyelmeztette őket Koss, hogy a nyáj erőszakos elhajtásával nem a gazdatiszten vagy az ispánon állnak bosszút, hanem az uraságon, és megigérte, hogy a nyájat, melyet odahajtottak, ismét el fogják hajtani. De mindez nem használt, hanem azt hangoztatták, hogy a nyájat kutyákkal fogják elhajtatni, körül fogják venni velük az aklot és nem fogják a nyájat kiengedni, amennyiben nem találom meg a módját, hogy a birkákat azonnal elhajtsák onnan. Megmagyaráztam, hogy azt nem tehetem és, meghagytam a juhásznak, hogy, amennyiben a parasztok erőszakot alkalmaznának, azonnal értesítsen. Ebben az esetben az ügyész az alispánhoz fog fordulni, de „a törvényeknek nincs tekintélyük, a kormánynak nincs hatalma, vagy nem akarja azt használni, s így az anarchia napról napra növekszik. A hőgyészi piacon már két piacnapon megtagadták a piacpénz fizetését, a kalazsnóci korcsmáros megtagadta az uraságí bor átvételét és a sajátját méri ki, sőt a kölesdi jobbágyok az uraságí tiszteket halállal fenyegették meg, ha a juhokat a legelőjükről el nem űzik. Így zavaros jövőnek nézünk elébe és az anarchiába zuhanunk, hacsak a törvények tekintélyüket és a jogszolgáltatás hatalmát vissza nem nyerik."

Ezután gazdasági hírek következnek, majd közli Koss, hogy éppen midőn levelét zárni akarta, megérkezett az egyik ispán és közölte, hogy a varasdi község az uraságí nyájat erőszakkal kiűzte. Az ispán azonnal Bonyhádra ment Perczel főszolgabíróhoz, aki azonban őt az alispánhoz utasította. Hétfőn lesz az újonnan megalakult bizottmánynak az első ülése, ahol úgy a kalazsnóci korcsmáros, mint az erőszakkal elhajtott nyáj ügyében az ügyész úr be fogja nyújtani panaszát.

Hőgyész am 5. Mai 1848

Hochgeborener Herr Graf!

Mein gnädiger Herr!

Vorgestern von Apáthy kommend, wo ich die Revision der Kassa vorgenommen, eile ich zu Hochgeboren das Resultat derselben hier beiliegend sub a) mitzuteilen. Wie Eu-Hochgeborem aus dem Revisions Instrumente ersehen war, so habe ich die Kassa — obgleich die Revision plötzlich und ohne Vorwissen des Rechnungsführers vorgewiesen wurde — dennoch in grösster Ordnung vorgefunden, indem ein Abgang vom wwf 1.x. 59 bei einer Kassa die jährlich nur einmal revidiert wird, kaum in Betracht genommen werden kann. Nun will ich bemerken dass nahe wwf 7000 (Restanzen grösstenteils bei den Apáthyen Unterthanen als) ausstehen. Ich habe wohl das Restanzenverzeichnis revidiert,

allein dieses allein zu revidieren ist nicht hinreichend, es muss noch die Confrontation der Schuldner vorgenommen werden; umzwar jetzt um so mehr als durch die neuen Gesetze das Band welches den Untertan an die Herrschaft geknüpft, fast ganz gelöst ist, und diese keine Gerüstbarkeit mehr über jenen hat. Fest beiliegend habe ich angeordnet dass Kastner Tilly für jeden einzelnen Schuldner einen Bogen oder Bürgel anzufertigen habe, in welches genau seine Schuld, wann? und für was? sie entstanden, angegeben ist. Jeder Schuldner muss nun seinen Rückstand in meiner und des Orts Gerichts Gegenwart anerkennen, welcher dann in den Schuldbogen eingetragen, und ihm übergeben werden wird. Macht der Schuldner später Abzahlungen, so werden ihm diese durch den Rechnungsführer in demselben Bogen eingeschrieben, der ihm zugleich als Quittung dient. Zu diesem werde ich mich nochmals nachdem diese Schuldbögen fertig seyn werden nach Apáthy begeben, um die Confrontation vorzunehmen.

Ausser dem Kassa Revision habe ich auch noch den Neuntel Kukurutz übermessen und bei 257 Metzen einen Abgang von 7 Metzen gefunden; ferner das Klafterholz revidiert wo sich bei den neu erzeugten 54 Hften ein Überschuss von 8 Hften gezeigt hat. — In Apáthy ist nun ein Vorrath von 262 3/4 Hfte Holz der auf mehrere Jahre den herrschaftliche Bedarf decken wird, da der Verkauf des Klafterholzes sehr schwach ist. Es wäre daher weit vortheilhafter die zum Abtrieb bestimmte jährliche Section stammweise zu verkaufen und höchstens das nötigste Deputatholz in Klaftern schlagen zu lassen, und zwar in Zukunft um so mehr als das Klafterholz gegen baare Zahlung wird erzeugt werden müssen, und dennoch schlechten Absatz findet, während das Stammholz durch die Apáthyer Sessel Fabrikanten sehr gut gezahlt wird, wie ich eben jetzt — wo das in Schlag zurückgebliebene Gipfelholz, für welches wwf 283.15 eingekommen sind, verkauft wurde — zu erfahren Gelegenheit hatte. Der Verkauf musste so reguliert werden, dass sämmtliche Stämme früher numeriert und datiert, und dann in Gegenwart eines Controllors limitando verkauft würden. Bei dieser Manipulation wäre auch ersichtlich ob? und welchen Nutzen der Stammholz vor dem Klafterholz Verkauf voraus hat, indem die ebenfalls numerierten und dedatierten aber zum Klafterholzschlagen verwendeten Stämme dieses Verhältnis angeben würden.

Bei meiner Rückkehr von Apáthy hatte ich Gelegenheit in Varasd sehr traurige Erfahrungen zu machen. Ein Gemeinde hatte Sonntag den 30. April in einer schriftlichen Eingabe an das Officiolat die die Wegschaffung der herrschaftlichen Schafe vom Varasder Hotter und Rückzahlung der laut Fiskaler Sentenz für im Jahr 1847 geweigerte Robottleistung gezahlten Strafgelder verlangt. Wir beratschlagten mit Herrn Fiskal darüber und da ich ohnehin 1. Mai nach Apáthy fahren sollte,

übernahm ich die Aufgabe die Aufreitzung in der Gemeinde zu beschäftigen. Jedoch war Montag den 1. Mai in Setara die Publication der neuen Gesetze,[1] daher in Varasd weder Richter noch Notar zu Hause, weswegen ich die ganze Sache bis zu meiner Rückkunft, Mittwoch den 3-ten, verschieben musste an welchen Tag ich die Gemeinde bei dem Richter zusammenkommen liess — Da die Varasder Gemeinde von jeher als eine sehr gutgesinnte bekannt war und sie erst verflossenen Herbst freiwillig von eben angeregten Klagenpunkte in Hinsicht der Schafhutweide abstand, so glaubte ich dass meine Ermahnungsworte, in denen ich an ihre Vernunft und ihre Ehrenhaftigkeit appelirte, Eingang in die aufgeregten Gemüther finden werden, allein alles war vergebens. Nachdem ich das schöne Verhältnis erwähnte welches bisher immer zwischen ihr und der hohen Herrschaft bestanden, der vielen Wohltaten gedachte sie und ihre Vorfahren der hohen Herrschaft, denen sie als Einwanderern den Boden auf dem sie noch jetzt leben verliehen, zu verdanken haben; nachdem ich sie ersuchte, jetzt — wo sie ohne ihre Gutsinn geträumte Freiheiten und Rechte wie im Schlafe gewonnen hätten — sich ruhgi und friedlich zu verhaltem, und geduldig noch die kurze Zeit abzuwarten, wo auch in Hinsicht der Absonderung die nötigen Schritte werden getan werden; nachdem ich dieses und vieles andere besänftigende zu ihnen geredet, antworteten sie mit ungemeiner Erbitterung: dass sie gegen die gnädige Herrschaft gar keine Klage hätten, so dieselbe war stäts gnädig gegen sie gesinnt, nicht so der Verwalter und Ispány,[2] diese hätten jedes gute gehindert, sie grob und unmenschlich behandelt, sie mit Füssen getreten, sie wären ihre Dränger gewesen, und nun, da Gott sie von dem Joche befreit, verlangen sie dass alle Schafe von ihrem Hotter getrieben, und dass ihnen das Geld, welches sie unschuldig — wie sie vor Gericht auszuweisen im Stande sind — für Robottweigerung gezahlt hätten, wieder zurückgezahlt werde. Ich entgegnete ihnen, dass sie durch die gewaltthätige Abtreibung der Schafe sich nicht an den Verwalter oder Ispány sondern an der hohen Herrschaft und versprach diese Schafe welche zugetrieben worden wieder abtreiben zu lassen; aber alles nützte nichts, sie waren mit nichts zu friedem gestellt, sondern erklärten gerade zu: dass sie die Schafe mit Hunden vom Hotter werden setzen, oder dem Akol umstehen und die Schafe nicht hinaus lassen, in wiefern ich nicht Anstalten träfe dass alle Schafen gleich abgetrieben würden. Ich erklärte ihnen dies nicht tun

[1] Az április 11-én szentesített törvényeket országszerte a megyékben május folyamán hirdették ki.

[2] A parasztság dühe természetszerűleg fordult az ispánok, kasznárok stb. felé, mint kik közvetlenül — ha mindjárt a földesúr nevében és érdekében — sanyargatták őket.

zu können und trug dem Schafler auf gleich nach Hőgyész zu berichten wenn die Bauern Gewalt gebrauchen sollten. So stehen nun die Sachen. Im Falle die Varasder die Schafe gewaltthätig wegtrieben sollten, wird H. Fiskal zum Herrn Vicegespann rekuriren, doch die Gesetze haben kein Ansehen, die Regierung keine Macht, oder will sie nicht gebrauchen und so nimmt die Anarchie täglich mehr über Hand. Auf dem Hőgyészer Markt wird bereits durch 2 Markttage das Standgeld verweigert, Kalazsnóc Gemeinde Wirth weigert sich herrschaftliche Weine anzunehmen und schenkt eigene fort, ha in Kölesd sollen die „Grundbesitzer" früher Untertanen, denn Herrschaftlichen Beamten mit dem Tode gedroht haben wenn sie die Schafe nicht vom Hotter trieben. So scheinen wir einer trüben Zukunft entgegen zu gehen und der Anarchie zu verfallen, wenn nicht bald wieder die Gesetze an Ansehen und die Gerichtsbarkeiten an Macht gewinnen.

Da heute gerade die Licitation der Schafhäute abgehalten wurde und diese mit Vorbedacht der Ratification von Seite der hohen Herrschaft angekündiget war, so eile ich Eu-Hochgeboren zugleich das Resultat derselben mitzuteilen und um baldige Ratification oder Versagung derselben zu bitten. Die Hőgyészer Gebrüder Weisz erstanden dieselben und zwar: das Paar alte Schaffelle vorschürige wwf 4×3; Lammfelle 4 4 Stück auf 1 Paar gerechnet; das Paar a x. 25 als Leihkauf wurden 40 Stück stipulirt, Drangabe erlegten die Käufer wwf 500. Nach der Schur tritt die Hälfte obigen Preiser an. Meine Meinung geht dahin Eu-Hochgeboren den Rat zu geben, die Ratification obigen Kontractes zu verweigern, da die beiden Colicitanden Freimann und Gebrüder Weisz verabredet, und wie ich bereits gehört, schon vor der Licitation in Compagnie getreten waren. Deutsch, der heute abwesend war, wünschte sie auch zu kaufen. Ebenso war auch ein Jude von Bonyhád hier der aber von der Licitation abgetretten, weil er bei Vorgehalt der Ratification nicht licitieren wollte. Wenn nun Eu-Hochgeboren die Licitation verweigern, so erhalten die Gebrűder Weisz ihre Drangabe zurück und wir treten mit einzelnen Käufern in Unterhandlung. Obigen Preiss kann ich jedenfalls garantiren. —

Eben als ich gegenwärtiges Schreiben schliessen wollte tritt H. Ispány Fellinger ein und berichtet mir, dass heute die Varasder Gemeinde die herrschaftlichen Schafe gewalttätig fortgetrieben habe. Er wollte gerade die im Frühjahre zugetriebenen zurück nach N. Tormád treiben lassen, als die ganze Gemeinde erschien die Schafe eigenmächtig überzählen und mit Gewalt abtrieb. Ispány Fellinger begab sich alsogleich nach Bonyhád zum Oberrichter Perczel, der ihn aber an den Vicegespan avisierte. Montag ist die erste Sitzung des neu gebildeten Comités, wo Herr Fiskal sowohl in Hinsicht des Kalazsócer Weinschanks, als auch des gewaltsamen Schaf-Abtriebes seine Klage einreichen wird.

Indem ich der ferneren Huld und Gnade empfohlen, der gnädigsten Frau Gräfin ehrebietigst die Hände küsse, geharre ich in tiefster Ehrfurcht
Euer Hochgeboren

untertänigster Diener
David A. Kóss
Buchhalter

(Szekszárdi Állami Levéltár. — Apponyi cs. iratai.)

16.

Milassin József — Forray Andrásnéhoz[1]

Nagyméltóságú Grófnő, Kegyelmes Asszonyom!

Midőn Faragó úr Excellenciád levelét megkapá, már akkor Kopéli Fülöp zsidó számára, Szalacsy Antal úr hajójába 5228 1/2 pozs .m. tiszta, — 1420 pozsonyi mérő kétszer búzát, és 287 pozs. m. zabot szolgáltatott ki, — nem tehettem tehát egyebet, mint Szalacsy urat, a hajójából kormányosa által, szolgbíró és esküttt közbenjöttével, a hajón levő gabona kiadástól bíróilag letiltani, ezeket megírtam és Simon Flórent úrnak is, kihez a megintésről, illetőleg letiltásról szóló bizonylatot is használandásul annak idejében felküldeni késni nem fogok. A zsidót meg nem intethettem, mert már most nincs itt neki egy szegődött embere sem, azért ezt Simon úrnak kell Pesten megtétetni, kinek én irígylem azon szerencsét, hogy helyettem ő szolgálhatand Excellenciádnak. Istenem! csak tudnék alkalmat találni, hogy hűségemet Excellenciád irányában, tanusíthatnám?! Szívesen megnyitnám szívem ezért is!!! Zsiga öcsém egész eljárását meg kelletik semmisíteni, mert szerencsére néki Excellenciádtól annak rendje szerinti teljes hatalmú megbízólevele nem volt, ha e zavargós idők közbe nem jöttek volna, az ő szerződésiért nem fájna Excellenciád feje!

Nálunk a rácok zavargása napról-napra komolyabb színt ölt magára, tegnap Kárlovicon többszáz fegyveres szerviánus jelent meg, kiket a határszélen a bejöveteltől senki nem akadályozott, ezek a többi dühödött rácokkal az érseket patriárchájukká választák, azonfelül vaj-

[1] Ld.: a Függelék 8. sz. levelét és az 1. jegyz.

dát is választottak[2] s Csernovics proklamációit megégették.[3] Csernovics úr igen gyáva irányukban, adja az ég, hogy május 27^{én} Karlovicon kongresszusuk alkalmával véres kitörések ne történjenek,[4] melyek életünkbe kerülendenek! Talán a minisztérium sem hagyandja el e szegény vidéket! Becsén még nem akasztottak senkit, s ezért e vad nép ezen egész eljárást nevetséges ijesztgetésnek tekinti.[5] Vukovárott az utolsó közgyűlés szomorúan ütött ki a magyarokra,[6] minden magyar futni készül.

Zomborban tisztességesen ment minden, valamennyi járásra még egy szolgabíró s eskütt helyettesíttetett, így mi az elhunyt petrováci öreg jegyzőnek a fiát, Mártonfy Károlyt kaptuk szolgabíránknak, eskütt pedig lett az első alispán volt írnoka, Kirilovics Péter. Járásonként törvényszékek is rendszeresítettek, az alsó járásban törvényszéki elnök gróf Chotek Ottó, a közbírák között pedig én és Faragó úr is, vagyunk, én statáriális bíró is lettem, mi valóban kellemetlen, és a követválasztáson az alsó járásban választmányi tag, a megerősített főispán igen meg van alázva, e bizottmányi ülésben főszerepet játszott Zákó, flastromos fejjel[7] más ember meghalt volna e sebek alatt, neki nincs baja!

Valamint előbbi levelemben,[8] úgy jelenleg is esdeklem Excellenciád magasztos kegyelméért! ne vonja meg tőlem felsegéllő jobbját, az Ég meg fogja áldani érte Excellenciádat! Ezzel egy szegény aggódó családatyának keserű könnyit törlendi le! ó mi boldogító volna Excellenciád-

---

[2] Május 13-ára Rajačic a Bánság, Baranya és Szerém megyék, a Határőrvidék és Szlavón-Horvátország lakósainak kívánságára hívta egybe a gyűlést, melyet eredetileg Újvidéken akartak megtartani. Csernovics azonban – látva az ízzó hangulatot –, hogy ezt meggátolja, egy proklamációban statáriumot hirdetett, s ezért az érsek székhelyére, Karlovicra, melyre a statárium nem vonatkozott, tette át a gyűlést. A karlovici szerb nemzeti gyűlés erős magyarellenes hangulatban Rajačićot patriarchának, Szuplikátz Istvánt vajdának választotta meg.

[3] Ld.: az előző jegyzet vonatkozó részét.

[4] Bizonyára elírás. A karlovici kongresszust június 27-ére hirdették meg. De mivel május 13-án engedelem nélkül ott szerb nemzetgyűlést „skuptsina"-t tartottak, melyen magyarellenes fellépésnek adtak helyet, s „akkép és oly dolgokra került sor, melyeket törvényeink . . . sőt magának a keleti egyháznak elvei sem engednek meg", Eötvös kultuszminiszter közölte Rajačić-csal, hogy június 27-ére Temesvárra tartozik a kongresszust meghirdetni.

[5] A szerb felkelések megfékezésére a magyar kormány nevében Csernovics statáriumot hirdetett.

[6] Szerém megye Vukovárott tartott közgyűlésén május 6-án hirdetik ki az áprilisi törvényeket. Ezzel egyidejűleg felolvassák Jelačić levelét, melyben a bán a magyar minisztérium iránti engedelmességtől a megyét eltiltja. Határozatba megy, hogy az uralkodót kell megkérdezni, hogy a megye a bánnak vagy a magyar kormánynak tartozik-e engedelmességgel? Egyszersmind a szerb nyelvet hivatalosnak nyilvánítja a közgyűlés.

[7] Április 26-án Óbecsén, a szerbek népgyűlésén zendülés tör ki, a menekülő városi tanácsnokokat űzőbe veszik, mely alkalommal Zákó Istvánt megverik.

[8] Ld.: a Függelék 8. sz. levelét.

nak vigasztaló sorait olvashatnom!!! Áldja meg a Mindenható Excellenciádat minden lépteiben! s kezeit csókolva, legalázatosabb s legmélyebb tisztelettel maradok Excellenciádnak Ófutakon május 14^{én} 848. legalázatosabb s leghűségesebb szolgája

Milassin József

(O. L. –Nádasy cs. lt. CXLV. 1221.)

17.

Répássy Mihály — Péchy Lászlóhoz

A Württembergi Király nevét viselő 6-k Huszár Ezred.

Tekintetes Alispán Úr!

A legközelebb múlt május hónap 28-kán este kilenc órakor, a felül nevezett ezredből, az óbester zászlóaljai 2-k század, a rendes állomásából Mariampolból hitet szegve lóháton elszökött, s útját Körösmezőn keresztül Sziget felé vette;[1] és ezen tette által a zászlójához rendíthetlen hűségről és előljárói iránti engedelmességről híres magyar ezredekre szégyent és gyalázatot hozott. Ezen hallatlan tettét az eszeveszett század még azzal koronázta, hogy a században szolgáló magyar tisztjeit, félretévén mind emberiséget, mind hazafiúságot a leggonoszabb fenyegetések között, mint foglyokat erőszakosan magával elragadta.

Mi alólírtak tökéletesen meg vagyunk győződve, hogy egy igaz magyar érzésű ember sem pártolhatja ezen minden fennálló törvényeket és rendet lábbal tapodó tettet; mert a szent törvények pontos teljesítése minden igaz hazafinak első kötelessége; ennek felbomlásával anarchia áll elő szeretett édes honunkban, ahol aztán a személyes és vagyoni bátorság többet biztosítva nem lehet.

Kérjük tehát egész bizodalommal a Tekintetes Alispán Úrat, tekintse ezen tettet nem mint hazafiúságot, hanem mint hitszegést és egyszersmind felszólítjuk hivatalosan, legyen olyan szíves arról lehető sietséggel rendelkezni, hogy ezen hűtelen század, mely előljáróinak a törvényes engedelmeskedést megtagadta, és a katonai törvényeknek minden kötelékeit önkényesen szétszaggatta, elfogattasson, és a legközelebbi katonai parancsnoknak, mint szökevény által adasson.[2]

---

[1] Ld.: I. k. 162. sz. levél 5. jegyzetét.

[2] Mint tudjuk, nyilván bizonyos fokig a Répássyéval azonos vagy hasonló jelentésektől is befolyásolva, a kormány, mindenekelőtt a hadügyminiszter, Mészáros Lázár, sem értett egyet Lenkeiék „szökésével" s ezért a katonai fegyelem súlyos megsértése címén — „büntetésképpen" azonnal a felkelő szerbek ellen vezényelte őket.

Kérjük egyszersmind Tekintetes Alispán Urat legyen olyan szíves a szomszéd törvényhatóságokat is ezen szerencsétlen szomorú esetről tudósítani.

Többire magunkat — mint igaz magyar hazafiak a Tekintetes Alispán Úrnak szívességébe ajánlván, kérjük szíveskedjen az ezen hivatalos felszólításunkra ezennel kikért választ ide Galiciába Brzezánba az ezred kommandóhoz minél előbb utasítani.

Költ Stanislauban Galiciában Június 1-ső napján 1848-k Esztendőben.

Répássy Mihály
őrnagy

(Nyíregyházai Állami Levéltár. — Péchy László alisp. iratai 3/1848.)

18.

Vukovics Sebő — Szemere Bertalanhoz

Temesvár Juni 2. 1848.

Kedves Barátom!

Csernovicstól még semmi választ nem vettem. Ma kaptam azonban a Hannover huszárezred kormányától levelet, mi szerint Csernovicstól parancsot vett, az egész csapattal, mely Kikindán van, Újvidék felé vonulni. E miatt a két század tekintetében, mely Versecre már úton volt, kérdést tett az ezredes. Válaszolám, hogy egy század visszacsatoltathatik az ezredhez, miszerint lehetőleg nagyobb erő központosíttassék Újvidék felé, de egy század Versecre indítása folytattassék. Versecen az érkezendő két század híre üdves hatást tett — ha éppen semmi sem történnék, visszahatás, s a közhatalom kompromittálása következhetnék.

A karlovici érsek egyenesen lázít.[1] A Karlovicon együtt levő állandó választmány oly szemtelenül vakmerő, hogy magyar, oláh s német proklamációkat bocsát ki. Oly szellemben, mintha az övé volna már e haza, s ő nyugtatja a többieket, hogy ne féljenek az elnyomástól. Tettem intézkedést ez iránt a postaigazgatóságnál s a megyéknél, itt e 3 megyében.

Újvidékre nem írtam s nem mentem még. Leveled szerint Csernovics 29-én indult el Pestről, de hová, nem írád meg. Ha Újvidékre,

[1] Rajačić szerb pátriárka a szerbek magyarellenes hangulatát állandóan szította, s a magyarokkal szemben, Bécs mellett, a szerb-horvát összefogást hirdette.

akkor megteszi a szükségeseket. Azért még nem bocsátkoztam bele, hogy valami különbség ne támadjon rendeleteink magyarázatában. Várom folyvást, hogy rendelje meg, hol jövendünk összve, s értekezendünk.

A krassói Petrovics nem sokat nyom.[2]

Szőllősynek tehetsége van, — jelleme s hitele ott, hol ismertetik, nem akkora.[3]

Misich talán tanácsos lesz most tisztújításkor Temesvár városánál, — ha nem lesz, a segédfogalmazóságot elfogadja. Ezúttal elég.

Az oláhok jól lelkesülvék. Vagy öt esperesnek írtam. E napokban két moldva-országi bojár járt erre ausztriai konzulátusi útlevéllel. Szemmel tartottam őket, mert értésemre esett, hogy a vendéglőkben az oláh néppel szeretnek értekezni. Rosetti az egyik, — de nem az, kit az újságokból hős fellépéséről ismerünk[4] —, Jepuráno a másik.[5] Ez azt mondja, hogy Batthyányval és Perczellel Pesten megismerkedett. Illendően bántam egyébiránt velök s barátságosan, a hangulat szerint, melybe a határinkontúli oláhokkal is lépni óhajtunk.

Emisszáriusom jár kettő. Egy a rácok között, inkább kémlőleg, másik az oláhok között buzdítólag ügyünkért. Pénzre még nincs oly nagy szükségünk. Ami eddig kellett, meg tudtuk szerezni.

Pétervárадról tegnap kellemetlen tudósítást vettem, ha igaz. A várból fegyvereket hordanak el az alsó vidék számára. Úgy látszik, a vár nincs oly kezekben, melyek támadólag működni készek lennének.[6]

A főbb tisztek között itt nincs most, ki érezhetőleg ártana. De pozitív, ügyünk javára, nem működik egy sem. Azért Kiss ezredes, mint a huszárezred parancsnoka, nagy nyereség.[7] A kikindai lázongás kiütése óta mindig ott volt.[8] Itt is kellene egy magyar. A kommandírozó maradhat, de a várparancsnokság — mely hely a veszély napjaiban igen fon-

---

[2] Petrovics István.

[3] Szőllőssy Nagy Ferenc, a magyar kormány egyik diplomáciai ágense, Szemere bizalmi embere. Hírei általában nem voltak megbízhatóak.

[4] Rosetti, az 1848-iki román forradalom egyik vezéralakja, a cári elnyomás egyik legerősebb ellenfele. A forradalom leverése után, június végén Párizsba emigrált, itt azonban szembekerült a forradalom legkövetkezetesebb képviselőivel.

[5] Jepurano vagy Epurjano Manolachi Costacki, román forradalmár, 1848 áprilisában a Moldvából menekülők érdekében személyesen járt Kossuthnál. (Ld.: I. k. 104. sz. levelet.)

[6] Pétervárad a szerb felkeléssel szemben az ország egyik legjelentősebb déli erődítménye, mely a magyar kormánynak a későbbiekben is sok gondot okozott.

[7] Kiss Ernőt, a későbbi 13 vértanú egyikét április végén rendelik Nagykikindára, mint parancsnokot.

[8] A Radák György által felizgatott szerb lakosság, Rajačic érseket éltetve, Nagykikindán április 24-én a majorsági földek újraosztását követeli, valamint azt, hogy a városházán a nemzeti színű zászló helyére a szerb zászlót tűzzék ki. A lázadás vérengzéssé fajul: számos magyar és német ajkú lakost leölnek. A lázadást Kiss Ernő fékezi meg.

tos — teljesen biztos kezekbe adassék. A mostani — Rukavina generális — öreg ember, s tehetetlen, azonkívül horvát, pedig illir érzelmű.

Ide melléklem a karlovici választmány proklamációja kezembe került példányát.[9]

Isten veled. Sietek a posta miatt.

hív barátod

Vukovics Szabbás

(O.L. – Szemere vegyes miniszteri iratai.)

19.

Szalay László — Szemere Bertalanhoz

Frankfurt, június 5-én 1848.

Kedves barátom,

Sok dolgod lehet, édes Bertim, elképzelem, de sok a dolgom nekem is. A sok látogatástól, ebédtől, estélytől, mind oly dolog, miből „nous autres diplomates"[1] ki nem vonhatjuk magunkat, inkább fárad ki az ember, mint a koplalástól s a legmakacsabb szobaőrzéstől, mi, ha Pál bátyád[2] jól értesített, most tenger foglalatosságaid miatt hetenkint három-négy ízben a te sorsod.

Mi itt jól fogadtattunk, ennyit már a hírlapokból is tudni fogsz.[3] Gagern, az elnök, elhalmoz bennünket civilitásaival, s küldetésünk, remélem, nem fog eredmény nélkül maradni. Tegnapelőtt küldetett ki a gyűlés kebeléből egy bizottmány, mely az ideiglenes középponti hatalom miként szerkesztése iránt véleményét haladék nélkül tartozik beadni, ezen ideiglenes „Centralgewalttal", melynek megalakulását részben mi is siettettük, fogunk már néhány nap múlva érintkezésbe jönni, s miután itt tőlünk várják az initiativát, kérlek, sürgesd a miniszteri tanácsban, hogy a kereskedés, a honosítás, a gyarmatosítás dolgában mit és mennyit és miért ígérhessünk, bennünket kissé részletesebben instruáljon.

---

[9] A proklamáció nincs a levél mellett.

[1] Jelentése: Mi többi diplomaták.

[2] Szemere Pál, költő. Többek között Kölcsey összes munkáinak egyik sajtó alá rendezője.

[3] A német egység megteremtésére egybegyűlt frankfurti nemzetgyűlésen a magyar kormányt – ekkor még Pázmándy Dénessel együtt – Szalay László képviselte. Különösen az első időben – mielőtt még a frankfurti gyűlésen a reakciós jobboldal felülkerekedett – Szalayékat igen szívesen fogadták, s komoly jelentőséget tulajdonítottak a magyarokkal való kapcsolatoknak.

A pártok a gyűlés kebelében napról napra élesebben deffinirozzák magokat. A bal centrum, mely eddig, ha magát derekasan megfeszítette, győzött, s a radikal-demokrata párt — a republikánusok, számra vagy százan — a múlt héten programot bocsátottak ki. Amazok a törvényhozó hatalmat: a) öt évre cenzusrai tekintet nélkül, de, ha úgy tetszik indirekt úton választott Volkskammer, s b) s az egyes státusok követeiből álló szenátus vagy Staatenkammer által akarják gyakoroltatni. A végrehajtó hatalomról csak annyit mondanak, hogy élén nem-felelős „Oberhaupt" fog állani,[4] melynek személyiségéről, címéről, választásáról még eddig pozitívumokat nem mondhatnak,[5] miután eziránt csak annyiban jöttek magokkal tisztába „dass sie weder für einen erblichen, noch für einen Wahlkaiser stimmen":[6]

A radikál-demokraták „akarnak": a) eine drei Jahre gewählte Nationalversammlung"[7] cenzus nélkül és közvetlen választások útján; b) végrehajtó bizottmányt, „durch die jedesmalige Mehrheit der Versammlung aus ihrer Mitte gewählt"[8] c) az egyes státusok „sind ungehindert konstitutionelle Monarchien zu bleiben".[9]

Rövid idő múlva hosszabb levelet vessz tőlem. A Jacques Alexandre[10] firmát ne használd, írj csak a magam neve alatt.

Élj boldogul, kedves barátom!

Szalay L. s.k.

(O.L. — Büm eln. 1848. — 323. e.)

20.

Csányi László — Perczel Miklóshoz

Batina 18/7 1848

Kedves Barátom!

A sok kóbor hírek egy tévedésből a másikba visznek bennünket, utolsó ütközetetekről sem tudunk bizonyosat,[1] nem tudjuk Bechtold

---

[4] A végrehajtó hatalom vezetőjéről, annak közjogi jellegéről hosszú, meddő viták folytak a frankfurti parlamentben. Marxék azt a megoldást, hogy a végrehajtó hatalom feje ne tartozzék megbízóinak — a népnek — számadással, mint antidemokratikusat, élesen bírálták.

[5] Hosszas vita után János főherceget hívták meg, mint birodalmi kormányzót (Reichsverweser) a központi hatalom élére. (Ld.: még I. k. 180. sz. levél 6. jegyz.)

[6] Jelentése: hogy ők sem örökös, sem választott császárra szavazni nem fognak.

[7] Jelentése: három évre választott nemzetgyűlést.

[8] Jelentése: a nemzetgyűlés mindenkori többségéből, az ő körükből, választott.

[9] Jelentése: nincs akadálya, hogy alkotmányos monarchiák maradjanak.

[10] Úgy látszik, Szalay elutazása előtt, minden esetőségre elkészülve, állapodtak meg ennek az álnévnek a használatában.

[1] A július 14-iki első Szenttamás elleni ütközetben részt vettek a tolnai nemzetőrök is, akiknek Perczel Miklós parancsnoka volt.

Úrnak állását,[2] kérlek, kérve kérlek írj nékem, írj körülményesen, hisz nekünk egymásról tudnunk köllene. Csernovics Úrról mit sem hallok, nem tudom hollétét, feleletet tőle nem vettem. Mi innen Eszékre megyünk Ottinger Vezérőrnagy Úrral, Jellačić Szlavoniában van, Verőce megyében a szellemet fenn kell tartanunk, s így Jellačić hatását ellensúlyozni szándokunk. Onnan visszamegyünk Kanizsára, megtekintve utunkban minden felállási pontokat. Miattunk nem lehet nagyobb erővel segétséget küldeni Horvátországból. Mi ha szabad lenne, bizonyos sikerrel mennénk Horvátországba. Kérlek, mindenről tudósítsál, mert nem lehet összhangzás nélkül működni — hozzád mint barátomhoz írok — föllebbvalóid nem tartozván biztonságomhoz, azokkal nem vagyok érintkezésben. Reám nézve bosszantólag hat a bizonytalanság. Mintha két hatalmassághoz tartoznánk. Elvárom, Kedves Miklósom, tudósításodat, mely azonnal utánam küldetik, vagyok hű barátod

Csányi

(Szekszárdi Állami Levéltár. — Perczel Miklóshoz írt levelek.)

21.

Pöltenberg Ernő — Görgey Arturhoz [?][1]

Kéri barátját, aki a huszárokhoz szeretne kerülni, cseréljen vele. Őmaga számára, aki német, nem kellemes most magyar ezredben szolgálni. Remek kilátásai ellenére el akar menni az ezredtől. Jelenleg felettese betegsége miatt rangidős tiszt. Ha cserél, helyzete rosszabb lesz, de veszítenie kell és akar is, hogy cserélhessen. Kéri, hogy — amennyiben hajlandó a cserére — beszéljen Mészáros miniszterrel, de ha ajánlatát nem fogadná el, kezelje a dolgot diszkréten.

Wien, den 1. August 1848.

Verehrtester Freund!

Ich habe vernommen, dass Du einen Tausch zu einen Husaren Regimente suchst. Da Du wohl einsehen wirst, dass jetzt für einen Deut-

---

[2] Bechtold ekkor a szerb felkelők ellen indított bács-bánáti csapatok főparancsnoka, aki a római sáncoknál robamozó magyar csapatokat vezette.

[1] A levélen nincs címzés, de részben abból, hogy a levél Görgey Artúr levelezésében maradt fenn, részben pedig abból a körülményből, hogy ezekben a hetekben Görgey beosztásában — június közepén győri állomáshellyel az 5. zászlóaljhoz volt mint százados rendelve — igen elégedetlen volt, úgy gondoljuk, feltételezhetőleg benne kell a címzett személyét keresnünk.

Az osztrák Pöltenberg számára bizonyára a Béccsel egyre feszültebbé váló helyzet miatt vált kínossá magyar huszárezredben szolgálni. Hogy a csere miért nem történt meg, s miért maradt Pöltenberg továbbra is — annak ellenére, hogy Csányi október közepén megbízhatatlan magatartása miatt elbocsátását javasolta — magyar szolgálatban, s vált a 13 aradi vértanú egyikévé, nem tudjuk pontosan figyelemmel kísérni.

schen nicht der angenehmste Moment in ungarischem Regiment zu dienen ist, so bin ich für meine Person entschlossen, auch mit Verlust meiner sonst brillanten Aussichten, von dem ungarischen Regimente in welchem ich diene, zu einem andern zu tauschen.

Ich bin der *Älteste* im Regimente. Obstlt. Conrad ist infolge eines fürchterlichen Sturzes, der Ihn zum Dienen gänzlich untauglich macht, da er auf Krücken gehend einen Fuss, wie er selbst schreibt, zwei Zoll kürzer hat, dermahlen in Baden, wird daher gewiess in einigen Monaten pensionirt. Auch andere Aussicht ist noch *bedeutend.* Du könntest in 4—5 Monaten Major sein.

Ich trage Dir nun an verehrtester Freund, mit mir zu tauschen, und vergönne es Dir mehr als jeden andern in diesem Falle recht schnell Major zu werden.

Willst Du diesen Antrag annehmen, so werde *ich* in Deinen Regimente, wie ich sehe der *2-te ohne* vieler Aussicht, jedoch will und muss ich verlieren, um in diesem Augenblicke tauschen zu können.

Willst Du denn! So spreche vielleicht mit Minister Mészáros *gleich* hierüber, vom unseren Ministerium wird kein Anstand sein. Schreibe und antworte mir hierüber, so wie vielleicht über andere Nebenpunkte als: *Equipierung* etc. etc. vielleicht können wir auch hierrin tauschen, nur antworte *schnell* ich ersuche Dich sehr darum.

Machst Du keinen Gebrauch von diesem Antrag, so kenne ich Deine Delicatess, dass diese Zeilen unter *uns* bleiben. Doch antworte mir für jeden Fall! Es grüsst Dich herzlichst

Dein aufrichtiger Freund

Pöltenberg m. p.

Schreibe mir nach Wien mit *Retour*recipisse:
Josephstaedter-Caserne, Husaren Regiment 4.

(O.L. — Görgey cs. lta. 10. fasc.

22.

Salamon Elek [?] — Sztankovánszky Imréhez

Rögtön kivántalak tudósítani kedves Báróm, nehogy a szerencsétlen hír még különféle öltönyökben jöjjön hozzátok: szegény Zichy Feri tegnap délután 5 és 6 óra közt az ellenség előtt vitézül megholt.[1] A dolgok rövid története: délben mintegy két fertály tizenkettőre két szerb fogoly

[1] Zichy Ferenc őrnagy augusztus 1-én a szenttamási sáncoknál hősi halált halt

itélet következtében a bakó által kivégeztettek. Ekkor hír támad, hogy a szenttamási kukoricában szerb csapatok látszanak. Mire a tábor fegyverben állíttatik. Sándor gyalogezred mintegy két századot küld előre plenklereknek, de a szerbek csak a kukoricák [!] puskáznak, mire néhány kúnlovas és mi 4 tolnaiak előre mentünk és sikerült is őket kicsalni kukoricájokból, ekkor mintegy 300 vagy 400, részint kocsin, részint gyalog, ágyúkkal ellátva, felénk indultak. Mi ismét magunk ágyújához visszatérve, amellé álltunk, melynek balszárnyát egy zászlóalj lovas kún fedezte. Minek utána tőlünk két ágyúlövés történt, a szerbek futva visszaindultak, a kún trombitása rohanóra hív, erre mi Perczel Miklós, extende szegény Feri és én, Horváth László kúnok lovas majorja, Moszer nevű kapitányunk néhány kun lovassal csakugyan el is értük a futóknak bátrabbjait, jó lélekkel írhatom, hogy mi tolnaiak voltunk a legelsők, kik fegyvereiről itélve egy egy tisztjökre ütöttünk. Ferit úgy látszott, hogy mind tüze, mind lova ragadta, mert a védelemben magát állított szerbet elhibázta, reája szánt vágásával. Erre a szerb Perczel Miklósra lőtt, ki mintegy három lépésre tőle volt, Miklós a lövés után lovárul lefordulván, de abban a pillanatban fölugrott és egy szerencsés vágással a szerbet bal pofavágással agyon vágta. Ekkor én Miklós mellett megállván, ki gyalog lévén, Ferit szemem előtt elvesztem (Miklós leesése oka, mert lova a lövéstül megijedett). Később láttam, hogy Feri lovát felénk fordította, ekkor a kukoricásból egy tisztességes dechargeot kaptunk, mely hihetően szegént találta, mert egy kis bukkanóban a kúnok találták. Mire mi, Miklós s én hozzájöttünk, élt ugyan még, de már senkit sem ismért. Sebjei, jobb keze egészen porcikára törve és ugyanazon lövés még mellében is nagy lukat csinált. Hihető láncos golyókkal találtatott szegény (mert a gyalázatosak ilyenekkel szoktak lőni).

Mindezek után édes Mimám Isten áldjon; levelem olvashatatlanságát tulajdonítsad annak, hogy mi minden pillanatban alarmiroztatunk, míg e sorokat írtam közben egy kis tréfánk vala, mert előpostáink ismét lődöztek egymásra és mi erre fegyverre hivattunk, de ismét a kukoricákban buvtak a szerbek, nyilt téren még mindenütt megverettek. Azért óvakodnak is kijönni, úgy hallatszik, hogy szombaton vagy vasárnap támadjuk Szenttamást. Ekkor többet, mert én ha élek kivárom végit. Miklós köszönt. Kérlek köszöntsed tőlem Lillát, Vincét, Pistát[2]

Verbász 2. Aug. 848.

csókol barátod
Salamon

(Szekszárdi Állami Levéltár. — Sztankovánszky cs. iratai.)

[2] Pista-Bezerédy István.

23.

Ismeretlen — Perczel Miklóshoz

Szombat, Augusztus 5. 1848.

Tisztelt Őrnagy Úr!

A csatatérről visszatérve Bélával[1] még kedden este elindulánk Verbászról és az estét Kulán tölténk el. Onnét hajnalba megindulva este 8 órára Szekszárdra értünk. Csak egy órával előbb érkezének haza seregeink, az úton a rendeléseket megtettük, Novák, Paczolai a holttesttel[2] csütörtökön délre értek Szekszárdra, ezek röviden nálam ebédelvén, a Városházánál a holttestet Ujváry egész pompával kiénekelte, beszenteltc, és számos őrsereg és nép kiséretében a város végéig kikisértük. Igy a végtiszteletet megtettük. Béla csütörtökön hajnalban kiment Zichynéhez ott találván Visólyit, azt kioktatta — s neki az esetet megmondotta — Visólyi elkeseredve visszament a szobába. Az asszony észrevévén rossz kedvét, azonnal elejbe ment azon szóval: „Úgye, Feri meghalt?" Meglepve lévén Visólyi igent mondott. Béla is később bement és sok ideig vigasztalhatatlan volt, — elbeszélvén Béla az egész esetet — az az egy nyugtatta őtet, hogy azonnal meghalt. Azonnal kocsira ült, és elment hazulról, ezek este hazavitték a holttestet, mi történt tovább, nem tudjuk.

Én ma Bélával Pestre megyek Mórichoz,[3] tőle mindent megtudok, itt sokféle hír van felőle. Igen kárhóztatják. Igy ezért is, s szállásunk végett felmennem kell. Simon Rudolf[4] levele szerint a jövő héten lesz a legnevezetesebb országgyűlés a király személye iránt — aligha királyt nem választanak.[5]

Albanich szokása szerint templom-parádét tartott, végeztével a népet felszólítottam, hogy az, kinek kedve van bejönni Verbászra, én őket ma vagy holnap bevezetem.[6] Akkor sokan igérkeztek, de eddig csak hét jelentette magát, s ezzel nem érdemes megindulni. Igy tehát Bélával Pestre megyek, hanem arra kérem, hogy mihelyt e levelemet

---

[1] Perczel Mór és Miklós bátyja, Perczel Béla.

[2] Ld: előző levél 1. jegy.

[3] Perczel Móric.

[4] Simon Rudolf, Tolna megye szakcsi választókerületének képviselője.

[5] Miután Ferdinánd — egészségi állapotára való hivatkozással — nem volt hajlandó székhelyét Budára áttenni, május—júniusban magyar részről hangzottak olyan hangok, hogy a királyi koronát adja át öccsének, Ferenc Józsefnek, aki ekkor még nagy népszerűségnek örvendett. Mások István nádort óhajtották királynak. E tárgyban — Ferenc József mellett — Kossuthnak a Pesti Hírlapban cikke is jelent meg.

[6] Ti. nemzetőrökként.

Pergertől veszi, legyen szíves azonnal Pestre Mórichoz írni, hogy az ütközet mikor leszen, és jövő szerdai vagy csütörtöki gőzössel, ha későn nem lesz, hiszem nem csak én, de többen is Pestről lemennénk. Igy részemről Pesten is elvégezném dolgaimat, ott is jelen lehetnék. Zichy Feri halála[7] bőszültté tett bennünket.

Talán ezúttal is lent maradok, de a jövőkkel fentről lemegyek, hiszem, hogy én tehetek szolgálatot.

Móricnak még Verbászról az ütközetet megírtam — ha lehet személyesen elmondom Mészárosnak, és Major úr részére érdempénzt követelek. Vitézségét egyébként, valamint itt, úgy Pesten is hirdetni fogom.

Vitézsége és bátorsága ösmerős előttünk, azonban kérem mégis óvakodásra, és vakmerőségtüli visszatartásra, mert nagy szükség van reája itt is, ott is.

Csikókat ma adtam az Ebesi pusztára, ott jó mező és felügyelet mellett vannak, két kocsi szénát, egy-egy kiló zabot megettek, ezt Móric kifizette. A puskákbul béjött pénzbül még van nálam, azzal számolni fogok.

Ma Kölesden gyűlés van, Augusz oda ment a fegyverek összeszedése végett. Tisztelve marad

[olvashatatlan aláírás]

(Szekszárdi Állami Levéltár. — Perczel Miklóshoz írt levelek.)

24.

Augusz Antal — Perczel Miklóshoz

Szekszárd 7. Aug. 1848.

Édes Miklósom!

Tegnap válandott el sorsunk Bécsben Deutsch oder Österreichisch — Kossuth utolsó és ez előtti lapjában a Frankfurt feletti vitákból láthatod.[1] Móric[2] tegnapelőtt felment Bécsbe több aulistákkal, kik a 3-i

[7] Ld.: 22. sz. levél 1. jegyz.

[1] Az osztrák hadseregnek augusztus 6-án kellett az egységes német birodalmi színeket felvenni. Kossuth ismételten foglalkozott a frankfurti parlament kérdésével és augusztus 3-án Gorove István javaslatára a képviselőház kimondotta, hogy egyetért a követ küldésével, „Németországgal a legszorosabb egységben kíván élni", és ha a bécsi kormány az egységes német hatalommal a német egység kérdésében háborúba keveredne, azt a magyar kormány nem támogatná.

[2] Perczel Móric.

ülésre lejöttek Pestre.[3] Az izgatottság Bécsben és Pesten a hő fokon áll, mint ezt Bezerédy és Sztankovánszky tegnap érkezett leveleiből értem — Batthyány lelépését is rebesgetik. Béla[4] szinte tegnapelőtt ment el Pestre, egy hetet tölt ott.

Most már régen nem hallottam Rólad semmit, írjál mielőbb, én is tudósítlak azonnal, ha mi fontost és elhatározót hallok. A tegnapi gőzössel Tormay[5] írt, hogy hír szerint 20.000 lengyel ütött be Szepes megyében a reakció érdekében működendő,[6] remélem csak kósza hír. Szegény Zichy[7] sorsa igen megszomorított, itt helyben midőn keresztül vitetett, tisztelkedő kiséretet rögtönöztünk néki.

Szombati gyűlésünkből Salamon Lexit és Csapó Vilmost majoroknak ajánlottuk a minisztériumnál. Isten Véled és nemzetünkkel — oltalmazza és erősítse függetlenségünket!

Hív barátod

Tóni

Sok sürgönyeimet reménylem vetted. Az újságokkal egészben in currenti tartalak.

(Szekszárdi Állami Levéltár. — Perczel Miklóshoz írt levelek.)

25.

Somogy Alajos — Gerliczy Félixhez

Méltóságos Báró,

Nekem kegyes Uraságom!

Naprul napra nagyobbodik aggodalmunk s minthogy Méltóságod kegyes sorait nem kaphatjuk, fájdalommal ugyan, de mégis hinnünk kell, hogy Méltóságod kivánt egészsége még most sem állott helyre, bizonyosan az egészség visszatértét késleltetik a jeleni pesti és egész Európabeli zavarok is, mert az hihető Méltóságodnak is, mint minden hazáját szerető polgárnak igen szívén fekszik, s leginkább annyibul is, minthogy mind Kerecsen, mind Deszk a veszedelem torkában vagyon, — engedje a Mindenható jó Isten, kihez mi is naponként fohászainkat

---

[3] Ld.: az 1. sz. jegyzetet.
[4] Perczel Béla.
[5] Tormay György, Nyitra megye vágújhelyi választókerületének képviselője.
[6] A hír nem felelt meg a valóságnak.
[7] Ld.: a 22. sz. levél 1. jegyz.

bocsátjuk, hogy Méltóságod óhajtva várt egészsége minél hamarább fölviruljon.

Gazdaságunk pangó állapotban van, különösen pedig a rendkivüli nagy szárazság miatt, földeink a szántás fenekéig kiszáradtak, némelyek mégis vetnek por és hant közé, én is szánttatok folyvást vető alá, majd ha az Isten a földet megáztatja, akkor bé fogom boronáltatni, e szerént sokkal jobbat várok, mert a mag a hűs földben is kicsirázik, s ha éltető erőre nem kaphat, csirája elszáradván semmivé lesz.

A ganajt Bebesben mind kihordattam, Pölöskefejen még a jövő hétre is marad hordani való.

Bebesben el csépeltetett 67 $\frac{14}{21}$ Xt rozs után lett 54 2/4 fmérő, Pölöskefejen 40 $\frac{18}{21}$ Xt búza után lett 33 2/4 fm buza, Kerecsenben 55 Xt búza után 51 fmérő búza, jelenleg Kerecsenben rozsot, Bebesben búzát, Pölöskefejen árpát csépelnek.

A szüret közelít, hordó szükségében vagyunk, mindenesetre kénytelen leszek venni, de mennyit azt még bizonyosan nem tudom, mert ha több vidéki hordót ki kell adnom, akkor mindenesetre többet kell venni, a faabroncsos hordónak akója 1 f 30 x.

Remélem Méltóságod előtt úgyis tudva van, de mégis kivánom jelentésemben foglalni, hogy Jelasits a mult hétfőn jött által Muraközben, minden ellenállás nélkül, egész kényelemben, keddre volt határozva hogy Kanizsára bé fog jönni, hogy tehát magamat a következő körülményekhez tudjam alkalmaztatni, kedden regvel bémentem Kanizsára, ahonnand már előtte való nap, és az nap nagyrészben minden asszony és gyerek kitakarult, szegényebb sorsúak egészben el is hordoróskodtak, a boltok zárva, a piacon egy kofa sem volt, itt ott csoportokban álló emberek, a kedvetlen jövendőről beszélgettek, eljött dél, Jelasitsnak híre sem volt, sőt az a hír szállongott, hogy Jelasits a Dráva hídján által jövén azon innen mindjárt tábort ütött,[1] oda iparkodtam én is ebédre, ahol generális és Csányi László úrak is ebédeltek, csak azért, hogy nagyobb körben valamit hallhassak, azonban noha délután 3 órakor keltünk föl az ebédtől, de semmi különös szó sem fordult elő, alig hogy lementünk a vendéglő elejbe, jön két zsidó, azt kérdik, ha vajon nem hallottunk é lövöldözést, ezek után ugyanazon hírrel nyomban jön egy katonatiszt, alighogy ez végzi beszédét, száguldva rohan elénkben egy huszár a generálishoz s jelenti, hogy az illirek már Kiskanizsán túl jönnek, szép volt olyannak, kinek vére meg nem hült e percben, látni azon külömbféle arcvonásokat, s azon zavart, mit ezen hír okozott, azon

[1] Jelačić szeptember 11-én lépi át a Dráva vonalát azzal a szándékkal, hogy megtámadva az országot, egész a fővárosig hatoljon.

asszonyok és gyermekek, kik még el nem távoztak, sebesen siettek ki a városbul, az itt levő *Vasa* gyalogság egy szempillantás alatt hadirendben állott a piacon, az ágyús lovak iszonyú zörgéssel vágtattak az ágyúk elvontatására, a generális, Csányi László, viceispány Horváth Vilmos úr, s több mások lóra ülvén Kiskanizsa felé kilovagoltak. Nékem éppen úgy tetszett, mintha Jelasitsnak szíves elfogadására mentek volna, csak annyibúl is, minthogy fülem hallatára több kanizsai helybeli nemzetőrök Csányi úrhoz futottak, hogy vajon ők ne álljanak é föl, melyre az volt a felelet nem szükséges, de a Muraközben lévő, mindennemű hadierő is, dupla lépésekben éjjel-nappal visszavonult, s mindezen rémületes hír után valami két óra mulva jött azon bizonyos hír, hogy a Kapornaki-járásbéli nemzetőrök haza bocsájtatván, Kiskanizsán túl puskájukat kilövöldözték, s ezen lövöldözések két várost a legnagyobb zavarba hoztak. Jelasits, mint mondják, Stájer felé készül Bécsbe és onnan Budára.[2]

Nálunk sok a beteg, két hónap óta folytonosan 2, 3 sőt már 5 beteg cselédünk is volt, mely sok hátramaradást okoz.

Mely alázatos jelentésem után magamat nagyúri kegyeiben s pártfogásában ajánlva, a Méltóságos Asszonyság kegyes kezei csókolása után megkülönböztetett mély tisztelettel maradok alázatos szolgája Méltóságodnak

Kerecsenben Szeptember 16-ka 1848

Somogy Alajos
kasznár

(Szekszárdi Állami Levéltár.)

26.

Kacskovics Károly — Apjához, Kacskovics Mihályhoz

Mayland am 19-ik Sept. 848

Kedves jó Atyám!

Harmadnapja, hogy kedves sorait vevém s ime sietek nyilvánitani mennyire kesergek, hogy szegény hazámat a vésznek szélén lenni látom, anélkül hogy bajain segítnem lehetne, mit is használ egyes erő nélkül

[2] Jelačic csupán Fehérvárig hatolt előre, majd a Balaton partján vert tábort, innen — megijedve a magyar túlerőtől — a szeptember 29-i sukoró-pákozdi vereség után egy oldalmozdulattal Győr felé, majd Magyaróvárig vonult vissza.

a munka, mit használ a nyájos beszéd tett nélkül, lám azon érzelem melyet mindig Kossuth ellen tápláltam, végre valósul, és el kell érnünk, hogy szép hazánk ő által állásából kiesve, mélyebben süllyedni fog, mint valaha, és adja az Ég, hogy végenyészetnek ne dűljön. Mit nyertünk, nehány heti képzelt szabadságot a nemesek áldozatával s belküzdéssel, örök gyűlöletet az osztrák kormánytól s adja a jó Isten, hogy ezen gyűlölség a katonaság között gyökeret ne verjen, mert akkor vége mindennek, már is lehet tapasztalni, hogy a német s nem magyar tisztek örömmel hirdetik a magyarok bukását, s szinte híznak bele, ha valamely magyar ifjúnak balhíreket koholva, hazájáról eséjét ingerelheti, sőt vannak magyarok is, kik talán nem rosszaságból, de affektációból hazájokat bitorolják, s állítják, hogy mennyire készen vannak hazájokat pártütésökért megfenyíteni etc. etc. Én megvallom jó étvágyom sincsen, s mennyire lehet, kerülöm efféle kakuk madarakat, s ha tehetném, örömmel hagynám néhány hétre Olaszországot, míg a magyar dolgok helyre nem jönnek. A haemorhoidális bajaim, ámbár nem szűntek meg egészen, de könnyebben érzem magamat, csak a kiállott nagy hőségtől a hajam mind kihull, s elgyengülve vagyok.

Az olasz dolgok jó formán rendbejönnek,[1] hanem itt Maylandba most is vannak, kik hiszik, hogy bennünket kihajtanak, azért a vigyázat nagy s halál a büntetés, kinél fegyvert találnak, máris vagy 10-en lövettek agyon, kiknél fegyvert s lőszert találtak. Szeptember 10-én tartottuk a *Te Deum*-ot melyen a maylandi garnizon volt jelen, s állott két huszárezredből, s 37 batallion gyalogból, meg 84 ágyúból. Jelen volt az orosz császárnak egy generálisa, ki az öreg Radetzkynek az orosz birodalom legelső keresztjét átnyujtá, azon szóval, hogy ezen rendet csak azon fővezér nyerheti el, ki ellenét úgy megveri, hogy nemcsak az országból, hol a had vezettetett visszahúzódni kelletik, hanem éppen képtelen többé háborút viselni. Úgy több kisebbszerű rendet is adván által az elosztásra, a ceremónia szép volt, s kétszeri Éljen álgyúzással a mi s orosz császárért fejeztetett be, minden Salve 101 lövésből állott.

Azon Verlagsquittungot, melyet jó Atyám küldeni szíves volt —120 frtot — megkaptam, de hasznát nem vehetem, mivel az osztrák kormány parancsolatot adott ki, hogy semmiféle ilyen Quittung, mi Magyarországbul jön, mindaddig míg Magyarországgal egyértésbe nem lesznek, vagyis békét kötnek, beváltani nem lehet. Az ellen azonban azon 400 fl Quittungot béváltottam s egy részén egy igen szép lovat vettem, most 3 lovam van.

---

[1] Augusztus 15-én fegyverszünetet köt Carlo Alberto a császári hatalommal. A reakció oldaláról nézve jó az, hogy Carlo Alberto Radeczky győzelmeinek hatása alatt abbahagyta a harcot, s így — legalább a fegyverszüneti tárgyalások alatt — az Olaszországban lekötött haderő felszabadult.

Kedves jó Atyám! Ezen levelembe zárom még azon szívemből gerjedező kivánságimat, mit szavakkal csak gyéren lehet leirni, az én Istenem vezérelje keresztül ezen zavaros időkön egy szebb jövendőre, hol kedves hazánk virágozni fog és egybefont karokkal ölelhetjük egymást szív, test és lélekben egészségesek, és úgy a Mennyei Atyánknak áldozatot nyujthatunk, s hogy még számos névnapokat engedjen elérni, fiainak s rokoninak örömére s diszére.

Vegye forró csókjait a holtig szerető fiának

Károlynak

(Kaposvári Állami Levéltár. – Kacskovics iratok.)

27.

Krancsics József — Zombath Antalhoz

Tekintetes Ügyvéd Úr!

Nékem különös tiszteletreméltó Uram!

A Nyuli-hegyeken a szüret már 18-ikán e hónap megkezdetvén, ezzel a dézsma-bor szedésének ideje is beállott, ezt a felszabadult polgároktól nem követelni és csak hallgatni, annyit tenne, mint azt önként nékik oda ajándékozni, az eltörlő törvények az ország gyűlésén ugyan alkotásban vannak, de azok még sem szentesítve nincsenek[1] és azért erőnélküliek és amint a bécsi körülmények jelei mutatják, talán szentesítve sem lesznek, de különben, mi nálunk a dézsma, értem urasági dézsma járandóságot és más egyéb hátramaradott úrbéri illetőségeket az uradalmak mindenütt követelik, igaz hogy erőszakot nem követnek el, mely ily zavaros időben célszerű sem volna, de mégis csak mozgolódnak, ha kaphatnak valamit jó módjával. Mire nézve ezennel káptalanom meghagyásából felkérem és szólitom Tekéntetes Urat, hogy ha lehetséges, hiteles és törvényes bizonyságnak jelenlétében szólitsa fel a nyuli polgárokat, hogy az előbb említett okokból jelen évben a bordézsmát az uradalomnak szolgáltassák ki és ha ellenszegülnek, erről a törvényes bizonyságtól a bizonyítványt kiadatni szíveskedjék, hogy utóbb jogunkat kereshessük és önként odaajándékozni ne látszattassunk! A gecsei uradalomban az illető ügyvéd úr éppen ezt tette, és a megtagadó bizonyítvány mellett a vármegyén a polgárok ellen repozicíót kért, a terminus is a repozicióra meghatároztatott, de a zavarok

[1] Ld.: II. k. 66. sz. levél 2. jegyzetét.

miatt ezt meg nem tarthatták. A polgárok azonban azt felelték, hogy jelen évben ugyan megadják, de kárpótlásokat utóbbra, ha a dolog az ő javukra döntetnék el, fenntartják. Amint a tisztartótul értem a szőlőhegyekben a polgárok korcsmáltatnak és pálinkát is szabadon mérnek. Kérem Tekintetes Urat, ezen kihágásokat is egyúttal erélyes fellépése által megszűntetni. Ha Tekintetes Úr jobb módot találhat ki célunk elérése és jogunk fenntartására, tessék aszerint működni, én nem találok mást, de a dolgot elnézni és semmit sem tenni, éppen nagy hiba volna és ezen hibát mint kormányzó rajtam száradni nem engedhetem.

Nálunk minden mozgásban vagyon, egész nap a dobszó harsogtatja füleinket, egész nemzetőrsége Sopron megyének, mintegy hatezerből álló, Szombathelyen utaz keresztül, a vasmegyeiek is csak a szomszéd falukban tanyáznak, mintegy háromezeren, és Kanizsának tartanak, de nagyon lassú lépéssel. Ma hoztak ötven nyomorult illir foglyokat városunkban, úgy hírlik, hogy ezek hat ágyúknak kísérői voltak, melyeket Kanizsa tájékán tőlök elvettek. Mindenfelől csak rossz hírek. Semmi vigasztaló, sőt a királynak újabb rendelkezései,[2] melyeket elsőben a bécsi, német újságban olvastunk még aggasztóbbak, már most nem tudjuk hová és merre, az Isten legyen vélünk. Többnyire magamat drága úri barátság és hajlandóságába ajánlom és maradok különös tisztelettel Tekéntetes Úrnak

Szombathelyen 30-ik Szeptember 1848

alázatos szolgája

Krancsics József m. p.

Apát, Éneklő Kanonok és Kormányzó.

(Győri Állami Levéltár. — Zombath-iratok 1848—1849.)

28.

Rosowácz N. — Szallay N.-hez

A levélíró, mint az alábbiakban beszámol, Pestről Óbudán, Zsámbékon, Bián és Bicskén át utazott a hadművcleti területre. Útközben a nemzetőrök minduntalan feltartóztatták, átkutatták és kifaggatták. Végül megérkezett Mórra, ahol

[2] Valószínűleg Ferdinánd szeptember 22-én, illetőleg 25-én a hivatalosnak számító Wiener Zeitungban megjelent nyilatkozatairól van szó: az elsőben rosszallja az uralkodó a magyar kormánynak az Ausztriával fennálló kapcsolatoknak a gyöngítésére irányuló törekvéseit, a másodikban pedig közli Magyarország lakosságával, hogy a fenyegető polgárháború kiterjedésének veszélye és az „anarchia" félelmei eltávolításának s a vérontás meggátlásának okából kinevezte gróf Lamberg Ferenc tábornagyot az országban levő haderők főparancsnokává.

a hírek ellenére, horvátoknak nyomát sem találta, s itt úgy értesült, hogy Jelačic Tatán van. Másnap azonban, amikor Tatára ment, azt hallotta, hogy az ellenség Győr felé vonul. Úgy látszik, menekül, vagy legalábbis visszahúzódik s közben fosztogatni akar.

A szembenálló seregek elhelyezkedése alapján valószínű, hogy az ellenség csak a magyar jobbszárnyat akarhatja megtámadni, vagy átkarolni, vagy pedig teljesen visszavonul. Lehet, hogy Lamberg és Zichy halála, a király vérontást tiltó kiáltványa s a magyarok támadásának hevessége Velencénél ráébresztette Jelačicot helyzetére, s nem lát más menekvést, mint a rendezett visszavonulást. Hogy azonban ez Győrön át a Felvidékre, vagy Zalán át Ausztria felé, vagy vissza Horvátországba történik-e, azt csak Győrben látja majd a levélíró, ahonnan jelentését majd elküldi.

Javasolva az ellenség megtámadását, s menekülésre kényszerítését, utasítást kér Győrbe: mi a további teendője. Ő azzal a szándékkal hagyta el Pestet, hogy Jelačić táborába megy, színleg felajánlja neki szolgálatait, s ily módon hadititkaikat kifürkészve, közölheti majd a címzettel. De bizonyos okokból más elhatározásra jutott. Panaszkodik helyzetének súlyossága miatt. Aggódik, hogy a fáradalmak s a szégyenletes halál veszélyének vállalásáért megvetés lesz a jutalma, amit – mint zsidó és kém – máris sokak részéről tapasztalt a seregnél, s így előmenetelre nem számíthat. Pénzjutalmat pedig, minthogy a világ minden kincse sem ér fel az akasztófával s a hóhér kötelével, határozottan visszautasítana. De szívesen áldozza fel magát a szabadságért, mert mint zsidó és lengyel, arra másoknál szenvedélyesebben törekedik.

Az utasításhoz képest folytatja majd az útját, vagy visszatér. Ha az ellenség táborába megy, leveleit onnan Pestre, egy nőrokona címére fogja küldeni, aki azokat a címzetthez továbbítja. Jó volna, ha ez a nő engedélyt kapna, hogy markotányosnőként a sereghez mehessen.

Mein Herr Kommandant!

Verzeihen Sie mir gütigst, dass ich meine kurzen Berichte in lange Briefe hülle, ich glaube mich verpflichtet, von meinem Tun und Lassen genaue Rechenschaft ablegen zu müssen.

Ich konnte erst Monntag spät Abends Pest verlassen, weil ich den Pass nicht früher erhielt, und ich reiste von Altofen nach Zsámbék trotz des heftigsten Regens und der Finsternisse. Hier hiess es der Feind sei in Moor. Ich eilte nach Bia und Bicske und Németház, würde aber bei jedem Schritt von teils besoffenen, teils imponieren wollenden N[ational] Garden aufgehalten und durchsucht, mit Bewachung begleitet, und auf echt österreichische Weise ausgefragt; endlich kam ich durch alle diese Chicanen hindurch, und erfuhr, der Feind stehe in Kisbér wovon ich Sie durch einen eigenen Boten benachrichtigte.

In der Nacht spät kam ich in Moor an, aber hier gab es kein Zeichen von einem Kroaten, und nur von einem Bauer, der zufällig die strasse fuhr, vernehm ich, Jelachich sei in Dotis, was man mir in Németház auch gesagt hatte. Vor sieben Uhr früh kam ich in Dotis an, und hier höre ich der Feind gehe nach Raab, welches 3 Stationen von hier sei.

Zu Fuss dahin zu kommen, ist mir-bei den Strapazen der gestrigen und der Fussreise, der heutigen Nacht – unmöglich, und doch muss ich den Feind erreichen coûte qu'il coûte. Vielleicht nehme ich Pass, wie

wohl ich nur nach Ofen habe. Den hier eingezogenen Berichten zufolge scheint der Feind zu fliehen, oder wenigstens sich zurückzuziehen, und auf seinem Wege jene Ortschaften besuchen zu wollen, wo er Geld, Lebensmittel und dergleichen erpressen kann, die Raaber würden wohl tun, klüger zu sein wie die Weissenburger. Als ich Pest verliess, hat ich gradezu die gefährliche Absicht, ins Jelachichen Lager zu gehen, und meine Dienste anzubieten, da ich weiss dass mehrere Polen in Seinem Heere sind, so würde ich ihn überzeugen, dass ich Leutnant schon 1831 in Polen war, und einmal eine Charge in seinem Heere habend, wäre ich im Stande alle Geheimnisse zu erraten oder zu erfahren und Ihnen mitzuteilen.

Aber das Zurückziehen des Feindes und ein Wort, dass Sie mein Herr Kommandant verloren, aber nicht fortsetzten (Wenn Sie mich anschmieren) brachten mich auf andere Gesinnung, ich wollte das Vertrauen zu mir auf keine so harte Probe stellen, und fasste einen anderen Plan, den ich so begründete.

Da unsere Linie links an die Donau, rechts an die Gebirge und mit den Garden bis Dotis, sich dehnt – der Feind aber dass Centrum (Weissenburg, Pákozd etc.) verlasste, so kann er nur den Rechten Flügel angreifen oder umgehen wollen – oder gar sich ganz zurückziehend, die Ortschaften, die er betritt plündern lassen. Vielleicht hat der Tod Lambergs und Zychys und die Proklamation des Monarchen kein Blut zu vergiessen, so wie die Wut des Angriffs in den Hügeln bei Velence, Jelachich über seine wahre Lage die Augen geöffnet, und er sieht keine Rettung als in einem geordneten Rückzuge, ob über Raab, in die slavischen Obergegenden, oder seitwärts durch das Száláder Comitat, in die Östreichischen Gebiete, oder gar nach Kroatien kann ich erst in Raab wissen, von wo ich den Bericht übersenden werde.

Die wenigen strategischen Kenntnisse die ich habe, würden mich eher bestimmen, der Arreieregarde des Feindes mit 150 Mann Fussvolk, todesmutig und kühne wie ich, wie die Hyänen zu folgen, um alles zu zerreissen, was zurückbleibt nächtlich zu überfallen und mit Schrecken und Angst zu jagen. Mann soll zwar dem flihenden Feinde goldne Brücken bauen, aber nichts hindert, ihm zur unordentlichen Flucht anzutreiben, und ihn mit N[ational] Garden teilweise aufzureiben.

Ich bitte sehr mich in einem Briefe nach Raab zu instruiren was ich weiter zu unternehmen habe, den Gefahren, Mühseligkeiten und einem schändlichen Tode blossgestellt, wird der Lohn dieser Hingebung Verachtung sein, wie sie mir bereits von Vielen in Korps – die davon erfahren mussten – in vollen Massen geworden ist. Mann verachtet den Juden und den Spion in mir – ich darf also auf kein Avancement rechnen – und eine Belohnung, würde ich wegwerfen, weil alles Gold der Erde, keine Galgennstange, Strick, Leiter und Henker, aufwiegen!

Ich opfere mit Freuden mein Tun, meine Ruhe, mein Leben, weil ich ein Jude, weil ich ein Pole bin, der Freiheit, die ich glühender suche, als andere, die hochstehen, und die Sklawerei nie gefühlt! Ich bitte wiederholt um Instruction nach Raab, unter der Adresse: Herrn Jacob Redlich in Raab Postrestante *Franco*. Weil mein Siegel I.R. ist, mache ich die Zuflucht zu dieser Adresse, damit sie mit meinem Passe nicht übereinstimmt, und ich den Gefahren entgehe, wenn der Brief geöffnet würde. Wenn es möglich währe, mir dort einige Gulden, laut Instruction entweder zur Fortsetzung der Reise, oder Rückreise, beizuschlissen, oder anzuweisen, wäre mir sehr geholfen, weil ich wegen Pferde nie in Verlegenheit kommen darf. Sollte ich aus dem feindlichen Lager schreiben, dann adressire ich die Briefe nach Pest, an eine Verwandte von mir, die Ihnen die Zettelchen in dem Stile eines Uhrmachers überbringen wird. Es wird daher gut sein, dieser Jüdin ein Erlaubniss als Marketenderin ins Lager zu kommen, zu herabfolgen, und was ich den Herrn Hauptmann grade heute ersuche.

Indem ich mich Ihren fernere Güte gehorsamst empfehle, und um die Aufklärung bitte, ob ich Sie als Kommandanten Ihre Brigade, General tituliren darf, was mir höchst wünschenswert wäre, und zum Heil des Landes zu wünschen ist, und um Verzeihung bittend für die hier nicht besser mögliche Schrift, und die Kühnheit meines Schreibens, schliesse ich meinen gehorsamsten Bericht und zeichne mit aller Ehrfurcht, meiner Herrn Brigade-Kommandanten

gehorsamster Diener

J. Rosowacz

Dotis den 1-t Oktober früh 10 Uhr 1848.

(Szekszárdi Állami Levéltár. – Vegyes iratok.)

29.

Koss Dávid — Apponyi Györgyhöz[1]

Koss szerint „a szerencsétlen viszonyok között, melyben jelenleg élünk" a legfontosabb az, hogy azokról a viszonyokról tájékoztassa urát, melyek a környéken uralkodnak. Jelačić seregének egy része Rott tábornok vezetésével Pécs, Mágócs, Döbrököz, Javanca és Regölön keresztül nyugodtan elvonult, csak húst kenyeret és bort rekviráltak, arról nyugtát állítottak ki és kímélték a tulajdont. De egy második transzport már Pincehelyen rabolt és zsákmányolt. A lakosság elmenekült. Hőgyészen is nagy a rémület, az emberek a jobb holmijaikat elássák, a

[1]Ld.: Függelék 15. sz. levelet.

kastélyban is Brückner egypár dolgot biztonságba helyezett. De mi legyen a kasszával? Október elsején a községhez egy felhívás érkezett, népfölkelésre. Hőgyészen nem jó a szellem, a nép kijelentette, hogy csak akkor megy, ha a tisztviselők és a papok is mennek. Az urasági irodához jöttek a felforgató Werner asztalos vezetésével és követelték, hogy az urasági béresek, erdészek és tisztviselők is velük menjenek. A városházán fenyegetődztek, hogy ők a papokat és a tisztviselőket, ha azok nem mennek velük, inkább agyonütik. Szerencsére a parancsot visszavonták. Hasonló esetre utasítást kér. A hőgyészi uradalomhoz tartozó községekben a bordézsma kérdése megoldatlan maradt. Valamennyi község arra hivatkozik, hogy úrbéri jellegűek a szőlők. Weisz Móric, a piac bérlője, október elsején szerződését visszaadta, mivel nem képes a piacdíjakat beszedni. A szerződést vissza kellett venni és egy negyedévi bérletét kár címén el kellett engedni, ő azonban nem volt megelégedve és egyharmadot követelt. Az intéző renitenskedett, amikor az új könyvelési módszert közöltem vele, azt mondta, hogy annak vezetése egy öregember számára nehézkes, nyilvánvaló ellenállás ez, mert hisz az új módszer sokkal egyszerűbb és tisztább, mint az ő eddigi zűrzavaros könyvelése. Továbbiakban gazdasági és szervezési kérdésekről számol be.

Hochgeborner Herr Graf! Mein gnädiger Herr!

In den unglücklichen Zeitverhältnissen in welchen wir gegenwärtig leben, ist es wohl das wichtigste dass ich Euer Wohlgeborn darüber Bericht erstatte wie sich in unserer Umgebung die politischen Dinge gestalten. Ein Teil der Armee des Banus Jellachich zog unter General Rott über Fünfkirchen, Magócs, Döbrököz, Javanca, Regől ganz ruhig vorüber, sie requirierten in den Ortschaften bloss Fleisch, Brot und Wein, stellten darüber Quittungen aus und schonten das Eigentum. Doch nicht so ruhig soll sich ein zweiter Transport benehmen, der vorgestern nach Pincehely kam und dort, wie man sagt, rauben und plündern soll. Die Einwohnerschaft hat sich geflüchtet und ihnen das ganze Dorf überlassen. In Hőgyész herrscht auch grosse Furcht, die meisten Leute haben ihre bessere Sachen vergraben, auch im Schloss hat Brückner einige Sachen in Sicherheit gebracht, was ist aber mit der Kasse in Fall der Not zu tun? Sonntag den 1.-ten october kam von Oberstallrichter ein Aufruf an die Gemeinde zur Erhebung in Massen. Leider muss ich Euer Hochgeboren berichten, dass bei dem Högyészer Volk nicht der beste Geist herrscht. Sie erklärten, nur dann zu gehen, wenn auch die Beamte und Geistlichen mitzögen. Es kam ein grosser Teil der Gemeinde in die herrschaftliche Kanzlei unter Anführung des Aufwieglers Tischler Werners und forderte, dass die herrschaftlichen Béresek [!], Förster und auch Beamten mit ihnen mitziehen, vor dem Városház aber stiessen sie Drohungen aus, dass sie die Pfaffen und Beamten, wenn sie nicht mitzögen eher totschlagen wollen. Zum Glück kam ein Widerruf des Befehls, sonst weiss ich nicht, welchen Anbinden die herrschaftlichen Beamten ausgesetzt gewesen wären. Ich würde Euer Hochgeboren sehr bitten uns bei ähnlichen wiederholenden Vorfällen, auch in Hinsicht der Kasse, einige Verhaltungsmassregeln gnädigst mitteilen

zu wollen. Die Aufforderung an die Gemeinden der Herrschaft Högyész sich in Hinsicht des Wein-Neuntels mit uns zu verständigen, blieb grösstenteils ohne Erfolg. Die Högyészer, Dusser, Nanaer Vorsteher erschienen gar nicht, der Varasder Richter schrieb, dass man die Gemeinde mit der Neuntelung verschonen möge, da die Varasder Weingärten lauter Urbarial-Gründe seien. Die Kalocsaer erklärten sich bereit die Konscription vornehmen zu lassen, wenn es auch die übrigen Gemeinden täten. Die Berényer verweigerten die Konscription direkt. Wir verlangten weiter nichts, als dass die Konscription vorgenommen werde, undzwar nicht der Herrschaft übergeben, sondern bei der Gemeinde verbleiben möge, damit, wenn ja Neuntel gegeben werden müsse, niemanden ein Unrecht geschehe, sondern ein Richtschnur zur Erhebung desselben vorhanden wäre. Aber alles war umsonst! Heute ist Herr Fiskal mit dem Verwalter in demselben Geschäfte nach Apáti gefahren, der Erfolg wird wahrscheinlich auch derselbe, wie es in Hőgyész, sein.

Marktgefällen Arendator Móric Weiss übergab am 1.-ten Oktober seinen Kontract an die Herrschaft zurück, indem er nicht im Stande sei das Marktgefälle einzukassieren, da niemand mehr zahlen wolle. Es blieb uns nichts anderes zu tun übrig, als den Kontract zurück zu nehmen und ihm einen 1/4 jährigen Pachtschilling als Schadenersatz nachzulassen. Er war damit nicht zufrieden gestellt, sondern forderte 1/3 des Pachtes als Nachlass, was ihm aber nicht bewilligt wurde. Ich verlangte von ihm die Bücher, damit er seinen Verlust ausweise, er versprach mir dasselbe zu übergeben und nachdem ich selben revidiert, werde ich darüber Euer Hochgeboren berichten.

Bei Einführung der Kasse-Gegensperre und übergabe des Formulars für die künftige Rechnungführung an dem Verwalter, äusserte sich derselbe sehr missfällig: als sei ihm dadurch nichts geholfen, diese Rechnungsmetode wäre nicht für einen alten Mann, sondern für einen jungen Federfuchser etc. etc. Dass es bloss Renitenz sei, ist evident, denn die einzuführende Rechnungsmetode ist viel einfacher und klarer als sein bis jetzt geführter Galimatias[2] und muss, wenn ein strenger Kontrolle der Kasse möglich sein soll, eingeführt werden. Apáthier Kassner Tilly hat die ganze Metode gleich begriffen und gar keine Schwierigkeiten dabei gemacht. In Gegensperre wurde den 17-ten Sept. 2000 f. 3175 xr. genommen; jetzt mit Schluss des Quartals, nachdem die Extracte eingereicht sein werden, wird wieder die Revision der Handkasse vorgenommen, und die überflüssigen Gelden in die Depositenkasse eingelegt werden.

---

[2] Galimatias francia szó, jelentése zagyvalék, zavaros beszéd, melynek semmi értelme nincs.

Am 19-ten Sept. habe ich in Apáti die Keller-Revision vorgenommen, beiliegender summarischer Extract wird Euer Hochgeboren das Resultat derselben zeigen. Der Überschuss der leeren Fässer komm daher, weil bei der, im vorigen Jahre gehaltenen Revision die meiste Fässer bei den Untertanen ausgeliehen nicht revidiert werden konnten heuer aber alle in Keller vorrätig genau revidiert wurden. Nun ist de Apátier Keller ganz in Ordnung und kann in Zukunft bei genaue Rechnungsführung in den Fässern weder ein Überschuss noch Abgang mehr sein. In Hőgyész werde ich morgen die Revision vornehmen fürchte aber hier auf grössere Mängel zu stossen, denn dem Apátie Bindermeister muss ich das Lob erteilen, dass er ein sehr ordentliche Keller manipulant sei.

Den Auftrag Eu. Hochgeboren in Hinsicht der Billiardballen bin ich nun ausser Stande zu besorgen, da aus meiner Reise nach Pes diesen unruhigen Zeiten halber, nichts geworden ist, doch werde ich selben gelegentlich entweder durch meinen Bruder in Pest oder Deutsch laut Anordnung besorgen. Das Billiard selbst aber, dem Wunsche Euer Hochgeboren gemäss, mit wenig Kosten durch Tischler Wenzel herrichten lassen. Indem der gnädigsten Frau Gräfin ehrfurchtsvoll die Hände küsse und mich der ferneren Huld und Gnade empfehle, geharre ich in tiefster Ehrfurcht Euer Hochgeboren

Hőgyész am 3-ten Oktober 1848

untertänigster Diener

D.A. Koss

(Szekszárdi Állami Levéltár. – Apponyi cs. iratai.)

30.

Perczel Mór — Sztankovánszky Imréhez

Kiskaidacs 8ber 5 [!] kén 848

Barátom Imre!

Hogy expediciónk a legjobb sikerrel folyt le, talán már fogod tudni. Rott és Filippovics serege már nincs többé. Ők többi tisztjeikkel együtt – kivévén azokat, kik magyar szolgálatba állottak – még tegnap Pest fele mint hadifoglyok indíttattak, a közlegénység hazájukba fog kísértetni.[1]

[1] Ozoránál a Csapó Vilmos nemzetőrei által a siófoki átkelésnél feltartóztatott Rott és Philippovics cs. tábornokok horvát csapatait Perczel és Görgey október 7-én kényszerítik fegyverletételre. A dátum tehát hibás, a levél valószínűleg 8-áról kelt.

A dolog részleteiről – seregem viseletéről – később kimerítő jelentést teendek, most azért nem tehetek, mert holnap Pestre kell mennem quartélyom végett, előlegesen azonban kérlek: hogy a fegyverek osztogatásával ne siessetek, hanem várjatok meg engem is, hogy azokat, kik magokat mind fegyelem, mind bátorság tekintetéből jól viselték, kik minden parancsolataimat pontosan teljesítették, megjutalmazhassam érdemük szerént. Én mást nem kívánok – részemre elég azon öntudat, hogy hazámnak és igazságos ügyünknek szolgálhattam és szolgálataimnak sikere is lett.

Többnyire maradok barátod

Perczel Mór

Ami nékem nem tetszett a dologba – az a fosztogatás volt és legszomorúbb az, hogy még uraink közül is raboltak.

(Szekszárdi Állami Levéltár. – Sztankovánszky cs. iratai.)

31.

Teleki László — Ismeretlenhez

Kedves barátom!

Alkalmasint nem vagy értesülve azok felől, mik a legújabb időkben Magyarországon történtek, mert elleneink mindenként azon igyekeznek, hogy ily hírek a hadsereghez ne jussanak. Szükséges pedig, hogy tudjatok mindent, tudjátok, hogy vész fenyegeti szegény hazánkat, s a vész azoktól jön, kik ügyét Olaszhonban védtétek. Szegény magyar sereg, melynek világismerte hősi tetteit azzal akarja egy ármánykodó párt megjutalmazni, hogy majd visszatérve oda, hol hazát hagyott, azt többé ne találja meg!

Igen, ha ellenségeinknek tervük sikerül, úgy a magyarnak nem lesz többé hazája, úgy a magyar faj földönfutóvá lesz, hasonló a zsidóhoz. Tehát semmit sem hallottál a történtekről!? Bámulatos mennyire el vagytok szakadva a világtól.

Jellasics volt horvátországi bán, kit e hivatalából maga a király tett le,[1] egy rabló sereggel átkelt a Dráván. Pusztítja a magyarnak kedves hazáját, vette útját Pest felé, gyújtogatva, gyilkolva, nem kímélve se nőket, se gyerekeket, mert a magyar fajt ki akarják írtani. Frigyet kötöt-

[1] Ld.: I. k. 176. sz. levél 2. jegyz.

tek ama rác rablókkal, kik kegyetlenségeiket a legborzasztóbb fokra vitték. Erőszakot tenni hajadon leányokon és nőkön, gyilkolni a gyermekeket mindennapi dolog, de nyársra vonják, de a legkínos'bb halállal végzik ki hazánk fiait, midőn módjuk van; egész falvakat irtanak ki, még máglyára is viszik, kiket elfoghatnak, s megtörtént már az is, hogy midőn egy apa az ellenség által elfogott fiát kiváltotta, *sülve* küldték neki vissza. S most mindezen rablók főkapitánya és cinkosa, Jellasisc, egész Magyarország főkapitányává nevezi ki magát,[2] s kormánya és cinkosai hatalma alá akarja vetni az egész magyar hazát. Ha ez sikerülend, úgy nem fogjuk többé mondhatni: *él magyar, áll Buda még!* Úgy a magyar minden népeknek csúfságává válik, csak reszketve fogja megvallhatni, hogy ő magyar, és kénytelen lesz saját nyelvét is elfelejteni, *uralni* fogja a rácokat és horvátokat, kénytelen lesz előttük fejet hajtani, mint rabszolga irgalmat kérni. Szegény dicső magyar hadsereg! Ez leend jutalmad annyi diadalért, ha nem sietsz hazád védelmére! Igen, mert védeni fogjuk hazánkat az utolsó csepp vérig! A magyart le lehet gyilkolni, de gyáván meg nem adja magát soha. Felkelt a magyar nép erejének érzetében; diadal vagy halál, ez köztünk a jelszó. Lengyelhonból, Csehországból és Stiriából e dolgok hírére visszasietett a magyar katona[3] tűzhelyeit védni, s a közlelkesedés talán megmenti a hazát. De szükség leend minden honfi karjára. Ti ezt nem tudtátok meg, e hírek nem juthattak hozzátok, különben ti is visszasietettek (!) volna hazátokba, odahagyva idegen tiszteiteket. De még nem késő. Ha közölni fogod ezen híreket honfitársainkkal, a magyar sereg derék vitézeivel, úgy azt hiszem, perc alatt el lesz határozva, hogy ti is mindnyájan sietni fogtok hazánk védelmére. A honunkban létező katonaság és nép összpontosult törekvéseinek már sikerült győzelmet vívni ki Jelačić vad csoportjain, hátrálni kénytelenítetett a rabló! De ellenségeink is igyekeznek összeszedni minden erejöket, külföldi seregeket küldenek ellenünk a horvátok és rácok segítségére, és csak közelszántság mentheti meg hazánkat a vésztől. Óh bár sietnétek hazánk védelmére, minden perc pótolhatatlan veszteség, és ha még időztök, úgy minden veszve lesz, úgy vége a magyarnak.

De bízom Istenben, nem fogtok késni, és a magyar nem hagyandja el önmagát. Így Isten se hagyandja el.

Mint magyarhon képviselője Párizsban, kötelességemnek éreztem téged, kinek buzgó hazafiságáról meg vagyok győződve, a hazánkban

---

[2] 1848. október 3-án kelt királyi leirat Jelačićot helyettesévé és a magyar hadsereg fővezérévé nevezi ki. Az irat a kinevezést Lamberg megölésével indokolja. (Ld.: II. k. 59. sz. levél 6. jegyz.)

[3] Ld.: Függelék 17. sz. levelét és vonatkozó jegyz.

történtekről értesíteni. Használd ez értesítést, amint lehet, többet írnom felesleges volna. A Hazának szüksége van reátok, tudjátok.

Áldjon meg a magyarok Istene

Párizs, október 6-án 1848.

barátod

Teleki László [s.k.]

(Velence, Museo Civico Corer Mss. Manin 2353.)

32.

Bezerédy István — Sztankovánszky Imréhez[1]

Pest Oct 8. – 848.

Az isten nagy és hatalmas, édes Imrém! el sem hagyja az ő benne bízókat — boruljunk le az ő végzései előtt!

Tudod mi történt nálatok a bécsi hírek[2] is előbb fogtok már hozzátok érkezni, mint a levelem, azt adom még azokhoz, hogy Jellaschichnak már Bruckban (Ausztriában) volt szállás, élelmezés s.a.t. rendelve, hiteles hír szerént az öreg Lederer és Albrecht főherceg is táborában vannak. Móga nem is várván az itteni utolsó parancsot, sietve nyomult utána[3], Pázmándy gőzösen mégyen innen számos fegyveres követtel,[4] köztük Bartal és Laci[5], és 2 divizió Wilhelm huszárral néhányezer önkéntessel és két hatalmas üteggel. Gőzösön Győrig és onnan a hadsereghez — annak mozdulatait a körülményekhez képest felhasználandó — ha Jellachich fegyverben mégyen át Ausztriába vagy ha a bécsiek segedelmünket kívánják,[6] utána mégyen seregünk, és ki tudja mi történik Bécs falai alatt, hol a magyar és osztrák nemzeti zászlók egyesülve két-

---

[1] Ld.: 230. sz. levél 1. jegyz.

[2] Az 1848. október 6-án kezdődő bécsi forradalom hírei Pesten szokatlanul hamar – 1–2 nappal az események kirobbanása után – ismeretessé váltak.

[3] Vö.: II. k. 119. sz. levél 2. jegyz.; uo. 121. sz. levél 1. jegyz.

[4] Pázmándy Dénest a Honvédelmi Bizottság azzal a megbízással küldi a parndorfi táborba, hogy ott a hadvezetőséget Bécs megsegítésére buzdítsa. Pázmándy – mint tudjuk – ennek a megbízatásnak nem tett eleget, ellenkezőleg: – amint azt elfogatása után pere is mutatta – a táborban mindent elkövetett azért, hogy a hadsereg átkelését a határon megakadályozza.

[5] Bartal György, Bezerédy István barátja, korábban a magyar kancellárián tisztviselő, az első népképviseleti országgyűlésen követ, majd Duschek minisztériumában pénzügyi tanácsos. Laci bizonyára Madarász László.

[6] Mint tudjuk, a Honvédelmi Bizottság olyan utasítást adott a Bécs megsegítésére készülő seregnek, hogy várja meg Bécs vezetőségének egyenes meghívását.

ségkívül győzni fognak.[7] Berény most sok német katonaság által meg van szállva, azonban mi lesz ennek sorsa?

Alkalmasint olyan idő áll előttünk, amelyben majd mondanunk kell — sapienter idem contractus[8] s.a.t.

Itt most mind tűzláng — mégyen le követségi bizottmány az alsó táborba — a rácok ellen álló hadsereget magyar lábra tenni át — és a Tisza melléki népfelkelést azok ellen vezérelni.

Perczel Móric és Görgey Jellachich et Co ellen felfelé fognak vonulni — csak néhányszáz gyalog, némely ágyú és egy pár század huszár marad nálatok — ott obszerválni, ha jön valahonnan ellenség.

Ébren legyetek. B. Kázmérral[9] tarts jó egyetértést — ha fenyeget valami, tüstént küldj futárt fel — haderőért — addig pedig, mit a felkölt nép közül, ha nem lesz rá többé ott szükség és még sem tudnátok eloszlatni — mennyire kivált fegyvert tudtok nékiek adni — ‚mi talán a Roth-féle zsákmánybul jut részben — Batthyányival egyetértőleg fordítsatok a rácok ellen, magatokat Beöthyvel[10] cointelligentiába tévén.

Ez legjobb mit tehettek a talán szétoszlani nem akaró, vagy nehézség nélkül együtt tartható néppel, mely a horvátok ellen már nem léend szükséges.

Csak írjál, de naponként — ládd, ma sem kaptam levelet.

Emlékeztetlek: hogy a Tolnai népfelkelés állapotát — Roth seregének ellenében tett eredményes működését — érdemit, sikerit s.a.t.[11] állítsátok össze egy jó kis hírlapi cikbe és küld be — jutalmaz az, buzdít is.

Itt a ma reggeli hírek után jó időpontot láttunk a (miniszterelnök távollétében[12]) firmát, mely úgy is csak levegőben volt, elhagyni — és a honvédelmi választmány elnökévé Kossuth megválasztatván, ezen választmány által fog — osztályzottabb kormányzat formájában — intéztetni dolgunk, míg az más fordulatot és alakot nem véend fel.

Így csak a honvédelmi választmányhoz intézzed jelentéseidet.

Egy pár nap most nem lesz ülésünk.

Én itt maradok — otthon most már nincs szükség reám —, itt pedig sok mindenféle adja magát elő, miben név nélkül bár, igen eredményesen lehet működni.

---

[7] A schwechati csúfos vereségnek legfőbb oka éppen az volt, hogy a magyar sereg a sok habozás, oda, majd visszavonulás miatt megkésett és így nem tudták a két erőt — a bécsi felkelőkét és a magyart — egyesíteni.

[8] Jelentése: bölcsen ugyanazon célért összefogni.

[9] Batthyány Kázmér, ezidőben délvidéki országos biztos.

[10] Beöthy Ödön ekkor délvidéki kormánybiztos.

[11] Az ozorai csatában (Vö. II. k. 106. sz. levél 1. jegyz.) Csapó Vilmos vezetése alatt a tolnai népfelkelőknek jelentős szerepük volt.

[12] Batthyány Lajos ezekben a napokban Bécsben tárgyal új kormánya megalakítása felől.

Gerliczyék jól vannak tegnap, átadta Lila levélkédet.

Mi is egészségesek vagyunk. Isten hozzád — holnap ismét írok — mondj ezer szépet barátinknak — Augusznak s.a.t. Szeressétek *Pistát.*

A miniszterek megjövetelök után írok ismét. Most pedig isten hozzátok, együtt ölellek benneteket, amint levelemet is közösen fogadjátok. A Tóni[13] által előre jelentett officiosus levél nincs a postán — arra tehát nem felelhetek.

Etelka s a két fiú köszöntenek. Gerliczynek jó éjszakája volt — egyéberánt még nincs kívül azon változáson, mely még itt létedben jött reá.

Havas Náci is rosszul van. Legalább volt még tegnap — hideglelés érte szegényt — ‚ma, ha lehet, meglátogatjuk. Isten hozzátok.

(Szekszárdi Állami Levéltár. — Sztankovánszky cs. iratai.)

33.

Ifj. Jármy Tamás — Finta Mártonhoz

Kedves Uram Bátyám!

Folyó hó 26-kán írott igénytelen soraim, hogy eljutottak-é rendeltetésük helyére, abban bizonyos nem lévén, újólag bátorkodom egy alázatos kérést intézni Kedves Uram Bátyámhoz.

Oláh Pál nős ember, hacsak Kedves Uram Bátyám az osztó igazság s méltányosság következtében különösen figyelmébe venni nem méltóztatik, ápoló nélkül maradandó édesanyja 5-öd magával s neje 6-k, az obskurantizmus áldozatjai leendenek, mint Eötvös Falu jegyzőjében íratott már eleven példa,[1] és mit kelljen ott mondani a törvényes eljárásra, hol a nősök, bár ezen fentebb említett egyénnél fiatalabbak valának is, a sorból kihagyatván, a nőtlen fiatalabbak mellőzve lévén, s mint másik levelemben érintém többen, egy idősebb nős, s többek ápolója, mert az ibrányi, kötelességét teljesíteni nem szokta bírónak nem közeli rokona, legyen kénytelen, ha nem is igazság s törvény szerint minden gyám nélkül hagyni el 4 árváival édesanyját s nejét, és csak azért, mert Úr Ferencnek a rendeletre hazamenni nem tetszett, ez ám aztán az erélyes eljárás!!!

---

[13] Augusz Antal, Bezerédy barátja, ez időben Tolna megye alispánja.

[1] Obskurantizmus a felvilágosodással szemben az a rendszer, amely az előbbinek ellentéteképpen a haladással szemben állva a homályt, a szellemi sötétséget akarja fenntartani. Eötvös A falu jegyzője c. művében számos ilyen figurát rajzol, akik szemben állnak a falu haladást képviselő jegyzőjével, Tengelyivel.

Alázattal vagyok bátor azért Kedves Uram Bátyámat fölkérni, hogy a fentelőadott oknál fogvást ezen Oláh Pál iránt figyelemmel lenni méltóztassék. Annyival is inkább fel vagyok jogosítva ezen kérésem sikert nyerése reménylésére, minthogy tapasztalt nagylelkűsége a körülményekhez képesti intézkedést megtenni jelen esetben nem tiltja.

Ki egyébiránt tisztelettel vagyok

Laskodon október 29 1848.

Kedves Uram Bátyánk alázatos szolgája

ifj. *Jármy Tamás*

(Nyíregyházi Áll. Levéltár. – Finta újoncozási korm. bizt. iratai.)

34.

Kacskovics Mihály — Fiához, Kacskovics Sándorhoz

Mocsoládon 8-ber 30-kán 1848

Édes fiam Sándor!

Feleségedhez írott és Zalav[árme]gyéből tegnapi napon tett visszajövetelemmel vélem közlött leveledből megértettem, hogy már Te is, századoddal az horvátokkal néműy plenkirozásban voltál, részben a Dráva folyó szélességének, amely köztetek vagyon, köszönhetni, úgy az ágyúk hiányának is, hogy az egyik részről még eddig kár alig történt, a lőszereket kivéve; ez igen jól történt, mert így legalább a tűzhöz még nem szokott nemzetőrjeink maguk is tapasztalván, hogy mindegyik lövés nem talál embert, ők is majd bátrabbak lesznek, amit szívemből óhajtom, mind az egész nemzetünkre, és kivált somogyi vitézeinkre nézve, hogy ők is a babérkoszorúra magukat érdemessé tegyék!

Ugyan tegnapi napon vettem Károlyunknak szinte szept 19-ról, Maylandból küldött nevem napjára üdvözlő levelét,[1] melyben valamint mindnyájatokat tisztel, úgy nem sok örvendeteset ír; mert jól lehet ők, szeptember 10-kén Maylandba két huszárezred és 37 Batallion gyalogság 80 ágyúkkal, számos sindikusok és jelesül a moszkvai nagykövetnek jelenlételében, fényes Te Deumot tartottak, és az olasz nép legyőzettetve lenni látszatik, mégis erős a fölvigyázás, és halálos büntetés alatt semmi olasznak fegyvert vagy lőszereket tartani nem szabad; és máris ezen parancsolat ellen vétettekből tízen lövettettek agyon!

[1] Ld.: Függelék. 26. sz. levelet.

Magyarországi viszonyokról is Olaszországban, kivált a táborba, sok ellenkező a vélemény, mely miatt tartani lehet, hogy még az ott táborozó katonaság között, de talán még a magyar ezredek között is — ingerültség következhetik; a német ezredek általában horvátokkal együtt, sok magyar tisztekkel, a császár tetteit — és csak a kisebb rész a magyar nemzet törvényes óhajtásainak teljesítését — igaz szívekből kívánja! Ő tehát a maga sorsát és helyeztetését nem magasztalja, és bár szerencsés lehetne, inkább Magyarországba jöhetni. Ő most is Maylandban tanyáz, az egészsége, amely a nagy melegekbe változó vala, és az haemoroidalis affectiókban[2] igen szenvedett, jelenleg valamivel kedvezőbb, de most is bágyadt, és majd csaknem minden haja el is ment fejéről. Juliusba nékie küldött pénze iránti Anwaisung jelenleg a császári pénztárba el nem fogadtatik, míglen Magyarhonnal békében nem lészen a császári kormány, és így pénzzel sem lehet őtet segíteni, ha csak a magánkereskedők útján nem. Ez okból Kanizsán kell lépést tennem. Valóban Te is írhatnál nékie Maylandba!

Édes Fiam! Kaposvárott 8-ber 21-kén osztály dolgában irott leveledet vettem, és többször átolvasván, abból csak ezt vehettem ki:

hogy Te senkinek nem hiszel, és azt gondolod, hogy én tégedet a mocsoládi osztályrésszel meg akarlak *szántszándékkal károsítani!* — és hogy most, miután a szőlőkből való dézsmát is elvesztettük,[3] — te leginkább károsodol!

Édes Fiam! Senkit, soha, szándékosan meg nem károsítottam, még károsítani sem szándékoztam, annál kevésbé édes magzatomat nem, — attól tiszta a lelkem. És valamint a mocsoládi, úgy a többi osztályrészeknek is vannak beneficiumjai, vannak maleficiumjai; és a bordézsma mindenkire nézve egymáshoz hasonló; következésképpen a károsodás is egyarányosi, sőt e pontra nézve a tótgyugyi osztályrésznek, azután a szerdahelyi rész birtokosai még jobban károsodnak a mocsoládinál, ki is, mivel tágasabbak a majorsági szőlei, ezeknek szorgalmatosabb gondviselésével — a dézsma hiányát helyrehozhatja némely részben.

Az osztályrészeknek meghatározásába én, mint igaz atya, köteles voltam még más körülményekre is tekinteni, melyek szerint az egyik vagy a másik gyermekem individualitására is számolnom kelletett, így po. Te és a Náci, mint öregebbek, tapasztaltabbak és törvénytudók, kötelesek vagytok a gyengébbekre és törvénybe kevesebb jártasokra gyámi gonddal lenni. Azért annak, aki Tótgyugyot nyeri osztályrészében, kötelességében áll a bindeki résznek birtokos nejét, mint gyengébbjének, jusaira; az pedig aki Mocsoládon jövend, hasonló kötelességgel fog tar-

[2] Aranyeres bántalmakban.

[3] Ld.: II. k. 66. sz. levél 2. jegyz.

tozni – a katona testvérjére, aki Örsre jövend. Tinéktek kettőtöknek, azaz Nácinak és Sándornak testvéri kötelességében álland, a bindeki és öttvösi birtokosnét – a másiknak az Örsikéri ecsenyi birtokost, nem csak in respectu jurium radicalium[4] hanem még az úrbéri birtokra, proportióra is, távolabbi atyafiságra nézve is, igazikban védelmezni és jó tanáccsal lenni. Mégis, vajon Mocsoládot, ahol szinte úgy, mint Tótgyugyon, sem az úrbéri rendezés, sem a proportio és comassatio consumálva nincsen,[5] kinek rendeljem? Károlynak-e? vagy Miskának-e? akik sem törvényt nem tanultak, sem a szükséges tapasztalásuk nincsen. Igy tehát a mocsoládi osztályrész – az Isten és az ember törvénye szerint – másnak általam nem rendeltethetett, mind Tenéked, vagy a Nácinak. Ez okból a múlt 1846/1847 elein sürgettelek, hogy válaszd magadnak akár tótgyugyi, akár a mocsoládi részt. Te, akinél az osztálylevél 1846-ik esztendőnek nagyobb részben állott, többszeri kérésemre, sőt 1847-ben januáriusban elhatározott kinyilatkozásom után sem tartottad meg a szavadat. És Kaposba, ahonnét csütörtökön elmentél, és igéreted szerint sem szombaton, sem vasárnap meg nem jelentél, hétfőn – a többi testvéreid jelenlételében – Náci kijelentette, hogy miután Sándor sem meg nem jelent, sem a választási akaratát ki nem nyilatkoztatja, ő nékie az apai házzal járó osztályrészt átengedi, és ő maga Gyugyon, ahol eddig is gazdálkodott, atyai engedelemmel és a jelenlévő testvérek megegyezésökből fog maradni. Ezen nyilatkozása következtében én nékie Guszti öcsém és Miska, Mariska testvérjeid jelenlételében, atyai áldásommal együtt, tótgyugyi osztályrészt szóval rezignáltam, és még aznap írásban is kiadtam.

Már most tehát mit tegyek? Próbáld meg a cserét Nácival, és én azt nem ellenzem; sőt idővel s holtom után próbáld meg Károllyal Miskával, Mariskával, és akkor már úgysem lesz szavam dolgotokban.

Mocsoládi rész te reád nézve, feleséged és jövendőséged tekintetéből, azért is kedvezőbb, mert utána Mocsoládon örökölnek gyermekeid, emellett módod lészen akár Mocsoládon, akár Ecsenyben, akár Kis-Bábán kiterjeszkedni, csak szorgalmatos és rendes gazda, nem pedig habozó és határozatlan légy.

Hidd el fiam, hogy igen csalatkozol, ha bennem kételkedsz, mert

---

[4] Jelentése: az ősi birtokjog tekintetében.

[5] A földesurak részéről a parasztföld szűkítésére indított újabb és újabb regulációs eljárások miatt 1848-ig még az ún. Mária Terézia-féle úrbérrendezés sem jutott nyugvópontra, s a nagy átalakulás e tárgyban további izzó kérdéseket vetett fel. – A proportio az osztályos (nemes) atyafiak, illetőleg komposszesszorátusban élő nemesek által közösen használt birtok, s a hozzá kapcsolódó haszonvételek felosztása „arányosítása", melyről az 1836. évi 12. tc. intézkedett részletesen. E tc. szerint az arányosításnál a jobbágyokat illető ingatlanokat is el kellett különíteni a nemesek majorsági földjeitől. A commassatio a tagosítást, az összetartozó, de szétdaraboltan fekvő birtok- vagy telekrészek összesítését, egy tagban való kihasítását jelenti.

erre még okot senkinek, annál kevesebbé gyermekemnek nem adtam, és hogy Te irántad szinte oly szíves, mint a testvérjeid iránt vagyok, az eddigi, úgy ezekutáni cselekedeteim is meg fogják bizonyítani. — Azonban nem könyörgök. Ha a jó tanács nem kell, nyulj *az anyai successiódnak ötödrészéhez*, és azután vége. Isten véled.

Mindezekhez hozzájárul legfőképpen az is, hogy mennél később egyik vagy a másik testvér tudja, mi az övé? annál később kezd magával, tehetségével és terheivel számot vetni; és napról-napra hátra maradt. Én, 79 éves, nem vagyok már arra való, hogy mindegyiknek osztályrészében gazdálkodjak, de bizonytalanságban sem hagyhatom senkit is.

(Kaposvári Állami Levéltár. — Mocsoládi iratok. Kacskovics Mihály iratai.)

35.

Bezerédy István — Sztankovánszky Imréhez

Pest Október 31. 848.

Édes Imrém!

Ne sit dies sine linea,[1] s a katonai évet — e katonás világban kivált jól fejezzük be — írok ma is — tegnap vévén leveledet.

Angyal Dániel kineveztetik — mondd Istvánnak,[2] hogy mir ein Stein vom Herz[3] — hadnagynak a csak tegnap előtt érkezett dd 24 felterjesztésekre a holnap vagy holnap utáni Közlönyben lészen — többnyire a zászlóaljtul fognak opiniót kérni.

Csak tegnap estve vagy talán csak ma indult vissza a kommandó csekélyke terhével.

Aichelburggal működünk.

Tegnap este jött futár — seregünknek balszárnya Fischamendben van és Enzersdorfnak felfelé áll vonala — az ellenség folyton visszavonul előtte jelentősb ütközés nélkül — Kossuth írja, hogy már Bécs ablakait látják.

---

[1] Latin közmondás: Nulla dies sine linea. Jelentése: Ne múljék el nap anélkül, hogy egy tollvonást tennél. (Idézet Plinius-ból.)

[2] Angyal Dániel apja Angyal István Tolna megyei nemes, egyike az elsőknek, aki a május 2-án meghirdetett önkéntes adakozásra és önkéntesek állítására induló akciókon az önkéntes sereghez beálló két fián kívül évi 10 ft-ot és 40 lat ezüstöt ajánlott meg.

[3] Jelentése: Kő esett le a szívemről.

Bécsbül kebelrázó hírek — Windischgrätz már a Leopoldvárost elfoglalta, a theatrumot is — nagy vérontással — egy barrikádot vett be — a katonaság sokkal többet vesztett mint a polgárság — ez mindenre elszánva — alkalmasint Bécs utcáin lesz a főharc — istentelenség!

Bécsbül — kivált a mienkeli egyetértés eránt — nincsenek hírek — vagyis nem közölnek semmit — mit igen jól is tesznek.

Simunovits [!] megverte a felkelést és nemzetőröket — és Vágujhelyen van.[4] Merre menend? — azt hiszem Bécs felé — Leopold várát nem szállotta meg — inkább felkél ellene a nép — Pozsony folyton erősíttetik, szereltetik és a végvédelemre kész.

Temes megyében Ambrózy a reakció zászlóját — in civili is kitűzte — és népfelkelést próbál szintén vinni ellenünk.

Erdélybül nincs újabb — az újságból fogjátok tegnapi levelem detailját olvasni.

Gerliczyék jól vannak — Etelka[5] is jobban — Havas[6] ismét alterációt érzett tegnap — és akadályoztatott ezáltal, hogy [!] hozzátok a mai gőzösön lemenni, mit igen örömest tett volna.

Bartal[7] már jól van.

Isten hozzátok! ölellek benneteket — a többiek is ezer szépet, jót izennek. Irjál tieitekrül —

hív baráttok

Pista

(Szekszárdi Állami Levéltár. — Sztankovánszky cs. iratai.)

36.

Tóth Mihály — Vadász Manóhoz

Versecen November 12-kén 1848

Tisztelt Polgármester Úr!

Addig is még Isten segítségével e veszélyteljes tájékról hazaérkezhetnék, következőkről értesíteni nem mulaszthattam és pedig:

---

[4] Október 14-én közli a Honvédelmi Bizottmány, hogy „egy bizonyos Simunik nevű ember ... Sáros megyébe, minden hadüzenés nélkül „rablóként" beütött ... ellene a felső megyékben népfölkelés rendezendő" Az első tényleges összecsapás Trencsén megyében Kosztolna mellett megy végbe október 28-án, amikoris Ordódy őrnagy népfölkelői az első ágyúszóra szétfutottak.

[5] Bezerédy Etelka, B. Amália testvére, Bezerédy István második felesége.

[6] Havas Ignác pesti orvos, Bezerédyék jó barátja.

[7] Bartal György. (Vö.: 32. sz. levél 5. jegyz.)

T. c. Szilovetzky alezredes urat Óbecsén innen útban találván Pozsonyba költözendőt, ez úrral nemzetőreink iránt mit sem intézkedhettem. Másnap vagyis f. h. 8-án Törökbecsén Fodor Ferenc kapitány századját felkeresvén magától imént nevezett kapitány úrtól, úgy századjában lévő több nemzetőröktől is, főleg a fegyverek hiánya miatt, de egyébként is érzékenyebb panaszokat hallottam, azonban ugyanott lévő Őrnagy Rohonczy N. úrtól eziránt elégséges megnyugtatást kapván, miután elrendelt felváltatásukat otti nemzetőreinknek tudtukra adtam volna azzal együtt, hogy nevezett őrnagy úr őket előttem megdicsérte, tovább utaztam.

F. h. 9-én Nagybecskereken Gombás kapitány Úr több tisztjeivel együtt megigérték, hogy zúgolódás nélkül 10 napokig még az egész század ott fog maradni; nékem, felkérésemre azt is megigérvén Gombás úr hogy másnap reggel (mert csak este értünk Becskerekre) Kumándon lévő őrseregeinket, melyek tisztjei, de több közvitézek is sanyarú sorsuk, főleg pedig az iránt, hogy őrnagyuk nem volna, f. hó 8-án, ottani keresztül utazásom alkalmával, nékem panaszkodtak, meg fogja látogatni, és amennyire lehet, mint h[elyettes] parancsnok intézkedni.

F. hó 10-én üggyel-bajjal Versecre érkezvén, másnap, előbb az illető tiszturakkal értekezve, felszólítottam az itt lévő Dáni, Lembe, Benke és Borbola gyalog, úgy Jó József és Korda lovas századjait, amennyire összegyülekezhettek, a 10 napokkal továbbrai maradás végett, azonban iparkodásom sikeretlen maradt, leginkább azt állítván, hogy ők csak 15 napokra készültek útra,[1] nem pedig továbbra is, és azt, hogy városukból mint családatyák ily messzire fognak indíttatni, nem is gondolhatták, és még a visszaköltözésben is 6—7 napokat fognak tölteni, emiatt köztük az ingerültség nagy lett, ez történt délelőtt: azonban délután ugyanaznap, vagyis f. h. 11-én nagy nehezen beleegyeztek abba, hogy még péntekig, vagyis e hó 17-ik napjáig, Damjanich alezredes úr kivánatára is Versecen fognak maradni, ekkor elutazandók, mi felől Fehértemplomon lévő lovas századját is tudatandják.

Én magam sem indulhatok ki Versecről náluknál előbb, mert tett igéretem szerint ezt megkivánják, némelyek bajai elintézése végett is.

Rózsa Sándor csapatja[2] sem akar tovább maradni többi nemzetőreinknél, s azért már többször voltak nálam azt kivánván tőlem, hogy alezredes Damjanich úrnak elbocsájtatásuk iránt adnék írást arról, hogy ők is mint családatyák és számadással is tartozó gulyások s pásztorok csak tized napra voltak kiindítva, amint ez iránt Polgármester Úrra is hivatkoznak; de én az ő alakulásuk, s nékiek tett igéretről mit sem tud-

[1] A nemzetőrök bizonyos meghatározott időre fogtak fegyvert, melynek letelte után hazatérhettek.

[2] Ld.: II. k. 98. sz. levél 2. jegyz.

ván, mivel abba a legkisebbet sem folytam, kérésüket nem teljesíthettem; azonban mégis e dolog eránt is személyesen értekeztem fentnevezett alezredes úrral, kitől is úgy értettem a többi közt, hogy ha írás által igazolnák állításukat azon csapatbéliek, akkor elbocsájtatásukra hajlandó.

Azért kérem t. Polgármester Urat azon csapatbeliek többszeri felszólításukra is, szíveskedjék az imént említett csapat alakítása és szolgálatuk ideje iránt, amint kívánják, rögtön valami bizonyost írni Damjanich alezredes úrnak, vagy nékiek azt átküldeni, mert nyughatalankodnak, s azt mondják, hogy Rengey úr őket megcsalta, mivel elutazásakor igérete szerint velük nem értekezett, és semmi írást nekiek nem adott, s erántuk nem rendelkezett, hanem mintegy alattomosan hazautazott.

Ezen csapat a csatákban már részt vett és tőlük igen félnek a rácok, f. h. 10-én Versec körül tartott Lagerdorfi véres, és a mi részünkről nagy nyertességgel történt csatában[3] is, amint mondják, nagy bátorsággal, s harciasan viselték magukat, azért is kivánkoznának mondásuk szerént haza, hogy t. i. töb időre magukat jobban elkészíttetvén, ha kivántatna, városunkat is erősen védhessék.

Evvel végezvén most sietve levelemet, többet majd hazaérkezésem után fogok beszélni, addig is tisztelettel maradok

Tiszt. Polgármester Úrnak

szíves szolgája

Tóth Mihály

(Szegedi Állami Levéltár. — Szegedi 1848/49. tanácsi számozatlan iratok.)

37.

Kossuth Lajos — Teleki Lászlóhoz

Kossuth Teleki október 30-iki levelére válaszolva közli, hogy a képviselőház október 10-én hozott határozata értelmében egyetért azokkal a lépésekkel, melyeket Teleki az Olaszországban tartózkodó magyar katonák hazahozatala érdekében tett. Felhatalmazza párizsi követét, hogy ez ügyben folytatandó tárgyalások végett a szükséges instrukciókkal ellátva teljhatalmú megbízottat küldjön Turinba, a szárd királyi udvarba.

[3] November 9-én Lagerdorfnál Damjanich a Württemberg huszárok és Rózsa Sándor csapatainak segítségével súlyos csapást mért a szerb felkelőkre, Lagerdorfot magát felgyújtotta és a szerb lakossággal szemben kegyetlenül járt el, ezért Vetter főparancsnok is súlyos szemrehányásokkal illette.

Monsieur,

En réponse à votre lettre du 30 octobre[1] j'approuve les mesures initiées par vous au sujet du trajet des troupes hongroises stationnant en Italie nécessitées par le decret de l'assemblée nationale du 10 octobre[2] et je vous autorise au nom du gouvernement hongrois de continuer et de menner à bout la négociation entamée.

Vous êtes autorisé en outre d'envoyer à cet effet une personne[3] quelconque à Turin auprès de sa majesté le roi de Sardaigne munié des pouvoirs et instructions nécessaires.[3]

Le gouvernement hongrois l'attend de vos lumières et de votre patriotisme que le choix que vous ferez sera au dessus de toute reproche et se porte à cet égard entièrement à votre adresse et à votre zèle.

Budapest le 12 novembre 1848.

Le président du comité national
de défense

Louis Kossuth

(Torino. Állami Levéltár.
Carte politiche diverse, anno 1848.
— Foto. O.Sz.K. Levelestár. 27. Fond.)

38.

Miskolci Mihály — Péli Gáborhoz

Kisbaród 1848. november 21-én

Igen tisztelt Főkapitány Úr!

E napokban az érzelemnek ezer nemei hullámzanak lelkemen keresztül, melyeknek kiömlését csak a fájdalmas elfogódás tartóztatá vissza eddig is, és azon bizonytalanság, melyben mind e percig valánk Nagykapusról írt levelem óta, melyben másnapi indulásunkat tudatám

---

[1] Telekinek ebből az időből csak két Kossuthhoz intézett levelét ismerjük, az egyik október 6-án, a másik 10-én kelt.

[2] Október 10-én a képviselőház Kossuth indítványára kimondja, hogy a külföldön levő magyar katonaságot haza kell hívni. Teleki már október 6-án ily értelmű levelet intéz egyik Itáliában katonáskodó barátjához. (Ld.: Függelék 31. sz. levelét.)

[3] December elején Teleki Kossuth eme felhatalmazása alapján küldi a szárd udvarba Splényi Lajost.

az Urbán által minden percben fenyegetett Kolozsvárra. Mik történtek azóta, azoknak rajzát, ha csak nehány vonásokban közleném, úgy hiszem, nem lesz érdektelen Főkapitány Úr úgy is, mint kerületi kormányzó, úgy is mint hazafi előtt. Mert az események, melyeknek vihara keresztül zúgá Erdély bérceit, bizonyosan meg fogják rázni kerületünket is, és akkor tudni kell, honnan jő a vihar, és hová megy, hogy tájékozhassuk magunkat.

De míg az áradozó érzelemnek, vagy a rideg eszméletnek helyt engednénk, lássuk saját folyamukban e napok történeteit, amint azok a mi álláspontunkról felvehetők. Mi pénteken délután, amint 24 fegyveresünk a Hunyadra vitt rabok kíséretéről megérkezett, indulánk azonnal Kolozsvár felé, hová már reggel a nánási, böszörményi és szoboszlai századok elmenének. Mire Gyulára érkezénk, már esteledni kezdett, beszállásolánk tehát, utunkat korán reggel folytatandók a kezdett cél felé. Azonban teljesült ránk nézve a latin közmondat: homo proponit, Deus disponit.[1] Igen! mi bármennyire akaránk vala, ez alkalommal meg nem láthattuk Kolozsvárt. Mert alig fekvénk le azon úri háznál, hová éjjelre beszállásolánk, midőn kezdett álmunkból két hunyadi futár azon aggasztó hírrel riasztott fel, hogy Urbán védseregünk előcsapatait Szamosfalváról kiszorítván, előnyomul és már a tüzérek az ágyúkkal futásnak eredtek.[2] Mi rögtön felkelve, riadót verénk és csakugyan azonnal érkezék öt ágyú és egy haubitz több tüzérek és nehány Kossuth huszár kíséretében. Ezeket követé a szabolcsiaknak rendetlen csapatokban futó serege, majd nehány székely huszár, kolozsvári és másvidéki nemzetőrség, több költözködő polgárokkal. Éppen költözködésről lévén szó, meg kell említenem, hogy már az előbbi napokban, különösen pedig e napon egész sor kocsik vonulának ki Kolozsvárról, többnyire főbb rangú hölgyekkel leginkább Várad, egynehány pedig Debrecenbe útlevélt kérve. A helybeli százados tudatván ekkor velünk, hogy Kolozsvár városa egy rendeletet hozott, melynél fogva a várost senkinek elhagynia nem szabad — a Kapuson átmenők letartóztatának, míg a Kolozsvárra küldött futár tovább mehetésök iránt világos utasítást nem hoz a honvédelmi bizottmánytól. Megérkezett-e ez, nem tudom, mert mi elébb elindulánk, hanem a letartóztatottak a dolgok fejletére nézve annyiban érdemelnek főleg említést, hogy mindannyian csaknem határozottan állíták, hogy Kolozsvár bi-

[1] Jelentése: Ember tervez, Isten végez.

[2] November 16-án Urbán alezredes Szamosfalvánál Baldacci ezredes seregét, melyben a bihari és szabolcsi nemzetőrök is szolgáltak, este 10-kor megtámadta. A honvédek Bánfi János vezetése alatt helytálltak és visszaverték a támadást, a szabolcsi nemzetőrök azonban egy kartácslövéstől megriadva, rendezetlen sorokban Kolozsvár irányában megfutamodtak, majd Gyalun és Nagyváradon keresztül hazaszaladtak.

zonyosan feladja magát, mondván, hogy Urbán, Gedeon és Janku három oldalról fogják megtámadni. Nekem Kolozsvár elvesztése hihetetlennek tetszett, azért teljes meggyőződéssel bíztatám a megfélemlett hölgyeket, hogy Kolozsvárt meg fogjuk védeni, annyira, hogy közülök sokan hajlandók levének a visszatérésre, sőt vissza is mentek Gyaluig, mi embereinkre, kik a távozó kocsikat látva már azt kezdték hánytorgatni, hogy ők annyi földről jövének Kolozsvárt védeni és a kolozsváriak magok elhagyják saját városukat — több hatást tett alkalmasint, mint nekünk azon kapacitációnk, hogy a kiköltözők hölgyek, kik különben sem védhetik a várost s.a.t., noha ez sem volt minden siker nélkül.

A hit derengő napját, mely Kolozsvár megmaradása iránt annyira hevíté egész lényemet, nehány óra mulva búsan sötétíté el a szomorú való bánatos fellege, melyen keresztül csak mint futó villám tört át azon Mayer tüzérfőhadnagyhoz Mikes János nemzetőri parancsnoktól érkezett rendelet éjféltájban, hogy az ágyúkkal forduljon vissza; mert Urbán visszanyomatott. Azonban a fegyveres és fegyvertelen nép zavart tódulása megcáfolá e kedvező izenetet és mi aggódva vártuk, hogy mit hoz reánk a pénteki nap reggele,[3] aggódva annyival inkább, hogy a jövők között hajdúkerületbelit egyet sem láthatánk, kitől társaink állapotjáról biztos tudomást vehetnék vala. Mások pedig csak zavarba hozának aggodalmas kérdezősködéseinkre adott feleleteikkel, melyekből majd azt hallánk, hogy a csatát ők kezdék meg és vitéz maguktartásának több áldozatai lőnek; majd hogy a városban bennmaradtak, majd ismét, hogy a fellegvár védelmére rendeltettek; a való csakugyan az volt, de míg ezt tőlük maguktól megtudánk, kínos kétség aggasztott bennünket helyzetük iránt, melynek elhárítására visszavonulás helyett Kolozsvár felé folytatók vala utunkat, ha ezt részint némely határok határozottan nem ellenzik, részint pedig és főleg egy hitelesnek látszó egyén azt nem erősíti, hogy a hajdúk átmenvén a Szamoson, más úton vonulnak visszafelé. Ekkor mi is reggeli 8adfél órakor egész századunkkal együtt elindulánk Gyuláról és szállásra Kőrösfőre menénk, hol mentünkben is szívesen fogadának az ott lakó szegény jó emberek, bevárandók itt a többi századokat, melyek meg is érkeztek ugyan, de minden értekezlet nélkül további teendőnk iránt tovább nyomultak, úgy hogy mi reggel elindulván Hunyadon csak a nánásiakat találtuk. Itt kezdé magát a Kolozsvárról rendetlen futásban menekült hadi népet ismét rendbeszedni. Itt valának Vay és Baldacci is. Gr. Haller őrnagy által mi is maradásra szólíttatánk fel, és hogy ez az előrehaladt szoboszlai és böszörményi századokkal is közöltessék, ugyan ő Hadházi százados kíséretében utánok ment, kiket

[3] E pénteki nap, november 17.

az úton elérvén, századosunk azon hírrel jött vissza, hogy az előrementek Feketetón igérkeztek bennünket bevárni. Azért a reggeltől délutánig utcán álló nánási és hadházi század megindult Csucsa felé Feketetóra, hogy ott a többiekkel csatlakozva várja a további rendeleteket, hazamenetel még ekkor csak némely szenátorok agyában fordulván meg, melyből később sem lehetett azon nyomorult szofizmát kiverni hogy ha Kolozsvár nem védte magát (amennyiben közállítás, hogy feladása előre kicsinált dolog lett légyen[4]), ők sem védik; hasztalan szegeztetvén ennek ellenében azon világos igazság, hogy itt többé nem Kolozsvárról, hanem az egész magyar hazáról lehet szó.

Ez osztálya az embereknek nevezetes erősödést nyert Csucsán azáltal, hogy értésökre esett, miszerint a szoboszlai és böszörményi századok ahelyett hogy Feketetón várnának bennünket, minden rendelet nélkül Somlyónak tartva, hazafelé mennek. Mindamellett a két század oly hangulattal indult el Csucsáról, hogy Feketetón megállapodik; de ez honvédekkel telve lévén, kénytelenek valánk Baródig jönni, hol vasárnap éjjelre beszállásolánk.

Ez idő alatt némely úrak, hogy saját gyávaságukat a közakarat leplébe burkolják, mindenképp igyekeztek rávenni a népet, hogy tovább semmi esetre nem maradva, egyenesen haza menjen, a nánásiak különösen azzal motiválván ezt, hogy fehér ruháik mind ott maradtak a Kolozsváron hagyott társzekeren a böszörményivel és szoboszlaival együtt. Hogy tehát tisztába jöjjünk menetünk vagy maradásunk felől, jónak láttuk határozottan felszólítani a népet szándéka nyilvánítására a maradás felől, a tisztikar határozottan kinyilatkoztatván, hogy ha magában marad, sem teszi ki magát a visszamenetel gyalázatának, míg a felajánlott idő el nem telik, nem kivált most, midőn Kolozsvár elestével a veszély Váradot, azután Debrecent fenyegetve, ha itt nem volnánk is, jönnünk kelle, hogy a királyhágói bérceken legalább feltartóztassuk a ránk tóduló ellenséget. Mindamellett a szenátor urak 29-ed magokkal nyiltan kijelenték, hogy ők hazamennek, ekkor még a nánási százados is azt állítván, hogy 140 embere igérkezett itt maradni. Ezalatt emberei a szintén Nagybáródra érkező székely huszárokkal némi kellemetlenségbe keveredtek. Ezért -e vagy más okból? haza-e vagy mint előbb is szándékozának csak Nagyváradra vonulva? elhagyának bennünket minden szó nélkül. Ez újabb lökést adott embereink hazamenési hajlamának, és szaporodott a hazamenők száma annyira, hogy már ma

[4] Kolozsvár november 17-én adta meg magát, s ezzel Erdély, Bem fellépéséig elveszettnek volt tekinthető. A Közlöny ismételten beszámol ezekről az eseményekről, Erdély elárultatása című, utolsó cikkében, egyenesen árulással vádolva a benne részeseket: Vayt, Baldaccit, Mikes Kelement és Pocka őrnagyot. Baldacci és Mikes János nemzetőr parancsnok ellen (ez utóbbi maga kérte) ez ügyben vizsgálatot rendel el a kormány.

reggel alig látott a tisztikar nehány embert maga körül; de újabb felszólításunknak mégis sikerült a hon várakozását, a fenyegető veszélyt, az adott szó szentségét oly világításban állítni embereink elé, hogy a Hadház lakosainak becsületére legyen mondva, mindamellett is, hogy a többi városok gyalázatosan hazafutottak, midőn a felajánlott hat hétből még csak kettő telt el, körülbelől százan együtt maradtunk.

Vajon nem lehetne-e a haza mentekre nézve a promissum cadit in debitum[5] elvét alkalmazva, őket a november 1-sői jegyzőkönyv értelmében hűtlenül elhagyott állomásuk visszafoglalására utasítani addig is, míg, mint hiszem a hozzánk mindinkább közeledő vész meggátlására, még nagyobb erő ideküldése parancsoltatnék. Éppen most olvastuk Bihar megye népfelkelést rendelő körlevelét.

Egyébiránt mi itt jelenleg mindnyájan jól vagyunk, betegünk egy sincs. Óhajtom hogy Főkapitány Úrékat is frissen találja levelem. Ezzel magamat ajánlva szokott tisztelettel maradok

Főkapitány Úrnak

őszinte tisztelője

Miskolci Mihály
tábori főorvos.

(Debreceni Állami Levéltár. — Bihar m. közgyűlési iratok 1848 — 12 —41.)

39.

Kovács Sámuel — Péli Gáborhoz

Élesd Nov. 22-én 1848.

Tisztelt Főkapitány Úr!

Miután Kolozsvár magát feladta,[1] és amely éjjel ez történt, mi is Kolozsvár falai közt valánk, s embereink egy része megy haza, nehogy ezen futók túlságos aggodalmat, rémülést okozzanak, balhiedelmet terjesszenek: szükségesnek találám éppen tisztelt Főkapitány Urat hitelesen értesíteni.[2] Somlyóról meg sem állva sehol, éjjelenként csak táborban kint hálva, Gyaluba, Lónába és Kapusba szállásoltatánk. A közlekedés biztosítását, s a havasokban e helységektől csak 3 órányi távolban levő oláhoktóli védését e helyeknek bízták reánk. Az én századom a szoboszlóival Gyaluban volt két nap, u.m. Nov 14-én és 15-

[5] Jelentése: az igéret kötelezettséggé válik.
[1] Ld.: az előző levél 4. sz. jegyz.
[2] Ld.: az előző levél 2. sz. jegyz.

én. 15-én én Kolozsvárra bementem B. Vaytól töltéseket, lőkupakokat, és vezért eszközleni. Éppen népgyűlés tartatott Kolozsvárt s B. Vaynál haditanács. A népgyűlés azon tanakodott: vajon a város oltalmazza e magát, vagy feladja. Az itten igen nagy sokaságban létező pecsovicsok, s a polgárok schwarzgelbebb része, mely a Szamosújvári ütközetről[3] azelőtt csak nehány nappal rútul megfutott, feladásról beszéltek. Én B. Vayhoz mentem, s itt a haditanácsban is résztvettem. Ide jelentetett, hogy a város elhatározta magát védeni. Szinte ide érkezett a jelentés a tanácskozás alatt, hogy a polgárok kezdik lefegyverezni a honvédeket, s a katonaság el akarja hagyni Kolozsvárt.[4] Ez nem éppen így lett ugyan, de csak volt kravall, és az igaz, hogy a katonaság, a szabolcsiak, kiket egyenesen a táborba vezettek, átkozták Kolozsvárt, mint az árulás fészkét, melyet szeretne itthagyni s hagyni martalékul az oláhoknak. A haditanácsban rólunk az végeztetett, hogy maradjunk az út biztosítására. Én eljöttem ebédelni. Alig eszem egy esméretlen fogadóban azonban a levest, egy huszár keresi a hajdúk egyik századosát. Székelyekkel és honvédtisztekkel ebédeltem, kikkel már esmeretséget kötöttem, így hát reám mutatnak. A huszár értem jött, hogy menjek Vayhoz. Itten vettem rendeletet, hogy tüstént menjek minden nemzetőrökkel Kolozsvárra. Én hát haza siettem Gyaluba, futárokat küldtem Lónára, Kapusra, hol a böszörményiek és hadháziak voltak. Böszörmény vélünk együtt jött 16-án Kolozsvárra. Hadház elmaradt. Így 3 század bementünk a főőrhely elibe állottunk. Bemenetelünk fellelkesítette a várost, örömkönnyek hullottak a szemekből. De következett az árulás, vagy fátum, elég az hozzá, szerencsétlenség. Minket szoboszlóiakat és nánásiakat vittek a fellegvárba. Már ekkor hallatszottak az ágyúk. Reánk bízták a fellegvár védelmét, egybezárva bennünket schwarzgelb Karl Ferdinánd gyalogokkal. E katonák még azon este tüstént pakoltak, úgy, hogy népségünk árulást gyanított, zajgott. Alig rendezhettem mint inspekciós kapitány a posztokra az embereket, megjegyezvén, hogy Oláh Jakab főhadnagy úr szakaszával a legveszélyesebb ponton a felső kapunál állott, megdördültek ismét az ágyúk, riadót vernek, a vár piacára felállunk, s látjuk, hogy Kolozsvár végén ég egy falu, és máshelyt a tábor tüze, úgy hogy a kilátás, hozzá gondolva az ágyúk égő kanócai cikázását, a két tábor egymásra szórt tüzelését, mint az a setétben látszott, igen borzasztó volt. Azonban nemsokára jött be a szabolcsi nemzetőrség némely része a várba, s a böszörményiek, bihariak. Ezek hozták a hírt hogy Urbán visszavonult, mi tehát állóhelyeinkre visszatávoztunk, s vacsorálván én a tisztekkel, mellettünk puska, oldalunkon karddal a

[3] November 13-án Szamosújvárott Urbán csapatait Baldacci újoncai megtámadták, a városból kiverték és a Szamoson át űzték, itt azonban Urbán erős harcban visszaverte a magyar csapatokat.

[4] Ld.: az előző levél 4. sz. jegyz.

földre lefeküdtünk aludni. Éjfél után negyedfél órakor jött hozzánk a bent levő schwarzgelb katonaság kapitányja, suttogva panaszkodott német nyelven a bennünket bevezérlő Ferenczi századosnak, hogy ki az én századomból őrök sem őt, sem legényeit nem bocsátják, s engem keresett, de én hála az égnek óvakodásom, a földön meg nem szólaltam, így félre nem hívhatott, talán ezzel egy lestől meg is menekedtem, mert embereim mondják, hogy kívül azt értették a katonáktól, hogy engem elfogni akarnak. Ezután nem sokkal a vigyázatára rendelt kapuhoz megy Oláh Jakab, hát szólt vissza, hogy menekedjünk azonnal elfogva, lefegyverezve leszünk. Baldacci fővezértől érkezett üzenet, hogy menjünk a várból, szabaduljunk. Mi egész renddel vonultunk ki a várból, hozva társzekerünket is, szemközt az ellenséges tábornak. Azonban a legények közül soknak butyora a városban volt széjjel a quartélyon, azok butyora, mindenök ott maradt. Jöttünk fedezve a síró nőket ártatlan gyermekeikkel, futó családokat ki Kolozsvárból. Még este 9 órakor megfutottak a szabolcsiak, a Kossuth-huszárok, honvédek, a város már este magát feladta, amikor B. Vayra háromszor reá is lőttek, Baldaccit elfogták,[5] kit azonban a katonák kiszabadítottak, és mégis mi nekünk majd csak reggel adtak hírt, ha sietett volna Urbán, mind foglyai lehettünk volna. Így vonultunk Hunyadra gyalog, sok nyomorúsággal rossz időben. Eddig sehol szállást nem találtunk. Itt kellett tehát magunkat rendezni, a csizma- és ruhanélkülieket haza bocsátani, magunk maradván. A nánási és dorogiakkal maradt 80, szoboszlóiak közül 70. A böszörményiek hazamentek, a hadháziak, kik bent sem lévén Kolozsvárt, semmit sem vesztettek, mintegy 140-en. Segítünk Erdélynek, Biharnak, ahogy tudunk, bár jöne segítség századaink kiegészítésére. Ingerelték a félénkek elkedvetlenült embereinket, nagy magunk feláldozása kivántatott, míg a maradásra bírhatók a maradtakat, ezzel a hajdú név becsületét megmentettük. Holnap Baródra megyünk, hogy ottan vezérről, miről együtt a hajdú kerületi erő gondoskodjék. Azt beszélik, hogy Teleki Sándor Dést bevette[6] volna, s hallom, hogy Hunyadról a magyar tábor indul vissza Kolozsvárt bevenni. E csata tényezői fogunk maradni, vagy itten a határban fékentartani a lázongókat. Akármint lesz, a kerület becsületére törekszem.

Egyéberánt minden jókat kívánva tisztelettel maradok jelentve, hogy köztünk már semmi baj sincs.

Kovács Sámuel

(Debreceni Állami Levéltár. – Bihar m. közgyűlési iratok. 1848 – 12 – 41.)

[5] Baldaccit november 16-án katonái elfogták, azonban Mikes Kelemen még aznap kiszabadította.

[6] A dési csata, melynek vezére Katona Miklós őrnagy, november 25-én, tehát a levél kelte után három nappal, a magyar csapatok súlyos vereségével végződött.

40.

Kovács Sámuel — Péli Gáborhoz[1]

Nagyréven nov. 28-án 1848.

Tisztelt Főkapitány Úr!

Sokszor alkalmatlankodom levelemmel, de most kénytelen vagyok írni, s értesíteni Önt a dolgok fordulásáról, mely szerént a kerület is aligha érdekelve nem lesz. Hunyadon volt eddig a főhadiszállás, s mi Kornyicelen Báród mellett a Királyhágó alatt őriztük a határt,vasárnap, azaz 26-án azonban a főhadiszállás Élesdre vonult, már előbb szemünk láttára oda költöztette ágyúkat, lovasságot, s a gyalogságnak is egy részét. Mi csaknem legelől maradtunk az ellenségnek szemközt szoboszlóiak és nánásiak, mert Hadház mindég hazulfelől szokott lenni, s ekkor is Bárodon volt. 26-án azonban B. Vayval beszélvén bejelentettük, hogy mivel Hadház különben is már akkor Várad fele visszavonulási szándékát nekünk átüzente, mi is megyünk Élesd felé. Hallottuk nevezetesen a hírt, hogy Urbán már most félreutakon Margitáig erdőbe megy, ott lepi meg Magyarországot. Kivántuk tehát, hogy siethessünk, ha baj lesz, haza. Azonban tegnap megint bementem Élesdre innen Révről, mely helység Zichy Ödön grófé volt, most az országé,[2] B. Vay éppen bontotta a rendeletet fel, melyben az eddigi borzasztó árulásokat véghezvitt Baldacci letétetik,[3] Cecz őrnagy főparancsnoknak kineveztetik,[4] s Vay továbbra is meghagyatik teljes hatalmú biztosnak. Az ágyúk, lovasság, s gyalogság szemem láttára marschiroztak vissza, Vay is lóra ült, a vezérkarral jó kedvvel indult a sereg visszafoglalni Erdélyt. Minékünk meghagyatott, hogy további rendelésig itt légyünk, mert itt csakugyan éppen akkor vették be a nemzeti lobogót, mikor ide jöttünk, az oláhok, s kiütő félen volt a kravall, bejöttünkkel pedig elhallgatott minden. Most már Élesden ott van 7000 Nemzetőr és Biharból, Debrecenből is. Mi lesz már? nem tudom. Annyi igaz, hogy Urbán Hunyadig jött, onnan némelyek szerint csakugyan utat vesztett, s megy Margita felé, mások szerint megy Somlyó felé. A Királyhágó felé már nem jöhet, előtte vagyunk sokan. Akármint legyen a dolog, úgy látom, készen kell lenni Debrecen környékének is. Azt is látom, hogy mi reánk, hogy puskánk is van, sok szükség van; 250 puskás ember,

---

[1] Ld. az előző levelet.

[2] Élesd nem a Csepel szigetén kivégzett Zichy Ödön (Ld.: II. k. 92. sz. levél 2. jegyz.) birtoka, hanem a honáruló Zichy Domokosé volt.

[3] Ld.: Függelék: 38. sz. levél 4. jegyz.

[4] Czetz Jánost dec. 1-ével nevezte ki a magyar kormány az erdélyi csapatok főparancsnokává.

amennyin még vagyunk, tehetünk valamit. Szinte belénk csimpajkoznak, hogy maradjunk itt, menjünk ide vagy oda — s mindezekből azt következtetem, hogy nékünk ott kell lenni, hogy nagyobb lesz a baj. Mi már semmiesetre haza nem megyünk hat hétnél, azaz mához 3 hétnél előbb, ha csak szülőlakó városaink védelme nem kívánja. És ha a sors e szerencsétlen állapotba tenné Debrecen környékét, azt kérem a többiek, az egész nemzetőrség nevében is, hogy futár által, bennünket felkerestessen a kolozsvári vonalban, méltóztassék bennünket haza hívatni, hogy gyermekeinket, feleségünket, kedveseinket védhessük, ha pedig továbbra is itt lesz baj, az másik kérésünk, hogy méltóztassék készen tartani azon nemzetőrséget, mely bennünket, már december 10-én vagy 11-én legfeljebb a tábor helyén felváltson. Azt hiszem, annyi, mennyin most vagyunk, elég lenne, hogy puska otthon is maradjon. Eziránt a kormánybiztossággal is szükséges lenne magát tisztelt Főkapitány Úrnak érintkezésbe tenni. Embereink, mivel soha Gyalun kívül csak meglehetős állomásunk se volt, az élelem módja rossz, ruháik elvesztek, elrongyolódtak, az idő is téli, a szabott hat hétnél nem fognak maradni. Akik hazaszöktek vagy útlevéllel mentek, nem tudom puskáikat hazavitték-é, ha nem vitték, bizonyosan Bihar megye által lefegyvereztettek. Ez esetben méltóztassék tisztelt Főkapitány Úr bennünket értesíteni valahogy eszközleni fogjuk, hogy ez igazságtalan, becstelen eljárással okozott sérelmet elenyésztessük.

Egyébiránt Jakab tiszteli tisztelt Főkapitány Urat s családját, s én is — maradok teljes tisztelettel

Kovács Sámuel

(Debreceni Állami Levéltár. — Bihar m. közgyűlési iratok. 1848 — 12 — 41.)

41.

Wesszeny Gáspár — Péli Gáborhoz

Tekintetes Főkapitány Úr!

Az újra indulandó nemzetőri csapat rendbeszedése tartóztatott ez ideig, hogy Tekintetes Főkapitány Urat a Kolozsvárról hazajött sereg mi körülmények közt lett haza jöveteléről nem tudósíthattam, nem akarva addig jelentést tenni, míg némi eredményt nem mutathatok elő.[1] Most, bár az eddigi eredmény ki nem elégít, nem halaszthatom tovább hogy az általam igért s Tekintetes Főkapitány Úr által parancsolt

[1] Ld.: az előző leveleket.

tudósítást el küldjem. A dolgot leplezetlenül fogom előadni, s ha egy kevéssé hosszas leszek, előre bocsánatért esedezem.

Folyó évi November 10-kén érkezvén meg a Hajdu Kerületbeli csapat Sz. Somlyóra, hova a Tekintetes Kerület által utasítva volt, onnan másnap reggel a Kraszna megyei főispán által Kolozsvár felé útnak indíttatott és utazott folytonosan egész éjjen át is. 13-kán érkezvén meg Körösfőre, ott a zászlóalj azon rendeletet vette kormánybiztos Berzenczei és alezredes Cserei Uraktól, hogy századonként fog a. kolozsvári útban fekvő három helység s illetőleg városban elszállásoltatni és azon helyeket az őket fenyegető oláhság ellen védelmezni, egyszersmind Kolozsvárnak Magyarországgali közlekedését fenntartani. Így a Hadházi század Kapusra, a szoboszlai és nánási századok, melyekhez a dorogiak és n. pércsiek is tartoztak Gyalura, végre a böszörményi század Szászlónára rendeltettek, az első hely Kolozsváron innen 3, a második két, a harmadik pedig egy kis mértföldnyire fekszik.

A böszörményi század november 14-kén reggel megérkezvén Szászlónára s ott rendezvén magát, mire, szűnnap nem léte miatt, az ideig nem érkezett, felállítván a Havasok felől, melyekről az oláhok berontással fenyegettek a szükséges előőrséget: megkezdte a gyakorlatot s legnagyobb része a seregnek a csak az elindulás előtti napon kapott fegyverreli bánást sem tudván, ebben kapott oktatást; 15-kén este azonban azon rendelést vette az egész sereg, hogy másnap, azaz 16-kán, menjen be Kolozsvárra, hol a további rendeléseket meg fogja kapni. A vett rendeléshez képest a hadházi századot kivéve, a többiek 16-kán megindulván, Kolozsvár alatt egymást összevárták és a városba bemenvén a városház előtt felállíttattak, a hadházi század nem jött Kolozsvárra, mint megértettük azon okon, mert nehány tagja, rabok továbbkísérése miatt a szálláshelytől távol vólt. A városház előtt felállított három század, Gróf Mikes Kormánybiztos Úrtól azon utasítást vette, hogy oszoljon el a megrendelt szállásokra és az ebéd s tulajdonképpen már vacsora után ismét a városházánál összejövén, indulni fog a Szamosfalva körül lévő táborba, ekkor hallottuk először fülheggyel, hogy a honvédi bizottmánytól mi ez ideig sem kapván vezért, Inczédi honvéd kapitány fogja vezérletünket által venni. Kevés idő múlva megjelenvén seregünk ismét a városháza előtt, onnan két század t.i. a szoboszlai és nánási felküldetett az úgynevezett fellegvárba, mi pedig böszörményiek társainktól elszakasztva, már sötét este B. Baldacci fővezértől azt a rendelést vettük, hogy oszoljunk szállásainkra és legyünk vetkőzetlenül, hogy a lármadob hangjára tüstént a városháza előtt jelenjünk meg. Esteli 8—9 óra közt lehetett az idő, midőn a lármadobok megperdültek, s mi ütközetre készülve csupán fegyvereinket vévén magunkhoz, ruházatunkat s pogyászunkat szállásunkon hagyva, a legnagyobb gyorsasággal egybegyűltünk és a városháza előtt termet-

tünk. Itt vártuk mi sokáig, hogy ki fog már velünk rendelkezni, de senki rólunk nem intézkedett s vezért vagy kormányzót látni nem lehetett. Ezalatt a városháza körül hullámzó néptömeg nagy ingerültséggel beszélte, hogy a város elárultatott,[2] már Urbánnak feladatott, az árulás nyilvánságos jeléül látván, hogy éppen akkor, mikor a mieinket Urbán Szamosfalvánál megtámadta[3] a városban lévő ágyúk és azokhoz tartozó szerek nem az ütközet helyére, hanem egészen ellenkező irányban B. Hunyad felé szállíttatnak, a fegyveres erő felől pedig semmiféle intézkedés nem tétetik, aminthogy valósággal a sorgyalogság a piacon velünk szemben egész nyugalommal állott. Az ingerültség folyvást növekedett, a város bírájára lövés intéztetett, a fővezér B. Baldacci őrizet alá tétetett.[4] Én ekkor századommal a féktelenség színhelyéről kevéssel odább mentem, és vártam fog-e már valaki velünk parancsolni. Végre mi is a városházától azt a rendeletet kaptuk, hogy menjünk társainkhoz a fellegvárba, hova bennünket késő éjjel fáklyákkal csakugyan felvezettek. Itt virrasztottunk az éjjelen át, s hajnalban a várban lévő Szabolcsi őrnagy és a mi parancsnokunk Inczédi kapitányhoz, kit ekkor láttak közülünk némelyek először és utoljára, egy rendelés érkezett, mely szóról-szóra így van. „Ezennel rendelem, hogy a magyarországi őrsereg, mely a várban van, haladék nélkül csatlakozzék a honvédekhez és hagyja el a várost. B. Baldacci." Ezen rendelet a fentebb említett parancsnokok előtt gyanúsnak tetszvén, részint mivel B. Baldacci felől tudták, hogy fogva van, részint mivel a rendeletet hozó oláh katona azt mondta, hogy azt őrnagy B. Bánffy küldte: az említett parancsnokok engem küldtek be tüstént a városba, hogy a vett rendelés iránt B. Baldaccinál személyesen tegyek kérdést. Én tehát bementem a városba, s az említett fővezért már sem a városházánál, sem a szállásán nem találtam, s ez utóbbi helyen a fővezér édesanyja fogadott el, s azt nyilatkoztatta, hogy a kérdéses rendelést valósággal az ő fia küldte hozzánk. Ezen hírrel sietvén vissza a várba, láttam, hogy a honvédek és a kolozsvári nép sietve vonulnak ki Kolozsvárról, s mindenki szájában közbeszéd tárgya volt, hogy az előljárók Urbánhoz kimentek[5] és reggel hat órakor a városba az Urbán serege fog bejönni, mikor azonban én a tudósítással visszaérkeztem, már akkor a szabolcsi nemzetőrök, valamint a szoboszlai és nánási századok is rendben állottak a várból és városból kivonulandók; én is tehát visszaadva a nálam volt írásbeli rendeletet Ötvös

[2] Ld.: Függelék. 38. sz. levél 4. jegyz.
[3] Ld.: Függelék 39. sz. levél 3. jegyz.
[4] Ld.: Függelék 39. sz. levél 5. jegyz.
[5] Kolozsvár feladásakor Mikó Imre és Grois főbíró az ellenség táborába ment, s ott kötötték meg Urbánnal a megállapodást, melynek értelmében: 1. a nemzetőrség fegyverét leteszi, 2. a polgári igazgatás érintetlen marad, 3. rablás nem lesz, 4. azonban hadisarcot fog a város fizetni.

őrnagy úrnak, a századomat rendbeszedve a várból a többiek után kijöttem s nem látva egyebet, mint a Kolozsvárról kiözönlő néptömeget, sodortatva a hullámzó sokaság által, nem engedvén mindazáltal, hogy a század megszakadjon, a várost elhagytam. Arra hogy a szállásunkon volt társzekerünket és ruházatunkat elhozhassuk gondolni sem lehetett, mert a szekérbe vonó jószág nem volt, a szállásokra sem lehetett széjjel oszolni, mert úgy a század többé nem lett volna képes teljes számmal egybegyűlni, midőn tehát más városi nemzetőrök még nappal poggyászaikkal együtt mentek fel a várba, s így ruházatjuk velek volt, társzekerökbe pedig hazulról vittek vonó jószágot, s így ruházatjok és társzekerökben kárt nem vallottak, mi azon rossz helyzetbe jutottunk, hogy úgy jöttünk ki Kolozsvárról, amint a lárma dobra a városházához szaladtunk. Folyó hó 17-kén reggel tehát a többiekkel együtt Kolozsvárról kijövén, s nem kapva azon egész napon sem semmi rendelést, hogy mit leszünk teendők, sem nem nyerve nyugvó pontot, késő estve Körösfőre érkeztünk. Innen másnap reggel jöttünk Bánffihunyadra, hol én már a kerületbeliek közül senkit sem találtam. Itt találkozott velem az útcán a bihar megyei nemzetőrség őrnagya, Gr. Haller Sándor úr, ki azt mondta, hogy Feketetón ismét össze lehetne gyűlni, s a tovább teendők iránt intézkedni. Jöttünk tehát Hunyadról Csucsára, hol az út Várad és Somlyó felé kétfelé válik, oly gondolattal, hogy itt egymást bevárjuk, útközben találkoztunk több szoboszlaiakkal s nánásiakkal, kik szinte jöttek Csucsa felé. Itt mi darabig megállapodtunk és itt jöttünk össze a szoboszlai század nagy részével, s közöttök százados Bíró Sándor úrral, kiktől csak annyit értettünk meg, hogy mivel nekik Várad felé közelebb hazajönni, ők arra mennek, aminthogy el is mentek Csucsáról hamarabb, mint mi. Itt volt előttünk a választó pont, hogy Feketető és így Várad felé, vagy pedig Somlyó felé jöjjünk-é? Mert miután már az előző nap semmi élelmet a sereg nem kapott, s utunkban semmit pénzért sem lehetett kapni, intézkedés pedig felőlünk legkisebb sem volt, kormánybiztosi felszólításnak a valahol maradásra még csak hírét sem hallottuk, a ruha és élelem nélkül szűkölködő seregnek maradni nem lehetett, s ez arról hallani sem akart. Azon körülmény, hogy azon az úton, melyen jöttünk, már jártasabbak vagyunk, minket a Somlyó felé jövésre határozott, annyival inkább, mert talán erre az út nekünk valamivel rövidebb is. Mi tehát nagy fáradság és nélkülözés közt Somlyó felé senkinek terhére utunkban nem lévén, f. évi november 24-kén haza érkeztünk.

Ez története az egésznek, azon állítást hogy én kormánybiztos B. Vay Miklós úrtól valami felszólítást kaptam volna a maradásra, a haza s az egész világ előtt gyalázatos hazugságnak nyilvánítom, B. Vay Miklós Ő Nmlga felől egész utunkban semmit sem tudtunk, s felőle mindenütt a legkétesebb hírek keringtek. Így hajtotta haza a böször-

ményieket a szükség és azon körülmény, hogy midőn minden élelmiszereiket és ruházatjukat kénytelenek voltak odahagyni, sehol felőlök, jelesen elszállásolásuk és afelől, hogy pénzért kaphassanak valamit, semmi intézkedés nem volt.

Valamint azonban első ízben Kolozs megye felszólítására, úgy most is a kormánybiztos felhívására számosan készek önként segítségre menni, nevezetesen a már egy ízben odajártak közül ezideig kilencvenen, újabbak is öten ajánlkoztak s reménylem még holnap az ajánlkozók száma szaporodni fog. Ezekkel én a holnap után, azaz f. hó 4-kén leendő elindulásra készen vagyok, azt kérvén Tekintetes Főkapitány Úrtól, hogy mivel afelől, merre vannak a mieink, semmi tudomásom nincs, velem azt, hogy merre és hova menjünk tudatni s magát irányunkban Kormánybiztos Hódosi Miklós Úrral kire a Közlöny szerint az Erdély felé menő seregek feletti intézkedés bízva van, érintkezésbe tenni méltóztassék. Többire teljes tisztelettel vagyok

Tekintetes Főkapitány Úrnak

H. Böszörményben Decemb. 2. 1848

alázatos szolgája

Wesszeny Gáspár

nemzetőrségi százados.

(Debreceni Állami Levéltár. – Bihar m. közgyűlési iratok. 1848 – 12 – 41.)

42.

Teleki László — Carosini Giuseppe-hez

Teleki örömmel értesül arról, hogy Carosini hasonló megbízással érkezett Turinba, mint amilyennel ő Splényi bárót odaküldte. Javasolja, hogy minél szorosabban működjenek együtt Splényivel, s őt is mindenről tudósítsák. Biztosítja Carosinit arról, hogy mindenben számíthat támogatására.

Monsieur,

C'était pour moi une agréable surprise d'apprendre votre arrivée à Turin[1] et les démarches que vous avez faites pour obtenir le résultat qui est le but de votre mission ainsi que de celle de mr. le baron de Splényi.[2]

[1] Carosinit 1848 közepén, Mérei Schoepf Ágost orvos ajánlatára küldte Kossuth Itáliába, hogy a magyarok helyzetéről tájékoztassa a piemonti kormányt és tárgyaljon az osztrák seregben olasz földön harcoló magyar katonák hazatéréséről. (Vö. 37. sz. levél 2. jegyz.)

[2] Vö. 37. sz. levél 3. jegyz.

Le triomphe de notre cause est assuré si vous réussissez, et vous pouvez compter sur la reconnaissance éternelle de ce gouvernement, de ce peuple dont vous avez épousé les interêts. Je le connais, le gouvernement, je le connais, ce peuple, il n'oubliera jamais ceux, qui l'ont servi avec devouement et fidélité. Mais pour obtenier des résultats positifs il faut de l'unité dans toutes les mesures. Je vous conseille donc mon cher monsieur de vous entendre avec mr. le baron de Splényi sur toutes les demarches a faire et de me faire savoir ce que vous attendez de moi. Il ne sera peut-être pas necessaire de vous assurer que vous pouvez compter sur mon appui et que touts mes moyens de réussite seront éternellement à la disposition de ceux, qui combattent et agissent pour une cause, qui est celle de ma patrie et par conséquent, la mienne. Disposez de moi!

Je vous prie Monsieur d'agréer l'assurance de ma consideration très distinguée.

Paris 18 decembre 1848.

Comte *Ladislas Teleki*

(Torino. Állami Levéltár. Carte Bianchi. Mazzo 6. fasc. 6/2. No 1.; – Foto. – O.Sz.K. Levelestár 27. Fond.)

43.

Végh József — Végh Jánoshoz

Kedves Édes Atyám!

Néhány soraimmal ismét, vagy lehet utoljára, tudósítom Édes Atyámat, nagyatyámékat és kedves testvéreimet. Először is azt kívánom tudatni, Mindnyájokkal, hogy hálát adok az Istennek, és köszönöm, hogy még élek, mert ilyen állásba lenni és ennyi csatát keresztül úszni, mint én és ez az egész zászlóalj, nem is lehet képzelni, mindég az ellenség szájába éjjel és nappal a havon, fagyon forposztolni, ez ilyen vékony gunyába, nemigen jól esik huszonnégy óráig kovártijon, negyvennyólc óráig a fagyon szenvedni, e sok, hanem nem bánom, mert ezt mind a magyar hazáért köteles vagyok tenni és jó szívvel is megteszem, csak a fáj, hogy vannak kivált a rendes katonáknál oly tisztek, akik nem a magyar, hanem az ellensig mellett tartanak és nyomorult katonáival együtt az ellensighez átszökik, mint most is ezelőtt két héttel az olasz katonák, akik Újvidéken voltak vagy ötszázan, tisztestül együtt a rácokhoz mentek által, mi meg akkor Ókéren voltunk, és más regementekbül is hol egy hol kettő mindennap szökik által a forposztról, ahova őrré kiállítják. Október utóján küldött levelemet, akit még Karavuko-

váról küldöttem, lehet, hogy meg nem kapták, vagy én a választ meg nem kaptam, ebbe a sok ide-odavaló járásba, megírtam szerencsétlen golyókapásomat Szent Tamáson szeptember 21-diki nagy ütközetkor,[1] de hála Istennek az már egészen kigyógyult azóta már ismét voltunk háromszor is csatába azelőtt is vagy ötbe, de az Isten mindig mególtalmazott, mert őbenne bíztam minden ütközetkor elesett miközülünk is sok. De rác és szerb mindig három vagy négy annyi, hanem erről nem is kell több, ezt jobban tudhatják újságokból, hanem most az a hír támadott itt Újvidéken, hogy Windischgrätz Pesten van, Pestet bévette volna,[2] de ezt én nem hiszem mindaddig, míg minket, kik itten igen kevesen a kutya rácokat fenntartjuk, és fenntartottuk mind le nem öl. Mert hogy a bizonyos, hogy minket életbe el nem fog egyet se, mert mi mindnyájan egy csepp virünkig oltalmazzuk magunkat és hazánkat. A Donmiguel ezrede is igen jól viselte magát, itt ebbe a túl Pétervári várba, mert már régen ez is a rác kezibe volna, mert a tisztek huncutsággal át akarták adni, de ezt a közemberek észrevették és a tiszteket, mind le akarták öldösni és maguk közül választottak tiszteket, úgy maradt meg a vár és még most is itt vagyunk alatta Újvidéken, 150 ágyú felállítva a sancán, ha Windischgrätz jön és mi odabemegyünk, míg e[le]sig[g]el ki nem öl bennünket, addig nem jön bele inneplő pofájával.

Újságokat többet én nem írok, mert már mi hozzánk Pestről nem jő se levél, se újság, el van zárva a postaút, hanem én kérek Édes Atyámtól bihari ujságokat, hogy írjon, azt tudom, hogy a miniszterium Debrecenbe van, de ott minő állapotba, nem tudom. Pénzt spórolni itt lehetne, de azt teszem fel, ma élek, holnap meghalok, a pénzre szüksig nincs, szinte fördök benne. Én tisztelek minden jó barátom és barátném, tisztelek minden jóakarom, tisztelem Nagyatyám, Nagyanyám, Ágnest, Tertsát, a bagosiakat, debrecenieket és Sándor és Károly testvéremet, Juhászékat, Kerekest, Sárközit és mind, akit esmerek áldja meg az ig minyájokat azt kívánom. Maradtam Újvidéken január 13-dikán 849.

Édes Atyámnak Szerető és tisztelő fia

Végh József mk.

Honvéd Második zászlóalj 3-dik Század 4-dik szakasz
Választ mentül hamarébb kérem küldjenek.

(Debreceni Állami Levéltár. – Bihar m. közgyűlési iratok. 1849. 1073/e.)

[1] Ld.: II. k. 35. sz. levél 11. jegyz.

[2] Windischgrätz január 5-én, miután a magyar kormány Debrecenbe költözött, kardcsapás nélkül vette be a fővárost.

44.

Dőry Frigyes — Augusz Antalhoz

Kedves Tóni Barátom!

Az ember csak felejt, így én is, bár a mostani pesti utam célja biztos elérésére szükségesnek tartom, elfelejtettelek megkérni, miszerint számomra egy bizonyítványt szolgáltatnál ki, melyben bizonyíttatnék, hogy mindig konzervatív elvű lévén, amennyire tőlem kitellett a magas felséges kormány érdeke előmozdításában működtem, és hogy a törvényesen egybehívott országgyűlésre követté választattván,[1] éppen azon okból lemondva hivatalomról, vállaltam el a tisztséget, hogy ezáltal is egy ellenzékinek feljuthatását gátoljam, továbbá, hogy az országgyűlésnek eltávozása előtt régebb időtől idehaza tartózkodtam, de a követségről lemondásomat a megyének akkori felzaklatott állapotjában, sem magam személyére, sem családomra nézvest, béadni tanácsosnak nem tarthattam, ha tehát körülbelül ezen értékű bizonyítványt Gábor[2] is aláírná, a leghathatósb dokumentum lenne felmentésemre, ha azonban ezt tenni vonakodnék, Téged kérlek, Barátom, és te általad több régi tisztelő barátimat, hogy régi kamerádotoknak őszinte kérését meg ne tagadjátok. Holnap feleségem bémenend a bizonyítványt kihozná, hogy azután vasárnap korán Pestre indulhassak. Angyali jóságú nődnek tiszteletem jelentve, és kérésem teljesítését bizton várva maradtam

2 ik Marc. 849 igaz barátod

Frigyes

(Szekszárdi Áll. Levéltár. – Átmeneti iratok 52/1849.)

45.

Banfield Thomas — Pulszky Ferenchez

Hogy el ne kerülje, egy levelet küld lord Dudley Stuarttól, akihez Pulszky fordulhat, ha nincs más módja Palmerstonhoz jutni. Szívesen bemutatja Lord Stuartnak.

---

[1] Az első népképviseleti országgyűlésen Dőry Frigyes Tolna megye bonyhádi járásának volt képviselője, a kormányt Debrecenbe nem követte.

[2] Fivére, Dőry Gábor a császári csapatoktól megszállt Tolna megye cs. biztosa.

Lieber Herr von Pulszky!

Um Ihnen, womöglich, nicht zu verfehlen schicke ich Ihnen der eingelegte Billet von Lord Dudley Stuart, an dem Sie sich wenden können wenn Sie sonst keine Arrangement gemacht haben um zu Lord Palmerston zu gelangen. Ich werde von hier aus nach der City um 1 1/2 Uhr gehen, würde aber um halb vier zurück sein und werde mit vielen Vergnügen Sie den Lord Stuart presentieren der wahrscheinlich im Unterhause sein wird. Sonst bin ich morgen früh zu Ihrer Disposition, und denke bei Ihnen gegen 11 Uhr vorzusprechen.

Hochachtungsvoll Ihr ergebener

Thomas Banfield

Priory Counsil Office. 9 th. Marz. 1849.

(O.Sz.K. Kézirattár. – Pulszky-levelezés.)

46.

Bem József — Fuad effendihez

Bem az orosz és osztrák ellenséges csapatokat Erdélyből kiűzte, székelyek és magyarok szabadon visszatérhetnek hazájukba, miután a fegyvert letették, amit reméli, hogy Fuad vissza fog adni, mivel ehhez a magyaroknak joguk van. Az idegenek is – miután hasonlóképpen letették a fegyvert – mehetnek, ahová nekik jól esik, mivel a magas Porta nyilván nem fogja tűrni a semlegesség megsértését abban a tényben, hogy az oroszoknak szabad átjárásuk legyen fegyveres kézzel, sem azt, hogy egy újabb intervencióra készüljenek. Törökországnak nincs természetesebb szövetségese, mint Magyarország, amely Európa valamennyi szabad népének a szimpátiáját bírja.

Excellence!

J'ai refoulé hors de la Transylvanie les détournements ennemis des Russes et des Autrichiens et c'est en Valachie qu'ils ont cherché un refuge.[1]

Les Transylvains et les Hongrois sont libres de retourner dans leur pays, après avoir déposé leurs armes, que Votre Excellence aura la bonté de les faire remettre aux autorités hongroise qui sont en droit évident.

[1] Bem március 17-én és 18-án az ellenséges osztrák-orosz csapatokat végleg megverte és Havasalföldre űzte. Mivel félő volt, hogy – amennyiben a török nem fegyverezi le a csapatokat – azok, erőiket összeszedve, ismét Magyarországra törnek – intézi ezt a levelet a török csapatok polgári biztosához, Fuad effendihez.

Les étrangers après avoir également déposé les armes, pourront aller où bon leur semblera, car la Sublime Porte ne commetra point une violation du principe dans la neutralité a l'égard de la Hongrie et ne souffrira point de la part des Russes un passage à main arme, ni une seconde intervention.

Excellence la Sublime Porte n'a pas d'allié plus naturel, plus vrai, que le Gouvernement de la Hongrie. Le Gouvernement a les sympathies des toutes les nations libres de l'Europe. Loin de troubles natures des relations de bon voisinage l'envoi d'un fonctionnaire, chargé d'exposer les faits tels qu'ils se sont passé les reserrera encore plus et cela au profit des deux pays.

Recevez Excellence l'assurence de ma parfaite considération. Au quartier Général de Cronstadt le 24 mars 1849.

Bem

(Paris. Archive des affaires ètrangéres. – Correspondances. Autriches 438.)

47.

Boliac Cezar — Kossuth Lajoshoz

„Mielőtt megkezdtük forradalmunkat – írja Boliac –, követet küldtünk az Önök minisztériumához, hogy hírülvigye, amit mi elhatároztunk és hogy legalább erkölcsi segítséget kérjen, ha nem is anyagit." Sajnos félreértések miatt reményeikben csalatkoztak. Nem akartak egyebet, mint hazájuknak jogot és önkormányzatot biztosítani, amint az korábban volt, megőrizni azokat az intézményeket, amelyek boldoggá tehették volna a nemzetet. A fejedelmi hatalmat korlátozni, a választójogot kiterjeszteni akarták, sajtószabadságot adni, a cigányokat megszabadítani rabszolgaságukból, fölszabadítani a parasztokat és határaik között megmaradni. „Ellenségeink vagy a forradalom ellenségei által elveszítettük a remélt rokonszenvet." A forradalom szerencsétlen kimenetele után a kormány és a követek az oroszok által üldöztettek, akik még Konstantinápoly miniszterei fölött is uralkodnak, váratlanul Fuad Effendit küldték, a Porta által a nyakunkra. A Porta által, amelyik formálisan elismerte kormányzatunkat, ebből következőleg forradalmunkat is. Mindezt az orosz generális, Duhamel követelte. „Nyilvánvaló, hogy a mi forradalmunk csak ürügy volt, amelyet az oroszok arra használtak föl, hogy abból hasznot húzva, országunkat saját felvonulási területükké tegyék, ahol előkészülhetnek az európai háborúra. Sikerült a Porta segítségével elmenekülni s legalább erkölcsi segítségért Európa udvaraihoz fordulni."

„Egyeseknek sikerült Erdélybe menni és itt a határon gondoskodni arról, hogy a románok ne csüggedjenek és hogy fönntartsák a forradalom szellemét. Az orosz kormánynak sikerült teljes szigorával elérni, hogy sokan közülük reményüket veszítsék és elhagyják az országot, csaknem valamennyi kényszerült elhagyni családját és Frankfurtba, Párizsba, Londonba vagy Konstantinápolyba menekülni." Csak néhányan álltak ellen, hogy megvédjék országukat az ellenség ármányával szemben. Amikor az ellenség az országban előrenyomult, igen kevesen tudták ki-

kerülni, hogy ne kerüljenek családostól fogságba, „s ki tudja mi történt volna, ha a magyar fegyverek nem űzik el csakhamar az ellenséget, mert azok úgy viselkedtek, mint a gazdák és a helyi hatóságok az ő eszközeik voltak".

„Hála a magyar hadseregnek és nagy vezérének, Bem tábornoknak, szabadon lélegzünk és beszélhetünk a hazáról és a szabadságról." Bűn volna, ha hazájuk szomszédságában a magyar törvények alatt szabad levegőt szíva, tétlenül maradnának, ezért egy román lapot indítanak, amelyben egyetlen eszme fog uralkodni, mely szerint a fenyegető pánszláv eszmével szemben csak egy gát lehet, a magyar és a román népnek erős, komoly egysége. Csak a helyeslésnek egy jelét várják és az Erdélyben tartózkodó menekült családok védelmét.

Excéllence! Avant de commencer notre révolution nous avons envoyé un accrédité auprès de votre ministère pour lui faire part du but que nous nous sommes proposés, et de lui demander une aide morale, si non matèrielle.[1] Par malheur un malentendu a eu lieu et nos espoirs se sont annuls. Veuillez bien croire, Excéllence, que nous n'avons pas eu et que nous n'avons autre intention que de donner à notre patrie en vertu de ses droits d'autonomie qu'elle s'est toujours conservés, des institutions qui pouvaient la rendre heureuse, limiter le pouvoir, le rendre responsable et temporaire, étendre le droit électoral qui a toujours existé dans notre pays, donner la liberté de la presse, délivrer les Zigains de leur esclavage et affranchir les paysans dés corvées, et nous borner toujours dans nos limites.

Une idée malheureuse a eu lieu, inventée peut-être par nos ennemis, ou bien par les maladroits amis de la révolution, et nous a fait perdre les sympathies que nous espérions. Après le malheur de la révolution que vous connaissez, le gouvernement et les députés de la nation persécutés par les Russes qui dominaient encore le ministère de Constantinople,[2] trompés par les Turcs dans un guet-apens, nous avons été surpris au compte de Fuad Effendi,[3] le Commissaire extraordinaire que la Sublime Porte avait envoyé avec des troupes arrêtés et expatriés aussi, sans aucun ordre de la Porte qui avait reconnu formellement notre gouvernement et par conséquent notre révolution; et tout cela par l'influence du général russe Duhamel, qui se trouvait déguisé et à l'insu de nous au camp des Fuad Effendi. Aidés par la Porte après et par nos propres moyens, nous avons pu échapper et courir aux cabinets européens pour demander au moins des secours moraux afin de délivrer notre pays des deux fortes armées qui l'avaient envahi.

Vous voyez bien, Excéllence, que notre révolution a été un prétexte

[1] A román forradalom, melyet már 1848 nyarán levertek, valóban Bălcescut küldte Kossuthhoz, erről a találkozásról, ennek eredményeiről igen keveset tudunk.

[2] A román forradalom elfojtására cári csapatok szállták meg a Dunai fejedelemségeket és ezzel Konstantinápolyt is megfosztották szuverenitásától, vezető férfiait önálló cselekvőképességüktől.

[3] Fuad effendi polgári biztos, a forradalom egyik leghevesebb ellensége, teljesen a cári uralom intencióinak értelmében működött.

seulement que les Russes ont trouvé à propos pour profiter et faire de notre pays leur camp d'où ils devaient se préparer, en cas d'une guerre européenne.

Quelques uns de nous ont cru nécessaire de venir en Transylvanie et de se tenir sous les frontières du pays pour ne pas laisser se décourager les esprits des Valaques et s'éteindre tout-à-fait le feu de la révolution sous l'influence des baïonettes de deux puissantes armées, mais le gouvernement autrichien a employé toute la rigueur de son régime pour nous faire désespérer et quitter ces états. Presque tous ont été forcés de laisser leurs familles ici et aller à Francfort, à Paris, à Londres et à Constantinople. Quelques uns seulement nous avons pris la forte résolution de résister à tout pour ne pas laisser tout-à-fait le pays en proie aux intrigues de l'ennemi; mais peu s'en fallut de tomber dans ses pièges, quand il a franchi les frontières de ce pays; il n'a pu attraper que quelques uns de ceux qui n'ont pas pris une part éminente dans la révolution, et qu'il a mis pourtant en prison, et nos familles qu'il a arrêtées, et Dieu sait ce qu'elles pouvaient devenir si les armes hongroises ne les chassaient pas sitôt; parcequ'il agissait en maître, et le gouvernement local n'était que son instrument.

Ajourd'hui grâce à votre brave armée et à son grand capitain, le général Bem, nous respirons libres et nous pouvons parler patrie et liberté! Nous nous croirions criminels, Excéllence, si au voisinage de notre pays, en respirant cet air libre sous les lois maghyares, nous serions restés inactifs. Nous avons recommencé notre correspondence avec le pays, et pour former l'opinion de toute la nation valaque, nous avons commencé la rédaction d'une gazette valaque[4] dans laquelle dominera toujours une seule et unique idée: qu'il n'y aura pas une autre barrière à mettre au panslavisme qui menace ces peuples danubiens, qu'une alliance et union sincère et forte de toute la nation valaque avec la nation maghyare.

Nous demandons donc un signe d'approbation à notre but, et votre protection pour les familles des expatriés qui se trouvent en Transylvanie.

Agréez, Excéllence, les sentiments de la plus haute considération, avec laquelle j'ai l'honneur d'être de votre Excéllence le plus humble serviteur. Le député de l'assemblée des notabilités de la ville de Bucarest

Cesar Bolliak

1849-le 1er Avril Cronstadt.

(O. L. – OHB/1849. 5528.)

[4] Boliac Cezar március 25-én indította meg, Espatriul címen, a magyar-román barátságot propagáló hírlapját.

48.

Kacskovics Károly — Apjához, Kacskovics Mihályhoz[1]

Piacenza 2 Április. 849.
érkezett Mocsoládra ápr. 15.

Szeretett jó Atyám!

Bocsánat hogy ezen zavargó időkbe mindjárt nem tudósíthattam a piemonti hadról, mert minden szándékom mellett se időm, se alkalmatosságom nem volt; az utolsó levelembe érintettem, miszerint a piemonti király nekünk újra hadat ízent,[2] melynek következtében mi az ezreddel a múlt hó 17-én Lodiból elindultunk, én Berequardóba jöttem 50 emberrel előőrsi szolgálatra (közel Paviához). Ősz vezérünk[3] több manővereket tett, hogy az ellent elámítsa, ő több mozgások által arra a gondolatra vette az ellent, hogy mi Piacenza és Magentánál fogjuk az erőnket összszehúzni, melynek következtében a piemonti sereg is két részre oszlott, egyszerre 19-én este felé az egész armadia, 70000 ember, Páviánál összejött és 20-an délbe 3 hídon a Ticino vizén által kelt a csekély ellent, ki Páviánál állt, minden ágyúlövés nélkül visszanyomtuk és 7 migliára egész Gropellóig mentünk. Másnap délután *Mortara*-nál, hol a savojai herceg maga 16—17 ezer embert vezetett, megütköztünk, este későn lett a csatának vége, tőlünk csak két brigada volt igazán tűzbe — 1700 fogoly több ágyú és az egész bagage a hercegnek lett győzedelmünk díja. Következő nap Vespolata-ig mentünk és 23-án Novarránál egészen tönkre tettük az ellent,[4] úgy hogy az ottlevő 65 ezer ember minekutána meg volt verve és semmi reménysége nem volt, Novarrát kirabolta és éjjel szétszaladott, a király és fia Novárrába visszajött békét esdekelni nehogy a futó seregét egészen tönkretegyük, kiket [!] egész 4 Miglia távolságra elértük *Faranát*, az béke kötésről majd bővebben halland az újságokból, csak annyit mondok, hogy Radeczky az öreg királlyal beszélni se akart, s csak izente, hogy oly emberrel, ki annyiszor szavait szegte, alkudozásba nem lép, és hogy mondjon le a trónról, vagy Turinig meg nem áll.[5] Az ifjú király mindent elfogadott, félvén, hogy futó serege, ki az ütközet napján mind részeg volt és a bekövetkezett rossz idő miatt még futni se fog tudni, *egy arasznyi harcunk volt*, a mi seregünk ellenben kérte a marsallt, hogy minden megállapodás nélkül hagyja továbbmenni, míg

[1] Ld.: Függelék 26. sz. levelet.

[2] Carlo Alberto 1849. március közepén megtörve a már hónapok óta tartó fegyverszünetet, megindította hadait az osztrák csapatok ellen.

[3] Radeczky az itáliai, császári csapatok vezére.

[4] Néhány napi küzdelem után, Carlo Alberto Novaránál március 23-án vereséget szenvedett, mire áruló módon letette a fegyvert.

[5] Carlo Alberto néhány nap múlva fia, Viktor Emánuel javára lemondott a trónról.

az ellen szétoszolva nem lesz, így tehát mi egy veszedelmes ellent 4 nap alatt nemcsak megvertünk, hanem örökre megcsonkítottuk gonosz hatalmát, a mi seregünk egész Sesina folyóig Piemontot elfoglalta és Alessandria várat a piemontival együtt minden részről 3000 ember mint övezet foglalni fogja, míg a békeszabályok teljesítve nem lesznek.

A második corpus Feldzeugmeister D'Aspre kormánya alatt, ki nemcsak tavaly az egész ütközetet Somma Campagna, S. Lucia, Voltánál megnyerte, hanem az idén is maga egyedül, minden segítség nélkül, az ellent tönkretette, mint jutalom az engedtetett meg, hogy ezen corpus 20000 ember legyen részes a toscanai, és római béke helyreállításában, és így mi Modenának Toscana felé indulunk, onnét majd többet, az ütközetről nem írhatok mást, minthogy minden ember a borostyánt méltán megérdemli, s ha jó Atyám látná azon elszántságot, melylyel a sereg a tűzbe megy, akkor méltán hinné, hogy az olasz ármádia első Európában és rendíthetetlen az ausztriai trónus.

Magamnak is volt szerencsém részt venni e dicsőséges hadba, s látni, hogy vitéz katonáink, mint mennyegzőre, oly kedvvel mennek a dicső halálra, az ezredünk a lovasság közül maga vett részt s vagy 20 embert és még több lovat vesztettünk. Egészségem hála az égnek a legjobb és a golyók is megkíméltek, pedig oly sűrűen estek, hogy másnap mint elszórt kukoricát, lehetett a földön látni.

Jó Atyám, most egy kérésem van, ha egy jó lovat, hanem szépet, tudna szerezni, igen nagy köszönettel venném, ha jó Atyám néhány sort írni méltóztatik, tessen csak Veronába adresszálni és reá írni *beym 2 Armee-Corps ibi ubi*[6] mivel mi, mint a cigányok, kóborolni fogunk, talán Rómát is megláthatom — adná az Isten.

Most kedves jó Atyám minden jó kívánságaim mellett, s miután testvéreimet ezerszer csókolnám, úgy Guszti bátyámat familiájával együtt, maradok engedelmes hű fia

Károly

(Kaposvári Állami Levéltár. — Kacskovics cs. iratai. Mocsoládi iratok.)

49.

Szemere Bertalan — Görgey Arturhoz[1]

Görgey Tábornok úrnak.

Isten áldja meg Önt, szépen, folyvást, vitézül haladnak előre. Jó volna ugyan, ha többet tudnánk a hadieseményekről, de hisz a tettek hangoznak, s Pesten majd többet tudunk.

---

[6] Jelentése: A második hadtestnél, ott, ahol . . .

[1] Ld.: III. k. 14., 21. és jelen kötet 71. sz. leveleket.

Itt fenn Eperjes ismét nem a mienk.

Beniczky elhagyta 9én, mivel Blandek segedelmet kapott, *hír szerint:* 2000 sorkatonát, 100 lovast, 2 ágyút, 2 röppentyűt. És egész Miskolcig akart vonulni, mivel tölténye nem volt, mi tőle nagy gondatlanság. Ezen segítettem, és küldtem neki 26,000 töltényt, és küldhetek ezután, mert gondoskodtam a gondatlanok részére.

Lázár őrnagy visz 300 sorkatonát, 3 db. ágyút. De ez sem volt nekik elég. Kassáig vonultak.

Én nem köteleztem Beniczkyt, hanem a védseregnek maradást s védseregi operációt rendeltem.[2]

Beniczky ereje 750 körül, 39 huszár.

Én küldtem oda,

gyalog *véd*	797.	
a gömöri *véd*	320	(Lőcséről vonhatja magához).
Cornides *védei*	200	
Lázár serege	300	Van 5 ágyúja.
	2367	
Lovas védet küldtem	35	
	340	
	2742.	

Szepesből népfelkelést is lehetne rendezni.

Ma kapom B.[eniczky] levelét, melyben jelenti, elhatározták Eperjest visszafoglalni, 14-én. Tokajból valami segedelmet kaptak szinte. Isten vezesse őket.

Még Hevesből is küldök 200 védet.

Zemplénben és Szabolcsban 500 áll készen, néhány nap múlva indulhat.

Losonc—Gács tájékán pedig majd *400* védem őrködik (borsodi, zágrábi, gömöri).

Röviden ez a mi állapotunk itt.

Szívesben lennék a táborban, a dicsőség mezején, de itt van rám szükség, egész F.[első] magyarország mint műhely dolgozik a hadseregnek, van *roppant* készletünk, és a becsületes republikánusnak vallása a kötelességérzet.

Isten áldása Önnel és a hadsereggel.

Mikola, 14/IV. 1849. *Szemere*

(O.L. — Kossuth-Miscellanen. 14.)

---

[2] Szemere március 16-án küldte meg a Honvédelmi Bizottmánynak a felsőmagyarországi védsereg felállításáról szóló tervezetét. E védsereg — mely az egyes területek hátországát egyesítette s katonailag felszerelte — a tervek szerint a korábbi szabadcsapatokat is magába foglalta. Különösen — amint azt Kossuth ismételten hangsúlyozta — hegyes vidékeken, így elsősorban Felső-Magyarországon volt igen jól alkalmazható.

50.

Csányi László — Kossuth Lajoshoz

Országkormányzó Kossuth Lajos Úrnak!

Engedje meg Ön, hogy amikor minden részről biztos emberekre van szükség a hazában, kérhessem, hogy Kenessey Kálmánt, a minisztérium valamely osztályánál mint tiszteletbeli titkárt kinevezni méltóztassék. Ő a felső táborban több havakig oldalam mellett volt, mint titkár — szerény, szorgalmas, értelmes és mi ritkaság, hallgató egyéniség —, alkalmazása becsületemre fog válni.

Úgy látszik az oroszoknak még sincsen komoly betörő szándoka,[1] jól lehet napról napra ismételtetnek a jelentések a szándokolt betörésekről.

Mindeddig sem Teleki Sándor, sem Bethlen Gábor nem tőnek jelentést.[2]

Beöthy Brassóban van,[3] valószínűleg még több napokig maradand — jobb is, hogysem kompromittálva legyen állása első diplomatikai ügynökünknek.

Hogy teljesen meg lehessen győződve a kellemetlenségekről, melyekkel küzdenem kell — egyes és //: alatt ide csatolok másolatban 2 levelet.[4] Azon engedelmet, miszerint 13-ig visszatérőkre újból amnesztiát adott,[5] dacára Országkormányzó Úr tilalmára, dacára szó és írásbeli kapacitációmnak — érvénytelennek nyilatkoztattam — el merem mondani, hogy ezzel a jó emberrel meggyűlne bajunk, iszonyú arisztokrata, kegyosztószeszélyből, környezve Erdély mágnásaitúl. Most ugyan hálistennek környezői megritkultak. Én soha agitáltabb életet nem éltem, mint ezen rendetlenségek közepette, de egy kis ideig még csak viszem, de nem bírnám ki, valóban nem az iszonyatos lelki nyugtalanságokat, hogyan szűntesse meg igen tisztelt Ország Kormányzó Úr azokat az új magyar légiók alakítását. Az én utódom azokkal meg fog őszülni.

---

[1] Az első, erdélyi cári intervenció után, állandóan felröppent a rémhír a cári csapatok újabb betörési szándékáról.

[2] Bem Teleki Sándort és Bethlen Gergelyt követségbe küldte Omer pasához április 14-én. Sajnos küldetésüknek — az általános barátkozás szándékán kívül — sem pontos célját, sem eredményeit nem ismerjük.

[3] Ld.: III. k. 141. sz. levél 4. jegyzetét.

[4] A mellékletek nincsenek a levél mellett.

[5] Ti. Bem, aki sokszor feledkezett meg arról, amint azt Kossuth is, Csányi is ismételten panaszolták, hogy őt a magyar kormány kizárólag a katonai cselekmények vezetésére küldte Erdélybe. Egyébként az öreg lengyel hadvezér legtöbbször elvileg helyes intézkedéseivel, melyek azonban nem voltak a kormány elképzeléseivel összhangban, igen sok nehézséget okozott a magyar kormánynak. Különösen igen széles körű amnesztiarendeletével, melyben az áruló brassói polgároknak megbocsátott, került Kossuthtal is, Csányival is összeütközésbe.

Galiciából jött kém jelenti, hogy Hammerstein csakugyan betörni készül Magyarországba – ezen esetre a Nagybányai bányák félthetők. Alig várom, hogy részletes tudósításokat vehessek Magyarhonból.

Azt ne méltóztassék hinni, mit a törökök általi lefegyverzésről[6] fog hallani Ország Kormányzó Úr. Nyomorult nép, örvend győzelmünknek, de nem merészel fellépni.[7] Azonban mégis jó, hogy ellenünk nem mozdul.

Mihelyt valami lényegest jelentendnek küldöttjeink, kötelességemnek tartandom feljelenteni.

Isten legjobb áldása, erő egészség légyen Ország Kormányzó Úrral, mire most annyira szükségünk van.

Az érdemjelek itt minden tekéntet nélköl osztatnak – azt azonban csak egyes panaszokból hallom –, azért nem mondom mint hitelest.[8] Ha igaz, akkor bosszantó.

Kolozsvár 19/4 49

Csányi László

(O.L. – OHB/1849 6062.)

51.

Kossuth Lajos — Fuad effendihez

Az elmúlt esztendő jól ismert eseményei, a dinasztia árulása, majd az a körülmény, hogy az osztrák ház alattvalói nyakára hozta az orosz inváziót, arra indították a magyar nemzetgyűlést, hogy Debrecenben kimondja az ország függetlenségét. Egyidejűleg a levél íróját a nép akarata az ország kormányzójának nyilvánította.

Kossuth kedves kötelességének tesz eleget, amikor ezt a tényt Fuad effendivel közli és kéri, hogy mindkét nép érdekében őrizzék meg a barátságos szomszédi viszonyt.

---

[6] Ti. a török szuverenitás alá tartozó Moldvába menekült császári és cári csapatok lefegyverzéséről van szó, amit Bem is, Beöthy is a török katonai főbiztoshoz, Fuad effendihez intézett leveleikben követeltek (Ld.: Függelék. 37. sz. levelet).

[7] A török hatalom ekkor már oly gyönge volt, s oly mértékig félt a szuverenitása alá tartozó Dunai fejedelemségeket megszálló cári csapatok hatalmától, hogy – különösen mivel Angliától semmi biztatást nem kapott – bármennyire is gyűlölte a cári hatalmat, nem mert ellene semmit tenni.

[8] Gyakori panasz volt Bem ellen az is, hogy katonáinak – a hadügyminisztériummal való összhang nélkül – túlságosan bőkezűen, sokszor indokolatlanul osztogatott kitüntetéseket.

Excellence!

Les evenements bien connus de l'année dernière, la trahison de la Dynastie autrichienne envers la Hongrie et enfin principalement l'invasion des Russes, enjouée par la maison d'Autriche contre ses propres sujets, ont décidé l'assamblée nationale de la Hongrie en séance à Debrecin à proclamer d'indépendance entière du pays. En même temps le soussigné eut l'honneure d'être nommé et installé par la vaute [!] du peuple, exprimée par ses représentants légitimes gouverneur de l'état hongrois et en cette qualité, chef suprême de pouvoir exécutif.[1]

Le soussigné se fait un devoir et un plaisir de communiquer les événnements à V. E. espérant bien que la Haute Porte voudra bien réaliser une amitié à laquelle le voisinage des deux pays engage et que le soussigné offre au nom du peuple hongrois, en vous priant au même temps de communiquer cette notification à S. E. [olvashatatlan név] effendi.

Le soussigné saisit cette occasion pour servir l'honneur du commissaire plenipotentiaire d'accepter l'assurance de sa plus haute estime et de sa considération tres distinguée.
Debreczin en Hongrie le 20. avril 1849.

de Gouvernement de l'état Hongrois

L. Kossuth mp.

(Másolat.[2] – Wien Haus-Hof- und Staatsarchiv. Staatskanzlei. Berichte aus Konstantinopel.)

52.

Banfield Thomas — Pulszky Ferenchez

Lord Dudley Stuart beszélt Lord Beaumont-tal és ez Pulszkyt szívesen fogadja. Konstantinápollyal nehezebben megy a dolog. Lord Palmerston egyenesen megtagadta, hogy Magyarországra ügynököt küldjön, pedig Bem ezt már régen kérte. Ez a lépés szerinte túlságosan nagy reményeket ébresztett volna. Talán Pulszky ezt a kérdést másképpen fogalmazhatná, most, Ponsonby távollétében. Banfield szerette volna, ha a királynő először Pulszkytól hallott volna annak lehetőségéről, hogy egy Koburg kerüljön a magyar trónra. Napier tengernagy emlegette, hogy Bemet ismeri.

[1] Kossuth a Függetlenségi Nyilatkozat után, első feladatai egyikének tekintette, hogy a külhatalmakat tájékoztassa Magyarország helyzetéről és tőlük függetlenségünk elismerését kérje. Hasonló tartalmú levéllel fordult e levél keltének napján, április 20-án, Európa legjelentősebb államfőihez is.

[2] E másolatot Stürmer küldte el Schwarzenbergnek. A levél eredetije az OHB/1849. iratai között volt 5878. sz. alatt iktatva, azonban nincs a helyén és így mindeddig ismeretlen volt.

Lieber Pulszky!

Lord D[udley] Stuart wollte gestern Abend schon an Lord Beaumont schreiben um einen Besuch von Ihnen ihm anzukündigen. Er hat schon mit ihm gesprochen und meint Sie brauchen nur vorzugehen und Ihre Karte hineinzuschicken, denn es Lord B. grosse Freunde machen wird, Sie kennen zu lernen. Mit Konstantinople geht es nicht ganz so leicht.[1] Er wird einen Brief für Sie sicher verschaffen oder soll er schreiben, nur scheint er dem Stratford Canning nicht zu treuen. Lord P[almerston] soll förmlich verweigert haben einen Agenten nach Ungarn zu schicken, um dem Bem durch den Bukarester Consul schon längst gebeten hatte,[2] doch gab er als Grund an, weil ein solcher Schritt zu *weite Hoffnungen erregt*. Vielleicht können Sie auf diesen Wink die Bitte *anders stilisieren*, denn in der Abwesenheit Ponsonbys[3] sollte doch gehen, für ihn Nachrichten zu sammeln. Mir wäre lieb gewesen [wenn] erst die Königin *von Ihnen* die erste Nachricht erstellen hätte, der besprochenen Möglichkeit einer Koburgschen Wahl.[4]

Ihr *Thomas Banfield*

Donnerstag.

Napier (Admiral) sagte Gestern in Club er möchte Bem zu schützen gehen. Sie waren zusammen beim Lisszabon.[5]

(O.Sz.K. Kézirattár. – Pulszky-levelezés.)

---

[1] Pulszky és Teleki a portát akarták megnyerni arra, hogy a cári invázióval szemben határozottan lépjen fel. Ezzel szemben viszont Palmerston konstantinápolyi követét, Canning Stratfordot, a semlegesség legszigorúbb megtartására intette. Teleki e célból akarta Splényit Törökországba küldeni, s ezért szorgalmazta Pulszkynál a Stratford Canninghez szóló ajánlólevelet.

[2] Colquhoun, bukaresti angol ügyvivő, hogy a magyarok terveiről, mindenekelőtt Bemről magáról közvetlen híreket kapjon, de nyilván a cári intervencióról is közvetlen tudomást szerezzen, titkárát, Grant Ephinghamet küldte Nagyszebenbe, aki a cári csapatok kivonulása után érintkezésbe lépett Bemmel, s elvállalta, hogy közvetíti Bem leveleit Anglia és Franciaország kormányaihoz. Bem e levelekben azt kérte a fenti kormányoktól, hogy konzuli megbízással megfigyelőket küldjenek Magyarországba.

[3] Ponsonby, Anglia bécsi követe, aki az egész szabadságharc alatt, leszámítva azt az alig három hónapot, amíg 1849. április–július között hivatalától föl volt függesztve, a legnagyobb rosszindulattal tájékoztatta Palmerstonékat a magyarországi eseményekről.

[4] Magyarországon a Függetlenségi Nyilatkozat után igen határozott formában merült fel a gondolat, hogy a magyar trónra egy Koburg-herceget, Viktória királyné Artur nevű fiát ültessék. E tervekre Kossuth Telekinek figyelmét ismételten, nyomatékosan is felhívta.

[5] A Portugáliában 1833-ban kitört polgárháborúban Bem a szabadelvű don Pedro mellett harcolt, itt küzdött Napier admirális is.

53.

Dragos János — Kossuth Lajoshoz

Brád május 2-án 1849.

Tisztelt elnök Úr!

Éppen indulok Abrudbánya felé,[1] Vitián nevű román főnökkel, ki multkor amott fogadott, s adott biztosítást szavamra támaszkodva, míg Debrecenbe valék Budára jövén, most már itt fogad s kisér, én nagyon hiszem, hogy a dolognak jó vége lesz, hanem Önnek igen becses, és másutt mindenütt nagy örömmel fogadott levelében aligha nehány ember bántatlanságát biztosítva lenni látandja, mert azt méltóztatik mondani, hogy *hajlandó* a politikai vétségekre fátolyt húzni, és nem azt, hogy valósággal amnesztiálja; ez nékem szinte csak most tűnt fel, miután a vérmesb természetű emberek annak értelmét taglalni s belőle fennhagyott intézkedési hatóságot vonni korántsem olyan óvatosak, mint azt maga a kitűzött cél megkivánná. Valóban nagyon kellene keseregnem becsületességből vállalkozásomat, ha hogy rajtam keresztül járnának, s a dolognak értelmet nem ön, hanem ők adnának, mert sok emberbe átszivárgott már a tetszése szerinti intézkedés, és a nemzet nevében, emellett, miután elszántam magamat, hogy a fegyveres nép közé megyek, hol azon hit uralg, miszerint csak azért tétetjük le a fegyvert, hogy felkoncoltathassanak, s megyek, hogy kapacitáljam, ha működésem közben dicsvágyból megrohantatnának, mi nem lehetetlen, ámbár ezredes Bánffy úrral Ön levelét közlöm, akkor én buzgalmam áldozatául esem,[2] s ha ez történnék, az esetben Önnek honfiúi becsületére kötöm, hogy e soraimat a nyilvánosságnak adja által, hadd lássa mindenki, miként nem saját, hanem mások vétke által estem el. Csak annyira, hogy 48 órai fegyverszünetet eszközölhessek, míg t.i. én járok, kelek, adott volna Ön hatalmat,[3] tökéletes

[1] Kossuth április 14-én bizta meg Dragos Jánost azzal, hogy Avram Jancut a felkelt havasi románok vezérét felkeresse és a magyar kormány nevében tárgyalásokat kezdjen. Mivel akkor Dragos semmiféle konkrétan körvonalazott utasítást nem kapott, kérdést intézett Kossuthhoz, hogy a tárgyalások során meddig mehet el igéreteiben. Az itt említett levél Kossuth 26-án adott válasza.

[2] Jancuékat Hatvani Imre zaránd megyei hadparancsnok szabadcsapatával ezekben a napokban váratlanul megtámadta. Mivel az amúgyis bizalmatlan, havasi románok a magyar kormány megbízottjának tárgyalásai mögött árulást sejtettek, azokat megszakították, Dragost megölték, Abrudbányát, ahol a tárgyalások folytak, fölégették, lakosait felkoncolták.

[3] Kossuth, akit nacionalista szemlélete a nemzetiségek kívánalmaival mindig szembeállította, a legmerevebben elutasította Dragos kérését a 48 órás fegyverszünetre vonatkozólag.

nyugodt, s a sikerről biztos volnék, de így a felfogásoktól, kedélyektől és szerencsétől függ az egész.

Isten Önnel tisztelt honfi!

Dragos János
képviselő

(O. L. – OHB/1849. 6620/K.)

54.

Madarász László — Ismeretlenhez

1849. május 2-ról.

A 92-dik számú „Közlöny"-ben ezt olvasom: „Több képviselő eltávozási engedélyt nyert: Madarász Lászlótól ily engedély megtagadtatott, mivel ő az ismeretes gyémántper miatt vizsgálat alatt van."[1]

Én nem átkozom meg a legtisztább honfiság áldozatait, nem átkozom a barátságot, de igazán fáj, hogy Kossuth ennyire hangtalan engedte a szenvedély ármányát; nekem Kossuthtól többé semmit sem szabad elfogadni, kérni nincs többé erőm, mert nekem kéréshez erő kellene; de kívánom, követelem, hogy Lajos adja vissza, mit az őt most támogató többség elorzott nagyszerű ármányával. Kossuthnak hivatalos lapja így írhat rólam; ha tolvaj, rabló volnék, hát kiszenvedném a törvény súlyát. Ha Kossuth így engedheti egy főbb státushivatalnokát kikorbácsoltatni; ha ez a felelősség következése, úgy hála istennek, hogy már túl vagyok a hatalom körén; de irgalmatlanul fáj; megbolondulok.

A szó legszorosabb értelmében le kell e percben feküdnöm; én követelem, hogy Kossuth tegyen közlépést, ám legyen az én főbelövetésem, vagy a házban e tárgyban felszólalása. Bár ne volna szívem, barátom és mégis bosszúról még nem tudok álmodni. Vajha Kossuth kibékítene igazsága által mások rémítő gyilkosságával, hogy ne kelljen esdeni istenhez rettentő bosszújáért.

Madarász

(O.L. Kossuth gyűjtemény, II. V. 1. b. 575.)

55.

Wass Samu — Kossuth Lajoshoz

Páris, Május 15-én, 1849,

Hosszas és fájdalmas utam után tegnapelőtt ide megérkeztem, fájdalom, utasításomat híven nem követhetém, amidőn Bukarestbe nem

[1] Ld.: III. k. 151. sz. levelet és a vonatkozó jegyzeteket.

mentem,[1] s ezután sem mehetek, mert személyes leírásom mind a két tartományban megvagyon, egy elfogatás iránti ukáz kiséretébe, mi a nyilt bemenetel kérése következtében adatott ki Konstantinápolyba. Azonban igyekeztem érdekünkbe működni, s reménylem nem eredménytelenül.

Ezen eljárásomról egy terjedelmes tudósítást küldöttem Önnek, de mivel nem tudom, sőt okom van kétkedni, a levél eljutásában, röviden itt is érintem.

Ottan mind az a[ngol], mind a f[rancia] képviselőkkel[2] érintkezésbe tettem magamat, s az orosz intervenció ellen egy diplomatikai protestációt akartam benyujtani, de officiosus minőségben el nem ösmertetvén, ezzel fel kelle hagynom.

Felszólítám tehát, hogy tegyék meg ők, melyre felelék: miként kivánhatom ezt tőlük, amidőn maga Ausztria nem teszi, sőt maga hívta be.

Igyekeztem mutogatni független önállóságunkat, melyre úgy nyilatkozának: miszerint elhiszik mindazon traktátusok létezését, de mindez diplomatikailag Európa előtt tudva nincs.

Magyarország Ausztria kiegészítő részének tartatik, sőt az a[ngol] követ nyiltan kimondá, hogy kormánya Ausztria fentartása mellett van, mindkét kormánynak pedig elve: *la paix à tout prix*.[3]

Felszólítám végre előterjesztésemnek kormányaikhoz leendő küldésére, ezt mindkettő megigérte s a fr[ancia] követ engem utilevéllel is ellátott.

Figyelmet gerjesztett bennem az, hogy mindkét követ a török udvarrali érintkezéstől eltartani igyekezett; utat törtem magamnak Ali Pasa külügyminiszterhez,[4] s megtudám, hogy a török udvar az orosszal a legfeszültebb állásba van, s az említett követek minden alkalmat távoztatni igyekeznek, mi ezt növelhetné.

Itten jó fogadtatást nyertem, s politikai állásunkra nézve élénk figyelmet.

E téren működni lehet sokat, és kell is a dolgot, ha lehet, kitörésig vinni.

---

[1] Bukarestben, ahol a keleti diplomáciának igen érzékeny pontja volt, 1849 tavaszán a magyar követeket, amint azt Beöthy esete (Ld.: III. k. 141. sz. levél 4. jegyz.) is bizonyítja – pontosan nem körvonalazható okokból, de feltétlenül forradalomellenes magatartásuk következtében és feltehetőleg az orosz Titov és osztrák Stürmer követektől ebben az irányban befolyásolva –, nem szívesen látják.

[2] Anglia és Franciaország követei ekkor Stratford Canning és Aupick voltak.

[3] Jelentése: a békét minden áron.

[4] Ali pasa a török birodalom külügyminisztere a magyarok iránti rokonszenvének több jelét is adta, sőt feltételezhetőleg közvetve magával Kossuthtal is kapcsolatban állt.

Sok oláh, lengyel és szerb ügynökök ebbe működnek, s ezek megjelenésemet üdvözölték.[5]

Mivel megbízásom a török udvarnál is felhatalmaz, gróf Teleki jóváhagyásából indulok vissza Konstantinápolyba, s ottan tenni fogok mindent, mit hazánk érdekébe tenni lehet. Önnek további rendeléséig, s ha Önnek bennem bizalma van, ezen állomást állandóul elfoglalom.

A Konstantinápolyba lévő oláhok tisztelettel kérik Önt általam, hogy a Magyarországba menekült oláhokat oltalom alá venni méltóztassék.

Mielőtt Konstantinápolyba mennék, a Gopčevićtől vett hajót megtekintem, e tárgyról Gf. Teleki bővebben értesíteni fogja.

A lengyel emigráció kész lenne Magyarországba menni, több főnökökkel beszéltem, csak mód legyen benne.

Gr. Telekinek minden rendeleteket írásba adtam által.

W.S. m. k.
[Wass Samu]

(O.L.—OHB 1849/7988,)

56.

Hajnik Pál — Szemere Bertalanhoz

Miniszter elnök, belügyminiszter Úr!

Csengerynek szóló levelet kézbesítettem, válaszát idemellékelve van szerencsém megküldeni.[1]

Budára nézve még mindig tart a statusquo. Az éjjel aligha nem volt ismét egy kis rohamkisérlet, mert éjféltájba iszonyú kis fegyverropogás volt áthallható.[2]

Ma korán reggel Mérey Mór jött hozzám neje s bizonyos Woodrof angol[3] számára Debrecenbe útlevélért, ők a ma reggeli trainnel mentek Szolnokba.

Kérdezvén Méreyt, hogy miként állnak dolgaink Párizsban, azt

---

[5] Konstantinápolyban ekkor számtalan olyan ügyvivő működött, akik elsősorban Czartoryski herceg megbízásából — Czajka-Czajkovski Mihály konstantinápolyi megbízott irányítása alatt — a dunai népek összefogásán dolgoztak.

[1] Csengery válasza nincs e levél mellett.

[2] Buda bevétele előtti napokban Hentzi erősen lövette a várost. A magyarok részéről a vár bevételére irányuló utolsó nagy roham csak egy nappal a vár bevétele előtt — tehát május 21-én hajnali 3 órakor kezdődött, öt órakor reggel a fehérvári bástyán kitűzték a nemzeti zászlót, a vár teljes elfoglalása délelőtt 10 órakor fejeződött be.

[3] Ld.: Függelék. 59. sz. levelet.

válaszolta, igen jól.[4] Louis Bonaparte nem idegen függetlenségünket elismerni, de azt, ugymond, bizonyos feltételekhez köti, miket kormányunk két kézzel elfogadhat, minők legyenek ezek, nem tudom. Woodrofról pedig azt mondá, hogy Bonaparte Lajosnak igen meghitt barátja.

Mérey Mór ittmaradt; úgy látom, hogy restelli most Debrecenbe menni.[5]

Borsitzky Gyula, ki a feloszlatott rendőrségnél[6] mint segédfogalmazó volt alkalmazva, úgy szinte Tüske is lamentábilis leveleket írtak hozzám Debrecenbül, esedezvén, hogy őket párfogolnám; mind a kettő nős s családos, Borsitzky működött mellettem is, kivált január 1^{ejétül} egész 5^{ikéig}, midőn a kormány innét lóhalálában eltávozván, Csányi László mostani miniszter úr s az én csekélységem vittük itt a kormányzást, s a roppant teendők elintézését, ekkor Borsitzkynak igen jó hasznát vettem. Tüskéről is semmi rosszat nem tudok, ha tehát valahova lehetne őket a rendőrségnél alkalmazni, bátor vagyok őket ajánlani, vagy pedig tartsuk őket in petto a további rendezésig. Ha Borsitzky történetesen a Méreytől átvett hivatalnokok között lett volna, őt mindenesetre, habár ideiglenesen is, alkalmazom vala.

Mint magánhír szárnyal, hogy a frankfurti országgyűlés magát permanensül revolucionáriusnak[7] nyilvánította, bár úgy lenne.

Horvátországot, mint utazók beszélik, éhenhalás fenyegeti, az ottani szellem irányunkban a legjobb, s a nép alig várja, hogy a magyar sereg oda közeledjék.[8]

Somogy megyei k. biztosnak, amennyire többek véleményét kipuhatolhattam, Mujszer József képviselőt szeretnék, ő ugyan pap, de a

---

[4] Mérey Mór felesége március vége óta ismételten járt Párizsban Telekinél, a magyar követségen. Bizonyára Hajnik kérdése Párizs állásfoglalására vonatkozik Magyarország függetlenségének elismerésével és a cári invázióval szembeni fellépésükkel kapcsolatban.

[5] Madarász László ellen indított hajszában Méreyt is, mint Madarász legfőbb támaszát, belekeverték a gyémántperbe (Ld.: III. k. 140. sz. levél 4., valamint 151. sz. levelet és vonatkozó 2. jegyzetet).

[6] Madarászt ért támadások során Kossuth nem állt ki leghűbb fegyvertársáért, sőt amikor Madarász hivataláról leköszönt azzal az indokolással, hogy a Honvédelmi Bizottmány működését befejezvén az új kormánynak újonnan kell megalakulnia, nemcsak elfogadta a lemondását, de az egész rendőrséget a belügy hatáskörébe utalta.

[7] A hír nem felel meg a valóságnak, ellenkezőleg, a frankfurti parlament egyre inkább jobbfelé tolódott, mind reakcionáriusabbá vált.

[8] A hír ilyenformán nem felel meg a valóságnak, túloz. Annyi azonban bizonyos, hogy az oktrojált alkotmányban a horvát nép is becsapottnak érezte magát, mind jobban elfordult Jelačićtól és felismerve a kamarilla kétszínű játékát, egyre többen hajlottak a magyarokkal való megbékélés felé.

közbizalmat leginkább bírja. Záborszkyt nem igen kívánják, azt mondják, hogy gyönge lenne, kivált Alajos.[9]

Baranyába pedig egy lélekkel óhajtják k. biztosul Majthényi Józsefet.

Miniszterelnök úrnak Május 18[ról] szóló levelét e pillanatban vettem.

A 3 biztos is már jelentette magát.

A pecsét cédulát is megkaptam. Szerinte fogom metszetni.

A két főváros vigasztalására majd kigondolunk Irányival valami plakátot, legjobb vigasztalás lenne Buda bevétele.[10]

Az orosz beütésre nézve itt is az a hiedelem, hogy csak az országot fogják körülvenni, de nem ütnek be;[11] egyébbiránt a netaláltáni beütés is nem okozna itt legkisebb rémülést sem.

Pest Május 20 849. délkor.

Haynik Pál
orsz. rend. ig.

(O.L. — Büm. eln. 73. sz.)

57.

Hajnik Pál — Szemere Bertalanhoz[1]

1849. május 20.

Szemere Bertalan miniszterelnöknek s belügyminiszter Úrnak.

A Lloyd s Ostdeutsche Zeitungnak május 17[iki] számát Fleischl itteni nagykereskedő megkapván, s később Wodianer kezébe jutván, ez okbul az érdekesebb s kivált az orosz intervencióra vonatkozó igen fontos cikkeket lemásoltatta, s nekem megküldötte? sietek ezen kivonatot Miniszter Úrnak ezennel megküldeni.[2]

---

[9] Záborszky Imre és Alajos Somogy megyei képviselők, utóbbi ebben az időben a minisztertanács jegyzője.

[10] Egy nappal később Görgey ostromló csapatai bevették Budavárát. (Ld. a 2. sz. jegyz.)

[11] A magyarság körében sokan vigasztalták magukat, és vigasztaltak másokat is azzal a hiú reménnyel, hogy a cári csapatok csak ijesztgetésül álltak fel a magyar határ mentén, de fegyveresen nem fognak betörni az országba.

[1] Ld.: az előző levelet.

[2] A kivonatok nincsenek a levél mellett.

A dolog igen érdekes, egy nap t.i. Május 12^{én} történik az interpelláció mind Londonban, mind Párizsban is, az angol külügyminiszter felvilágosítása egy percig sem jó reánk nézve, a franciákban pedig nem bízhatik az ember.[3]

Szerettem volna a fennidézett lapokat maguk eredetében megküldeni, de Wodianer, ki később személyesen is eljött hozzám, biztosított, hogy egy szóval sem foglalnak többet, mint amennyit ő belőlük leíratott.

Ugyanezen kivonatot megküldé Irányinak is.[4]

Dél óta semmi újabb nem történt, az ágyuzás igen gyéren hallatszik.

Györgynek Somogy megyére nézve kiküldött biztosnak ma vett tudósítását iderekesztve hasonlóul megküldöm.

Azon bajai ember, ki ezen tudósítást hozá, egyszersmind azt mondá, hogy Titel igen valószínűleg Május 18^{ka} óta ostromoltatik Perczel s Gál tábornokok egyesült serege s Bem seregének is egy része által.[5]

Ugyanaz beszéli, hogy Jellasich főserege Bezdánnál van, kisebb csapatja pedig van Pécsett, hol is iszonyú rablásokat visz véghez.

Pest Május 20^{án} 1849. este.

Haynik Pál
Állad. k. rendőr igazgató

(O.L. – Büm. eln. 73. sz.)

58.

Jablonczay Ignác — Szemere Bertalanhoz

Miniszterelnök Úrnak!

Komárom, Május 20-án 1849.

Ma érkeztem az ellenség táborából, miket itt tapasztaltam, azokat eléggé fontosnak hiszem, hogy kegyeddel közöltessenek.

---

[3] Drouyn de L'Huys-nek, a francia külügyminiszternek, a francia parlamentben május 12-én Flocon képviselőnek a cári intervencióval kapcsolatban elhangzott interpellációjára adott válasza annyira kedvező volt Magyarországra nézve, hogy majdnem diplomáciai bonyodalmakat vont maga után, s magának a külügyminiszternek tárcájába került. Palmerston egy nappal korábban Osborne képviselő által interpellálva, az inváziora kitérő választ adott, egyértelműen állást foglalt azonban az európai egyensúly érdekében egy erős Ausztria szükségességének kérdésében.

[4] Ld.: 240. sz. levél 4. jegyz.

[5] Bem május 16-án kezdte meg működését a Bánátban. Perczel második nagy támadását Titel ellen (az első április közepén volt) csak néhány nappal később, május 22-én hajtotta végre.

A Nagysalló-i[1] csata után egyenest Vartbergbe szaladt az ellenség. Ez erős hely ijedt véleményének nem vala elég erős: mire nézve sáncoláshoz fogott a legnagyobb szorgalommal.

Nyomban következett fejére az újabb vereség Szőnynél.[2]

Mit csináljon? Ő kitudta, hogy e két helyek egyikén se volt dolga a magyar tábor derekával, hajlandó lett elfogadni, sőt koholt maga is híreket, mik a magyar erőt túlóriásinak festették, annak számát 500,000re tették, állítván, miszerint Kossuth folyton és oly mértékben újoncoz, hogy p.o. a bányavárosok egyedül 70,000 újoncot állítottak, kik Selmecnél vannak összegyűlve; Pest maga 15,000-et.

A katonaság gyönyörködött e hírek terjesztésében, mert azok mellett nyert vereségei a szégyenszínből tisztultak, s úgy állottak elő, mint a helyzet természetéből következő dolog.

Velök szövetkeztek az újságok is, mik e híreket terjesztették, a veszedelmet nagyítva festették.

Velök szövetkezett a császári kormány is, úgy látszik azért, hogy az orosz intervenciót, mely mint refrén ez irodalmi jerémiádok végén mindenütt jelen volt, Európa és saját országa előtt, kellőleg initiálja.[3]

„Dem lauft alles zu; wie die Narren laufen ihm alle zu"[4] ezt beszélték Kossuthról és nemzetünkről.

E politika, mely, önmagában talán célszerű, de tényfilozófiailag tekintve gonosz, csaknem torkára forrott a császári kormánynak.

Az ember megijed, de saját jellemében ijed meg: és az ijedés, mint esemény, tényt szület az ijedő emberrel, azaz ennek jellemével.

Uram, a császári tartományok megijedtek, és hatóságok emberenkint tanakodtak e kérdés felett: mit tegyünk?

A vak engedelmességnek végórája ütött.

Galicia és Csehország, kik e háborút viselik és táplálják, úgy is bántva voltak lélekben az újabb újoncozás miatt, mely a napokban vala végre hajtandó.

Minek e vér, és miért? — vala most kérdésük; és alkalmas leszen csupán, hogy azt e vésznek megtartására használják.

A népjogokról és az általános emberi jogokról filozofáltak, nyiltan és bátran beszéltek így: a magyarok 5ik Ferdinándért harcolnak, mi

---

[1] A nagysallói ütközet (1849. április 19.) a dicső tavaszi hadjárat utolsó, fényes győzelemmel végződő fegyverténye.

[2] Április 26-án a Komárom melletti szőnyi csatában a magyar csapatok ereje megtorpant, a visszavonulásra kényszerített császári csapatot nem üldözték, noha az egykorúak véleménye szerint is, ekkor nyitva állt volna az út a magyarok számára egészen Bécsig.

[3] A bécsi udvar kezdetben vonakodott a cár felajánlott segítségét igénybevenni. Habozásának egyik fő oka az volt, hogy félt az európai közvéleménytől.

[4] Jelentése: Ehhez mindenki hozzá szalad, mint a bolondok, úgy futnak mind hozzá.

Ferenc Józseférť: hisz amazt a korona jobban illeti, magyaroké az igazság.[5]

E hangulat becsúszott a táborba is. Már senki se tartózkodott. Nyíltan morgott a közlegény, s itt a tisztek, amott a hivatalnokok fejlesütve tűrtek.

Csak akkor riadtak fel mérgesen, mikor Prága utcáin túlnyomni kezdtek a régi színek, s mikor a népijedés határozván tényszülésre készült, s vajudásának első hangja e szóban nyilatkozott „Éljen Kossuth."[6]

Ausztriának dicső dinasztiája sohasem volt nagyobb veszélyben. Morva és Illiria határaihoz nyomultak a győzedelmes magyarok.[7]

Senki sem kételkedett azon, hogy az ausztriai tábor, mely a Duna jobb és balpartján Styria és Morva határait védelmezendő két darabra oszlott, így darabonkint fog az egyesült magyar erő által szétveretni.

Ha a magyarok mozgalmaikat összhangzásba teszik a tartományok mozgalmaival. Ha Debrecen és Prága kezet fog. Ha a magyar tábor az északi vaspályát elveszi vagy szétzúzza, ha Galicia Morva által Ausztriától elvágatik!!

Hisz mind erre mi kelle más, mint a gyönge osztrák sereget a pozsonyi sáncokba kergetni s ott blokirozván hátul száguldó csapatokat terjeszteni a kérdéses térre, melyen Hammerstein és Vogel úgy is veszélyben jutottak.[8]

A császárnak nem vala már összerejében reménye. Seregei többé harcolni nem akartak. Iszonyú volt ebben a lehangoltság. Ha egy lovas csapatot dicsértél: a „Mit ér" lőn a válasz, „die csikósn wern uns plätschen, doch pletschen wir sind schon zu schwach, zu müde".[9] Ha a tüzérséget magasztalád: „was nützt es",[10] lőn a felelet, „die Ungarn haben mehr Batterien als wir Kanonen."[11] Ha a gyalogság tartását és gyakoroltságát emlegeted: „Umsonst" lőn viszonozva: „wenn zehne auf einen kommen szironszeres" — (szuronyt szegezz) — „müssen wir doch laufen."[12]

A császár értesült csakhamar, hogy a magyar előhadak a Csalló-

---

[5] Az oktrojált alkotmány utáni hangulatban Csehországban is felmerült a vélelem, hogy Ferenc Józsefet nem illeti meg a korona.

[6] Valóban március végén, a korábban a magyarokkal ellenséges csehek is a magyarok pártjára álltak, és Prága utcáin mind több hang éltette a magyarokat és különösen Kossuth Lajost.

[7] Ti. északtól délig.

[8] A Magyarországot északról fenyegető csapatok vezérei Hammerstein és Vogel tábornok voltak.

[9] Jelentése: A csikósok bennünket meg fognak verni, de ahhoz, hogy mi verjük meg őket, ahhoz már túl gyöngék, túl fáradtak vagyunk.

[10] Jelentése: Mit használ ez?

[11] Jelentése: A magyaroknak több ütegük van, mint nekünk ágyúnk.

[12] Jelentése: Hiába, ha tízen rohannak egyre . . . úgy mégiscsak futnunk kell.

közben, Szerednél, Galgócnál és Trencsénnél mutatkoztak, sőt feljebb Szileinnél is. Mit kelle hinnie, ha nem azt, hogy helyzetének gyöngéjét eltalálták s arra nyomulnak.

Megtőn tehát mindent, mit hasonló helyzetben tennie lehet. Vartberget és Pozsonyt erősen sáncoltatta, a táborban személyesen megjelent, annak vezérletét személyesen átvette, Vogelt parancs által gyors egyesülésre hívta, sőt többet is tőn: a Krakkóban tanyázó orosz erőt a legnagyobb sietséggel segédül kérte,[13] s az erre vonatkozó nyilatkozatokat és oklevelek egy részét közrebocsátotta.

Ily eszközök első pillanatban ahelyett, hogy ügyeire kedvező gyümölcsöt teremtek legyen, bajait sokasították. Seregének főtisztjei ugyan is, quantum ad eos,[14] e hadjáratot bevégezettnek és quantum ad eos, végképp elvesztettnek tekintették.

Vác, Nagysalló, Komárom, Szőny!![15] Ezek tehát annyi hívségnek és fáradalomnak véggyümölcsei, ezek annyi dicsőségnek végrovatai? mert mi ezen túl van, az tehát az oroszé. Az osztrák tábor vérével és vitézségével tehát ezentúl az orosznak gyűjtend, mert mit egyesülve az orosszal kivivand, az már ennek leend érdeme, miért Ausztria hálával és még mással is tartozik.

Kinder! így szólt Jablonowszky Tábornok Nagyszombat piacán egész tisztikarához hangosan: wir sind alle verlohren, wenn nämlich der Russe kommt. Auch nicht einer von uns, wird das Ende dieses unseeligen Krieges erleben;[16] ha ez idegen beverekedik, azt teendi másik idegen is, és mi kezdetén vagyunk egy hosszú szenvedésnek, melynek gyümölcsét soha egyikünk se élvezendi. Hát a császárnak nem vala sem eszköze, sem módja, hogy minket e szégyenvallástól megkíméljen. Ha fegyverünkre nem kedvezett szerencse, békekötés által. Mert intervenció vagy *protekció*, szégyen, szégyen és gyalázat!!

A tisztikar némán földre sütötte szemeit, egy hang se kelt tovább e néma komor körből.

Ez idő után, mely mintegy május 5re esik, bécsi újságok hangulata s politikája az oroszra nézve ingadozik. Midőn mondom politikája, nem tudom bizonyosan, talán hibázom: lehet, azok jelleme habozik, kik az orosz protekciónak létesítését intézik. Annyi tény, hogy az orosz intervenciót, majd visszavonják, majd elhalasztják, majd nagy robajjal

---

[13] A császári hatalom a magyar forradalom erejétől megijedve április végén, végleg elhatározta magát arra, hogy a cárt segítségül hívja. Május 9-én Schwarzenberg ismételt sürgetésére Paszkievics Panjutin tábornok hadosztályát 13 000 emberrel és 48 ágyúval Krakkóból Magyar Hradischre irányította.

[14] Jelentése: ami őket illeti.

[15] A tavaszi hadjárat dicsőséges fegyvertényei.

[16] Jelentése: Valamennyien elvesztünk, ha ti. az orosz jön. S egy sem fogja közülünk ezt a szerencsétlen végű háborút megérni.

felléptetik, majd egyedül az osztrák határoknak védelmezésére szorítják, majd 380,000-el négy ponton magyar földre léptetik.

Az orosz protekció úgy lép fel az újságok terén, mint általános és egészen célszerű panacea. Azoknak, kik a határokat féltik, határ védelmező, azoknak kik a magyar erő megrontását óhajtják, bevágó agyonverő.

A cseh lázadásra nézve — létező — a tábori főtisztek ellenmondására, pláne nem is létező. Majd Ungris Hradiskon majd Gödingen megérkeztek, majd Erdélyben és Sárosban berontottak, majd pedig csak Galiciába léptek, ujabb parancsot, vajon szükséges-e? várók.

De mégis hát, mivel azok kik óhajtják, kérdezik vajon miért? Felelik: Mert a magyarok Dembinski alatt Galicián keresztül 80,000*rel* Pozenbe ütöttek, a lengyel forradalmat felszítandók, s az orosz most ezeket a magyar határtól elvágta, s üldözi.[17]

Ez alatt a magyarok állásáról és mozgalmairól különböző hírek érkeztek. Nap múlt nap után. Nyitrának népessége igen kevés kivétellel magyar érzelmű. Elnyomatva, kiélve, zaklatva, a zárvonalok által életmódjában korlátozva, szabadságában sértve, sóhajt e szép számú népesség a magyar sereg után, melyben szabadítóját, megváltóját lesi.

Hol vannak?

Az osztrákok, nemcsak a Vágvonalt zárták el a többi magyar hontul, előörsökkel, és kémőrökkel borítván azt végig; de sőt tábornépeiket is egyiket a másiktól elzárták elannyira, hogy Pozsonyból a köpcsényi táborba, a Vágvonalból a morvaszéli vonalba menni csak katonai szolgálatban szabad, s futárok sem térnek oda többé vissza, honnan szolgálatból kimentek.

Sok becsületes honfi, ki csónakával a közlekedést elősegítette, kémekre bukott s fogva van.

Csak némely szabadalmazott kémek, minő a Pöstyén—Teplici fő Jáger járnek-kelnek időszakonkint a vízen túl, majd álba öltözött tisztet vezetők, majd ismét egy bitófaképet áthozók. Ezekkel is az illetők elbújnak, eltávoznak, csak bízottjaik útján.

Hol vannak a magyarok? Senki sem tudja. Látjuk, a császáriak itt várták őket Dunán innen; mire nézve a főtábor Vartbergbe szállott, s a főhadiszállás Pozsonyba.

Azonban innen csakugyan nem nyomulnak. Hát bizonyosan túl vannak. A főseregnek egyrésze és a főhadiszállás Köpcsénybe ment.

Most hír jő. Görgey 30,000rel Trencsénybe ment.[18] Látjuk az

---

[17] Dembinskinek 1849 tavaszán voltak ilyen tervei, melyekkel kezdetben Kossuth is egyetértett, azonban a cári invázió küszöbén taktika szempontjából nem tartotta helyesnek ezt a tervet, a galíciai betörést nem engedélyezte. Ez a leírás nem felel meg a valóságnak.

[18] Ez a hír nem felel meg a valóságnak.

osztrákok ezrenkint marsiroznak Trencsénybe hidlásokat vontatva száz meg száz kocsikon.

Majd halljuk hogy 95,000 nyomul előre a Csallóközön.[19] Ágyúk hangzanak, semmi eredmény.

Most az egész had színe változik, felvidámul tiszt és közlegény: megyünk, megyünk Debrecenbe előre; már Győr ismét miénk,[20] a magyarok minden ponton vesztenek.

Majd hír jő, hogy a császáriak Győrre vonultak, de látván, hogy a magyar tábor ott nincs, ismét Dunáninnenre húzódnak s főszállás Nagyszombatba jő. Már az újságok panaszkodnak. A magyarok, így szólnak ők, találnak fölösleg jobbnál jobb kémeket, míg mi drága pénzünkért legtöbbször misztifikáltatunk.

E körülményt kivántam kiemelni, mert félig-meddig világosságot vet arra, hogy az osztrák sereg tervtelen kóválygott, majd innen, majd onnan, defenziv akarván lenni, nem tudván hol.

Végre megállapodott véleménye abban, hogy a magyar sereg vagy Dunáninnen, vagy Dunántúl, vagy a Galiciaszéli vonalon nyomul s a következő állást vőn. Az 1ő és 3ik hadtesttel Köpcsényből a Fertőig a 2ik és 4ik hadtesttel Vartbergből Trencsényig terjeszkedett — itt Vogel táborával egyesülő.

Isten tudja a jövendőt. Ha a most legközelebb jövendő napokbúl mult leszen, méltó érdekkel kérdendi a pragmatica, vajon mit rendelt az isteni gondviselés az ájtatos osztrák dinasztiának eszközül arra, hogy ez május 22én még országábul végképp el nem pusztult. A tények felelendnek, kijelentésemet folytatom.

Míg ezek így folytak, Görgey Budát lövette,[21] az ellenség pedig másnemű hírekben vigasztalódott.

A respublikának kikiáltása[22] a magyar-lengyel forradalmat „die Ungarisch Polnische Revolution"[23] lenépszerűsítette. Pest nyílt ellenzésben. Bécs a legnagyobb honfi érzelmekben, kicsi, nagy, ifjú, vén „fegyverre" kiált. Kossuthnak a kamarákban nem lesz többsége. „Minden forradalom az elbízottságon tört meg. Szerencsés fordulat, szerencsés fordulat a császár ügyére."

Ah! ismét így szóltak: a mi magyarjaink összevesztek. Mészáros

---

[19] Görgey ezekben a napokban Komárom körül állt harcban a császári csapatokkal.

[20] Győr május 19-én került ismét magyar kézre; június 28-én heves harcok között a császáriak visszafoglalták.

[21] Ld.: Függelék. 56. sz. levél 2. jegyz.

[22] Ti. az, hogy a Függetlenségi Nyilatkozat után Szemere miniszterelnök programbeszédjében május 2-án a kormányformát respublikainak nyilvánította.

[23] Jelentése: A magyar-lengyel forradalom.

leköszönt, sőt fogva van: [24] pártja a hadseregnél iszonyú. Látszik, hogy vesztőket érzik.

A császár Pozsonyba jött, a megyei karokat és rendeket összehivatta, igen igen, összeparancsolta, és gyűlést tartván velök,[25] magának személyesen hódoltatott, igérvén, hogy rövid idő alatt kegyelemmel és célszerű intézményekkel a dolgot békés kifejlésre vezérlendi, tudtul adván egyszersmind, hogy — Pozsonyba *seregének vezérletét* átvenni jött — mellyel tehát e hónak 18[án] offenzive induland győzelemre.

És csakugyan Wohlgemuth osztálya május 15[én] kiindult nagyszombati állásából és felmarsolt a Vág vonalon Trencsényig, maga Wohlgemuth május 19[én] Pöstyén-Teplicben ebédelt 3000rel, itt legnagyobb esőben táborba szállott, noha Pöstyén városa szállásul ennyi seregnek szolgálhatott. Másnap a császáriak Trencsénybe felül és Galgócnál is, mikép biztos főbül hallom, a Vágon átkeltek.

Én pedig 19[én] éjjel éltemet veszélyeztetve, hazám szolgálatjában, három gyarló hólyaggal és egy hosszú rúddal sötét hideg esős időben a Vág vizén átfolytam: s ösvénytelen berkeken és hegyeken magyar táborba siettem. Honnan kegyedet a legnagyobb készséggel sietve értesítem.

Ez útra feladatom volt, önmagam által tűzve, lelkes derék hölgyek óhajtása szerint egy Pozsonyban fogva levő becsületes magyar családatyát vigasztalni, pénzzel ruhával ellátni, ha lehet megszabadítani. — Hála istennek mindezt elértem.

Olvasván nevemet, Miniszterelnök Úr, s látván hogy jó baráté, nem fog neheztelni, ha kérem, mondja meg Kossuth Lajos édes anyjának, hogy az érintett fogoly pár nappal ezelőtt kihallgattatott és szabadságába itélet által visszahelyeztetett[26] — s ez itélet végeredménye a végrehajtás ceremóniáinak útján rövid idő alatt lesz szemlélhető.

Én szokott mély tisztelettel vagyok.

Jablonczay
honvéd százados.

(O. L. — Büm. eln. 197. sz.)

---

[24] Ez utóbbi hír nem felel meg a valóságnak.

[25] I. Ferenc József császár megsegítésére néhány reakciós arisztokrata május 17-ére összehívandó gyűlésre vonatkozó hirdetményt tesz közzé. A reakció ebből holmi pozsonyi országgyűlés hírét koholta.

[26] E fogoly személyét nem sikerült megállapítanunk.

59.

Woodroffe William — Kossuth Lajoshoz

Kihallgatást kér. Személyes jóbarátja Louis Napóleon Bonapartének és Napóleon Bonapartének (Jêrome fiának). Tudna felvilágosítással szolgálni a magyar kormánynak és a kiváló kormányfőnek a politikáról, mellyel a nagyhatalmak nézik Ausztria és Magyarország között jelenleg fennálló ellentéteket.

Úgy érzi, hogy megvan az ereje, hogy diplomáciájával szolgálja azt az ügyet, amelynek a magyar nemzet tökéletes szimbóluma; felajánlja szolgálatait, és reméli, hogy a kormány és a nemzet minden hátsó gondolat nélkül egyaránt teljes bizalommal elfogadja.

A Monsieur le Régent de la Nation Hongroise
Monsieur le Régent,

Le soussigné à l'honneur de solliciter de Votre bienveillance un moment d'entrevue.

Arrivant de France à travers les États Autrichiens, étant l'ami personnel et partisan de Louis Napoleon Bonaparte, Président de la République Française, ainsi que de Napoleon Bonaparte (fils de Jerôme) il pensé qu'il est à même de pouvoir renseigner le Gouvernement Hongrois et Son illustre Chef, sur l'ensemble des affaires politiques poursuivis par les Grandes Puissance à l'égard des différences existentes entre l'Autriche et la Hongrie.

Se sentant la force de pouvoir servir dans la carrière diplomatique la cause, dont la Nation Hongroise est le plus parfait symbole, le soussigné offre dès à présent ses services et ses faibles talents, espérant en retour que le Gouvernement de cette Nation daignera dans sa sagesse les accepter, sans arrière pensée et en toute confiance.

Dans cet espoir il a l'honneur d'être de

Monsieur le Regent
le très humble et très
obéissant serviteur

Debretzin 22 Mai 1849

William Winforti Woodroffe
Nádor Hotel

(O.L. – OHB/1849. 7317.)

60.

Batthyány Kázmér — Cerutti Marcellóhoz

Batthyány Kázmér Monti bíztatására írja Ceruttinak ezt a levelet, melyet Carosini fog közvetíteni. A magyar külügyminiszter kifejti álláspontját: a szerbekkel megindult béketárgyalás menetét nem a magyar kormány, hanem az osztrák udvar által uszított szerbek törték meg.

Meg kell akadályozni, hogy Ausztria vagy a cári hatalom alatt nemzetek pusztuljanak el. Magyarország nem fél semmitől, mi nemcsak a magunk, hanem egész Európa szabadságáért küzdünk, de meg kell tennünk mindent, hogy nemzetünktől minden további pusztulást távoltartsunk. Legfőbb célunk nemzetünk szabadsága, rögtön utána védő és támadó szövetség minden néppel, akinek céljai a miénkkel azonosak.

Ne kívánják, hogy öngyilkosok legyünk, ezen túlmenőleg önként nyújtjuk kezünket minden magyarországi lakosnak, tehát békét Szerbiával, szövetséget a Fejedelemségeknek és a török birodalom alatt élő minden országnak. Mi csak jogos ügyünk elismertetését kérjük.

Batthyány korábban maga is tárgyalt a szerbekkel, tudja, hogy már azok is megunták, hogy Ausztria játékszerei legyenek. Ausztria ellen kell küzdeni és akkor Magyarország, Németország, a szláv országok és Itália boldogulni fognak.

Debreczin 22 Mai 1849.

Mr Mon^tii qui est arrivé ici, ces jours derniers m'encourage a vous écrire ces lignes dont Mr Carosini sera porteur.[2] Il s'agit, comme vous savez, de l'intérêt commun des peuples et de l'étroite alliance entre la Hongrie et l'Italie.[3] Je viens, en attendant, vous demander vos bons offices pour une réconciliation entre la Hongrie et la Serbie: ce n'est pas nous qui avons rompu la paix; les Serbes, menés en erreur, commencent déja a regretter de s'être laissés jouer par l'Autriche.[4] Pour établir la liberté des peuples, c'est la maison régnante, l'Autriche et son gouvernement qu'il faut renverser avant tout; le tour de la Russie viendra. Maintenant, il faut tenter d'empêcher qu'elle ne soutienne la puissance chancelante de l'Autriche qui doit périr sous elle. Les deux cours conspirent ensemble, ceci est clair.[5] Nous ne craignons ni l'une ni l'autre, bien que nous soyons exposés a leurs coups réunis, car c'est nous autres qu'elles ont désignés pour leur victime; C'est un rôle glorieux que de nous battre non seulement pour notre cause, mais pour celle de l'Europe et du monde; mais nous autre, qui faisons partie du Gouvernement, avons le devoir de faire tout pour éloigner de notre pays les nouvelles calamités, auxquelles il sera inévitable exposé, si l'intervention Russe a lieu et, dans tous les cas, de nous assurer du résultat .....[6] L'Aut-

[1] Monti Allessandro, a szárd kormány magyarországi követe, akit még 1848 végén indítottak el Piemontból Magyarországra, de aki csak 1849-ben jutott el hosszú, kalandos út után hazánkba. Hónapokat töltött Konstantinápolyban.

[2] Ld.: Függelék 42. sz. levél 1. jegyz.

[3] Az olasz–magyar összefogás czekben a hónapokban mindig szorosan egybekapcsolódik a szerb megbékélés ügyével.

[4] Egyre inkább világossá válik a délszlávok előtt is – különösen az oktrojált alkotmány után –, hogy Ausztria becsapta s politikai céljai érdekében használta fel őket.

[5] Május második felétől kezdve egyre nyilvánvalóbbá válik a cári beavatkozás.

[6] Egy sor a kéziratban ki van pontozva.

riche ne figure déja en ceci que comme une puissance de second rang, dont le salut dépend de l'appui d'une autre Puissance: son armée d'Italie lui a servi d'egide jusqu'a présent, outre qu'elle dépend de la vie précaire de son chef presque centenaire, ne pourra seule maintenir son pouvoir et elle perdra ses meilleurs soldats, des que la Hongrie pourra faire valoir ses droits sur les siens qui s'y trouvent. Notre but est la liberté de la Nation Hongroise avant tout, ensuite une alliance défensive et offensive avec tous les peuples qui ont le même but. Nous oublions volontiers nos rancunes, c'est pourquoi nous sommes prêts a tendre la main aux Serbes et aux Slaves de toute espèce. Qu'on ne nous demande point de nous suicider pour de reste nous offrons volontiers ce que nous pouvons comme garantie aux peuples d'une autre race et d'une autre foix qui habitent notre pays pour l'égalité des droits qu'elle que soit l'entendue de leurs réclamations. La paix donc avec la Serbie, une alliance avec les autres Principautés, et les pays de l'Empire Ottoman, et les reconnaissance de notre juste cause de la part de l'Empire civilisé voila ce que nous demandons .....[7]

J'ai en eu occasion de parlamenter moi même avec des troupes Serbes, je leur ai même donné une ébauche d'une proclamation. J'ai vu qu'ils étaient fatigués de servir l'instrument à l'Autriche et c'est elle, toujours elle, contre qui' il faut agir de toute manière et alors la Hongrie, l'Allemagne, les pays Slaves et l'Italie auront les chanches d'une liberté bien consolidée.

(Róma. Külügyminisztérium Történeti Levéltára. — Registre des pièces déschiffrés. Vol. 60 No. 17.)

61.

Dembinski Henrik — Batthyány Kázmérhoz

Dembinski visszaküldte a külügyminiszterhez azt az iratot, melyet Wysockinak kellett volna Paszkievicshez eljuttatni. Nem tartja helyesnek, hogy egy ilyen természetű iratot éppen egy lengyel juttasson el az orosz parancsnokhoz. Könnyen kaphatnák az orosztól azt válaszul: „pontosan azért jöttem Magyarország ellen, mert Ön, egy lengyel az (a név mellékes), aki nekem a magyar kormány nevében beszél. Amennyiben a külügyminiszter fontosnak tartja, hogy a levél rendeltetési helyére jusson, küldje azt el egy magyar ember által."

Bartfeld le 24. Mai 1849.

---

[7] Egy szó ki van pontozva.

Monsieur le Comte,

Le G^ral Wysocki, mon Compatriote, m'a communiqué, il y a déjà quelques jours, l'écrit que Vous lui avez transmis pour le faire parvenir au Gencral Commandant des forces Russes.[1]

J'ai l'honneur Monsieur le Comte, de vous renvoyer cet écrit, et prends la liberté de vous exposer les motifs qui semblent rendre impossible qu'un écrit semblable soit transmis a un General Russe par un Polonais, dans des situations semblables, ou le droit est le droit de canon, une réponse évasive est toujours facile a donner, mais je crois que nous faciliterions encore cette réponse par ce Polonais, car le Russe pourrait dire j'entre en Hongrie précisement car c'est vous M^r (n'import le nom) Polonais qui parlez au nom du Gouvernement Hongrois.

Je crois donc que si vous jugez utile que cette communication parvienne aux chefs Russes, il faudrait que ce soit un Hongrois qui en soit le porteur.

Excusez moi, je vous prie, d'avoir tout tarder en vous faire parvenir cet écrit, mais les mouvements que j'ai fait ces jours, ci le long des frontiéres, et aussi le desir de le faire parvenir par un courrier, auquel je puisse me fier, est cause de ce retard.

Agréez je vous prie Monsieur le Comte l'expression de mes sentiments les plus distingués

le General
Henri Dembinski

(O.L. – 1849-iki külügymin. irattára.)

62.

Joó János — Kossuth Lajoshoz

Kormányzó Elnök Úr!

Megengedjen, hogy jelen soraimmal terhére lenni bátor vagyok; a tárgy, melyet érdekelni kötelességemnek tartom, a legfontosabb: a hon üdvét érdekli.

Meglepetve olvastam a tegnap hozzánk érkezett Közlönyben a

[1] A magyar kormány már május közepén elhatározta, hogy a cári csapatok főparancsnokát felvilágosítja arról az álnok, kétszínű játékról, melyet Bécs játszott, és rámutat azokra a célokra, melyekért a magyar nemzet küzd. Valóban igaza volt Dembinskinek abban, hogy helytelenítette egy lengyel közvetítő szerepét. Amúgy is köztudomású, volt, hogy a lengyelek részvételét a magyar szabadságharcban, gyakran használták fel ürügyül Magyarország ellen.

Kormánynak kereszteshadat illető rendeleteit.[1] Bámultam, hogy annak, mit e hon s a szabadság ügyének legyilkolására régebben tervezve lenni némi tapasztalások után meggyőződésem sugallt, s mitől főleg féltem, most legjobb akaratból eredett kormányi rendeletek vethetik meg alapját. Nem tudom, kitől származott a kereszteshad terve; de ennél kedvezőbbet a reakciónak egy Lonovics[2] sem tud vala ajánlani. Én hiszem, hogy a javaslat legjobb szándékból eredett; de félek az származand belőle, mi meggyőződésem szerint a reakcionális katolikus papságnak óhajtása a nemzet egyes akaratának megtörésére — a vallás háború!

Ez eszme nem új. Mennyiben a tapasztalatokból következtetést vonni lehet, hinnem kell, hogy az még múlt év folytán keletkezett. A márciusi események után a kat. főpapság kétségbe esett; birtokának, sőt az alapítványok kezelésének is elvesztése, mint határozott tény állott előtte. S e felett sok könny hullott. A kat. vallás kiváló tekintélye s felsőbbségének kétségtelen megszűnése pedig a legfájdalmasabban érdeklé a feljajdult szíveket. És ámbár a magyar kormány ekkorig a kat. vallás ellen mit sem ett, a felebbiek előérzete a papságban oly ellenszenvet gyökereztetett meg, hogy azt nagyrészének kebeléből legfeljebb egy pillanatra sikerült elnémítani; e mellett mondhatom, most több pap arcából olvasható az ügyünk iránti hidegség, mint a változások elején.

E körülmény az eszmének keletkezését hihetővé teszi. A nemzetnek a királyi akarattal dacolása, a honvédi bizottmánynak többnyire nem kat. egyénekből összeállása s főleg elnök úrnak élére helyeztetése, mind oly okok, melyek némely papoknak a nemzet ügye iránti hajlamát nem nevelik, sőt az októberi események után, midőn a nemzet ügye biztosabb lábra állani látszott, ellenszenvöket a legmagasb fokra csigázta, s így a vallásháborúnak eszméjét előidézhette; melyre célzó lépéseket csak még Windischgrätzben helyezett reményök hátráltathatta.

Midőn Windischgrätz Budapestet elfoglalá, az ellenszenvűek azt hitték: már a nemzet le van győzve, s a vallásháború eszméje felesleggé vált. — Azon napok után, midőn Pest elfoglalása megtörtént, dolgok végett egy papi hivatalnokhoz mentem, kit hazafiságról nem dicsérhetek. A történtek beszélgetés tárgyai lettek, és e pap örömmel nyilatkozván azok felett, panaszlólag mondá: „ha a dolog úgy nem fordul, maholnap Magyarország protestáns ország lett volna; s ily kormány mellett (értvén a honvédi bizottmányt) vajon mi történhet vala, ha talán egy *vallásháború* ütött volna ki?" — Ily nyilatkozat oly embertől, kiről feltehetem, hogy mint érseki főtitkár a főpapok gondolkozását ismer-

[1] Május 18-án a minisztertanács határozatainak értelmében Horváth Mihály vallás- és közoktatási miniszter keresztes hadjáratot hirdetett, állandó ismétlődő böjtöket rendelt el, valamint a harangok félreverését.

[2] Lonovics József egri érsek.

heti; tudhatja mind azokat, melyek a papi komplottokban eszmekép kifejlenek, — engemet felette meglepett; mert vallásháborúról szólni, midőn annak eszméje a beszéd tárgyai által legtávolabbról sem érintetik, világosan bizonyítja, hogy az eszme már élt, s ha tán a viszonyok által háttérbe tolatott is, most midőn a nemzet győzelme bizonyos, újólag felkaroltathatik.

A vallásháború óhajtásáróli meggyőződésemet azonban nem egyedül a felebbi nyilatkozat szülte, erősíték ezt számos időközbeni s legközelebbi nyilatkozatok, melyek vallási gyűlöletet leheltek, s azon titkolódzási mód, mellyel tétettek, bennem az előzmények után csak gyanút növeltek. Ily körülményben egyszerre *keresztes hadat* indítani; a szabadság szellemében egyesült népet felekezetekre szaggatni; a kormány kezében lévő gyeplőt a papságéba vetni! s látni, mily mohón ragadják meg ezek azt; látni a nagyszámnak örömsugárzó arcát; a szabadság eszméjének a vallási által háttérbe szoríttatását; s mind ezek mellett meggyőződve lenni egy titokban működő gonosz szándék felől! valóban nem lehet a legnagyobb aggodalomba nem esnem — midőn az általam is évek óta előmozdított épületnek romba dőlhetésére irányzott lépéseket szemlélem.

Igaz a cél csak az: a szabadság ügyét vallásos érzelemmel támogatni; de a papság visszaélend befolyásával, s a gyűlölt szabadság ügyét mellőzve a népnek vallási buzgóságát fel fogja használni, hogy ragaszkodását magának biztosítsa. S hogy majdan a papság vezetése alá sereglendő nép felekezetekre feloszolva egymást kiirtani induljon, ehhez csak egy bevetendő szikra kell, és e szikra létezik és bizonnyal felgyúlandja a nép kebelét, hogy azt megemésszе. Nem lehet azt hinni, hogy az orosz iránti ellenszenv fogja a papságot érdekünkbe vonni, ők az oroszban csak az általuk óhajtott osztrák uralkodás visszaállítóját látják, s ezáltal ön korábbi helyzetöket is. Ha igaz, hogy az ember főleg arról beszél, mit óhajt, úgy az orosz avatkozás az, mit ezek főképp óhajtottak. Senki nem beszélt e tárgyról annyit mint ők, s ki sem tudá a reakció-működés részleteit úgy, mint ők; én hallottam dolgokat mondatni, melyek több idő mulva bételjesedtek. Nékem, ki 20 év óta lakok az emberek között és ismerem azon politikai fondorkodásokat, melyeket a múlt időben itt, mint főfészekben elkövettek — ez emberekben, keveseket kivéve, semmi bizodalmam sincsen.

A haza s szabadság szent nevében könyörgöm tehát elnök úr előtt, méltóztassék a kat. papság működése felett a legszigorúbb őrködést elrendelni, a felkelési ügyben a vallás eszméjét lehetőleg háttérbe szorítani, óvakodva tán még a *keresztes* elnevezéstől is, sőt, ha csak lehetséges, az egész dolgot oda vinni, hogy az puszta szóbéli demonstrációnál egyéb ne legyen, annyival inkább, mert a népet és körülményeket tekintve a felkeléstől kivánt sikert nem várhatni.

E sorokat egyedül elnök úrnak írván, ha tán azokat némi figyelemre méltatná, könyörgöm nevem elhallgatásáért is. Hivatalom úgy szólván papi kezekben van, vélök naponkint össze kell jönnöm, s így tettem sok kellemetlenségekre s bizalom elvesztésére szolgálhatna. Egyébiránt kegyeibe ajánlottan vagyok Egerben május 27-én 1849.

Kormányzóelnök úr

leghívebb tisztelője s szolgája

Joó János
tanár

(O.L. – OHB. 1849. 7745.)

63.

Id. Mándy Péter — Kossuth Lajoshoz[1]

Tisztelt Kormányzóelnök Úr!

Édes hazám ügyit (bár nem hivatva, vagy talán némelyektől lenézetve) lelkem mélyiből emelni kivánván, nehány figyelmeztető szavakat (csak per summos apices[2]) közölni ismét bátorkodom.

Ön Washington példáján halad. Ez magára tanácsos, a hazára nézve pedig nagy szerencse.

Úgy hiszem, hogy függetlenségi nyilatkozatunk, mint saját nyelvökön minden európai hatalmakkal, úgy különösön az Észak Amerikai Státusokkal is (mi előbb) diplomáciai úton közöltetni fog.[3] Melyben minden óra halasztás – pótolhatatlan.

1. Mennyiben követendő azon Szabad Statusok példája, ezt Ön bölcsen tudja, eddigi elvei, s tettei tanúsítják.

Ámde mik legyenek annak hiányai (azok pedig vannak), minthogy az azon státus szerkezetéről irott munkák eddigelé azt vagy tulságosan magasztalják, vagy éppen gúnyolják – azokról talán Önnek se lehetnek teljes ösméretei. És ez okból oda oly érett itéletű férfiút látnék kiküldendőnek, ki Önt még az alkotmány műve tökéletes megalapítása előtt a mellőzendő ítéletekről, s sok másokról józanlag felvilágosítaná. Jobb lévén megelőzni, mint megelőztetni.

---

[1] Ld.: 24. sz. levelet.

[2] Jelentése szó szerint: a legfelsőbb csúcsokról, itt inkább általánosságban.

[3] Kossuth május 6-án küldte meg Zachary Taylornak, az Amerikai Egyesült Államok elnökének, a Függetlenségi Nyilatkozatot, és részletes levélben tájékoztatta őt annak indító okairól.

2. Ha az orosz intervenció európai hinárba nem bonyolítandja e nemzetet? azon esetben a dinasztia végképpeni elszakasztása felett (talán azzal magával is?) csakhamar végetérhetvén, a magyarnak rögtönzött béke-frigy és szövetség az első és egyedüli teendője, mit Önnek kell s lehet leginkább megnyert külső tekintélyénél fogva a nemzetnek könnyűséggel megszerezni. Minket még most bármely szomszéd melletti háborúskodás, vagy nagylelkűsködés tönkre tehetne. A gyermek, míg izmai meg nem erősödnek, járásra alkalmatlan. A magyar pedig az elbizakodás bűnit gyakran felölté már elég siralmasan magára. Ez most távoztatandó.

3. A haza kipusztított vidékei megtelepítését véletlenre hagyni, vagy a célszerű népesítés működésével késni hasonlóan nem lehet. De erre bizony érett ész, cselekvő munkásság, s jó lélek és népszerűség kívánatos. Találtatik pedig még a félrenevelt magyarban itt-ott egy jó mag is, minek e példátlan forradalom eddig remek tanúja.

4. Az úrbéri, hűbéri és haszonbéri viszonyokat végképpen eldöntő törvény, a kármentesítés modorának elhatározása — bár kevésbé tetteli biztosítása — szinte halaszthatlan.[4] Adná isten képviselőnkbe szent lelkét, hogy se fukar, se túlság tipusa ne bélyegezné meghozandó ebbeli határozatukat. Minélfogva e nagy metamorfózis oly simán vitethetne keresztül, amily rendületlenség előnyeit viseli eddig forradalmunknak története. Kelt Mikolában Május 30^{án} 1849.

Id. *Mándy Péter*

(O.L. – OHB. 1849. 7773.)

[4] Az április 20-án kelt, Kossuth által aláírt úrbéri rendelet — mely a kilátásba helyezett, de az események miatt el nem készült végleges törvényjavaslat elkészültéig rendezni kívánta a földesúr és paraszt között egyre sűrűsödő vitákat, melyek a parasztság harcikedvének egyre fokozódó elkedvetlenedését okozták — nem hozott megnyugvást. Súlyos fogyatékossága volt a rendeletnek, hogy a vitás kérdések megoldását, a legtöbb esetben természetesen a birtokos nemesekhez húzó, megyei apparátusra bízta. Szatmár megyében Nagy József kormánybiztos — akinek a rendelet kiharcolásában is oroszlánrésze volt — a nép érdekeit messze figyelembevéve intézkedett, Mikolán, tehát levélírónk birtokán, 45 esetben nyilvánította a vitás telket úrbérinek és csak 20 esetben, ahol a majorsági telek jellege nyilvánvaló volt, döntött a földesúr javára. Annál meglepőbb Mándy Péter rendkívül lojális hangja, akiről tudjuk, hogy még néhány héttel korábban is ismételten igen reakciós hangnemben nyilatkozott. Lehet, hogy magának a rendelet megjelenésének ténye – melyet ő maga is egy március 15-én kelt levelében sürgetett – hangolta jobb irányba. Alig 2 hét telik el e levél óta, amikor június 12-én ismét sürgeti — a megyében uralkodó rossz hangulatra hivatkozva a kérdés törvényes rendezését (Ld.: 24. sz. levelet).

64.

Browne William — Bem Józsefhez

Értesíti, hogy a magyar kormány ügyvivőnek nevezte ki a magas portához így fontos volna állandó összeköttetésben lenniök.

A törökök – véleménye szerint – szigorú semlegességben akarnak maradni Meg van győződve, hogy a legjobb politika a törököket kímélni és országuk földjét tiszteletben tartani, különben az oroszok karjaiba kergetik őket. Mégis meg kell mondania, ne számítson török részről szilárd és hatásos ellenállásra, ha ellenséges sereg megszállja Oláhországot, sem arra, hogy kitartanak elhatározásuk mellett és megőrzik a semlegességet. Bukaresti hírek szerint az oroszok új hadjáratra készülnek Erdély és a Bánát ellen, sőt azt is mondják, hogy Orsova felé indulnak.

Constantinople le 30. Mai 1849.

à Monsieur le General Bem
Commandant en chef des troupes Hongroises dans le Banat.

Monsieur le General!

J'ai l'honneur de vous annoncer que j'ai reçu du Gouvernement Hongrois la mission du chargé d'affaires de la Hongrie près la Porte Ottomane.

Pour remplir d'une manière efficace ma mission, je crois qu'il serait d'une haute importance d'avoir des relations suivies avec vous, afin que puisse recevoir le plutôt possible des nouvelles de la Hongrie, tant politiques que militaires au fur et à mésure que les evenements se passent.

Quoique ma position envers la Porte n'est pas encore clairement destinée,[1] j'ai lieu de croire que les Turcs, sans se prononcer d'une manière ouverte en notre faveur, desirent pas seulement de ne pas prendre une attitude hostile, mais de garder une stricte neutralité.

Tout en étant convaincu que c'est la meilleure politique de ménager les Turcs, et de respecter leur territoire, sous peine de les pousser entièrement entre les bras de la Russie. Néanmoins je le crois de mon devoir de vous prevenir que je ne puis vous conseiller, de conter sur une opposition efficace et ferme de leur part, à l'entrée des troupes ennemis par le

[1] Kossuth valószínűleg csak ideiglenes jelleggel küldte Browne-t Konstantinápolyba, addig amíg a végleges magyar követ megérkezik. Időközben Konstantinápolyba ért az egyenesen Párizsból, Teleki által küldött Splényi, majd június közepén, Splényi távozásának küszöbén, Magyarország tényleges követe, Andrássy Gyula gróf is.

A magyar követek működése elé számtalan nehézség tornyosult a forradalommal szemben ellenséges követségek, elsősorban az orosz Titov és az osztrák Stürmer állandó ellenakciói nehezítették helyzetüket.

territoire Valaque, pas plus que sur leur pouvoir de suivre leurs dispositions et d'observer une stricte neutralité.

Après les nouvelles que je viens de recevoir de Bucharest, il paraitrait que les troupes Russes en Wallachie se préparent à une nouvelle expedition en Transylvanie et le Banat[2] – on dit même qu'ils se dirigeront du coté d'Orsova.

Je m'empresse de vous faire part de ces nouvelles pour que vous puissiez prendre des informations, et vous tenir prêt pour faire face aux eventualités.

Celui qui vous fera passer cette lettre se chargera de l'expedition de toutes les depêches que vous me feriez l'honneur d'envoyer.

Agréez Monsieur le General l'expression de ma plus haute consideration et de mon respect le plus profond

Browne (Major)
Chargé d'affaire de la Hongrie
près la Sublime Porte.

(O.L. – OHB. 1849. 8453.)

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

[2] Mint tudjuk, Bem márciusban tiltakozott az ellen, hogy a törökök – a semlegesség megsértésével – a szuverenitásuk alatt álló Havasalföldre menekült ellenséges csapatokat nem fegyverzik le. (Ld.: Függelék. 46. sz. levelet.)

IDEGEN SZAVAK JEGYZÉKE

(A szövegben előforduló helyesírással)

abszolutizmus = önkényuralom
adjutáns = segédtiszt
adresse = cím
aggressionalis = támadó
agitált = mozgékony
amnesztia = közkegyelem
apokrif = hamis, ál
assignata = papírpénz (eredetileg 1789-ben a fr. polgári forradalom idején kibocsátott papírpénz)
attakiroz = támad
attestatum = bizonyítvány, bizonylat
aulista = udvari
autentisch = hiteles
avant gárda = előőrs

beneficium = kedvezmény, jótétemény
blamiroz = felsül
bureau = iroda
bürgerlich = polgári

centrum = közép, középszárny
cernirozni = megfigyelés alatt tartani, ellenőrizni
chef = fej, vezető
circumspectió = körültekintés
cirkulus = kör
cointelligencia = egyetértés
consignálva = összeírva
consul = Rómában a köztársaság alatt az állam első hivatalnoka
consumálva = végrehajtva
copia = másolat
corps = test, hadtest

demonstráció = tüntetés
demoralizálva = erkölcsi ellenállástól megfosztva
denique = végül
depesch = sürgöny
deputáció = követség, küldöttség
difficultálni = nehezményezni

disszidencia = ellentét
disszolució = feloszlás
depo = raktár
diszpenzál = felment
dokumentum = irat, okirat, bizonyíték

elektricitas = villamosság
en suite = egymásután
excentrikus = végletes
exequál = behajt
executió = végrehajtás
exisztencia = lét, létezés, életlehetőség
expedíció = hadjárat
extrémum = véglet
expediálni = küldeni, kézbesíteni

fabrika = gyár
faktor = tényező
fatum = sors, végzet
fiziológia = a szervezet funkcióival foglalkozó tudomány
formális = lényegtelen, a látszat kedvéért megtett
formulázni = megfogalmazni
forspont = előőrs
forszirt = erőltetett

garnizon = helyőrség
gázsi = fizetés, bér
general = generális, tábornok
generalcommando = főparancsnokság

haemorhoidalis = aranyéri
história = történelem
historikus = történész
hieroglifa = egyiptomi írás, képletesen: olvashatatlan
humanitas = emberiesség

impertinens = szemtelen
incompatibilis = összeférhetetlen, össze nem egyeztethető

incognito = titokban, rejtve
in proprio = sajátos, tényleges
institutió = intézmény
instrukció = utasítás, tájékoztatás
inszinuáció = ráfogás, rágalmazás
integritás = sértetlenség
intervenció = beavatkozás
invázió = elözönlés, megtámadás

journalisztika = újságírás

kamarilla = szobácska, képl.: titkos államvezetés
kapacitás = előkelőség, nagy tekintély, befogadóképesség
kapitulálni = feladni (a várat), megszüntetni a harcot
kiárendál = bérbead
kipariroz = kivéd
kolonia = település
komité = bizottság
kommando = parancsnokság
konfiskál = elkoboz
konfuzio = zavar
konjektura = feltételezés
konstitucio = alkotmány
konzervatív = maradi
kotéria = zárt társaság, cinkos csoport
kurator = gyám
kurír = futár
kuzin = unokatestvér
kuvert = boríték
kvalifikáció = képesítés

magnetizmus = mágnesesség
mal á propos = rossz alkalom, rossz célra
maleficium = hátrány
manipuláns = anyagkezelő, raktáros
mártír = vértanú
monarchia = egyeduralkodó
moraliter = erkölcsileg
motiválni = megokolni, indokolni
munició = lőszer

nota = jegyzék
nimbusz = dicsfény
nullifikál = megsemmisít

officiosus = hivatalos
oktrojirozott, oktrojált = rákényszerített
operáció = művelet, hadművelet

orgán = szervezet

parvenu = felkapaszkodott ember, újonnan jött
passzio = kedvtelés
pecsovics = behódoló, osztrák barát
penzió = nyugdíj, járadék
permanens = állandó
philhellén = görög barát
plenker = előcsatározó
poézis = költészet
poltron = gyáva
pozició = állás, hadállás
presidens = elnök
presse = nyomatékosan
procés verbal = jegyzőkönyv
produkálni = létrehozni, bemutatni
protekcio = befolyásos személy támogatása
providentia = gondoskodás
publikum = közönség

quietálás = nyugalomba vonulás
quittung = nyugta

rapport = kihallgatás
reakcionárius = ellenforradalmi
realizál = megvalósít
rebellis = forradalmi, lázadó
referens = előadó
regalisták = egyedárusítási jogot élvezők
regement = ezred
reorganizácio = ujjászervezés
repetál = ismétel
respektál = elismer, tisztel
republikánus = köztársaságpárti
respublica = köztársaság
retirada = visszavonulás
retirál = visszavonul
revolutió = forradalom
rezidencia = lakhely, államfő vagy magas egyházi, állami személy lakhelye
rezignáció = lemondás

scéna = jelenet
schwarzgelbek = feketesárgák (azaz császárpártiak)
spicli = árulkodó, kém
stadium = állapot
status = állam
statusquo = előbbi állapot

sturmolni = ostromolni
successio = örökség

szimpátia = rokonszenv
szisztéma = rendszer
szoldateszka = katonai

típus = jelleg
totaliter = teljesen
train = vonat, szállítmány

tudor = tudós

ulanus = pikával felfegyverzett könnyű lovasság
unter Aufsicht = felügyelet alatt

via falsa = hamis úton
viceversa = kölcsönösen
victualia = élelmiszer
vulgo = közönségesen

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

NÉV- ÉS TÁRGYMUTATÓ

(A jelentősebb neveknél az I–IV. kötet összesített előfordulási adatait közöljük.)

Aaherbal Jugurthának, Numidia királyának uralkodó társa, akit előbbi, hogy országrészét elfoglalhassa, megöl 248
Abancourt Károly a szabadságharc kitörésekor Temesváron politikai fogoly. Kiszabadulva előbb közvetlenül Kossuth mellett, majd Dembinski szárnysegédjeként szolgált. 1849. okt. 20-án Haynau az Új-épület mellett kivégezteti 413
Abdul Medzsid (1823–1861), 1839 óta török szultán, Világos után megtagadta a török földre menekülő magyar szabadságharcosok kiadását II. 24, IV. 411
Abrudbánya hn. 59, 538
abszolutizmus 52, 348, 349, 450
abszolút hatalmak 15, 252
Ács hn. 11
Adakále hn. 325
Adlerberg Fjedorovics Vladimir (1791–1884), cári tábornok, 1852–1870 miniszter 185
Adriai-tenger 87
Ágoston József az 1848. július 5-én megnyíló országgyűlésen Dédes képviselője. Kossuth baráti köréhez tartozott, 1837-ben védője is volt. A kormányt Debrecenbe nem követte 75, 76
agrármozgalmak 60
agrárviszonyok 13, 456, 458, 460, 462, 463, 464, 465, 467, 469, 471, 472, 473, 488
Aichelburg 507
Akadémia 42
Albanich György 485
Albrecht főherceg (1817–1895), a forradalom kitörésekor a fegyveres erők parancsnoka Bécsben, személyesen vett részt az olaszországi forradalom leverésében. 1851-ben átmenetileg átveszi Magyarország kormányzását I. 118, IV. 433, 434, 438, 439, 441–443, 501
Aleppó hn. 390
Alessandria hn. 199, 324, 532
Alexandre Jacques (Szalay László álneve) 481
Ali pasa, Mechmed Emin (1815–1871), török külügyminiszter, magyarbarát politikus 410, 540
alkotmány 435, 438, 444, 446, 557
Allgemeine Zeitung von und für Ungarn, hirl. 272
Alsó-Sellye hn. 99
Amadé birtok 155
Amadé Dominika Ld. Üchtritz Emilné
Ambrózy szn. 508
Amerikai Egyesült Államok 22, 95, 131, 132, 151, 189, 190, 192–194, 204, 235, 237, 305, 314, 315, 318, 381, 409, 557
amerikai követ kérdése 314
amnesztia 364, 373, 378, 379, 382, 383, 389, 391, 396, 409, 419, 537, 538
amnesztia liptói foglyoknak 45, 46
Ancona hn. 53
Andrássy Gyula gr. (1823–1890), politikus, a kiegyezés egyik előkészítője, miniszterelnök, majd külügyminiszter. 1849-ben a magyar kormány konstantinápolyi követe I. 62, 211, II. 133, 302, IV. 18, 259, 266, 302, 324, 326, 348, 371, 374, 392, 408–410, 559
Andrews George (Pulszky Ferenc álneve) 321
Anglia 9, 23, 52, 53, 83, 84, 92, 93, 96, 97, 142, 143, 151, 193, 203, 249, 306, 360, 362, 365, 377, 392, 393, 409, 410
angol flotta 409
angol kézműipar 33
angol közvélemény 19, 20, 38, 39

angol – magyar kereskedelmi kapcsolatok 18, 19, 32, 33, 41, 42
angol parlamentben elhangzott interpellációk július 21-én Ld: interpelláció július 21-én az angol parlamentben
angol – magyar közjogi párhuzam 365
angol sajtó 18
Angyal Dániel a szabadságharc kitörése után a 8. honvédzászlóaljhoz áll be mint tizedes. 1848. nov. 5-én hadnaggyá, dec. 16-án főhadnaggyá léptetik elő 507
Angyal István előbbinek apja, aki az 1848. május 2-án meghirdetett adakozásnál az önkéntes seregekhez beálló két fián kívül évi 10 Ft.-ot és 40 lat ezüstöt ajánlott meg. A szabadságharcot, mint honvédhadnagy harcolja végig 507
Apollon 122
gr. Apponyi György (1808 – 1899), konzervatív szellemű államférfi, 1846 óta a bécsi magyar kancellária vezetője, az ellenzék megfékezésére bevezetett adminisztrátori rendszer megteremtője. Metternich bukása után ő is visszavonult. 1861-ben országbíró. Részt vett a kiegyezési bizottságban és az 1865 – 68-as országgyűlés munkálataiban I. 61, 70, 75, 84, 86, 90, 103, 118 III. 85, 86, IV. 28, 436, 470, 495
Arad hn 8, 62, 130, 154, 162, 246, 250, 270, 353, 389 Ld. még Ó-Arad, Új-Arad
Arad megye 154
Arad város ostroma 1848 okt. 62
Aradi vár 200, 329, 352
Aradi vár elfoglalása 152, 161, 181
„Arad" című cikk 396
aradi nemzetőrök 154
aradi október 6-ai vérengzés 10, 383
Aradon a kormány 370
Aradon kivégzett 13 vértanú 419
Arany Bárány c. vendéglő 436
Arday 183
Arthur, Connaught hercege, Viktória angol királynő hetedik fia, magyar trónjelölt 537
D'Aspre 532
Asbóth Lajos (1803 – 1882), őrnagy, a bányavidék parancsnoka. A tavaszi hadjáratban, így Buda ostrománál is, ismételten kitüntette magát. A peredi csata után Görgey megfosztotta a 2. hadtest parancsnokságától, mert katonái életét könnyelműen kockáztatta. Világos után halálra ítélték, de amnesztiát kapott. Az emigrációban fontos szerepet játszott. Részt vett az Almássy féle összeesküvésben, amelyet elárult 46
Asbóth Sándor (1811 – 1870), Lajos testvére, mint ezredes küzdötte végig a szabadságharcot, 1849 júniusa óta a kormányzósági iroda vezetője. Világos után sikerül Amerikába jutnia, itt a polgárháborúban a déliek ellen harcolt 46, 98, 114, 116
assignáták 134
Aszár-melletti csata 315
Aszód hn. 99, 259
aszódi csata 247
Asztalos Sándor százados, (szigeti) (1821 – 1857), a szabadságharc előtt nemes testőr volt. Arad ostrománál kitüntette magát 153
Auerbach, Berchtold (1812 – 1882) haladó szellemű német író, népies falusi elbeszélései ismertek. 1848-as forradalmi mozgalmakat Bécsben élte át, azokban tevékenyen részt vett 38, 150
Augsburger Allgemeine Zeitung 290
Augusz Antal (1807 – 1878), tolnamegyei alispán, a szabadságharc alatt hamar félrevonult a közügyektől, nem „kompromittálta" magát. A szabadságharc bukása után előbb Tolna megye kormánybiztosa, majd pestmegyei főispán. 1852 – 1859-ig a budai cs. kir. helytartótanács alelnöke I. 310, IV. 432, 486, 487, 503, 526
Augusz Lajos, előbbinek testvéröccse 432
Aulich Lajos (1792 – 1849), tábornok. Az aradi vértanúk egyike, a szabadságharc utolsó hadügyminisztere III. 15, 150, 151, 165, 397, IV. 126, 127, 140, 141, 333, 388, 396
Aupick, Jacques (1789 – 1857), francia tábornok, konstantinápolyi követ 540
Ausztria 33, 37, 77, 78, 87 – 89, 125, 126, 147, 150, 151, 179, 199, 204, 215, 235, 247, 249, 262, 283, 284, 298, 306, 318, 348, 349, 362, 376, 410, 435, 540, 546 547, 551, 552
Ausztria egysége 18
Ausztria számára szabadcsapatok 147
Axente Sevèr, Jon (1820 – 1906), a ha-

vasi román forradalom egyik vezére III. 37, 427, IV. 59, 160

Ács hn. 160, 230
ácsi csata 202
általános népfelkelés 138
áprilisi törvények 473

Baden 179, 262
baden-pfalzi felkelés 179, 219, 264
Bajza József (1804–1858), költő és kritikus, a magyar irodalmi kritika egyik jelentős képviselője I. 19, 189, 219, 247, 256, 262, 372, II. XXXIII, 219, 220, 246, 265, 266, 273, 318, 335, 433, IV. 64, 152, 183
Balaskó Istvánné 182
Balassa János (1814–1868), európai hírű sebész. 1843 óta a pesti egyetemen tanár 73
Balassagyarmat 222
Balás, Leiningen üzletfele 363
Balázs Izabella. Ld.: Tersztyánszky Zsigmondné
Bălcescu, Nicolae (1819–1852), román forradalmi demokrata politikus, történetíró, az 1848-i havasalföldi forradalom vezére. A magyar–román megbékélés harcos híve 16, 529
Baldacci, Manó (1807–1852), a nemzetőrség megszervezője, 1848 október 27–nov. 30-ig az erdélyi seregek főparancsnoka. Ekkor Kolozsvár feladása miatt, az OHB Pestre törvényszék elé idézi. Itt azonban az időközben bevonult császári csapatok kezébe kerül. Nyugállományba kerül. 1851-ben újra tárgyalják az ügyét. 2 évi várfogságra ítélik. Olmütz ben hal meg I. 414, II. XXXIII, 121, IV. 513, 514, 516, 517, 520, 521
Balogh Dávid, főhadnagy, a Piemontból Franciaországon át Angliába jutott magyar katonák vezetője 176, 177, 187, 188, 212, 213, 228, 229
Balogh Kornél, Győr vm. konzervatív követe I. 65, 89, IV. 359
Balogi őrnagy 210
balta–limáni egyezmény (1849 május) 16, 81, 83, 142
Bánát 559, 560
Bandiere testvérek (Attilio és Emilio). Előkelő velencei családból származtak. Mazzinivel összeköttetésbe lépve, az osztrák elnyomókkal szemben az egységes olasz köztársaság megteremtésére törekedtek. Árulás következtében a terv kiderült. Hét társukkal együtt 1844-ben Cosenzában nyilvánosan kivégezték őket 289
Banfield, angol újságíró, Pulszky barátja III. 161, 162, 216, 284, 292, 293, 340, 347, 398, 399, 436, 438, IV. 18, 59, 84, 88, 96, 97, 526, 527, 536
baranyai népfölkelők 80
Barkassy 347
Baród hn. 517 Ld. még Nagybaród
Barrot, Camille Hyacinthe Odilon (1791–1873), francia politikus. Az ún. dinasztikus ellenzék vezére, az alkotmányozó nemzetgyűlés elnöke, miniszterelnök, majd igazságügyminiszter 81, 82
Barta István 19, 30
Bartal György 44, 501, 508
Barts szn. 281
Batta szn. 210
Batthyány Kázmér gr. (1807–1854), a főrendi ellenzék egyik vezére, a Szemere kormány külügyminisztere. Párizsban, emigrációban halt meg I. 25, 79, II. 113, 325, 331, 332, III. 86, 121, 123, 133, 172, 324, 329, 443, 457, IV. 13, 19, 83, 84, 87, 88, 96, 101, 143, 146, 161, 163, 172, 215, 266, 279, 323, 335, 338, 368, 381, 404, 424, 479, 487, 502, 551, 552, 553
Batthyány Lajos gr. (1806–1849), a rendi országgyűlésen a főrendi ellenzék vezére, az első felelős minisztérium elnöke, Pesten az Újépületben 1849. okt. 6-án Haynau kivégeztette I. 14, 15, 49, 61, 77, 79, 103–105, 110–112, 119, 127, 148, 166, 173, 178, 184, 244, 246, 287, 373, II. IV, IX–XII, 7, 18, 19, 28, 33, 36, 37, 39, 44–47, 51, 52, 60, 63, 65, 66, 69, 82, 91, 92, 98–100, 104 ,105, 108, 110, 111, 115, 118, 119, 126, 158, 182, 331, 407, 408, 430, III. 8, 29, 68, 69, 85, 86, 348, 419, 434, IV. 259, 278, 279, 385, 435, 436, 437, 458, 502
Batthyány kormány 19
Bay Ferenc 72
Bács–bánát 254, 255
bács–bánáti hadjárat 254, 255, 256
bács–bánáti sereg főparancsnoksága 31
Bánffy János, a 15. Mátyás huszárezred-

ben őrmester, 1849. június 16-tól hadnagy III. 455, IV. 512, 521, 538
bányászat 67, 68
Bárczaság 226
Bártfa hn. 107
Bártfay László (1797–1858), író (álneve: Vándorffy). A Károlyi grófok titkára, Vörösmartyval intenzív barátságot tartott fenn I. 20, 23, 109, 135, 146, 163, 189, 191, 231, 234, 264, 289, 295, 303, 317, 340, 344, 394, II. 213, 219, 264, 317, 395, IV. 195
Beamont lord 536, 537
Bebes hn. 468
Bechtold Fülöp (1786– ?), 15 éves korában lépett katonai szolgálatba. A magyarországi szerb hadjáratban vett részt. A 2. sikertelen szenttamási csata után Perczel árulással vádolta. Bár a vád nem igazolódott, Bechtold parancsnoki beosztásáról lemondott, s nemsokára átállt a császári oldalra I. 341, 342, 361, 390, 407, II. XXXIII, 5, 48, 67, 123, 124, IV. 197, 481
Beck Vilma bárónő (?–1851), Kossuth egyik diplomáciai ügynöke, a forradalom lelkes híve. Emlékiratai több nyelven megjelentek, magyarul Egy hölgy emlékiratai az 1848/49-iki magyar szabadságharcból címen 17, 71
Becker H. H. a Westdeutsche Zeitung szerkesztője 252
Belgium 151
Belgrád 101, 266
Bell's Life (folyóirat) 212
Bem, József (1794–1850), lengyel szabadságharcos, a magyar szabadságharcnak is egyik legkimagaslóbb alakja. Az erdélyi hadjárat hőse, a szabadságharc végén a Temesvárnál összevont magyar haderő fővezére. Világos után Törökországba menekül, Aleppoban fejezi be életét I. 263, II. XV, XVII, 209, 229, 305, 344, 377, 387, 391, 433, III. 11, 17, 39, 43, 52, 57, 58, 68, 79, 80, 81, 84, 87, 91, 92, 121, 141, 154, 155, 215, 218, 221, 230, 242, 243, 253, 286, 315, 316, 328, 330, 397, 398, 400, 403, 410, 412, 428, 442, IV. 10, 15, 24, 25, 31–34, 36, 37, 41, 42, 44, 56, 57, 59, 74, 91, 92, 94, 113, 130, 131, 135, 141, 161, 162, 165, 167 177, 185, 213, 224–226, 230, 246, 259, 267, 268, 271, 282 — 284, 296, 297, 514, 527–529, 534–537, 544, 559, 560
Beniczky Lajos (1813–1868), alezredes, korábban zólyomi alispán, bányavidéki kormánybiztos, kilenc évi börtön után Kufsteinből 1857-ben amnesztia útján szabadult. 1868-ban titokzatos körülmények között eltűnt, valószínűleg orgyilkosság áldozata lett II. 91, 168, 365, III. 13, 219, 236, 237, 246, 247, 253, IV. 533
Benkő Flóri III. 254, IV. 107
Beöthy Ödön (1796–1854), a klerikális reakció elleni harc egyik vezére. 1848. júl. 5-én javaslatot tesz a főrendiház korszerű átalakítására. Erdélyben kormánybiztos, majd dezignált bukaresti konzul. Világos után emigrál, Hamburgban fejezi be életét I. 42, 70, 393, 416, II. XXI, 5, 29, 31, 220, 265, 329, 331, 332, 334, III. 29, 31, 62, 68, 73, 223, 275, 321, 356, IV. 19, 56, 136, 270, 502, 534, 540
Berde Mózes (1815–1893), képviselő, Erdélyben Csányi helyettese II. 163, IV. 35
Berger aradi várparancsnok 62, 130, 152, 153
Berlin 21
Berzenczey 520
Besze János (1811–1892) 234
Beszterce hn. 226
besztercei csata 185
Besztercebánya 38, 39
Bethlen Gábor (1580–1629) 150, 151, 534
Bethlen Gergely 534
Bezerédy család 28
Bezerédy Amália (1804–1837), B. István első felesége, gyermekíró, az ismert Flóri könyve szerzője 508
Bezerédy Etelka, előbbi testvére, B. István második felesége 44, 384, 503, 508
Bezerédy István (1795–1856), 28, 43, 44, 138, 140, 198, 201, 383, 389, 484, 487, 501, 507, 508
Bezerédy Kálmán 359, 360
Bezerédy Pál 384, 385
Bécs 3, 4, 21, 25, 48, 150, 438, 549
Bécs megsegítése 501, 507
bécsi aula 149, 432–453
bécsi egyetemisták: ld. bécsi aula
bécsi forradalom ld.: forradalom, bécsi
bécsi proletariátus 28, 446, 447

bécsi udvar 14, 38, 196
békepárt 5, 234
békepárt, angol 77
békealkudozások az orosszal 237, 362
békési önkéntesek 62
bihar-megyei népfölkelés 515
Bikkessy Alajos ezredes, Kossuth megbízásából ő viszi a Függetlenségi Nyilatkozatot Angliába. A szabadságharc végén a Kossuth által szervezett tartalékcsapatok parancsnoka 93, 146, 149, 244, 408
Bikkessy Konstanca Ld.: Méreyné Bikkessy Konstanca
Birkbeck angol ügyvéd, újságíró, Pulszky barátja 18, 79, 88, 215
Biró István 300
Biró Sándor százados 522
Bismarck Ottó hg. (1815–1898) 266
birodalmi kormányzó, Ld.: Johann Fábián Sebastian,
Bitskey 210
Blackwell Joseph Andrew, Magyarországba küldött angol ügynök 19
Blandek 533
Bocskay István erdélyi fejedelem (1557–1606) 150, 151
Boczkó Dániel, Békés és Arad megye kormánybiztosa, 1849 július elejétől erdélyi országos biztos III. 114, IV. 153, 154, 257
Bogyay Péter 300, 301
Bohn, Fritz 383
Bohusháza 404
Boliac, Cezar (1813–1880), román forradalmár, költő, politikus, a magyar–román megbékélés híve. A reakció elől Párizsba emigrál. Visszatérve hazájába 1859-től levéltárigazgató, régész II. 26, 27, IV. 528, 530
Bombelles őrnagy 76
Bonaparte, Louis Napóleon hg. (1808–1873), köztársasági elnök, III. Napóleon néven 1852-től francia császár III. 34, 44, 52, 53, 63, 181, 346, 390, IV. 154, 155, 385
Bónis Sámuel (1810–1879), liberális politikus, a reform-országgyűléseken ellenzéki képviselő. Görgey seregébe küldött tábori biztos I. 63, 70, 104, IV. 11, 198, 436
bordézsma Ld.: szőlődézsma
Boryné, Görgey Arthur rokona, a békealkudozások első közvetítője 237
Borothy őrnagy 79, 80
Borsitzky Gyula 542
Borsod-Miskolci Múzeum 28
Botka Tódor 328
Botokudok országa 397
Bottone Emilio 37, 39, 40
böjtök (V. 18. min. tan. határozata) 70, 555
Börne Ludvigh (1786–1837), haladó szellemű német író 220
böszörményiek, b. népfölkelők, b. század 512, 516, 517, 520 522
Brandenburg, Friedrich Wilhelm (1792–1850), porosz tábornok, államférfi, az 1849-es porosz kormány elnöke, a kormány legreakciósabb tagja 284, 285
Branford 85
Braniczky, Xaver (1812–1879), gazdag lengyel emigráns. A párizsi emigráció lapjának, a La Tribune des Peuplesnek finanszírozója 375, 376, 409
Brassó 161, 162, 224–226
braziliai császárság 193
Breisach Lipót Amerikában élő, magyar származású professzor 22, 131, 133, 189, 190, 191, 194, 234, 236–237
Brentano, Lorenz, Peter (1813–1851), a frankfurti parlament tagja, a köztársasági mozgalomtól ugyan távol tartotta magát, de perükben védőjük volt. Struvéval és a baloldallal 1849-ben szembekerült 262, 264
Browne, William angol őrnagy, Pulszky barátja. 1849 tavaszán Pulszky és Teleki megbízásából járt Magyarországon, majd a magyar kormány megbízottjaként, Splényivel együtt, Konstantinápolyban szerepel mint magyar követ 16, 18, 20, 81, 92, 202, 204, 302, 324, 348, 349, 375, 377, 379, 380, 559, 560
Bruck, Karl Ludwig (1798–1860), trieszti nagykereskedő. 1848–1857 között osztrák kereskedelmi miniszter, a szardiniai béketárgyalások vezetője 70
Brunszwick Teréz (1775–1861) a magyar óvódaügy lelkes úttörője 384
Brückner 496
Budavár ostroma 3, 4, 5, 10, 405, 541, 543
Budapest megszállása 1849. VII. 369
Budaházy István 72
bújdosás 22, 23, 405, 406

Bukarest hn. 19, 560
Bukovina 161
Bulyovszky Gyula (1827–1883), író, a márciusi tizek társaságának egyike, Szemere belügyminisztériumában mint fogalmazó, majd titkár viselt hivatalt III. 21, 110, 309, 331, 350, 357, 387, 394, IV. 23, 115, 230, 233, 309, 310, 326, 343, 357, 394
Bulyovszky Gyuláné, Szilágyi Lilla (1833–1909), színésznő és írónő, a Nemzeti Színház tagja. 1849-től kezdve többnyire külföldi színpadokon aratja sikereit III. 20, 110, 309, 331, 350, 359, 387, 394, IV. 115, 230–232, 269, 309, 326, 343, 354, 357, 394
Bur Eskeles család 221
Bur Eskeles Paulin, Pulszkyné Walter Teréz rokona 221,
Burics 276
Burián 49, 58

Cabral, Antal Bernát da Costa portugál államférfi 1838-ban Lisszabon polgármestere, 1839-ben igazság és vallásügyi miniszter. Önkényuralma és az állami pénzek elpazarlása miatt többízben zendülés tör ki ellene. 1846-ban az oportói felkelés miatt menekülni volt kénytelen, azonban rövidesen ismét hatalomra jutott 439, 450
Canning, George (1770–1827), angol államférfi, miniszter 450
Canning Stratford, Redcliffe Sir (1788–1880), Anglia konstantinápolyi követe III. 297, 338, IV. 18, 23, 92, 348, 360, 361, 377, 409, 439, 537, 540
Caraffa Antal II. 175, IV. 150, 151
Carlo Alberto (1798–1849), Szardinia királya, Olaszországnak a Savoyai ház alatti egyesítésének fő képviselője. Custozzai veresége, Milánó visszafoglalása súlyos csapást jelentett az európai szabadságmozgalmak számára. 1849 márciusi, Novaránál elszenvedett veresége megnyitotta az utat Itáliában is az ellenforradalom számára II. 72, 76, 270, 301, 302, III. 156, 157, 176, 179, 223, 230, IV. 141, 284, 490, 531
Carosini József a magyar kormány diplomáciai megbízottja 20, 161, 162, 266, 523, 551, 552
Castlereagh, Stewart Henry Robert, viscount (Londonderry) az 1798-as izlandi felkelés véres elnyomásában vett részt 439, 450
Cattaró hn. 87, 125, 126
cári csapatok 10, 135, 184, 208, 224, 256, 258, 259
cári csapatok erdélyi betörése 162
cári elnyomás 288
cári hatalom 18, 142, 552
cári és császári hadvezetés ellentéte 343
cári intervenció 5, 6, 11, 14, 17, 18, 20, 22, 35, 60, 70, 81, 83, 107, 138, 152, 159, 161, 283, 284, 298, 527, 529, 535, 537, 540, 542–545, 547, 548, 552, 558, Ld. még erdélyi cári invázió
cári invázió ld.: cári intervenció, cári csapatok erdélyi betörése
cári udvar 164
Cegléd hn. 254, 287
Celin 174
cenzura eltörlése 438, 444
Cerutti, Marcello (1808–1896), szardiniai diplomáciai megbízott 199, 266, 551
cespitalis telek 72
Chambord Henrik Károly Ferdinánd Mária, Dieudonné 144
Charachterbilder aus Ungarn 251
Chartisták 17, 23, 282
Chivalovszky 294
Chotek Ottó, császári kapitány III. 330, IV. 476
Chownitz Julian a Die Opposition c. német nyelvű 1848–1849. július 8. között fennálló óvatos, opportunista politikai lap felelős szerkesztője 290, 291, 292
Christina spanyol királynő 271
Chrizanowski lengyel emigráns, a szárd felkelő csapatok egyik vezetője 283, 284
Chronicle hirl. 95
cigányok 528, 529
Clam–Gallas Edmond, (1805–1871), itáliai, mindenekelőtt custozzai győzelméért, melyet egy dandár élén vívott meg, altábornaggyá léptették elő. Részt vett 1849-ben az Erdélyben lefolyt harcokban a császár oldalán 53
Clayton John Middleton (1796–1856) az Amerikai Egyesült Államok külügyminisztere 131, 132, 189, 190, 192, 194, 234, 235, 237
Clark G. Thomas 227, 228

Cobden Richard (1804–1865), angol burzsoá közgazdász, a szabadkereskedelem rendíthetetlen harcosa, a gabonavám ellenes liga alapítója III. 171, 172, 218, 340, 341, 347, 350, 436, 438, IV. 20, 77, 78, 83, 84, 89, 96, 97, 381, 409
Coburg-Kohóry család: ld. Koburg-Kohári család
Colloredo-Wallsee, Franz gr. (1799–1859), osztrák politikus, szentpétervári, majd londoni követ 443
commassatio 506
Concha, Üchtritz embere 155, 174
Conrad 483
Cordon 53
Colquhoun bukaresti angol konzul 537
Crosse, angol újságíró III. 401, 437, 438, 442, 443, IV. 78, 79, 89, 97
Czajka-Czajkowski, Mihail gr. (1808–1881), lengyel emigráns, Konstantinápolyban Czartoryski megbízottja. Később politikai okokból mohamedán lett, Sadyk pasa néven szerepelt III. 257, IV. 15, 301, 302, 325, 410, 541
Czajkowski ld. Czajka-Czajkowski
Czartoryski, Adam Jerzi hg. (1770–1861), a lengyel szabadságmozgalmak egyik jelentős alakja, a párizsi lengyel főúri emigráció feje III. 37, 65, 177, 180, 257, 321, 392, IV. 14, 15, 18, 142, 244, 283, 284, 301, 302, 380, 381, 385, 409, 541
Czetz János tábornok (1822–1904), az erdélyi hadjáratban mint táborkari főnök vesz részt. Emigrációban Hamburgban írja Ein Feldzug d. Feldmarschals General Bem in Siebenbürgen 1848–1849. c. munkáját II. 44, III. 91, IV. 34, 518
Czindery László (1792–1860), Somogy vm. alispánja, országgyűlési követ, majd főispán. Somogy vm. megszállása után cs. biztos 272, 301, 367, 368

Csabacsűd hn. 382, 397, 398
Csapó Ida 384
Csapó Mária Ld.: Vachott Sándorné, Csapó Mária
Csapó Vilmos 138, 139, 200, 487, 498, 502
Csákóháza hn. 77
Csány hn. 421
Csányi László (1790–1849), Zalában a megyei ellenzék vezére, előbb drávamenti, majd erdélyi országos biztos. A Szemere-kormányban közmunka- és közlekedésügyi miniszter. 1949 október 10.-én az Újépület előtt bitófán végezte életét I. 79, 80, 179, 197, 202, 210, 217, 233, 244, 252, 270, 272, 273, 284, 293, 312, 316, 319, 320, 325, 370, 398, II. VIII., XIII., XVI.,XXIV., XXVIII., XXX., 1, 9, 55, 65, 67, 101, 105, 124, 143, 147, 169, 176, 191, 198, 208, 295, 299, 313, 325, 327, 339, 359, 362–364, 367, 372, 392–394, 405, 413, 414, 424, 432, III. 10, 56, 62, 73, 275, 324, 384, 385, 413, 443, 444, 446, 447, IV. 24, 68, 91, 420, 422, 468, 481, 482, 488, 489, 534, 535, 542
Császár Ferenc (1807–1858), író. Mint kritikus Petőfi ellen írt bírálatával nagy ellenszenvet váltott ki 111, 112
császári sereg 196
Csázy Pál 382, 383, 398, 401
csehek a magyarok mellett 546, 548
Csekonics Jánosné gr. Lipthay Lujza bárónő 381, 386
Csengery Antal (1822–1880), publicista, történész, centralista politikus és nemzetgazdasági író, 1848-ban a Pesti Hírlap szerkesztője I. 60, 77, 156, II. 8, 9, III. 395, IV. 382, 383, 541
Cseodajev cári tábornok, a cári inváziós hadsereg IV. hadtestének parancsnoka 168, 185
Cserei Ignác, a második nemzetőr-zászlóalj parancsnoka, Egressy Ákos parancsnoka I. 357, 362, 363, 372, 391, 408, 410, II. 49, 86, 211, IV. 520
cserkeszek 203
Cserkeszföld 202
Csernátony Lajos (1823–1901), a Március Tizenötödike segédszerkesztője, Kossuth bizalmi embere, mint futár diplomáciai szolgálatot tölt be Párizsban és Londonban II. XVI., 228, 423, III. 38, 118, 138, 139, 140, 142, 346, 357, 412, IV. 143
Csernovics Péter (1813–1892), a szerb felkelők ellen a magyar kormány embere I. 291, 297, 309, II. 121, 122, IV. 257, 476, 478, 482
Csernus Manó 413
Csongrád hn. 256, 316

Csongrád város 316
Csorba Edvard járási aljegyző 300
Csorba Sándor 24, 422
Csorna hn. 76
Csornai csata 178
Csucsa 514

Daily News, angol hírlap 84, 85, 140, 212, 250, 251, 354
Dambourghy Eduard ezredes, Észak-Amerikába küldött diplomáciai megbízott 305, 318, 379, 381
Damjanich János (1804–1849), tábornok, az aradi vértanúk egyike, a fegyverletételkor az aradi vár parancsnoka. Legfényesebb fegyverténye a szolnoki győzelem (1849. márc. 5.) II. 432, III. 15, 100, 122, 155, 165, 208, 230, 242, 243, 247, 258, 259, 337, 417, IV. 8, 23, 116, 127, 128, 154, 329, 332, 334, 362, 396, 397, 411, 412, 509, 510
Damocles 48
Danielik Nepomuk János a Religio (korábban Religio és Nevelés c. klerikális folyóirat) szerkesztője 347
Darabonth Ignác a komáromi várőrséghez tartozó 63. honvéd zászlóaljnál százados, majd őrnagy 340
Darányi Ignác 327
Dardanella 409
dán fegyverszünet 218
Deák Ferenc (1803–1876) I. 11, 13, 30, 70, 112, 119, 148, 150, 165, 166, 194, 206, 311, II. X, 39, 66, 167, 327, III. 43, 52, 68, 69, 85, 86, IV. 341
Deák Imre 15
Deáki 99, 114
Debrecen hn. 5, 12, 168, 254, 514, 546
Debrecen megszállása július 3-án 12, 168, 185, 196
debreceni csata VIII. 2. 12
debreceni népfölkelők 168
debreceni önkéntes nemzetőrök 62
Debreceni Református Kollégium Kézirattára 28
dédai timsógyár 423
Defaure 151
De Gerando Auguste (1820–1849), francia származású, magyarbarát történetíró, felesége, Teleki Emma révén került kapcsolatba a magyarsággal II. VII, 29–32, III. 74, 75, 290, 297, 299, 349, IV. 152
Dembinski Henryk (1791–1864), a lengyel szabadságmozgalmak jelentős alakja, a délszláv–magyar megbékélés híve. Teleki ajánlatára Kossuth rábízza a felső-tiszai és közép-magyarországi seregek fővezérletét, majd, amikor 1849. márc. 3-án Tiszafüreden a fővezérlet alól felmentette, az északkeleti hadtest parancsnokságát bízza rá. A szabadságharc utolsó szakaszában a déli seregek ideiglenes főparancsnoka. Világos után előbb Törökországba, majd Párizsba menekül s itt fejezi be életét II. 417, 432, III. 15, 73, 81, 99, 100, 115–118, 120, 122, 135, 139, 150–155, 159, 161, 165, 197, 199, 243, 246, 259, 282, 324, 367, 453, 454, IV. 13, 31, 70, 185, 206, 207, 211, 212, 229, 230, 232, 238, 240, 247, 251, 270, 282, 283, 321, 322, 323, 331–333, 335, 338, 339, 343, 352, 353, 369, 370, 390, 548
Democratic Review, hírlap 282
Der Ungar, folyóirat 388
Dessewffy Arisztid (1802–1849), az aradi vértanúk egyike, előbb császári tiszt, sárosmegyei nemzetőrparancsnok, a temesvári csatában Dembinski alatt hadtestparancsnok III. 20, 70, 171, 326, 327, 453, 454, IV. 77, 211, 247, 335, 338
Dessewffy Dénes 206, 232, 241
Deszk hn. 487
Deutsch-Französische Jahrbücher, folyóirat 265
gr. Dezsőffiné Lovasi Betti 345, 346
Dél-Amerikai spanyol gyarmatok szabadságharca 242
Dél-Németország 219
délszlávok 302
délszláv mozgalmak 476, 479, 500
Délvidék 44, 246
délvidéki főparancsnokság 254
délvidéki egyesült seregek 59, 71, 139, 230
Déry Istvánné, Széppataki Róza (1793–1872), színésznő, a Nemzeti Színház tagja 344, 346
Dés hn. 130, 517
dési csata 166, 517
dézsma Ld.: szőlődézsma
Dickens, Charles (1817–1870) 149
Die alte und die neue Welt, folyóirat 204
die Fackel, folyóirat 204
die Opposition, folyóirat 291

dinasztia Ld.: Habsburg dinasztia
diplomácia, angol 17
diplomácia, a cári udvarnál 554
Diván 15, 18, 22, 92
Diósi 353
Ditl 128
Doboziné 357, 358
Doctor Julius, Pulszkyné, Walter Teréz rokona III. 35, 166, 377, IV. 218, 219, 221, 262—264
Don Carlos 271
Domahidi Ferenc II. 328, III. 17,.57, 88, IV. 10, 135, 136, 157, 159, 165, 167, 223, 226, 295, 335, 336
Domahidi Menyhért II. 328, III. 57, 88, IV. 135, 157, 165, 223, 295, 335
Don Miguel, portugál trónkövetelő, VI. János portugál király fia 193
Don Pedro, VI. János portugál király fia, brazíliai császár 193, 537
Donne, angol újságíró, Pulszkyval tartott fenn kapcsolatot III. 346, 398, 400, 411, 413, IV. 78, 83, 84, 87
dorogi népfölkelők 517
Dózsa Dániel, Szemere belügyminisztériumában fogalmazó 36, 49, 58
Döbrököz hn. 495
Döryné özvegy 420
Döry Frigyes 526
Döry Gábor 526
Dragos János (1810—1849), belényesi képviselő, az 1848/49-i országgyűlésen a román—magyar megbékélés híve. Kossuth megbízásából 1849-ben összeköttetést keres a román forradalom vezetőivel, de Hatvani szabadcsapatvezér bűnös fellépése következtében a megbékélés meghiúsul, a románok, abban a hitben, hogy Dragos áruló, megölik III. 37, 38, 427, IV. 14, 538, 539
Draper John 337
Draskovits Tivadar a magyar kormány által 1849 májusában Svájcba küldött diplomáciai megbízott 291
Drouyn de L'Huys, Eduard (1805—1885), francia liberális államférfi, 1849 májusáig külügyminiszter III. 42, 45, 177, 212, 214, 244, 337—339, 346, 389, 390, 412, 428, IV. 142, 544
Druy Miklós 294
Dsidás 196
Dubraviczky László 211
Dudley, Stuart lord (1803—1854), lengyelbarát angol liberális politikus III. 39, 162, 282, 283, 327, 340, 341, 440, IV. 17, 20, 32, 33, 36, 37, 39, 41—43, 140, 141, 192, 284, 330, 331, 354, 376, 381, 526, 527, 536, 537
Duhamel cári altábornagy, a dunai fejedelemségekbe küldött rendkívüli követ 528, 529
Dunai fejedelemségek 529, 535, 552
dunai népek összefogása 14, 541
dunántúli sereg 134
Duschek Ferenc (1797—1873), Kossuth pénzügyi államtitkára, a Szemere-kormány pénzügyminisztere. A forradalommal nem azonosítja magát, Világos után a nála levő összes iratokat és a hadikincstárat áruló módon kiszolgáltatja az osztrákoknak I. 234, 236, 241, 251, 310, II. 331, 344, III. 300, 413, IV. 271, 341, 343, 344, 389, 501

Eckstein Adolf 382
Eckstein Lizi 401
Eckstein Rudolf 383
edericsi jobbágyok 469
Eger hn. 259
egészségügy 100, 101
Egmont 150
Egressy Ákos (1832—1914) Egressy Gábor fia, író és színész, 16 éves korában önként jelentkezve végig küzdötte a szabadságharcot I. 347, 357, 361, 371—373, 377, 378, 390, 408, 409, II. 48, 86, 240, III. 246, 287, 392, 393, IV. 389
Egressy Etelka E. Gábor lánya 391
Egressy Gábor (1808—1860), a Nemzeti Színház első nagy gárdájának egyik kiváló tagja. Pefőfi jó barátja. A szabadságharcban előbb mint honvéd, majd mint kormánybiztos, később, mint a borsodi védsereg tagja vesz részt. A fegyverletétel után Törökországba menekül, ahonnan csak 1854-ben térhet vissza. I. 120, 262, 346, 357, 359, 371, 376, 388, 390, 408, II. 8, 48, 86, 111, 166, 211, 239, III. 13, 233, 236, 241, 246, 266, 286, 324, IV. 309, 373, 389
Egressyné 389, 390, 391, 414
Egyesült Államok Ld.: Amerikai Egyesült Államok
egyesült (központi tartalék és északi) sereg 352

egyetemi ifjúság, Bécs 432, 433, 434, 435, 436, 438, 449, Ld. még bécsi aula
Egyetemi Könyvtár, pesti 61
Elpenor, Odysseus egyik társa, aki Kirkénél részegen leesett a háztetőről és nyakát szegte 405
Emich Gusztáv, 112
Endlicher István László (1804—1849), a bécsi egyetem univerzális érdeklődésű, magyar származású, s a magyar ügyek iránt élete végéig nagy szimpátiát mutató botanikus tanár. 1849. március 23-án sztrichninnel megmérgezte magát 438, 440, 448
Engel Joseph (1816—1899), előbb a zürichi, majd a prágai egyetem, később a bécsi József Akadémia kórbonctan tanára 447, 448
Engelhardt orosz tábornok, az 1849 februárban Erdélybe betört cári csapatok parancsnoka 135
Engels Friedrich (1820—1895) 179
Eötvös Dénes 399
Eötvös József br. (1813—1871), író és publicista, a Batthyány-kormány kultuszminisztere. A szeptemberi fordulat után külföldre megy, a kiegyezés után ismét kultuszminiszter I. 33, 35, 39, 61, 77, 80, 105, 148, 251, 316, 370, II. III, VIII—X, 36, 37, 46, 52, 61, 66, 94, 98, 99, 135, 147, III. 113, 202, 206, IV. 142, 293, 399, 400, 401, 466, 476, 503
Eötvös Pál 401
epekór Ld.: kolera
Eperjes 533
eperjesi vésztörvényszék 150
Epurjano Manolacki Costacki (Kostacki) Ld.: Manolacki Epurjano Costacki
Erbach Alfréd 362, 363
Erdély 10, 31, 34, 35, 44, 56, 57, 62, 135, 161, 162, 167, 202, 203, 225, 230, 246, 254, 267, 330, 334, 343, 353, 508, 514, 518, 527, 530, 534, 548, 559
Erdély története 34
Erdély visszavétele 56
Erdélyi grófnő 439, 448
Erdélyi János (1814—1868), költő és író, tanár, a magyar népköltészet szakembere, Bajza után a Nemzeti Színház igazgatója I. 372, II. 212, III. 76, 351, 395, IV. 103, 112
Erdőházy Lajos 148, 149
esküdtszék 428
Espatriul, Boliac Cézár 1849. március 25-én induló lapja, mely a magyar—román összefogást hirdette 530
eszéki tisztek 139
Esztergom nh. 45
Eszterházy Pál hg. (1786—1866), diplomata, a Batthyány kormányban a király személye körüli miniszter. A szeptemberi fordulat után visszavonul. A magyar forradalommal szemben áll 40, 41, 124, 144, 461, 462
európai béke 122
európai forradalom Ld.: forradalom, európai
európai közvélemény 545
európai szabadság ügye 7, 13, 141, 243, 284, 552
Evans 202
Evary 39
Everett Alexander 242
Examiner, angol hírl. 38, 59, 148, 149, 151
Élesd hn. 518
Életképek, folyóirat 391
érdemjelek 535
Észak Amerikai Egyesült Államok Ld.: Amerikai Egyesült Államok északi hadsereg Ld.: hadsereg, északi

Falloux, Fréderic Pierre (1811—1886), író és politikus, az alkotmányozó gyűlés tagja, külügy-, majd oktatásügyi miniszter. Az ún. Falloux törvény megalkotója, melynek segítségével az oktatásügyet a klérus kezére játszotta II. 75, 77, IV. 371
Farad hn. 76
Faragó Antal 462, 464
Farana, hn. 531
Farkass Károly 232, 241
Fábiáni főhadnagy 295
Fácán vendéglő 346
februári forradalom Ld.: forradalom, francia
fegyverek 19, 77, 142, 184
fegyvergyártás 202
fegyverletétel Ld.: Világosi fegyverletétel
Fehértemplom hn. 38, 39
Feketető hn. 514
felelős minisztérium 437, 438, 440, 453
Fellingen 474
felsőház kérdése 136, 137
felsőmagyarországi védsereg Ld.: hadsereg, felsőmagyarországi

felső tábor 254
II. Ferdinánd (1578–1637), német-római császár, Magyarország és Csehország királya 150, 151
III. Ferdinánd (1608–1657), német-római császár, Magyarország és Csehország királya 150
V. Ferdinánd (1793–1875), magyar király, mint osztrák császár I. Ferdinánd, 1835–1848-ig uralkodott I. 100, 102, 190, 247, 256, 258, 260, 279, 287, 321, 391, 394, 414–415, II. XXIV, XXVI, 5, 6, 7, 19, 33, 39, 47, 53, 104, 118, 135, 136, 182, 198, 199, 202, 235, 235, 311, 312, 344, 359–362, 365, 373, 374, IV. 293, 439, 445, 451, 492
Ferdinánd VII. (1784–1833), spanyol király 271
Ferdinánd Max főherceg 143
Ferenc csatorna 51
Ferenc József I. (1830–1916), 1848. december 2-től osztrák császár, 1867-től magyar király I. 100, III. 8, 19, 55, 118, 168, 302, IV. 117, 143, 144, 153, 196, 208, 293, 316, 390, 418, 440, 453, 546, 550
Ferenc Károly (1802–1878, I. Ferenc József atyja), főherceg 317, 434
Ferenczi százados 517
Fényes Elek (1807–1876) statisztikus, tevékeny részt vett az Iparegyesület megalapításában. 1848-ban belügyminiszteri osztálytanácsos, majd szervezi és vezeti a Statisztikai Hivatalt. Az Ellenzéki Kör alelnöke, a forradalmi vészbíróság tagja. Világos után az Újépületben raboskodik I. 39, II. 92, IV. 34
Fiat Ida 241
Fiáth István (1812–1887), Ráczalmás követe, később Sopron megyei kormánybiztos. Világos után halálra, majd kegyelemből életfogytiglani várfogságra ítélik I. 70, 95, 334, 399, II. XVI, 197, 198, IV. 43, 367
Fiáth Lajos 303
Finta Márton, újoncozási kormánybiztos Szabolcs megyében 72, 503
Fischer I. 235
Fiume hn. 140, 141, 193, 247, 249
Fleischl 543
Flocon, Ferdinánd (1800–1866), francia kispolgári demokrata publicista és politikus. 1848-ban az ideiglenes kormány tagja 544
flotta 409
Fodor Ferenc kapitány, az 1849 márciusában Egressy Gábor szervezte borsodi önkéntes csapat főhadnagya III. 233, 286, IV. 509
Fogaras hn. 226
Fokner 228
Folkestone hn. 141, 188
Foresti olasz tiszt 326
forradalom, bécsi (III. 13.) 9, 28, 163, 281, 432, 434, 438, 501, 508
– bécsi (október) 163, 250 501, 508
– európai 3, 20, 24, 122, 284
– francia 1848, februári 205, 220
– magyar, 1848 március 24, 28
– német 1848 220
– román 479, 528, 529
– római 385
Forray Andrásné 458, 475
Forray Iván 462
Forster, John (1812–1876), angol újságíró, történész. A Daily News megalapítója, az Examiner szerkesztője III. 348, IV. 148, 149
Forte die Osoppe 307
földfoglalás 54
Földközi tenger 409
Földváry Pál 54
főpapság 555
főrendi tábla 429
főváros feladása 62, 254
főváros megszállása 183
fővezérlet kérdése 91
francia kormány 86, 87
francia rendőrség 39
francia sajtó 424
Franciaország 22, 52, 77, 83, 88, 89, 93, 96, 97, 142, 263, 377, 439
Frankfurt hn. 119, 262, 528, 530
frankfurti parlament 179, 219, 220, 264, 265, 480, 486, 542
Fráter Pál, (1808– ?), 1849 nyarán Görgey egyik szárnysegédje 103
Frigyes Vilmos IV. (1795–1861), porosz király III. 69, 379, 390, IV. 21, 219–246–248
Fuad effendi (1814–1869), Törökország reakciós polgári főbiztosa a dunai fejedelemségekben, bukaresti székhellyel III. 275, IV. 25, 92, 527–529, 535
Futak hn. 463

Függetlenségi Nyilatkozat 4, 5, 93, 116, 139, 146, 193, 235, 244, 365, 366, 421, 535–537, 549, 557
Fülepp Lipót Ld. Fülöp Lipót
Fülessy 459
Fülöp Lipót krassói kormánybiztos 15, 257
FülöpII.(1527–1598), spanyol király 150
Fürstenfeld hn. 102

Gabányi Sándor 460
Galac hn. 101, 102
Galgóc, hn. 547, 550
Galícia 52, 546, 548
galíciai betörés 70, 548
Gagern, Heinrich Wilhelm August (1799–1880), német államférfi, a frankfurti birodalmi gyűlés első elnöke II. 400, III. 377, 379, 380, 381, 383, IV. 480
Gall Ludvig, évekig Magyarországon tartózkodó német gyáros 209, 217, 218
Galody Maximilian 287
Garašanin Ilja (1812–1847), 1848–1849-ben szerb belügyminiszter, a megbékélés híve. 259
gazdasági prosperitás 20
La Gazette National, hírlap 250, 251
Gábor Áron (1810–1849), a szabadságharc egyik közismert hőse, aki nevét ágyúöntői működésével tette nevezetessé III. 255, IV. 157, 158
Gál Sándor honvédezredes (1817–1861), volt császári tiszt, Bem egyik vitéz katonája 255, IV. 157,–159, 165, 167, 544
Gál László 154
Gálfi békésmegyei lovas nemezetőr 152
Gámán Zsigmond (1824–1907), közgazdasági író, részt vett a szabadságharcban. 1848-ban a kolozsvári Ellenzék c. lap szerkesztője III. 392, IV. 49, 58
Gáspár András (1803–1884), tábornok, volt cs. huszártiszt, az ozorai csata egyik hőse II. 170–172, III. 276, 278, IV. 116
Gebhardtsdorf hn. 155
Gedeon, Joseph, altábornagy a cs. sereg egyik parancsnoka II. 289, 323, III. 57, IV. 513
Gerendai Ambrus 412
Gergely Imre madai kisbíró 72
Geringer, Karl (1806–1889), Magyarország helytartója 1849–1851-ben 389
Gerliczy Félix (1819–1895), Tolna megyei birtokos nemes. Később Bihar megye alispánja 456, 464, 467, 487, 503, 508
Geszner Mihály 210, 211
gépek szétrombolása 439
Ghiczy Kálmán (1808–1888), liberális politikus, a határozati párt egyik vezetője I. 250, 252, II. 39, 61, 66. IV. 119
Giron Péter (1798–1849), a bécsi okt. forradalom kitörésekor egy munkáscsapat parancsnoka, Bécs bevétele után Magyarországra menekült és a halálfejet viselő német légio parancsnoka lett. Haynau 1849. okt. 20-án az Újépület mögött felakasztatta 413
Glasgow hn. 32
Globe, kormánypárti angol újság 87, 88, 202, 204
Gläser osztrák altábornagy 153
Gombás József kapitány, előbb a szegedi nemzetőrségnél szolgált; amikor a szerbek 1849. febr. 11-én Szegedet megtámadták, Új-Szegedre nyomult a Tisza jegén át és az ellenséget Szőregre visszanyomta 509
Gopčević Spiridion, trieszti kereskedő, az Implacabile hajó tulajdonosa 541
Gorove István (1819–1881), liberális politikus. Debrecenben a békepárthoz tartozott. A kiegyezés után a kormány tagja I. 115, IV. 377, 486
Gotha hn. 219, 279
Gömörey Gáspás 117
Görgey Ármin (1816–1875), őrnagy, G. Arthur testvére, egy időben szárnysegéde, a felvidéki harcokban önálló guerilla csapat parancsnoka III. 246, 453, IV. 222
Görgey Arthur (1818 – 1916) II. XVI, XXIX, XXXII, 17, 85, 107, 115, 137, 144, 175, 193–195, 198, 203, 228, 229, 270–275, 281, 338, 345, 353, 362–365, 369–371, 381, 405, 406, 414, 417, 420, 422, 428, 432, III. 5–7, 10, 11, 14–21, 24–24, 25, 58, 71, 73, 77–80, 87, 100, 111, 116, 121, 136, 139, 142, 150–154, 165, 201, 203, 219, 227, 230, 234, 258, 269, 272, 276–279, 284, 304, 316, 324, 325, 362–364, 374, 386, 396–398, 410, 447,453, 454, 456,IV. 4,

5, 6, 8, 10, 11, 12, 13, 31, 45–48, 51, 71, 98, 99, 113, 116, 124, 127, 128, 130, 155, 157, 160, 161, 175, 177, 197, 198, 199, 207, 210, 222, 229, 230, 232, 238, 240, 253, 254, 255, 256, 258, 270, 271, 287, 301, 309, 316, 321, 322, 323, 329, 331, 335, 336, 337, 338, 339, 342, 344, 346, 352, 353, 362, 369, 371, 376, 382, 396, 404, 421, 482, 498, 502, 532, 543, 544, 548
Görögország 122, 249
Görögország szabadságharca 242
Grabbe orosz cári tábornok, a Magyarországot megszálló csapatok egyik parancsnoka III. 321, IV. 128
Grachus Cajus 57
Grachus, Tiberius 57
Grácz hn. 102
Gramont tábornok 207
Grant Ephingham a bukaresti angol konzulátus titkára 537
Grassalkovich-ház 91
Gränzenstein Gusztáv oravicai bányaigazgató, 1849 májusától a pénzügyminisztérium bányászati osztályának vezetője 68
Grois főbíró 521
Gropelló hn. 531
Grotenhielm cári tábornok 135, 185, 343
Gruber Fülöp (1820–1849), tűzérszázados, Lipótvár egyik védője. Haynau 1849 júliusában kivégeztette 7
guerilla csapatok felállítása 56
Guizot, François Pierre (1787–1874), szélső monarchista érzelmű francia történész és politikus, Louis Philips utolsó miniszterelnöke III. 67, 302, 303, IV. 439, 450
Gunesch 442
Guta hn. 45
Guyon Richard (1812–1856), skóciai származású, magyar tábornok II. 179, 255, 268, 369, III. 136, 165, 218, 219, 230, 243, 325, IV. 38, 40, 41, 89, 90, 133, 169, 176, 205, 207, 230, 240, 267, 319, 338, 352, 353, 370
Guyon Richardné, Splényi Mária 389
Gyalu hn. 512, 516
gyarmatosítás 480
gyémántper III. 22, 26, 292, IV. 542

Gyorgyevics 340
Gyöngyös hn. 259
Győr hn. 316, 359, 427
győri csata (VI. 28.) 127, 134, 143, 162, 182, 359, 549
Gyugy hn. Ld. Tótgyugy
Gyulafehérvár 34, 136, 196, 268, 315
Gyulafehérvár bevétele 34
Gyulay Ferenc (1798–1868), cs.kir. táborszernagy, 1849. jún. 1-től osztrák hadügyminiszter 53, 389
Gyürky grófné 227
Gyürki Sándorné 86

Habsburg-ház, Habsburg dinasztia, Habsburgok, Habsburg uralom stb. 7, 9, 57, 150, 212, 234, 380, 421, 5, 35, 536, 556, 558
Hadház hn. 168, 515, 518
hadháziak, hadházi népfölkelők 516, 517, 520
Hadik Gusztáv (1801–1873), honvéd ezredes, a szegedi hadmegye, majd az 1. tartalék hadosztály parancsnoka 254
– Don Miguel ezred 459, 525
– északi 238
– felső magyarországi védsereg 533
– Hannover huszárok 128
– III. hadtest 332
– honvéd vadászosztály 57
– Hunyadi huszárok 222
– Károlyi huszárok 98, 99
– Károlyi–Württenberg huszárok 336
– Mátyás huszárok 136, 238
– Nádor huszárok 42, 54
– Sándor gyalogezred 484
– székely huszárok 136, 157, 512, 514
– Vasa ezred 128
– Vilmos huszárok 10, 12, 166, 167, 225, 428, 429, 450
– Württemberg huszárok 477, 510
– Zrínyi csapat 253
hadsereg demoralizálódása 353
Hajnal István 9
Hajnik Pál (1808–1864), az első népképviseleti országgyűlésen Vác követe. Madarász László után az ő kezébe került a rendőrhatalom. Világos után emigrált. Amnesztiával tért haza II. 119, 263, 446, IV. 91, 92, 112, 368, 390, 541, 542–544
Halasiné 346
Haller Sándor gr. 513, 522
Halmágy-völgy 160
Hammerstein-Equold, Wilhelm br. (1785–1861), cs. lovassági tábornok, lembergi hadtestparancsnok 535, 546

Hammersmith hn. 354
Hanák János (1812—1849), kegyesrendi szerzetes, zoológus 64
Hankovics György 270, 271
Haraszti Éva 17, 21
Harney, Georg Julian (1817—1897), a chartista mozgalom balszárnyának vezére, a The Northern Star szerkesztője, 1847 óta a Kommunisták Szövetségének tagja 17, 282
Harro Harring 241, 242, 243
harangok félreverése (az 1849. május 18-i miniszteranács határozata) 70
haszonbéri viszonyok 558
határőrvidék 38
Hattyú c. vendéglő 436
Hatvani Imre (?—1856), szabadcsapatvezér, vétkes eljárásának nagy szerepe volt abban, hogy a román forradalmárokkal a tárgyalások 1849 májusában meghiúsultak, s Abrudbányán a románok a tárgyalásokat vezető Dragos Jánost megölték III. 38, 427, 428, IV. 538
Hauslab tábornok 53
Havas Ignác, orvos 45, 503, 508
Havas József (1796—1878), papi pályán kezdte működését, de csakhamar elvégezte a jogot és a főváros szolgálatában gyorsan haladt előre. Pest országgyűlési követe, 1849 januárjában budai császári katonai biztos I. 240, III. 8, 108, 447, IV. 45, 172
Havasalföld 41, 161, 330, 527, 560
Haynau, Julius br. (1786—1853) császári tábornok, a „bresciai hiéna". 1849 májusától a magyarországi császári sereg fővezére. Mint teljhatalmú megbízott, a szabadságharc bukása után a legkérlelhetetlenebb „megtorlás" képviselője III. 132, 442, IV. 7, 9, 53, 127, 157, 175, 197, 208, 215, 230, 250, 251, 286, 293, 316, 317, 318, 321—323, 334, 340, 343, 344, 352, 362, 376, 383, 389, 393, 395, 399, 420, 424
Haynald Lajos (1816—1891), később kalocsai érsek, 1848-ban irodaigazgató, a magyar kormány 1849. június 18-án ellenséges magatartása miatt elmozdítja, Világos után azonban Scitovsky visszahelyezi. Érseki kinevezését 1867-ben nyerte I. 368, 373, 393, III. 452, IV. 320
Házi 382, 383
hegyesi ütközet (VII. 14.) 6, 199, 247, 286, 316
Hegyessy János, Tolna m. főjegyzője 43, 45, 294, 295
Hegypárt 79, 93
helyi önkormányzat 365
Heister, Siegbert (1646—1718), osztrák tábornagy, a török elleni háborúkban harcolt, majd a Rákóczi szabadságharc ellen küldték. 1708-ban Trencsénnél Rákóczi seregét megverte, de Érsekújvárt nem tudta bevenni 151
Helvécia Ld.: Svájc
Henningsen H. angol kapitány 142, 317, 318, 409
Henrik IV. (1589—1610), francia király 329
Hentzi, Heinrich (1785—1849), osztrák tábornok, korábban Pétervárad főparancsnoka, áruló magatartása miatt börtönbe kerül, a főváros elfoglalásakor kiszabadul, átveszi Budavár védelmét, s az itt nyert sebeibe belehal III. 19, 20, 225, 277, 284, 303, 305, 309, 317, 360, 386, 387, 396, IV. 541
Hercsk 463
Herczin 99
Hess 230
Hessler, Ferdinánd (1803—1862), természettudós, a bécsi egyetem tanára, 1848 óta a bécsi tud. akadémia tagja 440, 449, 451
Hetyei 48
Heves megye 102
Hét-Kápolna hn. 222
hétszemélyes tábla 139
Hidja hn. 383, 384
hídvám 54
Himberg 438, 446
Hindy János 280
Hobbes, Thomas (1588—1679) 89
Hodossy Miklós (1807—?) a szabadságharc alatt Bihar vm. kormánybiztosa, a felső-erdélyi sereg élelmezési biztosa. Ő szervezte meg az 55. honvédzászlóaljat, s látta el Váradot és Királyhágót erődítményekkel. 1849 szeptemberében az osztrákok Nagyváradon elfogták, s hosszú várfogságra ítélték II. XVII, 65, 130, 217, 228, 231, 247, 387, 407, III. 23, 223, IV. 523
Hoffer 111
Hohemarkt 439

Hollandia 150, 151
Hollósy Cornelia (1827—1890), énekesnő, 1846-tól a Nemzeti Színház tagja III. 320, IV. 309
Holstein hn. 220
Holzer Miklós 111
honosítás 480
Honvéd, hírlap 50
Honvédelmi Bizottmány 25, 502, 533, 542, 555
Horatius Flaccus 421, 422
horvátok 199, 488, 504
horvátok magyar szimpátiája 542
Horvátország 38, 39
horvát nyugtalanság 428
Horváth István 241
Horváth János esküdt 360
Horváth László 484
Horváth Mihály (1809—1878), történetíró, 1848-ban csanádi püspök. A magyar forradalom lelkes támogatója. 1849-ben Szemere kormányában vallás- és közoktatásügyi miniszter. A szabadságharc után Svájcba emigrál, itt írja — többek között — a Magyarország függetlenségi harcának története című, 3 kötetes művét I. 313, II. III. 252, 253, 332, III. 324, IV. 83, 84, 87, 88, 98, 293, 335, 338, 555
Horváth Vilmos 489
Hotel zur Stadt Frankfurt 164
Hoyos-Spíngenstein, Johann Ernst gróf (1803—1849), az aranygyapjú rend lovagja, a bécsi Nemzeti Gárda parancsnoka 438, 444, 450
Hőgyész hn. 474, 496
Hurayné Benke Juci (Jókai álneve) 364, 372, 387
huszárság 158
Hunyad hn. 518
hűbéri viszonyok 60
hűbéri 558
Hügel Ottó 182
Hye Anton, br. a bécsi egyetem jogtanára, 1848 májusában az osztrák ig. ügyi minisztériumban államtitkár 438-440, 444, 447

Iancu, Avram (1824—1872), a havasi román forradalmi ellenállás balszárnyának vezére. 1849 elején az erdélyi román felkelők élén a magyarok ellen harcol, de júniusban, Bălcescu és Kossuth megegyezése után, beszünteti a harcot 15, 59, 159, 160, 256, 257, 513, 538
Ihász Dániel (1818—1882). A szabadságharcot végig küzdötte Bem alatt. Erdélyben kitűnt, később Kossuth szárnysegédje lett. Kossuth leghűségesebb embere, élete végéig hű kísérője I. 401, IV. 259
Imre 222
Inczédi Sámuel (1811—1893), kapitány, az erdélyi harcokban a II. zászlóalj parancsnoka 160, 520, 521
interpelláció (VII. 21,) 18, 20, 298
interpelláció 245, 318, 544
India 125
instrukcionális bizottság 429
Ipolyság hn. 230
Irányi Dániel (1822—1892), ügyvéd, a márciusi fiatalok egyike. 1848-ban az igazságügyminisztérium törvényelőkészítő osztályának titkára, szepesi kormánybiztos, majd Budapest kormánybiztosa. A fegyverletétel után emigrál: I. 156, 250, 251, II. 314, 381, III. 97, 375, IV. 7, 23, 401, 406, 543, 544
Irányi István 405
Irányi Péter 405
Irinyi József (1822—1859), a márciusi fiatalok egyike, ügyvéd, újságíró, az első népképviselcti országgyűlésen Hosszúpály képviselője. 1848 októbertől Párizsban Teleki mellett titkár. 1849 februárjában hazajön, a szabadságharc bukása után Haynau halálra ítéli, de kegyelmet kap I. 156, II. 156, III.38, 157, 161, 171, 248, 256, 429, 430, IV. 271
iskolaügy 454, 466
Ischl hn. 317
István, Habsburg főherceg (1817—1867), 1843-tól 1846-ig Csehország polgári kormányzója. 1847-től, előbb kir. helytartó, majd Magyarország nádora, szeptemberben, a nyílt szakítás után, elhagyja az országot: I. 53, 102, 118, 125, 134, 172, 190, 248, 272, 286, 407, II. V, IX, X, XII, 19, 20, 22, 33—36, 39, 45, 52, 65, 69, 87, 89, 98, 100—103, 105, 108, 109, 118, 148, 157, 202, III. 34, 239, 241, 400, 401, 446, 447, IV. 410, 434
Itália Ld.: Olaszország
itáliai vereségek 284

Jablonczy, (Jablonczay) Ignác (1808—1861), újságíró 122, 123, 544, 550
Jablonovszky Félix 110, 547
St. Jacintó hn. 193
Janó András 261, 262
Janó János 261
Janovits 161
János főherceg Ld.: Johann Joseph Fabian Sebastian főherceg
János VI. (1767—1826) portugál király 193
Jármy Imre 431
ifj. Jármy Tamás 503, 504
Jászó hn. 259
Jávorik József 67, 69
Jäger orvos 418
Jekelfalusy 293
Jelačić, Joseph (1801—1859), táborszernagy, horvát bán. A délszláv magyarellenes katonai reakció képviselője. 1848-ban Horvát Szlavónia és Dalmátország bánja lett: I. 232, 279, 287, 295, 304, 321, 354, 373, 395, 401, 405 II. V, VI, X, 1, 18, 19, 23, 29, 30, 32, 33, 39—41, 43—47, 50, 52, 53, 55, 59—61, 64, 65, 70, 71, 85, 87, 92, 93, 98, 101, 104, 108—112, 115, 117, 126, 127, 135, 144, 145, 150, 152—156, 163, 168, 173, 175—179, 182, 184, 187, 188, 190, 191, 198, 199, 201—203, 205—209, 214, 219, 220, 222, 233, 235, 237, 238, 242, 244, 305, 306, 311—313, 334, 337, 340, 382, 384 III. 36, 48, 129, 130, 152, 155, 194, 199, 201, 347, 348, 352, 353, 423, IV. 6, 44, 50, 51, 71, 130 173, 178, 199, 205—207, 213, 215, 238, 247, 286, 268, 316, 476, 482, 488, 489, 493, 495, 499, 500, 502, 542
Jelenik Eduard 161
Jepurano Manolacki Costacki Ld.: Kostacki Epureanu Manolacki
Joannovics 89, 90
jobbágyok 456, 458
Johann Joseph Fabian Sebastian főhg. (1782—1859), 1848 májusában V. Ferdinánd császári helytartóvá nevezte ki, majd júniusban a frankfurti parlament birodalmi kormányzónak választotta 220, 263, 265, 341, 433, 481
Jókai Mór (1825—1904) III. 261, 329, 359, 389 IV. 23, 309, 344, 364, 373, 387, 388, 412, 413
Jókainé, Laborfalvy Róza (1817—1886) III. 310 IV. 309, 344, 364, 358, 372, 387, 395, 412, 413
Joó János 554
Jorkshire hn 85
Jósika Sámuel (1805—1860), udvari főkancellár, Erdély vezető reakciós politikusainak egyike 50
Josipovich Antal, túrmezei nemes (1806—1874) I. 25, 273, 282, 284 IV. 232, 238, 241
Journal L'Assemblée Nationale (folyóirat) 82
Józsa királyi biztos 50, 420
Jugurtha, Numidia királya 248
június 13-i balsikerű párizsi felkelés 81 93

Kacskovics Ágost 272, 300
Kacskovics Benjámin 303, 305
Kacskovics Ignác 300, 427
Kacskovics Károly 303, 489, 504, 531, 532
Kacskovics Lajos (1806—1891), Nógrád vm. követe, a diétai hírlap szerkesztője. 1843-tól Pest m. főjegyzője I. 156, 211 IV. 92, 281
Kacskovics Mihály 272, 303, 489, 504, 531
Kacskovics Sándor 273, 504
Kalazsnóc hn. 474
Kalocsa Antal 65, 67
Kalocsay 241
Kamarilla 9, 244, 542 —
kamenici ütközet (VI. 4) 50, 205, 207, 255
Kanada 377
Kandia szigete 391
Kanizsa hn. 465
Kapus 515, 516
Karácsonyi Béla 30
Karavukova hn. 524
Karcag hn. 254
Karlovic hn. 206, 207, 475, 476, 478
karlovici szerb nemzeti gyűlés 476
Karlovszky 383
Kassner Tilly 497
Katona Miklós I. 44, 52, 55 II. 289, 328, 329, 345, IV. 166, 517
kátyi erdő 51
Kazinczy Gábor (1818—1864), politikus. Debrecenben a békepárt egyik vezére 338
Káldy 211
Kápolna hn. 259

Károly főherceg 433
Károly laktanya 71, 73, 91
Károlyi György gr. (1802—1877), a reform országgyűléseken, mint különböző megyék követe vesz részt. 1848-ban Szatmár vm. főispánja I. 27, 231, 234, II. 213, 332, IV. 195, 344, 431
Károlyi huszárok Ld.: hadsereg, Károlyi huszárok
Károlyi huszárfutás: 113
Károlyi István gr. (1797—1881), 1848-ig Pest vm. főispánja. Nemzetőr lett, fóti birtokán nemzetőr oktató, nevét viselő huszárezredet szervezett, s ennek ellátására, a majd az örökváltság után neki járó összeget, ajánlotta fel II. 214, 226, 227 III. 276, 285, IV. 259, 385
Károlyi Lajos gr. 293
Károlyi palota 196
Károlyi Württenberg huszárok Ld.: hadsereg, Károlyi Württenberg huszárok
Kauser L. József pesti építész 91
Kelemen Lajos 301
keleti diplomácia 540
Kemény Dénes 382, 383
Kemény Farkas 59
Kemény Zsigmond br. (1816—1875), publicista és regényíró. Debrecenben a békepárt egyik vezetője 382, 383
Kemble, John Mitchell (1807—1857) angol történész, a British and Foreign Review szerkesztője 18, 40, 41, 59, 83, 84
Kende Zsigmond 430, 460
Kenessey Kálmán 534
Kerecsen hn. 487
kereskedelem 193, 480
kereskedelmi és diplomáciai kapcsolat Amerikával 235
kereskedelmi és diplomáciai kapcsolat Angliával Ld.: Angliai kereskedelmi kapcsolatok
Keresztes hadbíró 237
kereszteshadjárat 555, 556
kerületi ülések 427
keszthelyi nép 457
Kécskei 269
kém 71
képviselőház 137
két kamara szisztémája 137
kiadatás kérdése 22, 23, 360, 361, 377, 390, 410, 411
kikindai lázongás 479
Kikinda Ld.: Nagykikinda
Kinda László 155, 174, 175, 176
Király (fogoly tiszt) 45, 46
Királyrév hn. 98, 99
Kirilovics Péter 476
Kirke 405
Kirschlag 102
kisdedóvó 384
Kiss Ernő (1800—1849), a szabadságharc tábornoka, az aradi tizenhárom vértanúk egyike 466, 479
Kiss Miklós, nemeskéri (1820—1902), nemzetőrségi őrnagy, a magyar kormány diplomáciai megbízottja Párizsban, Spanyolországban és Portugáliában III. 156, 158, 213, 215, 239, 297, 334, 335, 451, 452, IV. 20, 80, 142, 215, 227, 372, 374, 375, 408
Kiss Pál, Pétervárad parancsnoka 8, 331, 332
Klapka György (1820—1892), tábornok, volt császári tiszt, a Szemere kormányban a hadügyminiszter Görgey helyettese, utána szeptemberig, a vár feladásáig, Komárom várparancsnoka II. 433 III. 11, 14—16, 20, 70—42, 80, 81, 94, 100, 116, 118, 120, 136, 150, 151, 153, 154, 165, 242, 243, 258, 315—317, 324, 334—337, 362, 363, 365, 410 IV. 4, 8—10, 46, 70, 115, 123, 124, 197, 230, 286, 321, 332, 334, 335, 341, 364, 424
Klagenfurt hn. 396, 397
Klauzál Gábor (1804—1866) földművelés, ipar és kereskedelemügyi miniszter I. 34, 64, 70, 114, 148, 150, 156, 179, 180, 196, 206, 224, II. IX, 28, 167, IV. 382, 383
klerikális reakció 555
gróf Klobusiczky 117
Kmety György (1810—1863) a szabadságharc tábornoka, részt vett a temesvári csatában 10, 20, 70, 76, 127, 199, 205, 206, 207, 238, 267, 335, 338
Kmety Ignác hazaáruló, akit ezért 1849 tavaszán, a főváros visszafoglalása után, kivégeztek 89, 90, 92, 109, 110
Kmety Viki 89, 90
Knézich Károly (1808—1849) ezredes, az aradi 13 vértanú egyike 98, 116, 122, 127
Knićanin, Sfefan (1807—1855), szerb tábornok, a Magyarországban har-

coló szervián csapatok vezére II. 333, IV. 259
Kobiakov 114
Koburg herceg 537
Kohlmann József (1808–1889), ezredes Perczel táborában, a magyar délszláv megbékélés harcosa II. 286, IV. 199, 200
kolera 182, 186, 207, 231, 232, 233, 259, 280, 303, 364, 382
Kolozsvár 49, 56, 59, 512, 520
Kolozsvár elvesztése, 1848 (XI. 17.) 56, 513–515, 521, 522
kolozsvári nemzetőrség 512
Kolosváry fiskális 124
Komárom 8, 9, 11, 93, 98, 199, 321, 331, 332, 335, 342, 353, 389, 399, 400, 547
Komárom ellenállása 409
Komárom vára feladása 417
Komárom körüli csatározások 230
komáromi csata (1849. IV. 26.) 127
komáromi csata (második) (1849. VII.2.) 160, 173, 175, 197, 198
komáromi csata (harmadik) (1849. VII. 11.) 143, 199, 208
komáromi csata (1849. VII. 31.) 286
Komárom kapitulálása 8, 322, 364, 389
komissziók 395, 424
Komlóssy Ida (1825–1893), színésznő, a Nemzeti Színház tagja 311, 327
kommunisták 400, 401
Kommunisták Szövetsége 252
kommunizmus 24, 60, 119
Komoró hn. 72
koncentráció 71, 113, 197
konföderáció 380
konscripció 385
Konstantin nagyherceg 77, 78, 316, 317, 393
Konstantinápoly 15, 18, 102, 141, 142, 184, 324, 378, 380, 390, 392, 409, 528–530, 540
Kóny hn. 76
Kopéli Fülöp 475
kórház 73
Korda Lőrinc, Szatmár vm. követe I. 29, IV. 429, 460
Kosnyicel 518
kormány elköltözése 35
kormány Szegedre költözése 178, 183
Kornis Károly (1824–1863), közvádló a rögtönítélő bíróságnál, majd országos biztos III. 308, IV. 108
Korponay 254
Koss Dávid, gr. Apponyi György gazdatisztje 80, 470, 471, 495, 498
Kossuth Lajos (1802–1894) I. 1, 9, 27, 30, 32, 33, 35, 39, 40, 42, 44, 54, 56, 60–64, 67–76, 78, 79, 86, 87, 88, 89, 95, 97, 98, 101, 103, 104, 105, 110, 112, 113–116, 119, 126, 129, 140, 141, 143, 148, 149, 156–158, 167, 174, 175, 178, 180, 185, 190, 196, 201, 205, 206, 208, 212, 216, 219, 221, 224, 239, 240, 241, 244, 250, 251, 267, 287, 293, 310, 355, 375, 408, 414, II. III – V, IX–XIII, XVII, XVIII, XX–XXII, XXIV, XXV, XXVII, XXVIII, XXXI–XXXIV, 17, 20–24, 28, 33, 39–41, 43–46, 51, 52, 60, 62, 70, 73, 78, 91–93, 97, 99, 103, 105, 113, 114, 116, 118, 119, 121, 132, 134, 135, 144–146, 148, 153, 154, 156, 158, 160–162, 166, 175, 177, 178, 183, 197, 202, 203, 214, 216, 217, 223, 224, 228, 229, 233–238, 241, 248, 249, 251, 271, 275, 277–279, 281, 291, 295, 301–304, 311, 312, 325, 327–329, 331, 332, 344, 348, 359, 364, 367, 371–374, 381, 385, 394, 404, 405, 407, 408, 410, 417, 418, 425–428, 430–432 III. 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 12, 13, 15, 16, 18, 19, 22, 23, 24, 25, 26, 27, 28, 30, 31, 36, 37, 38, 39, 42, 43, 45, 46, 52, 62, 73, 74, 75, 76, 78, 79, 81, 94, 98, 100, 103, 105, 116, 118, 120, 122, 123, 124, 129, 132, 134, 135, 138, 140, 148, 152, 157, 163, 165, 177, 179, 207, 208, 209, 213, 214, 218, 219, 220, 223, 235, 238, 244, 248, 249, 253, 254, 257, 258, 262, 268, 269, 271, 272, 273, 274, 275, 282, 287, 289, 290, 292, 300, 301, 305, 308, 311, 321, 334, 339, 346, 347, 348, 349, 364, 377, 382, 384, 391, 400, 403, 404, 410, 411, 412, 413, 415, 420, 421, 427, 429, 432, 433, 435, 438, 443, 444 IV. 7, 9, 11, 12, 14, 15, 16, 18, 19, 20–25, 31, 36, 41, 42, 44–46, 48, 53, 56, 57, 59, 60, 61, 64, 70, 71, 72, 74, 75, 76, 81, 82, 92, 93, 94, 95, 100, 102, 103, 113, 117, 127, 130, 134, 136, 139, 140, 144, 145, 146, 152, 157, 159, 162, 163, 177, 184, 195, 197, 199, 204, 207, 215, 216, 218, 219, 230, 232, 238, 240, 244, 245, 246, 254, 256, 268, 270, 271, 274, 286, 287, 301, 302, 318, 322, 323, 329, 331, 332, 333, 335, 337, 338,

341, 342, 352, 533, 360, 361, 362, 367, 368, 370, 371, 372, 376, 378, 379, 381, 382, 383, 388, 390, 392, 398, 400, 401, 404, 408, 410, 421, 423, 427, 429, 432, 435, 436, 437, 439, 448, 451, 486, 490, 502, 507, 510, 511, 523, 528, 533, 534, 535, 536, 537, 538, 539, 540, 542, 545, 546, 550, 551, 554, 557, 558.
Kossuth anyja 389
Kossuth bankók 216, 293, 346, 347, 350, 362, 372, 397, 398
Kossuth-huszárok 157, 517
Kossuth kormány 397
Kossuth Zsuzsa Ld.: Meszlényiné, K. Zsuzsa
Kossuthné, Meszlényi Terézia 353
Kostacki, (Jepurano) Epureanu Manolacki, román forradalmár, 1848 áprilisában a Moldvából menekülő román forradalom érdekében személyesen járt Kossuthnál I. 213, IV. 479
Kosztolányi 123
Kosztolna hn. 508
Kovács dr. 327
Kovács Kedves 184
Kovács Lajos (1812—1890), országgyűlési képviselő és publicista, 1848-ban Széchenyi mellett a közlekedési és vízügyi osztály vezetője, a békepárt egyik vezéralakja I. 28, 76 IV. 91
Kovács Pál 301
Kovács Sámuel 513, 517, 518, 519
kozákok 222, 223, 284
Kowalisch 293
Kölcsey Kálmán 233
Kölnische Zeitung 147, 260
Körmendy Dániel, ügyvéd 417, 418
körmenet 70
Kőszegi 346
Kőváry László (1820—1907), történész és statisztikai író 34—36, 50
Kövesi Sándor 161
Közbocsánat 393, 407
Közlöny, a kormány hivatalos lapja 31, 35, 138, 201, 514, 539, 559
köztársaság (Szemere beszéde) 38, 549
közös teherviselés 437
központi hatalom 220, 262
Krakkó hn. 25, 547
Krancsics József 491
Krasinski, Henry 282
Krassó megye 67
Kreitsir Károly 94, 96
kremsieri parlament 14, 380
Krizsány János taksonyi plébános, akit az ellenség proklamációinak a szószéken történő felolvasása és a magyar kormány intézkedései elleni lázítás miatt halálra ítéltek, de az ítélet végrehajtására már nem került sor III. 322, 414, 435, 449, IV. 108
Kubinyi Ferenc (1797—1874), a pozsonyi országgyűléseken Nógrád vm. követe, kezdetben Kossuthot támogatta, de Debrecenben a békepárt mellé állt I. 39, IV. 103
Kuczynisky, N. Fr. 216, 217
Kujanics Gyula 233
Kulmer III. 348, IV. 341, 459
kuria 139
kuriális birtok 465
Kükös hn. 158

Laborfalvi Róza Ld.: Jókainé, Laborfalvi Róza
lagerdorfi csata 510
Laiosz 122
Lajos Fülöp Ld.: Louis Philippe
Lamoriciére 371—372
Lamartine, Alphonse (1790—1869), francia költő, államférfi, a februári forradalom után az ideiglenes kormány külügyminisztere 439, 449, 450
Lamberg, Franz Philipp gr. (1791—1848), császári altábornagy. 1848 szeptemberében mint teljhatalmú királyi biztost őt küldték a forrongó Pest „lecsillapítására". A felháborodott tömeg megölte 492, 493, 500
Lamont, William angol vaskereskedő 32—34, 36, 37, 42
lancashirei meetingek 85
Langdorf hn. 87
Lansdowne, Henry Petti lord (1780—1863), liberális politikus, előbb belügy-, majd külügyminiszter 19, 140, 141, 150, 151, 209, 306
Lapinski, Theophil 9
Latkóczy Lajos, színész III. 332, 387, 388, 394, IV. 344, 356, 359, 394
Latkóczy Lajosné, színésznő 359
Latour, Theodor (1780—1848), osztrák tábornok, 1848-ban hadügyminiszter, az októberi forradalom kirobbanásakor a felkelt bécsi nép megölte I. 336, III. 9, 157, 169, 176, 182, 190, 204, 214, 232, 308, 309, IV. 9

La Tribune des Peuples, emigrációs hírlap 375
Lauka Gusztáv 344
Lánchíd 195
lánchídi jegyek 91
Lázár Gabriel 210
Lázár Vilmos (1815—1849), az aradi 13 vértanú egyike II. 364, 406, III. 246, 247 IV. 23, 416, 533
Lebniczky 172
Lederer Ignác (1769—1849), Buda katonai parancsnoka, aki 1848 májusában megtagadta a fegyverek kiszolgáltatását a nemzetőrök részére. Erre a forradalmi tömeg macskazenével tüntetett ellene, mire ő Bécsbe menekült. I. 119, 122, 172, 234—236, 245, 249 II. 429 IV. 501
Ledru-Rollin, Alexandre Auguste (1807—1874). A Reform c. lap egyik alapítója, az ideiglenes kormány belügyminisztere. A kispolgári demokrata pártnak, az ún. Hegypártnak, vezére II. XI, 74, 94, 95 III. 32, 34, 344, 345, 356, 389, 391, 392, 412, 428, 429, 440 IV. 79, 155
lefegyverzés törökök által 535
legelő elkülönítése 471, 472
Leiningen-Westerburg Károly (1819—1849), tábornok, volt császári tiszt, a 13 aradi vértanú egyike I. 327, III. 150, 229, 273, 274, IV. 6, 7, 23, 128, 222, 332, 362, 396, 411
Leiningen Westerburg Károlyné, Rohonczy Klára 362
Lemberg hn. 163
Lengyel József 107
lengyelek 38, 39, 186, 187, 245, 255, 381 389, 392
lengyel emigráció 15, 541
lengyel felkelés (1830/31-i) 283
lengyel légió 70
Lengyelország 186
Lenkey János (1814—1850), tábornok, a Württenberg huszárezred Mariampolban állomásozó 2. századának parancsnoka. 1848 májusában ezredével hazaszökött I. 301, 382, II. 290, 291, IV. 13, 176, 211, 238, 240, 477
Lenoire, Louis lengyel emigráns, a keleti misszió egyik tagja 301, 302
Leseverein 449
Leuchtenberg Miksa hg. (1817—1852), I. Miklós cár veje III. 273, 274, IV. 164, 362, 393
Légmán 468
Lichtenstein György, a magyar kormány berlini megbízottja 7, 12, 20, 21, 177, 215, 229, 230, 245, 258, 285, 315, 321, 328, 329, 340, 342, 349, 351, 361, 367, 369, 372, 377, 379, 434
Lichtenstein Lajos, előbbinek öccse 12, 371
Liechtenstein Karl tábornok 341, 439, 448
Lihsen hn. 276, 277
linzvidéki parasztok 54
Lipót, I. (1790—1865), belga király 150, 151
Lipótvár hn. 7, 508
Lipthay Antal (1802—1870). A hétszemélyes tábla egyházi bíráinak egyike. Fiatal korában Esztergomban szolgált I. 375, IV. 311, 344
liptói foglyok 45, 114
Lisszabon 537
Lloyd 543
Lombardia 71
Lombard-Velence 307
Lóna hn. 515, 516
London 262, 348, 378, 379, 528, 530
londoni közvélemény 18
londoni sajtó 19
Lonovics József (1793—1867), 1848-ban egri érsek, annak ellenére, hogy a szabadságharctól távoltartotta magát, Ausztriábani kényszertartózkodásra ítélték I. 167, 393, II. 252, 253, IV. 293, 294, 555
l'Opinion publique, folyóirat 82
losonci csata 232
Louis Bonaparte Napóleon I. 87, 99, 164, IV. 371, 435, 542, 551
Louis Philippe (1773—1850). Franciaország utolsó királya, uralmának az 1848. február 24-én kitört forradalom vetett véget I. 87, 99, 164, III. 51, 63, 64, 66, 67, 103, 170, 181, 321, 338, 376, IV. 427, 432
Lovász, pap 129
Lovelaces 97
Lubi 344
Ludvigh János (1812—1870), az első népképviseleti országgyűlésen a képviselőház jegyzője, előbb szepesi kormánybiztos, majd Görgey seregénél tábori biztos. Emigrál 11, 45, 46, 48,

53, 70, 71, 76, 98, 99, 113, 114, 116, 117, 127, 134, 135, 338, 443, 447
Ludwigh Sámuel 205
Lugos hn. 338, 340, 381
Lugosy József 61, 65
Lukáék 311
Lüders, Alexander Nikolájevics (1790—1874), cári tábornok, az Erdélyben harcoló cári sereg parancsnoka III. 157 IV. 135, 213, 225

Mac Culloch 97
Madarász László (1811—1909), az utolsó rendi országgyűlésen mint somogyi követ vesz részt. Az Országos Honvédelmi Bizottmány tagja, a rendőrség vezetője. Megingathatatlan republikánus, a legszélsőbb baloldal vezére, a békepárt legkérlelhetetlenebb ellenfele. A szabadságharc után Amerikába emigrált, s ott Iowában mint farmer élte le életét I. 75, 98, 165, 174, 223, 239, 334, 375, 400, II. X, XII, XXIV, XXX, 17, 23, 28, 33, 51, 97, 119, 144, 175, 279, 331, 344, 404, 419, III. 7, 15, 22, 23, 25, 26, 41, 53, 119, 233, 273, 292, 310, 334, 358, 395, 446, IV. 28, 60, 140, 145, 234, 427, 429, 501, 539, 540
Magenta hn. 531
Mágócs hn. 495
magyar diplomácia irattára 379
magyar emigráció 424
magyar gyáripar 423
Magyar-Hradisch hn. 448, 547
magyar katonák hazatérése külföldről 53, 510, 511
magyar katonák hazatérése Itáliából 202, 511, 523
magyar kormány Szegeden 206, 246, 250
magyar kormány nemzetközi elismertetése 266
Magyar Őr, folyóirat 89, 90
Magyarország függetlenségének elismerése 20, 22, 33, 34, 131, 294, 536 540, 542
magyar köztársaság kérdése 194 Ld. még köztársaság
Majláth György (1786—1861), országbíró, 1848-ban a felsőház elnöke, Hont vm. főispánja, a szabadságharcot gátló aulikusok egyik fő képviselője I. 50, II. 44, 126 IV. 79
majorsági földek 459, 464—466, 479, 506, 558
Majtényi József 543
május 18-i minisztertanács 555
május 18-i értekezlet a nemzetiségi kérdésben 380, 385
Makkó hn. 316
Malkovszki 53
Malmői béke 220
Manchester Guardian, hírl. 331
Mandl őrnagy 281
Mándy Péter (1784—1873), földbirtokos. Szatmár vm. alispánja. Fiatalabb éveiben a kor haladó kulturális megmozdulásaiban vett részt. Később birtokára visszavonulva elsősorban nyelvészeti kérdésekkel foglalkozott I. 184, 277, 283 III. 266, IV. 60, 557, 558
Mauks 197
Manteuffel, Otto Theodor br. (1805—1882), porosz államférfi, 1848—49-ben belügyminiszter 246, 248
Mankowski, bankár 318
Marcaltő hn. 154, 155, 174, 208, 232
Marczali Henrik (1856—1940), történetíró 6, 23
marengói csata 4
Mariampol hn. 477
Marinkás János, ügyvéd III. 333, 421 IV. 431
Marioni U. 84, 85
Marner 144
Maróthi 226
Marosvásárhely hn. 226
Martens, Georg Friedrich (1756—1821), diplomata, nemzetközi jogász. Egyik legjelentősebb munkája a Cours diplomatics (Berlin, 1801. 1—3.) 82
Marx, Karl (1818—1883) II. XIII, 116 III. 32, 190, 379, IV. 8—10, 147, 179, 265, 481
Mayer 127
Mayer Betti 111
Mayer tüzérfőhadnagy 513
Mayne Reid 95
Maurokordatos Alexandros fejedelem, a görög szabadságharc egyik legkiválóbb hőse 249
Maule Fox 42
Mayerhoffer, Ferdinand alezredes, belgrádi osztrák konzul II. 154 III. 226 IV. 38, 39
Mazzini, Guiseppe (1805—1872) 242, 243

Máár Bonifác 454
Mádi nevű pesti lakos 390
március 3-iki országgyűlés 428
Március Tizenötödike hírl. 14, 60
márciusi tizenötödike Ld.: forradalom, magyar (1848. III. 15.)
márciusi törvények 290, 291, 465
Mária Krisztina (1806—1878), spanyol királynő 271
Mária Terézia-féle úrbérrendezés 506
Máriássy János, korábban a császári seregben szolgált, de már 1848 júliusában a honvédseregnél százados, a tiszántúli sereg vezére. Az aradi vár ostrománál kifejtett erélytelen magatartása miatt visszahívták, de nem sokkal utóbb ezredesi kinevezést kap. Budavár bevételénél az elsők között volt a várfalon I. 414 II. 85, 403 III. 326, 327 IV. 48, 293
Mártonfy Károly 476
Mátyás huszárok Ld.: hadsereg, Mátyás huszárok
Medici Katalin (1519—1589), II. Henrik francia király felesége, nevéhez fűződik a Szent Bertalan éjszakája néven ismert vérengzés 329
Medici Mária 329
Mednyánszky László br. (1819—1849), őrnagy, Lipótvár védője. A vár feladása után Haynau Gruber Fülöp századossal együtt kivégeztette 7
meetingek Angliában a magyar ügyért 43, 83, 193, 195, 216, 289, 354, 366, 385
Meredith George (1828—1909), haladó angol író és költő 140, 141
Merey-Schoepf Ágost 523
Merks pesti mészáros 269
Meszlényiné, Kossuth Zsuzsa 72, 74
metallik 427
Metell Ožegović 109, 110
Metternich, Clemens Lothar hg. (1773—1859), osztrák kancellár, az európai reakció feje. 1848. március 13-án a forradalmi néptömeg nyomására Angliába menekült I. 101, 103, 118, 134, 200 III. 158, 160, 166, 171, 175, 213, 216, 217, 400, 402 IV. 88, 89, 433, 434, 436, 438, 439, 446
Mexikó 193
ménfői csata 360
Mérey Mór, ügyvéd, a Radical c. lap szerkesztője, Madarász László leghívebb fegyvertársa I. 334, II. 340, 341 III. 38, 273, 334 IV. 145, 408, 541, 542
Mérey Mórné, Bikessy Konstancia a magyar kormány megbízásából ismételten járt Párizsban, ő volt Teleki Lászlónál Kossuth első hírvivője 16, 145, 542
Mészáros Lázár (1796—1858), az első felelős kormány hadügyminisztere I. 148, 271, 280, 310, 353, 380, 386, 391, 416 II. XX. XXIX. 5, 39, 40, 44, 61, 121, 155, 183, 304, 331, 335, 370, 372, 382, 385, 412, 422, 435 III. 10, 11, 13, 42, 45, 59, 70, 71, 73, 79, 100, 121, 138, 139, 142, 194, 196, 219, 230, 235, 236, 299, 334 IV. 155, 157, 185, 197, 206, 207, 211, 212, 232, 238, 240, 270, 335, 338, 371, 390, 477, 482, 486, 549
Mihályi Gábor máramarosmegyei kormánybiztos 257, 258
Mikes János nemzetőr parancsnok 513, 514
Mikes Kelemen őrnagy, későbbi ezredes, a magyar kormány főparancsnoka, 1849. jan. 21-én Szeben ostrománál elesett. III. 84 IV. 514, 517, 520
Miklós I., orosz cár (1796—1855) III. 19, 39, 177, 274, 457, 458 IV. 125, 362, 390, 410
Miklósitz 259
Mikó Imre gazdatiszt I. 269 II. 353, 382, 383 IV. 422, 423, 521
Mikola 558
Mikovinyi Károly alezredes, különösen a Hurban elleni harcokban tűnt ki, mint nemzetőr parancsnok III. 137 IV. 77
Milasin József gazdatiszt II. 154, 333 III. 328 IV. 458, 475, 477
milánói békeszerződés (1849. VIII. 5.) 179
minisztertanács jún. 8-án 256
Misich 479
Miskolc 70, 213, 232, 238, 254, 316, 321
Miskolci Mihály 511, 515
Miskolczy Péter 107
Mitchell J. W. 201, 202
Mit kíván a Magyar Nemzet? Ld.: Tizenkét pont
Mitterpacher 38, 39
Mocsolád hn. 506
mocsoládi osztályrész 505
Modena hn. 307, 532
Móga János (1785—1861), Pest város

parancsnoka, majd Pákozdnál a Jelačič elleni magyar sereg vezére. A schwechäti csata után, melynek kudarcában az ő magatartása nagy szerepet játszott, Kossuth leváltja és a parancsnokságot Görgeyre ruházza I. 298 II. XIX. XX. XXX. 108, 109, 115, 127, 170—172, 175, 190, 207, 208, 222, 228, 229, 270, 280, 341, 342 III. 8, 354, IV. 501
Moszer 484
Moldva 42, 92, 271, 330, 535
Molesworth III. 347 IV. 89
Molnár Zsigmond 273, 300
Montecuenti 453
Montenegro 87
montevideói polgárság 375
Monti Alessandro br. (1818—1854), volt cs. főhadnagy, Piemont Magyarországra küldött követe, a magyarországi olasz légió parancsnoka 326, 551, 552
Mór hn. 196
móri csata 253
Morning Chronicle hírlap 95
Morning Herald hírlap 126, 331
Morning Journal hírlap 59
Mortara hn. 531
Morton hn. 250, 251
Mödling 438, 446
Mujszer József 542
Munkács vára 8
munkások bére 465 Ld. még napszámbér
Muraköz 489
Murgu, Ephtymiu (1805—1870), román demokrata forradalmár politikus, a Jassy-i egyetemen a filozófia tanára, a román egység híve. A román—magyar összefogás harcosa 256, 257
Müller 111
Münster kapitány 77

Nádor huszárok Ld: hadsereg, Nádor huszárok
Nagy Ferenc 54, 55
Nagy István 344
Nagy Ignác 460, 461
Nagy József 558
Nagy Károly 139
Nagy-Sándor József (1804—1849) tábornok, a 13 aradi vértanú egyike: III. 141, 149, 397, 431, IV. 5, 12, 54, 199, 219,222, 237, 238, 339, 345
Nagy Pál 89, 90, 117, 118
nagybányai bányák 535
Nagybáród hn. 514
Nagykáta hn. 254
Nagykikinda hn. 466, 478, 479
Nagymegyer hn. 122, 124
nagysallói csata (1849. IV. 19.) 545, 547
Nagyszeben hn. 225, 226, 267
nagyszebeni január 21-én végbement csata 56
Nagyszombat hn. 547
Nagyvárad hn. 15, 250, 254, 258, 270, 331, 512, 514
Napier, Charles (1786—1860), angol tengernagy 536, 537
Napóleon I., Napóléon Bonaparte (1769—1821) 187, 248, 434
Napóleon (III) francia császár Ld.: Bonaparte Louis Napoleon
Napóleon Bonaparte (B. Jeromos fia) 551
napszám, napszámbér 60, 465
Naszvad hn. 45
Nádasdi 344
Nádaskai Lajos 388
Náray Imre 152, 154
nánásiak, nánási század, nánási népfölkelők 512, 516—518, 520, 521
Nedelkovics kapitány, a szabadságharc résztvevői ellen indított peres eljárásnál a pesti haditörvényszék hadbírója 420
Nehéz Károly 340
nemzeti gárda 428, 429, 434—437, 443, 448, 453, 460
nemzeti őrsereg Ld.: nemzeti gárda
Nemzeti Színház 103
nemzetiségi kérdés 13—15, 83, 84, 92, 159, 196, 257, 258, 302, 380, 381, 459, 476, 479, 538, 551, 552
nemzetiségi mozgalmak 14, 475
nemzetiségi törvény 256, 257
nemzetőrség 66, 154, 435, 509, 519
nemzetőrségi légiók 439
Neue Preussische Zeitung, hírlap 246
Neue Rheinische Zeitung, hírlap 147
Neufchâtel hn. 376
Neuhausel 286
Neustädter tábornok 79, 80
New York 131, 189, 287
New-York Democratic Rewiew, hírlap 241
New Yorkban élő magyarok 95
Német Antal kaposvári polgármester 273
német alkotmány kidolgozása 219

német egység 220, 262, 266, 480, 486
német reakció 21
Ney Edgar, Franciaország római rendkívüli követe 371, 385
Németország 21, 52, 88, 179, 251, 370, 552
német parlament 218
német szabadságharc 218
német színház 310
népek szabadsága 24
népfelkelés 130, 131, 139, 496, 533
Nikolics 46
Nógrád megye 102, 103
Noisser Richárd II. 183, III. 21, 311, 352, 370, IV. 10, 89, 91, 109, 111, 133, 134, 168, 181, 308, 319
Norddeutsche Presse, Altona, hírlap 315
Nordhampton Lord 42, 43
Noszlopy Gáspár, 1849-ben a dunántúli népfölkelés egyik szervezője. A Somogy megyei szabadságmozgalmak vezetője III. 291, 384, 385, 396, IV. 286, 300
Novák 485
novarai ütközet 284, 324
Novelli József 455, 456
Novelly Károly 455
női kamarilla 13, 240, 271, 331, 332
Nugent Laval gr. (1799—1862), császári tábornagy III. 173, 242, IV. 318
gróf Nusca 326
Nyári Pál (1806—1871), közéleti pályáját 1845-ben kezdi, mint a szabadelvű párt egyik vezére. Korábban radikális politikus, de már Debrecenben a békepárt híve. Az Orsz. Honvédelmi Bizottmánynak tagja, és a hírhedt gyémánt-perben Madarász legerősebb ellenfele I. 67, 71, 114, 124, 125, 143, 157, 178, 236, 339, 400, II. XXIII, XXIV, 22, 156, 252, 331, 344, 407, 408, III. 9, 22, 79, 119 IV. 389, 391
Nyitra f. 45
Nyitra hn. 286
Nyumy 463

Ó-Arad hn. 153
Óbecse hn. 476
óbecsei csata 130
Observer, angol hírlap 38, 150
Odysseus 405
Ojtozi szoros 271
Ókér hn. 524
Okna hn. 271
október 3-án kiadott császári parancs 395
október 6 Ld. aradi október 6-ai vérengzés
októberi forradalom Ld.: forradalom, bécsi, októberi
oktrojált alkotmány 14, 47, 118, 119, 348, 542, 546, 552
Oláh Jakab 516, 517
Oláh Pál 503, 504
olasz felkelés 284
olasz légió 326
olaszok 284, 389, 448, 504
Olaszország 52, 179, 199, 490, 552
olasz—magyar összefogás 53, 552
Olmützben tartózkodó udvar 110
Olszevszky 179, 181
Omer pasa (Latas Mihály, 1806—1871), török hadseregparancsnok a Havasalföldön 534
Ómorvica hn. 68, 458
Orczy féle ház 91
Orczy Istvánné sz. Lipthay Auguszta 381, 386
Ordódy 508
Ormai (Auffenberg) Norbert (1813—1849), ezredes, 1846-ban részt vett a lengyel felkelést szervező bizottságban, ezért Munkács várába zárták ahonnan a forradalom szabadította ki. Kossuth hadsegéde III. 99 IV. 56, 57, 75
Orosz József (1809—1851), publicista, 1848-ban Bécsben Eszterházy mellett működik, majd Párizsban és Londonban több lap munkatársa. Korának egyik kalandor figurája, aki egyidőben mint rendőrügynök is szerepelt. 1851-ben öngyilkos lett I. 279, 400, II. 134, III. 35, 432, 433, 440, 445, 450, 451, IV. 48, 386, 408, 409
oroszok 18, 42, 44, 77, 92, 95, 99, 107, 114, 129, 162, 168, 178, 193, 196, 199, 222, 226, 229, 244, 259, 330, 331, 341, 352, 362, 372, 378, 379, 410, 527—529, 534, 536, 540, 556, 559, 560
Ld. még cári . . .
oroszok átállása 114
orosz vámok 83, 84
Oroszország 42, 52, 83, 86, 87, 96, 97, 125, 126, 184, 194, 204, 235, 242, 249, 283, 348, 376, 377
Orsova hn. 101, 102, 184, 319, 342, 343 559, 560

országgyűlés megnyitása július 2, 134
Országos Honvédelmi Bizottmány Ld. Honvédelmi Bizottmány
országos legfőbb törvényszék 139
Országos Széchényi Könyvtár 17, 27
Ortis Jacopo 112
orvosképzés 101
Osborne, Bernwall, magyarbarát angol politikus III. 39, 215, 327, 328, 339, IV. 20, 544
Ostende hn. 401
Ostdeutsche Zeitung, hírlap 543
Ó-Szőny hn. 160
osztrák alkotmány, 1848-as 47
osztrák bankjegyek 54, 205, 428
osztrák—orosz ellentét 342
Ottinger tábornok (1792—1869), a drávai magyar sereg parancsnoka, átpártolt a császáriakhoz. Windischgrätz seregében dandárparancsnok II. 405, 414, 422, 431 III. 80, 94, 115, 197 IV. 482
Ozora hn. 139, 498, 502

Ödipusz 122
önálló felelős magyar minisztérium Ld. felelős m. minisztérium
önkényuralom Ld.: abszolutizmus
önkormányzat 40, 52, 59, 366
Őry Sándor 417
örökös császárság 219
Öttevény hn. 76
Ötvös őrnagy 521

Pach Zsigmond Pál 8
Pachero montevideói tábornok, párizsi rendkívüli követ 375
pacifikáció 323, 376
Paczolai 485
Paksi ügyvéd 108
Palmerston, Henry John Temple lord (1784—1865), angol politikus. Hosszú időn át az európai diplomácia központi alakja. Kül- majd belügyminiszter, később miniszterelnök III. 30, 33, 39, 42, 44, 63, 67, 154, 157, 158, 161, 162, 177, 179, 180, 216, 217, 248, 270, 271, 302, 323, 327, 328, 339, 347, 349, 400, 430, 436, 439, 442, 443, 457, 458 IV. 16, 18—23, 40—42, 77, 78, 92, 93, 96, 97, 125, 126, 142, 146, 204, 249, 298, 318, 330, 331, 348, 361, 362, 371, 381, 385, 409, 411, 526, 527, 536, 537, 544
Pancsova hn. 101, 102
Paniutin cári altábornagy 98, 99, 107, 114, 175, 197, 547
pánszlávizmus 530
Pap Endre (1817—1851), Kölcsey mellett végezte joggyakorlatát, állandóan résztvett Szatmár vm. haladó küzdelmeiben. 1848-ban Szatmár vm. követe, majd közoktatási tanácsos I. 29 IV. 100, 101
papság 555, 556
parasztság, parasztok 13, 60, 373, 400, 460, 473, 528, 558
parasztmozgalmak 80, 468, 470, 471, 473, 474
parndorfi tábor 316, 501
Pasini Valentino párizsi szárd követ 52, 53
Paszkievics, Ivan Fjodorovics herceg (1782—1856), cári tábornagy, a Magyarországra törő intervenciós sereg főparancsnoka III. 274 IV. 107, 211, 212—213, 222, 223, 247, 286, 309, 316, 317, 331, 332, 335, 343, 352, 362, 376, 393, 547, 553
Pata hn. 48
Paumgarten 150
Paulskirche 219
Paulinné 313
Pausz 463
pákozdy ütközet Ld.: sukoró—pákozdi
Pálfi Albert (1820—1903), író és publicista. Petőfi barátja, tevékeny részt vett a pesti ifjúság mozgalmában. A Március Tizenötödike c. radikális lapnak megindulása óta szerkesztője II. 423 IV. 167, 172
Pálffy Fidél gr. (1788—1864), cs. kir. kamarás, a m. kir. helytartótanács, majd a m. kir. udvari kancellária tanácsosa, s mint ilyen, minden erővel azon volt, hogy Magyarország osztrák tartománnyá süllyedjen II. 340 IV. 40, 41
Pálfiné, P. Albert anyja 167
Pálffy János (1804—1857), Udvarhely vm. követe, a pesti országgyűlés első elnöke, az Orsz. Honvédelmi Bizottság tagja, aki azonban egyre inkább szembe került a baloldallal. Debrecenbe már nyíltan a békepárthoz csatlakozott I. 339 II. XXXIII, 160, 165, 331, 405, IV. 267, 268
Pápa hn. 70

Párizs 13, 16, 25, 39, 427, 528, 530, 541, 542
párizsi diplomáciai központ 6, 39, 379
párizsi felkelés, (1848. VI. 13.) 79
párizsi magyar követség levéltára 380
párizsi proletariátus 1848. júniusában történt leveretése 93
Pásztor Laura 232, 241
Pávia hn. 531
Pázmándy Dénes, ifj. (1816—1865), Komárom követe, ellenzéki politikus, a frankfurti birodalmi gyűléshez irányított küldöttségben Szalay László társa. Az első népképviseleti országgyűlésen a képviselőház elnöke. Debrecenbe nem követi a kormányt. Windischgrätzhez kegyelemért folyamodott I. 62, 65, 175, 205, 241, 247, II. 22, 39, 168, 183, 198, III. 29, IV. 118, 119, 312, 480, 501
Pelops, az ókori mitoszban Tantalus fia, Zeus unokája, Peloponnesos királya 406
Perczel Béla (1819—1888), Perczel Mór bátyja, igazságügyminiszter, korábban Tolna megyei alispán 43, 44, 198, 200, 485, 487
Perczel István előbbinek testvére, korábban a siklósi járás főszolgabírója, 1849-ben, amikor a császári csapatok megszállják a Dunántúlt, hivatalt vállal 200
Perczel Miklós (1812—1904), ezredes, a tolnai nemzetőrség őrnagya, 1849-ben Pétervár majd Arad várparancsnoka. Északamerikába emigrált és ott részt vett a polgárháborúban III. 410 IV. 28, 50, 154, 200, 352, 481, 484—486
Perczel Mór (1811—1879), tábornok, a legradikálisabb ellenzéki politikusok egyike, a szabadság ügyének rendíthetetlen, meg nem alkuvó híve, a nemzetiségekkel való megbékélés harcosa I. 72, 98, 156, 175, 180, 190, 399, 400 II. III, XXIX, 61, 65, 89, 90, 119, 155, 170, 175, 177, 181, 194, 203, 226, 235, 249, 272, 274, 279, 283, 285, 296, 297, 325, 345, 406, 413, 414, 420, 421, 427, 428, 431 III. 10, 12, 38, 39, 73, 80, 81, 94, 100, 115, 128, 230, 234, 235, 243, 285, 330, 347, 349, 397, 398, 409, 410 IV. 13, 28, 31, 44, 50, 51, 71, 86, 92, 93, 131, 139, 151, 176, 198, 199, 200, 211, 238, 240, 247, 253, 254, 255, 256, 270, 335, 338, 344, 345, 352, 369, 370, 393, 479, 498, 499, 502, 544, 585, 586
peredi csata (1849. VII. 20—21.) 11, 98, 99, 107, 114, 116, 124, 128, 247
Perényi Zsigmond (1783—1849), a főrendi ellenzék egyik legkiválóbb alakja. Ugocsa m. főispánja, erdélyi orsz. biztos, majd a felsőház másodelnöke, a hétszemélyes tábla elnöke. Haynau kivégezteti I. 123, 125, 160, 192, 228, 236, 241, 245, 247, 268, 274, 278, 299, 306, 318, 330, 338, II. 22, 66, 144, 221, 230, 252, 253, 261, 332, 353 III. 60, 62, 306, 400, 403 IV. 24, 136, 138, 139, 249, 250, 413, 422, 423
Perger 486
Perrone Angelo 323, 326
Perrot 203
Pest bevétele Ld.: a főváros megszállása
pest-pozsonyi mozgalmak 456
Pester Zeitung 91, 396
pesti főtörvényszék 93, 139
Pesti Hírlap 50
Petőfi Sándor (1823—1849) I. 12, 107, 124, 136, 345, 347, 348, 372, 377, 403 II. V, X, XII, XV, XVI, 92, 328, 348, 352, 377, 381, 423, III. 4, 7, 40, 315, 316, IV. 5, 123, 296, 309, 344, 455
Petrovác hn. 51
Petrovics István, ügyvéd 459, 479
Pécs hn. 79, 80, 495
Pécsi Imre, a 16 szepesi város császári adminisztrátora III. 129 IV. 77
Péchy László 477
Péli Gábor hajdúkerületi főkapitány 511, 515, 518, 519
pénzügy 427
Pétervárad hn. 8, 44, 178, 206, 335, 343, 353, 389, 479, 525
Pfalz 179
pfalzi felkelés Ld.: baden-fpalzi felkelés
philadelphiai kongresszus 190
philhellén küzdelem 241
philhellén társaságok 242
Philosophical Institution of Edinburg 227
Philippović tábornok III. 177, 193, 194 IV. 139, 498
Piacenza hn. 531
Piemont hn. 179, 199, 531, 532
piemontiakhoz csatlakozott magyar katonák 141, 151, 176, 188, 212, 228 Ld. még: magyar katonák Itáliában
piemontiakkal békeszerződés 141

piemonti fegyverszünet 307
piemonti kormány 523
Pilissy 208, 241
Piros hn. 51
Pius pápa IX. (1792–1878) 179
Pluto, az ókori mítoszban az alvilág istene 406
Pocka 514
Podovszki 127
Polgár Mihály 311, 312, 414
polgári forradalom 24
polgári őrség 454
Pompéry János (1819–1884), publicista és népíró (írói álnéven Ervin) Szemere belügyminisztériumában titkár I. 11, 14, 314, II. VII, 62, 68, 223, 225, 243, 254, 307, 311, III. 11, 135, 395 IV. 232, 238, 241
Ponsonby, John lord (1770–1855), több évtizedes diplomáciai szolgálata végén rövid megszakítással 1846-tól 1850-ig a brit birodalom bécsi követe 536, 537
Poroszország 22, 193, 215, 218, 219, 230, 247, 248, 262, 265, 266, 317, 376, 377
poroszok 179, 316, 341
porosz hegemonia 220
porosz oktrojálás 219, 220, 263
Porta 18, 22, 83, 92, 360, 409, 410, 411, 527–529, 536, 537 Ld. még: Törökország
Portugália 150, 193
posta adminisztrációja 52
Pott 99
Pozsony hn. 53, 508, 547
Pölöskefej hn. 468
Pöltenberg Ernő (1813–1849), bécsi származású honvéd tábornok, a 13 aradi vértanú egyike III. 238, IV. 23, 70, 127, 175, 222, 415, 482, 483
Pöstyén hn. 550
Prága hn. 546
Pragmatica Sanctio 118, 290, 291, 421
Prépost Liza 358, 395
Pridham Charles, újságíró 287
Priesnitz orvos 277
Princess Colombine hajó 141
Prohászka 367
Prokesch-Osten, Anton gr. (1795–1876), berlini osztrák követ III. 378 IV. 246, 250, 251
proletariátus 60, 439, 440, 446, 447, 451
proportio 506
protestantizmus 150, 151
Puchner, Anton br. (1779–1852), császári tábornok, Erdély katonai főparancsnoka. 1849 februárjában az ő hívására jelentek meg a cári intervenciós csapatok Erdélyben 162
Puchner lefegyverzése 18, 92, 93
Pulszky Ferenc (1814–1897) politikus, publicista és acheológus, a Közcsendi Bizottmány tagja, Bécsben Eszterházy mellett államtitkár. Részt vesz az októberi forradalomban, majd hazatérve egy ideig az Országos Honvédelmi Bizottmánynak tagja. 1849 májusa óta Londonban képviseli a magyar kormányt. 1869-től 1894-ig a Nemzeti Múzeum igazgatója I. 64, 132, 143, 157, 244, 255, 260, 261, 335, II. XIII, 18, 19, 29, 30, 103, 144, 208, 314, 327, 331, 332, 365, 415 III. 5, 6, 19, 27, 28, 30, 32–39, 123, 124, 142, 144–146, 153, 156, 158, 162, 166, 167, 171, 177, 179, 190, 192, 193, 208–210, 212–218, 224, 227, 228, 239, 242, 244, 245, 247, 256, 265, 266, 270, 271, 281, 282, 287, 292, 293, 297, 302, 312, 320, 322, 327, 331, 337, 339, 340, 346, 347, 349, 350, 352, 354, 356, 362, 370, 376, 377, 389, 390, 396, 398, 400, 407, 411–413, 419, 420, 424, 425, 428–430, 432, 433, 436, 438–440, 442, 445, 449, 451, 457, 459 IV. 7, 14, 16–18, 21, 26, 27, 32, 36–38, 39, 40, 41–43, 48, 51, 52, 59, 77, 78, 81, 82, 83, 84, 85–88, 92, 94, 97, 101, 102, 125, 126, 127, 131, 140, 142, 145, 146–148, 150, 151, 161–164, 176, 177–179, 187–190, 202, 204, 209, 211, 212, 213, 216–218, 219, 227, 228, 229, 234, 245, 247, 250–252, 258, 260, 262, 263, 265, 275, 278, 282, 285, 287, 288, 289, 290, 297–299, 305, 306, 307, 313, 314, 315, 317, 318, 321, 322, 328, 329, 330, 337, 340, 342, 348, 349, 351, 354, 361, 364, 365, 367, 371, 374, 375, 376, 378, 379, 380, 385, 386, 408, 410, 411, 423, 526, 536, 537
Pulszky Ferencné, Walter Teréz (1819–1866) I. 131, 255, 261, III. 193, 218, 228, 407 IV. 49, 145, 146, 178, 209, 217, 221, 262, 349, 366
Pulszky hagyaték 13, 17, 20, 27, 92
Pusztay Sándor, a Pressburger Zeitung szerkesztője II. 182–185 IV. 272
Pusztaszer hn. 183, 184

Püspöky Grácián 420, 421
Radák György 466, 479
Radetzky, Joseph gr. (1766—1858), osztrák tábornagy, az olasz forradalmi erők ellen harcoló osztrák csapatok parancsnoka I. 287, 312, 329, 367, 375, 405, II. 20, 31, 53, 72, 76, 118, 235, 236, III. 43, 48, 134, 176, 179, 210, 222, 274, IV. 141, 176, 199, 490, 531
Radna hn. 404
Radnai 344
Radzivill 410, 411
Raffay János Nepomuk 280, 281
Ragályi Károly Borsod vm. alispánja III. 374 IV. 48
Rajačić, Josip (1785—1861). Magyarellenes karlócai szerb patriarcha, az udvari reakció egyik fő támasza volt, de az oktrojált alkotmány után szembefordult a Habsburg hatalommal II. 219 III. 285 IV. 466, 475, 476, 478, 479
Rakodczay Andor 115
Rakodczay Pál 115
Rakovszky 161
Ramberg Georg von (1786—1887), cs. lovassági altábornagy III. 202, 203 IV. 183, 195
Rába 431
Rácz Sándor százados, a híres vörössipkások parancsnoka, aki Blomberg árulása után átveszi Fehértemplomnál a parancsnokságot I. 408 IV. 392, 393
Ráday Gedeon gr. (1806—1873), Nógrád vm. főispánja, 1849-ben (majd 1854-től ismét) a Nemzeti Színház igazgatója I. 104, 372 II. 332 III. 310 IV. 103
Rákóczy Ferenc, II. (1676—1735), fejedelem 150, 151
Rákóczi János kormánybiztos 210, 238, 240
reakció 20, 24, 81, 93, 385, 460
Redlich, Jacob 495
Reeve újságíró 77, 78, 88, 96, 97
reform 250, 388
Reform Club 40, 41, 89
refugiék 408
Reguly Antal (1818—1858), nyelvész, etnográfus és utazó 276, 278
Reisinger Ferenc, hírlapíró, a Pester Mephisto c. szatirikus napilap szerkesztője III. 218, 265, 389, 445 IV. 297, 298, 299, 350
Religio és Nevelés c. klerikális lap 347
rendőrség 542
renegálás 23, 377, 390, 392, 410
Répce 70
Repeczky Ferenc (sz. 1801) Csányi kormánybiztosi segédje, hontmegyei teljhatalmú biztos, majd nógrádi kormánybiztos, később a hétszemélyes tábla bírája III. 120 IV. 102, 103
resicai vasgyár 68
Resid pasa (1802—1858), Musztafa Mehmed oroszellenes, török államférfi, követ, miniszterelnök, külügyminiszter II. 24 IV. 410
Respublica, folyóirat 112, 382, 383, 421
Revue des deux Mondes, folyóirat 83, 84
Reysig dr. 277
Répássy Mihály (1798—1849), tábornok, korábban őrnagy a Lengyelországban állomásozó Württemberg huszároknál, Perczel lemondása után átveszi a déli hadtest parancsnokságát, 1849 májusában a hadügyminisztérium vezetésével van megbízva I. 226, 343, 413 II. 431, III. 15, 81, 115, 127, 150, 151, 165, 243, 336, IV. 477
Rieger, František Wladislav (1810—1903) cseh politikus, 1848-ban az osztrák birodalmi gyűlésben a szláv nemzeti érdekek előharcosa, az oktrojált alkotmány után szembefordult a Habsburg hatalommal III. 37, 321, 433 IV. 14, 380, 381
Riskó Ignác (1812—1890), Szatmár vm. költői hajlamú főjegyzője; 1848 júniustól országgyűlési képviselő. A szabadságharc után osztrák fogságot szenved 431
Robbiati hadnagy 324
Robel Lipót 185
robot 60, 456—458, 460, 464, 465, 470
Rohonczy Claire, Leinigen-Westerburg sógornője III. 229, 272, 273, IV. 6
Rohonczy Lipót (1807—1861), Leiningen-Westerburg Károly sógora III. 230, IV. 396, 509
Rohonczy N. 509
Róka József, a csanádi egyházmegye püspöke, mivel nem volt hajlandó az okt. 3-i császári manifesztumot elfogadni, távollétében — ő Temesvárról Makóra tette át székhelyét —

felségárulási perbe fogták és 1848 végén törvényen kívül állónak nyilvánították. A magyar kormány elismerésben részesítette 466, 467
Róma 25, 85, 179, 199, 248
Róma bombázása 155, 179, 288, 371
Róma elleni expedíció 155, 179, 288, 385
római forradalom Ld.: forradalom, római
római sáncok 482
Románia 42, 559
román forradalom Ld.: forradalom, román
románok 14, 59, 74, 178, 196, 257, 258, 479, 515, 541
Rosetti az 1848-as román forradalom egyik vezéralakja a cári elnyomás egyik legerősebb ellenfele. A forradalom elfojtása után Párizsba menekül. Itt azonban szembekerül a forradalmárokkal 479
Rossy csendbiztos 431
Rosty Ilona. Ld.: Trefort Ágostonné, Rosty Ilona
Rosty Pál, Trefort Ágost sógora 399
Roth osztrák tábornok, aki az ozorai csatából megfutamodott, mintegy 1800 emberével. A fehérvári polgárok előtt megadta magát III. 150, 173, 193, 194, 203, IV. 139, 495, 496, 498, 502
Roskovics 71
Rosowácz N. 492
Rotschild bankár I. 400 II. 76 III. 43, 49, 148, 161 IV. 427
Rózsa Guszti 312
Rózsa Sándor (1813–1878), híres alföldi rablóvezér II. 166, 240 IV. 509
Rózsa Sándor csapatai 510
rögtönítélő katonai és polgári vegyes bíróság 110
II. Rudolf (1552–1612), német római császár, mint magyar király I. 150, 151
Ruge, Arnold (1802–1880), német író és politikus, az ifjú-hegelianusok egyik vezetője. 1844-ben Marx-szal közösen adták ki a Deutsch-Französische Jahrbüchert. 1848–49-ben a frankfurti parlamentnek baloldali, kispolgári demokrata álláspontot képviselő tagja I. 394 IV. 262, 265
Rukavina császári generális 480
Rulhiéres 371
Ruma 316
Russel John Earl (1792–1878), a whigpárt egyik vezére, az 1832-es parlamenti reformtörvény szerzője, később miniszterelnök és külügyminiszter III. 439 IV. 125, 126
Ruttkay Sándor 211
Ruziscka József 350, 351
Rüdiger, Fjodor Vasziljevics gr. (1784–1856), cári lovassági tábornok, a magyar honvédsereg előtt tette le a fegyvert Világosnál 114, 199, 237, 321, 334

Saik Jean lengyel ügynök 325, 326
sajtó 407
sajtó szabadság 52, 437, 438, 440, 446, 453, 528
sajtótörvény 428
Salamon Elek, hivatásos katonatiszt volt. 1848 novemberében a Pest megyében alakuló 16. Károlyi huszárezredbe lépett. Átmenetileg az ezred parancsnokságát is átvette. 1849 nyarán a III. hadtesthez volnult be 1849. aug. 11-én részt vett a miniszterta nácson. Világosnál letette a fegyvert. Dec. 18-án golyó általi halálra ítélték, majd kegyelem útján 4 évi várfogságot kapott 483, 487
Salm herceg 76
Sámson 72
Sanford, William, Párizsban élő angol, Pulszky barátja III. 35, 144, 145, 158, 171, 210, 212, 213, 215, 239, 297, 313, 438 IV. 96, 97, 151, 201, 202, 330, 331, 349
Sass, Pavel Petrovics, orosz altábornagy. 1849 nyarán az elsőnek Magyarországra betörő cári intervenciós sereg III. hadtestének parancsnoka 150, 151
Sándor gyalogezred Ld.: hadsereg, Sándor gyalogezred
Santa Anna hn. 193
Sáros megye 77, 93, 548
Sárosy Gyula (1816–1861), költő, a híres Arany Trombita szerzője 183
Saunders 409
Scherer 260
Schiller, Friedrich (1759–1805) 279
Schlesswig 220
Schlick, Franz (1789–1862), osztrák altábornagy II. 338, 381, 382, 385,

412, 420, 422, 425, 426, III. 3, 10, 14, 15, 59, 71, 79–82, 87, 88, 116, 120, 122, 152, 155, 201–204, 230, 232, 319, 367, 369, IV. 215
Schmerling, Anton (1805–1893), osztrák államférfi, 1848-ban a frankfurti parlament elnöke, később belügy-, majd külügyminiszter II. 400 III. 69, 80, 86, 170, IV. 306
Schmidegg Kálmán I. 270, 398 III. 172, 364, 393, IV. 24, 420 422
Schmied Alexander 111
Schmith 148
Schoepf Ágoston Ld.: Mérey Schoepf Ágoston
Schönborn Joseph 144
Schrötter, Anton kémikus, előbb a bécsi egyetem bölcsészeti karán tanársegéd, majd a műegyetemen rendes tanár 439, 447
Schumayer 115
Schütte, Anton (1813–1867), újságíró és lapszerkesztő. Résztvett a bécsi forradalmi mozgalmakban, október után menekülni kénytelen II. 305 III. 218 IV. 250, 252
Schwarzenberg, Felix hg. (1800–1852) 21, 126, 246, 287, 298, 316, 317, 318, 536, 547
schwecháti vereség 502
Sebessi őrnagy 74
Sedlnitzky Joseph (1778–1855) bécsi rendőrfőnök 290, 368
Segesvári csata 296, 297
Semlin hn. 247
semptei ütközet 48, 54
seregkoncentráció Ld.: koncentráció
Service Journal 77, 78
Shakespeare 391
Siklós hn. 79
Simon Flórent 475
Simon Róbert országgyűlési képviselő, Debrecenben a békepárt tagja 234
Simon Rudolf III. 361–362 IV. 199, 485
Simonffy József (1790–) nemzetőrségi őrnagy, majd alezredes 15, 159
Simonyi Győző (1825–1890), a bécsi testőrségnél szolgált, de 1848 szeptemberben hazaszökött. Végig küzdötte a szabadságharcot, Világos után halálra ítélik, de kegyelem útján 12 évi várfogságot kap. 1856-ban kegyelem útján szabadul I. 237 II. 193, 281 IV. 24, 419
özv. Simonyi Lőrincné Simonyi Győző anyja 419
Simor János (1813–1891), érsek I. 368, 373, 393, IV. 320
Simpson John Palgrave 77, 78, 88, 97
Simson W. a magyarok érdekében 1849. VIII. 31-én Hammersmittben tartott meetingnek elnöke 354
Simunich, Baltazar br. (1785–1861), császári altábornagy III. 77, 129, 130, 132, IV. 344
Simunovits 508
Sina 317
Somogy Alajos 456, 464, 467, 470, 489
Somogy Ferenc 199
Somogyi Lajos 487
Spanyolország 151
Spectator angol folyóirat 38, 59, 126
Spitkovica hn. 77
Splényi Lajos br. (1817–1860), huszárezredes, turini, majd konstantinápolyi magyar követ II. 327 III. 31, 154, 156, 216, 217, 222, 239, 240, 248, 256, 272, 288, 321, IV. 18, 92, 204, 266, 302, 314, 511, 523, 524, 537, 559
Sréter László őrnagy a Prágában állomásozó nádor huszároknál volt kapitány. Mivel hiába kérte, hogy engedjék haza, 1848 októberében néhány bajtársával hazaszökött. Végig harcolta a szabadságharcot, Világosnál rokkantan tette le a fegyvert. Sikerült külföldre menekülnie II. 224, 242, 243, 254, 257 IV. 238
Stakucha őrnagy 79, 81
Stan Ferenc az 1843-ban alapított szekszárdi kaszinó első jegyzője 43, 45
Standard of Freedom, angol hírlap 38, 40, 41, 87, 88
Stanley Henry 89, 97
statárium 476
Statisztikai Hivatal 34, 35
Stein Miksa (1810–1858), a hadügyminisztérium táborkari osztályfőnöke, később a gyulafehérvári ostromsereg parancsnoka III. 363 IV. 34, 268
Stern budai könyvkötő 350
Stettina 155, 174
Stéger 345
Stratford, Canning Ld.: Canning Stratford
Stratimirović, Djordje (1822–1908), az 1848-i szerb fölkelők vezére. Az oktrojált alkotmány után szembefordul

Béccsel és a magyar kormánnyal tárgyal a magyar—délszláv megegyezés érdekében III. 437 IV. 38, 40, 41, 52, 59
stuttgarti parlament 179
Stürmer, Bartholomäus gr. (1787—1863), konstantinápolyi osztrák internuncius 324, 536, 540, 559
sukoró—pákozdi csata 253
Sulyok György 226
Sulyok László 226
Sumner, Charles (1811—1874), amerikai politikus, részt vett a rabszolgaság megszüntetéséért folyó harcban 22, 318, 375
Sumner, Georg amerikai újságíró III. 171, 215—218, 241, 450 IV. 22, 41, 88, 151, 305, 314, 318, 375
Sümeghy Gáspár 172, 173
Svastics Lajos 300
Svábhegy 382
Svájc 93, 202, 203, 376, 377, 424

szabadcsapatok 56, 57
Szabadhegy Móric 155
szabadkereskedelem 32, 36, 52, 88 Ld. még Anglia, kereskedelmi kapcsolatok
Szabó Lajos 56, 58, 74, 75
Szabó Nándor 167
Szabolcsi őrnagy 521
szabolcsiak 517
Szacsvay Imre (1818—1849), országgyűlési képviselő. Debrecenben a Ház jegyzője, s e minőségében ő írta alá a Függetlenségi Nyilatkozatot. Ezért Haynau vértörvényszéke halálra ítélte 413
Szalacsy Antal 475
Szalai Zsigmond 418
Szalay Imre, orvos 182
Szalay jószágigazgató Bezerédy István hidjai birtokán 384
Szalay József, igali járási végrehajtó 300
Szalay László (1813—1888), kiváló publicista, jog- és történettudós, centralista. Frankfurtban a birodalmi gyűlésen a magyar kormány megbízottja I. 61, 66, 80, 241, 413, II. 327, III. 29, 30, 35, 42, 45, 63, 67, 124, 156, 161, 162, 248, 391, IV. 161, 162, 244, 314, 461, 480, 481
Szallay N. 492
Szalmay Antal, korábban is katona volt, s mint őrmester lépett ki a hadseregből. A szabadságharc kitörésekor ismét katona lesz, 1848 szeptemberében hadnagy, 1849 elején főhadnagy, májusban százados. Közelebbi adataink nincsenek működéséről I. 285, II. XVII, 172, 241, IV. 5, 11, 124, 160, 161
Szamosfalva hn. 512, 520, 521
Szamosújvári ütközet 516
Szardínia 284 Ld. még Piemont
Szarvady Frigyes (1822—1882), tanulmányait jórészt külföldön végezte, majd Párizsban telepedett le 1847-ben. Élénk összeköttetésben állt a forradalmi szellemű Constitutionel c. lappal. 1848 őszén a magyar kormány megbízásából a párizsi diplomáciai központ titkára II. XX, 304, III. 35, 153, 158, 159, 213, 218, 239, 240, 242, 248, 256, 312, 391, 429, 430, 432, 433, 435, 450, 459, IV. 20, 201, 202, 250, 253, 313, 349, 350, 368, 372, 376, 377, 380, 386, 408, 410, 411
Szathmáry-Király József, Borsod megyei alispán, majd főispáni helytartó 372—373
Szatmár megye 558
szatmári agrárviszonyok 60
szatmári ellenzék 430
Szántóffy Antal (1813—1880), Pesten előbb káplán, majd plébános, 1861-től csztergomi kanonok I. 368, 374, 394, IV. 320
Szász Károly, id. (1798—1853), nagyenyedi, majd marosvásárhelyi tanár, Vizakna követe, vallás- és közoktatásügyi államtitkár I. 182, II. 2, 147, III. 188, 326, IV. 100, 259
szászok 74
szászrégeni ütközet 271
Szász-Sebes 268
Szeben Ld.: Nagyszeben
Széchen Antal gr. (1819—1896), az aulikus konzervatívok egyik vezére, Metternich bizalmasa, a magyar függetlenségi törekvések nyílt ellensége I. 152, IV. 19, 189
szedresick 384
Szeged 183, 207, 254, 258, 270
szegedi országgyűlés 15
Szekszárd 44
Szekszárdi Állami Levéltár 28
Szemere Bertalan (1812—1869), ellen-

zéki politikus, republikánus. Fellépésétől, 1832-től kezdve a pozsonyi országgyűléseken az ifjúság egyik vezére. Az első magyar belügyminiszter, Kossuth kormányzósága idején miniszterelnök I. 60, 70, 74, 148, 156, 157, 194, 206, 208, 215, 249, 308, 316, 408, II. XII, XIX, XXXI, XXXII, 22, 24, 39, 60, 252, 331, 382, 385, 425, 426, 431, 433, III. 6, 70, 71, 80, 87, 98, 100, 105, 116, 118, 120, 122, 129, 135, 150, 151, 153, 162, 188, 208, 219, 233, 235, 236, 238, 246, 286, 287, 299, 324, 337, 341, 358, 389, 394, 409, 415, 443, 444, 446, 460, IV. 9, 12, 13, 15, 34, 59, 65, 67, 73, 80, 91, 93, 98, 100, 102, 111, 113, 116, 122, 130, 136, 194, 197, 253, 256, 257, 267, 270, 271, 331, 332, 335, 338, 371, 383, 404, 424, 478, 480, 532, 533, 541, 543, 544, 549
Szemere beszéde (1849. V. 2.) 38, 549
Szemere-kormány 38
Szemere Pál (1785—1861), író, költő, esztétikus I. 310, IV. 391, 480
Szendrey Júlia 309
Szentes hn. 254, 287
Szentiványi Vince (1811—1868), a budai kir. helytartótanácsnál előbb titkár, majd tanácsos, a szabadságharccal szemben állt, tagja volt az udvari reakció szolgálatában álló hetes udvari magyar bizottságnak. A szabadságharc bukása után a pesti kerület főbiztosa, ill. főispánja 344
szent-mártoni árulók 127
Szentpáli Janka 23, 401
Szentpétery Zsigmond (1798—1858). A Nemzeti Színház első nagy gárdájának tagja, Egressy sógora I. 359, 373, II. 87, 212, 240, IV. 393
Szenttamás elleni ütközet (1848. VII. 14.) 481
Szenttamás elleni ütközet (1848. IX. 21.) 525
szent-tamási sáncok bevétele (1849. VI. 25.) 255
Szerbia 552
szerbek 86, 92, 173, 178, 232, 238, 325, 551, 553
szerb felkelés 153, 475, 476, 479, 482
szerb nyelv (hivatalos) kérdése 459, 476
szerb zászló 466, 479
szerb—magyar megbékélés 266, 551, 552
Szerdahely hn. 316
Szerdahelyi Pál 429, 431
Szercd hn. 547
Szeremlei Samu (1837—1924) 5, 134, 293
szerviánus 475
Székelyföld 268 Ld. még Erdély
székely huszárok Ld.: hadsereg, székely huszárok
Szécsény hn. 379
Szigethi 50
Szigety Mihály, a hidjai kisdedóvó vezetője 384
Szigligeti Edéné 231
Szilágyi Béla, Bulyovszkyné Szilágyi Lilla testvéröccse III. 110, IV. 114, 231, 311, 345, 355, 359, 395
Szilágyi Lilla Ld.: Bulyovszkyné Szilágyi Lilla
Szilágyi Pál 114, 116
Szilágyi Sándor (1827—1899), történetíró III. 76, 243, 261, 262, 392, IV. 49, 50, 58, 359
Sziliák 152
Szilavetzky alezredes, a nyitrai hadmegye (Nyitra, Bars, Hont, Ipoly, Túróc, Árva, Lipót és Pozsony vm). parancsnoka. Erről a tisztéről korára való hivatkozással, hamarosan lemondott. Ettől kezdve állandóan Kossuth környezetében élt 509
színház 344, 393
Szirmay István gr. (1794—1857), Sáros megyei nagybirtokos, császári biztos, főleg szlovákokból szabadcsapatot alakított, s ezt a császári hadvezetésnek ajánlotta fel III. 117, 330, 360, IV. 109, 110, 162—164, 204
Szirmay István-féle szabad csapat 148, 163
Szirmay Pál (1804—1883), Sáros megyei földbirtokos, 1848-ban a kormány bécsi ügynöke. 1849-ben a cári udvarral keresi Batthyány megbízásából a kapcsolatot II. 104, IV. 163
Sziveking bankház 386
szlávok 380, 381, 552, 553 Ld. még délszlávok, szlovákok
szlovákok 14, 380
Szmrecsányi, a sárosmegyei reakció egyik fő képviselője 77
szoboszlai népfelkelés, szoboszlóiak, sz. századok 512, 515, 516, 518, 520, 521
szociális forradalom 24
Szokolai István 112

Szolnok hn. 254
szolnoki csata (1849. III. 5.) 55, 127
szolnoki vasútvonal 254
Szopornya és Pata közötti ütközet (1849. VI. 13.) 124
Szögyény László (1807—1893), a m. kir. udvari kancelláriánál, annak fennállásáig, 1848-ig, alkancellár. A főváros megszállása után, 1849 elején a „m. kir. ideiglenes polgári" közigazgatás vezetője 367
szőlődézsma 491, 496
Szőllősy Nagy Ferenc (1806—1854), a magyar kormány diplomáciai ügynöke Keleten II. 24, 27, 163, IV. 345, 479
Szőny hn. 11, 547
szőnyi csata (1849. VI. 2.) 186, 545
szőregi csata (1849. VIII. 5.) 352
Sztankovánszky Imre 43, 138, 198, 294, 383, 469, 483, 487, 501, 507
Szudányi 340
Szulczewski 217
Szulóvszky Gyula 339
Szuplikácz István (1790—1848), szerb vajda, a szerb nemzeti törekvések egyik fő képviselője 476

Takáts István 206
Tallián János 272—274, 301
Tallián Pál 300
Tantalus 406
tanulási és tanítási szabadság 438, 444
Taródyné 347
Tausenau Carl (1808—1873), bécsi radikális újságíró, a bécsi októberi forradalomban való tevékeny részvételért az osztrák kormány in effigie felakasztatta. Magyarországon is járt s itt népgyűlést tartott III. 267, 268, 425, IV. 164
Taylor, John Edward londoni nyomdatulajdonos és lapkiadó III. 281, 282, IV. 38, 40, 41, 95, 96, 97, 190, 195
Taylor Zachariah (1784—1850), az Észak-Amerikai Egyesült Államok elnöke III. 300, IV. 131, 132, 189, 557
Tárkányi Béla (álnév, családi neve Viperina József, 1821—1886) kanonok, egyházi író és költő 292, 293, 347
Tecco, Szardínia konstantinápolyi követe 324
Teleki László gr. I. 49, 52, 61, 77, 103, 110, 111, 119, 278, II. XI, 41—43, 73, 79, 80, 94, 95, 233, 235, 327, 332, 365, 407, 408, 417, III. 5, 6, 15, 19, 27—39, 42—46, 63, 66, 73—76, 81, 142, 156—159, 171, 212—217, 239, 243, 244, 247, 248, 256, 265, 266, 271, 287, 297—299, 312, 320, 337, 339, 346, 349, 356, 389, 390, 410, 420, 428, 430, 433, 435, 440, 445, 449, 451, 459, IV. 6, 13, 14, 16, 18, 19—21, 25, 26, 39, 40, 48, 52, 81, 83, 84, 93, 96, 97, 142, 143, 146, 188, 189, 190, 195, 201, 202, 204, 205, 215, 230, 241, 242, 244, 249, 253, 265, 285, 289, 291, 297, 298, 302, 305, 314, 317, 318, 330, 342, 349, 371, 374—376, 380, 381, 385, 386, 408, 409, 423, 424, 448, 499, 501, 510, 523, 527, 537, 541, 542, 559
Teleki Sándor gr. (1821—1892), honvédőrnagy, majd ezredes, Bem seregének intendánsa, Kővárvidék kormánybiztosa 517, 534
Telepi Györgyné (Jókai álneve) 413, 415
Temesvár hn. 130, 153, 181, 247, 286, 321, 338, 353, 466
temesvári csata (1849. VIII. 9.) 12, 323, 331, 333, 334, 338, 353, 371
Tersztyánszky Zsigmond 11, 85, 129
Tersztyánszky Zsigmondné Balázs Izabella 85, 129
Texas 193
Tétény hn. 254
The Northern Star, a chartisták hírlapja 17, 282
Theissing 99
Thompson Bessie 278, 280, 318
Thököly Imre (1657—1705) 150, 151
Thunes Adolf a magyar kormány egyik diplomáciai megbízottja 164
Ticino folyó 531
tífusz 280
Tihany hn. 139
Times, angol napilap 88, 89, 95, 96, 97, 188, 189, 202, 204, 219, 250, 251, 287
Timok folyó 325
Tiszafüred hn. 31, 254
tiszai had 254
Titel hn. 544
Titov, konstantinápolyi orosz követ III. 458, IV. 540, 559
Tizenkét pont. Mit kíván a Magyar Nemzet? 428, 429, 455, 456, 459
Tocqueville, Alexis Charles Henri de (1805—1858), író, történész, burzsoá republikánus politikus, az Alkotmányozó és Törvényhozó gyűlés tagja, Louis Bonaparte ellenfele, Barrot kor-

mányának külügyminisztere III. 32, 158, 160, 428, 460, IV. 81, 82, 371, 381, 386, 409
Tokaj hn. 230, 254
Toldy Ferenc 64, 455
Tolna megye 28, 139
tolnai nemzetőrök 139, 481, 502
Tolnay Antal 182
Tomcsányi 257
Tomka László 311
Tormay György 385, 487
Toscana 532
Tótgyugy hn. 506
Tóth Ágoston (1812—1889), ezredes, egyideig Guyon táborkari főnöke III. 68, 79, IV. 130, 177, 196
Tóth József 339
Tóth Dániel I. 307, 322, II. 4, 5, 6, IV. 339
Tóth Gáspár, a március 15. után megalakult közcsendi bizottmány egyik tagja, az ő támogatásával adta ki 1844-ben Petőfi a költeményeit I. 33, 37, IV. 344
Tóth Lajos ügyvéd 155, 174, 175
Tóth Mihály 510
I. Tóth Zoltán 16
Toulmin Smith angol államügyész, közjogász 354, 364, 365
Tömösi szoros 135
Törcsvári szoros 135
Török Gábor Arad város polgármestere, a déli sereg élelmezési biztosa II. 204, IV. 15, 64, 257
török, törökök 16, 92, 202, 204, 341, 559, 560
Törökország, török birodalom, török hatalom 16, 18, 22, 23, 83, 86, 87, 92, 102, 126, 142, 288, 361, 372, 377, 527, 535, 540, 541, 552 Ld. még a díván, porta címszavakat
törökhitretérés Ld.: renegálás
török oltalom 377, 389
török politika 392
török semlegesség 559
törvény előtti egyenlőség 455
Trencsén hn. 547, 550
Trefort Ágoston (1817—1888), politikus és közgazdasági író, centralista, később Deák híve. A szeptemberi fordulat után külföldre menekült I. 60, 80, II. IX, X, 28, 36, 46, 52, 66, 81, 87, 93, 94, 98, 112, 118, IV. 142, 382, 397—400
– – -né, Rosty Ilona 382, 397—399
Triest hn. 102
trónfosztás 5, 290
trónutódlás 362, 393, 536
turai ütközet 240
Turin hn. 266, 324, 511, 523, 531
Türr István (1824—1908), magyar származású, olasz altábornagy. 1848-ban Radetzky seregével került Itáliába, ahonnan csak 1849 januárjában sikerül piemonti területre szöknie, itt átvette az akkor alakuló magyar légió vezetését, majd Novara után a bádeni forradalmi mozgalmakba kapcsolódott be 141, 151
Tüske hn. 542

Udine kapitulációja 307
Udvardy 293
Új-Arad 152, 154
Újépület 422
Ujházy László (1795—1870), a sárosi ellenzék vezére, 1848-ban sárosmegyei főispán, szeptembertől pozsony megyei országos biztos. 1849-ben szabadcsapatot szervez, később komáromi kormánybiztos. Világos után az Egyesült Államokba emigrál, s itt megalapítja Új-Budát I. 207, 340, 342, II. XVIII, 146, III. 129, 192, IV. 93, 94, 197, 198
Ujlaki Lajos 260, 261
újoncok kiállítása 72, 77
Újszász hn. 254
Újszeged hn. 293, 352
új-szegedi csata 352
Új-Szőny hn. 208
Ujváry 485
Újvidék hn. 51, 71, 215, 478, 524
újvidéki tábor 51
Ungarische Allgemeine Zeitung hírlap 388
Urban, Karl (1802—1877), császári táborszernagy. 1848-ban a naszódi román határőrezred alezredese, Észak-Erdély császári főparancsnoka II. 159, 197, 212, 324, 328, 377, 387—389, 391, III. 57, 83, 84, 418, IV. 56, 62, 512, 513, 516—518, 521
úrbéri rendelet (1849. IV. 20.) 558
úrbériség, úrbéri földek, úrbéri viszonyok 60, 76, 437, 457, 460, 462, 463, 465, 497, 558
Ur Ferenc 503

Urquart David (1805—1877), angol diplomata és publicista, a cári orosz politika ellenzője, Palmerston külpolitikájával szembenállt, a The Free Presse c. lapot adta ki, melynek egy ideig Marx is munkatársa volt III. 190, IV. 20
Utassy százados II. 122, 411, III. 254, IV. 106
Uzon hn. 158
uzoni második csata 157, 165

Üchtritz Emil (1807—1886), alezredes, német származású, felesége révén magyarrá lett tiszt, katonai pályáját az osztrák hadseregben kezdte meg. A szabadságharc kitörésekor felajánlja szolgálatait a magyar kormánynak. Görgey híve. Részt vett a branyiszkói győzelemben. Júniustól Kmety mellet dandár parancsnok Világosig. Aztán mint külföldit száműzik II. XVII—XIX, 190, 198, 200, 209, 222, 235, 242, 254, 270, 277, 287, 311, 427, III. 135, 250, 276, 277, 280, 285, 342, IV. 6, 10, 11, 13, 76, 154, 155, 173—175, 205, 232, 238
Üchtritz Emilné Amadé Dominika 154, 173, 205, 238

Vachott Sándor (1818—1861), lírai költő 182, 184
Vachott Sándorné, Csapó Mária (1830—1896), író, gyermekíró 182, 184
Vadász Manó, szegedi polgármester 466
Vadnay Károly (1832—1902) politikus, író, a Fővárosi Lapok megalapítója, később a Budapesti Közlöny szerkesztője II. 411, III. 19, 20, 186, 251, 323, IV. 104
Vadnay Lajos, előbbinek atyja, politikus, Miskolc liberális képviselője, később a legfőbb ítélőszék bírája II. 63, 411, III. 19, 186, 251, 323, IV. 104, 108
vallásháború 555, 556
Varasd hn. 465, 472
Varga 177, 347
Vartberg 545, 547
Vasa ezred Ld.: hadsereg, Vasa ezred
Vas vm. 70
vasipar 33
Vasdényei Karcsi 300
Vass Samu gr. (1814—1879), a magyar kormány küldötte Párizsban, majd Amerikában 234—236, 287, 289, 318, 539, 541
vasutak 123
Vay Miklós gr. (1802—1894), a reformkorban a konzervatív párt tagja, koronaőr, 1848-ban erdélyi kir. biztos, szeptemberben kinevezett miniszterelnök, azonban nem lépett funkcióba a magyar kormány forradalmi fellépése és az OHB megalakulása miatt II. 39, 66, 118, 162, 176, 289, 332, III. 238, IV. 56, 513, 514, 516, 517, 518, 522
Vác hn. 199, 254, 547
váci csata (1849. VII. 13—15.) 199, 222, 229, 230, 232, 352
váci kiáltvány, január 5-i. 11, 12
Vác-Zsablya 51
Vág folyó 45
Vág-Duna 45
választójog kérdése 51, 528
választójog 51
vámtarifa 96
Várad Ld.: Nagyvárad
Velence 25, 53, 199, 307, 343
Verbász Gusztáv 454
Veres százados 184
Vergilius Aeneise 288
Versec hn. 478
Vetter Antal (1815—1882), altábornagy II. 333, 403, 406, 422, 432, III. 16, 73, 152, 165, 230, 243, 259, 347, 349, IV. 31, 32, 44, 139, 173, 175, 199, 274, 315, 338, 510
Vécsey Károly gr. tábornok (1809—1849), az aradi vértanúk egyike, a Temesvárt ostromló V. hadtest parancsnoka III. 97, 100, 120, 122, 127, 315, 316, IV. 130, 230, 353
védsereg 533
Végh János 524
Végh József 524
végrehajtó hatalom 481
Viczián 211
Victoria (1819—1901), angol királynő 537
Világos 23, 321, 322, 329, 341, 353, 380, 381, 385, 400, 404, 406, 421
világosi fegyverletétel 6, 10, 21, 25, 310, 324, 328, 338, 340, 353, 371, 379, 383, 404, 424 Ld. még bujdosás
Vilmos-huszárok, Ld.: hadsereg, Vilmos huszárok

Vipan J. D. archeológus, liberális, magyarbarát angol politikus, Pulszky Ferenc barátja III. 33, 171, 208, 216, 217, 270, 282, 292, 302, 322, 339, 340, 346, 347, 352, 353, 398, 400, 412, 419, 436, 438, 439, 442, IV. 38, 40, 51, 52, 59, 77, 78, 83, 84, 86, 87, 88, 89, 93, 96, 97, 101, 125, 126, 150, 188, 189, 211
Visólyi 485
Vitián 538
Vittorio Emanuele II. (1820–1878) olasz király 531
Vizer István (1820–1856) 118, 121
Vlád 258
Vogel Anton cs. tábornok III. 324, 367, 368, IV. 547
Volta 532
Voronieczky Micisláv (1825–1849) a lengyel légió tagja, Világos után felakasztották 210, 413
Vörös Sándor 301
Vörösmarty Mihály (1800–1855) 183, 185, 275
vörös sapkások 222
Vöröstoronyi szoros 259
Vukovár hn. 458, 459
Vukovics Sebő (1811–1872), a reformkori ellenzék harcos tagja, volt temesi alispán, a népképviseleti országgyűlésen a kisbecskereki kerület képviselője, délvidéki kormánybiztos, Szemere kormányában igazságügyminiszter. Emigrál, Londonban hal meg I. 97, 179, III. 259, 306, 324, 334, 356, 417, 443, 444, IV. 5, 44, 50, 59, 71, 112, 237, 362, 478
Vysocki Ld. Wysocki

Wagner Szepi 111
Waldapfel Eszter 16, 19–21
Waldstein János (1809–1876), a 30-as években Széchenyi barátja, később útjuk elválik. Waldstein a reform országgyűléseken a felső táblán a konzervatív párt egyik nem nagy súlyú, de annál nagyobb hangú képviselője I. 70, 88, 144, 152, II. 203, IV. 70
Walter Ágoston bécsi bankár, Pulszkyné atyja 49, 221
Walter Ágostonné 263, 288, 306
Walter Teréz Ld.: Pulszkyné, Walter Teréz
Walther Imre (1827–1851), ügyvéd I. 107, II. 213, IV. 221, 222
Walther László (1788–1863), történész, a Károlyiak uradalmának központi titkára, a családi levéltár levéltárosa II. 213, III. 94, 322, 414, 435, 449, IV. 108, 328
Wampacher bécsi vendéglős 144
Wanszky kém 71
Washington George (1732–1799) 131, 132, 190, 194, 195, 235, 381, 557
Wass Samu Ld.: Vass Samu gr.
Weimar hn. 150, 151
Weiss Móric 497
Welden, Franz Ludvig br. (1782–1853), osztrák táborszernagy, az októberi forradalom leverése után Bécs polgári és katonai helytartója, 1849 áprilisában Windischgrätz sorozatos vereségei után májusig a magyarországi osztrák hadak fővezére II. 305, 306, 424, 425, III. 102, 280, 284, 325, 442, IV. 53
Wels 111
Werner asztalos 496
Weserzeitung, hírlap 266
Wesszeny Gáspár 523
Westdeutsche Zeitung, hírlap 252
Widdin 9, 13, 259, 318, 324, 325, 360, 361, 371, 377, 389, 390, 391, 409, 410
Widdini levél 4, 13, 423, 424
Wiener Abendblatt, hírlap 144
Wiener Corr. Zeitung, hírlap 262, 265
Wiener Zeitung, hírlap 140, 492
Wildner 121
Wilhelm ezredes 438, 441, 442, 443
Wimmer August Gottlieb (1793–1863), felsőlövői evangélikus lelkész. Thodorovič csapatai elől 1848 végén elmenekül. A magyar kormány megbízásából előbb Londonban, majd Berlinben diplomáciai megbízott III. 411, 420, IV. 21, 22, 150, 247, 285, 317, 322, 342, 353, 376, 378, 379, 386
Windisch család 111
Windischgrätz, Alfréd (1787–1862), osztrák altábornagy. A reakció egyik fő támasza, aki először a prágai (1848. VI. 11.), majd az októberi bécsi forradalom kegyetlen elfojtásával vált hírhedtté. 1848 decemberében 150 000 főnyi seregével megkezdte, mint teljhatalmú főparancsnok, Magyarország elleni hadműveleteit. A dicsőséges tavaszi hadjárat során szenvedett

vereségei miatt 1849 áprilisában leváltották I. 328, II. XV, XVII, XVIII, 134, 143, 177, 208, 229, 235–238, 242, 251, 258, 270, 274, 278, 280, 283, 301, 311–313, 339, 344, 345, 368, 383, 384, 405, 422–424, 430, 431, III. 3, 8, 10, 12, 15, 22, 41, 43, 48, 52, 58, 71, 77–82, 94, 105, 106, 111, 112, 121, 122, 124, 148, 152–155, 166, 167, 191, 196–198, 201, 210, 225, 226, 234, 280, 284, 347, 348, 371, 420, 442–444, IV. 53, 62, 117, 119, 146, 259, 293, 367, 433, 434, 439, 446, 447, 448, 508, 525, 555
Wirkner Lajos (1802–1884), Metternich bizalmi embere, tanácsos a magyar kancellárián. Március elején javaslatot tett az országgyűlés feloszlatására, szeptemberben a magyar kormány hazaárulónak nyilvánította I. 86, IV. 109, 110
Wodianer bankár 138, 543, 544
Wohlgemuth 48, 215, 550
Woodroffe William 541, 542, 551
Wussin őrnagy, Budapest megszállója 183, 185
Würtemberg huszárok Ld.: hadsereg, würtembergi huszárok
Wysocki a lengyel légió vezetője II. 344, IV. 70, 107, 129, 130, 173, 175, 199, 211, 335, 338, 352, 553, 554

Yppsilanti Alexandros 242, 362

Zalár József (családi nevén Hizli, 1825–) költő. A hevesi önkéntesekkel részt vett a szabadságharcban 182, 183
Zambély 76
Zamoyski, Wladislav gr. lengyel ezredes, a párizsi lengyel emigráció egyik tagja. 1849 júliusában Czartoryski megbízásából Magyarországon járt III. 177, 180, IV. 284, 301, 302
Zannini Licurgo 307
Zappi 155, 175
Záborszky Alajos (–1862) pesti ügyvéd és táblabíró, Kossuth bizalmi embere, egyideig az 1843/44-iki országgyűlésen, az Országgyűlési Tudósítások szerkesztője, a képviselőház jegyzője, a kormányzói hivatal tanácsosa, kormánybiztos, a minisztertanács előadó jegyzője I. 223, 239, II. 363, III. 334, IV. 543
Záborszky Imre 543
Zákó 476
Zdvonkovski kap. 77
Zerffi Gusztáv újságíró 388
Zeus 406
Zichy-család 372
Zichy Domokos Székesfehérvár püspöke 518
Zichy Ferenc 483, –487
gr. Zichy Ferenc 420, 422
Zichy Jenő (Ödön), Fejér vm. adminisztrátora, Csepel szigeten Görgey hazaárulásért rögtönítélő bíróság elé állíttatja és felakasztatja II. XXX,'17, 144, 153, 166, 167, 182, 193, 195, 233, III. 273, IV. 372, 493,518
Zichy Ottó 124
Zichy Ödön Ld.: Zichy Jenő
Zimony hn. 459
Zlamál Vilmos (1803–1886), állatorvos, egyetemi tanár 100, 101
Zofcsák 115
Zrinyi csapat Ld.: hadsereg, Zrinyi csapat
Zombath Antal 491
Zombor hn. 458, 476
Zubi Karl 144
Zubovits Málcsika 86
Zubert alezredes 71
Zugliget 346
Zugligeti Fácán vendéglő 383
Zurics 185
Zur Stadt Frankfurt, szálloda 163

zsidók 353, 369, 418, 455, 457, 465
Zsigárdi ütközet 11, 98, 99, 113, 124
Zsófia főhercegnő, I. Ferenc József anyja 143, 145, 249, 316, 317
Zsolna hn. 547

TARTALOM

Bevezetés 3

Levelek:

1. Vetter Antal – Kossuth Lajoshoz (1849. június 1.) 31
2. Lamont William – Pulszky Ferenchez (1849. június 1.) 32
3 Kővári László – Szemere Bertalanhoz (1849. június 4.) 34
4. Lamont William – Kossuth Lajoshoz (1849. június 5.) 36
5 Stuart Dudley – Pulszky Ferenchez (1849. június 5.) 37
6. Pulszky Ferenc – Vipan D. J.-hez (1849. június 5.) 38
7. Bottone Emilio – Stuart Dudley-hoz (1849. június 6.) 39
8. Pulszky Ferenc – Vipan D. J.-hez (1849. június 7.) 40
9. Lamont William – Pulszky Ferenchez (1849. június 8.) 41
10. Stuart Dudley – Pulszky Ferenchez (1849. június 5.) 42
11. Bezerédy István – Sztankovánszky Imréhez (1849. június 8.) 43
12. Ludvigh János – Kossuth Lajoshoz (1849. június 8.) 45
13. Ludvigh János – Kossuth Lajoshoz (1849. június 9.) 46
14. Orosz József – Pulszky Ferenchez (1849. június 9.) 48
15. Gámán Zsigmond – Szilágyi Sándorhoz (1849. június 9.) 49
16. Perczel Mór – Perczel Miklóshoz (1849. június 9.) 50
17. Pulszky Ferenc – Vipan D. J.-hez (1849. június 10.) 51
18. Pasini Valentino – Teleki Lászlóhoz (1849. június 10.) 52
19. Ludvigh János – Kossuth Lajoshoz (1849. június 10.) 53
20. Nagy Ferenc – Földvári Pálhoz (1849. június 10.) 54
21. Szabó Lajos – Kossuth Lajoshoz (1849. június 10.) 56
22. Gámán Zsigmond – Szilágyi Sándorhoz (1849. június 11.) 58
23. Pulszky Ferenc – Vipan D. J.-hez (1849. június 11.) 59
24. Mándy Péter – Kossuth Lajoshoz (1849. június 12.) 60
25. Lugossy József – Kossuth Lajoshoz (1849. június 12.) 61
26. Kalocsa Antal – Szemere Bertalanhoz (1849. június 12). 65
27. Jávorik József – Szemere Bertalanhoz (1849. június 12.) 67
28. Ludvigh János – Kossuth Lajoshoz (1849. június 13.) 70
29. Bay Ferenc – Finta Mártonhoz (1849. június 13.) 72
30. Kossuth Zsuzsa – Kossuth Lajoshoz (1849. június 13.) 72
31. Szabó Lajos – Kossuth Lajoshoz (1849. június 14.) 74
32. Ágoston József – Kossuth Lajoshoz (1849. június 14.) 75
33. Ludvigh János – Kossuth Lajoshoz (1849. június 14.) 76
34. Vipan D.J. – Pulszky Ferenchez (1849. június 14.) 77
35. Vipan D.J. – Pulszky Ferenchez (1849. június 15.) 78
36. Stakucha N. – Majláth Györgyhöz (1849. június 15.) 79
37. Teleki László – Browne Francis Williamhoz (1849. június 16.) 81
38. Vipan D.J. – Pulszky Ferenchez (1849. június 18.) 83

39. Marioni U. – Pulszky Ferenchez (1849. június 18.) 84
40. Tersztyánszky Zsigmond – Feleségéhez, Balázs Izabellához (1849. június 18.) 85
41. Pulszky Ferenc – Vipan D.J.-hez (1849. június 18.) 86
42. Pulszky Ferenc – Vipan D.J.-hez (1849. június 19.) 87
43. Vipan D.J. – Pulszky Ferenchez (1849. június 19.) 88
44. Noisser Richárd – Anyjához (1849. június 19.) 89
45. Hajnik Pál – Szemere Bertalanhoz (1849. június 19.) 91
46. Teleki László – Pulszky Ferenchez (1849. június 20.) 92
47. Újházi László – Szemere Bertalanhoz (1849. június 20.) 93
48. Kreitsir Károly – Pulszky Ferenchez (1849. június 20.) 94
49. Vipan D. J. – Pulszky Ferenchez (1849. június 20.) 96
50. Ludvigh János – Szemere Bertalanhoz (1849. június 20.) 98
51. Pap Endre – Szemere Bertalanhoz (1849. június 20.) 100
52. Pulszky Ferenc – Vipan D. J.-hez (1849. június 20.) 101
53. Repeczky Ferenc – Szemere Bertalanhoz (1849. június 21.) 102
54. Vadnay Lajos – Vadnay Károlyhoz (1849. június 21.) 104
55. Krizsány János – Walther Lászlóhoz (1849. június 21.) 108
56. Noisser Richárd – Anyjához (1849. június 21.) 109
57. Császár Ferenc – Szemere Bertalanhoz (1849. június 21.) 111
58. Ludvigh János – Szemere Bertalanhoz (1849. június 21.) 113
59. Ludvigh János – Szemere Bertalanhoz (1849. június 21.) 113
60. Szilágyi Béla – Szilágyi Pálhoz (1849. június 22.) 114
61. Rakodczay Pál – Rakodczay Andorhoz (1849. június 22.) 115
62. Ludvigh János – Szemere Bertalanhoz (1849. június 23.) 116
63. Nagy Pál – Gyömörey Gáspárhoz (1849. június 24.) 117
64. Vizer István – Ismeretlenhez (1849. június 24.) 118
65. Jablonczay Ignác – Szemere Bertalanhoz (1849. június 24.) 122
66. Szalmay Antal – Szüleihez (1849. június 25.) 124
67. Vipan D. J. – Pulszky Ferenchez (1849. június 26.) 125
68. Pulszky Ferenc – Vipan D. J.-hez (1849. június 26.) 126
69. Ludvigh János – Kossuth Lajoshoz (1849. június 27.) 127
70. Tersztyánszky Zsigmond – Feleségéhez, Balázs Izabellához (1849. június 27.) 129
71. Szemere Bertalan – Görgey Artúrhoz (1849. június 28.) 130
72. Breisach Leopold Richárd – Pulszky Ferenchez (1849. június 28.) 131
73. Noisser Richárd – Anyjához (1849. június 28.) 133
74. Ludvigh János – Kossuth Lajoshoz (1849. június 28.) 134
75. Domahidi Ferenc – Domahidi Menyhérthez (1849. június 29.) 135
76. Perényi Zsigmond – Szemere Bertalanhoz (1849. június 29.) 136
77. Bezerédy István – Sztankovánszky Imréhez (1849. június 29.) 138
78. Meredith George – Pulszky Ferenchez (1849. június 30.) 140
79. Teleki László – Pulszky Ferenchez (1849. június 30.) 142
80. Zsófia főhercegnő – Ferdinánd Max főherceghez (1849. június 30.) 143
81. Mérey Mórné, Bikkessy Konstanza – Kossuth Lajoshoz (1849. június 30.) 145
82. A Kölnische Zeitung Szerkesztősége – Pulszky Ferenchez (1849. június 30.) 147
83. Erdőházy Lajos – Pulszky Ferenchez (1849. június 30.) 148
84. Pulszky Ferenc – Vipan D. J.-hez (1849. július [?]) 150
85. Teleki László – Pulszky Ferenchez (1849. július 1.) 151
86. Náray Imre – Bajza Józsefhez (1849. július 1.) 152
87. Üchtritz Emil – Feleségéhez, Amadé Dominikához (1849. július 2.) 154
88. Domahidi Ferenc – Domahidi Menyhérthez (1849. július 2.) 157
89. Simonffy József – Kossuth Lajoshoz (1849. július 3.) 159

90. Szalmay Antal – Szüleihez (1849. július 5.) 160
91. Carosini Guiseppe – Pulszky Ferenchez (1849. július 6.) 161
92. Ismeretlen – Ismeretlenhez (1849. július 6.) 162
93. Domahidi Ferenc – Domahidi Menyhérthez (1849. július 6.) 165
94. Pálfiné – Fiához, Pálfi Alberthez (1849. július 6.) 167
95. Noisser Richárd – Anyjához (1849. július 6.) 168
96. Sümeghy Gáspár – Pálfi Alberthez (1849. július 7.) 172
97. Üchtritz Emil – Feleségéhez, Amadé Dominikához (1849. július 7.) ... 173
98. Balogh Dávid – Pulszky Ferenchez (1849. július 7.) 176
99. Lichtenstein György – Pulszky Ferenchez (1849. július 8.) 177
100. Olszevszky – Pulszky Ferenchez (1849. július 9.) 179
101. Noisser Richárd – Anyjához (1849. július 9.) 181
102. Tolnay Antal – Szalay Imréhez (1849. július 9.) 182
103. Vachott Sándor – Feleségéhez (1849. július 10.) 182
104. Kovács Kedves – Ismeretlenhez (1849. július 11.) 184
105. Balogh Dávid – Pulszky Ferenchez (1849. július 11.) 187
106. Vipan D. J. – Pulszky Ferenchez (1849. július 11.) 188
107. Breisach Leopold Richárd – Pulszky Ferenchez (1849. július 11.) 189
108. Károlyi György – Bártfay Lászlóhoz (1849. július 11.) 195
109. Ujházy László – Szemere Bertalanhoz (1849. július 12.) 197
110. Bezerédy István – Sztankovánszky Imréhez (1849. július 13.) 198
111. Mitchell J. W. – Sandford Williamhez (1849. július 16.) 201
112. Ludwigh Sámuel – Pulszky Ferenchez (1849. július 17.) 204
113. Üchtritz Emil – Feleségéhez, Amadé Dominikához (1849. július 18.) ... 205
114. Pulszkyné, Walter Terézia – Férjéhez, Pulszky Ferenchez (1849. július 19.) 209
115. Geszner Mihály – Rákóczy Jánoshoz (1849. július 19.) 210
116. Vipan D. J. – Pulszky Ferenchez (1849. július 19.) 211
117. Balogh Dávid – Pulszky Ferenchez (1849. július 19.) 212
118. Teleki László – Pulszky Ferenchez (1849. július 20.) 213
119. Birckbeck William A. – Pulszky Ferenchez (1849. július 20). 214
120. Lichtenstein György – Pulszky Ferenchez (1849. július 20.) 215
121. Kuczynsky N. Fr. – Pulszky Ferenchez (1849. július 21.) 216
122. Gall Ludvig – Pulszky Ferencnéhez (1849. július 22.) 217
123. Doctor Julius – Pulszky Ferenchez (1849. július 22.) 218
124. Ribiánszky József – Walter Imréhez (1849. július 22.) 221
125. Domahidi Ferenc – Domahidi Menyhérthez (1849. július 22.) 223
126. Clark Thomas – Pulszky Ferenchez (1849. július 23.) 227
127. Balogh Dávid – Pulszky Ferenchez (1849. július 23.) 228
128. Lichtenstein György – Pulszky Ferenchez (1849. július 24.) 229
129. Bulyovszkyné, Szilágyi Lilla – Férjéhez, Bulyovszky Gyulához (1849. július 25.) 230
130. Bulyovszkyné, Szilágyi Lilla – Férjéhez, Bulyovszky Gyulához (1849. július 25.) 233
131. Besze János – Simon Róberthez (1849. július 25.) 234
132. Breisach Leopold Richárd – Pulszky Ferenchez (1849. július 25.) 234
133. Nagy Sándor József – Vukovics Sebőhöz (1849. július 26.) 237
134. Üchtritz Emil – Feleségéhez, Amadé Dominikához (1849. július 26.) .. 238
135. Harro Harring – Teleki Lászlóhoz (1849. július 26.) 241
136. Teleki László – Czartoryski Ádámhoz (1849. július 26.) 244
137. Lichtenstein György – Pulszky Ferenchez (1849. július 27.) 245
138. Wimmer August Gottlieb – Pulszky Ferenchez (1849. július 27.) 247
139. Perényi Zsigmond – Ismeretlenhez (1849. július 27.) 249
140. Schütte Antal – Szarvady Frigyeshez (1849. július 27.) 250

141. Becker H. H. – Pulszky Ferenchez (1849. július 28.) 252
142. Perczel Mór – Szemere Bertalanhoz (1849. július 28.) 253
143. Szemere Bertalan – Török Gáborhoz (1849. július 29.) 256
144. Szemere Bertalan – Fülepp Lipóthoz (1849. július 29.) 257
145. Lichtenstein György – Pulszky Ferenchez (1849. július 30.) 258
146. A Kölnische Zeitung Szerkesztősége – Pulszky Ferenchez (1849. július 31.) 260
147. Újlaki Lajos – Pulszky Ferenchez (1849. július 31.)..... 260
148. Janó András – Janó Jánoshoz (1849. július 31.) 261
149. Doctor Julius – Pulszky Ferenchez és feleségéhez (1849. augusztus [?]) 262
150. Andrássy Gyula – Batthyány Kázmérhez (1849. augusztus) 266
151. Pálffy János – Szemere Bertalanhoz (1849. augusztus 1.) 267
152. Bulyovszky Gyula – Feleségéhez, Bulyovszkyné, Szilágyi Lillához (1849. augusztus 1.) 269
153. Hankovics György – Görgey Artúrhoz (1849. augusztus 1.) 270
154. Pusztay Sándor – Ismeretlenhez (1849. augusztus 2.) 272
155. Kacskovics Ágost – Kacskovics Mihályhoz (1849. augusztus 3.) 272
156. Vetter Antal – Kossuth Lajoshoz (1849. augusztus 3.) 274
157. A Magyar Dalnokok – Pulszky Ferenchez (1849. augusztus 3.) 275
158. Reguly Antal – Toldy Ferenchez (1849. augusztus 3.) 276
159. Thompson Bessie – Pulszky Ferenchez (1849. augusztus 3.) 278
160. Raffay János Nepomuk – Hindy Jánoshoz (1849. augusztus 3.) 280
161. Harney G. Julian – Pulszky Ferenchez (1849. augusztus 4.) 282
162. Krasinski Henry – Pulszky Ferenchez (1849. augusztus 4.) 282
163. Lichtenstein György – Pulszky Ferenchez (1849. augusztus 4.) 285
164. Galody Maximilian – Pulszky Ferenchez (1849. augusztus 6.) 287
165. Chownitz Julian – Pulszky Ferenchez (1849. augusztus 6.) 290
166. Ismeretlen – Tárkányi Bélához (1849. augusztus 7.) 292
167. Hegyessy János – Sztankovánszky Imréhez (1849. augusztus 7.) 294
168. Domahidi Ferenc – Domahidi Menyhérthez (1849. augusztus 7.) 295
169. Reisinger Franz – Pulszky Ferenchez (1849. augusztus 8.) 297
170. Kacskovics Ágoston – Kacskovics Ignáchoz (1849. augusztus 8.) 300
171. Kossuth Lajos – Zamoyski Wladiszlavhoz (1849. augusztus 10.) 301
172. Kacskovics Benjámin – Kacskovics Mihályhoz (1849. augusztus 11.) . 303
173. Sumner George – Teleki Lászlóhoz (1849. augusztus 12.) 305
174. Schmerling Antal – Walter Ágostnéhoz (1849. augusztus 13.) 306
175. Zannini Licurgo – Pulszky Ferenchez (1849. augusztus 14.) 307
176. Noisser Richárd – Anyjához (1849. [augusztus 14.–16.]) 308
177. Noisser Richárd – Anyjához (1849. [augusztus 14.–16.]) 308
178. Noisser Richárd – Anyjához (1849. augusztus 16.) 308
179. Bulyovszky Gyula – Feleségéhez, Bulyovszkyné Szilágyi Lillához (1849. augusztus 16.) 309
180. Ismeretlen – Ismeretlenhez (1849. augusztus 16.) 312
181. Szarvady Frigyes – Pulszky Ferenchez (1849. augusztus 16.) 313
182. Sumner George – Pulszky Ferenchez (1849. augusztus 16.) 314
183. Lichtenstein György – Pulyszky Ferenchez (1849. augusztus 16.) 315
184. Teleki László – Pulszky Ferenchez (1849. augusztus 17.) 317
185. Noisser Richárd – Anyjához (1849. augusztus 18.) 319
186. Noisser Richárd – Anyjához (1849. augusztus 18.) 319
187. Simor János – Szántóffyhoz (1849. augusztus 19.) 320
188. Lichtenstein György – Pulszky Ferenchez (1849. augusztus 19.) 321
189. Wimmer August Gottlieb – Pulszky Ferenchez (1849. augusztus 20.) 322
190. Perrone Angelo – Batthyány Kázmérhoz (1849. augusztus 20.) 323

191. Bulyovszky Gyula — Feleségéhez, Bulyovszkyné, Szilágyi Lillához (1849. augusztus 21.) 326
192. Botka Tódor — Walter Lászlóhoz (1849. augusztus 21.) 328
193. Lichtenstein György — Pulszky Ferenchez (1849. augusztus 21.) 328
194. Lichtenstein György — Pulszky Ferenchez (1849. augusztus 21.) 329
195. Sandford William — Pulszky Ferenchez (1849. augusztus 21.) 330
196. Görgey Artúr — Kiss Pálhoz (1849. augusztus 21.) 331
197. Domahidi Ferenc — Domahidi Menyhérthez (1849. augusztus 21.) 335
198. Draper John — Pulszky Ferenchez (1849. augusztus 22.) 337
199. Görgey Artúr — Ludvigh Jánoshoz (1849. augusztus 22.) 338
200. Tóth János — Tóth Dánielhez (1849. augusztus 22.) 339
201. Darabonth őrnagy — Nehéz Károlyhoz (1849. augusztus 24.) 340
202. Lichtenstein György — Pulszky Ferenchez (1849. augusztus 26.) 340
203. Lichtenstein György — Pulszky Ferenchez (1849. augusztus 26.) 342
204. Bulyovszkyné, Szilágyi Lilla — Férjéhez, Bulyovszky Gyulához (1849. augusztus 27.) 343
205. Ismeretlen — Tárkányi Bélához (1849. augusztus 29.) 347
206. Browne Francis William — Pulszky Ferenchez (1849. augusztus 29.) 348
207. Szarvady Frigyes — Pulszky Ferenchez (1849. augusztus 30.) 349
208. Ruziczka József — Stern budai könyvkötőhöz (1849. augusztus 30.) 350
209. Lichtenstein György — Pulszky Ferenchez (1849. augusztus 30). 351
210. Toulmin Smith — Pulszky Ferenchez (1849. augusztus 31.) 354
211. Bulyovszky Gyula — Feleségéhez, Bulyovszkyné, Szilágyi Lillához (1849. augusztus 31.) 354
212. Bulyovszkyné Szilágyi Lilla — Férjéhez, Bulyovszky Gyulához (1849. augusztus 31.) 357
213. Bezerédy Kálmán — Balogh Kornélhoz (1849. szeptember 1.) 359
214. Canning Stratford — Kossuth Lajoshoz (1849. szeptember 2.) 360
215. Lichtenstein György — Pulszky Ferenchez (1849. szeptember 4.) 361
216. Erbach Alfréd — Leiningen Westerburg Károlynéhoz (1849. szeptember 4.) 362
217. Laborfalvy Róza — Hurayné Benke Jucihoz (1849. szeptember 5.) 364
218. Toulmin Smith — Pulszky Ferenchez (1849. szeptember 6.) 364
219. Lichtenstein György — Pulszky Ferenchez (1849. szeptember 7.) 367
220. Teleki László — Pulszky Ferenchez (1849. szeptember 8.) 371
221. Hurayné Benke Juci — Jókainé Laborfalvy Rózához (1849. szeptember 8.) 372
222. Kiss Miklós — Pulszky Ferenchez (1849. szeptember 9.) 374
223. Teleki László — Pulszky Ferenchez (1849. szeptember 9.) 375
224. Szarvady Frigyes — Pulszky Ferenchez (1849. szeptember 9.) 376
225. Gorove István — Anyjához (1849. szeptember 10.) 377
226. Wimmer August Gottlieb — Pulszky Ferenchez (1849. szeptember 11.) 378
227. Browne William — Dambourghy Eduardhoz (1849. szeptember 12.) 379
228. Teleki László — Pulszky Ferenchez (1849. szeptember 13.) 380
229. Trefort Ágoston — Feleségéhez, Rosty Ilonához (1849. szeptember 13.) 382
230. Bezerédy István — Sztankovánszky Imréhez (1849. szeptember 16.) 383
231. Teleki László — Pulszky Ferenchez (1849. szeptember 16.) 385
232. Hurayné Benke Juci — Jókainé Laborfalvi Rózához (1849. szeptember 16.) 387
233. Zerffi Gusztáv — Kossuth Lajoshoz (1849. szeptember 17.) 388
234. Egressy Gábor — Feleségéhez (1849. szeptember 18.) 389
235. Bulyovszky Gyula — Feleségéhez, Bulyovszkyné Szilágyi Lillához (1849. szeptember 19.) 394
236. Damjanich János — Leiningen Károlyhoz (1849. szeptember 19.) ... 396
237. Trefort Ágoston — Feleségéhez, Rosty Ilonához (1849. szeptember 20.) 397

238. Trefort Ágoston – Feleségéhez, Rosty Ilonához (1849. szeptember 22.) 399
239. Trefort Ágoston – Feleségéhez, Rosty Ilonához (1849. szeptember 27.) 400
240. Irányi Dániel – Szentpály Jankához (1849. szeptember 29.) 401
241. Teleki László – Pulszky Ferenchez (1849. szeptember 30.) 408
242. Szarvady Frigyes – Pulszky Ferenchez (1849. szeptember 30.) 410
243. Damjanich János – Leiningen Károlyhoz (1849. október 5.) 411
244. Jókai Mór – Feleségéhez, Laborfalvy Rózához (1849. október [?]) 412
245. Jókainé Laborfalvy Róza – Telepi Györgynéhez [Jókai Mórhoz] (1849. október [?]) 413
246. Jókainé Laborfalvy Róza – Jókai Mórhoz (1849. október [?]) 413
247. Pöltenberg Ernő – Feleségéhez (1849. október 5.) 415
248. Lázár Vilmos – Feleségéhez (1849. október 5.) 416
249. Lázár Vilmos – Feleségéhez (1849. október 5.) 416
250. Körmendy Dániel – Őry Sándorhoz (1849. október 5.) 417
251. Simonyi Győző – Anyjához, özv. Simonyi Lőrincnéhez (1849. október 7.) 419
252. Csányi László – gr. Schmidegg Kálmánhoz (1849. október 9.) 420
253. Csányi László – Csorba Sándorhoz (1849. október 9.) 422
254. Perényi Zsigmond – Mikó Imréhez (1849. október. 23.) 422
255. Teleki László – Pulszky Ferenchez (1849. október 31.) 423

Függelék (1848. márc. 3. – 1849. május 30.)

1. Madarász László – Kacskovics Ignáchoz (1848. március 3.) 427
2. Szerdahelyi Pál – Korda Lőrinchez (1848. március 4.) 429
3. Ismeretlen – Augusz Lajoshoz és Antalhoz (1848. március 15., 16. és 17.) 432
4. N. Günther – Ismeretlenhez (1848. március 14.) 438
5. Verbász Gusztáv – Szüleihez (1848. március 19.) 454
6. Novelli József – Toldy Ferenchez (1848. március 22.) 455
7. Somogy Alajos – Gerliczy Félixhez (1848. március 25.) 456
8. Milassin József – Forray Andrásnéhoz (1848. március 27.) 458
9. Gabányi Sándor – Kende Zsigmondhoz (1848. március 29.) 460
10. Szalay László – Feleségéhez (1848. április 3.) 461
11. Faragó Antal – Forray Iványhoz (1848. április 6.) 462
12. Somogy Alajos – Gerliczy Félixhez (1848. április 15.) 464
13. Róka József – Vadász Manóhoz (1848. május 1.) 466
14. Somogy Alajos – Gerliczy Félixhez (1848. május 5.) 467
15. Koss Dávid – Apponyi Györgyhöz (1848. május 5.) 470
16. Milassin József – Forray Andrásnéhoz (1848. május 14.) 475
17. Répássy Mihály – Péchy Lászlóhoz (1848. június 1.) 477
18. Vukovics Sebő – Szemere Bertalanhoz (1848. június 2.) 478
19. Szalay László – Szemere Bertalanhoz (1848. június 5.) 480
20. Csányi László – Perczel Miklóshoz (1848. június 18.) 481
21. Pöltenberg Ernő – Görgey Arturhoz (1848. augusztus 1.) 482
22. Salamon Elek [?] – Sztankovánszky Imréhez (1848. augusztus 2.) 483
23. Ismeretlen – Perczel Miklóshoz (1848. augusztus 5.) 485
24. Augusz Antal – Perczel Miklóshoz (1848. augusztus 7.) 486
25. Somogy Alajos – Gerliczy Félixhez (1848. szeptember 16.) 487
26. Kacskovics Károly – Apjához, Kacskovics Mihályhoz (1848. szeptember 19.) 489
27. Krancsics József – Zombath Antalhoz (1848. szeptember 30.) 491
28. Rosowácz N. – Szallay N.-hez (1848. október 1.) 492
29. Koss Dávid – Apponyi Györgyhöz (1848. október 3.) 495
30. Perczel Mór – Sztankovánszky Imréhez (1848. október 5.) 498
31. Teleki László – Ismeretlenhez (1848. október 6.) 499

32. Bezerédy István – Sztankovánszky Imréhez (1848. október 8.) 501
33. ifj. Jármy Tamás – Finta Mártonhoz (1848. október 29.) 503
34. Kacskovics Mihály – Fiához, Kacskovics Sándorhoz (1848. október 30.) 504
35. Bezerédy István – Sztankovánszky Imréhez (1848. október 31.) 507
36. Tóth Mihály – Vadász Manóhoz (1848. november 12.) 508
37. Kossuth Lajos – Teleki Lászlóhoz (1848. november 12.) 510
38. Miskolci Mihály – Péli Gáborhoz (1848. november 21.) 511
39. Kovács Sámuel – Péli Gáborhoz (1848. november 22.) 515
40. Kovács Sámuel – Péli Gáborhoz (1848. november 28.) 518
41. Wesszeny Gáspár – Péli Gáborhoz (1848. december 2.) 519
42. Teleki László – Carosini Guiseppe-hez (1848. december 18.) 523
43. Végh József – Végh Jánoshoz (1849. január 13.) 524
44. Dőry Frigyes – Augusz Antalhoz (1849. március 2.) 526
45. Banfield Thomas – Pulszky Ferenchez (1849. március 9.) 526
46. Bem József – Fuad effendihez (1849. március 24.) 527
47. Boliac Cezar – Kossuth Lajoshoz (1849. április 1.) 528
48. Kacskovics Károly – Apjához, Kacskovics Mihályhoz (1849. április 2.) 531
49. Szemere Bertalan – Görgey Arturhoz (1849. április 14.) 532
50. Csányi László – Kossuth Lajoshoz (1849. április 19.) 534
51. Kossuth Lajos – Fuad effendihez (1849. április 20.) 535
52. Banfield Thomas – Pulszky Ferenchez (1849. május [?]) 536
53. Dragos János – Kossuth Lajoshoz (1849. május 2.) 538
54. Madarász László – Ismeretlenhez (1849. május 2.) 539
55. Wass Samu – Kossuth Lajoshoz (1849. május 15.) 539
56. Hajnik Pál – Szemere Bertalanhoz (1849. május 20.) 541
57. Hajnik Pál – Szemere Bertalanhoz (1849. május 20.) 543
58. Jablonczay Ignác – Szemere Bertalanhoz (1849. május 20.) 544
59. Woodroffe William – Kossuth Lajoshoz (1849. május 22.) 551
60. Batthyány Kázmér – Cerutti Marcellóhoz (1849. május 22.) 551
61. Dembinski Henrik – Batthyány Kázmérhoz (1849. május 24.) 553
62. Joó János – Kossuth Lajoshoz (1849. május 27.) 554
63. Id. Mándy Péter – Kossuth Lajoshoz (1849. május 30.) 557
64. Browne William – Bem Józsefhez (1849. május 30.) 559
Idegen szavak jegyzéke 561
Név- és tárgymutató 565

SZÉCHÉNYI KÖNYVTÁR

Kiadja a Gondolat, a TIT. kiadója. Felelős kiadó a Gondolat Kiadó igazgatója. Felelős szerkesztő: Kenessey Béla. Műszaki vezető: Kálmán Emil. Műszaki szerkesztő: Egri Márton Megjelent 700 példányban 38 (A/5) ív terjedelemben. Ez a könyv az MSZ 5601-59 és 5602-55 szabványok szerint készült

GO 196–i–6567

65/32325 Franklin-nyomda Budapest, VIII., Szentkirályi u. 28

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár